Bohemizmi u Zrcalu člověčaskago spasenja (1445.) u kontekstu starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga jezika

Kramarić, Martina

Doctoral thesis / Disertacija

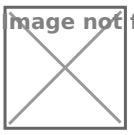
2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:889391

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

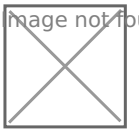
Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Martina Kramarić

BOHEMIZMI U *ZRCALU ČLOVĚČASKAGO SPASENJA* (1445.) U KONTEKSTU STAROHRVATSKIH PRIJEVODA SA STAROČEŠKOGA JEZIKA

DOKTORSKI RAD

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Martina Kramarić

BOHEMIZMI U *ZRCALU ČLOVĚČASKAGO SPASENJA* (1445.) U KONTEKSTU STAROHRVATSKIH PRIJEVODA SA STAROČEŠKOGA JEZIKA

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Amir Kapetanović
Sumentor: mgr. Václav Čermák, Ph.D.

Rijeka, 2015.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Martina Kramarić

CZECH LOANWORDS IN *ZRCALO ČLOVĚČASKOGO SPASENJA* (1445) IN THE CONTEXT OF OLD CROATIAN TRANSLATIONS FROM THE OLD CZECH LANGUAGE

DOCTORAL THESIS

Rijeka, 2015.

Mentor: prof. dr. sc. Amir Kapetanović
Sumentor: mgr. Václav Čermák, Ph.D.

Doktorski rad obranjen je dana 18. veljače 2015. godine na Filozofskome fakultetu u Rijeci, pred povjerenstvom u sastavu:

1. prof. dr. sc. Diana Stolac,
2. prof. dr. sc. Amir Kapetanović, znanstveni savjetnik,
3. mgr. Václav Čermák, Ph.D.,
4. prof. dr. sc. Dubravka Sesar,
5. dr. sc. Barbara Štebih Golub, viši znanstveni suradnik.

ZAHVALA

Zahvaljujem se svojim mentorima na pomoći oko izrade ovoga rada, prof. dr. sc. Amiru Kapetanoviću na ideji, savjetima i znanstvenome usmjeravanju, a mgr. Václavu Čermáku, Ph.D. na budnome praćenju rada te na brojnim susretima i konzultacijama u Pragu. Posebno se zahvaljujem i članicama komisije, prof. dr. sc. Diani Stolac, koja je bila uvijek otvorena za sva pitanja, i ne samo znanstvene prirode, te na srdačnom bodrenju i potpori te stručnim komentarima prof. dr. sc. Dubravke Sesar i dr. sc. Barbare Štebih Golub. Zbog svih dan obrane bio je svečan i nezaboravan, a ovaj je rad, nadam se, bolji i uspješniji.

Zahvaljujem se svim kolegama iz Instituta na stručnoj pomoći i savjetima, a posebice Kristini Štrkalj Despot i Vuku-Tadiji Barbariću, koji su uz mene proživljavali sve korake od početka do završetka ovoga rada. Posebnu hvalu upućujem i kolegici Kateřini Volekovoj iz Ústava pro jazyk český AV ČR na velikoj pomoći u odgonetanju zagonetki staročeškoga rukopisnog predloška.

Posebnu hvalu želim uputiti svojoj obitelji. Suprugu Ivanu na beziznimnoj potpori u mojim, ponekad i graničnim idejama, *dvojbama i trojbama*, te svim izazovima koje smo zajedno prošli kroz sve ove godine. Našoj djeci često si bio i otac i majka dok me nije bilo, a to je prava ljubav. Marinu i Mislavu se želim zahvaliti na svim rastancima i veselim dočecima te na strpljenu i razumijevanju dok je "mama pisala doktorat". Mojim roditeljima na nesebičnoj potpori i odricanju kroz cijelo moje školovanje te na "stručnoj zamjeni" u roditeljskoj ulozi dok sam boravila u Pragu. Isto vrijedi i za baku Evu, koja je bez pitanja uvijek bila prisutna kada je to nama bilo potrebno. Bez vaše pomoći ovaj rad uopće ne bi bio ostvariv.

SAŽETAK

Bohemizmi u *Zrcalu člověčaskago spasenja* (1445.) u kontekstu starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga jezika

U disertaciji detaljno analiziramo i proučavamo kako i u kolikoj je mjeri jezik staročeškoga djela *Zrcadlo člověčieho spasenie* utjecao na jezik njegova starohrvatskoga prijevoda *Zrcalo člověčaskago spasenja*. Djelo je jedan od prijevoda nastalih sa staročeškoga jezika kao rezultat boravka hrvatskih svećenika glagoljaša tijekom 14. i 15. stoljeća u Pragu (Emaus), nazivanoga i kao emauska epizoda. Ovim radom revidiramo i nadopunjujemo dosadašnja istraživanja iste teme te stručno, znanstveno i argumentirano utvrđujemo na kojim je sve jezičnim razinama i u kolikoj mjeri zastupljena staročeška sastavnica u jeziku starohrvatskoga prijevoda.

Građu za ovaj rad čini glagoljični rukopis *Zrcalo člověčaskago spasenja* iz *Zbornika žakna Luke* (1445.) uz staročeške tekstove *Zrcadla člověčieho spasenie* (više inačica). Pomoćno je sredstvo i korektiv u radu latinski izvornik ovih prijevoda *Speculum humanae salvationis*.

U uvodnome dijelu iznosimo književnopovijesne značajke tekstova, grafijske i jezične značajke rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*, usporedbu sa staročeškim inačicama istoga djela, dosadašnja istraživanja rukopisa te povijesni i sociolingvistički kontekst češko-hrvatskih dodira u 14. i 15. stoljeću uz reviziju dosadašnjih istraživanja toga dodira.

U teorijsko-metodološkome dijelu iznesena je metateorijska i teorijska podloga istraživanja, uvid u teoriju dodirnoga jezikoslovlja te način njezine primjene na navedenoj građi uz uzimanje u obzir ograničenja i prepreka koje proizlaze iz činjenica da je riječ o dodiru, koji je ostvaren u prijevodu, te specifičnosti kojima se odlikuje starohrvatski tekst (više jezičnih sastavnica, starina građe i sl.). Posebna se pažnja stoga pridaje metodološki bitnoj distinkciji (sinkronija – dijakronija) te ističe interdisciplinarnost u pristupu građi.

U sljedećim se poglavljima raspravlja o tehnici prijevoda, sumiraju se i komentiraju dosadašnje tvrdnje o utjecaju staročeškoga jezika na jezik prevedenih djela

sa staročeškoga jezika u 14. i 15. stoljeću, analizira se i znanstveno interpretira utjecaj staročeškoga jezika na jezik starohrvatskoga prijevoda na svim jezičnim razinama.

Završni je korak obrade poglavlje o prilagodbi staročeškoga jezičnoga elementa u starohrvatskome jeziku, koje je obrađeno također na svim jezičnim razinama uz uvažavanje specifičnosti koje sa sobom nosi starija građa i činjenice da izvorni staročeški predložak nije poznat.

U rječniku uočenih leksičkih i semantičkih bohemizama donose se i podatci o tome u kojem je od ostalih prijevoda sa staročeškoga jezika nastalih u emauskome razdoblju potvrđen isti bohemizam.

Rad kao prilog donosi i neobjavljenu transkripciju rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*.

Rezultati istraživanja pokazuju nam da je staročeški utjecaj prisutan u starohrvatskome prijevodu na svim jezičnim razinama, iako nije jednakomjerno zastupljen, te nije zastupljen u onoj mjeri kako su to tvrdila prijašnja istraživanja istoga djela.

KLJUČNE RIJEČ: starohrvatski jezik, staročeški jezik, jezični dodir, prijevod, dodirno jezikoslovlje, *Zrcalo člověčaskago spasenja*

SUMMARY

Czech loanwords in *Zrcalo člověčaskogo spasenja* (1445) in the context of Old Croatian translations from the Old Czech language

This dissertation provides a detailed analysis and study of the manner and extent to which the language of the Old Czech text *Zrcadlo člověčieho spasenie* influenced the language of its Old Croatian translation *Zrcalo člověčaskago spasenja*. This translation is one of many Old Czech translations made during the residence of Croatian monks in Prague (Emaus) in the 14th and 15th century, also known as the Emaus residence. This dissertation revises and complements previous research on the same subject, and determines on which levels and to what extent the Old Czech component is present in the language of the Old Croatian text.

The corpus for this dissertation consists of the Glagolitic text *Zrcalo člověčaskago spasenja* from a manuscript known as *Zbornik žakna Luke* (1445) and the Old Czech texts of *Zrcadlo člověčieho spasenie* (multiple versions). The Latin text *Speculum humanae salvationis* is used as an aid and corrective measure.

The introduction provides the significance of the *Zrcalo člověčaskago spasenja* in the context of literary history, its graphic, orthographic, and linguistic characteristics, and compares it with Old Czech variants of the same work. Previous research on the same manuscript is also discussed, as is the historical and socio-linguistic background of Czech-Croatian contacts in the 14th and 15th century, including a revision of previous research on these contacts.

The theoretical and methodological part of the paper explains the metatheoretical and theoretical bases of the research, gives insight into the theory of contact linguistics, and explains how it has been applied to the aforementioned corpus, taking into consideration the obstacles and limitations which arise from the fact that the contact in this case was realized through translation. The specificities of the Old Croatian translation are also discussed (multiple language components, the age of the material, etc). Special attention has thus been paid to methodologically significant distinctions

(synchrony – diachrony), and the interdisciplinary approach to the text material has been emphasized.

The following chapters discuss translation techniques, summarize and comment on prior claims about the influence of the Old Czech language on the language of 14th and 15th century Old Croatian translations, and analyze and scientifically interpret the influence of the Old Czech language on the language of the Old Croatian translation on all linguistic levels.

The final step of the analysis is a chapter on the adaptation of Old Czech linguistic features in the Old Croatian language. This analysis is also carried out at all linguistic levels, taking into account both the specificities of the old text material and the fact that the original Old Czech template has not survived.

A dictionary of Czech loanwords and semantic loanwords gives information on attestations of the same loanwords in other translations from the Old Czech language made during the Emaus residence.

This dissertation also provides the complete translation of the as-of-yet unpublished manuscript *Zrcalo člověčaskago spasenja*.

The results of this research show that the influence of the Old Czech language is present on all linguistic levels, albeit unequally, and that it is not represented to the extent that previous research on the same text had supposed.

Key words: Old Croatian language, Old Czech language, language contact, translation, contact linguistics, *Zrcalo člověčaskago spasenja*

SADRŽAJ:

1. PROSLOV 1
1.2. Obrazloženje teme i motivacije za rad 1
1.3. Obrazloženje metodologije rada i plana istraživanja 6
1.4. Cilj rada 8

2. KORPUS ISTRAŽIVANJA 9
2.2. Popis svih prevedenih djela sa staročeškoga, opis njihovih rukopisa, staročeških izvornika, dosadašnjih izdanja i istraživača 9
2.2. Rukopis *Zrcalo člověčaskago spasenja* (1445.) 15
2.2.1. Formalni opis rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* i njegovi istraživači .. 15
2.2.2. Dosada poznate češke inačice rukopisa *Zrcadlo člověčieho spasenie* i odnos hrvatskoga prijevoda prema njima 18
2.2.3. Grafijsko-ortografske značajke rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* 26
2.2.4. Jezične značajke rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* 30

3. POVIJESNI I SOCIOLINGVISTIČKI KONTEKST ČEŠKO-HRVATSKIH DODIRA U 14. I 15. STOLJEĆU 43
3.1. Kulturno-povijesni razlozi osnivanja Emauskoga samostana 45
3.2. Utjecaj emauskoga hrvatskog jezika na češki jezik 49
3.3. Češki rukopisi zapisani glagoljicom u Emausu 51

4. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA ČEŠKO-HRVATSKIH JEZIČNIH DODIRA U EMAUSKOME RAZDOBLJU 55

5. TEORIJSKO-METODOLOŠKA PODLOGA ISTRAŽIVANJA 61
5.1. Metodološka polazišta rada 61
5.1.1. De Saussureova dihotomija sinkronija – dijakronija 61
5. 2. Teorijska podloga rada 66
5.2.1. Dodirno jezikoslovlje: teorija i povijest istraživanja 68
5.2.2. Jezično posuđivanje i jezična interferencija (razlikovanje) 74
5.2.3. Dvojezičnost ili bilingvizam 76

5.2.4. Prijevod kao dvojezična pojava 77
5.3. Tehnika prijevoda 78
5.4. Terminologija u dodirnome jezikoslovlju 91
5.5. Problemi u primjeni teorije dodirnoga jezikoslovlja na odabrani korpus 93
5.6. Metodologija i ograničenja pri tumačenju građe 95
5.7. Metodologija i terminologija u primjeni teorije dodirnoga jezikoslovlja 97
5.7.1. Prilagodba na fonološkoj razini 98
5.7.2. Prilagodba na morfološkoj i/ili tvorbenoj razini 99
5.7.3. Prilagodba na sintaktičkoj razini 104
5.7.4. Prilagodba na semantičkoj razini 106

6. RASPRAVA O DOSADAŠNJIM ISTRAŽIVANJIMA BOHEMIZAMA U RUKOPISU *ZRCALO ČLOVĚČASKAGO SPASENJA* 109

7. LINGVISTIČKA INTERPRETACIJA BOHEMIZAMA U RUKOPISU *ZRCALO ČLOVĚČASKAGO SPASENJA* 127
7.1. Češki utjecaj na fonološkoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* 127
7.2. Češki utjecaj na morfološkoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* 129
7.3. Češki utjecaj na tvorbenoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* 134
7.4. Češki utjecaj na leksičkoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* 138
7.5. Češki utjecaj na sintaktičkoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* 180

8. PRILAGODBA ČEŠKOGA JEZIČNOGA ELEMENTA U STAROHRVATSKOME JEZIKU 187
8.1. Prilagodba na fonološkoj razini ili transfonemizacija 188
8.2. Morfološka adaptacija ili transmorfemizacija 196
8.3. Prilagodba na tvorbenoj razini ili transderivacija 199

8.4. Prilagodba na sintaktičkoj razini ili transsintaktizacija 201
8.5. Prilagodba na semantičkoj razini ili transsematizacija 203

9. RJEČNIK BOHEMIZAMA UZ USPOREDBU S BOHEMIZMIMA IZ OSTALIH STAROHRVATSKIH PRIJEVODA SA STAROČEŠKOGA 205

10. ZAKLJUČAK 212

11. POPIS LITERATURE: 219
11.1. VRELA: 219
11.2. RJEČNICI: 219
11.3. LITERATURA: 220

12. PRILOZI 234
12.1. Transkripcijska načela 234
12.1.1. Transkripcija rukopisa *Zrcalo člověčaskogo spasenja* 235
12.2. Folija rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* 340

1. PROSLOV

Hrvatski i češki srodni su slavenski jezici, koji su u više navrata od najranijega razdoblja ćirilometodske pismenosti intenzivirali svoje književne i jezične dodire. Ova će disertacija biti posvećena jednomu od tih intenzivnijih dodira, koji je ostvaren tijekom 14. i 15. stoljeća kada su hrvatski svećenici glagoljaši na poziv češkoga kralja Karla IV. boravili u Pragu. Tada su nastali prijevodi staročeških književnih djela religiozne tematike na starohrvatski jezik, odnosno prvi prijevodi s jednoga slavenskog jezika na drugi. Jedan je od tih prijevoda, rukopis *Zrcalo člověčaskago spasenja*, poslužio kao građa za ovu disertaciju.

1.1. Uže područje rada

Tema je ovoga rada analiza češkoga jezičnog utjecaja u srednjovjekovnome starohrvatskom djelu *Zrcalo člověčaskago spasenja*, zapisanome u glagoljičnome rukopisu *Zbornik žakna Luke*, prevedenome[1] sa staročeškoga jezika za boravka hrvatskih svećenika glagoljaša u Pragu (predjelu Emaus) od sredine 14. do početka 15. stoljeća. Uočeni bohemizmi na svim jezičnim razinama razmatrat će se prema metodama teorije dodirnoga jezikoslovlja s obzirom na njihovu prilagodbu starohrvatskomu jezičnom sustavu te uspoređivati s bohemizmima uočenima u ostalim prijevodima sa starohrvatskoga na staročeški nastalima u istome razdoblju.

1.2. Obrazloženje teme i motivacije za rad

Ovim radom u središte pozornosti postavljamo emausku fazu[2] dodira češke i hrvatske kulture. Postavlja se pitanje zašto smo odabrali starojezično razdoblje dvaju

[1] Dosadašnji proučavatelji spominjali su mogućnost i prenošenja čeških rukopisnih predložaka u Hrvatsku te da su prijevodi nastali na domaćemu teritoriju, primjerice Milčetić u slučaju *Lucidarija* (1902: 288) te Ivšić (1927−28: 50) u slučaju starohrvatske verzije *Zrcala* sačuvane u arhivu HAZU: "(…) mogao je biti ostatak kojega Zrcadla čl. sp. što su ga sa sobom na jug donijeli glagoljaši." O toj verziji detaljnije u poglavlju 2.2.2.

[2] U radu se koristimo nazivom Emaus kao ime samostana u kojem su boravili hrvatski glagoljaši te kao naziv dijela Praga u kojemu se nalazio samostan. Također, cijelo razdoblje boravka Hrvata u Pragu nazivamo emauskim razdobljem ili emauskom fazom dodira ovih dvaju jezika. Samostan se prvotno zvao Slavenski samostan (*Slovanský klášter*) ili *Na Slovanech*, a stoga što je 1372. godine posvećen na Uskrsni ponedjeljak, kada se čitalo čitanje o Isusovu susretu s učenicima u Emausu, kasnije je često nazivan kao Emauski samostan, nazivom kojim se često koristimo u radu. Takav termin javlja se od 17. stoljeća, dok se dotad samostan nazivao Slavenskim ili *Na Slovanech* te u latinskoj verziji *monasterium Slavorum*.

jezika za obradu. Emausko razdoblje relativno je kratko, trajalo je od 1346. do 1419. godine, ali je jako intenzivno razdoblje jezičnoga dodira staročeškoga i starohrvatskoga jezika, koje je rezultiralo brojnim prijevodima sa staročeškoga jezika na starohrvatski. Važno je istaknuti da su ti prijevodi prvi prijevodi s jednoga slavenskog jezika na drugi (Reinhart 1991: 189; 2000a: 145; 1997). To je činjenica koja zaslužuje najdublju znanstvenu pozornost te je to i jedan od odgovora na postavljeno pitanje. Smatramo stoga kako je iznimno bitno posvetiti punu znanstvenu pozornost okolnostima i rezultatima te "jezične suradnje".

Nadalje smatramo kako dosadašnje rasprave posvećene prijevodima sa staročeškoga jezika nisu prema našemu mišljenju dostatne. One su ili rađene na manjim djelima pa je time utjecaj staročeškoga jezika na starohrvatski prikazivan na usku, ograničenu korpusu ili su preopćenite te su se iscrpljivale u nabrajanju bohemizama na različitim jezičnim razinama bez uzimanja u obzir jezične slojevitosti (raznolikosti)[3] starohrvatskoga prijevoda ili postojanja zajedničkoga crkvenoslavenskog jezičnog sloja[4] u jeziku izvornoga djela i njegova prijevoda. Ni jedna dosadašnja rasprava nije bohemizme sagledavala u okviru teorije dodirnoga jezikoslovlja te razmatrala prilagodbu bohemizama u starohrvatskome tekstu pa će se prvi put u ovome radu razmatrati kako se češka jezična sastavnica u tekstu prilagodila starohrvatskomu jeziku. Takva analiza nije dosad rađena ni u suvremenome korpusu. Stoga ćemo ovim radom pokušati rasvijetliti na

[3] Pod pojmom slojevitosti podrazumijevamo pojam jezične raznolikosti (Škiljan 1985: 134). Tumačenje pojmova *horizontalna* (*prostorna*) i *vertikalna raznolikost* (ili *socijalna stratifikacija*), kako ju shvaćaju primjerice teorije dodirno jezikoslovlje, teorija prevođenja te sociolingvistika (Škiljan 1985: 134), prilagođavamo potrebama naše analize te njima želimo predočiti jezičnu situaciju u danome rukopisu. Pojam "stratuma" ili sloja, preuzet iz geologije, unesen je u lingvistiku kao termin karakterističan za lingvističku geografiju i dodirno jezikoslovlje (v. termine *supstrat*, *superstrat* i *adstrat* u Škiljan 1985: 140), a u našemu slučaju označavat će jednu od jezičnih sastavnica od kojih se jezik obrađivanoga djela sastoji. Iako se pod vertikalnom stratifikacijom jezika podrazumijeva raznolikost jezičnih sustava u istome vremenu i na istome području (isto: 145), smatramo kako o jezičnoj raznolikosti ili slojevitosti možemo govoriti i na primjeru jednoga jezičnog zapisa iz starojezičnoga razdoblja, u kojemu je primjetno "miješanje" jezičnih sastavnica: i onih starijih i onih mlađih (dijakronijsko), i teritorijalno raznolikih (dijatopijsko), sve s obzirom na stilizaciju određenoga teksta i njegovu namjenu. O metodološkim problemima povezanima s proučavanjem djela i zbornika pisanih različitim jezičnim varijantama od 14. do 16. st. (crkvenoslavenskim jezikom hrvatskoga tipa, prijelaznim tipom jezika i narodnim jezikom) vidi detaljnije u Hercigonja 1983: 297–301.

[4] Smatramo kako se u radu moraju razgraničiti moravizmi i panonizmi preuzeti u dodiru iz ranijega jezičnog razdoblja (10. i 11. st.) prevođenjem kanonskih i liturgijskih knjiga koji su se već ugradili u crkvenoslavenski književni jezik i raširili u svojoj uporabi od bohemizama koji se javljaju u našemu korpusu i koji su novina u starohrvatskome jezičnom fondu. O tome vidi detaljnije dalje u 6. poglavlju.

koji se način teorija i metodologija dodirnoga jezikoslovlja mogu primijeniti na korpusu pisanome starohrvatskim jezikom.

Prvi će se put temeljitom filološkom analizom uz metode koje nam nudi dodirno jezikoslovlje odrediti kakav je trag staročeški jezik ostavio u jeziku starohrvatskih djela prevedenih za boravka hrvatskih glagoljaša u Pragu, što će biti prva takva cjelokupna analiza utjecaja nekoga stranog jezika u starohrvatskome jeziku.

S obzirom na to da rječnik i gramatika starohrvatskoga jezičnog razdoblja nisu još izrađeni, ovom će se disertacijom doprinijeti njihovoj izradi (barem u manjemu dijelu). Rezultati i zaključci analize mogu biti prinos za izradu povijesne gramatike hrvatskoga jezika, a leksička analiza niza starohrvatskih prijevoda i izdvajanje bohemizama doprinijet će leksikografskoj obradi starohrvatskoga rječnika. Time će se ovo istraživanje na manjemu korpusu uklopiti u opsežnija istraživanja koja još nedostaju.

Konačno, ovom disertacijom želimo objediniti i kritički sagledati sva dosadašnja promišljanja i iznesene zaključke o boravku hrvatskih svećenika glagoljaša u Emausu i njihovu kulturnu djelovanju i rezultatima ove kulturne suradnje. Ta su promišljanja često bila oprečna i kreću se od izrazito negativnih preko dosta ravnodušnih do onih pohvalnih. Smatramo kako ćemo propitivanjem o kvaliteti starohrvatskoga prijevoda također moći dati ocjenu o kulturnoj i intelektualnoj razini prevoditelja, dakle hrvatskih svećenika glagoljaša.

Rukopis *Zrcalo člověčaskago spasenja*[5] odabrali smo kao središnju okosnicu za istraživanje. Zašto smo odabrali baš ovaj rukopis za predviđenu analizu?

Rukopis *Zrcalo* najveći je, najočuvaniji i najcjelovitiji rukopis od sviju ostalih sačuvanih prijevoda sa staročeškoga jezika iz emauskoga razdoblja[6], a iznosi 162 folije. Riječ je o prijepisu već prevedenoga rukopisa zapisanome starohrvatskim književnim jezikom 1445. godine u glagoljičnome *Zborniku žakna Luke*. Tekst je prepisao žakan Luka u Vrbniku na otoku Krku za popa Grgura, kako to sam prepisivač u kolofonu

[5] U samome navodu naslova na kolofonu rukopisa pridjev *člověčaskago* zapisan je s titlom pa se može rekonstruirati i kao *č(lověča)sk(o)go* ili kao *č(lověča)sk(a)go* te kao *č(lověč)sk(o)go* ili kao *č(lověč)sk(a)go*. Budući da su u rukopisu potvrde s nastavcima *-ago* brojnije, a i postoji kasnije u rukopisu potvrda pridjeva *člověčskago*, odlučili smo se za ovu varijantu. Također smo se odlučili na varijantu s vokaliziranim poluglasom jer je to jedna od jezičnih značajki rukopisa. Vidi AR II, s. v. *čovječanski*, 16.) oblik *člověčaski*.

[6] O prijevodima sa staročeškoga vidi u poglavlju 2.

rukopisa navodi[7]. Rukopis se čuva u Vatikanskoj knjižnici pod signaturom *Borg. L. VII. 9, illirico 9*. Prijevod je to staročeškoga rukopisa *Zrcadlo člověčieho spasenie*, čije četiri sačuvane verzije postoje na staročeškome jeziku[8]. Usprkos svojoj važnosti, ni češka ni hrvatska inačica nisu još objavljene te ne postoje podrobne književnoteorijske ili jezične studije o ovome djelu.

U istraživanju ćemo se služiti dvjema češkim inačicama[9], latinskim izvornikom[10] po potrebi te transkribiranim prijepisom starohrvatskoga prijevoda rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*. Transkripcija rukopisa napravljena je od autorice rada za potrebe ovoga istraživanja te u okviru obrade građe za starohrvatski rječnik za projekt Starohrvatski rječnik. Transkripcija starohrvatskoga *Zrcala* prvi će put biti objavljena u prilogu ovoj disertaciji.

U dosadašnjim raspravama o bohemizmima u izabranome djelu, koje nisu brojne i iscrpne,[11] ponavlja se činjenica kako je češki utjecaj prisutan i uočljiv. Primjerice, tako M. Štěrbová (1954) u svojoj studiji o bohemizmima u *Zborniku žakna Luke* te u četiri kraća teksta o životima svetaca iz *Petrisova zbornika* uočava, ne navodeći sve primjere, 236 leksičkih bohemizama[12]. Veći dio njih logično pripada rukopisu *Zrcalo člověčaskago spasenja* jer je opsegom najveći. Smatramo kako je to dosta velik broj, koji pretpostavlja snažan utjecaj jednoga jezika na drugi. Te ćemo tvrdnje ovim radom provjeriti te u potpunosti rasvijetliti.

Utjecaj staročeškoga jezika u starohrvatskome tekstu *Zrcala* primjetan je već u površnome čitanju. Ono što nije odmah uočljivo je činjenica na kojim se sve jezičnim razinama taj utjecaj javlja te kolik je stvaran udio bohemizama nakon što se uzme u obzir jezična slojevitost starohrvatskoga prijevoda. Budući da postoji staročeški predložak[13] za usporedbu i kontrastivnu analizu, smatramo da će nam to olakšati detekciju bohemizama

[7] "V ime B(o)žje i d(ě)vi Marije. Am(e)n! 1445. m(ě)s(e)ca maja na 19. d(a)n. Ja žak(a)n Luka počeh pis(a)ti sije kńigi popu Grguru v Vrbnici ke se kńige zovu Zrcalo."
[8] O tome opširnije u radu kasnije u poglavlju 2.1.
[9] Dvije preostale staročeške inačice nećemo uzeti u obzir jer nisu prikladan materijal za usporedbu. O tome opširnije u radu kasnije u poglavlju 2.2.
[10] Više o latinskim verzijama vidi u Ivšić (1927–28: 42–43). Mi smo se služili tiskanom inačicom pa će i folijacija biti označena prema njoj. Lutz – Perdrizet 1907.
[11] O raspravama koje su posvećene proučavanju češkoga utjecaja u jeziku *Zrcala* vidi u poglavlju 3.1.
[12] Također je Reinhart (2001) napravio popis od 46 leksičkih bohemizama uočenih u *Zrcalu*.
[13] U radu se koristimo terminom predložak u smislu češki tekst ili češka verzija rukopisa *Zrcadlo* prema kojemu je nastao starohrvatski prijevod iako izvorni staročeški predložak za starohrvatski prijevod nije pronađen. Detaljnije o tome vidi u poglavlju 2.2.

te da tri inačice istoga djela (dvije staročeške i starohrvatska inačica) čine pogodan korpus za navedenu analizu. U disertaciji će se, dakle, analizirati utjecaj staročeškoga jezika na svim jezičnim razinama u glagoljičnome rukopisu *Zrcalo člověčaskago spasenja* (1445.). Primijećeni će se utjecaji dalje uspoređivati s ostatkom korpusa, odnosno sa svim prijevodima nastalima kao rezultat boravka hrvatskih glagoljaša u Emausu. Tom usporedbom saznat će se frekventnost pojave određenih čeških leksema, varijante njihova prevođenja, različiti načini adaptacije, a moći će se razmišljati i o tome postoje li pomaci u značenju preuzetih bohemizama s obzirom na različit kontekst ili ne, kako je u različitim prijevodima iz korpusa starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga prevedena ista posuđenica, o pomacima u značenju istoga leksema u različitim jezičnim sustavima, prisutnosti ili odsutnosti istoga bohemizma (tj. u kojim se slučajevima isti bohemizam prevodi, a u kojima preuzima). Svi će se uočeni bohemizmi analizirati s obzirom na njihovu prilagodbu u starohrvatskome tekstu prema teoriji dodirnoga jezikoslovlja, točnije prema pristupu i modelu R. Filipovića i J. Ajdukovića[14].

Već smo naveli da će se disertacijom obuhvatiti relativno kratko, ali intenzivno razdoblje jezičnoga i kulturnoga prožimanja češkoga i hrvatskoga jezika. Zbog vremena u kojemu se navedeni dodir ostvario, sredina 14. i početak 15. stoljeća, govorit ćemo o dodiru starohrvatskoga i staročeškoga jezika, a zbog mjesta dodira, Emauskoga samostana u Pragu, odnosno samostana *Na Slovanech* u predjelu Praga zvanome Emaus, o emauskoj epizodi. Naime, na poziv češkoga kralja Karla IV. i nakon dozvole pape Klimenta IV. za osnivanje samostana sa slavenskim bogoslužjem 1347. u Prag su stigli i nastanili se hrvatski svećenici glagoljaši, koji su podučavali češko svećenstvo glagoljici i crkvenoslavenskomu jeziku, zapisivali češku nabožnu literaturu glagoljicom, prepisivali liturgijske knjige[15], ali i prevodili staročeška neliturgijska djela na starohrvatski. Emauska je ostavština bogata, i čini ju niz prevedenih dijela sa staročeškoga jezika.[16]

Kao rezultat istraživanja napravit ćemo rječnik preuzetih leksema iz češkoga jezika u starohrvatskome prijevodu *Zrcala člověčaskago spasenja* uz usporedbu

[14] Opširnije o tome u poglavlju 3.3.
[15] O samostanskoj literarnoj djelatnosti koja se odnosi na crkvenoslavenski jezik obiju redakcija, češke i hrvatske, te o prvenstveno o sačuvanim pisanim crkvenoslavenskim spomenicima vidi u V. Čermák *Cirkevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze* (rad u tisku). Autor pretpostavlja kako je moguće da su se uz crkvene knjige pisane glagoljicom prepisivali također i rukopisi pisani latinicom i na latinskome i staročeškome jeziku.
[16] Detaljnije u opisu pojednih djela u 2. poglavlju.

posuđenih bohemizama iz dosada obrađena korpusa starohrvatskih emauskih prijevoda sa staročeškoga. Uz svaki navedeni bohemizam u rječniku navest će se dakle podatak o tome postoji li i u kojem je još prijevodu potvrđen isti bohemizam.

1.3. Obrazloženje metodologije rada i plana istraživanja

Osnovna pretpostavka za rad na ovoj disertaciji ispravna je transkripcija glagoljičnoga rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*, koju smo izradili prema transkripcijskim i tekstološkom načelima postavljenima za rad na projektu Starohrvatski rječnik.[17] U središte svoga zanimanja dalje postavljamo paleografske i jezične značajke koje nam tekst rukopisa nudi i u svojoj analizi polazimo od njih. Izabrali smo dakle induktivan pristup radu pa ćemo jezične činjenice interpretirati prema suvremenim spoznajama ili ćemo ih tumačiti prema potvrđenosti istih značajki u jeziku ostalih djela pisanih u istome vremenu i na istome prostoru, a ne prema u prijašnjim istraživanjima već izrečenim tvrdnjama i pretpostavkama. U obzir ćemo stoga uzimati povijesne i suvremene dijalektološke rasprave, jezičnopovijesne analize te leksikografske podatke iz vremena nastanka rukopisa. Time ćemo ujedno revidirati i nadopuniti prijašnja istraživanja iste teme na istoj građi.

Nadalje će rad na ovoj disertaciji biti podijeljen u dvije razine. Na prvoj razini istraživanja provest ćemo temeljitu jezičnu analizu teksta rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* te ga usporediti s postojećom cjelovitom staročeškom verzijom zapisanom u *Krumlovskome zborniku*. U jezičnoj analizi rukopisa koristit ćemo se filološkim metodama ekscerpcije podataka i njihove interpretacije uz pomoć postojećih jezičnih priručnika i rječnika. Kontrastivnom i komparativnom analizom služit ćemo se u usporedbi starohrvatskoga predloška sa staročeškim predlošcima. U svrhu usporedbe izradit ćemo računalno oblikovan paralelni tekst triju verzija istoga djela, starohrvatskoga prijevoda te dviju staročeških inačica, i to u opsegu koji obuhvaća staročeška inačica sačuvana samo fragmentarno. Takav detaljan, pregledan i računalno čitljiv korpus u kojemu će jedan starohrvatski dio teksta ili jedna starohrvatska rečenica biti popraćena onima iz dviju staročeških inačica omogućit će lakše uočavanje činjenica važnih za obradu u ovoj disertaciji te izravnu usporedbu prijevoda sa svojim mogućim predlošcima.

[17] Detaljnije vidi u Kapetanović i dr. 2010: LIV–LIX. Detaljna ćemo transkripcijska načela navesti u prilogu uz transkripciju rukopisa.

Također će omogućiti izravniju detekciju bohemizama. Međutim, kako bi se moglo odrediti što čini češki utjecaj u prijevodu, potrebno je također razgraničiti koje su sve jezične sastavnice, odnosno jezični slojevi[18], prisutni u ovome tekstu te dati njihov podroban opis. U opisu jezičnih sastavnica služit ćemo se metodom parcelizacije (Hercigonja 1983: 301), promatrat ćemo jezične značajke određene sastavnice kao izdvojen, samostalan dio te ih tako i tumačiti.

Jedan od problema u radu bit će dakle razdvajanje jezičnih slojeva (sastavnica) koji ga čine. Smatramo kako se u dosadašnjim istraživanjima nije dovoljno uzimala u obzir činjenica da jedna jezična značajka može pripadati dvama različitim jezičnim slojevima (primjerice zajedničkom općeslavenskom i sloju pojedinoga jezika, staročeškomu ili starohrvatskomu) ili da su se češkom jezičnom značajkom nazivale i one značajke koje su primjerice karakteristične za arhaične konzervativne govore sjeverozapadne čakavštine.

Na drugoj razini analizirat ćemo češku jezičnu sastavnicu u tekstu i njezinu prilagodbu starohrvatskomu jezičnom sistemu. Nezaobilazne će stoga biti metode dodirnoga jezikoslovlja, u našemu radu modificirane prema potrebama i karakteristikama ovoga specifičnog istraživanja, ali prema pristupu i modelu R. Filipovića i J. Ajdukovića[19], povezane s teorijom prevođenja, etimologijom, leksikologijom, povijesnim dodirnim jezikoslovljem, povijesnom semantikom, dijakronijskom uz suvremeni tekstološki pristup radu na rukopisu. Interpretaciji ćemo pristupit interdisciplinarno kako to i sama teorija dodirnoga jezikoslovlja nalaže[20].

U završnome dijelu usporedit ćemo identificirane bohemizme iz rukopisa *Zrcalo* s uočenim bohemizmima iz drugih prijevoda sa staročeškoga primjenjujući komparativnu metode uz sintezu svih uočenih sličnosti i razlika.

[18] To su sljedeće sastavnice: starohrvatska (staročakavska), značajke karakteristične za sjeveročakavske govore, crkvenoslavenske jezične značajke te češke jezične značajke. Detaljnije o jeziku rukopisa vidi u poglavlju 2.2.4.
[19] Opširnije o tome u poglavlju 3.3.
[20] Princip interdisciplinarnosti ističu i R. Filipović (1986: 15) i B. Štebih Golub (2010: 31).

1.4. Cilj rada

Osnovni je cilj ovoga rada analizirati utjecaj staročeškoga jezika na svim jezičnim razinama u glagoljičnome rukopisu *Zrcalo člověčaskago spasenja* (1445.). Uz njega proizlaze iz rada i manji, ali jednako važni ciljevi:

1. revidirati i nadopuniti protekla istraživanja utjecaja staročeškoga jezika na starohrvatski u djelima prevedenima za emauske epizode, posebice istraživanja S. Ivšića, M. Štěrbove i J. Reinharta;
2. izdvojiti češku jezičnu sastavnicu s obzirom na jezičnu raznolikost teksta;
3. proučiti kako se integrira češki jezični element u starohrvatski tekst (češće adopcijom ili adaptacijom);
4. provesti analizu bohemizama na svim jezičnim razinama i uočiti kako se adaptira češki element (modeli prilagodbe i jezične promjene koje se događaju);
5. pokazati kako češke posuđenice utječu na kvalitetu prijevoda i razumijevanje starohrvatskoga prijevoda (uz komentar o pogreškama u prijevodu);
6. pridonijeti istraživanju i radu na povijesnoj gramatici hrvatskoga jezika te leksikografskoj obradi građe za starohrvatski rječnik;
7. dati transkripciju neobjavljena rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*.

2. KORPUS ISTRAŽIVANJA

Hrvatski su svećenici glagoljaši svoj boravak u Emauskome samostanu iskoristili i za prevođenje češke srednjovjekovne književnosti te su obogatili hrvatsku glagoljašku književnost nizom prevedenih djela sa staročeškoga. Ta djela čine korpus starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga, koja će nam u radu služiti za usporedbu s temeljnim predmetom istraživanja, rukopisom *Zrcalo člověčaskago spasenja*. Navest ćemo stoga sve tekstove koji pripadaju korpusu prevedenih djela sa staročeškoga i povezani su s boravkom hrvatskih svećenika glagoljaša u Pragu. Rukopisu *Zrcalo* posvećen je cijeli rad pa ga na ovome mjestu zasebno ne opisujemo.

2.2. Popis svih prevedenih djela sa staročeškoga, opis njihovih rukopisa, staročeških izvornika, dosadašnjih izdanja i istraživača[21]

1) *Lucidarij*, zbirka srednjovjekovnoga znanja, čiji je prijevod sačuvan u inačicama iz *Petrisova* i *Žgombićeva zbornika* te u trima *Berčićevim fragmentima* iz 15. stoljeća (br. 2.15, 2.47 i 2.48)[22] i u trima mlađim fragmentima koji su mogli nastati kao prijepis ili adaptacija starijih rukopisa i čuvaju se u Arhivu HAZU (iz 17. st. sign. IV a 80/35; iz prve polovine 19. st. sign. VII 17; fragment iz knjižnice Arhiva HAZU sign. VII 116). Češki izvornik starohrvatskoga prijevoda još nije pronađen, a velike podudarnosti mogu se uočiti u *Fürstenberškom rukopisu* i prvotisku iz 1498. koje je objavio Čeněk Zíbrt[23]. Hrvatsku inačicu iz *Žgombićeva zbornika* objavio je I. Milčetić (1902: 257–334) u ćiriličnoj transliteraciji, a transkribiranu inačicu iz *Petrisova zbornika* A. Kapetanović (2010: 3–33);
2) *Životi svetaca*, homiletičko-legendarna proza, odnosno životopisi svetaca zapisani u *Petrisovu zborniku*. Prvi koji je uočio bohemizme u tekstovima i opisao ga bio je V. Štefanić[24], a S. Ivšić zaključio je da su nastali kao prijevod staročeškoga *Pásionala*,

[21] Popis svih prevedenih dijela po tekstovima, ali i po zbornicima u kojima se nalaze vidi i u J. Reinhart (1997–99: 223–225).
[22] Opise tih fragmenata koje je Berčić dobio u Glavotoku na Krku vidi u Vialova 2000: 66, 70–71. Uz opis je objavljen i poseban svezak u kojemu su faksimili Berčićevih petrogradskih fragmenata.
[23] Zíbrt, Čeněk 1903. *Staročeský Lucidář, Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z r. 1498*, Sbírka pramenů ku povznesení literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku, skupina I, řada II, čís. 5, Česká akademie, Praha.
[24] Štefanić 1960: 355–397.

koji je sačuvan u više rukopisa[25], a nastao je kao slobodna prerada latinske *Zlatne legende* Jakova iz Varazzea. Riječ je o 12 tekstova[26], za koje je Ivšić utvrdio podrijetlo iz staročeškoga *Pásionala*: 1. *Čt(en)je s(veta)go Jeronima Hrvatina* (208b – 211b); 2. *Čt(en)je ot Svetě trojice* (245b – 248b)[27]; 3. *Žitje s(veta)go Jakova ap(osto)la Galicijskoga* (254a – 256b) (nedovršen); 4. *Žitje s(veta)go Lovrenca* (257a – 262a) (izgubljen početak); 5. *Žitje svetago Brnarda ispovednika* (262a – 265b); 6. *Žitje s(veta)go Bartolomjeja ap(osto)la* (265b – 268b); 7. *Žitje s(veta)go Mateja apustola i e(van)j(e)lista* (268b – 269b) (izgubljen prvi dio); 8. *Žitje s(veta)go Ivana Krstiteļa* (269b – 273b); 9. *Žitje s(veta)go Avgustina biskupa ispov(ě)dn(i)ka* (273b – 278b); 10. *Žitje s(veta)go Marka e(van)j(e)lista* (278b – 280a); 11. *Žitje s(veta)go Blažija biskupa i m(u)č(e)n(ika)* (280a – 282b); 12. *O vz(d)viženja s(veta)go križa* (286b – 290a).

Smatra se da *Petrisov zbornik* sadržava i više prevedenih djela sa staročeškoga nego što je to dosad identificirano.[28] S. Ivšić (1922–23: 41), uz prijevode iz *Pasionala*, uočio je bohemizme u tekstovima iz *Petrisova zbornika*: članak *O glavosječenju Ivana Krstiteļa* (f. 183a–184b); *Uzvišenje svetoga križa* (f. 292b–296a)[29]; *Život sveta tri kralja* (f. 288b–292b)[30]; *Tumačenje evanđelja na Uskrs* (f. 250b–254b)[31]; uz dva ulomka iz traktata svetoga Bonaventure. Za posljednji tekst, *Uskrsno evanđelje*, pretpostavio je Husovo podrijetlo. Za članak *O glavosječenju Ivana Krstiteļa* (f. 183a–184b)[32] S. Ivšić dvoji o češkome podrijetlu.

[25] Nazive čeških verzija *Pasionala* označavamo kraticama kao i Ivšić. Riječ je o sljedećim verzijama, kako ih Ivšić navodi u članku o prijevodima sa staročeškoga (1922–23: 41–42): *PasMa*, *PasMb*, *PasIB* iz 1495. godine, *PasKl*, tj. verzija iz 1395., koja se čuva u Nacionalnoj knjižnici u Pragu pod signaturom XVII. C. 52 [<http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client=>, pregledano 13. 11. 2014. godine].

[26] Članke paginiramo prema paginaciji zapisanoj ispod teksta.

[27] S. Ivšić (1922–23: 290) otkriva da se ovaj članak nalazi samo u rukopisu mlađe inkunabule *PasIB* iz 1495. te ne pripada iskonski staročeškomu *Pásionalu* pa smatra da je to zapravo prijevod nekoga starijega staročeškog teksta.

[28] E. Hercigonja (1978: 129).

[29] Isti članak identificira i V. Štefanić (1960: 388)

[30] Isti članak identificira i V. Štefanić (1960: 387).

[31] Štefanić ga u opisu Petrisova zbornika navodi prema naslovu *Čti na pasku e(van)j(e)li ko piše s(ve)ti Matěj i s(ve)ti Marko razumej s ljubvju* f. 250b – 254b (248b – 252b) (1960: 384).

[32] Za ovaj članak ne smatra da je preveden s češkoga jezika nego da je preveden s latinskoga. Takav članak ni ne postoji u staročeškome *PasMa*. O mogućim bohemizmima u starohrvatskome tekstu, kao što je *vlast*, smatra da je Hrvat, prevoditelj s latinskoga, mogao neke češke riječi unijeti u hrvatski tekst po navici, bez obzira na to prevodi li s češkoga ili ne. Time poziva na oprez u identificiranju prevedenih tekstova s

V. Štefanić je u opisu *Petrisova zbornika* uočio bohemizme i u sljedećim tekstovima[33] te time nadopunio Ivšićev popis: 1. f. 254b – 256 (252b – 254) u članku bez naslova koji počinje: *Vidjenje sije javi se b(la)ž(e)nomu Iv(a)nu...*, 2. u članku f. 296 – 298 (290 – 292) *Ot ljubve Brnard piše*; 3. f. 291b – 292b (285b – 286b) *Ot prnesenja s(ve)tih trih krali*; 4. f. 306 – 326 (300 – 319) *Ovo je govorenje pravo i čisto ot dobroga viteza Dundula*.

3) *Traktat svetoga Bonaventure*, dva članka iz *Petrisova zbornika*: f. 298 – 301b (292 – 295b) *O svršenoj ļubvi i o svršenom ubožastvi k(a)p(i)t(ul) lip k sp(a)senju momu* i f. 301b – 304 (295b – 298) *To jes(t) k(a)p(i)t(ul) o mlčanju čti*, za koje je također S. Ivšić zaključio da su hrvatski prijevodi staročeškoga latinskog traktata sv. Bonaventure *De perfectione vitae ad sorores*. Pretpostavlja se da je hrvatski glagoljaš kao predložak imao stariji rukopis s kraja 14. stoljeća (Ivšić 1922–23: 295 prema Truhlářu 1984: 34), koji nažalost nije sačuvan. Sačuvana je inačica iz *Krumlovskoga zbornika* iz 15. stoljeća, a na hrvatski su prevedene 3. i 4. glava spomenutoga traktata (Ivšić 1922–23: 295).
4) *Husove propovijedi*, na čije je prijevode prvi uputio S. Ivšić (1927–28), i to u većoj mjeri nego što je kasnijim istraživanjima potvrđeno[34]. U *Petrisovu zborniku* S. Ivšić (1927–1928: 58) nalazi i tekst *čitanja Uskrsnoga evanđelja* f. 250b – 254b (248b – 252b) *Čti na pasku e(van)j(e)li ko piše s(ve)ti Matěj i s(ve)ti Marko razumej s ļubvju*. Usporedio ga je s Husovom homilijom zapisanom u rukopisu koji se čuva u knjižnici Češkoga muzeja u Pragu[35] te zaključio kako nije riječ o izravnome prijevodu, nego o tekstovima koji imaju zajednička mjesta (*loci communes*), tj. iste misli (Ivšić 1922–23: 293). Hrvatskome tekstu nije našao češki izvornika, kao ni tekstu *Život sveta tri kralja* f. 288b – 291b (282b – 285b) iz *Petrisova zbornika*. Kasnije je ponukan zaključcima o porijeklu prijevoda drugih Husovih homilija korigirao svoje mišljenje te je zaključio kako je predložak za prijevod iz *Petrisova zbornika Čitanja na Uskrs* starija zapisana Husova homilija od one u *Postilama*, koja je izgubljena, te je jedini njezin zapis zapravo u hrvatskome prijevodu (Ivšić 1922–23: 58). J. Reinhart (1997–

češkoga samo prema bohemizmima u njima (Ivšić 1922–23: 292). Prema suvremenim spoznajama leksem *vlast* je crkvenoslavizam (vidi RCJHR I.).

[33] Ne navodimo tekstove koje je već identificirao S. Ivšić.

[34] Reviziju njegovih pretpostavki dao je u više članaka J. Reinhart (1996; 1997–99; 2000; 2005).

[35] *Knihovna Národního muzea*, signatura IV. C. 18.

99: 223) se pak ne slaže s njim tvrdeći da se misli kojima S. Ivšić argumentira Husovo podrijetlo, "moć", "mudrost", "dobrovoljnost" mogu naći u Husa, ali i u drugih teoloških pisaca toga vremena. Time je otvorena tema prijevoda Husovih homilija jer je S. Ivšić i za druga djela iz *Zbornika žakna Luke* pretpostavljao da su prijevodi Husovih propovijedi. Naime, u *Zborniku žakna Luke* nakon *Zrcala* (od f. 162a) postoje četiri homiletička teksta za koje je S. Ivšić također zbog uočenih bohemizama zaključio da bi mogli biti prevedeni sa staročeškoga, pa je pokušao odrediti njihovo podrijetlo ili povezati ih s Husom: 1. od f. 162a do 169a propovijed *N(a) rojstvo H(rstovo)* ili *Govor za Božić* – češki izvornik nije poznat, ali prema bohemizmima u djelu pretpostavlja se češko podrijetlo; 2. od 169a do 171a *Govor o sv. Trojici* – S. Ivšić smatra da je riječ o prijevodu Husova govora na dan sv. Trojice (Ivšić 1927–28: 52)[36], ali Reinhart dovodi u pitanje njegove pretpostavke (1999. i 2005.); 3. od 171a do 181a *Govor na 13. nedjelju po sv. Trojici o milosrdnom Samaraninu* (poznatiji kao *Homilija na 13. nedjelju po Duhovima*)[37] – S. Ivšić dokazuje da je to potpun prijevod istoimene Husove propovijedi te time potvrđuje da je postojao stariji rukopis Husovih *Postila* od onoga prvi put izdanoga 1536. godine (tzv. Nürnberško izdanje) (1927–28: 56) i da je u hrvatskome prijevodu homilija posvjedočena ranije nego u češkome izvorniku. J. Reinhart (1996: 400–401) datira završetak Husove *Češke postile* na 27. listopada 1413.; 4. *Čitanje na 3. korizmeni utorak*, za koje također nije pronađen češki predložak, a latinski bi izvornik homilije bio *Korizmenjak* Jakova iz Varazzea (Reinhart 2000a: 120). Dalje se kao Husovi prijevodi spominju: odlomak *Výklada desatero Božieho přikázanie* (*Tumačenje deset Božjih zapovijedi*) (dijelovi iz 40. glave), fragment br. 108 iz Arhiva HAZU, kojemu je tek nakon ispravne datacije (1412. godine) potvrđeno Husovo autorstvo[38]; 5. početak Husova *Provázku třípramenného* (Hus 1985, 147–148.61)[39], sačuvana u

[36] S. Ivšić smatra da je na hrvatski prevedena starija verzija govora od one sačuvane u *Postili* iz 1413. jer je Hus o istoj temi govorio u nekoliko varijacija (Ivšić 1927–28: 55).
[37] Transliteraciju je hrvatskoga prijevoda i usporedbu sa staročeškim izvornikom objavio J. Reinhart (2000: 121–138).
[38] Transliteraciju je hrvatskoga prijevoda i usporedbu sa staročeškim izvornikom objavio J. Reinhart objašnjavajući pritom povijest istraživanja podrijetla odlomka (1997–99: 227–232).
[39] Hus, Jan 1985. *Drobné spisy české*, Připraveno péčí komise pro pro vydávání spisů M. Jana Husa ustavené vědeckým kolegiem historie Československé akademie věd, Praha.

fragmentu br. 2.17 Berčićeve zbirke (Vjalova 2000: 66–67, br. 11) čije je podrijetlo otkrio J. Reinhart nakon objavljivanja Berčićeve zbirke[40].

5) završetak *Tumačenja deset Božjih zapovijedi* iz *Knížek šesterých o obecných věcech křesťanských* Tomaša Štitnoga (Tomáše ze Štítného) – prijevod što ga je također otkrio J. Reinhart (2005: 314) nakon objavljivanja Berčićeve zbirke[41]. Zapisan je na *recto*-stranici lista fragmenta br. 2. 15, čija *verso*-strana sadržava također fragmentaran prijevod *Lucidara*. Dugo se naime smatralo da su hrvatskoglagoljski prijevodi sa staročeškoga zaobišli djela propovjednika i reformatora Tomaša Štitnoga (cca. 1333.–1404.) (Ivšić 1927–1928: 63; Štefanić 1969: 38; Hercigonja 1975: 66), a otkriće je ovoga rukopisnoga ulomka korigiralo takva mišljenja.
6) Odlomak prijevoda *Jeronimovih poslanica (Jeronýmovych dopisů)* (odnosno [Pseudo-] Jeronimova *Tranzita*) zapisanih u fragmentu 2.16 (Vjalova 2000: 66–67, br. 11; listovi 2.16 i 2.17 tvore dvolist jednoga rukopisa) i u fragmentu 2.18–27 (Vjalova 2000: 68–69, br. 12).
7) *Raj duše* – sačuvan je samo odlomak s početka teksta, odnosno uvoda poznatoga djela nabožne latinske srednjovjekovne književnosti *Paradisus animae*, čiji je autor Albert Veliki. Staročeški se prijevod nalazi u *Krumlovskome zborniku*, a zapravo je kompilacija u kojoj glavni dio čini prijevod latinskoga djela (Ivšić, 1927–1928: 59–63). Loše se očuvan hrvatski glagoljični fragment s arhaičnim jezikom i mnoštvom crkvenoslavizama čuva u Arhivu HAZU (frag. br. 70), a potječe s kraja 14. ili početka 15. st. Po potpisu saznajemo da ga je pisao pop Juraj.
8) *Homilijar na Matejevo evanđelje* – prijevod koji je otkrio V. Štefanić[42] u opisu krčkih rukopisa i predstavio kao "(...) cijelu zbirku homilija starih otaca na perikope Matejeva evanđelja (kojoj češki kompilator i prevodilac nije poznat) sačuvan je u jednome krasnom glagoljičnom rukopisu s kraja XV. stoljeća pisanom čakavsko-kajkavskim narječjem" (1969: 39). Iako ni on nije sačuvan u potpunosti (nedostaje 15 stranica), 175 očuvanih listova čine važan prinos hrvatskoj glagoljaškoj književnosti i uz prijevod *Zrcala* najcjelovitije je prevedeno djelo. Snimak se krčkoga

[40] Reinhart 2005: 313–314.
[41] Transliteraciju je hrvatskoga prijevoda i usporedbu sa staročeškim izvornikom objavio J. Reinhart (2005: 315–316).
[42] Štefanić 1960: 209–228.

rukopisa čuva u Hrvatskome državnom arhivu i Staroslavenskome institutu. V. Štefanić je pronašao i staročeški izvornik, a to je rukopis iz druge polovine 14. st., koji se čuva u Sveučilišnoj biblioteci u Pragu, a izdao ga je Josef Holub kao *Evangelium sv. Matouše s homiliemi.*[43] Budući da postoje razlike među tekstovima, smatra da je možda koja starija verzija toga rukopisa mogla biti predloškom za prijevod. Pojedine su homilije zapisane i u drugim glagoljičnim zbornicima pa tako Anatolij A. Turilov[44] (2002: 547) otkriva da se dio rukopisa *Krk br. 42* (po Štefanićevu opisu iz 1960. godine) s homilijama na evanđelje sv. Mateja krije među Berčićevim fragmentima. Riječ je o fragmentu I/31 (br. 22 u opisu), koji je u katalogu bio određen kao fragment brevijara iz 16. st. (Vjalova 2000: 15), a J. Reinhart (1996: 396–397), pišući o *Petrinićevu zborniku*, navodi da su glave 38., 40. i 47. izvadci iz hrvatskoga glagoljičnog prijevoda češkoga zbornika homilija na Matejevo evanđelje.

9) Pojedine homilije iz *Kvarezimala* (Sermones *Quadragesimales*) Jakova iz Varazzea – zapisane su u *Petrinićevu zborniku* iz 1503. g. od 1. do 21. glave i 44. glava, odnosno listovi 1–47^{b} i 147^{a}–148^{b}, koji se čuva u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci. Iako je utjecaj češkoga jezika očit[45], češki izvornik nije poznat jer u staročeškoj književnosti nije poznat prijevod ovoga latinskoga korizmenjaka. J. Reinhart (1996: 401) smatra kako je riječ ili o prijevodu staročeškoga izvornika ili latinskoga rukopisa sa staročeškim glosama, te da je prijevod nastao u Emausu. Hrvatski glagoljični prijevod mogao bi tako pomoći u rekonstrukciji staročeškoga prijevoda latinskoga djela koje je moralo postojati, ali nije sačuvan nikakav trag o njemu. Dalje J. Reinhart (1996: 400–401) otkriva da su pojedine homilije iz Jakovova korizmenjaka zapisane u trima različitim rukopisima: u tzv. *Zborniku žakna Luke*, a riječ je o *Govoru na treći utorak posta*, koji je S. Ivšić (1927–28: 50–51) smatrao mogućim Husovim djelom; u *Petrisovu zborniku* (f. 250b – 254b) *Uskrsna homilija*, koju je S. Ivšić također pripisivao Husu (1922–23: 291–293) i dio homilije br. 13 (za četvrtu subotu posta) zapisan u fragmentu HAZU br. 105. J. Reinhart pretpostavlja da je jednom postojao prijevod sviju homilija iz Jakovova *Kvarizemala* i da je vjerojatno nastao prije prve

[43] Holub, Josef 1913. *Evangelium sv. Matouše s homiliemi*. Praha.
[44] Turilov, Anatolij A. 2002. Perspektivi "boljšogo pasjansa" dlja horvatskoj glagoličeskoj paleografiji, *Slavjanskij almanah* 2001, Moskva, 538–551.
[45] Uočio ga je i I. Milčetić, koji je i opisao rukopis (1911: 323–324).

trećine, odnosno četvrtine 15. st. (1996: 400). Fragment HAZU br. 105[46] V. Štefanić (1969: 218) opisuje kao komadić homilije iz 15. st. čije podrijetlo nije poznato.

10) Poznata satira *Svit se konča* – zapisana je glagoljicom u kodeksu br. 11 pariške *Bibliothèque Nationale*[47], a prema J. Hammu riječ je zapravo o pjesmi napisanoj pod utjecajem biografije češkoga reformatora Jana Milíča iz Kroměříža. J. Hamm (1970: 93), uočivši velike podudarnosti ove pjesme s dvjema latinski pisanim Miličevim biografijama, pripisuje nastanak ove pjesme hrvatskim glagoljašima iz Emausa. Uz Hammovo postoji i oprečno mišljenje o podrijetlu ove pjesme, S. Sambunjak (1990) tako pretpostavlja da je autor pjesme franjevac trećoredac iz Zadra te da je nastala početkom 14. stoljeća, pa stoga njezino podrijetlo nema nikakve veze s boravkom hrvatskih glagoljaša u Pragu.
11) *Zrcalo člověčaskago spasenja*.

V. Štefanić (1970: 30) u opisu *Tkonskoga zbornika*, a posebice *Cvěta od kreposti* i "nekih crkvenih drama" navodi kako se uz kajkavske elemente mogu uočiti i češki, ali ne navodi primjere takvih bohemizama niti problematizira podrijetlo takvih tekstova. S obzirom na to da se u radu bavimo samo prijevodima povezanima uz boravak hrvatskih glagoljaša u Pragu, nećemo ulaziti u otkrivanje podrijetla više takvih tekstova.

2.2. Rukopis *Zrcalo člověčaskago spasenja* (1445.)

2.2.1. Formalni opis rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* i njegovi istraživači

Zrcalo člověčaskago spasenja djelo je rane srednjovjekovne književnosti, veoma omiljeno te je stoga bilo često prepisivano i prevođeno. Pretpostavlja se da je prvotno latinsko djelo u stihovima *Speculum humanae salvationis* nastalo oko 1300. godine[48], a vrlo je brzo prevedeno je na druge jezike, pa tako i na staročeški u proznome prijevodu. A. Patera (1887: 464) nastanak latinskoga izvornika smješta u 13. stoljeće jer Kraljevska minhenska knjižnica i Sveučilišna knjižnica iz Würzburga imaju sačuvane rukopise iz toga razdoblja. Riječ je o nabožnome traktatu alegorijskoga i mističnoga sadržaja nastalu na temelju starozavjetnih i novozavjetnih slika, čija je prvotna zadaća bila pokazati

[46] Po opisu Štefanić 1969a.
[47] Otkrio ga je i prvi objavio J. Vajs u prilogu *Starohrvatske duhovne pjesme* (*Starine* 31, JAZU, Zagreb, 1905, str. 258–275).
[48] J. Truhlář (1884: 25) spominje početak 14. stoljeća kao vrijeme nastanka.

čovjeku put ka spasenju od grešnoga života. Svrstavamo ga stoga prema karakteru u moralnodidaktičnu i religioznopoučnu angažiranu srednjovjekovnu prozu (Fališevac 1980: 84), s tim da se ovo djelo zbog pozivanja na slike i događaje iz Staroga i Novoga zavjeta smatralo kanonskim te se na takav način prepisivalo i prevodilo[49].

Smatra se da je latinski rukopis na češki preveden već u 14. stoljeću.

Starohrvatski prijepis rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* nalazi se u *Zborniku žakna Luke*, nazvanome po svome prepisivaču, a čuva se u Vatikanskoj knjižnici u Rimu[50]. Riječ je o prijevodu sa staročeškoga jezika za koji se pretpostavlja da je nastao u Emausu te da ga je preveo Hrvat (Ivšić 1922–23: 299–300). Kako smo to već istaknuli, sam prepisivač predstavio se u kolofonu rukopisa: (1a) *V ime B(o)žje i d(ě)vi M(a)rije. Am(e)n. 1445. m(ě)s(e)ca maja na 19. d(a)n. Ja žak(a)n Luka počeh pis(a)ti sije kńigi popu Grguru v Vrbnici, ke se kńige zovu Zrcalo.*

Time smo saznali gdje i kada je rukopis prepisan. Dakle, riječ je o prijepisu, koji u zborniku seže od prve do 162a folije. Spominjali smo već i to da nakon toga slijede četiri homiletička teksta, također prevedena sa staročeškoga, o čijemu se podrijetlu još raspravlja. *Zbornik žakna Luke*, kako ga opisuje S. Ivšić (1922–23: 297), je "glagol. pergamenski rukopis na 190 strana (19.2 x 13.1 cm)". Detaljniji je opis rukopisa dao M. Japundžić (1995: 108−109), koji u kratkim crtama opisuje podrijetlo rukopisa, pismo, pravopis, ukrase, sadržaj te pisareve bilješke i bilješke na marginama rukopisa.[51]

Glagoljični rukopis *Zrcala* dobro je očuvan i čitljiv, a tekst je zapisan dvostupačno s obje stranice svakoga lista. Tekst je razdvojen na poglavlja ispred kojih se uvijek navodi naslov, ali poglavlja nisu obrojčana. Unutar poglavlja naslovima su razdvojene manje cjeline, potpoglavlja, kojih ima više u svakome poglavlju i često se

[49] Također i u D. Fališevac (1980: 56): "Biblijski i liturgijski tekstovi imali su za naše glagoljaše poetičku vrijednost utoliko što su značili ne samo sadržajni već i formalni autoritet koji se treba i mora poštovati i kojemu treba težiti. Pojam originalnosti ne ulazi u koncepcije poetičkog sustava srednjovjekovlja."

[50] Pod signaturom *Borg. L. VII. 9, illirico 9.*

[51] Opis rukopisa također se može naći i u katalogu *Opis na slavjanskite rukopisi vav Vatikanskata biblioteka*. S predgovor ot Ivan Dujčev i vstapitelna studija ot José Ruysschaert (Sofija 1985), str. 89−91; 185−186 i 187 (na ovim stranicama opisi hrvatskih rukopisa) i u kratkome katalogu objavljenome u *Ricerche slavische* 16/1968−1969, 101−111 (*I codici Slavi della Biblioteca Vaticana. Fondo Borgiano-illirico Bibliografia),* poseban otisak s vlastitom paginacijom, Rim 1947. Rukopis opisuje također i V. Štefanić (1960: 431) među "Rukopisima koji se više ne nalaze u Vrbniku." Navodi osnovne podatke o prijepisu, ali i to da je u 17. stoljeću *Zbornik žakna Luke* bio u vlasništvu trećoredca fra Frane Depope, a od 1772. godine njegov je vlasnik osorski arhiđakon Matej Sović, nakon čega je dospio u knjižnicu Propagande u Rimu, a iz nje u Vatikansku knjižnicu.

uvode riječju *kapitul*. Za razliku od staročeškoga predloška, hrvatski rukopis navodi i biblijska čitanja prema kojima su oblikovane parabole iz Staroga zavjeta, ali ne u svakome slučaju. Navodi se naziv starozavjetne knjige (npr. *Knjiga Kraljeva*, *Knjiga Danijela proroka* itd.) te broj čitanja, odnosno poglavlje. Ponekad su ti podnaslovi izraženi i inicijalima, koji su posebno, ali jednostavno ukrašeni. Rukopis nije iluminiran kao primjerice češki *Krumlovski zbornik* ili brojne latinske inačice, ali su opisi, tj. tumačenja slika zadržani u starohrvatskome prijevodu u samome tekstu pa služe kao naslovi pojedinih potpoglavlja[52]. Prema tome je S. Ivšić zaključio (1927–28: 49) da je starohrvatski prijevod nastao prema nekome rukopisu koji je bio iluminiran kao *Krumlovski*. Posebno ističe kako su "u drugom dijelu rukopisa *KM*, koji se počinje u 35. glavi, natpisi slika porazređani gotovo sasvim kao u *VŽL*, gdje ti natpisi označuju odlomke."[53]

Svoja je zapažanja S. Ivšić iznio sa željom otkrivanja izvornoga staročeškog predloška za prijevod. U svojoj je raspravi ispravno utvrdio da je starohrvatski rukopis prijevod staročeškoga rukopisa *Zrcadlo člověčieho spasenie*, da ga je preveo Hrvat (1922–23: 299) vjerojatno u Emauskome samostanu ili ga je ponio sa sobom nazad u Dalmaciju i tamo preveo (1927–28: 50). Time je zaključio nagađanja o podrijetlu starohrvatskoga *Zrcala*, koja su se vodila još od I. Črnčića. I. Črnčić (1873: 18–24) pišući o *Zrcalu* spominje brojne bohemizme[54] u tekstu te zaključuje kako je riječ o prijepisu sa staročeškoga te vjerojatno djela *Zrcadlo hříšných* Tomaša Štitnoga. Kasnije S. Ivšić naglašava kako je I. Črnčić prvi ispravno utvrdio da je riječ o prijepisu (1927–28: 298). I. Milčetić isprva spominje mogućnost nastanka djela u Češkoj i čak ga povezuje s emauskim razdobljem ("Najnaravnije je, da ovo utjecaće češkoga jezika dovedemo u savez sa književnim radom praškoga samostana u Emausu (na Slovanech)") (Milčetić 1911: 203). Smatra da je djelo preveo Hrvat ili neki Čeh koji je u prijevodu zadržao puno

[52] Detaljnije o iluminacijama u rukopisu i strukturi rukopisa vidi dalje u poglavlju 2.2.2.
[53] Autor se u svome članku koristi kraticama za označavanje triju verzija rukopisa: *VžL* – hrvatsko *Zrcalo* iz *Zbornika žakna Luke*; *KM* – češko *Zrcadlo* iz *Krumlovskoga zbornika* i *FrM* – češko *Zrcadlo* sačuvano samo u pojedinim fragmentima.
[54] Npr. *utrpení*, *zvlaště, manžel*, *manželka*, *kochati se*, *opatřovati*, *jadrny*, *poprskal* itd.

bohemizama. Površno[55] navodi kako je riječ o prijevodu Antoninova *Speccio de consienza*, a njegovo je mišljenje preuzeo i V. Jagić.

S. Ivšić svojim je istraživanjima o starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga razriješio podrijetlo starohrvatskoga prijevoda *Zrcala*, ali i započeo raspravu o postojećim inačicama češkoga rukopisa *Zrcadlo člověčieho spasenie* i o izvornoj inačici koja je poslužila kao predložak za prijevod, koja još nije završena i zaključena.

2.2.2. Dosada poznate češke inačice rukopisa *Zrcadlo člověčieho spasenie* i odnos hrvatskoga prijevoda prema njima

Kako se može zaključiti iz literature o ovome djelu, u Češkoj je u srednjemu vijeku *Zrcalo* bilo često i rado čitano. A. Patera (1887: 464) to potvrđuje podatkom o broju latinskih inačica *Specula* iz 14. i ranoga 15. stoljeća pa tako navodi kako Kaptolska knjižnica iz toga razdoblja ima dva sačuvana latinska rukopisa[56], isto kao i Nacionalna knjižnica[57].

Najočuvaniji prijevod cijeloga latinskog predloška (svih 45 poglavlja[58]) pod imenom *Zrcadlo člověčieho spasenie* nalazi se u *Krumlovskome zborniku*, koji se čuva u Knjižnici Nacionalnoga muzeja (*Knihovna národního musea*, dalje kao KNM). Digitalna kopija rukopisa dostupna je na internetskim stranicama *Manuscriptorium* pod signaturom III. B. 10[59], a tekst rukopisa nije izdan. Prvotno se smatralo da je prijevod iz *Krumlovskoga zbornika* prijepis, koji je nastao u 15. stoljeću prema nekom prijevodu s kraja 14. stoljeća (1884: 24–28). Ipak se prema jeziku prijevoda revidirao taj podatak te se navodi da je prijevod predloška nastao između 1350. i 1375. godine (Ivšić 1922–23: 299, prema Gebauer 1903: XXIX.). Nastanak se zbornika pak pretpostavlja oko 1420. godine.[60] *Krumlovski zbornik* sadržava uz *Zrcadlo* još i druga djela češke nabožne

[55] Tako njegov zaključak opisuje S. Ivšić (1922–23: 298) jer je to zaključio prema 14. stranici rukopisa, gdje se opisuje 7 smrtnih grijeha kao u Antoninovu djelu.
[56] Rukopisi su iz 14. stoljeća, signatura A 13 i A 32.
[57] Signature: I. B. 11. za rukopis iz 1399. godine, a X. A. 26. za rukopis iz 1403. godine.
[58] Hrvatski prijevod sadržava 42. poglavlja jer su zadnja tri poglavlja zapravo novo djelo, *Zrcalo Marijino*. O tome kasnije u tekstu.
[59] http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=1&client= (pregledano 1. 9. 2013.).
[60] Podatak naveden u opisu rukopisa na stranicama *Manuscriptoriuma*, digitalne zbirke Češke nacionalne knjižnice

srednjovjekovne književnosti[61], a *Zrcadlo* je zapisano na stranicama od 3. do 111. folije. *Krumlovski zbornik* bogat je prekrasnim iluminacijama, minijaturama, kojima su se u rukopisu *Zrcadla* označavali i početci novih poglavlja[62]. J. Truhlář navodi podatak da ih je u samome rukopisu *Zrcadla* 175, s tim da su otkinuta tri lista iz rukopisa s najviše iluminacija[63], dok cijeli *Krumlovski zbornik* sadržava ukupno 288 minijatura (1884: 23). Kako latinski predložak s 45 poglavlja, kao i ovaj češki prijevod, sadržava 192 minijature, smatra se da je ih je i ovaj rukopis u cijelosti toliko sadržavao (1884: 25).

O rukopisu *Zrcadlo* iz *Krumlovskoga zbornika* nema iscrpnih zapisa u češkim periodizacijama jezika i književnosti. Djelo još uvijek nije objavljeno, a obično se navodi kako je to nabožni traktat ili prozni prijevod latinskoga asketskog spjeva u kojemu se opisuju događaji u slikama iz Staroga i Novoga zavjeta od pada prvih anđela, izbacivanja Adama i Eve iz raja pa sve do iskupljenja grijeha i spašavanja čovječanstva dolaskom Isusa Krista (Flajšhans 1901: 115; Jakubec 1929: 220). Također se ističe mističnost i alegoričnost sadržaja rukopisa (Jakubec 1929: 220; Novák 1995: 49). Za razliku od periodizacija i književno-povijesnih pregleda, J. Truhlář objavio je u *Časopisu Českého Musea* (dalje kao ČČM) (1884: 22–36) svoje istraživanje o *Krumlovskome zborniku* i djelima zapisanima u njemu, pa i o rukopisu *Zrcadla*, znakovita naziva *Polozapomenutý rukopis* (*Poluzaboravljeni rukopis*). U članku autor piše o latinskim verzijama istoga djela sačuvanima u KNM-u (starija verzija iz 1399. godine[64] i mlađa iz 1403. godine[65]), o prijevodima *Specula* u drugim zemljama, posebice u Njemačkoj, komentira

(http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num&param=1&client=&ats=1386953618&mode=&testMode=&sf_queryLine=III+B+10&qs_field=6, pregledano 12. 10. 2013.).

[61] Budući da su uz *Zrcadlo* na starohrvatski prevedena i druga djela koja sadržava taj zbornik, navest ćemo sadržaj zbornika kako je to navedeno u kataloškoj oznaci na stranicama *Staročeská sbírka (lístkový katalog)* http://starocech.ucl.cas.cz/retrobi/hledat.0 (pregledano 17. 10. 2013.):

1. *Zrcadlo* (f. 1–111);
2. *Ráj duše* (f. 113–231);
3. *Kterák má člověk znamenati své hřiechy* (f. 231–255);
4. Bonaventura *Soliloqium* (f. 256–308);
5. Bonaventura *De perfectione vitae* (*Čim sé má v zákoně božiem lepšiti*) (f. 308–337);
6. Štítný *O smrti mládence bujného* (f. 337–409);
7. Jindřich Suso *Orloj věčné moudrosti* (f. 351–486).

[62] Jiří, Neumann. Málo známý "Krumlovský sborník", u: *Obnovená tradice, Časopis historického spolku Schwarzenberg*; http://www.hss.barok.org/text-clanku.php?t=573&c=30 (pregledano 22. 1. 2014.); J. Truhlář (1884: 27); S. Ivšić (1922–23: 298–99).

[63] Riječ je o listovima 58–59, 98–99 i 104–105.

[64] Signatura I. B. 11.

[65] Signatura X. A. 26.

prevoditeljsku tehniku te pretpostavke o vremenu nastanka prijevoda. Autor opisuje i grafijske značajke rukopisa, navodi razlike u grafiji rukopisa nastale zbog dvaju različitih pisara. Prvi dio do 79. stranice rukopisa pisan je mlađom grafijom karakterističnom već za husitsko razdoblje, ali nedosljedno uz dosta arhaičnih elemenata, dok je drugi pisar potpuno sklon starijoj grafiji, koja rabi dvoslove ("sprežky") te se zbog takve grafije starost rukopisa može pomaknuti za 30 godina unazad. Prema grafijskim značajkama prvoga dijela J. Truhlář (1884: 28) pretpostavlja nastanak prijepisa iz *Krumlovskoga zbornika* u prvoj polovici 15. stoljeća. Navodi pak dalje da je moguće kako je pisar drugoga dijela bio nešto stariji te da nije još prihvatio novija grafijska rješenja koja je uveo najvjerojatnije Jan Hus[66].

Sve su ostale inačice staročeškoga rukopisa *Zrcadla* iz 14. stoljeća sačuvane samo fragmentarno i čuvaju se također u KNM-u. Riječ je o pet listova rukopisa, koji su darovani muzejskoj knjižnici i ne potječu iz istoga arhiva. Prva tri lista su iz Časlava (Čáslav), a preostala dva iz Unhošta (Unhošť)[67]. Ulomci iz Čáslava bili su zapisani na koricama knjige *Počty Towarzſſuw Starſſich Pořadku Mlynařſkeho. Přigmi a Wydanj wztahugj ſe na letha 1654, 55, 56, 57, 58, 59, 60 a 1661, 62, 63, 64, 65, 66 a 67.* (str. 4.) i *Registra Cechowni Mistrowska. 2. dne Měsyce Dubna Letha 1652* (str. 8b)[68]. Ulomke iz Unhošta, točnije 4. i 5. ulomak (Brodský 2000: 313)[69], našao je tamošnji učitelj i sakupljač narodnoga blaga František Melichar, a također su bili zapisani na koricama knjiga s protokolima gradskoga vijeća (Patera 1887: 466). Prema A. Pateri, koji je navedene ulomke proučio i opisao, a zatim ih i objavio u ČČM-u uz nadopunu nečitkih mjesta te usporedbom razlika s inačicom iz *Krumlovskoga zbornika* i uz osvrte na latinski izvornik, riječ je o ulomcima, koji se prema grafiji i jeziku mogu datirati u treću četvrtinu 14. stoljeća (1887: 466). I S. Ivšić smatra kako su ovi ulomci stariji od rukopisa iz *Krumlovskoga zbornika* (Ivšić 1922–23: 298). Novija proučavanja ovih ulomaka, i to prema iluminacijama i ukrasima datiraju ove ulomke u 20. godine 15. stoljeća (Brodský

[66] Staročeška grafija tijekom 14. i 15. stoljeća prolazila je kroz brojne promjene pa se od 14. stoljeća mijenjalo nekoliko načina pisanja. Detaljnije o staročeškim pravopisima vidi u poglavlju 8.1. te u članku Daňhelká, J. 1985. *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, u: Husitský Tábor 8, Tábor, 285–301.
[67] Ulomci se čuvaju u KNM-u pod signaturom 1 A c 75/1–5.
[68] Naslov navodimo prema čitanju P. Brodskoga (2000: 313).
[69] Ukupno je pet ulomaka, a od toga su tri iz Časlava, a dva iz Unhošta.

2000: 313−314; Brčák i dr. 2014: 304−305)[70]. Tekst je u ulomcima zapisan u dva stupca, a sačuvani su dijelovi iz 19. i 20. poglavlja na prvome listu, drugi list sadržava dio iz 23. poglavlja. Treći list, od kojega je sačuvan samo jedan cjelovit stupac, sadržava dijelove 27. i 28. poglavlja. Četvrti je list najočuvaniji, a peti u najlošijemu stanju, dok je šesti bolje očuvan od petoga. Donose dijelove iz 31. do 33. poglavlja. A. Patera pronašao je kasnije u knjižnici dominikanskoga samostana u Znojmu[71] dosta oštećen list (oštećen je dio drugoga stupca prve stranice i trećina prvoga stupca druge stranice) te zaključio da je riječ o foliji iz istoga rukopisa u kojemu je bio zapisan prijepis *Zrcadla* nađen u Unhoštu i Časlavu. Novija istraživanja prema organizaciji redova i ukrasima u ulomku zaključuju da nije riječ o istome rukopisu, a dana je i dodatna argumentacija za kasniju dataciju ulomka iz Znojma, a to su česte analogije prema "Bible hnězdenské" (Brodský 2000: 313−314). Ulomak je prvotno bio zapisan na koricama knjige *Comentarii in priorem epistolam s. pauli ad Chorintos facili et perſpicua methodo consripti a D. Benedicto Aretio Bernenſi Theologo. Morgiis CIↃIↃLXXXIII.* Ulomak sadržava dijelove 13. poglavlja, A. Patera (1890: 455–459) ga je također objavio u ČČM-u usporedivši različita mjesta s rukopisom iz *Krumlovskoga zbornika*, s nadopunom nečitkih mjesta citatima također iz *Krumlovskoga zbornika* te uz osvrt na latinski izvornik. Autor je također dao grafijsku i jezičnu analizu svih objavljenih ulomaka.

Uz ove ulomke, koje je objavio Patera, sačuvana su i dva ulomka, jedan iz KNM-a[72], a drugi iz češke Nacionalne knjižnice (Národní knihovna ČR, dalje NK)[73], a opisani su u novijemu katalogu KNM-a (Dragoun – Marek 2012) te su tek nakon toga postali poznati široj javnosti. Prvi fragment iz KNM-a sastoji se od dvolista na kojemu je zapisano 7. poglavlje o rođenju Kristovu, a upravo to poglavlje nedostaje u hrvatskome prijevodu[74]. Fragment nije objavljen ni digitaliziran. Drugi fragment iz NK-a ima dvije folije na kojima je zapisan završetak 42. poglavlja, odnosno sami kraj rukopisa. Fragment je digitaliziran i objavljen na stranicama Manuscriptoriuma (http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&

[70] Ne znamo koliko je datiranje prema iluminacijama sigurno jer su one mogle naknadno biti ucrtavane u rukopis pa ovime izražavamo svoje dvojbe prema takvome načinu datiranja rukopisa.
[71] Ulomci se čuvaju u KNM-u pod signaturom 1 A c 75/6.
[72] Signatura 1 H a 261.
[73] Signatura XVII J 17/24.
[74] O tome vidi kasnije na stranici 30.

virtnum=15&client= i http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=15&client= pregledano 19. 11. 2014. godine), ali su nažalost jako uništeni i nečitki te ne čine pogodan materijal za usporedbu s ostalim staročeškim inačicama.

Kako smo to već ranije istaknuli, S. Ivšić prvi je zaključio kako je starohrvatsko *Zrcalo* prijevod staročeškoga rukopisa *Zrcadlo*, usporedivši ga s inačicom iz *Krumlovskoga zbornika*. Dalje je u svojim istraživanjima pokušao dokazati koji je rukopis uistinu poslužio kao predložak za prijevod hrvatskim glagoljašima u Pragu, ali i pokazati kako starohrvatski prijevod može pomoći u otkrivanju izvornoga staročeškog predloška[75]. S. Ivšić (1927–28: 43), naime, smatra kako je postojao stariji, izvorni predložak iz kojega su kasnije prepisani stariji otkriveni ulomci, koje je objavio A. Patera, i nešto mlađa inačica iz *Krumlovskoga zbornika*.

Starohrvatski prijevod vjerno prati inačicu iz *Krumlovskoga zbornika*, ali ne u početku i na kraju. Nisu tako prevedeni uvodni stihovi[76], koji se i ne ubrajaju u izvorno djelo *Speculum humanae salvationis*, tj. od prve do treće folije rukopisa, pa tako starohrvatski prijevod počinje od 3. folije staročeške inačice iz *Krumlovskoga zbornika*. Starohrvatski prijevod završava 42. poglavljem, tj. na 98b foliji staročeške inačice iz *Krumlovskoga zbornika*, dok staročeška inačica ima 45 poglavlja. Ta se razlika lako može objasniti. Naime, izvorno djelo *Speculum humanae salvationis* sadržava 42 poglavlja, dok su posljednja tri zapravo zasebna cjelina i navode se zasebno pod imenom *Zrcalo Marijino*.[77] S. Ivšić (1927–28: 43) pretpostavlja mogućnost da starohrvatski prijevod, koji je prepisao žakan Luka nije ni imao posljednja tri poglavlja ili ih je po naredbi popa Grgura Luka izostavio u prijepisu. Također je prema S. Ivšiću moguće da je starohrvatski prijevod nastao prema nekoj staročeškoj inačici, koja nije imala uvodni dio, tj. prolog i proemij, a završavala je 42. poglavljem. Nažalost, od staročeških inačica sačuvane su samo spomenute inačice, iako se zbog popularnosti toga rukopisa u Češkoj u srednjemu vijeku može vjerovati da još uvijek postoje neotkrivene inačice.

[75] Taj ćemo rukopis dalje u tekstu navoditi kao izvorni staročeški predložak prema Ivšiću, koji ga naziva staročeška matica.
[76] S. Ivšić (1927–28: 43) navodi kako nisu prevedeni prolog (100 stihova) i proemij (300 stihova).
[77] S. Ivšić (1927–28: 43) primjećuje kako su ta tri poglavlja različita i u latinskome rukopisu iz 1399. iz Sveučilišne knjižnice te s većim brojem stihova po poglavlju, tj. po 200 stihova za razliku od uobičajenih 100.

Zanimljivo je da postoji i još jedan starohrvatski prijevod staročeškoga *Zrcadla*, za koji S. Ivšić (1927–28: 43) smatra da je također prijevod izvornoga predloška za dvije staročeške inačice. Riječ je o fragmentu, jednoj foliji rukopisa (listu), koji je otkrio S. Ivšić u Arhivu HAZU-a, s početka 15. stoljeća, koji sadržava ona posljednja tri poglavlja koja *Zrcalo* u starohrvatskome prijepisu žakna Luke nema. Nije nam poznat podatak o tome je li ovaj ulomak izvoran prijevod ili prijepis nekoga prijevoda *Zrcala*, koji je sadržavao i *Zrcalo Marijino*.

Također i u središnjemu dijelu starohrvatskoga rukopisa postoje određeni ulomci koji su u prijevodu ili prijepisu ispušteni u odnosu na inačicu iz *Krumlovskoga zbornika*, ali i na izvorni latinski tekst. Nedostaje tako veći dio 7. poglavlja o Isusovu rođenju te početak 8. poglavlja, zatim jedan veći dio kojim je izostavljen kraj 24. te 25., 26. i veći dio 27. poglavlja. Takva je mjesta detaljno popisao S. Ivšić (1927–28: 41), iako ne navodi razlog zašto su navedena poglavlja ispuštena. U slučaju 7. i 8. poglavlja vjerojatno je izgubljena jedna folija hrvatskoga rukopisa jer je poglavlje prekinuto na pola rečenice na kraju jedne folije, a zatim nastavljeno naslovom za osmo poglavlje, iako nije preneseno od početka. I tom naslovu nedostaje početak: (27a) *to smo slišali užitak B(o)žjega rojenja. Sada slišimo običaja i k(a)ko bi B(o)žje rojenje*. U drugome se slučaju gubitak više poglavlja dijelom može objasniti i manjkavim staročeškim predloškom, gdje je tekst iz inačice iz *Krumlovskoga zbornika* manjkav za jednu foliju, koja sadržava kraj 25. i početak 26. poglavlja.

Kako smo to već spomenuli, češka je inačica iz *Krumlovskoga zbornika* bogato iluminirana, a iluminacije služe i za odjeljivanje pojedinih poglavlja i potpoglavlja. Iznad svake iluminacije zapisan je tumač iluminacije kao podnaslov, a iluminacije se najčešće nalaze na vrhu rukopisa, iznad svakoga retka po jedna iluminacija. Starohrvatski prijepis žakna Luke nije iluminiran, ali su tumači iluminacija ušli u sadržaj rukopisa. Usporedbom češkoga i hrvatskoga rukopisa može se primijetiti kako tumači iluminacija nisu na istome mjestu, tj. hrvatski tumači ne prate češke jer hrvatski prevoditelj preuzima naslove čeških iluminacija i njima naslovljava pojedina poglavlja ili potpoglavlja. Često rabi i riječ *kapitul* bez obzira na to je li riječ o potpoglavlju ili poglavlju, a uz potpoglavlja navodi i biblijske knjige iz kojih je preuzeta parabola (npr. *Knjige Ester*, *Knjige Danijela proroka* itd.). Do 35. poglavlja češka poglavlja i potpoglavlja najčešće

nisu naslovljena već su odvojena novim retkom i označena ukrašenim inicijalom. Nakon 35. poglavlja naslovi u hrvatskome rukopisu na istim su mjestima kao i u češkome rukopisu i glase isto pa prema tome S. Ivšić (1927–28: 49) pretpostavlja kako je predložak za hrvatski prijevod mogla biti neka inačica koja nije bila iluminirana, ali je također sadržavala tumače iluminacija raspoređene od prvoga poglavlja kao u starohrvatskome prijevodu. Ni latinska verzija iz KNM-a iz 1399. godine nije oslikana, ona ima natpise uz prazna mjesta za moguće iluminacije pa stoga S. Ivšić (1927–28: 49) zaključuje: "Hrvatski je prevodilac mogao napokon imati i češki rukopis, u kojem su bili natpisi s praznim prostorom za slike, kako je na pr. u *SpBUP*^{a78} i kako je u spomenutom češkom fragmentu Jugoslavenske Akademije, za koji ne znam, otkud je dospio u nju, ali bi mogao biti i ostatak kojega "Zrcadla čl. sp.", što su ga na jug donijeli hrvatski glagoljaši." Smatramo također kako tumači iluminacija koje prevoditelj preuzima iz staročeškoga predloška nisu bili namijenjeni kao upute iluminatoru za kasnije umetanje iluminacija[79], već su prevoditelju poslužili kao naslovi za poglavlja. Iluminacija naime uvijek prikazuje radnju iz poglavlja ili potpoglavlja rukopisa. Samo u jednome primjeru naslov iluminacije prekida tijek jedne rečenice, i to na početku 2. poglavlja s naslovom *Jure Adam kopa*, koji nije ni potvrđen u staročeškome predlošku u inačici iz *Krumlovskoga zbornika*.

Razmišljajući kako starohrvatska inačica *Zrcala* može pomoći u otkrivanju staročeškoga izvornoga predloška, S. Ivšić (1927–28: 43–49) usporedio je nekoliko mjesta iz starohrvatskoga rukopisa s istim mjestima inačice iz *Krumlovskoga zbornika* i onih iz objavljenih ulomaka iz 1887. godine. Autoru nije bila poznata činjenica da postoje i ulomci *Zrcadla* iz trećega rukopisa. Kao korektiv poslužila mu je latinska inačica iz 1399. Prema latinskome tekstu tako je u devet navedenih primjera od petnaest, inačica iz *Krumlovskoga zbornika* bliža latinskomu predlošku, pa tako i staročeškomu izvornom predlošku, a u četirima je primjera inačica u fragmentima svojim prijevodom bila bliža latinskome izvorniku. Tako S. Ivšić (1927–28: 47) zaključuje kako "(…) možemo misliti, da se iskonska češka matica vjernije ogleda u *KM* i *VžL* nego u *FrM*."

[78] Ivšićeva oznaka za latinsku inačicu iz 1399. godine (op. a.).
[79] Srednjovjekovna je praksa bila takva da su se rukopisi prvo ispisivali, a zatim nadopunjavali iluminacijama.

Da je uistinu starohrvatski prijevod nastao na temelju nekoga staročeškoga prijevoda nastaloga ranije od inačice iz *Krumlovskoga zbornika* (izvorna staročeška matica) pokazuju nam česti primjeri ispuštanja riječi, rečenica ili dijelova teksta te višak riječi, rečenica ili dijelova teksta u starohrvatskome prijevodu u odnosu na staročešku inačicu iz *Krumlovskoga zbornika*. Takve primjere nećemo na ovome mjestu nabrajati jer oni izlaze iz okvira ovoga rada[80], već ćemo navesti nekoliko uočenih razlika koje nam govore da inačica iz *Krumlovskoga zbornika* sigurno nije poslužila kao predložak za prijevod.

Primjerice brojevi u tekstu lako nam mogu otkriti mjesta kojima se jedan prijevod razlikuje od drugoga. Tako u sljedećemu primjeru starohrvatski prijevod prenosi točan broj iz latinskoga izvornika za razliku od staročeške inačice iz *Krumlovskoga zbornika*, čiji je prepisivač očito napravio pogrešku: (65a) *Ali bi vas mogal razdriti skozi srditih medvidov zubi k(a)ko nikada 42 otroka ki se Jeliseju špotahu posmevajuće* prema češkome (40b) *Anebo mohlby was rozedraty ſkrzie hnieuiwych meduiedow zuby iako niekda dwanadſte panoſſi elizeoui ſe poſmiewagicich*. U latinskome izvorniku stoji kao u starohrvatskome *Zrcalu*: (Lutz – Perdrizet 1907: 37) *Vel posset vos dilacerare per rapidorum ursorum dentes, Sicut olim quadrainta duos pueros Eeliseum deridentes*.

U drugome je primjeru hrvatski predložak različit i od češke i od latinske verzije: (66a) *Pisanje Davidovo, malo črvak z driva, govori da je 80*[81] *ļudi pojednom*[82] *ubil* prema češkome (41a) *Popis dauiduow maleho czrwka zdrziewa praui zze oſmſet muzzuow pogednu zabil*. Latinsko *Speculo* glasi ovako: (Lutz – Perdrizet 1907: 37) *Scriptura regem David tenerrimum ligni vermiculum dicit, Oui octinqentos viros uno impetu occidit*.

---

[80] Ilustracije radi navest ćemo primjer u kojemu starohrvatski prijevod vjernije prenosi latinski izvornik od staročeške inačice iz *Krumlovskoga zbornika*. Moguće je da je prepisivač staročeške inačice hotimice ispustio rečenicu koju je hrvatski prevoditelj preveo jer mu inačica iz *Krumlovskoga zbornika* nije bila predložak za prijevod: (99a) *Pak nad tim mestom jest muka s(ve)tih o(ta)c, ko drugim imenjem lona Avramļeva zvano jest.* ***I va to mesto jesu nikada vhajali vsi s(ve)ti jere pred B(o)žjim rojenjem b(ě)hu pomrli*** *i k tim mukam Is(us)h(rst) jest saval i vstupil. I vsih ki su v ńem bili, svoju silu jeje ispelal* prema češkome (62b) *Nadtiem mieſtem geſt peklo ſwatych geſſto ginym gmenem nazwano ſlowe lono abrahamovo do toho pekla kryſtus ſſtupil awſſel awſyeczky ktozz wniem byli mocznie odtud wyſwobodil*. U latinskome izvorniku isti je tekst kao i u starohrvatskome prijevodu: (Lutz – Perdrizet 1907: 58) *Qui alio nomine sinus Abrahae vel limbus appellatur. Hunc infernum omnes Sancti olim intraverunt. Qui ante resurrectionem Christi mortui fuerunt. Ad istum infernum Christus descendit et intravit. Et omnes, qui in ipso erant, potenter inde liberavit*.

[81] U rukopisu se nalazi veliko glagoljično O kao znak za broj 80 s zarezom umjesto titlom iznad slova.

[82] Može se pisati i kao *po jednom*.

Postoje određene razlike u prijevodu između starije staročeške inačice sačuvane u fragmentima i one iz *Krumlovskoga zbornika*, koje se dobro mogu pratiti preko starohrvatskoga prijevoda, a time se najbolje potvrđuje Ivšićeva teza kako starohrvatski prijevod može poslužiti za otkrivanje straročeškoga izvornog predloška. U *Zrcalu* se *farizeji* označavaju leskemom *licomjernici* ili *licomerniki* prema inačici sačuvanoj u fragmentima: (73b) *A li*(74a)*comerniki nenavijahu H(rst)a* prema češkoj fragmentarno sačuvanoj inačici *lyczomernyczy nenawydyely kriſta*. U inačici iz *Krumlovskoga zbornika* stoji: (45a) *Zakonnici nenawidieli kryſta*[83]. I dalje u tekstu starohrvatsko *Zrcalo* rabi leksem *licomjerniki*, a inačica iz *Krumlovskoga zbornika zakonnici*. Taj je dio iz fragmentarno sačuvane inačice izgubljen pa prenosimo samo usporedbu sačuvanih inačica: (77b) *Tada sluge Pilatove H(rst)a fruštahu i udarovani buduće pinezi ot ipokriti i licomerniki da bi ga veće i kruće bili* prema češkome (47a) *penězi zákonničími*.

O hrvatskome rukopisu *Zrcala* s jezičnoga pogleda o bohemizmima uočenima u rukopisu na svim jezičnim razinama izvijestila je M. Štěrbová (1954)[84] u svome radu o utjecaju staročeškoga jezika na starohrvatske prijevode. J. Reinhart također je u više navrata u svojim radovima navodio primjere bohemizama u kontekstu usporedbe javljanja određenih bohemizama u više rukopisa (1996, 1999, 2000, 2000a, 2001).

2.2.3. Grafijsko-ortografske značajke rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*

Prvi je grafiju rukopisa *Zrcala* jednostavno opisao I. Milčetić (1911: 203): "U dva stupca. Lijepo uglasto pismo. Inicijali jednostavni, mnogi crveni." Dakle, rukopis je zapisan uglatom glagoljicom uspravnom i poluuspravnom majuskulom sve do 144a folije rukopisa, kada se primjećuje promjena načina pisanja. Taj je manji dio do folije 155b zapisan nemirnijom rukom, nagnutim pismom koje se svojim značajkama bliži kurzivnoj glagoljici. Od 155b pa do kraja, tj. do 162a folije teksta *Zrcala* vraća se prvotno uspravno pismo. Isto se nagnuto pismo može uočiti i na 19 foliji rukopisa. Ovakve razlike u rukopisu mogle bi se možda tumačiti i različitim prepisivačima, pisarima iako je cijeli rukopis u kojemu je zapisano *Zrcalo* nazvan po prepisivaču, žaknu Luki. Takvu bi mogućnost trebalo detaljnije istražiti jer to dosada nitko nije proučio. M. Japundžić

[83] Vidi VW s. v. *zákonník* u značenju 'farizej'; u latinskome predlošku na istome mjestu dolazi *pharisei*.
[84] Više o tome radu uz primjere iz rada u kasnijim poglavljima.

(1995: 108) u svome opisu također navodi razlike i spominje dva pisara: "Pismo: hrvatska glagoljica, pišu dvije ruke (druga nemarnija (…))."

Možemo istaknuti posebne značajke pisma: često je nadredno <t>, posebice u prijedlogu i prefiksu *ot-* ('od-'), što je karakteristično i za druge glagoljične rukopise ovoga vremena, a nadredno se ponekad zapisuju i ostali grafemi: <d>, <s>, <l>, <k>, <n>. Poluglas je zapisan apostrofom i štapićem, a vodoravne title iznad riječi služe za označavanje brojeva te za kraćenih riječi. One se ne uočavaju redovito ni u označavanju brojeva, i to najčešće u naslovima poglavlja pa su primjerice kod označavanja rednoga broja dva u lokativu jednine zapisani grafemi *bh'* (za *drugih*) bez title (66b *D(a)vid běše ubil 80 ļudi k(a)p(i)t(ul) 23 v kń(i)g(a)h drugih c(a)rsk(i)h*), u primjeru broja 9 na foliji 74a (*k(a)p(i)t(ul) 9 kń(i)gi Jezena*), broja 16 na foliji 74b (*k(a)p(i)t(ul) 16 kńigi ijudejske*[85]) i dr. Brojevi se bilježe i zarezom (istim kao za označavanje poluglasa) umjesto titlom, i to u primjeru broja 80 na 66a foliji rukopisa. Navedeni broj nalazi se u tekstu, a ne u naslovu potpoglavlja.

Također su kraćene riječi zapisane i bez titli (npr. (16a) *zanbes'ke* 'za n(e)beske'; (66a) *vkngh' crskh'* 'v kń(i)g(a)h c(esa)rsk(i)h[86]'; (69b) *crskih'* 'c(esa)rsk(i)h'[87]; 70b *knge* 'kń(i)ge'). Često se krate riječi: *stih = svetih*, *sta = světa*, *čski = člověčaski*, *hm = hrstom*, *hvih = hrstovih*, *gdna ba = gospodina boga*, *stlost = světlost* itd. Apostrofom se također bilježi i glas /a/ nastao od vokalizacije poluglasa u primjerima redovne: *bolěz'n (bolěz(a)n), žak'n (žak(a)n); jed'n' (jed(a)n)*; i sekundarne vokalizacije: *lub'vi (ļub(a)vi)*, *v'* (*va*), *v'zme* (*vazme*). Etimološki glas /a/ također je često zapisan apostrofom: *k'ko* (*kako*), *M'rič* (*Marija*), *n's* (*nas*) Ponekad se i bez title ili apostrofa ispušta glas /a/ nastao vokalizacijom poluglasa: 25a *zemlskoga* (*zem(a)ļskoga*). Također se apostrofom označavaju i jotirani suglasnici: *g'rizen'em (grizenjem), grišen'ju (grišenju), otrovan'i (otrovanji), v'zvěstovan'i (vzvěstovanji), proklet'e (prokletje), b'en'em (bjenjem).*

Od 146a do 155b folije primjetna je također dvostruka uporaba oznaka za ispuštanje etimološkoga slova /a/ pa se u riječima kao *nam*, *Marija*, *kako* mogu uočiti i apostrof i titla jedni pored drugih.

[85] Graf. *ijuděiske*.
[86] Može se čitati i kao *c(a)rsk(i)h.*
[87] Može se čitati i kao *c(a)rsk(i)h.*

Đerv se javlja u funkciji ‘j’, ali ne tako često: (2b) *ĵil,* (20a) *svoiĵ*, (19b) *anĵlom* (*anj(e)lom*), (35a) *nemniĵ*, (51b) *pokaěn'ĵe* i (55a) *koĵe*.

Fonem /j/ zapisan je dakle trima načinima: đervom, grafemom <i> u funkciji ‘ji’, samo ‘i’ i ‘j’ te grafemima <ě> ili <ju> u skupovima /ja/ ili /ju/. U primjerima *proklet'e (prokletje), b'en'em (bjenjem)* označena je *jota* samo apostrofom.

Potvrđena je i uporaba fonema /j/ za latinsko /g/ u primjerima *Jezena*, *Jezenis* prema *Genezis*, i to u slučaju zapisa grafema <e> na početku riječi, koje se glasovno ostvarivalo kao [je]. Takva je uporaba uobičajena u crkvenoslavenskim tekstovima za latinsko *ge* u posuđenicama. (Gadžijeva i dr. 2014: 61).

Grafem *šta* upotrebljava se za /šć/ i /ć/, uobičajena je uporaba i grafema *ju*. Potrebno je naglasiti da se grafem *jat* upotrebljava na mjestu refleksa nekadašnjega fonema *jat*, ali ne dosljedno. U tekstu su potvrđeni ekavski i ikavski refleksi jata, o čemu ćemo podrobnije govoriti u sljedećemu poglavlju, a potvrđen je grafem <ě> i na mjestu iskonskoga /e/ (negacija i negacijski prefiks *ne-*: 40b *něskrovnostju*, 42b *něļubost* te u primjerima 42a *priněslo* (*prineslo*), u zamjenicama *vsěj*, *ńěj*), ali i na mjestu /i/ u primjeru 134b *proti materě*, 159b *najboléh* (*najboļih*) te moguće u slučaju veznika *alě*[88]. Grafemom *jat* bilježi se tradicionalno i skup *ja*. U dvama primjerima grafem <ě> zapisan je i na mjestu glasa /a/: (101a) 3. l. jd. prez. gl. *napita* (*napitě*) i particip pasivni (112b) *pitani* (*pitěni*).

Kao zaseban transkripcijski, ali i jezični problem, postavlja se pitanje postojanja proteze *j-* u riječima koje počinju samoglasnikom /i/[89] (osim u primjerima veznika *i*, prijedloga/prefiksa *iz(-)* i oblicima glagola *iti*). U rukopisu nije zabilježen nijedan slučaj bilježenja proteze *j-* ispred samoglasnika /i/. To međutim ne znači da zapisivač nije pretpostavio protezu jer je grafem <i> u glagoljičnim, a posebice u latiničnim tekstovima bio višeznačan te je mogao predstavljati i inicijalni skup *ji-*.[90] Tomu se protivi M. Mihaljević (1986: 126), koji smatra da se grafem <i> na početku riječi (u tekstovima

[88] Detaljnije o problemu veznika *alě* vidi u 6. poglavlju.
[89] Kao usporedbu navodimo da i u češkome (i staročeškome) književnom jeziku te u nekim, ali ne svim dijalektima dolazi do pojave proteze *j-* ispred samoglasnika /i/ (Gebauer 1963: 531–532; Komárek 1962: 108).
[90] D. Malić višeput je u svojim radovima istaknula kako glagoljično <i> može značiti /i/, /j/, /ji/, /ij/ (2005: 265).

hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika) "ne treba čitati kao *ji*, već kao *i*".[91] Ako ćemo protezu *j-* promatrati kao fonološku značajku karakterističnu za čakavsko narječje, moramo istaknuti da je proteza *j-* fonološka značajka i današnjih krčkih govora (Lukežić – Turk 1998: 65, 95)[92]: "*jime, jistina, jigla, Jive, Jivan, jimit, jigrat se*". Ipak, s obzirom na činjenicu da ni u jednome slučaju nije potvrđena grafijom proteza *j-* te da je u našemu slučaju riječ samo o prijepisu rukopisa, koji je nastao u Vrbniku na otoku Krku, nismo bilježili u transkripciji protezu *j-*. Također smo već istaknuli kako jezik rukopisa nije preslika organskoga govora kraja u kojemu je rukopis nastao pa tako nećemo isključiti mogućnost postojanja proteze *j-* u našemu rukopisu, ali ju nećemo pretpostavljati kao jezičnu značajku.

Ispravke u tekstu pisar bilježi ili na marginama ili ispod teksta, a postoje slučajevi i naknadna umetanja teksta znakom = pa dopisanih dijelova na marginama. Pisar precrtava ravnom crtom pogrešne ili dvostruko zapisane riječi ili ih prekriži znakom X.

Javljaju se i udvojeni grafemi: 23b *najpreviššiˌ najviššiˌ*[93]; 13b *nestavuĉĉina*, 28a *sumnniti*, 114b *nazzad*[94] te u primjerima pridjeva tvorenih sufiksom *-ьnъ*, gdje se javljaju udvojeni glasovi: 16a *vrěmennih*, 21a *vnutrnni*, 23a *izabranne*, 12b *istinna*.

Pravopis je u pravilu fononološki, pa se bilježe jednačenja po zvučnosti i po mjestu tvorbe u riječi na granicama prefiksalnoga i korijenskoga morfema te na granici prijedloga i riječi: 14a *is korena*, 50a *iž ńe*, 78a *ž ńih*, 100a *is tela*, 106b *š ńim* te u slučaju prefiksa u riječi: 1b *iskušenje*, 16a *otdavati*, 26a *otagnana* (> *otъgnati*), 101b *istišćena*. Iznimke u smjeru etimološkoga pravopisa nisu česte, a mogu se uočiti u primjerima: 106a *izkušeni*, 23b *rozkoš*. Ovakve neujednačenosti i odstupanja redovita su u starohrvatskim rukopisima iz istoga vremena i u rukopisima crkvenoslavenske redakcije hrvatskoga jezika.

---

[91] Autor to argumentira trima argumentima: 1. riječi koje su sa sigurnošću imale inicijalan skup *ji-*, zapisivane su skupom *ĵi*, 2. riječi koje imaju inicijalno *i-* (*ibo, izvesti, izbaviti, ime, iskati, iskoni*) zapisivane su uvijek grafemom <i> bez grafema <ĵ>, 3. u stranim riječima nikada se ne javlja inicijalno <i> za skup *ĵi*.

[92] Autorice ju navode kao značajku karakterističnu za konzervativno-inovativni model starinačkoga mikrosustava i inovativniji model doseljeničkoga mikrosustava, dok za arhaično-konzervativni model starinačkoga mikrosustava, kojem pripada i današnji govor Vrbnika, nije taj podatak naveden.

[93] Isto je i u češkome jeziku: *nejvišši*.

[94] Takvo udvajanje potvrđeno je i u drugim glagoljičnim rukopisima, primjerice u *Lucidariju* iz *Petrisova zbornika* (Kapetanović 2010a: 18), a tumači se kao "hiperkorekcija" (Hercigonja 1983: 394). M. Mihaljević (1996: 272) ovakav zapis objašnjava tvorbom *na' + s'zad'*, a takav oblik pronalazi i u *4. vrbničkom brevijaru*.

2.2.4. Jezične značajke rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*

Jezik je rukopisa starohrvatski književni jezik sa značajkama karakterističnima za arhaične konzervativne sjeverozapadne čakavske govore[95] i crkvenoslavenskim jezičnim značajkama. Budući da je mjesto nastanka prijepisa rukopisa navedeno u samom rukopisu, a riječ je o Vrbniku na otoku Krku, istaknut ćemo da današnji krčki govori pripadaju sjevernočakavskom ili čakavskom ikavskom-ekavskom dijalektu (Lukežić 1990; Lukežić – Turk 1998), a vrbnički govori pripada "starinačkom mikrosustavu arhaično-konzervativnih odlika" (Lukežić – Turk 1998: 34). Smatramo kako je u jezičnoj analizi bitno uzeti navedene činjenice u obzir te time ne impliciramo da je književni jezik kojim je rukopis pisan u potpunosti odraz mjesnoga govora kojemu prema mjestu nastanka pripada[96].

I jezik je ostalih prijevoda u većini slučajeva starohrvatski (čakavski) jezik s udjelom crkvenoslavenskoga. Za neke prijevode možemo reći da su pisani artificijelnim hibridnim književnojezičnim tipom čakavsko-crkvenoslavenskih jezičnih obilježja, i to posebice oni u kojima preteže crkvenoslavenska sastavnica (npr. fragment prijevoda *Raj duše*, *Žitje s(veta)go Ivana Krstiteļa* iz *Petrisova zbornika*). J. Reinhart (1999: 225) pišući o svim starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga jezika povezanih s emauskim razdobljem određuje kako svi rukopisi (izuzev *Zbornika žakna Luke* za koji je sigurno poznato da je prepisan u Vrbniku) potječu "(…) iz zapadne Hrvatske, dakle ili iz kopnenoga dijela Hrvatske ili iz područja nedaleko od primorja (npr. iz Vinodola)" te

[95] Naziv sjeverozapadni čakavski govori upotrebljavamo kao geografsko određenje prostora kojega govor obilježavaju jezične značajke tipičnije za određeno područje za razliku od čakavskoga jugoistoka. P. Ivić u svome članku (1981: 67–68) opisuje takvu podjelu u čakavskoj dijalektologiji kao jednu od "najčešće pominjanih" dok S. Vranić (1999: 49) termin sjeverozapadni čakavski govori ne uzima kao lingvističku odrednicu, već kao geografsku koja obuhvaća prostor Istre, Hrvatskoga primorja (kastavštinu, grad Rijeku i okolna mjesta do područja oko Novog Vinodolskog), dio otoka Krka, Cres, sjeverni dio Lošinja sve do zračne crte Lošinj–Novi. Danas se u literaturi paralelno upotrebljavaju termini južni i sjeverni čakavski govori u istome značenju. U takvu će se smislu kretati i naše istraživanje, dakle podrazumijevat ćemo pod pojmom sjevernozapadni čakavski govori skup svih govora koji se nalaze na terenu sjeverozapadnoga čakavskoga areala, a koje povezuju određene zajedničke jezične značajke. Jedan je skup takvih osobina i rubnost, tj. značajke koje sjeverozapadne čakavske govore vežu uz slovenske i(ili) kajkavske, one jugoistočne sa štokavskima. Brozović – Ivić (1990: 81) i S. Vranić (1999: 50) pod rubnošću podrazumijevaju idiome u dodiru a u slučaju sjeverozapadnih čakavskih govora to su dodiri u neposrednom kontaktu "(…) s gorskokotarskim, prije svega zapadnim govorima, i dijelom slovenskih dijalekata." Dalje u radu koristit ćemo se terminom rubna značajka u gore navedenome kontekstu.

[96] Detaljnije vidi u Malić 2004: LXIV, koja također ističe kako su značajke lokalnoga govora zapisivača djela ili prevoditelja samo jedna od sastavnica u jeziku toga djela.

kako "(…) nije isključeno da je nekoliko od ovih rukopisa bilo prepisano na područjima koja su pripadala Frankopanima."[97]

Na ovome mjestu uputit ćemo na jezične značajke ovoga rukopisa na svim jezičnim razinama, s tim da ćemo u analizi istaknuti značajke svake sastavnice od kojih se jezik rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* sastoji: starohrvatska, u kojoj ćemo govoriti i o općečakavskim, ali i značajkama karakterističnima za sjeveročakavske govore (kao odraz mjesnoga govora), te o crkvenoslavenskim jezičnim značajkama. Češke jezične značajke u ovome rukopisu promatrat ćemo kao zasebnu sastavnicu, odnosno kao jezični infiltrat hotimice ili nehotimice unesen prevođenjem u jezik teksta.

Fonološke jezične značajke:

Općečakavske su fonološke značajke: upitno-odnosna zamjenica potvrđena je uvijek u obliku *ča* (14b *A ča smrdeći č(lověk) ima*; 153a *Ča v(a)m je(st) prospešna oholost i tašćinna hv(a)la …*), kao i u vezi zamjenice i prijedloga *nač* i *zač*[98], osim u jednome primjeru, u kojemu se uočava zamjenica *kaj*: *Tada pak s te iste komori gredu v jednu drugu komoricu*[99]*, **kaj** tolikaja biti more i tako dlga i široka i visoka* (115a). U ovome primjeru moguće je da je riječ o zamjenici *kaj* u odnosnoj funkciji u nominativu ženskoga roda u značenju 'koja', koja u rečenici može stajati za sva tri roda (Kristijanović 1837: 174)[100] ili o čakavskoj zamjenici *ka* s naveskom /j/. U staročeškome predlošku na istome je mjestu odnosna zamjenica *jenž* u značenju 'koja' jer je oblik zamjenice za muški rod upotrijebljen za ženski rod (takozvana odnosna apsolutna zamjenica (*relat. absol.*))[101] (71a *Z te komorky wchodie malymi dwerczіemi dodruhe komorky genzz*), a u latinskome *Speculu* odnosna zamjenica *quae* u značenju 'koja' (Lutz – Perdrizet 1907: 66): *Ex ista camera intratur per parvum ostium in aliam, Quae (…)*.

[97] Takvo određenje objašnjava jezičnim obilježjima, najviše kajkavizmima, te zapisima na kolofonima.
[98] Kao usporedbu navodimo da su i u staročeškom jeziku zabilježeni isti izrazi: *nač*, *zač*, *proč* tvoreni od prijedloga i zamjenice *čso* u akuzativu u obliku *č* (od *čь*) (vidi VW s. v. *čso, co*). Takvi oblici postoje i danas u suvremenome češkom jeziku.
[99] U rukopisu pogrešno *komorice*.
[100] Vidi također i *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* 4, s. v. *kaj* 2. b).
[101] Vidi detaljnije VW s. v. *jenž* 2. "Sing. masc. nom. (akk.) *jenž* brán absolutivně, t. j. bez náležité kongruence syntatycké, pro všechny rody, čísla a pády (…)". ("Nominativ (akuzativ) jednine muškoga roda *jenž* shvaća se apsolutno bez potrebne sintaktičke kongruencije za sve rodove, brojeve i padeže").

Općečakavska je fonološka crta i puna (jaka) vokalnost u slabome položaju poluglasa (*zali*, oblik prijedložno-prefiksalnoga *vъ*(-) kao *vazda*, *vaspet*, *važgani*, *vašli*, u prijedlozima i prilozima s vokaliziranim krajnjim poluglasom: *ka*, *sa*, *nada*, *oda*, u prilogu *kadi* i dativu lične zamjenice *mani* te u imenici *množastvo* i pridjevu *mužaski*, *děvičaski*, *člověčaski*).

Refleks je poluglasa redovito /a/ uz jako rijetke potvrde refleksa /e/ (*vzel*, *dostojen, iskušen*). Prema dijelektološkim podatcima vokalizacija je poluglasa na otoku Krku specifična, odnosno može se vokalizirati kao /a/, /o/ ili /e/ (Brozović – Ivić 1990: 81, Lukežić – Turk 1998: 24).

Već smo istaknuli da je česta pisarska manira u tekstu da se bilježi samo apostrof kao oznaka za poluglas na mjestu, gdje bi trebao biti vokalizirani poluglas.

Status starojezičnoga prijedložno-prefiksalnoga *vъ(-)*, *vъz*-[102] uvijek je *v* ili uz vokalizirani poluglas *va*[103], što je odlika sjeverozapadnih čakavskih govora, koji su arhaični i konzervativni u čuvanju starijih fonoloških i morfoloških obilježja pa sve do danas (*v ime B(o)žje*, *va utrobi mat(e)re*, *biše se vzdvigal, vzļubļena, vzamši, vzveličenje*). Iznimno je u jednome primjeru zabilježeno i kajkavsko protetsko *v* uz samoglasnik *u* (151a *navuka* za ‘nauk’)[104], što također možemo tumačiti odlikom sjeverozapadnih čakavskih govora, gdje je moguć i kajkavski utjecaj. Također je odlika sjeverozapadnih čakavskih govora i oblik zamjeničkih pridjeva *vas, vsaki*, koji je neizmijenjen i bez provedene metateze (*v vsem laže*, *o vsega stvorenja i o vse tvari*, *zato vsaki ima uživati tih riči*).

Refleks je jata u rukopisu ikavsko-ekavski te uglavnom podliježe pravilu Jakubinskoga i Meyera, kao što je to i u krčkim govorima. U velikome je broju primjera i

[102] Ivić (1981: 69) kao razlikovnu odliku jugoistočne čakavštine navodi “Vokal *u* kao pretežni refleks grupe *v*- + slabi poluglas, naročito u predlogu i prefiksu *vъ* > *u*.” Na drugome mjestu u istoj raspravi (72 str.) osvrćući se na refleks prijedložno-prefiksalnoga *va* / *v* u slovenskim i kajkavskim govorima, zaključuje kako “(...) severozapadničakavski se u ovoj svetlosti ukazuje opkoljen drugim zapadnojužnoslovenskim jezičkim tipovima, koji svi, svaki na svoj način teže da izjednače *və*- sa *u*-.” Isto, ali za sjeverozapadne čakavske govore pišu i Brozović – Ivić (1990: 81) “Prijedlog *v(a)* i početni *v(a)*- umjesto *u*(-).”

[103] Prvotni oblik prijedloga i prefiksa *vъ* ima oblik *va* nastao vokalizacijom poluglasa u slabu položaju, a njegova je položajna inačicu *v*. Termin smo položajna inačica preuzeli od I. Lukežić koja u svojoj knjizi o govoru Klane i Studene (1998: 25–26 i 1999: 125) upućuje na pozicije u kojima se ona javlja.

[104] Takav je oblik zabilježen i u nekoliko tekstova iz *Petrisova zbornika* pa i u *Lucidariju*, također prevedenome sa staročeškoga (prijedlog *vu*). Vidi Kapetanović 2010a: 30.

u korijenskim i u gramatičkim morfemima, a i na apsolutnome kraju riječi[105] negdašnji je fonem /ě/ označen grafemom *jat* (*grěšnih, sagrěših, neděļu, ispovědi, k těm, vseh, razvě, běše, kadě, tebě, v vodě, kako godě, v cvatućem vinogradě, vsěm* (Dmn)*, iněmi*).

Odstupanje od pravila u korist ikavskoga refleksa u primjerima: *dv̲inadesete, s̲idi, pri̲ravnal, im̲iti, otpovidala*[106].

Postoje odstupanja u tvorbenim morfemima, odnosno u osnovama riječi koja pretežu u korist ekavskoga refleksa (*utrpe̲nje, sve̲de̲telstvovali* (od *sъvědětelьstvovati*)).

Veću pozornost posvetit ćemo gramatičkim morfemima upravo zbog Moguševa postulata, koji je formulirao na temelju obrade Držićeva jezika[107], a koji kaže kako "(…) pripadnost se nekom sustavu ne određuje prema leksičkim morfemima nego prema gramatičkim."[108] Naveli smo već da je dvojak refleks moguć samo u osnovi riječi, dok je u gramatičkim morfemima i na apsolutnome kraju riječi moguć samo ikavski refleks.

Unatoč tomu, gramatički ekavski nastavak[109] susrest ćemo dosta često: *po vaših predeleh, mesteh, nosi svojemi, nad vsemi, s(ve)tejše*).

Na apsolutnome kraju riječi potvrda su za /ě/ > /i/ (*kako koli, doli, gori, kadi, ondi*), ali dosta je puta potvrđen i grafem <ě> na mjestu refleksa /ě/ (*potlě, godě, doklě*). Potvrda za ekavski refleks na apsolutnome kraju riječi nema.

Možemo zaključiti kako je u jeziku rukopisa refleks jata reguliran pravilom Meyera i Jakubinskoga, ali uz blaga odstupanja u korist ekavskoga refleksa, posebice u gramatičkim morfemima. Moglo bi se to tumačiti crkvenoslavenskim utjecajem jer "(...) za crkvenoslavenski izgovor hrvatske redakcije u znanosti je utvrđen ekavski izgovor

[105] "U ikavsko-ekavskim govorima dvojak je odraz samo u osnovama riječi, a u gramatičkim je morfemima i na apsolutnome kraju riječi redovito ikavski" (Lukežić – Turk 1998: 25).
[106] Kao usporedbu navodimo da je u staročeškome jeziku glagol *otpovídati* nesvršeni oblik, a glagol *otpověděti* svršeni oblik. Takve razlike starohrvatski jezik ne poznaje pa se i u rukopisu glagol *otpovidati* rabi i za svršene i nesvršene radnje. U AR-u potvrđen je samo glagol *otpovijedati*, koji funkcionira kao nesvršeni i svršeni glagol. U Građi za RCJHR potvrđen je svršeni glagol *otpověděti* u značenju 'odgovoriti' te nesvršeni glagol *otpovědati* u značenju 'odbijati'.
[107] Moguš, Milan 1969. Jezični elementi Držićeva "Dunda Maroja", *Zbornik radova o Marinu Držiću*, Matica hrvatska, Zagreb, 269–281.
[108] Moguš 1969: 271–272.
[109] Prema navedenu pravilu očekivao bi se ikavski refleks na sljedećim pozicijama: DLjd imenica ženskoga roda, ličnih zamjenica i povratne zamjenice; Ljd imenica m. i sr. roda; Ljd zamjenica, pridjeva (i brojeva) m. i sr. roda, DLjd zamjenica, pridjeva (i brojeva) ž. roda prema nekadašnjoj imeničkoj deklinaciji; Ijd m. i sr. roda zamjeničke deklinacije; GDLmn riječi sa zamjeničkom deklinacijom; Imn riječi sa zamjeničkom deklinacijom; u tvorbi komparativa.

jata" (Malić 1997: 448) ili time da je refleks *jata* pod utjecajem ekavskoga sustava koji je tipičan za čakavski sjever.

Značajka je sjevernih čakavskih govora i čuvanje prefiksa *vy-* (*vi*)[110], koje nije dosljedno pa se i prevodi prefiksom *iz-* (*K(a)kov bi viklad imelo to videnje?*, *grěhi tvoje almužnami vikupiš*, *viklada se videnje*, uz primjere s izmijenjenim *iz-*: *Marija je sina prikazala ki imiše v(a)s sa s(vě)t iskupiti*.

Pojava ispadanja suglasnika i u prijedložno-prefiksalnome skupu *iz*(-) uobičajena je za sjeverne čakavske (Lukežić 1998: 108–109), ali i kajkavske govore pa je u rukopisu prijedlog *iz*, zabilježen kao *z* izjednačen s prijedlogom *s*, *sa* (*z gr(a)da, z noge, z glave, z boka*). Ta značajka nije dosljedno provedena pa se uočava i oblik *iz-* i kao prefiks i kao prijedlog (*iz vinograda, izpeļati, ispeļal, ispusti*, *iziti*).

Status je slogotvornoga /l/ neizmijenjen (*dlg*, *svlkoše*, *slnce*, Gmn *slz*). Status je finalnoga glasa /l/ neizmijenjen (*mogal*, *misal*, *ispelal*, *oslobodil je*). Čakavska devokalizacija slogotvornoga /r/ nije zabilježena (*skrb*, *semrt*, *vrgu*, *trpe*, *krv* itd.). Javlja se i tipično sekundarno slogotvorno /r/ < /ri/ (nastalo od skupa slogotvornoga /r/ i jata = *rě*)[111] u prefiksu glagola tipa *prnesti* i participa *otkrveno*, *pokrveno*. Kolebanja se u grafiji javljaju i u primjeru riječi *patrijarh*, bilježi se kao *patrěrh* i kao *patriěrh*.

Refleks je nekadašnjega prednjojezičnog nazalnog samoglasnika /ę/ iza /j/ tipično čakavski /a/ (*jazik*, *prijati*, *prijamši, jati, jamši*), ali je ponekad iza istih i drugih palatala, među kojima su i /č/ i /ž/ potvrđen i refleks /e/ (*poče*, *počela, jezik, žeja, žejni, jeti*, *jetje*).[112]

Refleks praslavenskoga **d'* je redovito kao /j/ (*meju*, *tujih*, *rojen*, *rojenji*, *takoje*, *osujen*). Iznimku čini primjer sa staroslavenskim refleksom /žd/ *poroždenje* (69b).

---

[110] Čuvanje prefiksa *vi-* u značenju 'iz', odnosno njegovo "neprevođenje", možemo smatrati kao rubnu značajku zajedničku konzervativnim sjeverozapadnima čakavskim govorima i susjednim slovenskima (Brozović – Ivić 1990: 81; Lisac 1999: 108). S. Vranić (2005: 271) navodi kako je neizmijenjen oblik prijedloga *vi-* mogao kao relikt ostati u konzervativnim čakavskim sustavima. U ostalim je slučajevima također tipičnijima za sjeverozapadni čakavski areal došlo do ujednačavanja s prijedlogom *iz* ili s prijedlogom *s* na "jednak oblik *z* u funkciji prijedloga i u prefiksalnih tvorenica." Prefiks *vi-* značajka je i zapadnoslavenske i istočnoslavenske jezične skupine (sjeveronoslavenski areal) (npr. glagoli *istjerati*, *izagnati*: poljski *wygnać*; kašupski *wënëkac*; gornjolužički *wuhnać*; češki *vyhnat*; slovački *vyhnať*, ukrajinski *вигнати*; ruski *выгнать*), pa tako i u češkome jeziku. Ovo je dakle zajednička značajka dviju jezičnih sastavnica rukopisa. Na tu je činjenicu upozorio već i E. Hercigonja (1975: 67).

[111] Detaljnije vidi u D. Malić (1997: 460–461).

[112] Takav dvostruki odraz uobičajen je i danas za starinačke arhaičko-konzervativne govore, kojima pripada i vrbnički govor otoka Krka (Lukežić – Turk 1998: 40).

Infinitiv i drugi oblici prefigiranoga glagola *iti* potvrđeni su sa skupinom *-jd-*, *-jt-*: *pojti*, *prejti*, *najti*, *pojdu*, *dojdoše*, *najdoše*, *najde* itd.

Potvrđena je promjena */št'/ > /šć/ (*tašćinnu, jošće*, *pomašćenje, vlašći* ('vlastiti'), *neprelašćen, šćitila*), ali ne potpuno dosljedno, odnosno javlja se jedna iznimka (*kršten*), što je crkvenoslavenski utjecaj.

Suglasničke općečakavske crte su sljedeće: čuvanje suglasničke skupine *čr-*: *črvļen*, rotacizam (suglasnik /r/ od intervokalnoga /ž/): *moreš*, *more*, *moremo* itd. i u čestici *re* (< *že*) na kraju veznika, zamjenica i priloga: *nere*, *nigdare*, *nigdar*, *nik(a)kore* itd. Zabilježeni su i crkvenoslavizmi, primjeri bez rotacizma *neže, jakože*. Skup *-čьt-* prešao je u *-čt-* (*čtovan, počtovati*, *počtovanje*, *nepočteno*, *počtenje*). Zajednička je istim govorima i promjena ispadanja suglasnika *v* ispred sonanta *r* u osnovi riječi *tvrd-*, također zabilježena samo u dvama primjerima (14b *v trdost*, 144b *v trd*) (Hercigonja 1983: 324). Dolazi i do prijelaza */k/ > /h/*, za čakavsko narječje tipična pojednostavnjenja suglasničkih skupova: *hćere, hćeri, nohti*[113], dok prijelaz */h/ > /k/* (u oblicima glagola *hotiti*) nije proveden.

Crkvenoslavenski je konsonantski skup /zd/ na mjestu novijega /z/: *prazdnik*, *uneprazdnila*, *prazdna*.

II. palatalizacija provedena je u imeničkim oblicima u jednini te u pridjevskim i zamjeničkim oblicima u množini, ali rezultati promjene nisu uvijek prisutni (*ot muki*, *v muke*, *na mučě*, *o ńega muci*, *tolikim, velici, mnozih, mnozi, mnogimi, ubogi, ubozimi*).

Sekundarni skupovi *C + j* (< *Cьj*) neizmijenjeni su: *smrtju*, *žalostju, cvetjem*, *častju* itd. i u glagolskim imenicama na *-je*: *osujenje*, *trpenjem*, *činenje*, *prijatje*, *umivanje, otvorenje* itd.

Morfološke jezične značajke:

Imenice svih triju rodova sklanjaju se najčešće prema nekadašnjim glavnim promjenama (nekadašnje *o-*/*jo-* deklinacije za muški i srednji rod te *a-*/*ja-* za ženski rod). Uz te nastavke potvrđeni su i nastavci iz nekadašnje *u*-promjene za muški rod u genitivu jednine (*do domu*) te nastavak *-e* za isti padež u imenica koje se mijenjaju prema nekadašnjoj *n-* promjeni konsonantskih osnova (relikti *ot toga vr(ě)mene*, *imene*). U

[113] Usp. D. Malić (1997: 509).

vokativu jednine potvrđeni su samo primjeri s nastavcima za palatalne osnove (*B(ož)e*, *otče*) te je potvrđen i nastavak *-i* iz *i*-promjene muškoga roda (*Gospodi*). Uz hrvatske nastavke potvrđen je i češki nastavak za vokativ jednine u primjeru *muži*[114]. Također se imenica *put* sklanja po *i*- promjeni (*na puti, po puti*), iako ne redovito (*po tom putu*).

Imenice ženskoga roda uz glavnu promjenu, mijenjaju se i prema nekadašnjoj konsonantskoj *i*- promjeni (npr. *milost, čutelnost, svetost, tvrdost*). Zanimljiv je slučaj imenice *ļubav*, za koju je u jednome primjeru potvrđen i stariji instrumentalni oblik (*ļubviju*). Noviji oblici iste imenice u lokativu jednine sklanjaju se prema nekadašnjoj konsonantskoj *i*-promjeni (*ļubvi*), a ne prema nekadašnjoj *v*-promjeni. U genitivu jednine imenica se pak sklanja prema nekadašnjoj *v*-promjeni (*bez ļubve*).

Imenice *mati* i *hći* dekliniraju se po konsonantskoj *r*-promjeni ženskoga roda (*matere, materi, hćeri, hćere*).

U deklinaciji imenica prema nekadašnjim glavnim promjenama očituje se konzervativnost u čuvanju starijih morfoloških obilježja. To je također značajka čakavskih sjeverozapadnih govora, kojima po svome podrijetlu pripada ovaj rukopis. To se najviše očituje u sljedećim značajkama, koje su tipičnije za sjeverozapadne čakavske govore, za razliku od onih jugoistočnih.[115]

To su miješanje oblika palatalne i nepalatalne deklinacije imenica ženskoga roda u Gjd i NAVmn[116] (*srce Marije Mandaléni*, *ženi i ditcu sa sobu pelajuće*, *Kraļ Dav(i)d ne žejaše vodi*; *slzi je prolivala, hćere grada Sabbi*, *ot muki pogibeļnih*), nulti nastavačni morfem (od bivših nastavaka *-ъ* i *-ь*) u imeničkoj deklinaciji svih triju rodova za Gmn (*mnogo prijateļ*; *bez ruk*; *dvěnadesete volov*, *30 jure let*), uz rijetke primjere nastavka *-i*[117]

[114] O tome detaljnije vidi u poglavlju 7.2.

[115] Detaljnije pojašnjenje svake navedene značajke te njezinu usporednu s odrazom karakterističnim za jugoistočne čakavske govore vidi u Kramarić 2010: 671–675 i Kapetanović 2013: 163–174. Poneke od ovih značajki u vrijeme nastanka prijepisa rukopisa bile su i općečakavske.

[116] U paradigmi za promjene imenica ženskoga roda protojezičnih *a*- i *ja*- osnova u većini su hrvatskih organskih govora prevladali u spomenutim padežima nastavci palatalnih promjena ili je zadržano dvojstvo u nastavcima u odnosu na palatalni ili nepalatalni dočetak imenica. Iznimku čine sjevernočakavski ekavski govori u kojih je karakteristično zadržavanje nastavačnih morfema nepalatalnih deklinacija. O tome vidi Lukežić 1996: 103, 161, Lukežić 1999: 125 i Vranić 2005: 289–296. Kolebanja ćemo u našim primjerima označiti zbog jezične starine predložaka te zbog činjenice da se javljaju samo uvjetovana dvojstva, tj. morfem *-i* u nepalatalnih osnova, a morfem *-e* u palatalnih osnova, kao općečakavske, odnosno općestarohrvatske značajke.

[117] Nastavačni se morfem *-i* za Gmn imenica najčešće muškoga roda također smatra inovacijom (Vranić 2005: 303, Lukežić 1998: 94), a preuzet je od *i*- deklinacija. Također je moguć i nastavačni morfem *-ih* preuzet iz pridjevsko-zamjeničke deklinacije, ali u našemu tekstu nije potvrđen.

(*7 dari*), dok se u muškome rodu javlja i nastavačni morfem *-ov* (7 *semrtnih grihov*; *uznikov*). Također je općečakavska značajka kratka množina u imenica muškoga roda u NVmn tvorena nastavkom *-i* (*kraļi, knezi*) (Lukežić – Turk 1998: 128). Uz taj se nastavak javlja i nastavak *-e* (*možjane, grajane*).

Značajke kao nesinkretizam množinskih padeža imeničke i zamjeničke deklinacije svih triju rodova[118] (*Is(us)h(rsto)vim neprijateļom*; *v pěsneh Solomunih*; *pod priprostimi svitami, nad kraļi i G(ospo)d(i)n nad g(ospo)di*), s tim da se u imenica muškoga roda u instrumentalu množine zadržava nastavak starih palatalnih deklinacija (*-i*), smatrat ćemo u vrijeme nastanka rukopisa općečakavskom značajkom.

Značajke kojima se odlikuju rubni sjeverozapadni čakavski govori su gramatički morfem Ijd imeničkih riječi ženskoga roda na *-u*[119] (*nad sobu, ļubavju i čistotu, s tobu i š ńu, z d(u)šu H(rstov)u*). Također je nastavačni morfem za lokativ jednine imenica razlikovni kriterij za ove govore pa je u rukopisu potvrđen gramatički morfem Ljd imenica na *-i* ili *-e* svih triju rodova[120] (*na svojem prestoli, v raskošnom mesti, v(a) Vrbnici*) uz refleks *-u* karakterističniji za jugoistočne čakavske govore[121] (*v tom cvetu, v prvom razdelu*).

U zamjeničko-pridjevskoj deklinaciji prisutne su crkvenoslavenske jezične značajke: genitivni zamjenički nastavak za m. r. i sr. r. *-ego* (*svojego, jego, našego, mojego, onego, vsego*), u sklonidbi pridjeva i zamjenica npr. u NVjd ž. r. *-aja* (*věrnaja, djavlskaja, mučeničaskaja, k(a)kovaja, tolikaja*), u Njd sr. r. *-oje* (*svetoje, pres(ve)toje*), u Gjd m. r. i sr. r. *-ago* (*raskošnago, mužaskago, svetago, mudrago, člověčaskago, rojenago, nebeskago*) ili *-ogo* (*togo, kogo, prevernogo, vs(a)kogo*), u Gjd ž. r. *-eje* (*tvojeje, svojeje, pogibšeje ovce*), u Ajd ž. r. (*gorećuju, večnuju*), u Ljd ž. r. (*na ńej, po*

[118] Budući da je konzervativnost u nasljeđivanju starojezičnih morfoloških paradigmi jedna od značajka ove grupe govora, možemo reći kako je nesinkretizam množinskih padeža jedno od naslijeđenih i zadržanih obilježja u današnjim sjeveročakavskim govorima.

[119] Ovaj je nastavak, kako to objašnjava S. Vranić (1999: 58), odlika najstarije razvojne etape relacijskoga morfema za imeničke riječi ž. roda u Ijd koju čuvaju sjeverozapadni čakavski govori. Na drugome mjestu (2005: 297) autorica ističe kako je "Gramatički morfem I jd. imenica ž. r. (...) dakle kao /u/ ili /o/, u literaturi prepoznat kao relevantna jezična značajka kojom se potvrđuje rubnost dijelova pojedinih čakavskih podsustava." I. Lukežić također (1998: 132) zaključuje kako je "(...) relacijski morfem Isg. (*-u*, rjeđe *-o*, op. a.) imenica i imeničkih riječi, konzerviran na ranome evolutivnome stadiju bez analoškog dočetka relativno čest unutar hrvatskoga jezika. Današnje i predmigracijske izoglose ove pojave navode na zaključke da je pojava karakteristična za cijeli jezik u određenu evolutivnome stadiju, ali da je zadržana u rubnim zonama koje naknadne inovacije nisu zahvatile."

[120] Lukežić 1998: 126.

[121] Brozović – Ivić 1990: 81 i Ivić 1981: 69.

vsej, krasnej). Ti oblici koegzistiraju s domaćima (*-ega*, *-oga* u Gjd, kratki oblici pridjeva u ženskome rodu). Također se mogu uočiti stari oblici pokaznih zamjenica *ta* (> *tъ*) (‘taj’) za muški rod, *ta* za ženski rod i *to* za srednji rod, *on* (> *onъ*) (‘onaj’) za muški rod, *saj* (> *sь*) za muški rod, *si* za ženski rod, *se* za srednji rod. Za lične zamjenice važno je istaknuti da su oblici za prvo lice nekada zabilježeni s provedenom vokalizacijom poluglasa, a nekada bez provedene vokalizacije (*s manu, s mnu, mani*). Jednim primjerom potvrđen je oblik *az* za prvo lice jednine lične zamjenice (87b *Az idu*), i to u slučaju kada Krist (Bog) govori za sebe, tj. slučaj u kojemu se zbog stilskih razloga češće rabi crkvenoslavenski oblik zamjenice od hrvatskoga (Damjanović 1984: 126). U Amn m. i ž. roda osim novijih *ńih* i *jih* dobro je potvrđeno i staro *je*. Također se rabi i arhaični oblik Gjd ž. roda *ńeje* i *jeje* u posvojnoj funkciji (*ńeje telo, sina jeje*).

Od glagolskih su vremena oblicima potvrđeni perfekt, pluskvamperfekt, imperfekt, aorist, prezent svršenih i nesvršenih glagola te futur I. i II., a načini imperativ i kondicional.

Što se tiče morfoloških glagolskih oblika, u prezentu se miješaju stariji naslijeđeni oblici i oni noviji. Za prvo lice jednine prezenta tako supostoje noviji nastavak *-m* (*budem, idem, pojdem, poļubim, lobžem, otidem*), i to ne samo za atematske glagole, te u manje primjera starije *-u* (*ne najdu, pojdu, pošļu*).

Crkvenoslavenske su značajke dočetak *-t* u prezentu glagola 3. lica jd. i mn. (*sut, imajut, posmijut*) te nastavak *-ši* u 2. licu jednine prezenta samo u dvama primjerima (*imiši, nastupiši*). Također se kao crkvenoslavenska značajka može uočiti nastavak *-m* (od *-mъ*) u 1. licu množine prezenta u dvama izoliranim primjerima (*ukrašujem, hvalim*). Isti se primjeri mogu protumačiti i kao oblici za 1. l. jd., iako se u staročeškome predlošku nalaze glagoli u 1. l. mn. jer je moguće da je prevoditelj zbog povratne zamjenice *sebe* izmijenio kontekst rečenice: (56a) s *cvetjem proti G(ospo)dinu B(og)u na put ishajamo i jego častimo kada milosrdnimi deli i različnimi častnostmi sebe ukrašujem*[122]*, Is(us)h(rst)a va ime B(og)a bl(agosli)v(ļ)amo kada za jego dar nam dani umiļeno jego hv(a)lim* prema češkome (35b) *skvietim hoſpodnu wcieſtu wychaziemy a gei*

[122] Prvi se glagol (*ukrašujem*) javlja kao ekvivalent češkomu *okrašlujem* s nastavkom *-m* u 1. licu množine prezenta. U staročeškom jeziku uz *-m* javljaju se i nastavci *-me*, *-my*. Vidi i J. Hamm (1974: 162). Karakteristično je za staročeški jezik da se u konjugacijskome tipu *kupuju, kupovati* 1. lice mn. prezenta tvori tim nastavkom pa se ova značajka u ovome primjeru možda može protumačiti i staročeškim jezičnim utjecajem (Lamprecht i dr. 1986: 235)

cztimy kdyż ſkutky miloſrdnymi a rozlicznymi cztnoſtim nas okraſſlugem Gezukryſta genż przisſel we gmie Bożie żehnamy kdyż za potrzieby nam dane gemu nabożnie diekugemy.

Potvrđeni su i dualni prezentski oblici (*sta* (2. lice glagola *biti*), *jesta, nista, imata*). Također se dvojinski oblici javljaju i u imperfektu (*bihota, tepihota*), aoristu (*našasta, bista, presta, rekusta, stasta*) te u participu aktivnome (4a *Uši bi ńega nigdar ne oglahlě*). Perfekt u manjemu broju slučajeva nije zapisan s kopulom, što J. Reinhart (2000: 139) tumači kao mogući češki morfološki utjecaj[123]. U ostalim se primjerima prevoditelj koristi pomoćnim glagolom *biti* u naglašenome i nenaglašenome obliku. Uporaba naglašenoga oblika prezenta pomoćnoga glagola *biti* smatra se starijom jezičnom značajkom (12a *Cir kraļ je(st) isprostil Židove iz vezanja babilonskago, a kraļ Is(us)h(rst) je(st) prostil v(a)s rod č(lověča)ski ot svezanja djav(a)lskoga*).

Prezentom se svršenoga glagola izriče budućnost, i to u značenju futura I. (7a *Koga ja poļubim ili lobžem…*) i futura II. (124b *Žena kada rodi, skrb i smućenje ima, da kada porodit sina, tada vse skrbi zabude.*; 125a *I kada ja ot vas pojdem, tada vam vspomenet vsa.*). Futur II. tvori se od sveze pomoćnoga glagola *biti* i infinitiva (14b *Zač gdo se vspomene k(a)ko je dotaknul Lucifer zavnesenji oholosti, pokori se i bude imiti strah B(o)žji nad sobu*) i pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga (16b *Zač kada okusi č(lověk) D(u)ha S(ve)t(a)go mudrosti ili slatkosti, tada vse telesne razkoši bude imel v(a) veliku mrskost*).[124] Za izražavanje futura I. kao pomoćni glagol uz infinitiv dolazi glagol *htjeti* s osnovom *hotiti* sa starijim naglašenim oblicima (*hoće biti, raspeti hoće, hoće suditi*), dok noviji enklitički oblici nisu zabilježeni[125]. Kao pomoćni glagol u tvorbi futura javlja se i glagol *imati* (133b *č(lově)k ima imiti mnoga smućenja prija nere pride v c(esa)rstvo nebeskoje*). Tu su naslijeđenu osobinu upravo najdulje zadržali

[123] Vidi detaljnije o tome u poglavlju 7.2.

[124] Najstariji je oblik za izricanje budućega vremena od najranijih razdoblja razvoja jezika, dakle i u staroslavenskome, bio prezent svršenoga glagola (Matasović 2008: 286–287). Futura dakle nije bilo, a njegovu je funkciju izražavao prezent svršenoga glagola. Analitički se buduće vrijeme izricalo svršenim prezentom glagola *biti* i infinitivom, najprije samo za nesvršene glagole, a od 13. je stoljeća infinitiv u ovim oblicima zamijenjen glagolskim pridjevom radnim (Belić 1999: 389). Ovakav je tip tvorbe futura II. zadržalo kao konzervativnu osobinu čakavsko narječje. Kao drugi analitički način izražavanja futura razvijen je oblik s prezentom pomoćnoga glagola *htjeti* i infinitivom.

[125] Enklitički se oblici pomoćnoga glagola *htjeti* u čakavskome narječju ravnopravno rabe uz nenaglašene oblike od 15. stoljeća, dok se u štokavskome narječju ravnopravno rabe oba oblika od najranijih pisanih spomenika, odnosno od 13. st. (Belić 1999: 389). R. Matasović (2008: 287) smatra kako su se enklitički oblici razvili u pretpovijesti hrvatskoga te da nisu praslavenskoga postanja.

čakavski govori te se analitičko izražavanje futura tumači kao čakavska osobina (Matasović 2008: 286 i Belić 1999: 389).

U kondicionalu su potvrđeni tipični čakavski oblici pomoćnoga glagola *biti* u 1. licu mn. (105b *kako bimo se borili*, 1b *bi naplnil*, *bi prestupil*).[126] Potvrđen je i kondicional II. (4a *Da bi bil č(lově)k v B(o)žjem ukazanji stal, ne bi bil nigdare semrti ni muke okusil*).

U rukopisu su prisutni svi općeslavenski participi (Gabrić-Bagarić 1995: 53) prezenta s nastavcima *-e* (u primjerima *uče, drže, lěje*), *-ć/-ći* (*govoreći, živeći, obraćajuć, stojeći, gredući, rekuć, guduć, hoteć*) i *-aje* (*ubijaje, davaje, znamenaje*)[127]. Za aktivni particip preterita rabe se nastavci: *-Ø* (*prišad, sašad, pošad*), *-ši* (*prijamši, našadši, istekši*), *-v* (*mučiv, uzriv, pristupiv*) i *-vši* (*stvorivši, porodivši, skrivši, zatvrdivši*).

Dvama je primjerima potvrđen i pasivni particip prezenta, koji se u starohrvatskome jeziku više ne upotrebljava jer je zamijenjen aktivnim participom prezenta I. To je crkvenoslavenska značajka ovoga rukopisa, a u uporabi se održao u sjeverozapadnim i istočnim slavenskim jezicima, pa i u češkome jeziku. Mogli bismo ovu značajku stoga tumačiti kao utjecaj češkoga jezika, ali u sačuvanome staročeškome predlošku na mjestima gdje se u starohrvatskome prijevodu javlja pasivni particip prezenta, takav oblik nije potvrđen: (111b) *javil se je Mojseju v kupine gorimi*; (146b) *zač vernoga otvitnika im(a)mo pred o(t)c(e)m nevidimim*.

Zabilježeni su i poimeničeni participi (50a *B(og) gotov jest otpustiti vsim kajućim se*; 53b *zač nijednoga kajućago se i pokoru tvorećago dojstojno ju něsi*). S obzirom na to da u rukopisu nalazimo još potvrde sklanjanja današnjih glagolskih priloga, odnosno proces "deparcipijalizacije" u starohrvatskome jeziku još nije dovršen, a to nam potvđuju i primjeri iz rukopisa, govorit ćemo u svim slučajevima o participima, najčešće o participu aktivnome (particip preterita II.) i participu pasivnome.

[126] Poseban oblik pomoćnoga glagola *biti* zabilježen je i u crkvenoslavenskome kondicionalu, u jednini za prvo lice *bimъ* te u množini za prvo lice *bimъ* (*bihomъ*).
[127] Takav "novotvoreni" tip participa nastao je analoški prema *znaje*, i to samo u hrvatskim izvorima, dok srpski tekstovi tu inovaciju nemaju (Gabrić-Bagarić 1995: 54).

Veznici su uz starohrvatske (odnosno staročakavske) (*i, ali* (i u obliku *ale*), *jako, ili*) i crkvenoslavenski (*kromě*[128]*, jakože*). Također su potvrđeni i preuzeti češki veznici: *ani* u značenju 'ni', *abi* u značenju 'da bi'.

Oblik mjesnoga pridjeva *gdje* je također sjevernočakavski *kade*/*kadi* (*kadě*) (71b *v šoli židovskoj kadi su se vsi ļudi*, 74a *kadi [se] bi se spravilo veliko množastvo*), uz oblik *gdi*, karakterističniji za jugoistočne čakavske govore.

Sintaksa rukopisa pod utjecajem je crkvenoslavenske sintakse, što je zaključila i M. Štěrbová (1954). Što se negacije tiče, u rečenicama su prisutne jednostruka (4b *ani riba bi je mogla potopiti ani studen naškoditi*) i dvostruka negacija (10b *Biše koga ni prvad ni žakan ozdraviti ni mog(a)l*). Za negaciju se prevoditelj koristi česticama *ne* i *ni* (i češko *ani* u istome značenju). Kada negacija dolazi ispred glagola *biti*, dolazi do njihova spajanja (*něst*) (157b *Jedejonu bihu špotali, a on něst se tudje pomastil*) (Damjanović 2003: 160) . Posvojnost se izražava osobnim zamjenicama u genitivu, koje slijede ispred predmeta za koji se izriče posvojnost ili su postponirane (*s jeje gori, jego lakomstvom, ńih idolom, za grih ih, sr(d)ce jeje*). Sljedeći je način veza prijedloga *od* i imenice u genitivu (*pečat od S(ve)te Trojice, zvezda ot Jakova*) uobičajen u staroslavenskome posebice uz vlastita imena (Kapetanović 2011: 108). Kao predmet komparacije rabi se genitiv bez prijedloga, što je također starija jezična crta (160a *Tamo bude krašši Apsaloma, Osipa i Mojsija*).

Na leksičkoj razini također se javljaju crkvenoslavizmi: *godina* 'sat', *polza* 'korist', *uninje* 'tuga', *neduh* 'nemoć', *blagouhanje* 'vonja, miris', *ļubodějstvo* 'blud', pa je uz morfološki, leksički jezični sloj taj koji je pod najvećim utjecajem crkvenoslavenskoga. Prijedlog *od* gotovo je redovito u svome starijem, crkvenoslavenskome obliku *otъ*. Na grafijskoj se razini također očituje crkvenoslavenska pisarska manira u zapisivanju grafema jata na mjestima etimološkoga /e/ te u oblicima *bžiju* (*b(o)žju*), *spaseniju* (*spasenju*), *utrpeniě* (*utrpenja*), koji se javljaju uz oblike bez grafema <i> na granici osnove i nastavačnoga morfema. Pisanje takvoga <i>, koje nije imalo svoju izgovornu vrijednost, već je služilo za označavanje poluglasa, prisutno je u

[128] Kao usporedbu navodimo da je i u staročeškome, pa i u suvremenome češkom jeziku zadržan prijedlog *kromě*.

starohrvatskim rukopisima istoga razdoblja iako je riječ o crkvenoslavenskoj ortografskoj maniri.[129]

Češki jezični utjecaj najzastupljeniji je na leksičkoj razini. Nabrojit ćemo samo neke primjere jer će dalje u radu slijediti detaljna obrada češkoga jezičnoga infiltrata u jeziku rukopisa. To su: *priklad* 'primjer', *manželka* 'supruga', *poprslak* 'zraka sunca', *podstupiti* 'pretrpjeti', *sprostiti* 'osloboditi'.

Potvrđene su i tuđice neslavenskoga podrijetla: *elm* (od njemačkoga *helm* u značenju 'štit, kaciga'[130], *nota* (iz grčkoga jezika).

[129] Detaljnije o ovome problemu i o raspravama koje potvrđuju ovu tezu vidi u Kapetanović 2010a: 10.
[130] Vidi VW s. v. *helm*.

3. POVIJESNI I SOCIOLINGVISTIČKI KONTEKST ČEŠKO-HRVATSKIH DODIRA U 14. I 15. STOLJEĆU

U 14. stoljeću Češka je snažna i razvijena feudalna država u naglome gospodarskom, ali i sveopćemu kulturnom uzletu[131]. Razvijaju se umjetnost, arhitektura, a njeguju se i glazba i književnost. Takvo poticajno stanje posebice se osjetilo za vladavine kralja Karla IV., kada se 1348. godine osniva i Praško sveučilište. Prag postaje prijestolnicom zapadne kulture proizašle iz nekadašnjega Rimskog carstva, a češka kultura pa i književnost doživljava svoj procvat. Razvija se uz latinsku i književna djelatnost na češkome jeziku, koji se kao književni jezik koristio od 13. stoljeća (Lamprecht 1959: 85)[132]. Sveučilište je ipak bilo u rukama crkve, službeni je jezik sveučilišta bio latinski, kao što je također i liturgijski jezik bio latinski. Administracija je samo djelomično bila na češkome jeziku. Bitno je istaknuti i intenzivne dodire s njemačkim jezikom, naročito u pograničnim područjima s Njemačkom te zbog njemačke kolonizacije i naseljavanja gradova pa je njemački jezik prodirao čak i u službene dokumente[133].

U takvo trojezično stanje te u zemlju okrenutu zapadnoj latinskoj kulturi stigli su na poziv kralja Karla IV. hrvatski svećenici glagoljaši 1348. godine, dok je samostan u kojemu su trebali boraviti osnovan 1347. godine. Njihova je zadaća bila podučiti češko svećenstvo glagoljici, pismu koje su vezali uz slavensku crkvenu liturgiju[134]. U tome se smislu treba promatrati poziv Karla IV. hrvatskim svećenicima glagoljašima da "– uz privolu pape Klementa VI. od 9.V.1346. – dođu u Prag i budu tu, kao dosljedni nosioci te

[131] Nagli se gospodarski razvoj povezuje s razvojem gradova kao centara pa se tako navodi kako je "(…) njihova gospodarska sila omogućila posljednjim Přemyslovcima (Václav I. 1230–1253., Přemysl Otakar 1253–1278., Václav II. 1278–1305.) stvoriti silnu feudalnu monarhiju, koja je odigrala važnu ulogu u cijeloj Europi, a za Karla IV. u drugoj polovici 14. stoljeća postala je jezgrom obnovljenoga Rimskog carstva" (Lamprecht 1958: 85).

[132] J. Hamm (1970: 85) opisuje razvijeno stanje češke književnosti riječima kako su glagoljaši stigli u Češku, sredinu "(…) koja je tada već imala i svojega "Dalimila", i svoju *Aleksandridu*, i začetke češke epike, lirike i satire…".

[133] A. Lamprecht (1958: 89) navodi kako je od 13. stoljeća zbog sve veće njemačke kolonizacije, ali i običaja ženidbe s njemačkim plemkinjama praški dvor bio praktično bilingvalan, a tako je također bilo i u samome Pragu. To je izrazito kritizirao u svojim propovijedima Jan Hus, što znači da je takvo stanje potrajalo.

[134] U dozvoli pape Klementa VI. navodi se kako liturgijske knjige moraju biti pisane uglatom glagoljicom, što možemo tumačiti kao dokaz da su u samostanu hrvatski svećenici glagoljaši prvenstveno podučavali češke svećenike glagoljici u cilju ostvarenja papinih odredbi (Čermák, rad u tisku).

tradicije u krilu rimske crkve ʿučitelji crkvenoslavenskog jezika i glagoljskog pisma'" (Hercigonja 1975: 61). Papa Klement VI. dopustio je hrvatskim glagoljašima da se mogu na određenome mjestu u Češkoj "nastaniti te riječ božju tumačiti, propovijedati i mise služiti po obredu i po običaju svojih strana" (Hamm 1970: 86). Tako su nastali temelji za osnivanje Slavenskoga samostana ili znakovita imena *Na Slovanech* (*monasterium Slavorum*). Ta je benediktinska opatija za boravka hrvatskih svećenika postala glagoljaška oaza u zapadnome latinskom svijetu, gdje je služba Božja bila na crkvenoslavenskome jeziku, a češkim se svećenicima, koji su se priključili samostanu, prenosila glagoljica, kojom su kasnije zapisivani i poučni tekstovi za izobrazbu češkoga svećenstva i neka djela češke srednjovjekovne književnosti.

Česi su u ono vrijeme poistovjećivali crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije s jezikom, kojim su se koristila Sveta braća, Ćiril i Metod. Smatrali su kako se njihov kult obnavlja dolaskom hrvatskih svećenika i obnovom liturgije na slavenskome jeziku u samostanu. U obnovljenoj slavenskoj liturgiji tražili su slavenske korijene starije ćirilometodske tradicije u Češkoj. Smatrali su stoga da je crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije zapravo jezik kojim su se koristili Ćiril i Metod, a crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije izjednačavali su s hrvatskim jezikom[135]. Neki su čak tvrdili da češki potječe od Hrvata pa benediktinac Jan z Holešova u svome traktatu iz 1397. piše: "Tu jest třeba věděti nejprve, že my Čechové i rodem i jazykem původně pocházíme od Charvátů, jak praví nebo dosvědčují naše kroniky, a proto náš český jazyk svým rodem je jazyk charvátský. (…) A proto na počátku všichni Čechové v této zemi mluvili právě tak, jak nyní mluví Charváti, ale onen prvotní charvátský jazyk této země, v dalekém odloučení od své charvátské vlasti, v průběhu rozličných a dlouchých časů se v této zemi ve své podstatě tak proměnil, že mnohé již mluvime jinak než Charváti a než před námi mluvili Čechové v této zemi."[136] I u Klaretovim rječnicima[137] javlja se leksik hrvatskoglagoljskih

[135] To se nažalost i danas provlači po znanstvenim studijama te se često govori o crkvenoslavenskome jeziku kao jeziku prevedenih djela sa staročeškoga jezika te eventualno hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika. U hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti upotrebljavao se starohrvatski jezik, dok je crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije imao strogo liturgijsku namjenu pa su njime zapisivana samo liturgijska djela.

[136] "Tu treba znati najprije da mi Česi i porijeklom i jezikom potječemo od Hrvata, kako govore ili dokazuju naše kronike, i zato je naš češki jezik po svojem porijeklu hrvatski jezik. (…) I stoga su svi Česi u ovoj zemlji govorili upravo tako kako sada govore Hrvati, ali je onaj prvotni hrvatski jezik ove zemlje, u svojoj dalekoj odvojenosti od svoje hrvatske domovine, u toku različita i duga vremena, u ovoj zemlji u

prijevoda pa njima prevodi riječi koje su podrijetlom grčke ili hebrejske, dok latinske riječi autor prevodi češkim (npr. *deus* = *bóh*, ali *el* = *bog*). Onodobni se češki jezik dakle smatrao novijim stadijem crkvenoslavenskoga jezika (Huňáček 1975: 179).

Zanemare li se romantičarska razmišljanja, ostaje činjenica da je hrvatsko ime u tadašnjoj češkoj sredini zbog očuvanja glagoljice bilo sinonimom za ćirilometodsku tradiciju. Glagoljica se tako nazivala "slavenskim" pismom, hrvatska redakcija crkvenoslavenskoga jezika "slavenskim" jezikom, a samostan, koji je posebno izgrađen te posvećen 1372. za potrebe hrvatskih svećenika glagoljaša, "Na Slovanech" ili Slavenski samostan (*monasterium Slavorum*) (Hamm 1970: 86). Hrvatski glagoljaši, koji su u Prag stigli ranije, oko 1348. godine, ponijeli su sa sobom i hrvatsku verziju legende o sv. Jeronimu kao tvorcu glagoljice pa je samostan uz Bogorodicu, Ćirilu i Metodu, Vojtjehu i Prokopu bio posvećen i njemu. Takvo vjerovanje da je sv. Jeronim prevoditelj crkvenih knjiga s crkvenoslavenskoga jezika spajalo se tako na češkome tlu s već postojećim spoznajama o sv. Jeronimu kao prevoditelju *Vulgate*. Pozivom hrvatskim glagoljašima Karlo IV. želio je obnoviti crkvenoslavensku tradiciju, prekinutu naglim ukidanjem Sazavskoga samostana 1097., pa se dolazak hrvatskih svećenika glagoljaša u Prag i osnivanje samostana *Na Slovanech* tumači se kao treći dodir češke kulture s glagoljicom ili kao nastavak ćirilometodske tradicije u Češkoj. Tako Karlov poziv tumače J. Hamm (1970), E. Hercigonja (1975: 62; 1994: 75–76), S. Damjanović (2000), J. Vajs (1929: 157–159), L. Pacnerová (2002: XIV, XIII), J. Vašica (1948: 63), koji u osnivanju samostana *Na Slovanech* vide želju za obnovom uspomene na ćirilometodsku tradiciju i sazavsko razdoblje.

3.1. Kulturno-povijesni razlozi osnivanja Emauskoga samostana

Postavljalo se pitanje zašto je Karlo IV. odlučio pozvati hrvatske glagoljaše i osnovati slavenski samostan u zapadnome središtu razvijene latinske kulture i književnosti te kakav su trag glagoljaši i glagoljica ostavili za sobom. S povijesno-političkoga gledišta u interpretacijama su se isticale političke i vladalačke aspiracije

svojoj biti toliko izmijenjen, da govorimo drugačije nego što Hrvati govore i nego što su Česi prije nas govorili u svojoj domovini." (prema Neuchtová i dr. 1982: 51)

[137] Bartoloměj z Chlumce, zvan Klaret, praški sveučilišni profesor iz 14. stoljeća.

Karla IV. prema slavenskome jugu i planovi o rekatolizaciji istočnih Slavena[138]. Najdalje je u tome otišao M. Kostić (1927: 159–165)[139], koji kao glavni razlog pozivanja glagoljaša navodi Karlovu politiku prema Srbima i želju da car Dušan prihvati katoličku vjeru[140]. R. Večerka (2010: 38) Karlovu težnju za obnovom ćirilometodske tradicije vidi također kroz političke aspiracije u vraćanju državnih prava na zemlje koje su pripadale staromu moravskom kraljevstvu. I u istraživanjima Odjela za povijest češkoga jezika (1973: 129) naglašava se Karlova politička pozadina povezana s kulturnim programom, koji je imao za cilj osnaživanje vlasti u istočnome dijelu kraljevstva, koji je bio najudaljeniji od latinski i zapadno usmjerenoga centra kraljevstva. Zbog takva puka pozivaju se glagoljaši, koji će latinsku liturgiju i obrazovanje nadomjestiti slavenskim jezikom, a time i uvesti zapadnu rimsku religiju među istočne i južne Slavene (vidi također i Verkholantsev 2008: 29). Bilo je to potrebno učvršćivanje katolicizma zbog širenja heretizma (među balkanskim bogumilima) i šizmatizma (među istočnim i južnim ortodoksnim Slavenima). Stoga autori pretpostavljaju da je crkvenoslavenski jezik, kao književni, ali "mrtav" jezik mogao funkcionirati kao liturgijski jezik, a da je češki jezik isplivao kao njegova nadogradnja i jedini logičan slijed.[141]

Književni povjesničari, a prvi je takvu ocjenu iznio B. Havránek (1975: 145), ipak se slažu u ocjeni kako je osnivanje slavenskoga samostana za obje zemlje imao više kulturni nego politički utjecaj. Ponovno se vraćanje glagoljice u Češku tako promatra kao želja da se uvede liturgija na narodnome jeziku[142]. Također je to potvrda Karlove širokogrudnosti, otvorenosti i svijesti kako "(…) zajednički slavenski jezik može zbližiti

[138] B. Havránek (1975: 145) i M. Štěrbová (1954: 376), S. Damjanović, E. Hercigonja.
[139] M. Kostić (1927: 159–165). I M. Paulová (L'idée Cyrillo-Méthodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère Slave de Prague, *Byzantinoslavica* 11, 1950, 186; prema Pacnerová 2002: XIV) suglasna je s tvrdnjama o ekspanzivno-unionističkome cilju osnivanja samostava i Karlove politike prema Srbiji, Litvi i Rusiji.
[140] Kostićevu tvrdnju na više su mjesta već osporili J. Vajs, F. Mareš, J. Hamm i L. Pacnerová.
[141] Slažemo se naime s autorima (vidi kasnije) koji na glagoljašku misiju ne gledaju na način da je njezin cilj bio unijeti crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije ili starohrvatski jezik u uporabu u Češkoj. Ipak nije bilo nikakve potrebe da se češki jezik nadomješta drugim slavenskim jezikom. Iako su takva mišljenja većinom stvar prošlosti, zbog njih se često govorilo o neuspjehu glagoljaške misije u Češkoj. O tome više vidi u poglavlju 4. i u radovima Ivšića, Jagića, Murka, Štěrbove.
[142] Primjerice Murko 1908: 175, Pacnerová 2002: XIV i drugi.

Čehe i ostale Slavene."[143] To pokazuje kako je Karlo IV. bio pravi češki renesansni vladar (*questione della linqua*) iako renesansa u punome smislu nije zaživjela u Češkoj.

J. Verkholantsev (2008: 27–33) vidi razloge za osnivanje Emauskoga samostana u Karlovim kulturnim i političkim težnjama za izdizanjem svoje dinastije i Češke države te stvaranjem ideološke potvrde za njezinu povijesnu vjerodostojnost, trajnost i važnost. Karlo IV. kao dalekovidni vladar uvidio je takvu mogućnost u izjednačavanju slavenskoga jezika, tj. crkvenoslavenskoga kao drevnoga jezika s češkim jezikom pod patronatom svetoga Jeronima, prema predaji u narodu prihvaćanoga kao izumitelja glagoljice i autora prijevoda *Vulgate*. Karlo IV. pozvao se čak na autoritet svetoga Jeronima i u svojoj molbi upućenoj papi kako bi odobrio dolazak hrvatskih svećenika glagoljaša i slavensku liturgiju u Pragu (Hamm 1970), E. Michálek (1975: 150), J. Vajs (1929: 157–159), J. Verkholantsev (2012: 50–52; 2013: 254–257). Još kao moravski markgrof, Karlo se u Senju, tadašnjemu važnome glagoljaškom središtu, upoznao s glagoljicom i crkvenoslavenskim jezikom (B. Havránek 1975: 146). Iz toga su proizašle pretpostavke kako su pozvani glagoljaši u Prag stigli iz Senja. Postojale su pretpostavke kako je bila riječ o benediktincima iz rogovske opatije Sv. Kuzme i Damjana s Čokovca kod Tkona na otoku Pašmanu. Ta je opatija naime često bila izložena napadima Mlečana, pa su svećenici morali bježati u druge krajeve. Takve pretpostavke nisu potvrđene, već su opovrgnute istraživanjima T. Galovića, koji je dokazao da u navedenome samostanu nije bilo slavenske liturgije ni pisanja na glagoljici sve do 14. st. (Galović 2010: 394–398 (neobjavljena doktorska disertacija *Libellus Policorion – Rogovski kartular, (diplomatičko-povijesna analiza) Sv. I.*), prema V. Čermák (rad u tisku)).[144] Točno mjesto s kojega su pozvani hrvatski glagoljaši još nije utvrđeno, sigurno je da je riječ o sjevernoj Dalmaciji, a moguće je također da su glagoljaši došli iz raznih krajeva, a ne samo iz jedne opatije. Uz glagoljične kodekse benediktinci su sa sobom doveli i kult sv. Jeronima, kojem je samostan bio i posvećen. Kako to autorica J. Verkholantsev[145] smatra, kult

[143] L. Pacnerová 2002: XIII. "Ve svých velkých politických koncepcích si byl Karel IV. zajisté vědom, že společná slovanská řeč může sbližovat Čechy s ostatními Slovany." ("U svojim velikim političkim idejama bio je Karlo IV. sigurno svjestan da slavenski jezik može zbližiti Čehe s ostalim Slavenima.")

[144] Više o podrijetlu hrvatskih glagoljaša vidi u M. Kramarić (2010: 668–669) i V. Čermák (rad u tisku).

[145] Najočitiji dokaz o programskoj usmjerenosti Karla IV. za osnivanje slavenskoga samostana J. Verkholantsev (2008: 32) vidi u poklonu upućenom hrvatskim glagoljašima. Riječ o dijelu ćiriličkoga rukopisa, za koji se vjeruje da je nastao u Sazavskome samostanu te da ga je zapisao sam sveti Prokop. Uz ćirilični dio dodan je glagoljični rukopis, lekcije s poslanicama i evanđeljima (točan sadržaj vidi V. Čermák

svetoga Jeronima, u Hrvatskoj tada snažno raširen i prihvaćan te prenesen u Češku, te izjednačavanje svega češkoga i slavenskoga (hrvatskoga) davao je češkome vladaru potvrdu o povezanosti njegova naroda s nečim drevnim i potvrđivao je plemenito podrijetlo i religijsku potvrdu Slavena, pa tako i Čeha s obzirom na Rimsku Katoličku Crkvu (2008: 30). Također je povezivanjem s Hrvatima te spominjanjem ličnosti svetoga Jeronima Karlo IV. želio učvrstiti poziciju svoga kraljevstva u zapadnome carstvu (2012: 49). Svoju ideju podupire navodima iz tadašnjih kronika, *Cronica Boemorum*, *Historica Bohemica* te naročito traktata, gdje Jan Holešov tvrdi da su češki jezik, pa i sami Česi zapravo Hrvati (Slaveni) zbog zajednička slavenska podrijetla[146]. J. Verkholantsev (2008: 33) zaključuje kako je Karlo IV. kao osviješteni vladar dobro uočio potencijal slavenske liturgije, kulturne tradicije i jezika povezanoga s njom te da su se njegova očekivanja u vezi s pozivom hrvatskih glagoljaša pokazala opravdanima. I E. Michálek (1975: 150) piše kako se i Karlo IV. u svojim poveljama osvrće na svetoga Jeronima kao sastavljača glagoljice i autora prvoga prijevoda Biblije na slavenski jezik. Upravo stoga smatra kako je u Češkoj prevladavalo mišljenje o crkvenoslavenskome jeziku hrvatske redakcije kao zajedničkomu prajeziku, od kojega se kasnije razvio i češki jezik. Takva mišljenja zapisana su i u onodobnim kronikama (*Dalimilova*, *Pulkavina*).

U novijim se interpretacijama emauskoga razdoblja sve više ističe činjenica da je hrvatsko ime u tadašnjoj češkoj sredini zbog očuvanja glagoljice bilo sinonimom za slavenstvo.

Danas se u znanosti sve više osvjetljava zasluga glagoljaša u emancipaciji slavenstva uopće u okvirima latinizma.[147] L. Pacnerová (2008: 418) zaključuje kako su

---

(rad u tisku), koji su vjerojatno sastavljeni i dopunjavani prema hrvatskim glagoljičnim predlošcima jer se u jeziku glagoljičnoga dijela kodeksa ne nalaze nikakvi utjecaji češkoga jezika, te je nastao kodeks, *Reimski evanđelistar*, ukrašen inicijalima svetoga Prokopa, kao nastavljača tradicije ćirilićnoga pisma u Češkoj (Sázava) te svetoga Jeronima, smatranoga kao izumitelja glagoljice. Ujedinjenje tih dvaju slavenskih pisama u inicijalima dvaju njihovih simbola u jednome kodeksu predstavljalo je slavensku povezanost na najbolji način. V. Čermák (rad u tisku) ističe pak kako je *Reimski evanđelistar* vjerojatno predstavljao poveznicu između slavenske književne djelatnosti u Češkoj u 11. stoljeću te slavenske pismenosti u 2. polovini 14. stoljeća u Slavenskome samostanu. Naime, ćirilski dio evanđelistara nastao je u Rusiji u 2. polovici 11. stoljeća, a u Slavenski samostan je došao kao dar Karla IV. pod utjecajem tadašnjega mišljenja da je ćirilski dio evanđelistara nastao u Sazavskome samostanu i da je njegov autor Prokop. Točan podatak o tome kako je navedeni rukopis došao iz Rusije u češku nije poznat, pretpostavlja se da mogao možda doći preko Sazavskoga samostana, kada su u njemu djelovali slavenski svećenici (Čermák, rad u tisku).

[146] Citat vidi ranije u poglavlju 3.1.

[147] L. Pacnerová (2008: 418) im se tako zajedno s J. Vajsom zahvaljuje što su sačuvali glagoljsku naobrazbu i doveli ju opet u Češku.

doprinijeli jačanju češke narodne svijesti i emancipaciji češkoga jezika od utjecaja latinskoga jezika, a B. Havránek da su emauski glagoljaši "pomogli učvršćenju češkoga kao liturgijskog jezika."[148] I. Němec (1975: 166) kao primjer razvitka nacionalne svijesti podupirane djelatnošću emauskoga samostana vidi u obogaćivanju češkoga leksika na primjeru *Komestora* stvaranjem neologizama i nadomještanjem latinskih izraza domaćim leksikom, što otvara novu temu u interpretaciji češko-hrvatskih jezičnih dodira u Emausu.

3.2. Utjecaj emauskoga hrvatskog jezika na češki jezik

Zanimljivo je promotriti i kako se u češkoj filologiji tumači utjecaj liturgijskoga crkvenoslavenskog hrvatske redakcije na razvoj češkoga jezika i njegovo leksičko bogaćenje posredstvom crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije. Razdoblje vladavine kralja Karla IV. donijelo je prosperitet i nagli razvoj zemljama češke krune, što se odrazilo i na kulturi te književnosti. Kako pišu filolozi iz Odjela za povijest češkoga jezika[149] nagli razvoj češke književnosti, pa tako i češkoga književnog jezika može se zahvaliti književnomu nasljeđu iz prošlih razdoblja, te i već spomenutomu političkom, gospodarskom i kulturnom uzletu. Drugi bi uzrok bio osnivanje praškoga sveučilišta, posebice religiozno-obrazovnih usmjerenja, te Karlova političko-kulturna usmjerenost prema slavenskome svijetu i jeziku. Smatraju stoga da je osnivanje Emauskoga samostana izraz želje da se latinski jezik nadomjesti slavenskim u liturgiji i književnosti, a da je crkvenoslavenski jezik poslužio samo kao prijelazna faza za uvođenje češkoga u liturgijske sfere. Također, crkvenoslavenski je jezik mogao funkcionirati kao liturgijski, međutim za sve ostale potrebe logično se tu nametnuo češki kao narodni književni jezik.[150] Iz njihova promišljanja nameće se mišljenje kako je boravak hrvatskih glagoljaša pomogao ne samo u uspostavljanju češkoga kao liturgijskoga jezika, već i u emancipaciji

[148] Preuzeto od Hercigonja 1994: 76.

[149] Riječ je o članku KOLEKTIV oddělení pro dějiny českého jazyka ÚJČ ČSAV. 1973. K lexikálnímu výoji spisovného jazyka českého v době Karlově. *Slovo a slovesnost* 34, 129–133. Dalje ćemo ga citirati kao Kolektiv 1973.

[150] "I když byla církevní slovanština kladně hodnocena nositeli tehdejší kultury, nebylo dobře možné používat jí v plném rozsahu pro soudobou literární tvorbu … Takovou funkci však mohla uspokojivě plnit čeština, jejíž literatura – obohacena právě v době Karlově o prózu vyprávěcí i odbornou – nabývala předního postavení v slovanském písemnictví" (1973: 129). ("Usprkos tomu što je crkvenoslavenski jezik bio pozitivno vrednovan kao nositelj tadašnje kulture, nije bilo moguće rabiti ga u punom opsegu za onodobno književno stvaralaštvo (…) Takvu je funkciju mogao mirno ispunjavati češki jezik, čija je književnost – obogaćena upravo za Karlova vremena umjetničkom i stručnom prozom – stjecao primarni status u slavenskoj pismenosti.")

češkoga jezika, koji je odgovarao svim društvenim potrebama[151] (Kolektiv 1973: 130; Němec 1975: 166–167). Dalje se u članku razmatra utjecaj hrvatskoga crkvenoslavenskog[152] za koji se piše da "nije značajan, ali također nije ni zanemariv".[153] Najveći unos hrvatskoga leksika autori vide u već spominjanom Klaretovu rječniku (Kolektiv 1973: 130). Uz nedvojbene primjere kroatizama (*ubl, věca, zlaten, chalužník*), smatraju kako je Klaret tvorio češke i slavenske sinonime grčkih i latinskih izraza na temelju emauskoga crkvenoslavenskog jezika. I I. Němec (1975: 165) piše kako je utjecaj emauske književne produkcije na razvoj češkoga književnog jezika veći nego što se dosada priznavalo. Što se tiče prodiranja crkvenoslavenskoga leksika hrvatske redakcije u češke glagoljične rukopise, smatra kako se to događalo namjerno i slučajno[154]. Prvi bi primjer bio ponovno Klaret, koji je svoj rječnik obogaćivao crkvenoslavenskim elementima, dok se u zapisivanju i prevođenju literature takvo preuzimanje događalo nesvjesno i slučajno (*krvnik*, *prisezati*). Kao utjecaj hrvatskoga jezika tumači se i vokativ u naslovu pjesme *Hospodine, pomiluj ny*, umjesto češkoga oblika *Hospodin*, a sam Jan z Holešova pojašnjava da su riječi *spase* i *mira* u stihu *Ty, spase všeho mira* zapravo hrvatske riječi.[155] Skupina autora danas radi na etimološkome i semantičkome osvjetljavanju takvih elemenata u staročeškome jeziku (Karlíková 2004: 587–594, Vintr 1990: 269–274). R. Jakobson (1995: 164–165) naglašava kako nema govora o utjecaju "slabije" hrvatske crkvenoslavenske kulture na češku te da se hrvatska pismenost nije probila u češku književnost. S druge pak strane ističe zasluge hrvatskih glagoljaša u približavanju glagoljice i crkvenoslavenskoga jezika Česima, u oživljavanju slavenske solidarnosti i poticanju narodne češke liturgije i prijevoda Biblije na narodni jezik te u osnaživanju češke narodne tradicije na ćirilometodskim temeljima.

[151] E. Hercigonja također piše kako je "Slavenski tradicionalizam postojano inherentan svjetonazoru glagoljaškoga kruga, stoljetni otpor posizanjima na liturgijsko pravo slovjenštine u ime ideala latinskog univerzalizma Rimske crkve nisu sigurno bili nezapaženi od pripadnika češkog »sveučilišnog naroda« Karlova sveučilišta ili bez utjecaja na narodni pokret suprotstavljen latinskoj hijerarhiji i njemačkom utjecaju" (1975: 62).

[152] Tako autori nazivaju jezik kojim se u Emausu govorilo, podučavalo i zapisivalo "charvátská církevní slovanština". Crkvenoslavenski jezik spominje se zbog liturgijske namjene djela, dok s druge strane u djelima prevedima sa staročeškoga neliturgijske namjene skloniji smo zbog jezičnih značajki djela govoriti o starohrvatskome jeziku. O jeziku rukopisa već je bilo riječ u poglavlju 2.1.5.

[153] "není výrazný, al také ne zanedbatelný" (1973: 130).

[154] Isto preuzima i H. Kralíková 2004: 588–89.

[155] Tekst pjesme i popratnoga traktata vidi u Neuchtová i dr. 1982: 49–52.

Svakako se kao najveća zasluga dolaska hrvatskih glagoljaša tumači težnja da se latinski leksik, koji se do Klareta i dolaska hrvatskih glagoljaša najčešće preuzimao, pokušavao nadomještati češkim izrazima, prevoditi, a u tvorbi neologizama prevoditelji su se ponekad vodili i tvorbenim principima svojstvenim starohrvatskomu jeziku (kao u primjeru tvorbe riječi sufiksom *-nik*[156]). Autori iz Odjela za povijest češkoga jezika (Kolektiv 1973) svoje su zaključke o tome donijeli na osnovi proučavanja jezika čeških rukopisa zapisivanih glagoljicom u Emauskome samostanu.

B. Havránek (1979: 19) također ističe da se ne može osporiti uzor koji su glagoljaši pružili husitima u svojoj borbi da se češki postavi kao liturgijski jezik. Njegovo je mišljenje kako se je Emauski samostan stoga vrlo rano priključio husitskomu pokretu.

Izrazita književna aktivnost emauske zajednice u češkoj se povijesti književnosti interpretira i kao doprinos razvoju i unapređenju staročeške religiozne literature (Michálek 1975: 153). Zbog postojanja rana prijevoda Biblije na češki jezik postojale su pretpostavke o tome kako je u Emauskome samostanu još i prije husitskoga pokreta češki bio liturgijski jezik[157]. V. Kyas (1956: 340), F. V. Mareš (1962: 6–7) i L. Pacnerová (2008: 408) to negiraju te ističu kako je crkvenoslavenski jezik i dalje funkcionirao isključivo kao liturgijski jezik, dok se religiozno-poučna literatura pisala staročeškim jezikom, a u nekim slučajevima zapisivala i glagoljicom. Tako se i po činjenici da je češki jezik dosljedno zamijenio uobičajeni latinski u izobrazbi svećenstva samostan *Na Slovanech* izdvaja od drugih onodobnih samostana.

3.3. Češki rukopisi zapisani glagoljicom u Emausu

Hrvatskim glagoljašima u Emausu rano se priključilo i češko svećenstvo kojega su podučavali glagoljici. Sustavnoga podučavanja crkvenoslavenskomu jeziku vjerojatno nije ni bilo pa F. V. Mareš (1971: 192) ističe kako u Emausu nisu ni nastala nova djela pisana tim jezikom. Usprkos tomu, književna je produkcija u samostanu bila jako aktivna. F. V. Mareš u zapisivanju čeških djela glagoljicom vidi ideološki smisao:

[156] Tako je u staročeškome *Komestoru* zapisanom glagoljicom prvi put posvjedočen neologizam *padesátník* (*padesátník ten jest* H 25a) u značenju ‘člověk koji ima pedeset godina ili više’(Homolková 2005: 285–291; Němec 1975: 166).

[157] J. Vajs (*Česká bible hlaholská*, 1908: 28), F. Ryšánek (u pismu autorici iz 1936. godine), J. Vašica (*Slovanská bohoslužba v českých zemích*, 1940: 29), sve prema Pacnerová 2002: XVII.

vezanje uz tradiciju i širi slavenski kontekst. Iako je to u prvotnim interpretacijama osporavano, kao primjerice V. Jagić (1899: 198), koji je tu pojavu nazivao čudnom i smiješnom, u kratkome razdoblju nastao je respektabilan broj djela pisanih glagoljicom na češkome jeziku: Češka glagoljična *Biblija*, *Komestor* ili biblijska povijest, *Pasionál*, zbirka svetačkih legendi, ulomak o sv. Patriku iz kasnijega staročeškog prijevoda *Zlatne legende*, kolofon na završetku glagoljicom pisanoga dijela *Reimskoga evanđelistara* i glagoljični natpis na zidu bivšega parlatoria Emauskoga samostana. Sva djela ostavština su bogate knjižnice koja se nalazila u sklopu samostana, uništene 1611. za vrijeme praške bune. Novija otkrića također vežu uz emausko razdoblje četiri glagoljična abecedarija[158]. L. Pacnerová (2008: 409) tumači nasljedovanjem glagoljaške tradicije nakon završetka emauskoga razdoblja još dva hrvatskom glagoljicom pisana latinska teksta nastala polovinom 15. st.: *Molitva sv. Trojstvu* iz 1450. godine pisana uglatom glagoljicom i njezina sažeta varijanta iz 1452. pisana dijelom glagoljicom, a dijelom latinicom.

Također se kao češka djela pisana glagoljicom navode i tri glagoljična natpisa iz knjige *Diadoch* Bartoloměje Paprockého z Hlahol (Bartolomeja Paprockoga) iz 1602. godine. V. Čermák (2009: 256) je prema ortografskim i jezičnim značajkama natpisa zaključio kako je riječ o autentičnim staročeškim natpisima nastalima u Emauskome samostanu u drugoj polovini 14. stoljeća.

L. Pacnerová, kojoj češka filologija mora biti zahvalna na predanome skupljanju, prijepisu te objavi svih staročeških rukopisa pisanih glagoljicom, na više je mjesta isticala kako se tek u 19. stoljeću u čeških znanstvenika javio interes za prikupljanjem ovih rukopisa koji su dugo bili razasuti po raznim arhivima i knjižnicama (2008: 410). Danas dostupni i izdani češki rukopisi pisani glagoljicom pružaju izvrstan jezični materijal koji još do kraja nije iskorišten (isto: 416).

Češka glagoljična *Biblija* najvažnijim je spomenikom iz ovoga razdoblja. Sačuvan je u cjelini samo drugi dio iz 1416. g. Ona pripada II. redakciji češke *Biblije*, mada su još od Dobrovskoga postojala mišljenja da je riječ o I. redakciji, što je izričito negirao B. Havránek (1975: 145). Ipak je izrazito važna za češku tekstologiju zbog preplitanja

[158] 1) *Alphabetum Sklauorum*, poznatija kao *Divišova abeceda*, zapisana uz ćiriličku te hebrejsku, grčku i latiničku; 2) *Hrnčířova abeceda* iz 1434. koja sadržava i grčku i hebrejsku abecedu; 3) Glagoljična abeceda zapisana uz latinsku i grčku iz 1442. godine; 4) Glagoljična abeceda zapisana na 1a foliji češke glagoljične *Biblije* iz 1416. godine. O glagoljičnim abecedarijima pisao je i V. Čermák (2012: 36), koji je korigirao prvotno mišljenje kako je *Hrnčířova abeceda* prijepis *Divišove abecede*.

novijega i starijega prijevoda *Biblije*. Naime, sačuvani su u njoj neki dijelovi prvotnoga prijevoda *Biblije* na češki. V. Kyas (1975: 164) smatra kako je upravo za potrebe samostana *Na Slovanech* prevedena na češki jezik *Biblija* 1370. godine, koja je nažalost izgubljena.

Češki glagoljični spomenici sačuvali su tekstove nepotvrđene u drugim varijantama ili rukopisima zapisanima latinicom, što je izuzetno važno za češku povijest jezika i književnosti[159]. Otkrićem šest novih dvolista staročeškoga glagoljičnog *Komestora* iz 1964. dokazuje se i preuzimanje brojevne vrijednosti grafema s kraja hrvatske glagoljične abecede (*č* = 1000, *š* = 2000, *jor* = 3000, *ju* = 5000) (Pacnerová 2008: 411).

Što se tiče zapisivanja čeških djela glagoljicom, prvotnu začuđenost zbog te pojave (Jagić 1899: 198) zamijenile su paleografske analize i razumna tumačenja. J. Vajs[160] tako pojašnjava kako su glagoljaši već od doma navikli spajati domaći jezik s glagoljičnom abecedom. L. Pacnerová (1996, 2008) ističe prednosti monografemičnosti glagoljičnoga pisma naprama neujednačenomu i netočnomu češkom pravopisu. Češki znanstvenici predvođeni F. V. Marešom naime smatraju da je ujednačena hrvatskoglagoljska grafija (sistem jedan fonem = jedan grafem) dala poticaj Janu Husu za reformu pravopisa. Dvojilo se i o uzoru za uspostavljanje dijakritičkoga pravopisa, kako je to vidio A. Frinta[161], ali F. V. Mareš (1975: 170), L. Pacnerová, B. Havránek (1975:

[159] L. Pacnerová (2008: 417) "Českohlaholské památky zachovaly stav textů, který není jinde doložen. Mají úplnější a přesnější čtení, bez vynechávek a chybných přídavků, které se objevují v textech napsaných latinkou. Mají i značný význam pro dějiny českého jazyka a literatury, nebot' se jimi výtečně doplňují naše znalosti z památek napsaných latinkou jak po stránce hláskoslovné, tak zejména po stránce lexikální a textové." ("Češki glagoljični spomenici sačuvali su stanje teksta koje u drugim spomenicima nije sačuvano. Imaju potpunije i točnije čitanje, bez ispuštanja i pogrešnih dodataka, koja se javljaju u tekstovima pisanim latinicom. Veoma su važni za povijest češkoga jezika i književnosti jer se njima odlično dopunjavaju naša saznanja, nego spomenicima zapisanima latinicom, kako po fonološkoj strani, tako i leksikalno i tekstološki.")

[160] Vajs, Josef 1908. Česká bible hlaholská. *VKČSN, třida filos.-histor.-jazykozpytna* 13, 2. "Ostatně zvyk spojovati s živým jazykem domácím azbuku hlaholskou, sestavenou pro slovanštinu církevní, přinesli s sebou hlaholáši již z Charvát, mniši pak emauzští pěstovali jej záhy snad hned na počátku… Dokladem toho jsou četné přípisy, zejména rubriky v breviářích a misálech hlaholských, u nás pak zejména přípis na konci části evangeliáře Remešského…" (preko Pacnerová 2008: 407) ("Uostalom naviku spajati glagolsku abecedu, sastavljenu za crkvenoslavenski jezik, sa živim domaćim jezikom, donijeli su sa sobom glagoljaši još iz Hrvatske, emauski su je pak svećenici njegovali rano, valjda odmah na početku… Dokazom tomu su brojne nadopune, osobito rubrike iz glagoljičnih brevijara i mislala, a u nas osobito dodatak na kraju dijela Reimskoga evanđelistara…")

[161] F. V. Mareš (1975: 170) komentira mišljenja koja iznosi Frinta.

145) tumače da se o preuzimanju dijakritike ne može govoriti. F. V. Mareš[162] u više je navrata napravio analizu češke varijante hrvatske uglate glagoljice te ustvrdio njezino prilagođavanje češkomu glasovnom sustavu (kao uvođenje ćiriličkoga slova *Г* za češko *h*, dok je glagoljično *g* služilo za strano *g*). Kao najvažniju kulturnu ostavštinu hrvatskih glagoljaša Češkoj V. Huňáček (1975: 179) s pravom navodi glagoljicu, a ne crkvenoslavenski jezik.

Hrvatski glagoljaši sa sobom su u Prag ponijeli liturgijske knjige, brevijar, misal, psalme, pisane glagoljicom (Čermák, rad u tisku). Nažalost, od njih sačuvani su samo fragmenti, a dosad ih je pronađeno i identificirano oko trideset.[163] Doneseni su se rukopisi vjerojatno prepisivali, stvarali su se novi kodeksi, a V. Čermák (rad u tisku) svoj rad zaključuje mislima kako se književna djelatnost samostana nije svodila samo na prepisivanju crkvenoslavenskih rukopisa i slaganju novih kodeksa, već da su u njemu stvarani i novi crkvenoslavenski pisani spomenici, kao primjerice glagoljični dio *Reimskoga evanđelistara*.

[162] 1971: 133–199, 1975: 169–172.
[163] Detaljnije o ovim otkrićima i fragmentima vidi u V. Čermák (rad u tisku).

4. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA ČEŠKO-HRVATSKIH JEZIČNIH DODIRA U EMAUSKOME RAZDOBLJU

Kako smo to već naveli, emauska je epizoda znatno utjecala i na hrvatsku srednjovjekovnu književnosti. Ponajprije se to očituje u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga. Ipak, taj segment hrvatske kulture te okolnosti i pozadina njihova boravka, iako obrađivani u više navrata, nisu u potpunosti osvijetljeni. Napravljeni su ipak važni pomaci u odnosu na prva istraživanja iz 19. stoljeća. Prvi su o boravku hrvatskih svećenika glagoljaša pisali J. Dobrovský i V. Hanka, koji je prvi pisao o crkvenoslavenskim pisanim spomenicima koji potječu iz Emauskoga samostana (*Ostatky slovanského bohoslužení v Čechách*, Prag 1859.). Također i Šafařík spominje razdoblje u svojoj knjizi *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův* (1851). Krajem 19. stoljeća u pregledima se povijesti književnosti sustavnije tumači fenomen odlaska hrvatskih svećenika glagoljaša u zapadni svijet i širenje glagoljice izvan uskih hrvatskih okvira. Donose se ocjene njihova boravka u smislu širenja glagoljaštva pa time i slavenstva, bez rasprava o njihovoj prevodilačkoj aktivnosti. Prve su, sasvim oprečne ocjene značenja djelovanja glagoljaša iznijeli I. Broz u svojim *Crticama iz hrvatske književnosti* (1886) te V. Jagić (1913) i M. Murko (1908), pišući kako hrvatski glagoljaši zbog svoje neukosti nisu ostavili bitnija traga u češkoj kulturi. I. Broz (1886) se, bez uvida u materijale i pisane spomenike, pak potpuno oduševljeno zanosio idejom o zajedničkoj književnosti slavenskoga juga i sjevera koja je mogla niknuti širenjem glagoljaške misije u Češkoj i Poljskoj na osnovi istoga liturgijskoga jezika, dakle crkvenoslavenskoga jezika. Krivi stoga "(…) zlosrećne prilike (…)", koje su "(…) Čehe najzad dovele do bjelogorske propasti (…)". Takva je teza odmah naišla na oponente među onima koji su smatrali kako hrvatska, dakle glagoljaška srednjovjekovna književnost nije dovoljno razvijena, pa ni ne može utjecati one razvijenije, kao onodobnu češku književnost. Takvu je ocjenu iznio M. Murko (1908), a sličan stav na više mjesta ponavlja i V. Jagić (1899: 198; 1913: 23), tvrdeći kako hrvatska glagoljaška misija u Češkoj, a kasnije i u Poljskoj, nije dala većih rezultata zbog istoga razloga. "Sve što su hrvatski glagoljaši svojoj češkoj braći mogli dati, ograničavalo se na nastavu u čitanju i pisanju glagoljice. Taj cilj je vjerojatno i postignut, ali više ne. Hrvatski glagoljaši nisu znali, a možda im je nedostajalo i

potrebnog autoriteta za to da češke svećenike podučavaju crkvenoslavenskome jeziku" (1899: 198)[164]. S. Ivšić (1930: 133) također se nije pohvalno izrazio prema glagoljašima pa ističe kako su od učitelja postali učenicima i prevoditeljima, što su kasnije u svojim tumačenjima bez daljnjega propitivanja preuzimali češki slavisti, primjerice M. Štěrbová[165]. Ovakve, većinom negativne ocjene boravka i djelovanja hrvatskih glagoljaša proizašle su iz prevelikih očekivanja i pogrešne interpretacije cilja njihova odlaska. Više smo puta već naveli kako je pogrešno protumačena zadaća glagoljaša u Pragu te da je bilo očekivano kako će hrvatska redakcija crkvenoslavenskoga jezika stati nasuprot raširenomu latinizmu te postati češkim književnim jezikom. Stoga poduka iz glagoljice i izražena prevoditeljska aktivnost nisu ni uzimani u obzir pri vrednovanju njihova djelovanja. Prevladala je i dalje slika o neukome, zatvorenom glagoljašu, kako smo to gore naveli.

Takva su se tumačenja ipak napustila te i među češkim i hrvatskim slavistima dolazi do revizije prijašnjih stavova. J. Hamm pak u svome radu *Hrvatski glagoljaši u Pragu* (1970), kojim revidira mnoge uvriježene stavove, apelira na promjenu ustaljene predodžbe o neukome glagoljašu – pisaru, zatvorenu za sve promjene[166]. Smatra kako su u Prag na Karlov poziv stigli benediktinci, koji su bili obrazovan red i većinom su poznavali latinski, talijanski ili grčki jezik, te da je očekivati veći utjecaj crkvenoslavenskoga jezika u kasnome srednjovjekovlju kada je već razvijena književnost na češkome jeziku uzaludno. Isto su već isticali češki slavisti. F. V. Mareš (1971: 191) piše kako je u Karlovo vrijeme češki jezik zadovoljavao sve civilizacijske potrebe onoga vremena pa nije bilo nikakve mogućnosti da se crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije nametne kao njegova književna varijanta. Njegova je funkcija bila isključivo liturgijska, i

[164] V. Jagić napisao je ovaj zaključak kao epilog članka P. Syrku *Zur Geschichte des Glagolismus in Böhmen*, u kojemu je autor detaljno izvijestio o staročeškim spomenicima pisanima glagoljicom.

[165] Slikovit primjer mišljenja o konzervativnosti i zatvorenosti hrvatskih glagoljaša iznosi M. Štěrbová (1954: 377): "Poněvadž – početně i hospodářský slabí – museli po staletí úzkostlivě střežit uprostřed katolické církve a evropské vzdělanosti svůj bohoslužebný jazyk a své hlaholské pismo, uzavírali se všem změnám sociálním i kulturním, které s sebou přinášela doba nová, a věnovali se jen pěstování slovanské bohoslužby a liturgické literatury." ("Budući da su bili brojevno i gospodarski slabi – morali su stoljećima usko bdjeti usred Katoličke Crkve i europske obrazovanosti nad svojim liturgijskim jezikom i svojim glagoljičnim pismom, zatvarali su se pred svim društvenim i kulturnim promjenama, koje sa sobom donosi novo vrijeme, i posvećivali su se samo njegovanju slavenske liturgije i liturgijske literature.")

[166] J. Hamm (1970: 87) uspoređuje sa slikom glagoljaša koju iznosi M. Kombol u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (1961: 25). "Oni će i dalje upornošću zatvorenih sredina čuvati svoj jezik u crkvi, u najvećem dijelu i ne znajući latinski, a po selima živeći poluseljačkim životom svoje pastve."

to samo u okviru jednoga samostana. Smatra kako su to dva dosta slična, ali zasebna jezika, a kao dokaz tomu navodi kako se stoga u crkvenoslavenskome jeziku hrvatske redakcije 15. st. neće naći uopće bohemizama.[167] M. Štěrbová (1954: 377) dodaje kako češki u to vrijeme "(…) jedini slavenski književni jezik koji je raspolagao s dovoljno specifičnih elemenata da ovlada zadacima koji su za nj proisticali iz (te i takve) nadgradnje feudalizma." Takva su razmišljanja na tragu Hercigonjine tvrdnje kako djelovanje hrvatskih glagoljaša u Pragu treba promatrati u kontekstu vremena i na temelju njihova rada, a ne kao izoliranu pojavu (1994: 60). J. Hamm (1970: 88) također ističe kako bi se trebala razmotriti ustaljena mišljenja kako su glagoljaši u Pragu bili samo "receptivan element". S druge strane, u raspravama se isticala razvijenost češke kulture (Štěrbová 1954), a dijelom te razvijenosti bili i živi dodiri češke i njemačke književnosti te književnosti pisane latinskim jezikom, otkud i potječe većina prevedenih djela sa staročeškoga na starohrvatski. Sve se više napuštaju teze o neznatnoj ulozi glagoljaša u Pragu, a ističu njihove zasluge u buđenju svijesti o važnosti češkoga jezika i njegovoj emancipaciji od latinskoga jezika te o u utjecaju glagoljice na reformu češke grafije.[168] B. Havránek (1975: 147) također ističe kako su pomogli u uvođenju češkoga kao bogoslužnoga jezika, ali su i propagirali reforme predhusitskoga i husitskoga pokreta, što se vezuje uz Hammovu pretpostavku o nastanku pjesme *Svit se konča*. Autor naime smatra da je riječ o pjesmi nastaloj prema biografiji češkoga reformatora Jana Milíča iz Kroměříža (1970: 92–93). Sve novije interpretacije napuštaju sagledavanje hrvatske glagoljaške misije u okviru jezičnoga utjecaja ili nametanja novoga jezika, što po našemu mišljenju nije ni bilo moguće zbog razvijenosti češkoga jezika i nije ni bilo potrebno, te se ističu drugi kulturni doprinosi koji su proizašli iz te misije.[169] Najvažniji je svakako od tih doprinosa ostavština u obliku prevedenih djela. Smatramo kako se i prema kvaliteti

[167] Slažemo se s tvrdnjom o odvojenim jezicima i nemogućnosti utjecanja, ali ne znamo kojih je rukopisa crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije 15. st. autor proučavao te došao do zaključka da nema bohemizama. Mi smo već naveli kako se u prijevodima nastalim u Emausu i površnim pogledom mogu uočiti bohemizmi za koje ne tvrdimo bez pomnoga istraživanja da su prodrli i ostali u starohrvatskome jeziku.

[168] L. Pacnerová svoj članak (2008) tako zaključuje riječima: "Máme-li dnes po šesti stoletích zhodnotit působení charvátských mnichů-hlaholitů z Emauzského kláštera v Praze, konstatujeme, že přispěli k posílení českého národního vědomí a k emancipaci češtiny z vlivu latiny." ("Trebamo li danas nakon šest stoljeća ocijeniti djelovanje hrvatskih svećenika glagoljaša iz Emauskoga samostana u Pragu, zaključujemo, da su pridonijeli jačanju češke nacionalne svijesti i emancipaciji češkoga jezika od utjecaja latinskoga.")

[169] O tome još u sljedećim poglavljima.

prijevoda te načinu prevođenja može diskutirati o učenosti i otvorenosti glagoljaša, na što ćemo upozoriti u poglavlju 5.3.

Krajem 19. stoljeća također su se počeli uočavati u određenim hrvatskim tekstovima pisanima glagoljicom utjecaji češkoga jezika (najviše na leksičkoj razini), za čiju su se pojavu tražila objašnjenja. Svoj su doprinos otkrivanju i radu na pojedinim prijevodima dali I. Črnčić, I. Milčetić, V. Štefanić. Prvi ih je uočio, nabrojio i objavio (*nabožan*, *poprslak*, *kochati se* i dr.) I. Črnčić u članku *Brojna vriednost slova ju* (1873: 18–24), pišući upravo o djelu *Zrcalo člověčaskago spasenja*. I. Milčetić (1911: 203) isprva spominje mogućnost nastanka toga djela u Češkoj i čak ga povezuje s emauskim razdobljem ("Najnaravnije je, da ovo utjecaće češkoga jezika dovedemo u savez sa književnim radom praškoga samostana u Emausu (na Slovanech)"). Također je s Emausom povezao i *Lucidarij*, čiji je rukopis objavio u ćiriličnoj transkripciji.[170] V. Štefanić pridonio je istraživanjima svojim opisom *Petrisova zbornika*, u kojemu je detaljno popisao prijevode, *Živote svetaca* i *Lucidarij*, zapisane u njemu. Opisao je rukopis, naveo početke i završetke te nadopunio Ivšićeva istraživanja nabrajanjem brojnih bohemizama u djelima. Time je otvorio put sustavnijemu proučavanju utjecaja češkoga jezika u tim djelima. Također je pridonio u istome djelu i otkrićem *Homilijara na Matejevo evanđelje* te njegova staročeškoga predloška (1960: 209–228).

Pravu prekretnicu u istraživanjima napravio je S. Ivšić[171] razmatrajući podrijetlo više hrvatskih glagoljičnih tekstova koji su nastali prevođenjem sa staročeškoga te njihovom filološkom analizom i usporedbom prijevoda i staročeških izvornika. Danas više nitko ne dvoji da postoji cijeli niz takvih djela, pretežno poučne, religiozno-propovjedne i legendarne proze. J. Reinhart (2000a: 145), plodan istraživač prevoditeljske djelatnosti hrvatskih glagoljaša, ističe da takva djela "predstavljaju prve poznate prijevode s jednoga slavenskog jezika na drugi." U novije se vrijeme evaluiraju protekla istraživanja, a naročito je uspješan u tome bio J. Reinhart baveći se utjecajem češkoga jezika na starohrvatski u prijevodima. S. Ivšić je prvi po određenim pogreškama u prijevodima zaključio da su prevoditelji bili Hrvati i da su prijevodi nastali za njihova

[170] Milčetić 1902: 257–334.
[171] Ivšić 1922./23. i 1927./28.

boravka u Pragu ili su neki rukopisi doneseni u Hrvatsku te tamo prevedeni[172], a njegovo mišljenje podupire i J. Reinhart[173]. Autor se u svojim člancima ponajprije bavi raščišćavanjem opsega nastalih rukopisa, njihovim objavljivanjem, ali i opisom utjecaja češkoga jezika na starohrvatski u objavljenim djelima.[174] Postojala su neslaganja u opsegu prijevoda i tumačenju staročeških predložaka, naročito što se tiče prijevoda Husovih propovijedi.[175] Poteškoće još uvijek postoje u otkrivanju čeških izvornika, datiranju prijevoda i u identifikaciji rukopisa jer je velik dio sačuvan samo fragmentarno. Neki su od prijevoda zapisani u više inačica i prijepisa u više zbornika, što također otežava njihovu detekciju. J. Reinhart (1997–99: 239) pretpostavlja kako "(…) su sačuvani prijevodi staročeških djela samo mali dio prijevodne književnosti s češkoga jezika." Sve to "(…) svjedoči o intenzivnoj književnoj djelatnosti hrvatskih glagoljaša u češkim zemljama koja je trajala barem do drugoga desetljeća 15. stoljeća".

Postojanje ovih prijevoda bitno je i za češku povijest književnosti jer je primjerice hrvatski prijevod homilije *Na 13. nedjelju po Duhovima* posvjedočen ranije, nego što je tekst češkoga originala, poznatoga tek iz tiska u 16. stoljeća (Reinhart 2000a: 120). Isti je slučaj i s prijevodom *Kvarezimala* Jakova iz Varazzea (Jacobus de Voragine), koji nije uopće sačuvan u staročeškome prijevodu, a po bohemizmima u tekstu jasno je da je riječ o prijevodu sa staročeškoga (Reinhart 1996). Na isti bi način i drugi hrvatski prijevodi, pa također i prijevod *Zrcadla*, kako smo to već istaknuli, mogli pomoći u rekonstrukciji staročeških izvora jer nisu svi otkriveni i poznati. Jedan je to od brojnih razloga zašto je potrebno što prije objaviti sve dostupne prijevode, koji se još nalaze u rukopisima jer je samo malen dio toga bogatog korpusa do sada objavljen[176].

---

[172] Takvu mogućnost spominju S. Ivšić u slučaju rukopisa *Zrcala* sačuvanoga u arhivu HAZU (1927−28) i Milčetić pri opisu *Lucidarija* (1902).

[173] Ivšić 1927–28: 63, Reinhart 1999: 234; Reinhart 1996: 401.

[174] J. Reinhart je u više navrata otkrivao staročeške prijevode. Tako je otkrio i objavio prijevod *Tumačenja deset Božjih zapovijedi* iz *Knížek šesterých o obecných věcech křesťanských* Tomaša Štitnoga transliteracijom i usporedbu sa staročeškim izvornikom (2005: 315–316), dvije Husove propovijedi, odlomak *Výklada desatero Božieho přikřázanie* (*Tumačenje deset Božjih zapovijedi*) (dijelovi iz 40. glave) (1999: 227–232) i *Govor na 13. nedjelju po sv. Trojici o milosrdnom Samaraninu* (poznatiji kao *Homilija na 13. nedjelju po Duhovima*) (2000: 121–138). Pisao je o *Petrinićevu zborniku* (1503.), posebice o bohemizmima u prijevodu *Kvarezimala* Jakova iz Varazzea (Jacobus de Voragine) te u izvadcima iz zbornika homilija na Matejevo evanđelje iz 38., 40. i 47. glave rukopisa. Autor je iznio i svoje dvojbe o nastanku prijevoda jer staročeška inačica *Kvarezimala* nije sačuvana (1996).

[175] O tome više u poglavlju 2.2.

[176] I. Milčetić ćiriličnom je transkripcijom objavio *Lucidar* iz *Žgombićeva zbornika* 1902. u *Starinama*, A. Kapetanović objavio je *Lucidarij* iz *Petrisova zbornika*, J. Reinhart u člancima objavio je fragment,

Osim za tekstološke analize emauski prijevodi znanstvenicima su već bili zanimljivi za jezične studije u kontekstu povijesti jezika, ali i dodirnoga jezikoslovlja. Prvotne su jezične studije bile na razini detekcije češkoga utjecaja (I. Črnčić, V. Štefanić, I. Milčetić). S. Ivšić svojim je dvjema studijama[177] otvorio put sustavnijemu proučavanju jezika rukopisa, uspoređivanjem s češkim izvornicima i problematiziranjem uloge prevoditelja – hrvatskih glagoljaša. U novije se vrijeme valoriziraju protekla istraživanja, a svoju ulogu u tome imaju E. Hercigonja i J. Reinhart, uz ranije radove M. Štěrbove i B. Havráneka. Uz prvotnu detekciju rade se semantičke analize posuđenica te razmatraju jezične razine na kojima su posuđeni elementi, ali sve to na manjim rukopisima i u zasebnim jezičnim raspravama. Za hrvatski i češku filologiju posebice je važan udio leksika koji je nakon prijevoda ostao u hrvatskome jeziku.

U češkoj je filologiji više puta isticana činjenica kako su glagoljaši prevodeći sa staročeškoga jezika u nedostatku vlastita izraza unijeli u starohrvatske tekstove mnoge izraze za pojmove iz religioznoga, filozofskoga, pravnoga, feudalnoga i civilizacijskoga svijeta (Havránek [2]1940: 52). M. Štěrbová[178], koja je samo u nekoliko rukopisa iz dvaju zbornika uočila 236 takvih bohemizama, smatra kako su neki od njih postali dijelom starohrvatskoga jezika.

---

odnosno kraj *Výklada desatero* iz *Knížek šesterých o obecných věcech křesťanských* Tomaša Štitnoga (2005), odlomak Husova *Výklada desatera Božieho přikázanie* (1999) te cjelokupnu Husovu *Homiliju na 13. nedjelju po Duhovima* (2000), incipite i eksplicite *Kvarezimala* Jakova iz Varazzea iz *Petrinićeva zbornika* (1996).

[177] 1922–23. i 1927–28.

[178] Autorica (1954: 384) se slaže s ocjenama B. Havráneka, te piše kako "(…) jazyk charvátskohlaholského písemnictví měl svou pevnu normu hláskoslovou, tvaroslovnou a syntatickou, po stráce lexikální však nevystačil se svými výrazovými prostředky, tradovanými s velikou konservativností od počátků církevní slovanštiny, poněvadž byl do jisté míry postaven před nový svět kultury duchovní a zčásti i materiální." ("(…) jezik je starohrvatske pismenosti imao čvrstu normu fonološku, morfološku i sintaktičku, ali s leksičke strane nije udovoljavao svojim izražajnim sredstvima, tradicionalno se njegovao s velikom konzervativnošću od samih početaka crkvenoslavenskoga, jer je do određene mjere bio postavljen pred novi svijet duhovne kulture, a dijelom i materijalne.")

5. TEORIJSKO-METODOLOŠKA PODLOGA ISTRAŽIVANJA

5.1. Metodološka polazišta rada

Svako se lingvističko istraživanje mora na početku metodološki ispravno odrediti. Smatramo kako je u našemu slučaju bitno postaviti se prema perspektivi istraživanja, tj. odrediti hoće li ono biti sinkronijsko ili dijakronijsko. Ta je opreka, koju je u lingvistiku uveo Ferdinand de Saussure, usko povezana s njegovom prvotnom dihotomijom, odnosno opisom jezika kao jezične djelatnosti[179], koja se sastoji od jezika i govora. Na nju ćemo se također osvrnuti ne ulazeći dublje u određivanje prema ostalim de Saussureovim dihotomijama[180].

5.1.1. De Saussureova dihotomija sinkronija – dijakronija

Budući da će se utjecaj staročeškoga jezika promatrati na korpusu tekstova pisanih na prijelazu 14. i 15. stoljeća, logično je da je riječ o istraživanjima koja zadiru u jezičnu povijest. Međutim, ne možemo govoriti da je naše istraživanje dijakronijsko, posebice kako se to tumači s obzirom na dvojstvo koje je u lingvistiku uveo de Saussure. Za autora dijakronijsko istraživanje uključuje dvije perspektive, "prospektivnu perspektivu, koja slijedi tijek vremena, i retrospektivnu perspektivu, koja ide uz taj tijek". Stoga za de Saussurea bavljenje dijakronijskom lingvistikom podrazumijeva rad na povijesti nekoga jezika, odnosno njezin je zadatak "(…) utvrditi povijest nekoga jezika u svim njegovim pojedinostima slijedeći tijek vremena" (de Saussure 2000: 307). Dijakronija po sebi podrazumijeva dinamičnost, odnose koji se mijenjaju kroz vrijeme, tj. ona proučava jezične pojave koje zamjenjuju jedna drugu kroz vrijeme. Ona je vertikalna os, os sukcesivnosti ili slijeda, za razliku od sinkronije, koja je horizontalna os, os

[179] Za de Saussurea jezičnu djelatnost (*langage*) čini dvojstvo, jezik (*langue*) i govor (*parole*). Jezik je sustav znakova, a govor je njegova izvedba. Jezik pripada masi, on je "društveni proizvod koji je pohranjen u mozgu svakog čovjeka" de Saussure (2000: 71), a govor je pojedinačan, odnosno izvedba jezika je pojedinačna. Govor prethodi jeziku jer "(…) jezik je nuždan da bi govor bio razumljiv i da bi mogao proizvesti sve svoje učinke, ali govor je potreban da bi se jezik uspostavio; povijesno gledano govorni čin uvijek prethodi" (de Saussure 2000: 65).

[180] Na temelju de Saussureovih predavanja sažetih u knjigu u znanosti se izvodi pet temeljnih opreka: 1. jezična djelatnost = jezik (sustav) + govor (izvedba sustava); 2. jezični znak = označenik/pojam + označitelj/akustična slika; 3. pristup jeziku: interna lingvistika – eksterna lingvistika; 4. perspektiva proučavanja: sinkronija – dijakronija; 5. vrste odnosa u jeziku: sintagmatski odnosi – asocijativni odnosi (Kovačec 2001: 83).

simultanosti ili istodobnosti, statična je i promatra jedno jezično stanje i odnose između supostojećih jezičnih pojava u jednome stanju jezika. U sinkroniji je isključen utjecaj vremena (isto: 138, 215). Prema navedenoj dihotomiji de Saussure prepoznaje dvije lingvistike, *sinkronijsku* i *dijakronijsku*[181], te im određuje preciznije nazive, *evolutivna ili razvojna* (umjesto dijakronijska ili povijesna) te *statistička lingvistika ili znanost stanja* (isto: 139). Iz svega toga proizlazi da se dijakronija odnosi na povijest, odnosno uključuje povijest[182], iako ta dva pojma de Saussure jasno razdvaja, a sinkronija se tumači kao opis (isto: 51, uz tumačenje 455). Time se u znanosti često nameće pogrešan zaključak da sve što je u povijesti jezika pripada dijakroniji, a zanemaruje mogućnost opisivanja jednoga stanja u povijesti jezika sa sinkronijske perspektive.[183]

Smatramo da je metodološki opravdano proučavati jedno stanje jezika (sinkroniju) u njegovu povijesnome trajanju (dijakronija) te ćemo to pokušati i obrazložiti. Prema navedenome i naše će istraživanje biti sinkronijsko, premda zadire u jezičnu povijest, a to ćemo i pokušati metodološki ispravno obrazložiti.

U odnosu prema prvoj de Saussureovoj dihotomiji, jezična djelatnost = jezik/govor, sinkronija se odnosi na govor, dok je za jezik dijakronija. Autor ističe kako je suprotnost između ovih dviju lingvistika "apsolutna i ne dopušta nikakav kompromis" (isto: 141). Upravo je ta tvrdnja izazvala brojne jezikoslovne rasprave i kritike na autorov račun jer se pretpostavljalo kako de Saussure tvrdi da jezik ima sinkroniju i dijakroniju, a ne da je riječ o opreci koja se odnosi na perspektivu istraživanja, tj. pogled na jezik mora biti sinkronijski ili dijakronijski, a ne sam predmet istraživanja, odnosno jezik. Zaboravlja se također da de Saussure sam kaže kako jezik sam po sebi "u svakom času istodobno

[181] Te je nazive i zadržao iako je sam predložio precizniju terminologiju.

[182] Za de Saussurea (2000: 139) povijest i povijesna lingvistika su (ako njima želimo zamijeniti pojmove dijakronija i dijakronijska lingvistika) previše neodređeni pojmovi. Stoga de Saussure sam predlaže pojmove *evolucija* i *evolutivna lingvistika* kao primjerenije. U znanosti se ipak često govori o opisu i povijesti kao oprekama proisteklima zbog metodološke podjele na sinkroniju i dijakroniju. O njima će biti govora i u nastavku ovoga poglavlja.

[183] Takvo tumačenje možemo naići primjerice u I. Raffaelli (2009: 51), koja ne "odobrava" proučavanje jednoga stanja u dijakroniji, odnosno povijesti jer "sinkroniju promatramo isključivo kao stanje u kojemu nema susljednosti," a promatrati jedno stanje u dijakroniji impliciralo bi odmah usporedbu sa stanjima koja su nastupila nakon ili ranije, te promatranje u tijeku, što je također stvar dijakronije. Stoga su za autoricu sve pojave koje pripadaju povijesti jezika dijakronijski podatci. Autorica sve navedeno tumači prema Jakobsonovoj tezi o nedjeljivosti sinkronije i dijakronije.

uključuje uspostavljeni sustav i razvoj."[184] Takvu nužnost u govorenju o perspektivama istraživanja, a ne o osobini jezika ističu dalje Ullmann[185] i E. Coseriu[186]. Posebice E. Coseriu, naglašavajući kako de Sausseure ne traži u jeziku sinkroniju i dijakroniju, već postavlja metodološku razliku između dviju znanosti, načina istraživanja jezika, a koje naziva sinkronijska i dijakronijska lingvistika. Ističe nužnost da se samo u perspektivi istraživanja govori o sinkroniji i dijakroniji[187] te da se te dvije strane ne trebaju suprotstavljati, već pokušati dovesti u sklad. Prema E. Coseriuu (1974: 225), dijakronijske su činjenice zapravo proizvodi sinkronijskih činjenica, a promjena i reorganizacija sistema nisu dva različita fenomena, već jedan te isti fenomen.

Jezik postoji zato što se mijenja, zato što je u biti dinamičan i stvaralačka je djelatnost.[188] Samo se promjenom može tumačiti postojanje sistema, a jezik kao sistem postoji zato što se stalno stvara, izgrađuje, a promjena je ta koja ga stvara (isto: 235). Pojmom *sistematiziranje* uklonit će se antonimija između dijakronije i sinkronije, tj. pretpostavljena asistemičnost dijakronije i statičnost sistematičnoga (sinkronije). Jezik funkcionira sinkronijski, ali se tvori dijakronijski.[189] Prema autoru, opis[190] bi trebao

[184] A. Kovačec tumačeći hrvatsko izdanje *Tečaja opće lingvistike* staje u obranu de Saussurea i smatra kako su nejasnoće i kritike nastale zbog kriva tumačenja nauka sa strane izdavača, a ne toliko zbog stanja teksta. "Nemaju, prema tomu, pravo oni koji predbacuju de Saussureu kako se u jednoj posebnoj jezičnoj situaciji sukobljavaju tendencije usidrene u prošlosti i situacije koje pretkazuju budućnost (kako možemo suditi u odnosu prema prošlosti …)" i dalje kako je de Saussure ispravno uveo dvije perspektive u metodologiju istraživanja, sinkronijsku i dijakronijsku, te da se njih lingvistika "ne može odreći" (2000: 505).

[185] "(…) it is not the language that is synchronistic or diachronistic, but the approach to it, the method of investigation, the science of language" (prema de Saussure 2000: 504).

[186] E. Coseriu (1974: 225) "(…) und den synchronischen und den diachronischen Stadtpunkt zu unterscheiden, sieht de Saussure nicht, daß der Unterschied zwischen beiden nur ein Unterschied der Perspektive ist, und versucht nicht, sie in Einklang zu Bringen." ("(…) za razdijeliti sinkronijsku i dijakronijsku točku, ne vidi de Saussure, da je razlika između obiju samo razlika u perspektivi, i ne pokušava ih dovesti u sklad.")

[187] E. Coseriu (1974: 224) pojašnjava kako nesporazum potječe iz de Saussureova poimanja sistema, gdje bi dijakronijska lingvistika bila znanost jezika, a ne govora. Iz toga proizlazi da se promjena koja mijenja i jezik, iako je izvan sistema, mora proučavati u govoru, ali to je ipak nemoguće jer govor ne pripada dijakroniji, nego pripada sinkroniji. Coseriu smatra kako je ovim tvrdnjama de Saussure upao u začarani krug koji se ne može razriješiti ako se koriste samo njegovim metodama. Napominje kako Sechehayes svojim istraživanjima nudi putokaz, put prema rješenju i prevladavanju ove antonimije, a glasi: promjena se događa kroz govor, ali u jeziku pa je problem promjena problem jezika, a ne govora.

[188] "Jezik je doista – i to ne u kojem god metaforičkom smislu – *djelatnost*, a ne djelo" (Coseriu 1974: 38).

[189] "Die Sprache funktioniert synkronisch und bildet sich diakronisch" (Coseriu 1974: 237).

[190] E. Coseriu (isto: 245) predlaže bolju terminologiju za Saussureovu sinkronijsku i dijakronijsku lingvistiku: *deskriptivna* i *historijska lingvistika* (*Deskriptive und historische Sprachwissenschaft*) te pojašnjava kako ni ne treba govoriti o dvije lingvistike jer je deskriptivna lingvistika u stvarnosti samo jedan dio historijske lingvistike. Bolje bi bilo govoriti o *opisu jezika* (*Sprachbeschreibung*) i *povijesti jezika* (*Sprachgeschichte*). Opis i povijest pojedinoga jezika (*langue*) leže oboje na povijesnoj razini jezika

prikazati aktualno funkcioniranje svakoga jezika te se ne bi trebao zadržavati samo na normi[191] nekoga jezika, nego uključiti sve jedinice na svim jezičnim razinama. Opis mora sadržavati intenzivne i ekstenzivne razlike[192] jezičnoga stanja jer to ocrtava dinamiku jezika u njegovoj sinkronijskoj projekciji te nudi govorniku moć izbora za izražavanje[193]. Povijest, s druge strane, obuhvaća uzajamne nizove i opise stanja (razvoj) (isto: 240) i samo se s njezine perspektive može opisati puna dinamika jezika jer prikazuje trenutna stanja jezičnoga razvoja, ali se poziva i na tradiciju, u tom ju pogledu aktualizira. Autor pojašnjava kako se upravo tim shvaćanjem povijesti njegov pristup razlikuje od de Saussureova, koji jezičnu povijest promatra kao "eine bloße, atomische Diachronie" te joj suprotstavlja "der Systematizität der Sychronie" (isto: 240). Za E. Coseriua povijest ne znači samo trajanje, već ona pretpostavlja i opise pojedinih stanja koji ju čine jer je svako stanje jedna etapa razvoja. Povijest zapravo čini niz stanja koja uzastopno slijede jedan iza drugoga. Stoga E. Coseriu prigovara de Saussureu strogo dijeljenje sinkronije od dijakronije jer je i u dijakroniji moguće vidjeti i istraživati sinkroniju.

U jeziku se može opisivati jedna etapa razvoja bez osvrtanja na druge etape ili na povijest kao što se može izdvojiti jedan dio od cjeline ili etapa iz procesa (isto: 244). S druge strane, opis cjeline ili u ovome slučaju povijesti jezika, ne može zanemariti nijedan dio, nijednu etapu razvoja, a isto tako ni istraživanje jezičnoga sistematiziranja ne može zanemariti ni jednu fazu toga procesa.

E. Coseriu zaključuje: Da se ne mijenja, jezik bi izumro. S obzirom na sinkroniju i dijakroniju, jezična je promjena nevidljiva iz sinkronijske perspektive, ona se u njoj doduše izražava, ali može se kao takva utvrditi samo u dijakronijskome presjeku, u nizu susljednih stanja.[194]

(*langage*) i tvore zajedno povijesnu lingvistiku, odnosno istraživanje toga jezika. U navedenome smislu dalje se koristimo terminima opis i povijest.

[191] E. Coseriu (2011: 13–89) nadopunjava poznatu de Saussureovu dihotomiju jezik/govor i pretvara ju u trihotomiju sustav/norma/govor, koju Silić interpretira kao "sustav je 'ono kako se može govoriti', norma je 'ono kako treba govoriti', a govor 'ono kako se govori'" (1999: 238). Detaljnije o Coseriuovoj trihotomiji vidi u J. Silić (1999: 236–238).

[192] Znači one stalne jedinice i one koje su manje produktivne.

[193] Na drugome mjestu autor piše kako je jezik sistem mogućnosti ("System von Möglichkeiten"), a ono što se stalno mijenja je njegova realizacija. Sistem mogućnosti je u sinkroniji i ostaje takav sve dok se promjenom ne uruši norma (Coseriu 1974: 247).

[194] Ovaj će nam zaključak biti izuzetno važan pri određivanju statusa bohemizama u jeziku. Vidi 3. poglavlje.

Na temelju navedenih razmatranja određujemo metodološki pristup obradi našega korpusa. Njega ćemo promatrati kao vremenski omeđeno stanje[195], za koje točno znamo vremenske odrednice. Riječ je o jeziku s kraja 14. i početka 15. stoljeća i govorit ćemo stoga o sinkroniji, opisu jednoga jezičnog stanja u njegovu povijesnu trajanju, dijakroniji. Dijakroniju ćemo promatrati kao niz sinkronijskih trenutaka.

Na isti ćemo način proučavati i bohemizme: proučavat ćemo posljedice dodira između staročeškoga i starohrvatskoga jezika koje su trenutačne, tj. eventualne posljedice toga dodira u jeziku primatelju neće se proučavati (osim na istoj razini i u ostalim prijevodima sa staročeškoga koji su nastali u istome razdoblju i pod istim okolnostima). Istraživanje isključuje promatranje jezičnoga dodira kao procesa koji obuhvaća faze prije i poslije preuzimanja češkoga jezičnog elementa.

S obzirom na to što sve E. Coseriu podrazumijeva pod opisom stanja, svojom analizom obuhvatit ćemo sve sustave koji se uočavaju u jeziku u jednome vremenskom presjeku, a ne u svome trajanju, o njima ćemo govoriti kao o podsustavima koji supostoje u jeziku koji nazivamo starohrvatski književni jezik. To nije standardni jezik jer ne postoje gramatike i jezični priručnici toga doba koji bi proskribirali eksplicitnu normu[196] tomu jeziku. S druge strane, to je književni jezik, a to znači da nije jezik koji bi ocrtavao govor određenoga područja ili predstavljao organski govor mjesta i vremena u kojemu je djelo nastalo.[197] On sadržava dijalektne narodne crte, u manjoj ili većoj mjeri, ali uz crkvenoslavenske jezične značajke te, kao osnovne, značajke starohrvatskoga književnog jezika. Jezik je rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* dakle starohrvatski književni jezik s dijalektnim crtama karakterističnima za govore koji pripadaju svejerozapadnomu

[195] "U praksi, jezično stanje nije točka, nego dulji ili kraći vremenski prostor i za vrijeme njegova trajanja zbroj je nastalih promjena minimalan" (De Saussure 2000: 165).

[196] Ali je imao svoju implicitnu normu, tj. "skup govornicima inherentnih pravila o upotrebi toga sustava i o njegovim sintagmatskim i paradigmatskim odnosima, jer se na toj normi uopće i zasniva mogućnost komuniciranja, koje je neostvarljivo ako i govornik i slušalac ne raspolažu bar djelomično identičnim sistemom i pravilima njegove upotrebe" (Škiljan 1985: 148). O normi hrvatskih glagoljskih zbornika 15. i 16. stoljeća vidi E. Hercigonja (1983: 297–301).

[197] S obzirom na to da je u znanosti dugo postojala percepcija da su stari jezični spomenici u potpunosti odraz govora kraja iz kojega potječu, D. Malić ističe da se "u svakom zapisanom tekstu odražavaju određena književnojezična nastojanja, da je jezik književnoga djela prvenstveno književni jezik, kojemu su lokalne jezične crte tek jedna od sastavnica, da je svaki književni (zapravo svaki pisani/zapisani) tekst jezično slojevit, sa starijim i novijim jezičnim crtama i s utjecajima drugih književnih sredina" (Malić 2004: LXIV).

čakavskom arealu[198] i s crkvenoslavenskim jezičnim značajkama. Uz to, kao podsustav u manjoj mjeri možemo okarakterizirati i staročeški jezični sloj kao infiltrat unesen pod utjecajem staročeškoga predloška. Svi se podsustavi u jezičnoj analizi moraju ravnopravno uzeti u obzir.

O jezičnoj raznolikosti, odnosno slojevitosti jezika hrvatskih glagoljičnih zbornika pisao je već E. Hercigonja. Autor ističe horizontalnu usmjerenost hrvatske glagoljske književnosti (1975: 30–31) zbog težnje prema što raznovrsnijemu sadržaju i zbog široke tematske usmjerenosti te otvorenosti prema stranim utjecajima, ali i želje da njihova djela budu prihvatljiva čitateljima različitih sredina i društvenih slojeva. Ta se težnja prenosi i na jezik pa Hercigonja zaključuje kako su hrvatski svećenici glagoljaši "(...) interferiranjem elemenata crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije s elementima narodnih govora, čakavštine, kajkavštine a donekle i štokavštine, svjesno nastojali zadovoljiti potrebe čitalačke publike koja potječe iz područja u kojima su se inodijalekti dodirivali."[199]

5. 2. Teorijska podloga rada

Teorijsku podlogu ovome radu pružit će nam znanstvena disciplina koja se bavi jezičnim dodirima i utjecajima jednih jezika na druge. Duga je povijest intenzivna istraživanja problematike jezičnih dodira i međusobnih utjecaja, koja seže još od 18. stoljeća. I u hrvatskoj lingvistici ono ima svoju tradiciju i brojne proučavatelje, a barata se uobičajeno četirima nazivima: *teorija jezika u kontaktu*, *lingvistika jezičnih dodira*, *kontaktna lingvistika* i *dodirno jezikoslovlje*.[200] Dalje ćemo se u radu koristiti nazivom dodirno jezikoslovlje jer je u skladu s preporukama za izradu hrvatske znanstvene terminologije, a također je tvorbeno plodan (Štebih Golub 2010: 32–33). Pod pojmom dodirno jezikoslovlje podrazumijevat ćemo, kako to tumači R. Filipović (1986: 15), "(…) cijelo područje *jezičnih dodira* i *jezičnih sukoba* (*language contact – language conflict*), bilingvizam i multilingvizam, prevođenja i usvajanje drugih jezika, sve oblike interferencije koji se javljaju kao rezultat dodira jezikâ i kulturâ na svima razinama."

[198] Pritom mislimo na geografsko određenje prema kojemu se sjeverozapadni čakavski govori razlikuju po svojim značajkama od jugoistočnih čakavskih govora. Detaljnije vidi u Kramarić 2010: 671.
[199] O tome u njegovima radovima 1983: 303–387; 1975: 30–41; 1978: 147–152. Također o tome vidi u I. Lukežić (1990: 14–15).
[200] Detaljnije o nazivlju i pojašnjenju svakoga pojedinačnog naziva vidi u B. Štebih Golub (2010: 30).

U našemu radu istraživat ćemo problematiku jezičnoga dodira koji se ostvario preko prevedenoga teksta, tj. dodirom koji se ostvario pismenim putem. Takva obrada zahtijeva zaseban pristup i metodologiju koja se razlikuje od tipična proučavanja posljedica jezičnih dodira u određenim jezičnim zajednicama. Riječ je o dodiru za koji nije presudna dvojezična zajednica, već dvojezičan pojedinac, prevoditelj, a posljedice su toga dodira na razini *parole* prema de Saussureu i one su trenutačne, tj. eventualne kasnije posljedice toga dodira u jeziku primatelju neće se proučavati osim u okviru drugih prijevoda koji su nastali na u isto vrijeme i pod istim okolnostima.

S dijakronijske perspektive istraživanja može se govoriti o tome je li uopće koji je od bohemizama uočenih u korpusu starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga "zaživio" u starohrvatskome jeziku te mogu li se naći njihove potvrde u ostalim tekstovima toga vremena. U tu svrhu može nam poslužiti dosada obrađen korpus za starohrvatski rječnik te *Akademijin rječnik*, koji još uvijek funkcionira kao jedini povijesni rječnik hrvatskoga jezika[201] dok se ne izradi starohrvatski rječnik koji bi mogao pružiti kompletniji uvid o tome koliko je srednjovjekovnih bohemizama zaista prodrlo u starohrvatski jezik te se sačuvalo. Svejedno je to teško dokaziv posao jer nisu poznate sve činjenice o rukopisima, broj njihovih prijepisa, predlošci, a trebale bi se točno utvrditi i veze među različitim rukopisima u kojima se javljaju isti leksemi prije iznošenja pretpostavki o sačuvanim bohemizmima.

U radu ćemo razlikovati jezično posuđivanje od interferencije upravo stoga što prvi pojam uključuje promatranje i istraživanje pojava u duljemu vremenskom trajanju i ima procesualni karakter, dok ćemo za naše potrebe na interferenciju gledati kao na trenutačnu pojavu, ali i na pojavu kojom se na širi način mogu obuhvatiti sve pojave koje proizlaze iz jezičnoga dodira ostvarenoga prevođenjem.

Što se sve podrazumijeva pod interferencijom, odnosno koje će sve pojave naše istraživanje obuhvatiti, možemo prikazati citatom (Mounin 1999: 16): "Překladatel je bilingvní z definice, a proto je bez jakýchkoliv pochyb kontakním místem mezi dvěma (či více) jazyky, jichž střídavě užívá stejný jedinec, i když smysl toho, jakým způsobem jich střídavě "užívá", je poněkud zvláštní. Bez jakýchkoliv pochyb je také možno vystopovat vliv jazyka, z něhož překládá, na jazyk, do něhož překládá, a to díky zvláštním

[201] Uz Mažuranićev rječnik *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik* (1908. – 1922.).

interferencím, které jsou v tomto konkrétním případě překladatelskými omyly či chybami, nebo také jazykovým chováním, u překladatelů velmi markantním: je jím sklon k užívání cizích neologismů, tendence uchylovat se k výpůjčkám, kalkům, nepřeloženým citacím v cizím jazyce, k zachovávání v už přeloženém textu nepřeložených slov a výrazů (...)"[202].

Pobliže ćemo stoga pojasniti termine jezični dodir, dvojezičnost ili bilingvizam kao preduvjet za ostvarivanje jezičnoga dodira te jezičnu interferenciju i jezično posuđivanje kao posljedice dodira. Pojašnjenja ostalih pojmova mogu se naći u brojnoj literaturi iz područja dodirnoga jezikoslovlja. Željeli bismo istaknuti kako u hrvatskome jezikoslovlju postoji već nekoliko studija za koje bismo rekli da pripadaju dijakronijskome dodirnom jezikoslovlju i čiju ćemo metodologiju i pristup slijediti[203], a centralno mjesto u pristupu radu i terminologiji imat će Filipovićeva teorija[204] izložena u knjizi *Teorija jezika u kontaktu, Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, JAZU, Zagreb, 1986.

5.2.1. Dodirno jezikoslovlje: teorija i povijest istraživanja

R. Filipović (1986: 34) u razvoju dodirnoga jezikoslovlja razlikuje tri razdoblja, i to

prema terminima koji su u svakome od razdoblja bili u središtu pozornosti:

1. Miješanje jezika i miješani jezici;
2. Jezično posuđivanje;
3. Jezici u kontaktu i jezični kontakt ili kontakt jezika.

Kako smo to već istaknuli, problematiku jezičnih dodira počeli su istraživati jezikoslovci u 18. stoljeću, kada su pri izradi rječnika pojedinih jezika počeli uočavati prisutnost stranoga jezičnog elementa u određenome jeziku. Kako su se strani utjecaji najbolje uočavali na leksičkoj razini, uvodi se termin *posuđenica*. Većina je istraživača

[202] "Prevoditelj je po definiciji dvojezičan i zato je bez ikakvih dvojbi mjesto dodira među dvama (ili više) jezicima, kojima se naizmjenično koristi isti pojedinac, iako je značenje toga na koji ih način naizmjenično "koristi" ponekad poseban. Bez ikakve sumnje također je moguće pratiti utjecaj jezika s kojega se prevodi na jezik na koji se prevodi i to zahvaljujući posebnim interferencijama koje su u tom konkretnom slučaju prevoditeljske pogreške ili nedostatci, ili također jezičnim ponašanjem, vrlo primjetnim u prevoditelja: sklon je korištenju stranih neologizama, ima tendenciju posezati za posuđenicama, kalkovima, neprevedenim citatima iz stranoga jezika, čuvanja u već prevedenome tekstu neprevedenih riječi i izraza."

[203] Prije svega to su knjige B. Štebih Golub (2010), L. Sočanac (2004) te članak K. Štrkalj Despot (2005).

[204] Autor na više mjesta ističe kako svoju teoriju gradi na temeljima koje su postavili Leopold, Haugen, Weinreich, Mackey (npr. 1986: 47).

osporavala mogućnost utjecaja jednoga jezika na drugi na bilo kojoj jezičnoj razini osim na leksičkoj[205] (Müller 1862: 77; Whitney 1881: 16; Meilet: 1936: 84, 87, sve prema Filipović 1986: 19). Tada se javljaju termini *jezično miješanja* i *miješani jezici*. Pravi zamah i važne rasprave o mogućnosti postojanja i granicama miješanih jezika donosi 19. stoljeće pa se stavovi lingvista kreću od onih da miješanje nije moguće te da miješani jezici ne postoje (Rask 1818, Schleicher 1850, Müller 1862, sve prema Filipović 1986: 19) pa do onih za koje je ono moguće (Whitney 1881) i do onih koji tvrde da nema jezika koji nije miješan (Schuchard 1883 i 1884). Rasprava o jezičnome miješanju, razlikama između jezičnoga posuđivanja i jezičnoga miješanja, određivanju kriterija i granica za miješane jezike vodila se i cijelo 19. stoljeće, čime su stvoreni čvrsti teorijski temelji ove znanstvene discipline. Schuchard tako raspravlja o posuđenicama i tuđicama (stranim riječima), te uvodi pojam dvojezičnosti u raspravu i tvrdi da je "jezično miješanje nepotpuna dvojezičnost." Bitniji proučavatelji bili su i E. Windisch, A. Meillet te posebice H. Paul, koji u svome djelu *Prinzipen der Sprachgeschichte* u poglavlju *Sprachmischung* (1886: 337–349, prema Filipović 1986: 22) uvodi *glasovnu supstituciju* i *fonetsko prilagođavanje* stranoga jezičnog elementa kao preduvjet da bi on mogao biti prihvaćen u tome jeziku. Sredinom 20. stoljeća polako se odbacuju termini miješani ili hibridni jezik, počevši od radova E. Sapira (1921: 206) i L. Bloomfielda (1933) u američkoj lingvistici, koji uvode *jezično posuđivanje* te razlikuju *dijalekatsko posuđivanje*, koje se odnosi na posuđivanje iz jednoga dijalekta u drugi, te *kulturno posuđivanje*, u kojemu se preuzimaju jezični elementi iz drugih jezika, i to u obliku riječi za nove stvari i pojave jer se kulturnim posuđivanjem "pokazuje što je jedan narod naučio od drugoga" (Bloomfield 1970: 444–460) i *intimno posuđivanje*, u kojemu jedan više rangirani jezik djeluje na niže rangirani jezik na istome prostoru ili u istoj zajednici, što može dovesti do jezične smrti ili nestajanja niže rangiranoga jezika. Razlika između kulturnoga i intimnoga posuđivanja je ta da je kulturno posuđivanje obostrano, a intimno jednostrano, tj. samo jedan jezik posuđuje jezične elemente od drugoga (Bloomfield 1970: 461), i to obično u okviru jedne zajednice gdje više rangirani jezik utječe na niže rangirani jezik.

[205] Ili da je takvo miješanje moguće samo u iznimnim slučajevima.

S obzirom na ovakvu kvalifikaciju jezičnoga posuđivanja osvrnut ćemo se ukratko na dosadašnja tumačenja posljedica proučavanoga jezičnoga dodira. Većinom je posuđivanje kvalificirano kao intimno jer je prevladao stav koji češko feudalno društvo postavlja na viši civilizacijski stupanj razvoja pa se stoga govorilo i o razvijenijemu staročeškom jeziku naspram starohrvatskoga jezika. Takva su tumačenja u svojim istraživanjima o utjecaju staročeškoga jezika na starohrvatski u prijevodima nastalima u emauskome razdoblju zauzeli B. Havránek (^{2}1940) te M. Štěrbová (1954). Posebice autorica ističe kako su u hrvatski tekst prodrli pojmovi koji su tadašnjemu prevoditelju, a i čitateljima bili nepoznati, a proizlaze iz feudalnoga državnog uređenja, što bi pretpostavljalo i kulturno posuđivanje. Smatramo kako je ipak situacija kompleksnija te da u istraživanje o utjecaju staročeškoga jezika na starohrvatski treba uključiti i nedovoljno poznavanje drugoga jezika (staročeškoga) prevoditelja (dvojezičnoga pojedinca), kao što je to primjerice radio S. Ivšić (1922–23; 1927–28), pogreške u prijevodu, bliskost staročeškoga i staročakavskoga jezika te sve jezične slojeve koje sadržava starohrvatski tekst. Dosadašnji istraživači koji su pisali o prijevodima nisu uzimali takve činjenice u obzir pa su uz nedostatak spoznaja iz starijih faza jezika, češkoga i hrvatskoga, te općeslavenskoga leksika, nastajale mnoge greške u tumačenjima i pogrešne klasifikacije leksika i njegova podrijetla.

Da posuđivanje i utjecaj nisu išli samo jednosmjerno pokazuju i istraživanja o utjecaju starohrvatskoga jezika na staročeški o kojima smo govorili u poglavlju 3.2. Dalje ćemo u radu na više mjesta problematizirati ove tvrdnje iz proteklih istraživanja.

I E. Haugen govori o jezičnome posuđivanju, a ne miješanju (1950: 212, sve prema Filipović 1986: 25) te obrazlaže *jezično posuđivanje* kao "(…) proces koji se odvija kad bilingvalni govornik reproducira uzorak jednog jezika u drugom." U posuđivanju kao procesu koji je posljedica jezičnoga dodira razlikuje *importaciju*, tj. unošenje stranih elemenata u jezik, i *supstituciju*, tj. prihvaćanje tih elemenata uz zamjenu postojećih elemenata iz jezika primatelja (Haugen 1950: 212, prema Štebih Golub 2010: 18). Rezultat posuđivanja nakon supstitucije i integracije stranih elemenata su *replike* ili *posuđenice* (Haugen 1956: 52, 56, prema Ajduković 2004: 23).

Prema R. Filipoviću (1986: 29) termin jezično posuđivanje, iako tradicionalan i prihvaćen, nije dovoljno egzaktan. Smatra kako je noviji termin *jezici u kontaktu*

primjereniji i sa širim značenjem nego jezično posuđivanje, a uveo ga je U. Weinreich svojom knjigom *Languages in contact* (1953), otvorivši njome novu fazu u proučavanju jezičnih dodira. Weinreichova monografija *Languages in Contact* (1953) i članak E. Haugena *The Analysis of Linguistic Borrowing* (1950) te kasnije monografija *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior* (1953) smatraju se prekretnicom i začetkom modernoga dodirnog jezikoslovlja.

Nova teorija ima polazište u trima osnovnim elementima, kako ih to navodi U. Weinreich (1953: 1), a prenosi R. Filipović (1986: 26): "1. Jezici su u *kontaktu* ili *dodiru* (in contact) kad ih naizmjenično upotrebljava isti govornik ili govornici. Takav je govornik mjesto dodira. 2 Govornika koji izmjenično upotrebljava dva jezika zovemo *bilingvom* (bilingual), a tu pojavu *bilingvizam*. 3. Posljedicu te pojave da govornik upotrebljava više od jednog jezika nazvat ćemo *interferencijom*."

U novijemu razdoblju proučavanja[206] jezični dodir dolazi u središte interesa proučavanja uz procese ostvarenja toga dodira i rezultate toga dodira. Posebna se pozornost posvećuje biligvalnomu ili multiligvalnomu govorniku kao mjestu ostvarenja jezičnoga dodira. Termin *interferencija* kao posljedicu toga dodira uveli su praški lingvisti gledajući na jezik kao strukturu, a na interferenciju kao vanjski element koji se jeziku primatelju može prilagoditi samo onda ako je u skladu s njegovom strukturom[207] (Sočanac 2004: 17). Prihvaćajući ideje europskoga strukturalizma[208], a posebice de

[206] To se ne odnosi na suvremene preokupacije dodirnoga jezikoslovlja koje se kreću od teorije transfera do prebacivanja kodova o kojima se više može pročitati u J. Ajduković (2004: 26–29) i L. Sočanac (2004: 38–49).

[207] "(…) zda se … že jazykový systém (a zvláště jeho zvukový plan) neakceptuje takové vnější zásahy, které by byli v rozporu s jeho strukturními potřebami. (…) Jazyk … vyhrazuje právo kontroly vůči vnějším vlivům, s nimiž jeho struktura přichází do styku. Úloha jazyka je tedy patrně spíše regulativní než inciativní." (Vachek 1962: 45, 46). ("(…) čini se da … jezični sistem (a posebno njegova zvučna strana) ne prima takve vanjske utjecaje koji bi bili u sukobu s njegovim strukturnim potrebama. (…) Jezik zadržava pravo kontrole prema vanjskim utjecajima, s kojima njegova struktura dolazi u dodir. Uloga je jezika očito više regulativna nego incijativna.")

[208] Prije svega odnosi se to na poimanje jezika kao sustava, strukture u kojemu svaki element ima svoje značenje, *vrijednost* (prema de Saussureu), samo u odnosu prema drugim elementima istoga sustava. Prema tom shvaćanju, promjena jednoga elementa u sustavu vodi do promjene cijeloga sustava. Primjerice U. Weinreich (1968: 1) ističe da "(…) svako obogaćenje ili osiromašenje sustava nužno znači i reorganizaciju svih prijašnjih distinktivnih opozicija toga sustava. Priznati da se neki element samo dodaje sustavu jezika primatelja bez posljedica uništilo bi samu koncepciju sustava." Ipak, E. Coseriu u svome tumačenju jezične promjene upozorava da je jezik kompleksan sustav u kojem postoje različite strukture te da promjena jednoga elementa, jedne paradigme neće automatski značiti poremećaj cijeloga sustava. "Anders würde jeder Wandel eine Revolution mit sich bringen, und das System hätte keine Kontinuität." (1974: 221). ("Drugačije bi svaka promjena prouzročila revoluciju i sustav ne bi imao kontinuitet.")

Saussureovu podjelu na jezik (*langue*) i govor (*parole*), U. Weinreich (1953) preuzima pojam *interferencija*[209] od praških lingvista i uvodi ga u američku lingvistiku, razlikujući *interferenciju u govoru* kao "odstupanja od norme jezikâ u dodiru do kojih dolazi u govoru dvojezičnoga govornika" (Weinreich 1953: 15, prema Štebih Golub 2010: 18) od interferencije u jeziku koja "označuje sve strukturne promjene nastale zbog uvođenja stranih elemenata" (Weinreich 1953: 15, prema Štebih Golub 2010: 18). Takva interferencija u jeziku nije više ovisna o bilingvizmu (Weinreich 1968: 11). E. Haugen revidira Weinreichov pristup interferenciji te ju tumači kao "(...) lingvističko preklapanje, pri kojem jezička jedinica predstavlja istovremeno elemente dva sistema" (Haugen 1956: 50, prema Ajduković 2004: 21), te se kao takvo može izbjeći ako bilingvalni govornik svjesno izbjegava uporabu elemenata drugoga jezika. Dalje interferenciju u govoru naziva samo *interferencijom,* dok za interferenciju u jeziku uvodi termin *integracija* (Haugen 1972, prema Štebih Golub 2010: 19). Integracija stranoga elementa provodi se na različitim nivoima, što rezultira varijantama oblika replike (Haugen 1956: 52, 56, prema Ajduković 2004: 23). Integraciju pojedini autori nazivaju i transferencijom prema transferu, tj. integriranom stranom elementu (Clyne 1987: 484, prema Sočanac 2004: 30, 32). Integracija stranoga elementa promatra se na svim jezičnim razinama (primjerice vidi Clyne 1980: 641–642, prema Sočanac 2004: 32–33).

Svi kasniji istraživači i njihove teorije modificiraju prvotni Weinreichov pojam na način da ističu procesualni karakter u posuđivanju stranih elemenata, tj. od prvoga odstupanja od norme jezika primatelja pod utjecajem drugoga jezika do prihvaćanja, odnosno do integracije toga elementa u sustav jezika primatelja. S obzirom na to mijenjala se i terminologija.[210] "Strani se element prvo posuđuje na razini *parole*, a kada ga počnu upotrebljavati i drugi govornici, ulazi u jezični sustav, gdje je prvo nestabilan te je obično potrebno neko vrijeme da se stabiliziraju njegov položaj i oblik, kao i njegove veze s drugim elementima sustava" (Štebih Golub 2010: 21). Također, interferencija na

[209] Autorova (1968: 1) je definicija interferencije, koju usko veže uz bilingvizam, sljedeća: "The practice of alternately using two languages will be called BILINGUALISM, and the person involved BILINGUAL. Those instances of deviation from the norms of either languages which occur in the speech of bilinguals as a result of their familiarity with more than one language, i. e. as a result of language contact, will be reffered to as INTERFERENCE phenomena. It is these phenomena of speech, and their impact on the norms of either language exposed to contact, that invite the interest of the linguist."

[210] Razrađeniju terminologiju i povijest promjena u proučavanju interferencije vidi u Štebih Golub 2010: 18–21; Sočanac 2004: 29–38; Filipović 1986: 27, 30, 36–42.

razini *parole* stvar je pojedinca, dok se o transferenciji[211] i integraciji na razini *langue* govori u okviru cijele zajednice.

R. Filipović (1986: 38) u svojoj teoriji u procesu posuđivanja razlikuje tri osnovna stupnja:

1. prebacivanje, tj. pojavu kada bilingvalni govornik u svoj govor uvede neadaptiranu riječ pod utjecajem drugoga jezika;
2. interferenciju, tj. pojavu preklapanja dvaju jezika;
3. integraciju, tj. pojavu u kojoj je strani element (*posuđenica*) potpuno adaptiran i uklopljen u sustavu jezika primatelja.

Razlika je između posljednjih dvaju stupnjeva osim razlike na razini *parole* – *langue* je i na društvenoj razini: kada strani element prihvate i drugi govornici, tada se ostvaruje integracija i govorimo o adaptiranoj posuđenici u jeziku primatelju.

L. Sočanac (2004: 49) smatra kako treba govoriti o interferenciji kao pojavi unošenja stranih elemenata koja je na razini *parole* i odnosi se na individualnoga govornika, a o transferenciji kao pojavi na razini jezične zajednice koja se odnosi na *langue* te o integraciji posuđenih elemenata u sustav jezika primatelja. Pojam *transferencija* uveden je kako bi se izbjegle nejasnoće te pojasnilo da se posuđivanje mora poimati kroz proces, a ne samo kao čisti rezultat (Sočanac 2004: 32, prema Clyne 1987: 484).

L. Sočanac (2004: 33) u svome je opisu interferencije posvetila pozornost i širini definiranja pojma interferencija, te istaknula da se ona odnosi i na utjecaje različitih jezika, ali i na one utjecaje unutar jednoga jezika, između dijalekata, standarda ili varijanata (prema Weinreich 1968: 2 i Tesch 1978: 2). Također je istaknula kako je u istraživanju potrebno odrediti istražuje li se utjecaj sinkronijski ili dijakronijski. "Ono što se na sinkronijskoj razini manifestira kao varijacija, na dijakronijskoj razini može dovesti do jezičnih promjena" (Sočanac 2004: 32).

[211] Samo R. Werner (1981, prema Štebih Golub 2010: 20) govori o transferenciji na razini *parole*, tj. kao o pojavi koja je svojstvena pojedincu, a ne jezičnoj zajednici. On uvodi kriterij svjesnosti u teoriju o jezičnom posuđivanju pa je za njega interferencija nesvjesno preuzimanje stranih jezičnih elemenata, a transferencija svjesno preuzimanje, primjerice stručnih termina ili egzotizama.

5.2.2. Jezično posuđivanje i jezična interferencija (razlikovanje)

Smatramo kako moramo naglasiti kriterije koji razdvajaju jezično posuđivanje i jezičnu interferenciju kao dvije pojave posljedice jezičnih dodira. Već smo spominjali kriterij individualnoga pojedinca i kolektivne jezične zajednice. O interferenciji se u početnoj fazi dodira može govoriti na pojedinačnoj razini (dvojezičnoga pojedinca, individue, ili prevoditelja, ili interferenciji u okviru jednoga teksta), dok je posuđivanje kolektivna pojava. J. Czochralski uvodi kriterij svjesnosti u razlikovanje ovih pojava te zaključuje da je posuđivanje svjesno, a interferencija nije (prema Štebih Golub 2010: 21). Interferencija na razini *parole* prva je faza dodira, a interferenciju na razini *langue* nazivamo transferencijom ili integracijom. Interferencija na razini govora može se tako smatrati prvom fazom procesa posuđivanja stranih jezičnih elemenata (Mounin 1999: 18). Za Vogta (prema Mounin 1999: 18) većina je takvih interferencija koje nastaju u početnoj fazi dodira dvaju jezika "prolazna i individualna". U. Weinreich (1968: 1) razlikuje ova dva pojma na način da interferencija uvijek podrazumijeva utjecaj na normu jezika primatelja, odnosno nekakvu reorganizaciju njegova jezičnog sistema zbog unošenja novoga elementa. Jezično posuđivanje bilo bi suprotno tomu, samo transfer novoga jezičnoga elementa u jezik primatelj. Zaključuje međutim da je i u tom slučaju nemoguće govoriti samo o "additions to an inventory", jer se ni u ovome slučaju ne može isključiti reorganizacija jezika primatelja i utjecaj na njegovu normu. Transfer elemenata stranoga jezika, odnosno posuđivanje, ne može proći bez posljedica u sistemu jezika primatelja.

Žluktenko (2000: 212, prema Ajduković 2004: 81) također uvodi razliku između interferencije i transfera, ali ga poima različito od U. Weinreicha. Transfer za razliku od interferencije ne podrazumijeva unošenje stranih elemenata, već aktivaciju u jeziku postojećih, ali potisnutih zakonitosti, procesa i pojava. To se razlikovanje rukovodi razmišljanjima kako "(...) jezični utjecaj nije samo spoljni faktor, već i nešto vezano za unutrašnji, imanentni razvitak jezika, koji uzima ono što odgovara njegovoj strukturi i jezičkim uslovima njegovog razvoja" (Gavranek 1972: 107[212], prema Ajduković 2004: 81). Prema toj dihotomiji Ajduković razvija svoju teoriju aktivacije i preslikavanja. Sam autor tumači kako su to "(…) dve manifestacije jezičkog uticaja koje se međusobno

[212] Gavranek, B. 1972. K problematike smešanija jazikov, *Novoe v lingvistike* vš. VI, Moskva, 94–111.

dopunjuju" (Ajduković 2004: 81), odnosno preslikavanjem se primjerice može unijeti jedan jezični element u nekome jezičnom razdoblju, a kasnije se isti pod utjecajem stranoga jezika može nanovo aktivirati. Prazna mjesta u jezičnome sustavu mogu se popunjavati preslikavanjem stranoga elementa u sustav jezika primatelja. Za razliku od popunjavanja stranim elementima, aktivacijom se pod utjecajem stranoga jezika aktiviraju latentna mjesta, odnosno "(…) unutrašnji potencijal ili elemente u sistemu jezika primaoca koji se aktiviraju pod određenim uslovima" (isto). Kao primjer na leksičkoj razini autor navodi aktivaciju praslavenskoga ili crkvenoslavenskoga leksika zbog jezičnoga utjecaja nekoga drugog slavenskog jezika. Aktivaciju latentnih mjesta uz razvoj novih fonema od alofona kao načine popunjavanja praznih mjesta u fonološkome sustavu primijenio je i R. Filipović (1986: 85).

S obzirom na to da se preuzimanjem stranoga jezičnog elementa, odnosno preslikavanjem ne možemo objasniti sve pojave koje se u starohrvatskome rukopisu javljaju pod utjecajem staročeškoga predloška poslužit ćemo se aktivacijom, ali ponešto modificiranom prema potrebama koje nameće ovakav tip istraživanja. Njome ćemo pokušati objasniti sve jezične pojave koje u starohrvatskome jeziku, pa i u jeziku ovoga rukopisa s obzirom na njegovu raslojenost postoje, koje nisu potpuno zametnute ili latentne, ali za koje smatramo kako možda u prijevodu ne bi našle svoje mjesto da se njihov ekvivalent ne nalazi u staročeškome predlošku. Stoga vjerojatno one ne bi bile prevoditeljev primaran izbor da kao poticaj za njihovu uporabu nije poslužio staročeški predložak. Ponajprije je tu riječ o crkvenoslavenskim jezičnim značajkama, koje su zajedničke obama jezicima i koje se možda u tolikoj mjeri ne bi očitovale da nisu prevoditelju bile "nametnute" češkim predloškom. Na takve ćemo značajke uputiti dalje u obradi.

Preslikavanjem, kao drugom pojavom koju uvodi J. Ajduković, ne mogu se objasniti preostale pojave proizašle iz ovoga jezičnoga dodira[213]. Stoga ćemo njih i dalje promatrati u okviru importacije i supstitucije.

[213] J. Ajduković (2004: 84) pojmom jezična adaptacija obuhvaća aktivaciju i preslikavanje. Ona je "(…) proces aktivacije i preslikavanja elemenata jezika davaoca u jeziku primatelju."

5.2.3. Dvojezičnost ili bilingvizam

Drugo polazište istraživanja u teoriji jezičnih dodira, odnosno kao mjesto ostvarenja jezičnoga dodira proučavaju se *dvojezični pojedinac* ili *dvojezična zajednica*. Dvojezičnost ili bilingvizam[214] definira se kao "(…) poznavanje i uporaba više od jednoga jezika u komunikacijskome procesu" (Sočanac 2004: 21), a kao pojava proučava se na razini pojedinca ili zajednice, odnosno kao *individualna ili kolektivna dvojezičnost* (prema Štebih Golub 2010: 14). Kada je u pitanju dvojezičnost pojedinca, kao u našemu slučaju, postojala su neslaganja o razinama poznavanja dvaju jezika kojima se kao dvojezični govornik služi. Još uvijek postoje neujednačenosti povezane s definiranjem potrebne razine znanja drugoga jezika pa tako Štebih Golub (2010: 11) takva tumačenja dijeli u tri skupine: prva koja smatra da mora biti riječ o razinama znanja izvornoga govornika[215], druga za koju je dovoljno da govornik može proizvoditi smislene i gramatički ispravne iskaze na drugom jeziku[216] te treća prema kojoj je dovoljno i pasivno poznavanje drugoga jezika, tj samo razumijevanje stranih iskaza. Za U. Weinreicha (1977: 15) su jezici kojima se govornik može naizmjenično koristiti da bi bio dvojezičan *jezici u kontaktu,* a takav je govornik *mjesto kontakta* dvaju ili više jezika (prema Štebih Golub 2010: 12). B. Havránek (1964: 178, prema Filipović 1986: 31) ne definira pak dvojezičnost na isti način, ona je za njega samo posebna situacija, gdje je ostvaren jezični dodir, a ne polazište teorije jezičnih dodira. S obzirom na podjelu na kolektivnu i individualnu dvojezičnost tvrdi kako dvojezični pojedinac nije nikakav presudan faktor u razvoju jezika jer se jezik razvija samo kroz kolektivne pojave, tj. kolektivnu dvojezičnost[217].

Prijevod također smatramo dodirom dvaju jezika i pojavom koja pripada u područje dvojezičnosti. A. Martinet takav bilingvizam naziva profesionalnim (kao podvrsta individualnoga) za razliku od kolektivnoga bilingvizma neke jezične zajednice (prema Mounin 1999: 17).

---

[214] Detaljnije o dvojezičnosti te o znanstvenim istraživanjima i stavovima o dvojezičnome pojedincu i zajednici vidi u L. Sočanac (2004: 21–29).
[215] U. Weinreich (1977: 15, prema Štebih Golub 2010: 12) tako smatra da je dvojezičnost "(...) sposobnost pojedinca da se naizmjenično služi dvama jezicima."
[216] Takav je stav primjerice E. Haugena (1950: 215).
[217] Primjer bi mogao biti češka i slovačka zajednica i njihova dvojezičnost.

5.2.4. Prijevod kao dvojezična pojava

Prijevod definiramo kao zamjenu tekstualnoga materijala pisanoga ili govorenoga jednim jezikom ekvivalentnim materijalom iz drugoga jezika.[218]

U prijevodu je, što se tiče dodirnoga jezikoslovlja, prevoditelj, odnosno dvojezični pojedinac u centru pozornosti.

Upravo ta individualnost postavlja prijevod na rub proučavanja u dodirnome jezikoslovlju, tj. slaba mogućnost utjecaja jednoga prevedenog teksta na širu jezičnu zajednicu. U. Weinreich i A. Martinet sumnjaju da takav individualni bilingvizam može uopće ostaviti traga u jeziku. Također, prijevod kao zaseban i organiziran slučaj bilingvizma omogućava prevoditelju da se svjesno suprotstavlja bilo kakvu otklanjanju od norme pod utjecajem drugoga jezika, tj. da se bori protiv interferencija (Mounin 1999: 16). Stoga je prijevod i dalje poiman kao rubni slučaj bilingvizma, njegov krajnji slučaj, ali koji metodološki pripada u područje dodirnoga jezikoslovlja (Mounin 1999: 18)[219].

Smatramo ipak da se zadnja tvrdnja ne može preslikati na srednjovjekovnu situaciju, gdje su postojale dvije vrste prijevoda: ona doslovna i druga u obliku prerada izvornika. Srednjovjekovni prijevodi biblijskih, liturgijskih i kanonskih djela nabožnoga karaktera, prema kojima su se prevoditelji odnosili s poštovanjem i strahom da ne bi svojom interpretacijom poremetili smisao, rađeni su doslovno (*ad litteram*), bez stilizacija i preinaka, pa se leksik, ali i struktura rečenice gotovo potpuno poklapaju u polaznome i prevedenome tekstu.[220] Za takav je tip srednjovjekovnoga prijevoda karakteristična izolativnost i konsekutivnost (Levý 1957: 17), tj. da "(...) překladatel sleduje slova v jejich sledu, nikoliv myšlenku jako celek"[221], što omogućava lakši utjecaj

[218] "Translation may be defined as follows: The replacement of textual material in one language (SL) by equivalent textual material in another language (TL)" Catford 1965: 20 (prema Snell-Hornby, Mary 1988/1995. *Translation Studies, An integrated approach*. John Benjamins Publishing Company, 15.).

[219] "Vyloučit takové situace ze zkoumání problémů vyplývajících z šíření jazyků by bylo metodologickou chybou" (Martinet 7, prema Mounin 1999: 18). ("Isključiti takve situacije iz proučavanja problema koji proizlaze iz širenja jezika bilo bi metodološkom pogreškom.")

[220] "Literatura kanonická, jejíž text je podkládán za závazný, se tlumočí s větší či menší doslovností. Takto se překládají nejčastější texty liturgické, zvláště biblické, a výjimečně i jiná pro tuto dobu závazná literatura věcná. U nejstarších dokladů tohoto typu se překládá nejčastěji isolovaně slovo za slovem a zachovává se i pořadí předlohy, (...)" (Levý1957: 16). ("Kanonska literatura, čiji se tekst pretpostavlja kao obvezan, tumači se s većom ili manjom doslovnošću. Tako se prevode najčešće tekstovi liturgijski, posebice biblijski, a iznimno i druga za to vrijeme obvezna opća literatura. U najstarijim potvrdama takvoga tipa prevodi se najčešće izolirano riječ za riječ, a čuva se i redoslijed predloška, (…))".

[221] "(...) prevoditelj prati (prevodi, op. prev.) riječi u njihovu slijedu, a ne misao kao cjelinu."

jezika s kojega se prevodi na jezik na koji se prevodi, odnosno interferencija je stoga očekivanija pojava.[222] Možemo govoriti o više faktora koji su omogućili utjecaj češkoga jezika na starohrvatski tekst: prevoditeljeva razina znanja drugoga jezika, nerazumijevanje grafije polaznoga teksta, nesvjesnost u posuđivanju zbog bliskosti dvaju jezika, kontaktna sinonimija i razni drugi faktori o kojima će u obradi građe biti više riječi. Za takvu interferenciju, odnosno utjecaj drugoga jezika u prijevodu srednjovjekovnoga teksta, manje je vjerojatno da će se širiti u jezičnoj zajednici. Srednjovjekovna je kultura ipak usmena, djela su se manje čitala, a više slušala, i bila su zapisivana u izoliranim pisarskim radionicama pa je teško vjerovati da je postojala dovoljna čitateljska publika da proširi određeni jezični utjecaj. Širina utjecaja srednjovjekovnih tekstova na jezik stoga je ograničena.

5.3. Tehnika prijevoda

Starohrvatski prijevod staročeškoga *Zrcadla* je doslovan[223] i prevoditelj se trudi što vjernije prenijeti češki predložak. Starohrvatski tekst nije ipak u svim dijelovima vjerna preslika svoga izvornika. Djelomično je tomu razlog što izvorni staročeški predložak nije poznat pa nije ni moguća potpuna usporedba s postojećim inačicama. Takve su razlike uočljive na pojedinim mjestima u starohrvatskome tekstu u kojima ili nedostaje nekoliko rečenica iz staročeškoga izvornika ili ih je viška u odnosu na njega. Takva smo mjesta spominjali u uvodnome dijelu rada i ona su većinom izolirani slučajevi. Drugi i važniji razlog nerazumijevanja starohrvatskoga predloška i njegova nepodudaranja s izvornikom su pogreške u starohrvatskome tekstu, nastale prevođenjem ili kasnijim prepisivanjem rukopisa, a često su takve da narušavaju smisao cijele rečenice ili odlomka. Treći su razlog preuzeti bohemizmi ili neologizmi tvoreni prema češkome predlošku, koji široj publici nisu poznati.

Jedan je od ciljeva ovoga rada odrediti koliko bohemizmi, ali i pogreške u prijevodu onemogućavaju razumijevanje starohrvatskoga teksta te razmotriti kvalitetu

[222] S. Ivšić (1922–1923: 40) kao primjer interferencije koja proizlazi iz tehnike prijevoda hrvatskih glagoljaša, odnosno doslovnoga prevođenja navodi primjer iz starohrvatskoga prijevoda staročeškoga *Pasionala*, u kojemu je "hrv. prevodilac, prevodeći češki original riječ po riječ, preveo i ono, što u češkom tekstu ima smisla, ali ne pristaje u hrv. prijevod." Riječ je o tekstu: *(...) arъ latin'ski vijilič a češ'ki bděnie r(e)čeno es(ť).* Prevoditeljeva bi zadaća u ovome slučaju bila prevesti i dio 'češki bdjenje rečeno jest' na način da čitatelj sazna kako je to rečeno u hrvatskome.

[223] Vidi prethodno poglavlje.

prijevoda ili koliko se prijevodom točno prenose misli iz staročeškoga predloška. Dosadašnji komentari prevoditeljeva rada su takvi da je riječ o doslovnome prijevodu (Štěrbová 1954: 378, Ivšić 1922–23: 299–300). S. Ivšić u svojoj je opširnoj analizi komentirao prevoditelje više prijevoda sa staročeškoga nastalih u istome razdoblju na način da je navodio pogreške u prevođenju i prijepisu, za koje tvrdi da su nastale zbog nerazumijevanja češkoga predloška i nedovoljna poznavanja češkoga jezika, ali i pogrešaka u staročeškim predlošcima. Uočio je tako da se neki postupci i pogreške ponavljaju, a takvi su primjeri zanimljivi za tekstološku analizu i usporedbu prijevoda. Ivšić nije iznosio ocjenu i komentare o kvaliteti prijevoda, ali u komentaru prijevoda ulomka *Raja duše* piše: "Kad se zna, kakvih sve pogrešaka ima i u češkim tekstovima ovoga djela (…), onda moramo biti blaži i u rasuđivanju hrvatskoga prijevoda" (Ivšić 1927–28: 62). M. Štěrbová (1954: 380)[224] kao problem u prevođenju navodi i razvijen češki srednjovjekovni vokabular za koji u starohrvatskome nije postojao odgovarajući ekvivalent. Prema tomu autorica tumači prevoditeljske postupke: nerazumljive je češke izraze autor krivio ili ostavljao u izvornome obliku, za neke nije poznavao ustaljeni domaći ekvivalent pa je isti češki izraz prevodio na različite načine, ponekad rabi kontaktne sinonime domaćega podrijetla za prijevod jednoga češkog izraza, a ponekad se ti sinonimi sastoje od preuzeta češkoga izraza i domaćega ekvivalenta. Moguće je također pretpostaviti kako je navedene sinonimne izraze za češke ekvivalente unosio prepisivač naknadno, a ne sam prevoditelj u cilju lakšega razumijevanja teksta. Zaključno možemo reći kako se kritike mogu svesti na nedovoljnu razinu znanja češkoga jezika prevoditelja za izvršavanje ovoga zahtjevnog zadatka. Jedino J. Reinhart u svojoj raspravi o starohrvatskim prijevodima zaključuje kako preuzeti bohemizmi nisu uvijek rezultat nepoznavanja njihova značenja. Stoga (2000: 141) ističe kako "vjerojatno uporabu čeških riječi u hrvatskome prijevodu ne treba pripisati neznanju odgovarajućega hrvatskog izraza, budući da se katkad ista češka riječ prevodi jedanput češkom primljenicom, a drugi put pravom hrvatskom riječju (npr. za češku riječ *ani* u hrvatskom prijevodu

[224] "Překladatelským problémem byla však vyspělá slovní zásoba češtiny 14. století. Na její překlad nemohla stačit celkem konservativní slovní zásoba církevněslovanská." ("Za prevoditelja problem je bio razvijen leksički fond češkoga jezika 14. stoljeća. Za njegov prijevod nije bio dovoljan dosta konzervativan leksički fond crkvenoslavenskoga jezika.") Općenito je problem autoričina istraživanja nedovoljno poznavanje općeslavenskoga leksičkog fonda te iz te činjenice proizlaze sva njezina pogrešna tumačenja bohemizama u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga jezika.

nalazimo i bohemizam *ani* i hrvatsku riječ *ni*).” Na temelju istraživanja rukopisa i prevoditeljskih postupaka smatramo također da je situacija dosta složenija te da se ne može govoriti o samo o gore navedenim razlozima preuzimanja bohemizama.

Da prevoditelj, hrvatski glagoljaš, nije loše vladao češkim jezikom te da ga nije naučio u kratkome boravku neposredno prije rada na prijevodu dokazuje i javljanje bohemizama na mjestima gdje se u staročeškome predlošku ili predlošcima ne pojavljuje isti češki leksem. Takvih je primjera nekoliko: pridjev *dobrotiv* naći će se na mjestima na kojima je u staročeškome predlošku *dobri,* a takva su mjesta u zazivima Boga ili Isusa, za koje je Ivšić ustvrdio da se javljaju i u Husovim propovijedima te da se u njima javljaju tri uobičajena epiteta: *mudri, moćni i dobrotivi*[225] (Ivšić 1927–28: 54). Moguće je stoga da se prevoditelj prema svome znanju koristio pridjevom *dobrotivi* umjesto *dobri,* kako je to u staročeškome predlošku (54a, 80a, 106a)[226]; češki glagol *domněvati* zapisan je u starohrvatskome prijevodu na mjestu češkoga bliskoga glagola *dovtipovati sě* (46b); hrvatski prevoditelj samostalno tvori umanjenicu *jadrko*[227] prema češkoj tvorbi te tako prevodi leksem *jadro* u značenju ‘jezgra’ (27a). U slučaju uporabe čeških leksema bez poticaja iz češkoga predloška događaju se i pogreške pa se tako češki prilog *opatrno* u značenju ‘razumno, mudro, pažljivo, nježno, savjesno’ i particip *opatrujúć* (od glagola *opatrovati*) u značenju ‘gledati, promatrati, skrbiti se o kome’ rabe za prijevod glagola *opakovati* u značenju ‘ponavljati’[228]. Ovakva pogreška još je jedan izravan dokaz da je prevoditelj rukopisa bio Hrvat, a ne Čeh. Zanimljiv je i primjer češkoga glagola *leknúti se* u značenju ‘preplašiti se’, koji također prevoditelj unosi u starohrvatski tekst na mjestu gdje isti glagol nije potvrđen u staročeškome predlošku pa češki glagol *poklesechu* (od *poklesnúti sě*) u značenju ‘pasti, potkleknuti’ opisno prevodi kontaknim sinonimima (63b) *lěknuše ili otstupiše*. Jedini primjer intervencije, odnosno prepisivačeva komentara, u cijelome rukopisu starohrvatskoga *Zrcala* veže se uz glagol *lekti* (3. l. jd. od glagola

[225] Prema S. Ivšiću (1927–28: 54) i uporaba određenih pridjeva na mjestu gdje bi trebao ići neodređeni pridjev također je rezultat češkoga utjecaja. Isto tvrdi i M. Štěrbová (1954: 381).
[226] Češki pridjevi *dobrotiv* i *dobar* nisu sinonimi. Prema J. Gebaueru (1903: 274) pridjev *dobrotiv* jednak je latinskome *benignus*, a njemačkome *gütig.* Fraza *dobrotivi Bože* česta je u staročeškome jeziku, što je moglo biti poticaj prevoditelju. Ipak u latinskome *Speculu* na sva tri mjesta na kojima je u starohrvatskome *Zrcalu* potvrđen oblik *dobrotivi*, a da je na istim mjestima u staročeškome *dobri*, nalazi se pridjev *dobri*: “O bone Jesu, (…)”. Detaljnije o primjerima vidi u poglavlju 7.4. u primjeru *dobrotivi*.
[227] Kao umanjenice imenice *jadro* funkcioniraju u staročeškome još *jadérko, jadérce, jadrce*. Vidi J. Gebauer (1903: 588).
[228] Primjere vidi u poglavlju 7.4.

lektati), kojom se pokušalo prevesti glagol *lekti* glagolom *gristi* zapisom iznad samoga glagola. Smatramo stoga da je riječ o intervenciji prepisivača ili neke treće osobe koja je iznova čitala tekst jer je glagol pogrešno preveden, ali je u skladu s kontekstom hrvatske rečenice iako nije u skladu s kontekstom staročeške rečenice. Osoba koja je intervenirala nije poznavala značenje leksema *lektati* (od *lechtati*)[229] u značenju 'škakljati, golicati, podražavati, dražiti', dok ga je prevoditelj vjerojatno poznavao zbog svoje jezične kompetencije u češkome jeziku ili ga je samo prenio prema staročeškome predlošku u starohrvatski tekst. Da je riječ o bludnome kontekstu, odnosno o seksualnim podražajima potvrđuje nam i imenica *ohavnost* iz češkoga predloška u značenju 'besramnost, blud, sramota, pohota'.[230] Također je grafija vidno različita jer je u tome dijelu tekst u rukopisu bio pisan blagom kurzivnom intervencijom, dok je prijevod iznad glagola zapisan ustavnom glagoljicom. (155a) *T(a)ko mrsko i sramno telesa vstanu grišnih da se sam svoje noge ili ruke lekti* (nadredno zapisano *gristi*) *bude za voļu velike mrzosti* prema češkome (93b) *S taku ohawnoſty tyelo zatraczeneho wſtane ze ſſye lekaty bude mrzkoſty ſwe ruky neb nohy ohledaty*. Hrvatska rečenica nespretno je prevedena s obzirom na onu iz staročeškoga predloška koja glasi: *Tako bludno tijela prokletih dražit će se pogledom na svoje ruke ili noge mrskošću.* Tragom ovoga primjera moguće je da je prepisivač prepisujući prevedeni tekst višeput izmijenio lekseme u starohrvatskome prijevodu te je preuzete bohemizme prevodio prema smislu rečenice, a ne prema njihovu značenju koje nije morao poznavati. Moguće je da je time na nekim mjestima i "pokvario" izvorni prijevod.[231] Mogli bismo također izvući zaključak kako je prepisivač moguće namjerno uklanjao uočene češke jezične elemente iz izvornoga prijevoda te da se stoga neki, ponajprije, leksički bohemizmi nisu sačuvali u prijepisu. Takvo izbjegavanje bohemizama uočeno je već na primjeru redakcija *Lucidarija* nastalih prema staročeškim predlošcima, gdje su na određenim mjestima bohemizmi iz inačice u *Žgombićevu zborniku* zamjenjivani hrvatskim leksikom u inačici iz *Petrisova zbornika* kao primjerice *znamenati* domaćim *razumjeti*, (Kapetanović 2010a: 7), bohemizam *gorkost* (od *horkost*) domaćim *teplota* (Milčetić 1902: 280).

[229] Vidi J. Gebauer (1916: 224). Glagol je potvrđen i u oblicima *lekstati, lesktati, loktati*.
[230] Vidi J. Gebauer (1916: 294–295).
[231] Slično je zaključio i S. Ivšić u svojoj raspravi u kojoj je uspoređivao dvije sačuvane inačice staročeškoga *Zrcadla* i starohrvatski prijevod: "(…) a nešto će i prepisivač žakan Luka biti pokvario" (1927−28: 47).

Na marginama rukopisa nalaze se još poneki komentari i zapisi, ali se njima ne intervenira u tekst rukopisa. Tako je na foliji 163b zapisana glagoljična abeceda, a na jednome mjestu prepisivač donosi bilješku koja se odnosi na leksem iz teksta koji ne razumije: *Vidjeti ča je* […][232] *dragam* za naslov (130b) *Žena ka je pogubila 10 drag(a)m srebra iskala g[a] je pril(ě)žno*. Na foliji 121b također je sličan zapis, odnosno komentar *ča je vino slatkost Is(uhrstov)a* koji se odnosi na tekst: *Zač slzi grěšnih i pravo skrušenje jest vino i slatkost B(og)a vsemogućega i jego s(ve)tih*. Ostale se napomene odnose na sadržaj teksta.

Smatramo kako nam sve ovo govori da je prevoditeljeva jezična kompetencija u staročeškome bila zadovoljavajuća te da su mu se kao dvojezičnom prevoditelju ponekad nametala sinonimna rješenja iz češkoga jezika za prevođenje češkoga leksika. Moguće je stoga da je riječ o hrvatskome prevoditelju koji je duže vrijeme prije prevođenja boravio u Češkoj pa poneke takve lekseme nije ni osjećao tuđima. Nismo skloni revidirati dosadašnja istraživanja i zaključke te tvrditi da je prijevode radio Čeh jer postoje pogreške koje ne možemo karakterizirati samo kao prepisivačke jer je njima narušen kontekst i razumljivost starohrvatskoga teksta.

Prema dosadašnjim istraživanjima starohrvatskih prijevoda i našim polaznim pretpostavkama logično je pretpostaviti da se najveći broj pogrešaka u prijevodu koje priječe ispravno razumijevanje djela javljaju zbog prevoditeljeva nerazumijevanja češkoga predloška, bilo da je riječ o nerazumijevanju grafije bilo nepoznavanju značenja češkoga leksema. Smatramo kako nam upravo pogreške mogu posvjedočiti prevoditeljevu jezičnu kompetenciju u češkome jeziku jer ako se pogreške češće događaju na razini kriva tumačenja grafije češkoga predloška, onda njegova kompetencija nije upitna u mjeri kako bi bila da su pogreške na razini nepoznavanja značenja čeških leksema.

Učestalo se u hrvatskome prijevodu tako pogrešno tumači češki grafem <ž> i miješa s grafemom <r>. Takvom zamjenom leksem iz češkoga predloška, pridjev *žádostný* u značenju ‘željan, žuđen’ preveden je leksemom *radostan*: (20b) *Skozi ko s(ve)ti radostni život Marijin znamena se* prema češkome (12b) *Skrze niżto żadoſtny żiwot*

[232] Riječ nerazumljivo napisana.

marigin znamenawa ſie. Prema latinskome izvorniku jasno je da je hrvatski prevoditelj pogriješio: (Lutz – Perdrizet 1907: 13) *Per quod contemplativa vita Mariae designatur.*

Ista se pogreška javlja i kasnije s prilogom *žádostně*: (92a) *za spasenje vsega s(vě)ta svojego O(t)ca jest radostno želil* prema češkome (54a) *za ſpaſſenie wſſeho ſueta ſweho otczue zzadoſtnie zzadal*). Postoji također mogućnost da je prepisivač pri prijepisu izmijenio ovakve primjere.

Također je pogreška temeljena na pogrešnu tumačenju latinske grafije češkoga izvornika i njezinu prijepisu glagoljicom primjer gdje je prevoditelj češko *ovce* u značenju 'ovca' zamijenio s češkim *ovoce* u značenju 'voće': (49a) *Zač uhvatujuće ploda ovoćja i hvatahu, na David plod i ovoćje vinograda svojego jest osvobodil i hvatajuć ga pogubi* prema češkome (32a) *Nebo uchwatnuce owci chwatnie cziniechu ale david owci ſwu wyſwobodie chwataczie zahlubil.* Latinski izvornik ponovno potvrđuje da je hrvatski prevoditelj pogriješio: (Lutz – Perdrizet 1907: 29) *David autem ovem suam eripiens, raptores interfecit.*

Prevoditelja je i grafijska sličnost češke riječi *chvíle* 'trenutak' podsjetila na hrvatsko *cviljenje*, što nije u skladu s češkim i latinskim predloškom: (6a) *Zač obļubļuje č(lově)ku život dlgi dati, ale*[233] *kada semrt pride, ne more li cvilenja prodlžiti?* prema češkome (5a) *ale když ſmrt přide nemož chwilky prodliti.* U latinskome izvorniku stoji: (Lutz – Perdrizet 1907: 6) *Sed, veniente morte, non valet ad punctum prorogare.*

I u sljedećemu primjeru pogreška je nastala zbog kriva čitanja grafije češkoga predloška, odnosno prevoditelj je krivo pročitao grafem <o> umjesto grafema <a> pa je češko *radit se* u značenju 'savjetovati se' preveo kao *roditi se*. Inače u rukopisu prevoditelj redovito prevodi češko *rada* u značenju 'savjet' domaćim *svět* ili *svet* (> *sъvětъ* u značenju 'savjet'): (27b) *[V]a to vrime Oktivijan c(a)r vsěm s(vě)tom g(ospo)dovaše i zato ot Rimļan bil je k(a)ko B(og) mnen. I on se je rodil po pr(o)r(o)č(a)stvu Šibilije da ih je malo ki bi imeli biti veći ot ńega* prema češkome (20a): *Przitom czaſſu Octauianus wſſemu ſuietu panowaſſe a protož od Rzimeninow iako buoh bym gmien Genż radil ſe ſprorokyni Sibillu mali kto wieczczi geho poniem buduci byti.* U latinskome izvorniku stoji: (Lutz – Perdrizet 1907: 19) *Circa idem tempus Octavianus*

[233] Graf. *alě*.

toti orbi dominabatur. Et ideo a Romanis tanqum deus reputabatur. Ipse autem Sibyllam prophetissam consulebat. Si in mundo aliquis eo major futurus erat.

Sve su navedene pogreške očekivane i nisu iznimne samo za ovaj prijevod jer pogrešno tumačenje samo jednoga grafema u riječi u prevođenju vodi često do potpuno drugačija tumačenja značenja. Posebice je to učestalo u srodnim jezicima gdje je češća pojava paronimije[234], odnosno pogreške temeljenje na sličnosti forme riječi. Takve ćemo pogreške razlikovati u ovome radu od pojave lažnih prijatelja, kojom označavamo formalno iste oblike, ali različita značenja. Njih smo u dalje u radu tumačili kao semantičke bohemizme.

Postoje i pogreške kojima je izmijenjen smisao rečenice jer je njihov uzrok nepoznavanje ili kriva interpretacija značenja češkoga leksema.

Primjerice hrvatski je glagoljaš pogrešno razumio češki glagolski pridjev *zšeredil* u značenju ‘pokvario, uništio’ te ga je preveo pridjevom *raširio*, koji upućuje na pozitivan kontekst: (5b) *potom slišimo k(a)ko je č(lově)k sam se razširil. Č(lově)k gda je v časti bil ni razumel, i v(a)n izvržen je(st), da se je proti B(og)u, svojemu stv(o)rit(e)ļu, vzdvig(a)l* prema češkome (5a) *Potom slyſſmy kak člowiek ſam ſe zſſeredil.* Da je hrvatski prevoditelj pogriješio otkriva nam i latinski predložak: (Lutz – Perdrizet 1907: 6) *Consequenter audiamus quomodo homo se ipsum vilificavit.*

Pogrešno je također prenio glagol *ustyděti se* u značenju u značenju ‘postidjeti se, prepasti se’ glagolom *ustuditi,* koji prema AR-u ima značenje ‘učiniti studenim, ohladiti’, a u istome je značenju potvrđen i u SJS-u. I glagol *ustyděti se* potvrđen je u istome rječniku, i to u obliku *ustiditi* (> *оустыдити*) u značenju ‘ohladiti’, dok je povratni oblik *ustiděti se* (> *оустыдѣти сѧ*) u značenju ‘postidjeti se’, i vjerojatno je hrvatskomu glagoljašu prevoditelju bio poznat[235]. Glagoli osnove *-styd-* također imaju značenje ‘prehladiti se, postati hladan’, kao primjerice u staročeškome glagoli *stydnouti*, *vystydnouti*[236]. Vjerojatno je došlo do pogreške te je prevoditelj zamijenio dvije osnove *-styd-* i *-stud-* istoga značenja ‘prehladiti se, postati hladan’ te preveo to značenje glagola

[234] “Paronimi su riječi koje se slično izgovaraju, slično pišu ili slično zvuče, ali imaju različito značenje. Odnos dviju ili više takvih riječi naziva se paronimija. Paronimi su često riječi koje imaju istu tvorbenu osnovu, npr.: *crveniti* 'činiti što crvenim' / *crvenjeti se* 'postajati crven'. Zbog sličnosti izraza u uporabi se paronima često griješi.” (http://savjetnik.ihjj.hr/savjet.php?id=132, pregledano 20. 11. 2014.)
[235] Javlja se u prijevodu: (28a) *Koga moć[n]i kral Oktivijan ustidil se je*.
[236] Vidi VW s. v. *stydnúti*, *vystydnúti*.

ustydnouti umjesto značenja ‘postidjeti se, prepasti se’.[237] Moguće je da je i prepisivač napravio pogrešku pri prenošenju hrvatskoga glagola: (88a) *I naposlija jest* (88b) *im poslal s(i)na svoga jedinoga jeda bi se ustudili ńega ubiti*[238] prema češkome (52a) *A naypoſledy poſlal k nim ſyna ſweho gedineho zda li by ſe ſnad uſtydieli zabiti geho*.

Pogreške su često uzrokovane i doslovnim prevođenjem čeških leksema rastavljanjem na tvorbene dijelove riječi i njihovo prevođenje morfem za morfem, odnosno kalkiranjem takvih tvorbenih dijelova. Nije se pritom vodilo o računa da pojedine tvorenice tvorbom dobivaju novo, često preneseno značenje, koje hrvatski jezik nije uspio prenijeti, ili isti tvorbeni proces u hrvatskome jeziku nije razvio novo značenje kao u češkome jeziku. Primjer bi bio *nepogledanje* (159b), koji bi trebao odgovarati češkome leksemu *nepozornost* u značenju ‘ništavnost, nešto što ne zaslužuje pozornost’, a hrvatski ga je prevoditelj preveo kao antonim leksemu *pogledanje*.

Pogreške se također događaju i zbog višeznačnosti određenih riječi i zbog kriva prevoditeljeva izbora, tj. određenu riječ preveo je značenjem koje u danom kontekstu ne odgovara ili se njime gubi smisao rečenice. Slučaj je to s češkim prilogom *výborně*, koji se u staročeškome izvodio od imenice *výbor* ‘izbor’ pa su usporedo supostojala dva značenja ‘*vybraně, vyvoleně = izabrano*’ i ‘*skvěle, velice = izvrsno*’[239]. Današnje, novočeško značenje je samo ono drugo. Autor je pogrešno uporabio značenje ‘izabran’ vjerojatno nepoznavajući značenje ‘izvrstan’: (11b) *Kraļ Astajeja je(st) čudno videnje videl da z ust bi ńega hćere biše drivo krasno izraslo s lětoraslami i listem preizbornim se razširivše* prema češkome (8a) *krasna wyroſtla ratoleſtmi a liſtim přewybornie ſe roſſirczіwſſi*.

U ovome je primjeru također moguće da je hrvatski prevoditelj doslovno prevodeći morfem za morfem preveo samo prefiks *vy-* u značenju ‘iz’ priloga *výborně* (*vý-bor-ně*), a češku je osnovu samo adaptirao prema hrvatskome fonološkom sustavu. Više ovakvih primjera povezanih s problematikom prefiksa *vi-* (< *vy-*) vidi detaljnije dalje u poglavlju 6.

Neologizmima prevoditelj često pokušava prevesti češke lekseme ili sveze s prenesenim značenjem. Tako češku svezu *bez vrtránie* u značenju ‘bez gunđanja,

[237] Vidi VW. s. v. *ustydnúti* u značenju ‘ohladiti, oslabiti’ i *ustydnúti sě* u značenju ‘prepasti se’.
[238] U rkp. pogr. *ubili*.
[239] Prema Rejzek 2001: 752.

očitovanja svoga nezadovoljstva nečim' prevodi neologizmom *bezvratni*, vjerojatno tvorenim doslovnim prevođenjem morfem za morfem (u slučaju da je češki leksem *vrtranie* zamijenio leksemom *vrat*): (114a) *Krhci jesmo i bezvratni, ne moremo trpěti* prema češkome (70b) *krzehci gsmy a bez wrtranie nemozzem trpieti*. Možemo zaključiti kako je u sličnim situacijama, odnosno kada prevoditelj nije siguran u značenje češkoga leksema, njegov *modus operandi* doslovno prevođenje tehnikom morfem za morfem. Također u istim primjerima možemo govoriti i o lošoj interpretaciji ili lošemu čitanju riječi.

Da se prevoditelj trudi ponuditi odgovarajući kontekst iako je pogriješio, potvrđuje nam i primjer u prijevodu, gdje autor svjesno jedan češki leksem prevodi dvama hrvatskim izrazima: *Listje toga cveta jesu slova Is(us)h(rsto)va i ńega učenje, kimi svěća zgrditi častnimi i vrěmennimi rěči za n(e)beske* (16a) prema češkome *Liſtie tohoto kweta ſu ſlowa bozie a kryſtowo uczenie gimž radi zhrzieti czaſnimi wieczmi pro nebeſſke* (10b). Prvi izraz krivi je prijevod, gdje su zamijenjeni pridjevi *častan* (lat. *honestus, honorabilis,* v. AR I, s. v. *častan*) i *časan* (lat. *momentaneus,* v. AR I, s. v. *časan*), a drugi ispravan (*privremen*, v. AR XXI, s. v. *vremen*). Primjer je to samokorekcije jer je prvotno kriv prijevod, nastao zbog paronima *časan* (pridjevi *časný* i *častný* u češkome imaju isto značenje)[240], prevoditelj sam ispravio.

Na drugome mjestu prevoditelj također pridjevom *častan* krivo prevodi pridjev *častý*: (142b) *Mojsěj běše velě kras(a)n i lip na pozrenju, ki se toj kraļični vele ļubļaše i častnim gledanjem vzgledala ga je* (prema (85b) *czastym wzhledanym obhledala*). U više primjera čak i pridjev *šťastný* u značenju 'sretan, blažen, uspješan' prevoditelj krivo prevodi pridjevom *častan*: (19b) *To je Marija častna i prečastna častno našla* prema češkome (12b) *marya ſſtiaſtna a přeſſtiaſtna ſtiaſtnie nalezla.*

Kako je to vidljivo iz primjera, više se pogrešaka ipak može prepisati nerazumijevanju grafije i nespretnim prevoditeljskim rješenjima te greškama u predlošku, nego nedovoljnu poznavanju češkoga jezika pa smo i na ovaj način pokazali kako prevoditeljeva kompetencija u češkome jeziku nije upitna. Također, uočene pogreške tipične su u prevođenju i očekivane su i u suvremenim prijevodima. Takozvane

[240] Vidi *Vokabulář Webový* pod natuknicom *častný*[2] i *častný*.

prevoditeljske zamke: kalkiranje, paronimija, prevelika doslovnost, lažni prijatelji[241], višeznačnost leksika, prisutne su uvijek bez obzira na starost teksta i okolnosti u kojima prijevod nastaje. Iako smo naveli takve primjere, možemo naučiti da pogreške koje su nastale zbog njih nisu toliko brojne da bi priječile potpuno razumijevanje starohrvatskoga prijevoda. Prevoditelj je na takvim mjestima često pokazivao i svoju kreativnost.

Također se može zaključiti kako prevoditelj često poznaje značenje čeških leksema koje preuzima. Takve preuzete bohemizme uvodi u hrvatski tekst najčešće kontaktnim sinonimima u kojima je jedan član preuzeta riječ, a drugi domaći ekvivalent. Već smo spomenuli mogućnost da je takve hrvatske nadopune staročeškim leksemima u hrvatskome tekstu unosio i prepisivač: bohemizam *příklad* u značenju 'primjer' protumačen je sinonimom (131a) *priklad ili obraz*; bohemizam *uzel* u značenju 'čvor, kitica' sinonimima (107b) *snopu ili uzli mirri*; bohemizam *utylý*[242] u značenju 'velikoga tijela, debel' komentiran je u hrvatskome tekstu imenicom kao 46b *v(a) utili ili razkoši*; glagol *obětovati* u značenju 'žrtvovati' prevodi sinonimima (29b) *obětovati, prikazati i ofertati* (93a *Moab prikazoval ili obetoval sina svojego*). M. Štěrbová (1954: 382) glagol *obětovati* tumači kao bohemizam. Isti je glagol potvrđen u Građi za RCJHR i u AR-u, ali u značenju 'obećati, zavjetovati se'. Samo je jedna mlađa potvrda u značenju 'prikazati, posvećivati' iz Gundulića. Prevoditelju je izraz bio poznat, ali mu je bila i poznata činjenica da se on ne rabi u značenju 'žrtvovati, prikazati u žrtvu' pa ga želi dodatno pojasniti leksemima *prikazati ili ofertati*. Takav je primjer u tekstu *Zrcala*: *to rekuć samomu B(og)u ofrana ili prikazana* (18b) prema češkome *geſt obietowana* (12a). Možemo dodati primjer u kojemu autor samo nekoliko folija dalje isti glagol *obětovati* prevodi također sinonimima: (29b) *B(og)u ju je za h(va)lu obětoval ili prikazal* za (21a) *bohu za podiekowanie obietowal*.

[241] Nismo se u radu osvrtali na problematiku lažnih prijatelja, koje smo označili kao semantičke bohemizme (o njima dalje u poglavlju 7.4. i 8.5.), jer smatramo da nisu ometali prevoditelja, odnosno on ih navodi kao formalno domaći leksik, ali u značenju koje je potvrđeno samo za češki jezik.

[242] U ovome slučaju riječ je o pravoj hendijadi, gdje je prevoditelja pridjev *utylý* u značenju 'velika tijela, debel' (u rukopisu preveden imenicom *v(a) utili*, dok u staročeškome jeziku kao apstraktna imenica koja se odnosi na pridjev *utylý* funkcionira *utylost*) asocirao na obilnost i raskoš pa je u nepotpunu razumijevanju doslovnoga smisla češke rečenice (prilog *spieše* u značenju 'brže, ranije' razumio je kao glagol *spěšiti* u značenju 'žuriti') kreativno izmijenio hrvatski prijevod a da pritom nije porušio rečeničnu poruku: (46b) *Iskusitel najprvo č(lově)ka lakomstvom podloži zač kto v(a) utili ili razkoši spešit obilno, ta grih tudje upade* prema češkome (31a) *Zkuſitel nayprwe czlowieka lakotu podstupi neb utyly ſpieſſe než ſkrowny w hriech upadne* u značenju 'Iskusitelj će najprije čovjeka pohlepom iskušati jer debeli će prije nego skromni u grijeh upasti.'

U kontaktnoj sinonimiji prevoditelj često postavlja crkvenoslavenske i hrvatske izraze jedan uz drugoga: (7a) *Koga ja poļubim ili lobžem*; također starije i mlađe izraze: (48a) *gredi*[243] *ili mrstki*; ili one regionalno obojene uz opće izraze: (6b) *urdinali ili světniki*; (118a) *kanntuni ili uglni*, te uz posuđenice ne samo češkoga podrijetla i domaći izraz: (123a) *harta ili bargamin* prema leksemu iz predloška (75a) *pargamen*; (57b) *mito imeli ili ozurali*[244]; (56b) *na promenu ili gambiju*[245].

Da prevoditelj poznaje značenje čeških leksema koje preuzima, govori nam i tumačenje preuzetih čeških leksema uz sam leksem: (147b) *koń zobni or* za češko *oř*. Opisno prevođenje, odnosno tumačenje jednoga češkoga leksema hrvatskim sintagmama još je jedan postupak kojim se prevoditelj služi u nedostatku jednoznačnoga hrvatskog ekvivalenta. Sličan postupak tomu je i uporabu figure *hendiadyoina*, odnosno prevođenja jedne češke riječi dvjema hrvatskima.[246] Takav postupak uočio je J. Reinhart i u drugim prijevodima sa staročeškoga (2000: 143). Opisno prevodi tako (36b) *hrdlolíbezné věci* u značenju 'ukusne stvari, ugodne grlu' kao (57b) *grlu svojemu ļubeznive riči*; (97a) *velika riba kit* za (61b) *velryba* u značenju 'kit'; (71a) *poražen i predan v celovu* za češko (42a) *prozrazen* u značenju 'izdan'. Primjerice leksem *předek* (mn. *předky*)[247] u značenju

[243] Prema AR-u (vidi AR III s. v. *grd* 1. a), izvorno je i najstarije praslavensko značenje ovoga pridjeva *ohol* 'superbus', a u tome značenju i obliku nalazi se "samo u kńigama pisanima crkvenijem ili miješanijem jezikom." Međutim, u RCJHR II natuknica *grd* ne postoji. Također je općenita napomena u AR-u kako se "u naše vrijeme kod većine našega naroda obična je ova riječ samo u komparativu *grđi*, a zamjeńuje je *grdan*; ali se uzdržala po zapadnijem krajevima." S. Ivšić (1927–28: 59) i M. Štěrbová (1954: 380–381) klasificiraju pridjev *grd* te glagol *vzgrdati*, a J. Reinhart (2001) samo glagol *vzgrdati* kao češke posuđenice u hrvatskome prijevodu. S tim se ne možemo složiti jer je očito hrvatski prevoditelj doveo u vezu pridjev *grd* s bliskoznačnicom *mrzak* kako bi preveo češki pridjev *hrdý* u značenju 'ohol, gord' jer je bio svjestan da je riječ o starijoj ili regionalno obojenoj riječi, dok se glagol *vzgrdati* uz svršeni oblik *vzgrditi* nalazi kao natuknica u RCHRJ I. u značenju 'prezirati'. Potvrda je iz *BrN*$_2$. Potvrđen je i glagol *vzgrděti*, koji primarno značenje ima prema osnovi *grd* 'uzoholiti se'. Potvrde su iz *BrVO* i *CVinod*. Riječ je dakle o crkvenoslavizmima, a ne o bohemizmima.

[244] U AR IX postoje natuknice *oruza* i *oruznik* u značenju 'posuđivati s dobitkom, onaj tko posuđuje s dobitkom' s napomenom da je vjerojatno riječ o posuđenicama iz talijanskoga te da nisu potvrđene u nijednom drugom rječniku. Moguće je da je riječ o leksemima usko regionalno rasprostranjenima jer su potvde samo iz djela protestantskih pisaca (Ante Dalmatin, *Novi teštament* i *Proroci*).

[245] Nije potvrđeno u AR-u, vjeroj. prema tal. *cambio* 'mijenjati'.

[246] *Hendiadyon* (hendijada) je "govorna figura kada se jedan pojam izriče dvjema riječima spojenima veznikom, npr. u našoj nar. pjesmi: *kita* i *svatovi* umj. *kićeni svatovi*" (Klaić 2002, s. v. *hendijada*). Takvu postupku bliska je i kontaktna sinonimija, a razlikuje ih to što se u hendijadi dovode u vezu nesinonimni izrazi.

[247] Prema AR-u, leksem *predak* javlja se tek s prvom potvrdom u Šulekovu rječniku prema ruskome *predokъ* u značenju 'predci'. U češkome je isti leksem u obliku *předek*, ali dvojaka značenja, pa uz značenje *predak, pradjed* znači i 'prednji dio, prednja strana'. Drugo je značenje češkoga leksema Šulek također preuzeo pa prema njemu leksem *predak* ima dvojako značenje kao i češko *předek*. *Predak* u

'pretci' prevodi kao *pridne otce* (65a). Pridjev *pridan* znači 'koristan', dok se u Istri koristi u značenju 'lijep'[248], što ne odgovara značenju češkoga leksema. Takva uporaba pridjeva *pridan* u značenju 'prošli, bivali' javlja se još jednom u rečenici (153a) *I o ča vam rabe riči pridne prem[..]le*[249] prema češkome (92b) *aczo wam platno wſe mynule czo gſte wzyely*. Još jedan primjer pogrešne primjene opisnoga prevođenja, odnosno stvaranja neologizma *uružnim* pod utjecajem češkoga predloška, je (107a) *oděninjem*[250] *uružnim* za češko (66a) *oděním a oružím* 'zaštitnom odjećom i oružjem'. Isti leksem *oděnie* u značenju 'zaštitna vojnička odjeća' prevodi se drugi put također opisno uz stvaranje neologizma kao (65b) *odiću branu*. Drugi je postupak generalizacija (Adamičová 2007: 135), tj. umjesto podređenoga pojma navodi se nadređen i općenitiji pojam (*težkoće* za češki *tesknosti* 'tuga, sjeta, teškoća').

Uporabom različitih izražajnih sredstava dokazuje se prevoditeljeva otvorenost prema leksiku različita podrijetla, crkvenoslavizmima, posuđenom leksiku: talijanizmima, germanizmima, lokalizmima i regionalizmima. Prevoditelj se dakle koristi svim raspoloživim sredstvima kako bi protumačio što vjernije češki predložak i svoj prijevod učinio razumljivijim široj publici. Kontaktna sinonimija stoga nije samo u službi razrješavanja nedoumica koje nastaju pri nepoznavanju određenih čeških leksema.

I M. Štěrbová (1954: 382)[251] i J. Reinhart istaknuli su kreativnost hrvatskoga prevoditelja, a Reinhart ju posebice vidi u tvorbi neologizama, riječi nastalih na češkoj i hrvatskoj podlozi, a primjere navodi iz rukopisa *Zrcalo* (1997: 196). Za takve hibridne tvorenice[252], odnosno neologizme tvorene od češkoga i hrvatskoga jezičnog materijala, tvrdi da je teško ponekad odlučiti je li riječ o pogrešci u prevođenju ili tehnici prevođenja "fonetiziranje"[253], koja je već potvrđena u najstarijim slavenskim prijevodima s latinskoga ili grčkoga. Tipičan bi primjer takva prevođenja bio prema autoru *nehval'nost*

---

današnjemu značenju nalazi se i u Popovićevu rječniku. Potvrde iz tekstova su s kraja 18. st. Vidi AR XI s. v. *predak*, 2. i 3.

[248] Vidi XI AR s. v. *pridan*.

[249] Rukopis oštećen na ovome mjestu.

[250] Leksem *oděninje* mogli bismo proglasiti bohemizmom s domaćim nastavačnim morfemom jer u hrvatskome jeziku takav leksem ne postoji, a prema AR-u u značenju 'odjeća' rabe se *odjev*, *odjevenje* te *odjenje*.

[251] Na primjeru prijevoda čeških riječi *neustavičnost*, *ustavičný* i *neustavičný* autorica zaključuje kako prevoditelj ne preuzima gotove češke izraze nego pokušava sam stvoriti ekvivalentne hrvatske izraze.

[252] Autor je obrađivao i ruske i poljske prijevode sa staročeškoga, ali u njima nije naišao na ovakav tip hibridnih neologizama.

[253] "Anwendung einer Art 'phonetischer Übersetzungstechnik'".

za češki *nevděčnost* ‘nezahvalnost’ iz *Zrcala*. Među ostalim primjerima iste tehnike prevođenja uočenih u *Zrcalu* nalaze se leksemi: *častnost* za češki *ctnosti* u značenju ‘čast, vrlina’; *svedenje* za češko *svědomie* ‘savjest’; *nepogledanje* za češko *nepozornost* ‘nepažnja, nešto što ne zaslužuje pozornost, pažnju’; *otpověd* za češko *vypověděnie* ‘iskaz, očitovanje’, *zopačene* za češko *opakovanie* ‘ponavljanje’[254]. Dakle riječ je o neologizmima, koje prevoditelj tvori pod utjecajem češkoga predloška, on se koristi dijelovima čeških leksema te s pomoću njih kao stranih uz domaće tvorbene elemente tvori nove riječi. Takav je primjer i neologizam (65b) *zamisla* kao imenica vjerojatno srednjega roda (*zamislo, zamisla*) tvorena prema češkome *řemeslo* u značenju ‘umijeće, obrt’. Ovaj neologizam tvoren od čeških i hrvatskih tvorbenih elemenata potvrđen je samo jednim primjerom jer se u ostalim slučajevima češko *řemeslo* prevodi domaćim izrazom *meštrija*. Više ćemo ovakvih primjera protumačiti i navesti u poglavlju 7.3.

Neologizmi se u prijevodu ne javljaju samo pod utjecajem češkoga predloška. Nekoliko njih tvori prevoditelj sam kako bi pojačao ekspresivnost izraza: (100a) Prišal si *želěni želětelniče*, koga je naše vzdihanje vapilo!

Svi gore navedeni primjeri i primjena različitih postupaka tehnike prevođenja potvrđuju nam da je riječ o kreativnome i savjesnome prevoditelju, koji će u svojoj namjeri da prenese sadržaj pisan stranim jezikom posegnuti za različitim izražajnim sredstvima. Takav je prevoditelj otvoren u izboru leksika, slikovit u tumačenju i prilagodljiv u nalaženju rješenja za nerazumljive dijelove stranoga predloška. Prevoditelju je na ruku išla i manja razlika između staročeškoga i starohrvatskoga (staročakavskoga) jezika u 14. i 15. stoljeću, za razliku od današnje razlike među istim jezicima. Staročakavski i staročeški sustav u mnogim su fonološkim, morfološkim i leksičkim značajkama bili bliskiji nego što je to slučaj sa suvremenim češkim i hrvatskim jezikom. Na takve ćemo sličnosti dalje upućivati u radu.

5.4. Terminologija u dodirnome jezikoslovlju

Rezultat procesa jezičnoga posuđivanja očituje se najprije na leksičkoj razini, a tek uz duži period jezičnoga dodira moguće su promjene i na ostalim jezičnim razinama. Posebna je pozornost stoga uvijek bila usmjerena na izbor termina kojima će se nazivati

[254] J. Reinhart navodi i neke tvorenice koje ne bismo stavljali u istu kategoriju jer je riječ o već potvrđenu starohrvatskom leksiku Primjerice *uzļubiti*, *svršeno, teškoće* (Reinhart 1997: 196).

leksičke posuđenice. Nastala je razvedena terminologija[255] s obzirom na različit pristup problematici jezičnoga posuđivanja. U hrvatskome jezikoslovlju terminom posuđenica označava se riječ koja je ili po formi ili po sadržaju preuzeta iz stranoga jezika (Štebih Golub 2010: 26). Prema B. Štebih Golub (2010: 26) takva definicija zahtijeva dijakronijski pristup, odnosno određivanje posuđenica zahtijeva dijakronijsko istraživanje. Dalje se u terminološkoj podjeli također očituje procesualnost: prvo su to strani, neadaptirani elementi jezika davatelja u jeziku primatelju (*strane riječi, tuđice*), a nakon procesa usvajanja i adaptacije stranoga leksičkog elementa postaju prilagođeni i integrirani jezični elementi u jeziku primatelju (*usvojenice*). Strana riječ mora se adaptirati na svim jezičnim razinama da bi se mogla uklopiti u sustav jezika primatelja (Štebih Golub 2010: 38). I ta je temeljna podjela bila podložna čestomu redefiniranju s obzirom na različite znanstvene pristupe i kriterije razgraničavanja ovih dvaju termina. J. Ajduković (2004: 13) pak poopćuje definiciju posuđenica te ih tumači kao "(...) usađivanje stranog elementa u jeziku primaocu bilo da se radi o fonološkom, gramatičkom ili leksičkom nivou. Pozamljenica može da bude cela reč ili njen manji deo." On ističe: "Da bi se utvrdilo da li je neka riječ pozamljenica u jeziku, lingvista mora da se obrati informatoru ili pisanim tekstovima." (isto: 19).

Smatramo ipak kako se na našemu primjeru, koji se temelji na jednokratnu i trenutačnu utjecaju češkoga jezika na jezik pisanoga teksta (prijevoda), možemo koristiti terminom *posuđenica*. Njome ćemo označavati češki jezični utjecaj na svim jezičnim razinama. Riječ je tako o 'srednjovjekovnim bohemizmima'[256], terminu kojim možemo nazvati češki jezični element koji je ušao u starohrvatski tekst prevođenjem pod utjecajem češkoga predloška u srednjovjekovnim tekstovima, starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga.

Takva posuđenica, koju smo uočili u našemu tekstu, nije rezultat postojanja iste češke posuđenice preuzete u nekome ranijem jezičnom razdoblju dodira ovih dvaju jezika[257] (koja se nanovo aktivirala[258] ili je kontinuirano postojala u jeziku). Isto tako,

[255] Detaljno o terminologiji koja se odnosi na leksičke posuđenice vidi u B. Štebih Golub (2010: 22–30).
[256] Ajduković (2000: 90) definira *izme* kao "(...) sve riječi jednog jezika kod kojih postoje pojednačno uzev, u kombinaciji ili zajedno, glasovni, ortografski, tvorbeni, gramatički, semantički, stilistički i drugi tragovi jezika iz kojeg su preuzete...".
[257] Primjerice u moravskome razdoblju kada su u crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije prijevodima liturgijskih knjiga ušli brojni moravizmi.

ponovno javljanje iste posuđenice u tekstovima iz kasnijega razdoblja dodira (primjerice u preporodnim tekstovima iz 19. st.) ne znači da je ta posuđenica egzistirala u hrvatskome jeziku stoljećima.

Primjerice B. Šulek je uveo u hrvatski jezik bohemizam *gudba* 'glazba', a isti je potvrđen već u tekstu *Lucidarija* iz *Petrisova zbornika* (197b *Gdo je našel gudbu?*)[259]. Takve lekseme posuđene iz istoga jezika, ali u dvama različitim razdobljima nećemo dovoditi u vezu.

Sve su to posuđenice koje su funkcionirale u jednome jezičnom razdoblju ili samo u jednokratnoj komunikaciji (pod time mislimo na jedan jezični zapis, rukopis) te su zaboravljene ili se nisu ukorijenile u jezičnoj uporabi pa su se u drugome razdoblju ponovno vratile u jezik. Takve tvrdnje izvodimo prema dosadašnjim istraživanjima, odnosno prema potvrdama u AR-u, u kojemu nisu zabilježeni posuđeni bohemizmi koje smo mi uočili u starohrvatskome prijevodu. To znači da vjerojatno izvan korpusa staročeških emauskih prijevoda sa staročeškoga nisu ni bile poznate.

Za našu temu važno je razgraničiti moravizme i panonizme[260] preuzete u ranom, velikomoravskom razdoblju pismenosti na crkvenoslavenskome jeziku od 10. do 13. stoljeća od bohemizama posuđenih prevođenjem u našemu korpusu emauskih prijevoda. Moravizmi i panonizmi prijevodima su se raširili u sve redakcije crvenoslavenskoga jezika i pripadaju općemu crkvenoslavenskom leksiku, koji se javlja u starim naslijeđenim prijepisima i prijevodima kanonskih i liturgijskih knjiga, ali i u mlađim neliturgijskim rukopisima u zbornicima (Šimić 2010)[261]. Moguće je stoga da se javljaju i u našim prijevodima među crkvenoslavenskim leksikom. Takve lekseme nećemo smatrati

---

[258] S obzirom na Ajdukovićev pristup o aktivaciji leksika (2004: 83).

[259] Prema transkripciji i izdanju A. Kapetanović (2010: 3–33).

[260] Moravizam Reinhart (1980: 72) označava kao "(...) ein Lexem, das auf das "Tschechoslowakische" (Westsl.?) beschränkt ist – das heißt zumidest im Südsl. (besser auch im Ostsl.) nicht belegbar ist, im Aksl. jedoch – besonders in bestimmten Texten bzw. auch in der Hl. Schrift an bestimmten Stellen – durch Einfluß des in Mähren gesprochenen Idioms vorkommt. Per definitionem muß ein "Moravismus" in einer Vorstufe des Č. – wir wollen einmal Urč. Nennen – vorgekommen sein." ("(...)leksem ograničen na „češkoslovački" (zapadnoslav.?) – to znači da barem nije potvrđen u južno sl. (bolje ni u istočno sl.), no javlja se u crkvenoslavenskome – osobito u određenim tekstovima, npr. u svetim spisima na određenim mjestima – zbog utjecaja idioma kojim se govorilo u Moravskoj. Per definitionen „moravizam" mora postojati u nekoj predrazvojnoj fazi češkoga (nazivat ćemo ga pračeški)."

[261] Autorica ističe višeslojnost leksika crkvenoslavenskoga jezika: "1. Slavenski leksik: moravizmi, ohridizmi, preslavizmi, kroatizmi, 2. Strane riječi: grecizmi, latinizmi, protobugarizmi, talijanizmi, germanizmi i mađarizmi."

bohemizmima i nećemo ih dovoditi u vezu s češkim utjecajem u proučavanim prijevodima.

Zasebnu kategoriju, odnosno rezultat semantičkoga posuđivanja, čine kalkovi ili prevedenice[262] (doslovni kalkovi, djelomični kalkovi, polukalkovi, frazeološki kalkovi, sintaktički kalkovi, semantički kalkovi, hibridne složenice), nazvani tako jer oni posuđuju značenje, a ne formu. Novotvorenice ili neologizmi domaće su riječi koje se stvaraju pod utjecajem stranoga jezika.

5.5. Problemi u primjeni teorije dodirnoga jezikoslovlja na odabrani korpus

Primjena teorije dodirnoga jezikoslovlja na našemu primjeru, dodiru dvaju jezika u prijevodu srednjovjekovnoga teksta, iziskuje specifičan pristup i prilagodbu. Posebna se pozornost stoga treba dati okolnostima u kojima se ostvario dodir: srednjovjekovni tekst preveden je za boravka hrvatskih svećenika glagoljaša u ograničenome vremenskom razdoblju (od 1346. do 1419. godine) u Emauskome samostanu u Pragu. Prijevod je prema dosadašnjim istraživanjima (Ivšić 1922–23: 299) napravio Hrvat, koji je vjerojatno nepuno prije toga naučio češki jezik. Djelo je sačuvano samo u prijepisu, koji je nastao u Vrbniku na otoku Krku. Dok podatak o prijepisu otkriva natpis na kolofonu rukopisa, podatak o tome gdje je nastao prijevodi nemamo. Možemo stoga pretpostaviti kako je prijevod *Zrcala* uz ostale prijevode sa staročeškoga mogao nastati u Pragu ili su rukopisi mogli biti doneseni u Hrvatsku i biti prevedeni na domaćemu terenu. Jezik je prevedenih dijela raznolik, a najčešće je riječ o starohrvatskome književnom jeziku s ponekim crkvenoslavenskim značajkama na svim jezičnim razinama[263] ili pak o artificijelnome hibridnom književnojezičnom tipu[264] čakavsko-crkvenoslavenskih jezičnih obilježja. Važno je istaknuti kako nije riječ o djelima pisanima crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije, kako se dosad o njima pisalo, jer je udio crkvenoslavenskoga u njima

[262] Detaljno o prevedenicama i problematici vezanoj uz njih vidi u radu V. Muhvić Dimanovski 1992: 93–205.
[263] I E. Hercigonja (1975: 31) ističe da su prijevodi s češkoga, kao i oni s latinskoga i talijanskoga pisani narodnim jezikom "s rijetkim tragovima crkvenoslavenskog u funkciji stilskog sredstva".
[264] Svjesno jezik rukopisa dijelimo u dvije skupine jer je primjerice jezik fragmentarno sačuvanoga *Raja duše* i *Žitje s(veta)go Ivana Krstiteļa* (269b – 273b) iz *Petrisova zbornika* jako arhaičan i s izrazitim crkvenoslavizmima pa ne možemo govoriti u tome slučaju o starohrvatskome jeziku.

dovoljan da fukcionira kao jedna od sastavnica jezika, a ne da se tako jezik djela u potpunosti okarakterizira[265].

Tema je ovoga rada proučiti kako i u kolikoj je mjeri češki jezik utjecao na hrvatski u prijevodu te usporediti taj utjecaj na prijevodu *Zrcala* s utjecajem u ostalim prevedenim tekstovima. Iz svega toga proizlaze sljedeće činjenice bitne za proučavanje jezičnoga dodira u okviru teorije dodirnoga jezikoslovlja:

1. jezični dodir ostvaren je izravno u dodiru dvaju jezika i bez posrednika, ali pismeno; dodir se nije ostvario kao proces, već kao pojedinačan slučaju utjecaja jednoga jezika na drugi pri prevođenju;

2. mjesto dodira dvaju jezika je dvojezičan pojedinac, prevoditelj, a dodir je ostvaren u prevedenome tekstu;

3. strani, odnosno češki jezični element prodire u hrvatski jezik zbog više različitih razloga i ne očituje se samo posuđenim elementima, već i u obliku pogrešaka, nespretnih prijevoda, novotvorenica ili hibridnih složenica[266] i slično, a zajedno ćemo sve te utjecaje objediniti terminom interferencija;

4. promatra se utjecaj jezika s kojega se prevodi (jezik davatelj) na jezik na koji se prevodi (jezik primatelj) na primjeru više prevedenih tekstova u istome, vremenski ograničenu razdoblju u srednjemu vijeku pa je mogućnost prihvaćanja i širenja stranoga jezičnog elementa u jeziku primatelju ograničena zbog mala broja recipijenata; stoga ćemo prvenstveno govoriti o dodiru na primjeru prevedenoga teksta.

---

[265] Pogrešne su stoga tvrdnje pretežno češkim znanstvenika da je riječ o crkvenoslavenskom jeziku (Štěrbová 1954: 380), (Kolektiv oddělení pro dějiny českého jazyka ÚJČ ČSAV 1973) i dr. S druge strane J. Reinhart (1997: 190) ispravno opisuje jezik kao "(...) eine Mischsprache zwischen Kirchenslavisch kroatischer Redaktion und čakavischem Kroatisch." Više o ovoj temi vidi u poglavlju 2.2.4. o jeziku rukopisa. Mi smo se u određivanju jezika rukopisa rukovodili kriterijima koji razdvajaju crkvenoslavenski jezik od starohrvatskoga (odnosno narodnoga) jezika, a postavljeni su pri izradbi *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (Nazor 1963). Ranije se u radovima i hrvatskih filologa nije inzistiralo na strogoj podjeli između starohrvatskoga i crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, tako da ona nije ni mogla biti uočena u radovima čeških filologa. U novije vrijeme, a započelo je to osnivanjem projekta *Starohrvatski rječnik* voditeljice Dragice Malić (sadašnji je voditelj Amir Kapetanović) u radovima se navode razlike između ovih dvaju sustava.

[266] Više o temi pogrešaka u prijevodu i tehnici prevođenja vidi u Kramarić 2013 (rad u postupku objavljivanja).

5.6. Metodologija i ograničenja pri tumačenju građe

Korpus koji proučavamo u ovome radu pripada starijemu jezičnom razdbolju i stoga je potrebno u njegovu tumačenju biti posebno oprezan. Discipline koje nam mogu pomoći u radu su razne, od filologije, tekstologije, etimologije, povijesne semantike, dijakronijske semantike, do leksikologije i dodirnoga jezikoslovlja. Važno je unaprijed istaknuti kako ćemo pristupiti građi te navesti kojim ćemo se sredstvima (pomagalima) koristiti u njezinu tumačenju te upozoriti na njihova ograničenja.

Ovakvu tipu obrade leksika te određivanju posuđenica u srednjovjekovnim tekstovima mora se prilaziti s velikim oprezom jer većina starije građe iz 13. i 14. stoljeća nije obrađena pa i nemamo potvrde iz tih ranijih razdoblja. A upravo nam te potvrde određenoga leksika mogu reći kada se neki leksem prvi put javlja, a ako on postoji u građi pisanoj hrvatskim jezikom, onda zasigurno nije riječ o bohemizmu. Također, većina starije građe pripada zajedničkomu staroslavenskom jezičnom sloju. Takav leksik može pripadati redakciji određenoga jezika ili biti svojinom svih slavenskih jezika. Staročeški je jezik dobro obrađen i opisan, postoje rječnici i gramatike iz toga jezičnoga razdoblja, za razliku od starohrvatskoga, koji sve to još nema pa *Akademijin rječnik* i dalje ima funkciju povijesnoga rječnika[267]. Za najranije zapise stoga smo konzultirali *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* I. i II. (dalje kao RCJHR I. i II.), Građu za *Crkvenoslavenski rječnik hrvatske redakcije* (dalje kao Građa za RCJHR)[268] te *Slovník jazyka staroslověnského* (1959. – 1997.) (dalje kao SJS).

Od etimoloških rječnika konzultirali smo *Etimologický slovník jazyka staroslověnského* (gl. ur. Ilona Janyšková) 1989. i dalje, koji također nije dovršen, Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV, Machekov *Etimologický slovník jazyka českého* 1968., Kopečný i dr. *Etimologický slovník slovanských jazyků, Slova gramatická a zájmena* 1980., Rejzekov *Český etymologický slovník* 2001.

Središnje mjesto u proučavanju građe pisane starohrvatskim jezikom ima *Akademijin rječnik*, koji uz Mažuranićev pravno-povijesni rječnik (1908. – 1922.) i dalje funkcionira kao jedini povijesni rječnik hrvatskoga jezika. Ipak i u njemu nije povijesna

[267] Uz Mažuranićev rječnik *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik* (1908. – 1922.).

[268] Zahvaljujemo se Staroslavenskome institutu u Zagrebu što su nam za potrebe ovoga rada omogućili korištenje navedene Građe.

građa u potpunosti zastupljena, posebice povijesna čakavska građa, koja nam je u našemu slučaju nužna za usporedbu. Starohrvatski je rječnik u izradi, a nije također u potpunosti obrađena ni građa za taj rječnik. Smatramo stoga kako se tvrdnje o prodiranju bohemizama u starohrvatski jezik, dakle ne samo u prijevode koji su nastali sa staročeškoga jezika mogu sa sigurnošću iznositi tek nakon potpune obrade građe za rječnik.

S češke strane situacija je mnogo bolja jer je građa obrađena te postoje rječnici i jezični priručnici iz staročeškoga razdoblja. Ipak, najvažniji Gebauerov *Staročeský slovník* nije dovršen, a također nije dovršena ni internetska verzija staročeškoga rječnika *Vokabulář webový*, tako da nam svi podatci nisu bili dostupni (nisu obrađene sve natuknice). *Vokabulář webový* (dalje kao VW) objavljen je na internetskoj stranici http://vokabular.ujc.cas.cz, a objedinjuje sve dosada izrađene staročeške rječnike[269] te rječnike u nastanku na temelju kartoteke za izradu Staročeškoga rječnika pri Odjelu za razvoj jezika pri Institutu za jezik češke Akademije znanosti (Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.): *Elektronický slovník staré češtiny, Staročeský slovník i heslář*.

Od gramatičkih i jezičnih priručnika konzultirali smo djela sljedećih autora: Lamprecht i dr. *Historická mluvnice češtiny* 1986., Komárek *Historická mluvnice česká* I. *Hláskosloví* 1962., Gebauer *Historická mluvnice jazyka českého* I *Hláskosloví* ^{2}1963.; *Historická mluvnice jazyka českého* III. *Tvarosloví* I. *Skloňovaní* 1958.; *Historická mluvnice jazyka českého* II. *Časování* 1960.; *Historická mluvnice jazyka českého* IV *Skladba* 2007.; Komárek *Dějiny českého jazyka* 2012.

Poseban je problem govoriti o semantici, a nju ne možemo izbjeći pri radu s leksikom. Promjena ili stabilnost značenja, sužavanje ili širenje značenja domene su koje pripadaju uz leksikologiju i dijakronijskoj semantici, a detaljne semantičke studije o razvoju češkoga i hrvatskoga jezika nisu napravljene te je potrebno biti oprezan u tvrdnjama i proučavanju značenja leksika. Također bi se o semantici trebalo govoriti u kontekstu svih slavenskih jezika, a ne samo staročeškoga i starohrvatskoga. U ovome

[269] Riječ je o sljedećim rječnicima i bazama: *Malý staročeský slovník (MSS)*, *pracovní heslář k lístkové kartotéce Staročeského slovníku (HesStčS)*, *Slovník staročeský Jana Gebauera* (GbSlov), *Staročeský slovník* 1–26 (StčS), *Slovníček staré češtiny Františka Šimka* (ŠimekSlov), *Index Slovníku staročeských osobních jmen Jana Svobody* (IndexSvob), *Elektronický slovník staré češtiny* (ESSČ) i digitalizirana rječnička kartoteka Jana Gebauera.

trenutku za to nisu stvoreni uvjeti (nedovoljno obrađena povijesna građa, nedostatak rječnika i dr.).

5.7. Metodologija i terminologija u primjeni teorije dodirnoga jezikoslovlja

Kako bi naš rad bio što jasniji i metodološki opravdan, poslužit ćemo se terminologijom, koju je ustanovio R. Filipović. Strani, odnosno element uočen u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga nazivat ćemo posuđenicom[270], bez obzira na to je li riječ o cijeloj riječi ili samo o njezinu manjem dijelu. R. Filipović strani element prije ulaska u jezik primatelj naziva *modelom*, posuđeni neadaptirani model u jeziku primatelju *kompromisna replika* (tuđica), a adaptirani model u jeziku primatelju *replika* (usvojenica).

Iako u ovome radu ne možemo govoriti o jezičnome posuđivanju kao procesu pa stoga niti razlikovati stupnjeve u procesu, možemo preuzeti Filipovićevu terminologiju izbjegavajući procesualni karakter time da ćemo govoriti samo o *modelu* i *replici*, a jezike u dodiru nazivati *jezik primatelj* i *jezik davatelj*.

Preuzimajući teoretske postavke od E. Haugena i U. Weinreicha, Filipović (1986: 68) također govori o dvjema osnovnim lingvističkim operacijama: *importacija* i *supstitucija*. Supstitucijom se elementi jezika davatelja zamjenjuju elementima jezika primatelja, dok se importacijom unose elementi jezika davatelja u sustav jezika primatelja, što čini inovaciju u njegovu sustavu. Procesualni karakter posuđivanja nadalje R. Filipović ističe uvođenjem i pojmovne podjele na primarnost i sekundarnost, a ta se podjela odnosi na kronologiju promjena koje se događaju na replici, ali i na kvalitetu tih promjena. Primarne promjene koje se odvijaju na replici u procesu adaptacije nestalne su i proizvode različite varijante kompromisne replike. U prvome periodu, koji je isključivo vezan uz dvojezičnoga govornika, još uvijek prevladavaju utjecaji jezika obaju sustava, i primatelja i davatelja, što rezultira također nestalnim oblicima i varijantama kompromisne replike. Sekundarne promjene događaju se u razdoblju nakon integracije replike u sustav jezika primatelja. Takve promjene u vezi su samo s razvojem jezika primatelja i stalne su i nepromjenjive.

[270] I to u smislu kojega smo naveli u poglavlju 3.4.

R. Filipović (1986: 47–54, 69) svoje istraživanje jezičnih dodira bazira na ključnome odnosu posredno/neposredno, a za svaki taj tip definira način i opseg istraživanja. Posredno je posuđivanje ono koje se ostvaruje preko jezika posrednika ili češće preko medija kojima je jezik primatelj došao u dodir s jezikom davateljem, a neposredno se posuđivanje ostvaruje bez posrednika. Ovisno o tipu posuđivanja R. Filipović određuje jezične razine na kojima će se istraživati jezični utjecaj. Neposredno je posuđivanje takav tip koji "(...) obuhvaća cjelokupni sustav jezika primaoca, omogućava analizu procesa posuđivanja i adaptacije na svim lingvističkim razinama, tj. *fonološkoj*, *morfološkoj*, *semantičkoj*, *leksičkoj*, *sintaktičkoj* i *stilističkoj* (kurzivirao autor). To znači da obuhvaća i sve jezične jedinice veće od riječi."

Jezični dodir koji proučavamo u ovome radu ostvaren je u prevedenome tekstu, dakle pismeno, a promatrat će se utjecaj jednoga jezika na drugi, tj. jezika davatelja na jezik primatelj, koji je ostvaren bez posrednika, i to na svim jezičnim razinama, ako je utjecaj na taj način ostvaren. Protekla istraživanja istoga dodira uočila su slab utjecaj osim na leksičkoj razini. Našim istraživanjem, koje će se provoditi usporedbom triju tekstova, starohrvatskoga prijevoda i dviju staročeških inačica, provjerit ćemo te tvrdnje te istražiti sve uočene elemente staročeškoga jezika u starohrvatskome jeziku na svim jezičnim razinama te analizirati njihovu adaptaciju u starohrvatski tekst. Prema jezičnim razinama na kojima se posuđuje strani element i prolazi faze prilagodbe od modela do replike Filipović razlikuje procese *transfonemizacije* i *transmorfemizacije* (1986: 68), *semantičku adaptaciju*, *sintaktičku* i *stilističku*[271] *adaptaciju*. Sve jezične pojave koje se javljaju u procesu adaptacije te razina adaptacije ovise o sličnosti jezičnih sustava jezika primatelja i jezika davatelja.

5.7.1. Prilagodba na fonološkoj razini

Transfonemizacija je proces formiranja fonološkoga oblika replike u kojemu se fonološki elementi jezika davatelja zamjenjuju onima iz jezika primatelja. Na fonološkoj se razini češće provodi supstitucija, a importacija je iznimna (Štebih Golub 2010: 38 prema Paul 1975: 394). Fonološka prilagodba uvelike ovisi o načinu posuđivanja stranoga elementa, a R. Filipović (1986: 69) uz odnos posredno/neposredno razlikuje i

[271] Adaptaciju na stilističkoj razini nećemo u ovome radu uzeti u obzir.

pismeno/usmeno posuđivanje iz čega proizlaze četiri načina adaptacije: 1. direktni pismeni, 2. direktni usmeni, 3. preko posrednika usmeni i 4. preko posrednika pismeni. Replika se dakle može prilagođavati prema izgovoru modela ili prema njegovu ortografskom obliku, ili prema obama načinima što vodi do nastanka varijanata replike. S obzirom na razinu adaptacije replike modela u jeziku primatelju R. Filipović (1986: 72) razlikuje tri vrste: *potpunu, djelomičnu* i *slobodnu*.

Nulta (*potpuna*) *transfonemizacija*[272] takva je transfonemizacija kod koje se svi fonemi modela iz jezika davatelja zamjenjuju ekvivalentima u sustavu jezika primatelja tako da se ne mijenjaju njihova razlikovna obilježja: za samoglasnike ostaju ista obilježja po otvoru i mjestu artikulacije, a za suglasnike po mjestu i načinu artikulacije.

U *djelomičnoj ili kompromisnoj transfonemizaciji* modela u repliku fonemi jezika davatelja zamjenjuju se onima iz jezika primatelja koji ne odgovaraju u potpunosti opisu fonema modela: samoglasnici se mogu razlikovati prema otvoru, ali ne i prema mjestu artikulacije, a konsonanti se mogu razlikovati prema mjestu artikulacije, ali ne i prema načinu. Filipovićevu djelomičnu transfonemizaciju prilagodit ćemo s obzirom na naš korpus na način da glavna razlikovna obilježja pojedinih fonema ostaju nepromijenjena, ali da dolazi do promjene mjesta, načina ili izvora artikulacije.

U *slobodnoj transfonemizaciji* fonemi se jezika davatelja zamjenjuju onima iz jezika primatelja slobodno i bez ikakvih ograničenja s obzirom na opis fonema jezika primatelja. Ta se zamjena ne provodi prema fonološkim principima, temelji se ili na ortografiji ili na izvanlingvističkim principima.

5.7.2. Prilagodba na morfološkoj i/ili tvorbenoj razini

Transmorfemizacija je proces adaptacije replike u morfološki sustav jezika primatelja. Posuđena se riječ, dakle, mora uklopiti i u gramatički sustav jezika primatelja (Haugen 1951: 217, prema Štebih Golub 2010: 88). Supstitucijom se morfemi jezika davatelja usklađuju s morfološkim sustavom jezika primatelja, a taj proces ovisi o sličnosti ili različitosti dvaju morfoloških sustava jezika te kasnije u sekundarnoj

[272] Preuzeli smo terminologiju navedenu u izdanju iz 2005. godine, u kojemu je A. Menac (2005) modificirala je Filipovićevu terminologiju na način da je terminom *nulta* zamijenila termin *potpuna*. Preuzet ćemo termin *nulta* jer bolje odgovara pojavi koja se njime opisuje.

adaptaciji "(...) o sociolingvističkoj situaciji, stupnju dvojezičnosti, ugledu jezika davatelja te stupnju strukturalne sličnosti između jezika u dodiru" (Sočanac 2004: 150).

R. Filipović (1986: 116) svoju analizu morfološke prilagodbe stranoga elementa regulira dvama principima naslijeđenima od Haugen-Weinreichove teorije. Prema prvome Weinreichovu principu rijedak je morfološki utjecaj jednoga jezika na drugi, tj. vezani se morfemi rijetko preuzimaju iz jednoga jezika u drugi (1953: 31, prema Filipović 1986: 116). Drugi je princip postavio E. Haugen, koji redefinira Weinreichov princip na način da se svaka posuđena riječ u jeziku primatelju u procesu integracije mora morfološki adaptirati u sustav jezika primatelja (Haugen 1969: 396–399, prema Filipović 1986: 117), dakle mora proći proces transmorfemizacije. Za Filipovića analiza procesa prilagodbe modela na morfološkoj razini uključuje gramatičko-morfološku interferenciju jer se istražuju i "(...) sve promjene koje prolazi osnovni oblik modela jezika davaoca u toku svoje adaptacije i prijelaza u osnovni oblik jezika primaoca, i (...) kako se zakoni morfologije jezika primaoca primjenjuju na taj novi osnovni oblik" (Filipović 1986: 117). Kako se u morfologiji rjeđe importiraju strani elementi, transmorfemizacija se prvenstveno odnosi na usklađivanje i supstituciju morfema jezika davatelja s onima jezika primatelja.

R. Filipović (1986: 119) primjenjuje u analizi morfološke adaptacije replike svoju inovaciju, odnos primarno/sekundarno.

Za naše ćemo potrebe modificirati njegovu teoriju osvrćući se samo na procese koje uočavamo u našemu tekstu, tj. na preuzete morfološke oblike i morfološke promjene na posuđenicama koje smo uočili u tekstu. Prema Filipoviću, također je bitno odrediti osnovni oblik riječi, a to bi značilo oblik riječi koji se pojavljuje u rječniku kao natuknica i koji je morfološki neutralan. Prema tome osnovnom obliku modela promatra se kako se morfološki prilagođava osnovni oblik replike. Već je B. Štebih Golub (2010: 88) u svome istraživanju germanizama u kajkavskome književnom jeziku uočila kako "(...) u rijetkim slučajevima modeli nisu riječi u svome osnovnome obliku (npr. model glagola *giljati* nije infinitiv, već treće lice singulara, imenice *ebetni* i *rajthozne* oblikovale su se prema njemačkome množinskom obliku)." Ona stoga uvodi razlikovanje *osnovnoga* i *inicijalnoga oblika*, tj. "oblika leksema jezika primatelja koji je poslužio kao model." U našemu slučaju mogu se proučavati samo inicijalni oblici jer nemamo sve potvrde za

oblike kako bismo sa sigurnošću mogli izvesti osnovni oblik. Uvođenje osnovnoga oblika pretpostavlja tvorbenu analizu modela i replike, a B. Štebih Golub (2010: 90–91) ističe kako pri leksičkom posuđivanju "(...) govornici jezika primatelja ne vrše tvorbenu analizu modela, već je u prvom planu njegov glasovni lik." Za autoricu je svaki model analize morfološke adaptacije koji polazi od tvorbene analize neprihvatljiv, pa i onaj Filipovićev. Stoga autorica poziva na redefiniranje osnovnoga Filipovićeva modela. Taj se model sastoji od *nulte*, *djelomične ili kompromisne* te *potpune ili slobodne transmorfemizacije*.

Nulta transmorfemizacija takav je tip supstitucije u kojemu se posuđenica sastoji od slobodnoga morfema i nultoga vezanog morfema. Po njoj se dakle ne prilagođavaju glagoli. Preuzet model bez vezanoga morfema nema potrebe za morfološkom adaptacijom osnovnoga oblika.

Djelomična transmorfemizacija takav je tip u kojemu nastaje kompromisna replika, tj. posuđenica zadržava strani vezani morfem koji, iako transfonemiziran, nije u skladu s morfološkim sustavom jezika primatelja. Stoga se javljaju tendencije da se u sekundarnoj fazi adaptacije taj strani vezani morfem zamijeni domaćim. Ako vezani morfem ostane i dalje neizmijenjen, govorimo o importaciji.

Potpuna transmorfemizacija takav je tip u kojemu je replika potpuno u skladu s morfološkim sustavom jezika primatelja, tj. i slobodni i vezani morfem su domaći. Za Filipovića to je treći stupanj supstitucije, tj. onaj koji dolazi u sekundarnoj fazi adaptacije kada se strani vezani morfem zamjenjuje domaćim.

Za B. Štebih Golub (2010: 90–91) upravo je treći stupanj ili potpuna transmorfemizacija upitan. Autorica smatra da nije riječ o zamjeni stranih vezanih morfema domaćima (npr. *boks* + *-er* > *boks* + *-ač*), već o unutarjezičnoj tvorbi, odnosno o replikama izvedenicama, a istoj kategoriji pripadaju i pseudoposuđenice. Stoga smatra da je prihvatljiviji Ajdukovićev model analize prilagodbe, koji modificira Filipovićev model na način da definira potpunu transformaciju kao proces koji "(...) prolaze posuđenice koje se sastoje od slobodnog morfema jezika davatelja i vezanog morfema jezika davatelja ili primatelja. Riječ je, dakle, o replikama koje su zapravo unutarjezične tvorenice, odnosno izvedenice. Toj kategoriji pripadaju i pseudoposuđenice." (Ajduković 2004, prema Štebih Golub 2010: 91). J. Ajduković redefinira Filipovićev model na način da uključuje transfonemizaciju slobodnoga morfema, odnosno njegovu adaptaciju na temelju izgovora

ili ortografije ili miješanoga tipa, a s obzirom na vezani morfem razlikuje tri tipa: *nulta*, *djelomična* i *slobodna transmorfemizacija*.

Nulta transmorfemizacija takav je tip u kojemu sudjeluje transfonemizirani slobodni morfem i nulti vezani morfem modela ili vezanoga morfema jezika davatelja adaptiranoga prema pravopisnim pravilima (npr. replika *aparatčik* > rus. *аппартчик*; replika *agitka* > rus. *агитка*).

Djelomična transmorfemizacija takav je tip u kojemu proizlazi replika koja se sastoji od transfonemiziranoga slobodnog morfema i vezanoga morfema iz jezika primatelja (npr. replika srp. *akademičeski* > rus. *академический*; replika srp. bezumstvovati > rus. *безумствовать*).

Slobodna transmorfemizacija takav je tip u kojemu se replika sastoji od adaptiranoga (izmijenjenoga) slobodnog morfema i vezanoga morfema jezika primatelja ili jezika davatelja (npr. srp. *parlamentarac, mapetovac*). U tu skupinu pripadaju replike koje su unutarjezične tvorenice, odnosno izvedenice, te pseudoposuđenice.

J. Ajduković se međutim ne zaustavlja na reviziji Filipovićeva modela, već cijeli proces transmorfemizacije razrađuje u tri zasebna dijela, tj. kao *transmorfemizaciju*, *transmorfologizaciju* i *transderivaciju*.

Kako samo potpuna transmorfemizacija uključuje i sekundarnu fazu adaptacije u kojoj je posuđenica potpuno morfološki integrirana te sudjeluje ravnopravno u jezičnim procesima, primjerice tvorbi riječi, konverziji, prelasku iz jedne vrste u drugu, nećemo ju u potpunosti moći obraditi. Prema R. Filipoviću, L. Sočanac i B. Štebih Golub, tvorbena analiza ili transderivacija pripadaju sekundarnoj fazi morfološke adaptacije u kojoj je riječ već fonološki i morfološki integrirana u sustav jezika primatelja te može ravnopravno sudjelovati u tvorbenim procesima. Analiziraju se, dakle, "(...) tvorenice motivirane posuđenicom," odnosno "(...) tvorenice od strane tvorbene osnove" (Štebih Golub 2010: 146).

Filipovićev model komentirala je B. Štebih Golub (2010: 90–91) na način da odbija pomisao da se riječ tvorbeno razlaže u primarnoj fazi, tj. pri preuzimanju na vezane i slobodne morfeme. Ona smatra da se posuđenice preuzimaju u cijelosti pa

podržava Ajdukovićev model transmorfemizacije[273], ali ne i transderivacije. Smatra da je takav pristup nemoguće primijeniti na korpusu germanizama te da je eventualno primjenjiv u strukturno sličnim jezicima kao što su slavenski jezici.

Autor je transderivaciju razradio na korpusu slavenskih jezika, a njegov model transderivacije uključuje nultu, djelomičnu i potpunu transderivaciju, uz novinu, dvostruku podjelu djelomične transderivacije. Za autora transderivacija podrazumijeva "(...) aktivaciju pobuđenih konvergentnih tvorbenih modela jezika primaoca ili stvaranje novih tvorbenih modela pod dominantnim uticajem jezika davaoca" (Ajduković 2004: 154).

S obzirom na to da je naš korpus slavenski, navest ćemo Ajdukovićevu transderivaciju. Drugi je razlog taj što smatramo da u prijevodu mogu doći do izražaja tvorbeni postupci kao primjerice u stvaranju neologizama.

Nulta transderivacija znači da se replika od modela ne razlikuje ni prema tvorbenoj osnovi ni prema tvorbenim afiksima (npr. rus. *приятно* > hrv. *prijatno*).

Djelomična transderivacija: *prva transderivacija* uključuje replike koje se od modela razlikuju prema tvorbenoj osnovi, ali ne i prema afiksima (npr. rus. *аппаратчик* > hrv. *aparatčik*), a *druga transderivacija* uključuje replike koje zadržavaju tvorbenu osnovu modela, ali tvorbene afikse zamjenjuju domaćim afiksima jezika primatelja (npr. rus. *благородие* > hrv. *blagorođe*). Smatramo da je u slučaju prve djelomične transderivacije riječ zapravo o djelomičnoj transfonemizaciji te da nije potrebno uvoditi dodatne distinkcije[274].

Slobodna transderivacija znači da se replika od modela razlikuje i po tvorbenoj osnovi i po afiksima.

Ova podjela pripada primarnoj fazi adaptacije, a u sekundarnoj adaptaciji autor također pretpostavlja tvorbenu analizu "(...) derivata motivisanih pozamljenicama" (Ajduković 2004: 147–153).

Primarna adaptacija na morfološkoj razini traje do integracije replike u sustav jezika primatelja. Nakon integracije počinje sekundarna adaptacija u kojoj integrirana

[273] Ali zbog istoga principa ne podržava Ajdukovićevu transderivaciju kao proces prilagodbe na tvorbenoj razini. Smatra da je takav pristup nemoguće primijeniti na korpusu germanizama te da je eventualno primjenjiv u strukturno sličnim jezicima kao što su slavenski jezici.
[274] Isto mišljenje već je istaknula i B. Štebih Golub (2010: 92).

replika može sudjelovati dalje u tvorbenim procesima imanentnima jeziku primatelju, može mijenjati svoju pripadnost vrsti, glagoli se primjerice mogu mijenjati po vidu postupcima prefiksacije ili infiksacije i slično (Filipović 1986: 143; Ajduković 2004: 189).

Transderivaciju kao analizu prilagodbe replika u odnosu na model na tvorbenoj razini prihvatit ćemo s rezervom, odnosno njome ćemo uputiti na eventualne tvorbene postupke koje je u starohrvatskome jeziku potaknuo staročeški, ali i na promjene koje se događaju na replici s obzirom na podjelu na tvorbene osnove i tvorbene afikse. Nadalje, J. Ajduković zbog preciznosti dijeli morfološku prilagodbu stranih riječi na transmorfemizaciju i na transmorfologizaciju. Transmorfologizacija, kao proces koji nadopunjava transmorfemizaciju, je adaptacija morfoloških kategorija i vrsta riječi (Ajduković 2004: 178). Kako u hrvatskome jeziku strani element pripadajućim ili stečenim sufiksom, odnosno gramatičkim nastavkom, u adaptaciji određuje svoje gramatičke kategorije, za imeničke riječi su to rod, broj i padež, a za glagolske vrijeme, lice i broj, smatramo kako nije potrebno uvoditi transmorfologizaciju jer su rezultati većinom isti kao u transmorfemizaciji.[275] To je naročito izraženo u primjerima morfološke sličnost obaju jezika i zajednička slavenska podrijetla.

5.7.3. Prilagodba na sintaktičkoj razini

Transsintaktizacija[276] je sintaktička adaptacija stranoga elementa u sustav jezika primatelja. Njome se, dakle, "(...) utvrđuje promena sintaktičke norme jezika primaoca pod uticajem jezika davaoca" (Ajduković 2004: 250), a ta se odstupanja prema Bauerovim i Filipovićevim (prema Filipović 1986: 187) istraživanjima utjecaja američkoga engleskoga na hrvatski najčešće ostvaruju promjenom glagolskih konstrukcija, uporabe glagolskih vremena, imeničkih i glagolskih rekcija te elipsom ili izostavljanjem pojedinih rečeničnih dijelova. U. Weinreich (1968: 37–39) navodi sljedeće elemente koji se mogu sintaktički modificirati pod utjecajem stranoga jezika: red

[275] I R. Filipović (1986: 133) isto tumači na sljedeći način: "(...) čim se posuđenica potpuno integrira u sustav jezika primaoca kao replika, ona preuzima sve oblike toga sustava. Imenice se, dakle, integriraju u sustav deklinacija jezika primaoca i sklanjaju se po paradigmi zavisno od roda. Prema tome, čim je određen red posuđenice, određena je i deklinacija posuđenice, imenice."

[276] Termin preuzimamo od J. Ajdukovića, koji uvodi prilagodbu na sintaktičkoj razini u svoju analizu (2004: 250).

riječi, slaganje i modulacija suprasegmentalnih pojava (naglaska, pauze, intonacije). Svi ovi zaključci doneseni su na temelju istraživanja intenzivnijega izravnog pismenog i usmenog dodira te se djelomično mogu primijeniti na našu građu. Sintaksa starohrvatskoga jezika još je uvijek najslabije proučavana jezična razina. M. Štěrbová (1954) u svome istraživanju starohrvatskih prijevoda piše kako starohrvatski tekst njeguje sintaksu tipičnu za crkvenoslavenski jezik te da svjesno izbjegava utjecaj češke sintakse, koja je pod snažnim utjecajem latinskoga jezika.[277] To za autoricu znači primjerice postavljanje nesročne atribucije iza imenice za razliku od staročeškoga, koji tu vezu postavlja ispred imenice pod utjecajem latinskoga. Svi su primjeri koje autorica navodi iz *Zrcala*:

"51a: czlouieczie^{o} pokolenie wykupeni

85b: iskuplene č(lověča)skoga roda" (Štěrbová 1954: 378).

Dalje autorica navodi izbjegavanje postavljanja glagola na zadnje mjesto u rečenici također po uzoru na latinski i njegovo pomicanje na mjesto iza prve naglašene riječi.

"74b: a-gmeno geżto geſt nade-wſſeczko gmeno gemu dal

122a: i-ime dalь estь ko-estь veče pače vsakoga imene" (Štěrbová 1954: 379).

Prevoditelj ne preuzima prema autorici tipične latinske rekcije sačuvane u staročeškome jeziku, kao vezu akuzativa s infinitivom i infinitiva s instrumentalom[278]:

"31a: kdyż tak kryſta laczna byti vidieſſe

46b: kada-e h(rst)a lačna videlь"

i

"35a: Gedni gey kralem Izraelſkym byti wzivachu

55b: A-ini-ga vzivahu krala izrailskoga" (Štěrbová 1954: 379).

Također autorica navodi kako su se u prijevodu izbjegavale veze infinitiva s određenim glagolima te da se umjesto njima prevoditelj koristi zavisnim rečenicama:

"22b: zaſluzili widieti

32a: zaslužili da-bismo te věčno videli" (Štěrbová 1954: 379).

[277] Ne popupiremo autoričino mišljenje jer se i starohrvatska sintaksa (i sintaksa crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije) umnogome temelji na sintaksi latinske rečenice zbog brojnih prijevoda s latinskoga od najranijega razdoblja pismenosti. Riječ je prije svega o prijevodu liturgijskih knjiga.

[278] J. Reinhart je pak iznio više takvih primjera u prijevodu *Husove homilije na 13. nedjelju po Duhovima* te se nije služio s tvrdnjava M. Štěrbove (Reinhart 2000a: 140).

Obratno pak, odnosno primjer u kojemu je češki utjecao na hrvatski jezik je u primjeru veze nominativa s infinitivom:

“5b: Pzotož tehdy tento ſiuet widi ſe byti hožek

6b: Zato tada t(a) s(ve)tьvidi se biti žlkakь” (Štěrbová 1954: 380).

Rekcije infinitiva glagola *biti* i nominativa (*biti tko, kakav, koji*) uobičajene su i za hrvatski jezik.

Dalje u radu pokušat ćemo otkriti kakav je utjecaj staročeške sintakse na starohrvatsku, i to ponajprije preko glagolskih i imenskih rekcija. Možemo unaprijed reći kako je teško govoriti o sintaktičkim utjecajima i razlikama na ostalim poljima između dvaju jezika kada je starohrvatska sintaksa slabo opisana, a pod utjecajem je crkvenoslavenske sintakse.

U radu o bohemizmima u prijevodu *Života svetaca* iz *Petrisova zbornika* (2013) uočili smo prenošenje glagolskih rekcija[279] karakterističnih za češki jezik u starohrvatski prijevod. Riječ je tu prije svega o importaciji stranoga jezičnog elementa u sustav jezika primatelja, a ovisno o razini prilagodbe glagola koji nosi rekciju možemo govoriti o sintaktičkoj adaptaciji. I J. Ajduković svoj model transsintaktizacije prvenstveno temelji na imenskim i glagolskim rekcijama (Ajduković 2004: 250–258). Svoj model razvija za glagolske rekcije na sljedeći način te uvodi *nultu, djelomičnu* i *slobodnu transsintaktizaciju*.

Nulta transsintaktizacija je takva u kojoj replika ima istu glagolsku rekciju kao i model. Smatramo da je u tome slučaju riječ o importaciji rekcije modela u sustav jezika primatelja.

Djelomična transsintaktizacija je takva u kojoj se glagolska rekcija modela djelomično razlikuje od rekcije replike.

Slobodna transsintaktizacija je takva u kojoj replika ima različitu glagolsku rekciju u odnosu na model.

5.7.4. Prilagodba na semantičkoj razini

Transsemantizacija je adaptacija posuđenica na semantičkoj razini. Ona se može odvijati dvama načinima, odnosno može se govoriti o prilagodbi značenja posuđenice u

[279] I M. Štěrbová (1954: 380) navodi preuzimanje glagolskih rekcija kao način utjecaja, ali tvrdi da ih je “poměrně málo.”

sustavu jezika primatelja (*adaptacija značenja*, kurzivirao R. Filipović) ili o utjecaju jezika davatelja na značenje, tj. prenošenje značenja iz jezika davatelja na određenu riječ u jeziku primatelju (*semantičko posuđivanje*, kurzivirao R. Filipović).

I semantička adaptacija odvija se na dvjema razinama, kao primarna i sekundarna. Na primarnoj se razini promatra kako se prilagođava značenje posuđenice, tj. zadržava li svoje značenje ili se ono sužava (Sočanac 2004: 196). Takve posuđenice koje prolaze samo primarnu transsemantizaciju označavaju se kao *nulta ekstenzija* (replika ima isto ili suženo značenje u odnosu na model) (Filipović 1986: 164). U sekundarnoj se fazi adaptacije posuđenica u jeziku primatelju ponaša kao svaka druga domaća riječ, pa ona slobodno može širiti ili sužavati svoje značenje. Preduvjet tomu je da je u potpunosti integrirana u sustav jezika primatelja (Filipović 1986: 169).

L. Sočanac (2004: 178) u semantičku prilagodbu uvodi analizu prema semantičkim poljima. Analizirajući leksičke posuđenice prema semantičkim poljima zaključuje da se ovisno o količini posuđenica u pojedinim poljima može govoriti o intenzitetu kulturnih i jezičnih dodira. Autorica je također zaključila da se kulturno i intimno posuđivanje najviše razlikuju prema posuđenom leksiku; u kulturnome se posuđivanju posuđuje dotada nepoznat leksik uz preuzimanje novih pojmova iz jezika davatelja, a u slučaju intimnoga posuđivanja posuđuje se i leksik koji već postoji u jeziku primatelju te se takvim ekvivalentima zamjenjuje postojeći, domaći leksik.

Prijevod kao oblik jezičnoga dodira specifičan je i ne možemo jednoznačno primijeniti na njega ove spoznaje. Ipak smo već istaknuli kako M. Štěrbová (1954) u slučaju starohrvatskih prijevoda pretpostavlja kulturno posuđivanje, odnosno posuđivanje češkoga leksika za imenovanje novih pojmova i odnosa, ali i intimno jer pretpostavlja jednostran utjecaj razvijenijega jezika na onaj manje razvijeni, pa je podijelila preuzet leksik prema značenjskim poljima za koja je smatrala da u starohrvatskome postoje leksičke praznine. Točan broj takvih posuđenica moći će se utvrditi tek nakon naše analize.

S obzirom na starost našega korpusa i nedostatnu obrađenost književne građe iz 14. i 15. stoljeća oprezno ćemo govoriti o semantičkoj adaptaciji posuđenica ili o mijenjanju značenja hrvatskoga leksika pod utjecajem češkoga jezika. Nekoliko je takvih primjera navela M. Štěrbová (1954) u svojoj analizi. Također bi se o semantici trebalo

govoriti u kontekstu svih slavenskih jezika, a ne samo staročeškoga i starohrvatskoga. U ovome trenutku za to nisu stvoreni uvjeti (nedovoljno obrađena povijesna građa, nedostatak rječnika i dr.).

6. RASPRAVA O DOSADAŠNJIM ISTRAŽIVANJIMA BOHEMIZAMA U RUKOPISU *ZRCALO ČLOVĚČASKAGO SPASENJA*

U metodološkim postavkama rada odredili smo teze kojima ćemo pristupiti istraživanju dodira dvaju jezika u prevedenome tekstu. Tada smo istaknuli specifičnosti kojima se ovaj dodir izdvaja od tipična proučavanja jezičnih dodira: riječ je o srednjovjekovnome prijevodu u kojemu se kao centralna os postavlja dvojezični pojedinac, tj. prevoditelj, pa utjecaj jednoga jezika na drugi ovisi o njegovu poznavanju jezika predloška djela, o načinu i tehnici prevođenja, prevoditeljevu svjesnu izboru jezičnih sredstava kojima se u prijevodu koristi itd. Također smo istaknuli kako se utjecaj jezika davatelja na jezik primatelj uz jezično posuđivanje očituje i kroz pogreške u prijevodu, postupke kalkiranja i stvaranje novotvorenica pod utjecajem jezika davatelja, odnosno jezika predloška djela. Istaknuli smo i kako ćemo općeslavenski jezični element, sloj zajednički obama jezicima, striktno odvajati od čeških jezičnih značajki. Također ćemo razgraničiti crkvenoslavenski i staroslavenski sloj, kojima pripadaju i moravizmi i panonizmi, od bohemizama preuzetih prevođenjem staročeških predložaka, odnosno *srednjovjekovnih bohemizama.*

Dosadašnja istraživanja provedena na rukopisu *Zrcalo člověčaskago spasenja* nisu na isti način promatrala ovaj dodir. Prvotna su se istraživanja (I. Milčetić, I. Črnčić) iscrpljivala u nabrajanju leksičkih bohemizama u starohrvatskome prijevodu. I. Črnčić (1873: 18–24) tako navodi primjere[280] *utrpeni*, *zvlaště, manžel*, *manželka*, *kochati se*, *opatřovati*, *jadrny, poprskal*[281], *odulak*[282], a I. Milčetić (1911: 203) *manželka, kohajuć,*

[280] Primjere citiramo u starohrvatskome obliku, dakle kako ih autori navode u svojim raspravama. To su oblici koji su uočeni u rukopisima i razlikuju se zbog prilagodbe od svojih izvornih čeških modela.

[281] Riječ je o imenici *poprslak* u značenju ‘zraka sunca’. Detaljnije o ovoj imenici i svim njezinim oblicima vidi u poglavlju 7.4.

[282] Prema Črnčiću, riječ je o bohemizmu, a takvo je mišljenje preuzeo i I. Milčetić (1911: 203) i to prema leksemu *ot'lěky* za latinski *reliquiae* izmijenjena značenja (došlo je do izmjene od značenja ‘ono što ostaje’ do značenja ‘potomstvo’). Potvrdu ovoga značenja našao je u Šafaříka u knjizi *Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus* (1858: 38, prema Črnčić 1873: 19). U staročeškome predlošku u inačici *Zrcadla* iz *Krumlovskoga zbornika* za ovaj prijevod nalazi se leksem *praštědie* u značenju ‘potomstvo’. (3b) *Djav(a)l je ženu prelastil a žena muža i v(a)s* (4a) *odulak ńega jest semrti poddala*. Značenje leksema *odulak* u *Zrcalu* odgovara značenju češkoga leksema iz predloška ‘potomstvo’, ali ne odgovara svojim oblikom iz inačice u *Krumlovskome zborniku*. Stoga Boryś (2007: 50–51) pretpostavlja kako nije riječ o bohemizmu, već o crkvenoslavenskome leksemu (> **otъlěkъ*) izmijenjena značenja (od ‘ono što ostaje’ do ‘potomstvo’) ili vjerojatnije izvornome čakavskom obliku.

opatrujuć, poprslak, viklad, nabožan[283]. S. Ivšić (1922–23: 299) prvi je usporedio prijevod starohrvatskoga *Zrcala* sa svojim staročeškim predlošcima, inačicom *Zrcadlo člověčieho spasenie* iz *Krumlovskoga zbornika* i fragmentarno sačuvanom inačicom, koju je objavio A. Patera u ČČM-u te na osnovi te usporedbe zaključio da je prevoditelj bio Hrvat. Njega je prije svega zanimalo može li se usporedbom tih dvaju tekstova otkriti koja je staročeška inačica bliža starohrvatskomu prijevodu, a time i izvornoj staročeškoj matici iz koje su nastali svi ovi tekstovi, mlađe staročeške inačice i starohrvatski prijevod. Usputno je spomenuo i leksičke bohemizme uočene u starohrvatskome prijevodu: "*ani, običaemь* (u značenju '*načinom*')[284]*, otelesněnь*" (1927–28: 44). Također je u svojoj opsežnoj analizi o većini prijevoda iz istoga razdoblja (izuzev *Lucidara* i *Homilijara na Matejevo evanđelje*) usporedio starohrvatske tekstove sa svojim predlošcima te naveo pogreške koje se češće ponavljaju i u više rukopisa. Također je naveo i bohemizme koje je uočio u više prijevoda: *zvlašće, dobrotiv, umisal* te *vzgrdati*, za koji smo zaključili da je crkvenoslavizam[285]. Kao bohemizam glagol *vzgrdati* tumači i J. Reinhart (2001). Najopsežniju analizu utjecaja staročeškoga jezika na starohrvatski napravila je M. Štěrbová (1954: 376–384) kao nastavak istraživanja koje je započeo B. Havránek (1939: 52). Kako sama autorica navodi (1954: 377), cilj je istraživanja bio "(...) zjištění rozsahu jazykového vlivu češtiny na jazyk charvátskohlaholských památek"[286], a kao korpus za obradu odabrala je *Zbornik žakna Luke*, u kojemu je i uz četiri homletička teksta zapisano i *Zrcalo*, te dijelove iz *Petrisova zbornika* u kojima se nalazi starohrvatski prijevod staročeškoga *Pasionala*, odnosno samo četiri hagiografije (sv. Jeronim, Jakov, Bartolomej i Lovro).

M. Štěrbová u svome istraživanju polazi od premise da je starohrvatski jezik imao izgrađenu fonološku, morfološku i sintaktičku normu s razvijenim leksikom iz

[283] Iako su ovaj leksem te leksemi iz iste porodice riječi (*nabožnost*, *nabožan*, *nabožno*) višeput isticani kao bohemizmi (Štěrbová 1954; Reinhart 1999, 2000, 2000), potvrđeni su u crkvenoslavenskim rukopisima hrvatske redakcije kao npr. *II. novljanski brevijar*, *Baromićev brevijar* pa je riječ o crkvenoslavizmima. Takvo je i tumačenje natuknice *nabožan* u AR-u, gdje se navodi da je preuzeta iz češkoga ili ruskoga jezika, ali s potvrdom samo iz Stulićeva rječnika te "(...) u gdjekojih hrv. pisaca XIX i XX vijeka." Tumačenje AR-a odnosi se na novije potvrde iz 19. stoljeća, kada se crkvenoslavizam u hrvatskome jeziku nanovo aktivirao pod utjecajem jezika davatelja.

[284] Nije riječ o bohemizmu, već također i o domaćemu leksemu u istoj uporabi: vidi AR VIII. s. v. *običaj* a. b).

[285] Vidi poglavlje 5.3.

[286] "(...) utvrditi razmjer jezičnoga utjecaja na jezik hrvatskih glagoljskih spomenika."

religioznoga semantičkog polja. Za ostale civilizacijske potrebe i nove duhovne i materijalne prilike, starohrvatski leksik nije imao dovoljno razvijen fond riječi. Autorica poistovjećuje starohrvatski jezik s crkvenoslavenskim[287], a takvu jeziku primarno namijenjenomu liturgiji suprostavlja staročeški kao "(...) vytříbený spisovný jazyk: vlastně jediný spisovný jazyk slovanský, který měl dosti speciálních prostředků, aby zvládl úkoly, které naň kladla nadstavba feudalismu."[288]

Stoga je autorica pronašla tragove utjecaja na svim jezičnim razinama, iako najviše na leksičkoj razini. Navodi bez pojašnjenja primjere fonološkoga utjecaja: *alě, děblski* (za razliku od uobičajenoga *děvlski* prema češkome *ďábelský* 'vražji'), *govado, prinutiti, škrinja*. Za J. Reinharta (1997: 194) jedini je od nabrojenih primjer češkoga utjecaja u riječi *govado*, dok su za njega *alě* i *prinutiti* prije leksički nego fonološki bohemizmi, a *děblski* i *škrinja* "specifische fremdsprachliche Entlehnungen."[289] Leksem *škrinja* potvrđen je u starohrvatskome jeziku u vrijeme nastanka rukopisa (primjerice u *Korizmenjaku* iz 1508. godine)[290], tako da ne možemo govoriti o leksičkome posuđivanju. Kasnije se autorica (1954: 384) ispravlja te piše kako je veznik *ali* prisutan u hrvatskom jeziku od 14. stoljeća[291], a i u današnjoj čakavštini u obliku *ale*[292]. F. Kopečný (Kopečný i dr. 1980: 46–50) u svome etimološkom rječniku navodi kako je oblik *ale* karakterističan za zapadnoslavenske jezike općenito[293], dok kao hrvatski oblik, ali i staroslavenski oblik navodi oblik *ali*. Moguće je dakle da je riječ o češkome utjecaju, ali to ne možemo jednoznačno tvrditi. Oblik *ale* nije uobičajen u starohrvatskome jeziku,

[287] Autorica to i izrijekom navodi, tj. kao jezik rukopisa navodi crkvenoslavenski (1954: 380).

[288] M. Štěrbová 1954: 377 "(...) poseban književni jezik: zapravo jedini slavenski književni jezik koji je imao dovoljno specijalnih sredstava da bi savladao zadatke koje je na njega postavljala nadogradnja feudalizma."

[289] J. Reinhart 1997: 194 "specifične posuđenice iz stranih jezika."

[290] Vidi AR XVII s. v. *škrińa*. Iako je *Korizmenjak* nešto mlađe djelo, ne možemo pretpostaviti da su prve potvrde ovoga leksema nastale u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga te se brzo raširile na ostala djela. Leksem je zabilježen i u rječnicima (Vrančić, Habdelić).

[291] U AR I s. v. *ali* navodi se od 13. stoljeća.

[292] Tako je i u AR I s. v. *ale*, ali samo u jednome izdvojenom primjeru i u jednome primjeru iz dubrovačkoga kraja. I I. Milčetiću u svojoj raspravi o bohemizmima u *Lucidaru* navodi kako je oblik *ale* umj. *ali* bohemizam (1902: 286).

[293] "Tvary: *ale* je str. (14. st.) – zápr. dial. a perm. *ále*: jr. br. a ukr. *ále* – st. stč. a vůbec zsl. (stp. rozšířené *aleć, ależ* etc.) (…) *ali* je stsl. (iny sъpase, *ali* sebe ne možet sъpasti; azъ choštǫ otъ tebe krьstiti sę, *ali* ty kъ mně ideši (…)); dále mak. dial. a sch. sln. – str. br. a r. dial. *áli* = č. 'snad ne' – stp. (*aliż* viz u *aliže*) a ojed. stč." ("Oblici: *ale* je str. (14. st.) – zapr. dial. i perm. *ále*: jr. br. i ukr. *ále* – st. stč. i općenito zsl. (stp. raširenо *aleć, ależ* itd.) (…) *ali* je stsl. (iny sъpase, *ali* sebe ne možet sъpasti; azъ choštǫ otъ tebe krьstiti sę, *ali* ty kъ mně ideši (…)); dalje mak. dial. i sch. sln. – str. br. i r. dial. *áli* = č. 'vjerojatno ne' – stp. (*aliż* vidi u *aliže*) i pojedinim primjerima stč." (1980: 46–47).

ali nije ni nemoguć. U rukopisu *Zrcalo* ovaj je veznik zapisan trima načinima: *ale*, *ali* i *alě*[294]. Oblik *ale* zabilježen je samo dvjema potvrdama (83b *Abiaj hoteše Semeja*[295] *ubiti ale D(a)v(i)d ni ga dal. A anj(e)li takoje bili bi pobili H(rsto)ve neprijateļi ale o[n] ni dopustil*). Tvrdnju da je riječ o bohemizmu najviše upravo relativizira grafija *alě*, koja se može protumačiti kao *ale* (što bi mogao biti bohemizam ili rijetki oblik čakavizma) ili kao *ali* s obzirom na to da smo u rukopisu već uočili primjere kao *proti materě*, gdje je fonem /i/ zapisan grafemom <ě>. Stoga se u primjeru veznika *ale* ne može govoriti isključivo o leksičkome ili fonološkome utjecaju češkoga jezika, iako je moguće da je potencijalan oblik *ale* upotrijebljen baš zbog češkoga predloška.

J. Reinhart (1997: 194) navodi sljedeće primjere fonološkoga utjecaja: u fragmentu HAZU broj 108 primjer *pripadal* prema češkome *připadl*, gdje glas /d/ nije ispao ispred /l/, odnosno umjesto oblika *pripal*. Autor je vjerojatno mislio na očuvanje praslavenskoga konsonantskog skupa /dl/, koji je i danas fonološka značajka češkoga jezika, odnosno na uporabu oblika *pripadal* prema češkome glagolu *připadl*[296]. Nesvršeni glagol *pripadati* (*pripadal*) regularan je hrvatski oblik prema svršenome *pripasti*, čiji bi particip mogao u starojezičnome razdoblju glasiti *pripal*. Iako u ovome slučaju nije riječ o skupu /dl/ zbog vokaliziranoga poluglasa, glasa /a/ između dvaju konsonanata, ni skup /dl/ nije potpuno neuobičajen u starohrvatskome jeziku: nalazimo ga u pjesmi *Sudac gńivan hoće priti*, varijanti zapisanoj u Šibeniku u rukopisnome kodeksu br. 20 šibenskoga franjevačkog Samostana sv. Frane, datiranoj na kraj 14. i početak 15. st., u riječi *modlbe*, što D. Malić (1999: 137) tumači kao knjiški utjecaj iz glagoljičnih kodeksa. U našemu rukopisu navedeni skup nismo uočili, a u slučaju da jesmo, tumačili bismo ga češkim jezičnim utjecajem jer bi u našemu korpusu bilo jasno otkud je stigao poticaj za navedenu fonološku pojavu. J. Reinhart (1997: 194) također uočava izniman slučaj u kojemu češko etimološko /h/ nije zamijenjeno hrvatskim /g/[297], što tumači češkim fonološkim utjecajem (u *Petrisovu zborniku* zadržan je oblik leksema *sahnuti* prema češkome glagolu *sáhnúti, sáhnu, sahnieš* umjesto pretpostavljenoga hrvatskog oblika

[294] Takav oblik u rukopisu nismo razrješavali upravo zbog objašnjenja o mogućim dvama čitanjima.
[295] Prvotno zapisano *davida* pa zatim prekriženo.
[296] I u staročeškome jeziku postoji razlika u vidu glagola, nesvršeni *připadati* i svršeni *připadnúti*.
[297] Da je to redovita pojava potvrđuju i naši primjeri bohemizama, što će se vidjeti u poglavlju o prilagodbi. J. Reinhart pak to potvrđuje primjerom iz *Zrcala* u kojemu je i strano vlastito ime *Her* izmijenjeno u *Gerove* (64b *s(i)ni Gerove*).

segnuti ‘dohvatiti’) te primjer iz *Kvarezimala* Jakova iz Varazzea, gdje nalazi primjer češkoga prijeglasa *usato* u *Petrinićevu zborniku* (particip trpni od glagola *usieti, uséju*).

Na morfološkoj razini prema M. Štěrbovoj utjecaj se ostvaruje preuzimanjem nastavka *-i* u vokativu i lokativu jednine *muži* te u genitivu jednine ženskoga roda *osobi*, zatim u preuzimanju nastavaka priloga na *-ě*/*i* (*kratci, skritie*), u uporabi određenoga pridjeva u funkciji imenskoga predikata (*ishь tude bilь-e dospeli i-svršeni mužь, bь est moćni i mudri i dobrotivi*) te u češćoj uporabi *s*-participa, što je po autorici neuobičajeno za hrvatski jezik (*probrav'-se,* Ajd m. r. *postupiv'ša*). Što se tiče primjera *osobi* s nastavkom *-i* u Gjd također je staročakavska dijalektološka crta miješanje oblika palatalne i nepalatalne deklinacije imenica ženskoga roda u Gjd i NAVmn[298], što smo već istaknuli kao jezičnu značajku karakterističnu za ovaj rukopis, pa ni nastavak *-i* u Gjd imenica ženskoga roda koje su proizašle iz nepalatalne deklinacije nije neuobičajen. Autorica navodi za imenicu *osoba* da je preuzeta iz staročeškoga pa je u tome slučaju moguće da je preuzeta već s češkim gramatičkim nastavkom. Naime, i u staročeškome jeziku zadržano je razlikovanje u nastavcima palatalne i nepalatalne deklinacije te se u primjeru navedene imenice poklapaju nastavci ovih dvaju jezičnih sustava, sjeveročakavski je, ali i češki oblik *osobi*. Za S. Ivšića (1927–28: 57) je primjer *osobi* također morfološki bohemizam jer bi inače uobičajeni oblik bio *osobe*[299]. Autor je očito smetnuo s uma činjenicu da je jedna od jezičnih sastavnica rukopisa sjeverozapadna čakavština. Što se tiče uporabe određenih oblika pridjeva u funkciji imenskoga predikata, ona nije neočekivana jer se u većini narječja izgubila opreka neodređenost/određenost, u kajkavskome potpuno, u čakavskome djelomično, a u štokavskome se ta opreka najbolje čuva (Zima 1887: 10). Tako su česti primjeri zamjene neodređenoga pridjeva određenim i u funkciji imenskoga predikata, a L. Zima (1887: 11) nalazi takve primjere i u staroj čakavštini. Preuzimanje nastavka *-ě* za priloge navode i J. Reinhart i S. Ivšić.

Prema J. Reinhartu (1994: 195) preuzimanje oblika *muži* za vokativ jednine jedan je od rijetkih primjera morfološkoga utjecaja češkoga jezika. Taj je oblik u staročeškome formiran prema nakadašnjoj *-ьjo* deklinaciji imenica muškoga roda (‘*ьjo*-kmeny’)

[298] U paradigmi za promjene imenica ženskoga roda protojezičnih *a-* i *ja-* osnova u većini su hrvatskih organskih govora prevladali u spomenutim padežima nastavci palatalnih promjena ili je zadržano dvojstvo u nastavcima u odnosu na palatalni ili nepalatalni dočetak imenica. Iznimku čine sjevernočakavski ekavski govori u kojih je karakteristično zadržavanje nastavačnih morfema nepalatalnih deklinacija.
[299] Takav je oblik prevladao u južnočakavskim govorima.

(Lamprecht i dr. 1986: 147). J. Reinhart (1999: 237) dalje navodi primjere preuzimanja oblika imperativa bez nastavka *-i* za 2. lice jednine *raspomen' se* prema češkome *rozpomeň sě* (Fragment HAZU broj 108) i primjer *teles'ně* prema češkome *tělestné* (Fragment HAZU broj 108), koji se prema autoru "(…) površno može protumačiti kao prilog". I S. Ivšić (1922–23: 55) navodi preuzimanje priloškoga oblika *slav'ne* umjesto *slav'no* kao češki utjecaj u starohrvatskome prijevodu *Života sv. Augustina*. Za uporabu *s*-participa J. Reinhart (1994: 195) navodi da je potpuno uobičajena, a obilno je potvrđena i u jeziku *Zrcala*, što smo istaknuli u raspravi o jezičnim značajkama djela.[300]

Dalje se od utjecaja na morfološkoj razini navodi uporaba glagolskoga pridjeva bez pomoćnoga glagola u tvorbi perfekta (Reinhart 2000a: 139). Autor to tumači kao "mogući češki utjecaj". J. Hamm (1974: 181) navodi kako su se pomoćni glagoli iz staroslavenskoga razdoblja očuvali u južnim slavenskim jezicima (slovenski, srpski, hrvatski), dok se u češkom, poljskom i slovačkom njihova uporaba ograničila na 1. i 2. lice jednine i množine. I. Grickat (1954) u svojoj knjizi *O perfektu bez pomoćnog glagola u srpskohrvatskom jeziku i srodnim sintaktičkim pojavama* analizirala je i staročakavske rukopise te zaključila kako je u njima pojava tvorbe perfekta bez pomoćnoga glagola izrazito rijetka te se javlja samo u pjesništvu (zbog ekspresivnosti i metra) (1954: 135). O mogućnosti pojave skraćenoga perfekta u pripovijedanju osim uobičajene i već uočene njegove pojave u početku pripovijedanja (1954: 4, prema Maretić 1899: 607) autorica zaključuje kako je "stara književnost (…) sklona strogosti i konzervativizmu stila (kao i pravopisa i morfologije) i odrazi živog govora nisu mogli da prokrče sebi put u knjige". Smatramo stoga da iako naš rukopis ima elemente pripovijedanja, teško možemo govoriti o tome da je to izražajna i stilska manira našega prevoditelja te da bi se mogla uočiti bez poticaja iz češkoga predloška. "Najteže prodire u književnost narodna sintaksa i ispitivanje neke sintaktičke osobine kroz istoriju pretstavlja prilično težak zadatak" (isto: 12). S obzirom na to da se u rukopisima iz istoga i kasnijega razdoblja ova jezična crta ne uočava, skloni smo ju u našim primjerima proglasiti češkim utjecajem.

[300] O participima i njihovoj funkciji u starohrvatskome jeziku vidi detaljnije u člancima D. Gabrić-Bagarić (1995: 135–140) i K. Štrkalj Despot (2007: 413–429). Oba članka svjedoče o uporabi *s*-participa u starohrvatskome jeziku.

Kao primjer utjecaja na tvorbenoj razini M. Štěrbová (1954: 382, prema Havránek 1929[301]) navodi preuzimanje češkoga sufiksa *-te(d)lný* sa značenjem mogućnosti, tvoren prema latinskome *-bilis*. Autorica smatra da su primjeri pridjeva na *-telan* u starohrvatskim pisanim spomenicima iz istoga razdoblja, ali koji nisu direktno povezani s prijevodima sa staročeškoga, dokaz tomu da u hrvatskoglagoljsku pismenost nije samo ušao češki leksik, već i češki tvorbeni način. J. Reinhart (1997: 195) se osvrće na njezinu tvrdnju upućujući na to kako se prevoditelj u *Zrcalu* koristi tim tvorbenim sufiksom na mjestima gdje ga u češkome predlošku ni nema (a samo u dvama primjerima u kojima se prevodi kao ekvivalent češkome pridjevu na *-te(d)lný*). Da je riječ o zajedničkome jezičnom elementu, pokazuje to što takvih primjera ima i u hrvatskoglagoljskome misalu *Missale Illirico* 4 (Reinhart 1986: 65–70).

Što se tiče leksičke razine, češki je leksik prema autorici (1954: 381) u starohrvatski tekst prodirao četirima različitim načinima: 1. preuzimanje leksičkih bohemizama s češkim značenjem uz prilagodbu hrvatskomu jezičnom sustavu[302]; 2. leksik koji ima istu formu u starohrvatskome i staročeškome jeziku poprima pod staročeškim utjecajem značenje koje odgovara češkomu leksiku (semantički bohemizmi) (*edinati* 'činiti istim, ujediniti' poprima značenje češkoga glagola *jednati* 'djelovati postupati'; *lakota* '*lakoća*' poprima značenje '*škrtost*'; *vlast*[303] '*moć, vlada*' poprima značenje '*zemlja*'; *znamenati* '*znamenati, značiti*' poprima značenje '*razumjeti*'; *měniti* u značenju 'mijenjati' poprima značenje češkoga glagola *míniti* 'misliti'[304], gledati u značenju 'gledati' poprima značenje 'tražiti'[305] itd.)[306]; 3. stvaranje neologizama bilo

[301] Havránek, B. 1929. Příspěvek k tvoření slov ve spisovných jazycích slovanských, *Slavia* 7, 766.
[302] Popis leksema vidi u radu, mi ćemo dalje u raspravi izdvojiti samo one lekseme za koje ne smatramo da su bohemizmi.
[303] *Vlast* je potvrđena i u značenju 'zemlja, krajina', vidi RCJHR I s. v. *vlastь* 4.
[304] Uz autoricu i J. Reinhart (2001) kvalificira glagol *měniti* kao bohemizam pozivajući se na S. Ivšića (1927–28: 52), koji također smatra da je taj glagol bohemizam prema češkome *míniti* u značenju 'misliti' (staročeški oblik *mieniti*). Glagol *mijeniti* u starohrvatskome imao je dva značenja, prvo primarno 'miješati, mijenjati', a drugo, koje je danas izgubljeno, 'spominjati, govoriti' uz koje je vezano i značenju 'misliti'. Potvrde su za značenje 'misliti' rijetke pa se navodi jedna starija srednjovjekovna potvrda i druga iz Hektorovića, dakle u istome se značenju glagol koristio još i u 16. st. I *Etimologický slovník jazyka staroslověnského* 8 navodi kako se glagol *měniti* nalazi i u hrvatskome jeziku u obliku *meniti* i *mijeniti* u značenju 'misliti, zamišljati, pretpostavljati' tako da se ovdje ne može govoriti o bohemizmu ili semantičkome bohemizmu. Uz glagol *měniti* u istome značenju rabi se u rukopisu i glagol *mniti*.
[305] U hrvatskome jeziku u starijim tekstovima uz primarno značenje 'gledati' glagol *gledati* u prenesenome značenju ima i značenje 'tražiti' uz značenja 'čekati, nadati se, pitati, prositi, željeti' (vidi AR III s. v. gledati a. bbb). Upravo je u takvome značenju potvrđena i glagolska imenica *gledanje* u *Zrcalu*: (142b)

prema domaćemu uzorku bilo pod utjecajem češkoga jezika[307] (*bezhval* – prema *bezděky, bodlivost, držalo, nehvalnost* – prema *nevděčnost, ubožastvo, umivatelan* ...) i 4. preuzet je leksik koji potječe iz zajedničkoga sloja: češkoga jezika 14. stoljeća ili iz češke redakcije crkvenoslavenskoga jezika (*domněvati se, obět, obětovati, prospěšan, prospěvati i dr.*).

U oba proučavana zbornika autorica je zabilježila 236 leksičkih bohemizama, za koje smatra da su prijevodom ušli u jezik tih djela. Sama dalje tumači da je to uobičajen postupak u dodiru dvaju jezika od kojih je jedan na višemu stupnju razvoja, dakle u intimnome i kulturnom posuđivanju[308]. Tvrdi da svi bohemizmi koje je uočila u starohrvatskim prijevodima, tj. da posuđen leksik "(...) tvoří závážný okruh lexika literárně vyspělého jazyka, a proto nás nepřekvapuje, že pronikla do jazyka charvátskohlaholského písemnictví, jehož slovní zásoba byla chudší" (isto: 383)[309].

Navela je i semantičke kategorije u kojima su leksički bohemizmi "nadogradili"[310] starohrvatski rječnički fond (religija, filozofija, civilizacijske potrebe: pravo, trgovina, feudalizam, kultura stanovanja, javni život, društveni odnosi).

Autorica navodi čak i leksik kojim se izražavaju prostorni i vremenski odnosi, tj. veznike *ani, oposred, spolu, zaedno, vzgoru, ninie, skoro, bezhval, nehati* za imperativ *nechati* preuzet kao *nehati*. Prijedlog *oposred* potvrđen je primjerice u *Korizmenjaku* iz 1508. godine, a leksemi *zajedno, skoro, vzgoru* također nisu bohemizmi, potvrđeni su u

---

Mojšěj běše velě kras(a)n i lip na pozrenju, ki se toj kraļični vele ļubļaše i častnim gledanjem vzgledala ga je.

[306] Primjere smo prenijeli transliteracijom, kako je to radila i autorica u svome članku.

[307] Autorica (1954: 381) više naginje češkomu utjecaju jer su djela prevedena sa staročeškoga.

[308] S obzirom na to da je u prevođenju teksta utjecaj jednoga jezika na drugi jednosmjeran, a jedan od razloga je i razvijeniji vokabular, morali bismo govoriti o intimnome posuđivanju. Ipak, u istraživanjima (osobito mislimo na istraživanje o razvoju češkoga jezika za vladavine Karla IV., koje su proveli istraživači s Odjela za povijest češkoga jezika ÚJČ ČSAV, 1973: 129–133) te u nekim drugim radovima čeških filologa spominju se i utjecaji starohrvatskoga jezika na staročeški. Iako se za taj utjecaj smatra da "není výrazný, ale také ne zanedbatelný" ("nije značajan, ali također i ne zanemariv"), pokazuje nam to da utjecaj u ovome jezičnom dodiru nije bio samo jednosmjeran. Što se tiče samih prijevoda, preuzimanje leksika s novim, dotada nepoznatim pojmovima pripada sferi kulturnoga posuđivanja, a na taj je način u dosadašnjim raspravama bila objašnjavana pojava češkoga leksika u starohrvatskim prijevodima. Smatramo da se ovaj dodir u prijevodu ne može samo time opravdati, što ćemo pokušati dalje protumačiti u poglavljima koja slijede. Više o doprinosu emauskoga hrvatskog češkomu jeziku bilo je rečeno u poglavlju 3.2.

[309] "(...) tvori ozbiljan fond leksika razvijenoga književnog jezika, i zato nas ne iznenađuje da je prodro u jezik hrvatskoglagolske pismenosti, čiji je leksički fond bio siromašniji."

[310] Autorica pretpostavlja nadogradnju starohrvatskoga leksika onim leksikom koji dotad nije bio prisutan zbog nižega stupnja civilizacijskoga razvoja. Takav je slučaj primjerice s leksikom za feudalne odnose te leksikom koje sa sobom nosi gospodarsko i socijalno uređenje društva za koje autorica drži da je u Češkoj bilo na višemu stupnju razvoja od onoga u tadašnjoj Hrvatskoj.

AR-u. I. Milčetić (1902: 284) također je uočio u *Lucidariju* iz *Žgombićeva zbornika vzgoru* te je takav oblik smatrao češkom posuđenicom, ali *vzgoru* je potvrđen i u RCJHR I.[311] i u AR-u uz oblike *vzgor* i *vzgora*. Prilog *spolu* potvrđen je u Građi za RCJHR samo dvama potvrdama iz *Regula sv. Benedikta* iz 14. stoljeća u značenju 'po redu' (za latinski *per ordinem*) iako se jedan od primjera može protumačiti i značenjem 'potpuno, sasvim, u cijelosti'. U AR-u pod natuknicom *spolu* također se navode dva značenja: 1. 'zajedno' iz *Budimskoga spomenika* iz 1700. godine; 2. 'redom' iz Vitezovićeva rječnika te u dvama već navedenim primjerima iz *Regula sv. Benedikta*. U hrvatskome prijevodu *Zrcala* prilog se javlja jednom u rečenici: (24b) *[T]obija i Sarra za tri noći spolu jesta čistotu držala* prema češkome (15a) *Tobiaś a Sara zatrzi noci ſu cziſtotu držieli*. U latinskome *Speculu* dolazi rečenica: (Lutz – Perdrizet 1907: 15) *Tobias et Sarra tribus noctibus castitatem servaverunt*, dakle prilog nije naveden, a kao inovaciju imaju ga staročeški i starohrvatski tekst. Nejasno je tumačenje značenja priloga *spolu* iz starohrvatskoga teksta: moguće je značenje tumačiti kao 'po redu', ali i kao 'zajedno', što bi moguće mogli tumačiti i kao utjecaj češkoga jezika, gdje preteže značenje 'zajedno'[312].

Također se pretpostavlja posuđivanje kategorija riječi koje je uobičajeno u duljemu dodiru dvaju jezika (veznici, prijedlozi, prilozi, te preuzimanje fonoloških i morfoloških elemenata)[313]. Time se potvrđuje specifičnost položaja prijevoda s obzirom na postavke teorije dodirnoga jezikoslovlja. Metodologija koja se inače primjenjuje u promatranju utjecaja jednoga jezika na drugi u živoj situaciji koja pretpostavlja kolektivnu dvojezičnost ili višejezičnost ne može se u ovome slučaju primijeniti na individualan dodir koji je ostvaren u prijevodu.

Istraživanja upućuju na to da je među navedenim leksičkim bohemizmima zastupljen u velikoj mjeri starohrvatski leksik, koji je redovito potvrđen u rukopisima iz istoga razdoblja kao i *Zrcalo*. Dijelom je tu riječ i o slavenskome leksiku, pa tako i hrvatskome i češkom leksiku. Takvi su leksemi primjerice: *bezmjernost*, *kazati*[314], *ukazanie, kanoničaski, utrpenie, ufati, umitelnost, častan, častnost, grdi, zrelost, zelenost, poddati* u značenju 'podložiti', *poddana* u značenju 'podložna', *poljubiti, vitez, ustaviti*

[311] Potvrde su iz brevijara (*BrVat*, *BrN_2*, *BrPm*).
[312] Vidi VW s. v. *spolu*.
[313] Filipović 1986: 19–25.
[314] Osim u značenju 'propovijedati'. Vidi kasnije tumač leksema *kazatel* u poglavlju 7.4.

(‘stati, zadržati, zaustaviti’)*, zgrditi, strast, prozba, studenost, hotenje, otpočinuti, premoći, poručiti, zapuditi, ponukovati, uposlušati, ugladiti, držalo, praviti (*‘govoriti’*), poprositi, trapiti, zajedno, skoro, vzgoru, oposred, dobrovoļan, dobrovoļnost, običaj*. Za imenicu *dobrovoļnost* višeput je istaknuto da je bohemizam (Štěrbová 1954: 382; Reinhart 2000: 221). Riječ je potvrđena u AR-u[315] s manjim brojem primjera u svim rječnicima uz napomenu “dolazi od XVI do XVIII vijeka” te pojašnjenje o tvorbi: pridjevska osnova *dobrovoļan* i sufiks *-ostь*. U *Zrcalu* nije neuobičajen način tvorbe apstraktnih imenica tim sufiksom (a takva je tvorba prisutna još od staroslavenskoga razdoblja) pa možemo pretpostaviti i raniju pojavnost te imenice od 16. st. Moguće je također da su prve pojave ove imenice baš u našemu korpusu starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga pod utjecajem staročeškoga predloška. U Građi za RCJHR nisu potvrđeni ni pridjev *dobrovoļan* ni imenica *dobrovoļnost*.

Autorica je među bohemizme svrstala i crkvenoslavizame za koje ne možemo izričito tvrditi da su pripadali samo staročeškome jeziku. Kako su potvrđeni i u AR-u i u Građi za RCJHR, to je leksik koji je svojina i hrvatske redakcije[316]: (*koruna*[317]*, godina, usilije, prospěšanstvo* i svi oblici te riječi[318]*, lakati*[319]*, ispražnevati*[320]*, ninie, užitak, užitačan, užiti* u značenju ‘koristiti’, ‘korist’, ‘koristan’, *obrězovanie*[321]*, ubožastvo*[322]*, višastje*[323]*, vzvěstovanie*[324]*, blaznivost, blazan, blazniv*[325]*, ěšutan*[326]*, malžen, malženka,*

[315] Vidi AR II s. v. *dobrovoļnost*.
[316] Navodimo potvrde samo iz teksta *Zrcalo*.
[317] Imenica je potvrđena brojnim potvrdama iz misala i brevijara.
[318] U AR-u zabilježene su potvrde riječi *prospiješan, prospiješastvo, prospiješnost, prospiještvo, prospiješati*. Potvrde su iz *Kolunićeva zbornika*, *Korizmenjaka*, do Stulićeva rječnika (za glagol *prospijevati*). Najkasnije potvrde su iz Budinića.
[319] U rukopisu pod utjecajem češkoga predloška glagol *lakati* smatramo semantičkim bohemizmom jer se javlja u značenju ‘mamiti, vabiti’ kao u u staročeškome jeziku. Vidi usput i Štěrbová 1954: 380.
[320] Za M. Štěrbovu (1954: 381) riječ je o neologizmu stvorenu pod utjecajem češkoga predloška. U Građi za RCJHR potvrđen je oblik *ispraždnevati*.
[321] U staročeškome jeziku potvrđene su imenice *obřězánie* i *obřězovánie* za židovski obred obrezivanja. U SJS III: 491 s. v. *obrězati* potvrde su i iz hrvatskih tekstova (*Glagolita Clozianus* iz 11. st.). U Građi za RCJHR potvrđeni su leksemi *obrězati*, *obrězovati*, *obrězanie*. Potvrde se nalaze također i u AR-u.
[322] Za M. Štěrbovu (1954: 381) riječ je o neologizmu stvorenu pod utjecajem češkoga predloška. Riječ je potvrđena u AR-u kao sinonimni oblik riječi *uboštvo*, potvrde su od 14. do 16. stoljeća.
[323] Potvrda se nalazi u RCJHR-u I. *viš'stie* u značenju ‘izlazak, izlaz, ishod’, potvrde su iz brevijara. U istom se značenju riječ javlja i u rukopisu *Zrcalo*.
[324] Potvrda iz RCJHR-a I. je iz *BrVo*. Glagol *vzěstovati* obilno je potvrđen u misalima, brevijaru, psaltiru.
[325] Potvrde s puno primjera za navedenu skupinu riječi su iz RCJHR-a I. i AR-a.
[326] Vidi SJS I: 66 s. v. *ašutь* u značenju ‘bez razloga, uzaludno’, potvrde su i iz hrvatskih tekstova, *Glagolita Clozianus*. RCJHR II. ima kao natuknice imenicu *ešutь*, prilog *ešutь* te pridjev *eštьnь* ista značenja te ne možemo govoriti o bohemizmu, već o crkvenoslavizmu.

malženstvo). Glagol *nehati* potvrđen je samo jednim primjerom, oblikom u imperativu *nehajte* u značenju 'ostavite' u *Klimantovićevu zborniku (obredniku)* u Građi za RCJHR, a u *Zrcalu* nije uočen. Što se tiče imenice *kruna*, imenica *kruna* i njezine izvedenice potvrđene su u rukopisu dvama oblicima: stariji *koruna*, kako je ujedno i češki oblik, i mlađi *kruna*. U Građi za RCJHR[327] i u AR-u potvrđena su oba oblika i u starijim i u mlađim tekstovima pa smatramo da su u hrvatskome jeziku dugo supostojala oba oblika. Izvedenice su međutim sve u rukopisu izvedene prema starijemu obliku: *korunovati, korunovan, korunovanji*, a takav oblik nesvršenoga glagola u crkvenoslavenskim i kasnije starohrvatskim tekstovima nije potvrđen[328] pa se u slučaju glagola *korunovati* i njegovih izvedenica može pretpostaviti češki utjecaj. U tekstovima pisanima crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije potvrđeni su i leksemi *malžen* i *malženstvo* pa ćemo ih smatrati crkvenoslavizmima potvrđenima u obje redakcije, hrvatskoj i češkoj iako svoje podrijetlo vuče iz Češke[329]. Isti je leksem već u tekstovima pisanima starohrvatskim jezikom isčeznuo, a u našim je prijevodima aktiviran pod utjecajem staročeškoga predloška (javlja se uz *Zrcalo* i u prijevodu *Pasionala* iz *Petrisova zbornika* te *Kvarezimala* iz *Petrinićeva zbornika* i u prijevodu *Štitnoga*), u staročeškome su jeziku zadržani kao stariji oblici s osnovom *malž-* (*malžen, malženka, malženstvo, malženský*) uz noviji oblik s osnovom *manž-*[330]. Leksemi s osnovom *manž-* rabe se i u suvremenome češkom jeziku (*manžel, manželka, manželstvo, manželský*). S obzirnom na to da u Građi za RCJHR nisu potvrđeni oblici s osnovom *manž-*, a u AR-u oblici s obje osnove *malž-* i *manž-*, smatramo da je u slučaju leksema istoga korijena s osnovom *manž-* riječ o češkome leksičkom utjecaju te ćemo ih obraditi kasnije u tekstu.

Pojedini se crkvenoslavizmi mogu izdvojiti te možemo reći kako su semantički preuzeli značenje koje je potvrđeno samo u staročeškim rukopisima pa tako i u

[327] Potvrde su iz misala i brevijara.
[328] Potvrđen su glagoli *korunati* i *koruniti* uz oblik *korunevati* samo u Građi za RCJHR.
[329] Prema natuknici *malьžen* iz *Etimologický slovník jazyka staroslověnského* 8 riječ je o leksemu koji svoje podrijetlo vuče iz Češke i to od prije bizantinske misije (Flajšhans 1930: 24 i dr.) i koji se prijevodima crkvenoslavenskih tekstova raširio u ruske i hrvatske crkvenoslavenske rukopise. Također je noviji češki oblik nakon provedene metateze *l – n > n – l* raširen u zapadnoslavenske jezike. Preuzimanje oblika *manžel* u starohrvatski rukopis *Zrcalo* nećemo dovoditi u vezu s preuzimanjem u ranijemu razdoblju oblika *malžen* u crkvenoslavenskim tekstovima već ćemo u ovome slučaju to tumačiti aktivacijom starijega oblika s osnovom *malž-* u našim prijevodima preko utjecaja češkoga predloška i posuđivanjem novijega oblika s osnovom *manž-* iz staročeškoga jezika.
[330] Vidi VW s. v. *malžen* i *manžel*. U staročeškome rukopisu *Zrcadla* iz *Krumlovskoga zbornika* nije nijednom potvrđen stariji oblik s osnovom *malž-*.

staročeškome rječniku. Takvo širenje značenja možemo opravdati češkim utjecajem jer ono nije potvrđeno u rukopisima iz istoga razdoblja nastanka prijevoda ili u rukopisima iz ranijih razdoblja. Riječ je o leksemu *obět* (staročeški oblik *oběť* > *obětь*), koji se uz značenja 'zavjet, obećanje, zavjetovanje, molitva' u rukopisu *Zrcala* javlja i u značenju 'hostija, Tijelo Kristovo'[331]: (60b) *Takoje gdo telo B(o)žje prijemļe i kada bi veće obet nere jednu prime, tada tim jest ne prijal veće, razvě k(a)ko i ta ki jednu prime. Takoje i ta ki jedan delak oběti prime, mańe ni prijal nere ta ki celu obět*. U staročeškome jeziku primarno je značenje imenice *obět* 'žrtva, ritualna, obredna žrtva, krvava žrtva', za koje se također ne mogu uočiti potvrde u Građi za RCJHR. Jednom je potvrdom iz 18. stoljeća u AR-u navedeno značenje 'dar u ime zavjeta' (Bašić 1765., *Besjede krstjanske*), ali se iz te potvrde ne razabire značenje 'žrtva'. Takva je potvrda uočena u tekstu *Zrcala*: (112a) *Pošļi jaganca svojego, koga obětem smiren budu s tobu*. Moguće je i da je takvo značenje upotrijebljeno pod utjecajem češkoga predloška. Također i glagol *obětovati* prima značenje 'žrtvovati', za razliku od dotadašnjega značenja 'obećati, zavjetovati se'. Ista je situacija i s leksemom *vraždenik*, koji je u AR-u potvrđen u značenju 'neprijatelj', dok je u Građi za RCJHR potvrđen kao 'neprijatelj' i 'dušmanin'. U češkome jeziku *vražedlník*[332] je sinoniman u značenju s leksemom *vrah*, koji znači 'neprijatelj', ali i 'ubojica'[333]. U *Zrcalu* smo stoga potvrdili širenje značenja leksema *vraždenik* na značenje 'ubojica' pod utjecajem češkoga predloška u primjeru Apsoloma, starozavjetne ličnosti i bratoubojice: (140a) *To je takoje ona mudra žena Tecenta b(ě)še zn(a)m(e)n(a)la, ka běše Apsaloma, svoga brata vraždenika š ńega otcem smirila.* Crkvenoslavizami *kazati*, *kazanje* potvrđeni su u češkoj redakciji i u značenju 'propovijedati, propovijed'[334], dok u hrvatskoj nisu pa se i u ovome slučaju može govoriti o širenju značenja (Reinhart 1980: 93). Leksem *město*, potvrđen u rukopisu u značenju 'mjesto, prostor' (*locus*) i 'grad' (*civitas*), za M. Štěrbovu (1954: 383) je u slučaju značenja 'grad' također bohemizam. U liturgijskim crkvenoslavenskim tekstovima takvo značenje nije potvrđeno, ali u tekstovima pisanima narodnim jezikom jest, i to upravo u rukopisu, pravnome tekstu iz

[331] Vidi VW s. v. *obět*, 7. hostie, obětní chléb: *ktož božie tělo přijímá, když viece obieti než jednu přijme, viecež jest nepřijal* ZrcSpasK 38.
[332] U staročeškom jeziku supostoji i oblik *vraždeník*.
[333] Vidi VW s. v. *vrah*. Vidi također i AR XXI s. v. *vražda*, b). krvna osveta, ubojstvo iz krvne osvete. Potvrde su iz 13. i 14. stoljeća.
[334] Potvrde su iz *Bes* (*Besědy na evangelije papy Grigorija Velikago*) 18, 20 (vidi SJS II: 3, 4).

15. st. iz Baške na otoku Krku[335]. Da je prevoditelju bilo poznato značenje ‘grad’ (*civitas*) potvrđuje i sinonimom (142a) *A ta Tarba, hći kraļeva, ta v tom městě ili gradi prebivaše*, želeći tako i široj publici pojasniti značenje ‘grad’ (*civitas*)[336], koje očito u vrijeme nastanka rukopisa nije bilo toliko rašireno i uvriježeno.

Za manji broj riječi za koje M. Štěrbová navodi da su leksički bohemizmi, ne odgovara njihov češki oblik hrvatskomu obliku riječi ili nemaju češki ekvivalent u rukopisu *Zrcadlo* pa nikako nije riječ o češkim posuđenicama. Takvi su primjeri: *podbiga, svedetelstvovali, sprijazniti, zasěniti*. U primjeru *podbiga* (u značenju ‘odbjegla žena’) riječ je o leksemu potvrđenu u SJS III: 220 u obliku *potьpěga* i *podьběga* u kodeksima iz različitih redakcija, pa i u hrvatskome rukopisu u *Glagolita Clozianus* iz 11. st. u značenju ‘žena koju je muž napustio’. U istome značenju potvrđena je u *Petrisovu zborniku* u *Zakoniku* (*Iustus Canonicus*) u obliku *podběga*. Dvojbeno je međutim u našemu slučaju značenje. Češki je tekst (14a) *aby ſama biehunna a matna nebyla widiena* preveden kao (22b) *da bi sama podbiga ili svojevoļnicu ne bila nazvana*, gdje bi imenica *podbiga* bila ekvivalent za particip *biehunna* od glagola *biehati* (u značenju ‘bježati’). U staročeškome jeziku također je potvrđena *podběha*, ali u potpuno suprotnome značenju od onoga kakvo je potvrđeno u hrvatskim rukopisima ili u tekstovima pisanima hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskoga jezika: ‘prileţnica, ljubavnica, žena koja je napustila svoga muža, prostitutka’[337]. U starohrvatskome je rukopisu dakle došlo do preuzimanja značenja češkoga leksema pa je stoga hrvatski prevoditelj i dodatno protumačio pojam leksemom *svojevoļnica*. Isto je komentirao i I. Črnčić (prema Šafařík 1858: 38 u Črnčić 1873: 19). *Svedetelstvovati* (*sъvědětelьstvovati*) je staroslavenizam potvrđen i u hrvatskim tekstovima. Za *sprijazniti* i *zasěniti* ne postoje leksemi u staročeškome predlošku koji bi im odgovarali.

Leksičke bohemizme u starohrvatskome *Zrcalu* proučavao je i J. Reinhart pa je tako naveo 70 njihovih potvrda (Reinhart 2001: 1). Također se među njegovim

[335] Vidi AR VI s. v. *mjesto*, b. a) *selo, varoš, grad*.
[336] U latinskome predlošku nije zabilježeno dodatno pojašnjenje kao u hrvatskome tekstu: (Lutz – Perdrizet 1907: 78) *Tarbis autem, filia regis, in eadem urbe habitavit*. Dodatno pojašnjavanje pojmova tipično je općenito u srednjovjekovnim tekstovima, ali u ovome primjeru vidi se da je hrvatski prevoditelj ili naknadno prepisivač samostalno unio dopunu kojom je želio pojasniti svoj prijevod.
[337] Vidi VW s. v. *podběha*.

bohemizmima može uočiti hrvatski leksik potvrđen i u AR-u: *ale, do, dovesti, měniti*[338], *okruglost, porušiti, povlaka, prohajati* te leksem *uzdraviti*, koji je primjerice potvrđen u *Žićima otaca* iz 1400. godine. Također uočavamo i crkvenoslavenski leksik i hrvatske redakcije potvrđene u RCHRJ I. i II.: *doiti*, *ešutanь*, *višastie* i *vzgrditi*, dok je *ipokritacь* je grecizam, koji potječe iz velikomoravskoga razdoblja kada je u tadašnji staroslavenski ušao prijevodima svetih knjiga s grčkoga (Večerka 2006: 99). Lekseme *ešutanъ*, *vzgrditi* i *višastie* već smo prokomentitali, a *doiti* je glagol obilno potvrđen u RCJHR-u II. Autor među bohemizme svrstava i lekseme *sъedinanie, sъedinati, zedinanie*, što ne možemo jednoznačno prihvatiti jer se leksemi u prijevodu javljaju u različitim značenjima. Kada se rabe u značenju 'ujediniti, ujedinjeno' riječ je vjerojatno o domaćemu leksiku.[339]

Posebnu pozornost zahtijeva također i problem prefiksa *vi-* (< *vy-*) u značenju '*iz*'.[340] U raspravi o jeziku rukopisa istaknuli smo kako je riječ o prefiksu karakterističnome za zapadnoslavenske jezike (uz istočnoslavenske), ali i sjeverne čakavske govore. Riječ je o rubnoj jezičnoj značajci karakterističnoj za sjeverne čakavske govore, koja ih povezuje sa slovenskim i spomenutim jezičnim sustavima. Stoga ne možemo jednoznačno odrediti kao bohemizme glagole i imenice tvorene prefiksom *vi-* (< *vy-*), što je već istaknula M. Kramarić (2008: 674), kako ih to navode J. Reinhart (2001): *vigovarati, vikupiti* (uz *viklad, vikladati*) i M. Štěrbová (1954: 381): *vigovarati, vikladati, vivrtati*, jer su oni također postojali u dijelu čakavskih govora iako među njima postoje i bohemizmi kao što smo protumačili primjere *viklad* i *vikladati*[341].

Prevoditelj nije međutim jednoznačan pa u pojedinim slučajevima za isti leksem prevodi prefiks *vi-* (<*vy-*) južnoslavenskim i općečakavskim prefiksom *iz-*, a ponekad zadržava prefiks *vi-*. Tako se javljaju dublete (*vikupiti*/*iskupiti*). U rukopisu preteže uporaba prefiksa *iz-* naprama prefiksu *vi-* (<*vy-*): *ispuniti, iskupiti, ispeļati, isečen, iscěliti, iscěļivati*, *izvržen, isprostiti*[342] (za češko *vyprostiti i vysloboditi*). Također je niz tehničkih

[338] Vidi bilješku 298.
[339] Detaljnije vidi u poglavlju 7.4.
[340] R. Večerka (2012: 408) prefiks *vy-* tumači kao moravizam, koji "(...) durch Hunderte von Belegen bestätigte Sprachnorm der ältesten Texte repräsentiert." ("(...) stotinama potvrda predstavlja potvrđenu jezičnu normu najstarijih tekstova.") Prefiksi *vy-* i *iz-* supostojali su u praslavenskome, s tim da je *vy-* izvoran oblik.
[341] Za ove primjere vidi dalje u poglavlju 7.4.
[342] U staročeškome jeziku isto značenje ima i glagol *sprostiti*, koji je također posuđen u rukopisu *Zrcalo* (vidi poglavlje 7.4.). Naime, kao i u čakavskome narječju, i u staročeškome je jeziku došlo do spajanja prefiksa *iz-* i prefiska *sъ-*, pa su ujedinjeni i glagoli *sprostiti* i *izprostiti*.

pojmova koji su u češkome predlošku tvoreni prefiksom *vy-* redovito preveden prefiksom *iz-* (*issečen* za *vyséкán*; *izsičena* za *vytesána*; *izdlbina* za *vydlabána*, *izvrći* za češko *vyvrci (vyvrhnúti)*).

Razloge za prevođenje navedenoga prefiksa mogli bismo tumačiti težnjom za širom prihvaćenošću napisanoga teksta koji takav ne bi bio namijenjen samo užem, regionalno ograničenom čitateljstvu jer je u slučaju *vi-* (< *vy-*) ipak riječ o rubnoj značajci.

Samo u jednome primjeru u rukopisu hrvatski prevoditelj rabi glagol tvoren prefiksom *vi-* na mjestu na kojemu nije za to dobio poticaj iz češkoga predloška. Riječ je o glagolu *vigovarati* (*izgovarati*)[343], koji uz značenje 'reći, kazati, objasniti' ima i značenje 'ispričati, opravdati'[344], kojim je glagoljaš preveo glagol *omlúváti* u istome značenju. Za isto značenje postoji u češkome jeziku i glagol *vymlouvat* (svršeni oblik *vymluviti*), koji se u rukopisu javlja nekoliko redaka ranije od ovoga primjera. Moguće je stoga da je u izvornome predlošku na mjestu glagola *omluváti* stajao glagol *vymlouvat* pa je prema tom glagolu hrvatski prevoditelj upotrijebio glagol v*igovarati* s prefiksom *vi-* ili je u ovome primjeru sam prema svome jezičnom osjećaju rabio taj prefiks: (46a) *I zato ako vidimo ako bi ki v ko pokušenji djavle, to jest v grih vpal, imamo ga žalovati s pravoga naga sr(d)ca, i němamo ga tudje suditi ili ga oglaševati, na k(a)ko najveće moremo grih ńega tajimo i vigovarati ga* prema češkome (30b) *A protož widimy li że kto pokuſenim padl ſ praweho ſrdcie mamy geho żeleti nemamy geho yhned poſuzowati a ohlaſſowati ale iakż mohuce hrziech geho tagiti a omluwati*. Moramo spomenuti i to da je glagol *vymluviti* u značenju 'progovoriti, izreći, osloviti nekoga, opravdati se, ispričati se, postići nešto govorom' preveden bez prefiksa *vi-*, tj. glagolom *izgovoriti*: (45b) *Takoje djav(a)l H(rst)a po ajeri ni nesal, na v osobi č(lověča)skoj pokazal mu se je prikladnimi slovi za sobu ga je izgovoril* prema češkome (30a) *Takeż diabel kryſta ne po powietrzi weda neſl ale w oſobie czlouiecziey gemu ſe zgewiw lahodnymi ſlowo geſt s febu vymluvil.*

Samo u jednome primjeru s glagolom *praviti* u osnovi prevoditelj ostavlja prefiks *vi-*: (90a) *A pitje tudje vipravuje križno octa i žlči smišana i vina s mirru.* U

[343] Prema J. Reinhartu (2001), riječ je o bohemizmu. Ipak on u staročeškome jeziku nije potvrđen, dok je primjerice potvrđen u slovačkome jeziku u obliku *vyhovárati sa*.
[344] Vidi AR IV s. v. *izgovarati* b., gdje je navedeno značenje potvrđeno samo za refleksivne glagole 'ispričati se, opravdati se'.

ostalim primjerima prema češkome *vypraviti* prevoditelj prefiks *vy-*/*vi-* prevodi prefiskom *iz-* (75a) *toga nijedno pismo i ni nijedan jezik ne more ispraviti* prema češkome (45b) *Žadny popis, zzadny jazyk nemozz wyprauiti*; (156b) *A mogli bi tim običajem vse muke ispravļeni biti* prema češkome (94b) *A mohlyby wſſeczky muky tyem obyczziegem vypraveny byty*.

Prema uočenim potvrdama smatramo da je ipak prevoditelju bliži i uobičajeniji prefiks *iz-*. Posebice je to vidljivo u slučajevima glagola koji u češkome predlošku nisu tvoreni prefiksom *vi-* (< *vy-*). Takve glagole glagoljaš redovito prevodi prefiksom *iz-*. Prevoditelj ne rabi samostalno glagole s prefikom *vy-* u prijevodu, već ih u rukopisu rabi na mjestima na kojima su potvrđeni i u češkome predlošku pa i rjeđe. Možemo govoriti dakle o postupku aktivacije jezične značajke, koja kao izražajna mogućnost postoji u jeziku, a prema Ajdukovićevoj teoriji aktivira se u jeziku pod utjecajem stranoga predloška.

Metodološki problem koji smo u očili u dosadašnjim raspravama o utjecaju češkoga jezika, a posebice u radu M. Štěrbove, je taj što smatramo kako se nije uzimao dovoljno u obzir dijakronijski i sinkronijski pristup leksičkomu istraživanju pa je leksik koji nije uočen u suvremenome hrvatskom jeziku bez temeljite analize proglašavan češkim posuđenicama. Leksik jednoga jezika otvoren je sustav i stalno se mijenja, vremenom širi ili sužava svoje značenje, gasi se i nanovo oživljava, postaje regionalno ili stilistički obojen, specijalizira se, pa se stoga strogo mora odvajati dijakronijski i sinkronijski pogled na proučavanje leksika. U jezičnome trajanju, dijakroniji, starohrvatska jezična faza i suvremena jezična faza dvije su zasebne sinkronije koje ne možemo dovoditi u vezu. Iz toga proizlazi da leksik koji ne pripada suvremenomu stadiju jezika ne mora nužno ne postojati i u nekome starijem jezičnom razdoblju istoga jezika. Činjenica da u suvremenome standardnom hrvatskom jeziku ne postoje riječi kao *podoban*[345], *prospěšan*, *uzdraviti* i slično, koje u standardnome češkom jeziku egzistiraju, ne implicira činjenicu da u jednoj fazi razvoja hrvatskoga jezika nisu postojale. Također, u starijoj jezičnoj fazi hrvatskoga i češkoga jezika veći je leksički sloj bio zajednički

[345] U značenju ‘sličan’ pridjev se i dalje rabi u suvremenome češkom jeziku. U hrvatskome standardnom jeziku *podoban* ima različita značenja, a AR bilježi podatak da se *podoban* u značenju ‘sličan’ govori u Istri (Nemanić 1885, 41). I taj je podatak iz 19. st. pa se je možda to značenje izgubilo i iz dijalekata kao iz standardnoga hrvatskog jezika.

(staroslavenski sloj među kojima se nalaze i moravizmi i panonizmi). Prevoditelj prevodeći nije vjerojatno osjećao razliku između starijega jezičnog sloja i starohrvatskoga leksika iz 14. stoljeća (takve su razlike bile manje uočljive nego s današnje perspektive jer je s dijakronijske perspektive tadašnji jezični razvoj staročakavskoga i staročeškoga jezika bio podudarniji nego današnji razvoj te su dijelili više istih jezičnih značajki), ali velika je pogreška stariji (staroslavenski) leksik poistovjećivati s bohemizmima, kao što smo to uočili u ponekim primjerima u navedenim raspravama. U slučaju najstarijega sloja leksika takav leksik moguće je tumačiti aktivacijom, prema ranije navedenoj Ajdukovićevoj teoriji, tj. kao leksik koji je preuzet u razdoblju rane jezične pismenosti te postao općeslavenskom svojinom, a sada se pod utjecajem staročeškoga predloška u prijevodima nanovo aktivirao. Za razliku od Ajdukovićeve teorije (Ajduković 2004: 81) takav leksik vjerojatno nije u slučaju starohrvatskoga jezika zamro i prestao se upotrebljavati pa se zatim nanovo pod utjecajem jezika davatelja počeo rabiti. On je bio dijelom kolektivne memorije, ali možda ne bi bio primaran prevoditeljev izbor da nije riječ o prijevodima sa staročeškoga, u kojima na izbor leksika zasigurno utječe i sam predložak.

Leksički bohemizmi, koji su posuđeni u rukopisu *Zrcalo* nisu potvrđeni u AR-u. Smatramo stoga da je pogrešno tvrditi da su posuđenice iz staročeškoga jezika prodrle u starohrvatski jezik (Štěrbova 1954)[346]. Teško je naime vjerovati u brzo i daleko širenje leksema u srednjovjekovnome razdoblju. Smatramo stoga da u ovome trenutku i dalje ne možemo govoriti o dovoljno snažnu utjecaju češkoga jezika na starohrvatski da bi proizveo trajnije posuđivanje leksika. Skloniji smo stoga govoriti i dalje o interferenciji na razini *parole*, kojom bismo obuhvatili više različitih pojava, pa i unos leksičkih elemenata iz stranoga jezika. Već smo istaknuli kako nam nedostatak obrađene građe onemogućava pratiti kasniju sudbinu toga stranoga elementa, a to nije ni cilj ovoga rada,

[346] Citiramo autoričine rečenice (1954: 382, 383) u kojima pretpostavlja šire posuđivanje: "Poněvadž se s adjektivy na *-telan* (...) setkáváme v hlaholském písemnictví i v pámatkách, které nemají přímého vztahu k českému písemnictví, můžeme předpokládat, že do charvátskohlaholského písemnictví nepřešla z češtiny pouze jednotlivá slova, nýbrž že tu zdomácněl celý typ tvoření" te "Do jazyka charvátskohlaholského písemnictví pronikla překládáním ze staré češtiny (...)" itd. ("Budući da se s pridjevima tvorenima sufiksom *-telan* (...) susrećemo u glagolskoj pismenosti i u spomenicima koji nisu izravno povezani s češkom pismenošću, možemo pretpostaviti da u jezik hrvatskoglagoljske pismenosti nisu preuzete zasebne riječi, nego se u njemu udomaćio cijeli tip tvorbe" te "U jezik hrvatskoglagoljske pismenosti ušao je prevođenjem sa staročeškoga (...)").

pa ćemo uvijek na prvome mjestu isticati konkretnu situaciju i konkretan tekst u kojemu je strani utjecaj potvrđen.

Smatramo kako nam ova rasprava o dosadašnjim istraživanjima češkoga utjecaja u prijevodu staročeškoga rukopisa *Zrcadlo* govori kako je bilo potrebno revidirati dosadašnja istraživanja te nanovo i temeljito istražiti na kojim se razinama i kako ostvaruje utjecaj češkoga predloška u jeziku starohrvatskoga prijevoda.

7. LINGVISTIČKA INTERPRETACIJA BOHEMIZAMA U RUKOPISU *ZRCALO ČLOVĚČASKAGO SPASENJA*

Utjecaj češkoga predloška vidljiv je na svim jezičnim razinama iako ne ravnomjerno: fonološkoga utjecaja staročeškoga jezika na starohrvatski gotovo i nema, morfološki je utjecaj primjetan, ali u pojedinačnim izoliranim slučajevima, leksičke su posuđenice česte, a primjetan je utjecaj na sintaktičkoj i tvorbenoj razini.

7.1. Češki utjecaj na fonološkoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*

Kao izravan fonološki utjecaj u obliku preuzimanja određene češke fonološke značajke i njezino interpoliranje u starohrvatski jezični sustav uočena je uporaba fonema /h/ na mjestu fonema /g/. Naime, u češkome je jeziku tekao poseban fonetički razvoj izvornoga slavenskoga /g/ te se u 13. stoljeću ono izmijenilo u glotalno /h/ (prema IPa /ɦ/). Etimološki fonem /g/ u starohrvatskome dolazi na mjestima gdje je u staročeškome u uporabi takav glotalni fonem /h/ i takva se fonetska prilagodba preuzetih čeških leksema u prevođenju redovito provodi. Iznimka je primjer leksema *sluha* u značenju ‘sluga’, koji je prenesen bez fonološke izmjene, dakle s fonemom /h/: (96b) *A tim se je měnilo da skozi učenje H(rsto)vo i sluh jego pozna sa s(vě)t B(og)a pravoga vsih v(ě)kov* prema češkome (56a) *Tiem ſe mienilo zze ſkrze kazanie kryſtowo a ſluh geho pozna ſiuet boha praweho wſſiech wiekow*. U navedenome primjeru moguće je da je prevoditelj zamijenio imenicu *sluh* (staročeški oblik *sluch*, prema grafiji mogla je također biti zapisana i kao *sluh*) s oblikom za genitiv množine *sluh* (od *sluha* ‘sluga’). U latinskome *Speculu* rečenica glasi: (Lutz – Perdrizet 1907: 51) *In quo innuebatur quod per praedicationem Christi et suorum Agnosceret mundus Deum verum omnium saeculorum*, gdje se navodi samo zamjenica *suorum* u značenju ‘njegovih’, dakle, riječ je o osobama. Vjerojatno stoga možemo govoriti o obliku *sluh* za ‘sluga’ te da je došlo do preuzimanja češke fonološke značajke.

Istu je značajku uočio J. Reinhart (1997: 194) u prijevodu iz *Petrisova zbornika* u primjeru *sahnuti* umjesto *sagnuti*. Autor je također primijetio da se u svim prijevodima iz istoga razdoblja češko /h/ redovito prenosi kao /g/, a ta se fonološka adaptacija provodi i

u stranim riječima, pa i imenima. Primjer navodi iz *Zrcala*, gdje je ime *Her* u posvojnome pridjevu preneseno kao *Gerove* (64a) *Ali bi vas mogal pobiti naglu semrtju k(a)ko nigda pobi s(i)ni Gerove i Amonove* prema češkome (40a) *A nebo mohly by was zabiti nahlu ſmrti iako niekdy zbil ſyny yny udowy Her a Onam*. Istu prilagodbu provodi i u riječima koje prevoditelj preuzima kao bohemizme, često i pogrešno protumačene (primjerice iz *Petrisova zbornika hedvabie* 'svila' prevedeno kao *gedva*).

Aktivacijom smo protumačili pojavu prefiksa *vi-* (< *vy-*) u značenju 'iz-', koji se u rukopisu javlja na mjestima gdje je u staročeškome predlošku glagol izveden istim prefiksom. Također bismo mogli protumačiti aktivacijom refleks poluglasa /e/ zabilježen samo trima primjerima (*vzel* od *vzati, dostojen, iskušen*) među redovitim refleksom /a/ u svim položajima, slabom i jakom. Govori otoka Krka imaju specifičnu vokalizaciju poluglasa, odnosno poluglas se može vokalizirati kao /a/, /o/ ili /e/ (Brozović – Ivić 1990: 81). Moguće je da je prevoditelj pod utjecajem staročeškoga predloška, u kojemu je redovit refleks /e/, preuzeo navedenu značajku koja kao izražajna mogućnost postoji i u njegovu jeziku. Riječ je dakle o homonimnim formama koje supostoje u oba sustava. Ipak, da nije postojao utjecaj češkoga predloška upitno je bi li se uočila i navedena tri primjera.

Sličnost dvaju slavenskih jezičnih sustava nije utjecala na to da prevoditelj zabunom preuzme fonološku značajku bliskoga jezika. Ni u jednome slučaju nije stoga uočena pogreška u razlikovnim značajkama (češki prefiks *roz-* uvijek se prevodi s *raz-*; češki fonem /h/ preveden je redovito s /g/ i slično). Što se tiče češke promjene **'u > i* nakon mekih konsonanata, prevoditelj ju čak provodi (odnosno vraća u prvotan oblik) ondje gdje i nema fonoloških razloga za to, kao u primjeru preuzetoga glagola *rozlíčiti*[347]. Očito je prijepis služio kao dodatna kontrola pa su i takvi mogući ostatci čeških fonoloških značajki uklonjeni kontrolom pri prepisivanju. I J. Reinhart (1997: 194–195) komentirajući starohrvatske prijevode, ali navodeći primjere iz *Zrcala*, zaključuje kako "Die übrigen Abweichungen zwischen dem Tschechischen und Kroatischen wurden von dem Übersetzern meist gut und etymologisch richtig substituiert, z. B. das Jer (vgl. *razaznanič* [Zbžl 8ra22], *višastič – výštie* [Zbžl 10ra2], *obazrenie – obezřěnie* [Zbžl 79ra10-11], das epenthetische *l* (vgl. *urublenь – uruben* 'abscissus ' [Zbžl 20rb19], die

[347] Tumačenje vidi kasnije uz glagol u poglavlju 7.4.

unterschiedliche Vertretung von *ra-/ro-* (*bez raz'pači – bez rozpači* [Zbžl 11ra4], das aus **'u* entstandene *i* (*ešut'no – ješitné* [Zbžl 3vb3], *kohajuĉь – kohajíc* [Zbžl 11ra7]).“[348]

7.2. Češki utjecaj na morfološkoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*

Preuzimanje morfoloških značajki češkoga predloška dosta je iznimno i rijetko, ali ipak se češće javlja od onoga na fonološkoj razini.

Jedna je od već uočenih značajki (Reihart 2000, 1999, 1997) tvorba perfekta bez pomoćnoga glagola u 3. licu jednine i množine. O ovoj značajki raspravljali smo već u 6. poglavlju. Primjeri iz rukopisa *Zrcalo* su: (5a) *A z(a)č Petru, koga je trikrat zatajil, skrušenje mu dal a Judi v ńega grěšě zupvati pripustil?*; (11a) *Is(us)h(rst)u, ki prišal na ta s(vě)t*; (18a) *Potom slišimo k(a)ko v templi B(og)u prikazana*; (36b) *Marija sa Is(us)h(rsto)m v Ejup běžala*; (78a) *Poslušaj i pogledaj, jesi li videl kadi t(a)ku muku ili slišal k(a)kovaja* (79b) *bila muka našega G(ospo)dina Is(us)h(rst)a*.

Također se u dosadašnjim raspravama o utjecaju češkoga jezika na starohrvatski prijevod *Zrcala* spominje preuzimanje oblika za vokativ jednine imenice muškoga roda *muži*. Taj je oblik u staročeškome formiran nastavkom *-i* prema nakadašnjoj *jo*-deklinaciji imenica muškoga roda (‘*ьjo*-kmeny’) (Lamprecht i dr. 1986: 147). U starohrvatskome se u imenica nekadašnje palatalne *jo*-promjene javlja nastavak *-u* dok je za imenice nepalatalne osnove vokativni nastavak bio *-e* (Hamm 1974: 117). To je kolisanje vokativnih nastavaka zadržano i kasnije u čakavskome narječju pa se kao vokativni nastavci za imenice muškoga roda u 16. st. spominju *-e*, *-u* i *-o* (Kapetanović 2011: 93). Nastavak *-i* za vokativ imenica muškoga roda nije se rabio, a u našemu prijevodu tako oblikovan vokativ javlja se dvaput: (3a) *O, muži, znamenaj k(a)kova jest miloća*[349] *ženska*; (3b) *A da je take i tolike ļudi prelastila hitrost ženska, a kak i p(a)k ti, muži, ne buduć taki ni toliki i pred ženu hoćeš biti bespečalan* prema češkome (4a) *O muži*

[348] “Uobičajena odstupanja razlike između češkoga i hrvatskoga prevoditelji većinom dobro i etimološki točno supstituiraju, na primjer jer (usporedi *razaznanič* [Zbžl 8ra22], *višastič – výštie* [Zbžl 10ra2], *obazrenie – obezřěnie* [Zbžl 79ra10-11], epentetsko *l* (vgl. *urublenь – uruben* ‘abscissus’ [Zbžl 20rb19], različit refleks *ra-/ro-* (*bez raz'pači – bez rozpači* [Zbžl 11ra4], zamjena **'u* s *i* (*ešut'no – ješitné* [Zbžl 3vb3], *kohajuĉь – kohajíc* [Zbžl 11ra7])”.

[349] Primjer pogrešnoga prijevoda, gdje je češko *lest* u značenju ‘lukavost’ prevoditelj preveo imenicom *miloća*.

znamenay kaka geſt leſt żenſka; (4a) *Ponieważd take y tolike lidi přelſtila chytroſt żenſka kakż pak ty muži negſa taky ni toliky před żenu chceś byti bezpeczen.*

Preuzeta je osobina i tvorba priloga nastavkom *-e*, koji je često zapisan i jatom. Takvi se promjeri stoga mogu tumačiti i kao crkvenoslavizmi ili kao bohemizmi ako grafiju <ě> razriješimo kao /e/. Jezično gledano, prilozi su u starohrvatskome tvoreni samo nastavkom *-o*, dok su u češkome mogući prilozi na *-e* i *-o*. Ovu su češku značajku u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga uočili već J. Reinhart (1997: 195), M. Štěrbová (1954: 380) i S. Ivšić (1922–23: 55). Primjere zapisane grafemom <ě> možemo tumačiti i kao ortografske, ali i morfološke crkvenoslavizme. Ako ćemo grafiju <ě> razriješiti glasom /e/, možemo govoriti o morfološkome bohemizmu: (22a) *Nigdare glave ni grla vzdvignute*[350] *ni nosila* za češko (13b) *Nikdy hlawy ani hrdla zdwihnutie (zdvihnutě) neneſla*. Isto je i u primjeru: (65b) *Te vse riči inim podobno i ravne*[351] *mogal bi učiniti da bi se hotel braniti, ali ne hoće (...)* prema češkome *Ty wſſiecky wieci y gnim rowne mohl by byl uczciniti by ſie byl chtiel braniti ale nechce.* U ovome je primjeru hrvatski prevoditelj češki pridjev u 3. licu jednine ženskoga roda s nastavkom *-e* protumačio kao prilog te ga vezao uz prilog *podobno* s domaćim nastavkom *-o*. Također se uočavaju primjeri samostalne uporabe priloga oblikovanoga nastavkom *-e* bez da je za to primljen poticaj iz češkoga predloška: sveza *nábožná modlitba* iz predloška prevedena je kao: (121b) *Čista ispověd grihov i nabožne milostivi B(og)u i s(ve)tim jego gudenje i čindranje jest dobro, glasno i bubńanje jest*. Primjer s nastavkom *-e* zapisan grafemom <e> je i prilog *zvlašće* u značenju ‘posebno’ (vidi kasnije leksičko posuđivanje). Osim preuzimanja nastavačnoga morfema *-e* u priloga, M. Štěrbová (1954: 379) je u svome radu uočila i preuzimanje nastavka *-i* u primjeru *na kratci*, koji je prema autorici oblikovan prema češkome *nakrátcě* u značenju ‘kratko, brzo, ukratko’. U AR-u[352] potvrđene su veze s pridjevom *kratak* u lokativu i prijedlogom *na* u priloškoj službi: *na katkom, na kratku*. Oblik *na kratci* nije potvrđen, ali je u rukopisu potvrđen isti način tvorbe u prilogu *naplni* (123a)[353]. U slučaju da je nastavak *-i* preuzet prema češkome nastavku *-ě*, prevoditelj je zamijenio kratki češki /ě/ u nastavku s dugim /ě/, od kojega se

[350] Graf. *v'zdvignut'ě*.
[351] Graf. *ravně*.
[352] Vidi AR V s. v. *kratak* d. c) i bb).
[353] Slijedom ove analogije može se i oblik *na kratci* pisati i kao sraslica *nakratci* iako se oblici potvrđeni u AR-u pišu odvojeno.

mogao razviti nastavak *-i*. Vjerojatnije je ipak da je odabran nastavak *-i* prema obliku *naplni* zbog analogije ili je prevoditelj ne razmišljajući odabrao refleks /i/ za nastavak *-ě*, koji je u crkvenoslavenskome funkcionirao u pridjevskoj deklinaciji kao nastavak lokativa jednine za neodređene pridjeve (nominalna promjena). Takvi su refleksi jata već uočeni u tekstu. Primjer: (5b) *Tu rič s(ve)ti Pav(a)l na kratci raspravļa* prema češkome (5b) *Taka tazanie ſwaty pawel nakratcie rozprawuge*; (18a) *O časti toga popisanja na kratci položivše poslušajmo* prema češkome (11b) *O ċaſtie toho popiſu nakratcie poſlyſſmy*.

Preuzet je oblik pridjeva u nominativu ženskoga roda s češkim nastavkom u primjeru *vaše nehvalnost* prema češkome obliku i nastavku *váš*ě. U staročeškome jezičnom razdoblju u vokalizmu djelovala je promjena, prijeglas /a/ > /ě/, koja se provodila iza mekih konsonanata, između dvaju mekih konsonanata i na kraju riječi. Ta je promjena posljedica izjednačavanja češkoga prednjeg mekog samoglasnika /′ä/[354] i prednje varijante stražnjega samoglasnika /′a/, što bi bila prva faza promjene (/′a/ = /′ä/)[355], a druga je ujednačavanje vokala /′a/ i /′ä/ i vokala /ě/ (/′a/ > /ě/; /′ä/ > /ě/)[356] (Pleskalová 2003: 30–31). Tako se umjesto nastavka *-a* javlja oblik s nastavkom *-ě* (*váš*ě)[357]. Prema potvrdama iz čeških jezičnih spomenika promjena se provodila od 13. stoljeća (Lamprecht i dr. 1986: 63–67)[358]. (82a) *On je vse kraļe zem(a)ļske pred vami bil ponizil, a vaše nehvalnost jemu k(a)ko kraļu jemu špotajući se kl(a)ńala* prema češkome (49a) *On wſſiecky krale zemſke przed wami byl ponizil a waſſie nevdiecznoſt gemu iako krali poſmiewagiczi ſe nan krkala*[359].

Preuzet je i oblik komparativa pridjeva *krašši* (od *krasan*): (160b) *Tamo bude krašši Apsaloma* prema češkome[360] 97a *Tam budeſſ kraſſy Abſolona*. Iako u rukopisu nije

[354] Fonem /ä/ razvio se u 10./11. stoljeću od praslavenskoga /ę/ (npr. *męso* > *mäso*), a nakon ove promjene potpuno je iščeznuo iz češkoga jezika.
[355] Oba su zvučala kao široko /e/.
[356] Duge varijante fonema /′a/ i /′ä/ prešle su u dugo /ě/, koji se zapisivao grafemom <ie>.
[357] U poglavlju o grafiji rukopisa naveli smo još dva primjera u kojima je glas /a/ zapisan grafemom <ě>: *napita* i *pitani* (za češko *krmiti*), ali te primjere nismo povezali s utjecajem češkoga predloška.
[358] J. Vintr (1986: 79) navodi podatak kako se promjena datira u drugu polovicu 12. stoljeća.
[359] Primjer pogrešnoga prijevoda, gdje je češko *krkati* u značenju ‘ružno se nekome obraćati’ prevedeno glagolom *klańati*.
[360] Vidi VW s. v. *krásný*, gdje se navode mogući oblici komparativa u staročeškome jeziku: *kraší*, *krašši*, *krašše*, slož. *krašší*, *-ie*.

neuobičajeno izvođenje komparativa pridjeva sufiksom *-ši*, za pridjev *krasan* u AR-u navodi se samo oblik komparativa *krasniji*.

Preuzet je oblik čestice (veznika) *neka* u obliku *nekat* prema češkome *nechat'* u značenju 'neka'. Hrvatski je prevoditelj preuzeo oblik češke čestice (veznika) s nastavkom *t'*, a takav oblik *nekat* nije potvrđen u hrvatskim tekstovima: (57a) *Ako kraļ ima koga neprijateļa komu semrti želije, nekat toga pošļe v Jerusulim da onu ih crikav obruba* prema češkome (36a) *Ma li kral ktereho nepřetele gehož ſmrti žada toho nechat poſle do geruzalem a chram oblupi*.

Preuzimanje češkoga gramatičkog roda za domaće imenice može se uočiti u primjeru imenice *stav*, za koju se mogu naći potvrde u AR-u u renesansnome razdoblju, u Zoranića i Barakovića, dok su rječničke potvrde tek nakon Stulićeva rječnika. U Građi za RCJHR imenica nije potvrđena. Imenica *stav* u značenju istovjetnom značenju imenice *stav* iz češkoga jezika 'nešto što je ustaljeno: položaj, stalno prebivalište; nešto što je sastavljeno: lik, oblik, struktura' u hrvatskome je jeziku u ženskome rodu, kao i imenica *stava* sa širim značenjem 'nešto što je ustaljeno: položaj, stalno prebivalište, polog, zalog, podloga, materija; nešto što je sastavljeno: lik, oblik, struktura, zglob, sveza', i s ranijim je potvrdama. Imenica *stav* u muškome rodu potvrđena je u značenjima 'struktura, stalež, hrpa (osovļenih) snopova, određeni propis', ali su rječničke potvrde samo "u novijim rječnicima". U Skokovu etimološkome rječniku[361] pod natuknicom *stav*, gen. *stavi* (pretpostavljen je stoga ženski rod) navodi se osnovno značenje 'četiri snopa skupa', dok se u narodu rabi i u značenju 'stajalište, svojstvo', ali se ne navodi podatak otkada. Također, Skok navodi kako se crkvenoslavenski oblik *stava* u značenju 'Glied, Stand' nije održao, dok je *stavъ* također crkvenoslavizam u značenju 'compagnes'. Takva značenja ne odgovaraju potvrdama iz našega rukopisa pa je moguće riječ i o semantičkim bohemizmima. U starohrvatskome prijevodu *Zrcala* potvrđeno je značenje 'stalež' u muškome rodu ((7b) *Ani takoje jego svite griše ili srce budi B(og)u dano, vsaki mora oděven biti bez griha po ńega stavu*). Takvo značenje nije potvrđeno ni u dosada obrađenomu korpusu za starohrvatski rječnik pa se vjerojatno, prema sadašnjim spoznajama, može reći da je riječ o utjecaju staročeškoga predloška. Ostali primjeri uporabe leksema *stav* također su u muškome rodu, što nije zabilježeno u tekstovima iz

[361] Vidi Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* III s. v. *stav*.

istoga ili nešto ranijega razdoblja pa možemo reći kako je prevoditelj preuzeo gramatički rod češke imenice ta ga je vezao uz domaću imenicu ili se imenica *stav*, prvi put u starohrvatskome jeziku javlja u našem prijevodu upravo pod utjecajem staročeškoga predloška. Ne možemo znati je li imenica *stav* iz renesansnoga razdoblja rezultat kontinuiteta u uporabi ili se tek tada prvi put javila u hrvatskome jeziku upravo zbog različita gramatičkoga roda. Naime, primjerice u Budinićevim psalmima javlja se imenica *stav* u u značenju 'stanje', ali u ženskome rodu ((…) *i opet povratit u vele liplju stav / vaskolik ovi svit i svakoju narav*). U našemu prijevodu takvo je značenje potvrđeno u muškome rodu, što je vjerojatno također rezultat utjecaja češkoga predloška: (22a) *Zač vse stave dobro zahrańene prišal je G(ospo)d(i)n potvrditi. I zato je i mati jego d(ě)va i manžela i vd(o)va, i k(a)ko koli ti tri stavi jesu dovedeni da su s(ve)ti, da li velik razdil meju sobu imaju* prema češkome (14b) *Nebo wſſiech ſtawow dobře zachowalych hoſpodin potwrditi priſſel A protož matka geho y panna y oddana y wdowa byla kakzkoli tito trzie ſtawowe gſu dowedeni że ſu ſwati awſſak weliky rozdiel mezi ſebu magi*. Potvrda za značenje 'stanje' nema u AR-u osim u navedenome Budinićevu psalmu. Svakako u starijim starohrvatskim tekstovima ono nije potvrđeno, pa se uz preuzimanje roda može govoriti i o preuzimanju češkoga značenja. Isti je primjer i u rečenici: (23b) *I zato jes(t) děvski i najvišši. I zato ta stav redki imaju zač je nijed(a)n nima ki nima k tomu misli cele*. U staročeškome predlošku na ovome mjestu leksem *stav* nije potvrđen, hrvatski ga prevoditelj rabi samostalno: (14b) *Ale kakżkoli naywyſſie a naylepſſie geſt panenſtvie wſſakż ſe nehodi nenieli k tomu myſliwe cieloſti*. U drugim primjerima *stav* je potvrđen u oba rukopisa: (31a) *Stol Solomunov nad 6 stopin bil je vzvišen, a Marija je bila više prevzvišena je(st) bl(agoslove)nih stavi previše stava patr(i)jarh, ap(osto)l i pr(o)r(o)k i stava mučenik, isp(o)v(ě)dnik i d(ě)v* prema češkome (22a) *Maria převyſſuge blahoſlawenych ſſeſt ſtawow Nebo převyſſuge ſtaw patriarſky prorocky apoſſtolsky y take ſtaw muczedlniczi zpouiedlniczi y panenſky*.

Sjeverozapadni čakavski govori koji su u podlozi ovoga rukopisa konzervativni su u očuvanju arhaičnih jezičnih značajki koje smo već pojasnili u poglavlju o jeziku rukopisa. Takve se značajke čuvaju ponegdje još i do danas, a u vrijeme nastanka rukopisa bile su većinom karakteristične za starohrvatski (staročakavski) književni

jezik[362]. Staročeški jezik također je arhaičan s obzirom na deklinaciju imenica, a takvo je stanje zadržano i do danas: neujednačeni množinski padeži imenica (lokativni nastavci u množini *-ěh*, *-ah*, instrumentalni nastavak imenica muškoga roda u množini *-i* (u staročeškome *-y*/*-i*: *s pány* // *s muži*), u ženskome je rodu sačuvano razlikovanje nastavaka negdanje palatalne i nepalatalne deklinacije: *žena*, *ženy* // *duša*, *duše*), češća je uporaba participa, poimeničenih participa itd. Ne može se stoga očekivati brojnije preuzimanje čeških morfoloških značajki s obzirom na sličan jezični razvoj u vrijeme nastanka rukopisa.

7.3. Češki utjecaj na tvorbenoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*

U tvorbi nesvršenih glagola primjetna je u jeziku rukopisa pojačana uporaba sufiksa[363] *-ovati* ili *-evati* ako nastavak slijedi nakon palatala, i to prema uzorku koji se javlja u češkome predlošku. Takvi sufiksi prisutni su u starohrvatskome jeziku[364], javljaju se i u starijemu jezičnom razdoblju (konjugacijski uzorak *-ovati*), a ovdje navodimo primjere na mjestima na kojima takav sufiks nije potvrđen u raspoloživim rječnicima i u primjerima sekundarne imperfektivizacije[365]. Posebice je to izraženo u čeških glagola kojima osnova završava palatalima /č/, /ć/, /ž/, /š/, /j/, /nj/, pa i glasom /z/, koji su se u staročeškome oblikovali sufiksom *-ovati* u sekundarnoj imperfektivizaciji (Lamprecht et al. 1986: 329)[366]. U starohrvatskome su takvi glagoli u uočenim primjerima izvedeni sufiksima *-avati* ili *-ivati*, dok su u našemu rukopisu potvrđeni sa sufiksom *-ovati*, odnosno prilagođeni prema palatalnome nastavku osnove u *-evati*: (44a) *oglaševati* prema

[362] Izuzetak su miješanja palatalne i nepalatalne deklinacije imenica ženskoga roda u Gjd i NAVmn te nastavci *-e* i *-i* u Ljd imenica muškoga i srednjeg roda, što su značajke i u vrijeme nastanka rukopisa karakterističnije za sjeverozapadno čakavsko područje.

[363] Postoje dva pristupa u znanosti kod određivanja što su to glagolski sufiksi. Mi smo se priklonili Babićevu pristupu, koji sufiks definira kao "tvorbeno-oblična (morfoderivacijska) jedinica jer je na jezičnoj razini ostvaren uvijek kao nedjeljivo jedinstvo tvorbenoga i obličnoga nastavka (derivema i fleksema)" (Babić 2002: 42) te glagolski sufiks shvaća kao cjelinu s infinitivnim nastavkom *-ti*. Drugi je pristup taj da se kao glagolski sufiksi navode samo infiksi *-a-*, *-iva-*, *-ka-*, *-ova-* itd. Detaljnije o ovoj temi vidi u Horvat–Ramadanović 2008: 135–136.

[364] U općeslavenskome su sufiksi *-ovati*/*-evati* za izvođenje nesvršenih glagola sekundarnom imperfektivizacijom bili uobičajeni pa su ih naslijedili i narodni slavenski jezici. U hrvatskome su tako prisutni do 17. st., a od 15. st. se takvi glagoli izvode i novijim sufiksom *-ivati* (Vaillant 1966: 494). Za razliku od hrvatskoga, češki je jezik i do danas zadržao starije sufikse.

[365] "Sekundarna imperfektivizacija uobičajeni je naziv u slavističkoj literaturi za postupak kada se svršenom glagolu s prefiksom (npr. prepisati), koji je izvorno tvoren od nesvršenoga glagola (pisati), dodavanjem infiksa opet promijeni vid i glagol postane nesvršen (prepisivati)" Šarić 2011: 10.

[366] "(...) zakončení *-jovat*, *-ňovat*, *-řovat*, *-šovat*, *-zovat*, *-žovat* jsou typická pro sekundární imperfektiva..."

češkome *ohlašovati*, (42a) *směševati* prema češkome *směšovati*, (30b) *previšovati* prema češkome *převyšovati* u značenju 'uzvisiti se, povisiti, uzdizati, nadvisiti, nadilaziti'[367]. Posljednji glagol potvrđen je u AR-u u obliku *previšivati, previšavati*. Da je takav postupak aktiviran vjerojatno pod češkim utjecajem i u glagola za koje u staročeškomr predlošku nije potvrđen ekvivalentan oblik potvrđuje nam primjer *naučevati* (u češkome je predlošku oblik prezent glagola *učimo*), koji je u AR-u kao nesvršen glagol potvrđen oblicima *naučati, naučivati, naučavati* te samo jednim izoliranim primjerom oblika *naučevati* u *Transitu svetoga Jerolima* iz 1508. godine. Sličan je i primjer s glagolom *spećevati*, koji je u AR-u potvrđen samo jednim primjerom iz Belostenčeva rječnika *spećivati (se)* u s oblikom iz 1. lica prezenta *spečujem* s napomenom kako je izveden od nesvršenoga glagola *spećati (se)*, koji nije potvrđen. Značenje je 'stezati se, uzdržavati, obuzdavati'[368], a u našemu rukopisu njime je preveden češki glagol *zpietiti*[369] u značenju 'protiviti se, suprostavljati, pružati otpor': (47a) *Tada se ta zaman računa spećevati proti inim grihom* prema češkome (31a) *Tehdy darmo proti gimy hřiechom ten mieni ſie zpietiti*.

Ovu pojavu moguće je stoga protumačiti naslijeđenim načinom izvođenja nesvršenih glagola starim sufiksima ili pojavu koja se aktivirala pod utjecajem staročeškoga predloška u preuzimanju čeških oblika (forme) glagola.

Također se o preuzimanju tvorbenoga sufiksa *-ovati* može govoriti u primjeru glagola *korunovati*. Ovaj glagol izveden je od imenice *kruna*, potvrđene još od crkvenoslavenskih tekstova u obliku *kruna* i *koruna*. U staročeškome je jeziku prisutan samo oblik *koruna*, dok u *Zrcalu* supostoje oba oblika. Uz imenicu *kruna* potvrđeni su u

[367] Posljednji glagol potvrđen je u AR-u u obliku *previšivati, previšavati*, ali samo s po jednim primjerom iz dosta mlađih tekstova i napomenom da su izvedeni od glagola *povisiti se*. Hrvatskom je prevoditelj taj glagol upotrijebio u obliku priloga *previše* (prema češkome prezentu glagola 3. lice jednine *převyšuje*) u rečenici (31a) *Stol Solomunov nad 6 stopin bil je vzvišen, a Marija je bila više prevzvišena je(st) bl(agoslove)nih stavi previše stava patr(i)jarh, ap(osto)l i pr(o)r(o)k i stava mučenik, isp(o)v(ě)dnik i d(ě)v.* za prilog previše AR navodi kako se nalazi u Voligijevu, Stulićevu i Popovićevu rječniku. Potvrda iz Stulićeva rječnika je iz glag. brevijara, ne navodi se kojeg. Moguće da je oblik *previše* upotrijebljen i kao particip ali za to potvrda u AR-u nemamo. U drugome je primjeru prevoditelj isti glagol preveo superlativom pridjeva (vidi dalje primjer *najprevišši* prema češkome *převyšuje*). Tako ovdje možemo govoriti i o leksičkome posuđivanju.

[368] Vidi AR XVI s. v. *spećivati (se).*

[369] U staročeškome su jeziku potvrđeni i oblici *zpiečiti* kao sekundarni imperfektni glagol od glagola *vzpiečiti* u značenju 'pružati otpor' te svršeni glagol *zpiečěti* 'pružiti otpor' i nesvršeni oblik *zpiečovati*.

Građi za RCJHR[370] glagoli *korunati*, *korunevati*, *koruniti*, ali ne i *korunovati*, a u AR-u glagoli *korunati*, *koruniti* te gl. imenica *koruńenje*, pa se oblik *korunovati* i sve njegove izvedenice mogu smatrati bohemizmima (jednim je primjerom potvrđen i oblik *koronovati*). Riječ je dakle ili o leksičkim bohemizmima ili je prevoditelj rabio tvorbene sufikse prema češkome modelu (80a *Tak je H(rst) trnjem korunovan*; 80b *da bi ga trnjem korunovali*; 83a *na Hrstovi korunovanji*; 106a *da bismo ot tebe korunovani bili věčno*).

Također možemo govoriti i o utjecaju češkoga jezika na tvorbu glagola, koji se očituje uporabom prefiksa koji nisu karakteristični za hrvatski jezik. Riječ je ili o češkim prefiksima ili o domaćim, ali koji u kombinaciji s glagolom dobivaju novo, dosada nepotvrđeno značenje.

Primjerice glagolski pridjev trpni *umlednen* prema češkome *umdlený*[371] u značenju 'oslabljen, klonuo, malaksao' tvori se od domaćega glagola *mledńeti* i *mledniti*, ali nema potvrda za prefiksaciju tih glagola prefiksom *u-* jer je uobičajena tvorba prefiksom *o-* kao i danas za glagol *slabiti* > *oslabiti*. Potvrde su *omledniti, omlediti, omlednivati, omledńeti, omledńivati*. (90a) *Celu noć i cel dan špotanjem i posměvanjem i bjenjem bil jest umlednen i da toga brvna tlsta sam ni mogal ponesti* prema češkome (53a) *Cielu nocz a cziely den poruhanim poſmiewanim a bitim tak byl vmdlen zze te tiezzke klady ſam neſti nemohl*.

Primjere preuzimanja čeških sufiksa u tvorbi novih leksema pod utjecajem češkoga predloška nismo uočili.

Također bismo kalkove i polukalkove mogli svrstati u kategoriju tvorbenih bohemizama. Primjer je *nehvalnost* u značenju 'nezahvalnost' prema češkome *nevděčnost*. U tvorbi je prevoditelj upotrijebio apstraktnu imenicu *hvalnost*. *Hvalnost*[372] se prema AR-u može naći u hrvatskih pisaca iz 18. stoljeća umjesto *zahvalnosti*, ali ne i u starojezičnome hrvatskom razdoblju. Stoga bi *hvalnost* bila izravna prevedenica češkoga *vděčnost* i primjer dobroga prevoditeljskog postupka. Princip tvorbe antonima prefiksom *ne-* bio je prisutan i u starohrvatskome jeziku[373]. Primjer: (82a) *On je vse kraļe zem(a)ļske pred vami bil ponizil, a vaše nehvalnost jemu k(a)ko kraļu jemu špotajući se*

[370] Potvrde su iz brevijara i misala.
[371] U staročeškome supostoje i forme *medlý* i *mdelý* prema stsl. *mъdlъ*.
[372] Vidi AR III s. v. *hvalnost*.
[373] Vidi primjerice rječnik *Žića svetih otaca* iz 1400. godine (Malić 1997: 621–623) s primjerima: *nečist, nečistoća, nemilost, nemoć, nepomnja.* Vidi AR VII s. v. *nehvala*, *nehvalan*, *nehvaležan*.

kl(a)ńala prema češkome (49a) *On wſſiecky krale zemſke przed wami byl ponizil a waſſie nevdiecznoſt gemu iako krali poſmiewagiczi ſe nan krkala*. Da je prevoditelj vjerno slijedio predložak pokazuje i pridjev koji se javlja u češkome obliku *vaše* (< *vášě*), a ne u hrvatskome *vaša*.

Nepogledanje prema češkome *nepozornost* u značenju ‘nešto što ne zaslužuje pozornost, ništavnost’. Prevoditelj je pokušao stvoriti antonim kao i u češkome predlošku, negacijom *ne-* i prijevodom imenice *pozornost* ‘pažnja, iznimnost, rijetkost’, ali ju je preveo glagolskom imenicom *pogledanje*, od koje se u hrvatskome jeziku nije razvio negirani oblik jer nema preneseno već samo doslovno značenje.

Već smo ranije u radu istaknuli kako je čest te već komentiran (M. Štěrbová, J. Reinhart) prevoditeljski princip tvorba novoga leksika od čeških i domaćih tvorbenih elemenata. J. Reinhart je takve novotvorenice nazvao hibridnim tvorenicama (Štěrbová 1954: 381; 1997: 196–197; 2001). Prevoditelj takvim postupkom otkriva da poznaje značenje češkoga leksema iz predloška, ali ponekad ili nije u potpunosti siguran ili ne može pronaći odgovarajući hrvatski ekvivalent pa ga sam nastoji stvoriti. O ovim smo primjerima već pisali u 6. poglavlju. Takav je primjer i *najpreviššı* prema češkome *prevyšuje*, što je 3. l. jd. svršenoga oblika prezenta *převyšovati* u značenju ‘uzvisiti se, uzdignuti’. Češki glagol *výšiti* u staročeškome je predlošku pojačan prefiksom *pre-*, pa je hrvatski prevoditelj glagol preveo pridjevom uz preuzimanje prefiksa *pře-* (*pre-*) te ga još pojačao superlativnim oblikom i prefiksom *naj-*. Tako je dobio pleonazam kojim je želio prenijeti poruku iz češkoga predloška: (23b) *Ale*[374] *paki jes(t) najlipši i najpreviššı ot oběju čistota děvstva* prema češkome (14b) *A naylepſſie geſt a přewyſſuge cziſtota panenska*. Ovaj primjer govori nam da je prevoditelj češki glagol protumačio kao pridjev.

Još je jedan primjer imenica *neustanovitost*, kojom je prevoditelj pokušao prevesti češki prilog *neustavně*[375] u značenju ‘nestalno, promjenjivo’. Za razliku od staročeškoga, koji je uz prilog *ustaveně* imao cijelu izvedenu porodicu riječi prema obliku *stavený* i *ustavený*,[376] u starohrvatskome su jeziku postojali samo oblici bez prefiksa *u-*: *stanovit, stanovućı, stanovitost, stanoviti*. Prema I. Němecu (1979: 330) jedan od kriterija za određivanje porijekla riječi koji je moguće primijeniti na slavenskim jezicima je

[374] Graf. *alě*.
[375] Oblik češke imenice bio bi *neústavnost*.
[376] Primjerice svršeni glagol.

razgranatost tvorbe, odnosno razvijena porodica riječi od osnovnoga oblika. U češkome se jeziku od oblika *ustavený* razvila porodica riječi (*ustanovenie, ustanoviti, ustavit, ustanovně, ustanovitel, ustanovičně* itd.) pa je očito prefiks *u-* u hrvatskome leksemu češki jezični element. Riječ je dakle o tvorbi s češkim tvorbenim elementima (hibridna tvorenica): (136a) *I tu neustanovitost ot sebe otvrgši, M(a)rija i nogami ju je potlačila i na n(e)b(e)sa jest vzašla tamo kadi je vse stanovuće* prema češkome (82a) *To neuſtawne Marya zawrhſſy pod nohamy ztlaczyla a do nebe tu kdez wſecko uſtawno geſt*. U latinskome *Speculu* stoji: (Lutz – Perdrizet 1907: 75) *Haec instabilia Maria contemnens, sub pedibus calcavit, Et ad coelum, ubi omnia stabilia sunt, anhelavit.*

7.4. Češki utjecaj na leksičkoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*

Očekivano je češki jezični utjecaj najuočljiviji na leksičkoj razini. Leksik je otvoren sustav i najpodložniji je stranim utjecajima, što je već isticano u proučavanoj literaturi. Također su kao najčešći razlozi preuzimanja češkoga leksika bili isticani nerazumijevanje ili pogrešno tumačenje češkoga predloška, nepoznavanje značenja češke riječi, dok smo u radu naveli i razlog pogrešno protumačene češke grafije. Nismo se složili s tvrdnjama M. Štěrbove (1954) kako je u velikoj mjeri riječ o intimnome posuđivanju u kojemu niže rangirani jezik preuzima leksik od jezika s razvijenijim jezičnim izražajnim sredstvima jer smo među posuđenim leksikom koji autorica navodi uočili i podosta crkvenoslavizama i starohrvatskoga leksika. Što se tiče kulturnoga posuđivanja u kojemu se uz dotada nepoznat leksik od jezika davatelja preuzimaju i nepoznati pojmovi, uočili smo jedan takav primjer (*točiti vzhod*).

Pod utjecajem češkoga predloška primjećuje se također i uporaba domaćega leksika, ali u dotad, prema raspoloživim leksikološkim istraživanjima i leksikografskoj građi, nepotvrđenu značenju. Takve primjere smatrat ćemo semantičkim bohemizmima jer je forma leksema ostala ista kao u domaćemu, već potvrđenu leksemu, ali je značenje preuzeto iz češkoga jezika. Najčešće je samo jedno od više mogućih značenja preuzeto jer se ostala značenja hrvatskoga i češkoga leksema podudaraju, kao u primjeru općeslavenskoga leksika. Također su česti primjeri pogrešnoga poistovjećivanja domaćega, starohrvatskog leksika sa sličnim ili istim staročeškim leksemima, ali potpuno različita značenja. U ovim primjerima nećemo govoriti o semantičkim bohemizmima već

o paronimiji. Sve ove pojave navest ćemo prema redu pojavljivanja od prve do zadnje folije rukopisa. Neki se preuzeti leksemi pojavljuju višeput u starohrvatskome rukopisu pa ćemo u takvim primjerima isticati kontekst u kojima se posuđuju. Kasnije će se u rječniku bohemizama isti leksik slagati abecednim redom.

U tumačenju preuzetih bohemizama navodit ćemo prvo preuzet oblik iz starohrvatskoga teksta uz njegov češki ekvivalent u obliku kako je naveden u rječničkoj natuknici uz njegovo značenje. Značenja ćemo čeških leksema tumačiti najčešće prema staročeškome rječniku *Vokabulář webový*. Zatim ćemo po potrebi protumačiti okolnosti preuzimanja, pojavnost u rukopisu (je li to jedini slučaj ili se isti leksem preuzima na više mjesta), navest ćemo razloge zašto određeni leksem smatramo češkom posuđenicom i slično. Nakon tumača slijedi rečenica iz starohrvatskoga teksta kao kontekst za posuđenicu uz njezin ekvivalent, rečenicu iz staročeškoga predloška *Zrcadla*, inačice iz *Krumlovskoga zbornika*. Citate iz starohrvatskoga rukopisa prenosit ćemo transkripcijom, a iz staročeškoga transliteracijom.

Znamenati prema češkome *znamenati* u značenju ‘razumjeti’. Leksem *znamenati* i sve njegove izvedenice (nesvršeni glagoli *znamenavati, znamenovati,* glagolska imenica *znamenje*, imenica *znamen*) zajednička su svojina obiju jezika te su potvrđeni i u Građi za RCJHR i u AR-u značenjima ‘označiti, imenovati, obilježiti, prikazati, pokazati, zvati’[377]. Prema M. Štěrbovoj (1954: 381) u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga ovaj se glagol pod utjecajem češkoga jezika upotrebljava i u značenju ‘razumjeti’, što je također potvrđeno u našemu rukopisu. Riječ je dakle o semantičkome bohemizmu, a isti se slučaj navodi i u *Lucidaru* iz *Žgombićeva zbornika*, gdje se rabi *znamenati* u značenju *razumjeti*, a da je tomu tako potvrđuje inačica *Lucidara* iz *Petrisova zbornika*, gdje je takav bohemizam zamijenjen domaćim leksemom *razumjeti* (Kapetanović 2010a: 7). U našemu je tekstu često potvrđeno takvo značenje: (2a) *Znamenati n(a)m je(st) da muž stvoren je(st) v Damasci velikom i od B(og)a je(st) v raj raskošni prinesen* prema češkome (3b) *Znamenati nam że muż ſtwořen w damaſcenu welikem a od boha w ray rozkoſſny preneſen*; (3a) *O, muži, znamenaj k(a)kova jest miloća ženska* prema češkome (4a) *O muži znamenay kaka geſt leſt ženſka*; (41a) *Znamenajmo paki da je troj krst, to jest, vodni, krvni, d(u)h(o)vni* prema češkome (27b) *Znamenaymyż pak że troj geſt krzeſt,*

[377] Vidi detaljnije AR XXIII s. v. *znamenati, znamenovati*.

toczis Wodny krewny a duchovni. Da je prevoditelj povezivao značenje ‘razumjeti’ s glagolom *znamenati*, pokazuje primjer iz *Zrcala*, gdje je staročeški prilog *znamenitě* (u značenju ‘očigledno, jasno, pregledno’) preveo komparativom *razumnije*: (147a) *I ot naroda nijedin č(lově)k ni bil š ńim i razumnije pravi da je nijedan č(lově)k ni bil š ńim, razvi s(a)mo jedina D(ě)va M(a)rija bila je(st) š ńim ostala*.

Zvlašće prema češkome *zvláštně*[378] u značenju ‘posebno, odijeljeno, iznimno, navlastito’. U AR-u potvrđeni su prilozi *vlašt* (čakavski oblik *vlašć*) u značenju ‘vlastit, sam, isti’ te *vlaštito* s istim značenjem uz dodatna značenja ‘posebno, iznimno, vlastito, svoje’. Prilog izveden prefiksom *z-* nije potvrđen, kao ni oblik s nastavkom *-e*, što smo već protumačili kao morfološki bohemizam: (2a) *B(og) ju je zvlašće počtil bil da ju je v raskošnom mesti stvoril* prema češkome (3b) *Boh gie zwlaſſtnie byl pocztil że gi w rozkoſſnem meſtie tworzil*. Isti se prilog javlja u rukopisu samo još jednom, ali na mjestu gdje je u češkome predlošku pridjev u značenju ‘poseban, vlastit’ pa se zbog pogrešne uporabe češkoga priloga umjesto pridjeva starohrvatski tekst loše razumije: (25a) *A takoje je(st) bila prekrěpka i tako nedobita D(ě)va Marija, ko je zvlašće straž bil B(og)* prema češkome (15a) *Tak přeſilna a tak nedobyta byla marya gegież zwlaſſtni ſtrażie byl buoh*.

Manželka, manžela prema češkome *manžel* i *manžela* u značenju ‘supruga’. Već smo ranije u tekstu[379] istaknuli kako ćemo u obzir uzimati lekseme iz ove porodice riječi s osnovom *manž-* nakon provedene metateze *l – n > n – l* jer su leksemi s osnovom *malž-* općeslavizmi i potvrđeni su u Građi za RCJHR. Dok su u staročeškome rukopisu *Zrcadla* iz *Krumlovskoga zbornika* potvrđeni samo noviji oblici *manžel, manželka, manželstvo, manželski*, prevoditelj ih prevodi općeslavizmima istoga oblika s osnovom *malž-*, ali dvaput i novijim staročeškim oblikom s osnovom *manž-*, i to u primjeru *manželka* i *manžela* u značenju ‘supruga’. Drugi je put leksem *manžela* upotrijebljen samostalno prema prevoditeljevu nahođenju na mjestu gdje se u staročeškome predlošku nalazi pridjev *oddaná* u značenju ‘obećana mužu, vjenčana’. Oblik *manžela* u značenju

[378] I u staročeškome jeziku potvrđen je oblik *zvláščě, zvláščně* koji je mogao biti blizak čakavcu prevoditelju. Takav oblik s autoru bliskim skupom /šč/ mogao je samo prepisati bez razmišljanja da je riječ o bohemizmu. Prvotni su oblici u staročeškome jeziku bili oni sa skupom /šč/ do disimilacije u oblik /št/, koja je započela u 14. stoljeću te se provodila do 16. stoljeća i bila je karakteristična za Češku (ne Moravu) te za književni češki jezik (Pleskalová 2003: 43).

[379] Vidi poglavlje 6.

‘supruga’ potvrđen je u kartoteci za Staročeški rječnik samo jednim primjerom te je moguće da je hrvatski prevoditelj pogriješio i takav oblik samostalno oblikovao umjesto redovitoga oblika *manželka*. Primjeri su: (23b) *I zato je i mati jego d(ě)va i manžela i vd(o)va* prema češkome (14b) *Aprotož matka geho y panna y oddana y wdowa byla*; (2b) *na stvorena je z boka malžena svoga i dana je mužu za manž(e)lku i za tovarišicu k boku*[380] *prijedinanu* prema češkome (3b) *ale ſtwořena geſt z boku manżela ſweho a dana muży za manżelku a za towarziſſku k boku przigednanu*.

Uz ove oblike za imenovanje istoga pojma *suprug* ili *supruga* uočavaju se u rukopisu i opći pojmovi *muž* i *žena* te uži *ženik* (u čakavskome obliku *ženih*[381]) i *nevjestica* (*nevěstica*)[382]. U značenju ‘zaručnik, zaručnica’ te za glagol *zaručiti* rabe se crkvenoslavizmi *obručenik, obručenica* i *obručiti*[383].

Pričiniti prema češkome *přičiniti* u značenju ‘dodatno učiniti, dodati, priložiti, uzrokovati, spojiti’. Glagol *pričiniti* dolazi u AR-u kao natuknica, ali s puno mlađim potvrdama te napomenom da se glagol ista značenja ‘učiniti, proizvesti, uzrokovati’ nalazi i u ruskome jeziku. Potvrde su iz 19. stoljeća. U Građi za RCJHR glagol je potvrđen u značenjima ‘preuzeti, učiniti istim, učiniti’, s tim da je svako je od značenja potvrđeno jednom potvrdom, dakle samo su tri potvrde navedenoga glagola. Smatramo da je stoga u rukopisu *Zrcalo* ovaj glagol preuzet iz češkoga jezika u značenju ‘dodatno učiniti’. Također je uz glagol preuzeta i njegova prijedložna dopuna ‘nad to’ u značenju ‘uz to, osim toga’. Uz dopunu smatramo kako se dodatna radnja izriče i prefiksom *pri-*, što smo uočili također i u primjeru glagola *priměniti* u značenju ‘dodatno spomenuti, reći’[384]: (3a) *Ini grih veliki jošće je(st) nad to pričinila da je muža z grišenju krhosti prinudila* prema češkome (3b) *Y giny hřiech* (4a) *weliky nad to prziczinila że muże k hřieſſeni lahodnie przinutila*. Drugi je put preuzet pogrešno u obliku *pričil* prema češkome *přičinil* u značenju ‘učiniti’: (95a) *I pričil je da bi vse listvje jego otepeno bilo*

[380] Graf. *kboku* s drugim <k> nadredno zapisanim.
[381] Čakavski oblik *ženik* srodan je staročeškome obliku *ženich*.
[382] Dok je u čakavskome *nevjestica* ‘nevjesta’ (vidi AR VIII s. v. *nevjestica*), u staročeškome jeziku *nevěsticě* ima značenje ‘prostitutka’.
[383] Vidi AR VIII s. v. *obručiti, obručeńe, obručenik* s napomenom ‘Po svoj prilici nije ovo nikad bila narodna riječ.’ Značenje je ‘zaručiti, vjeriti’, dok *obručeńe* ima i značenje ‘zalog’ iz jedne srpske crkvenoslavenske isprave iz 16. st. U češkome jeziku *obručiti* ima značenje ‘dogovoriti, dati ruke za sklapanje dogovora, osigurati nešto’. Vidi VW s. v. *obručiti*.
[384] Vidi pojašnjenje dalje u tekstu.

prema češkome (55b) *A przyczinil aby wſſecho liſtie bylo obito* te u ponovno u kontekstu ‘dodatno učiniti’: (96a) *Pričinil takoje da sr(d)ce jego s č(lověča)skim rodom ne imat obćiti* prema češkome (55b) *Przyczinil take zze ſrdce geho s czlowieczm pokolenim nema obczowati*. Ostale dvije potvrde u rukopisu u istome su značenju pa ih nećemo navoditi.

Ustavanja (*ustavanje*, n.) prema češkome *ustávanie*[385] u značenju ‘umor, slabost’. U AR-u potvrđena je glagolska imenica *ustavanje* od glagola *ustavati*, ali u značenju ‘ustajanje, dizanje’ uz glagol *ustaviti* sa značenjem ‘zaustaviti, zadržati, spriječiti, zabraniti’. Glagol ustaviti je općeslavenski (vidi SJS IV: 685 uz glagol *ustavļati*). U SJS IV i u AR-u (vidi AR XX s. v. ustavļeńe) potvrđena je glagolska imenica *ustavljenje* u značenju ‘zadržavanje, zaustavljanje; odredba; zabrana, uskrata’. Kako glagolska imenica *ustavanje* (pa ni *ustavljenje* s više potvrda) nema značenje koje bi odgovaralo češkomu leksemu, možemo govoriti ili o preuzetomu leksičkom bohemizmu ili o širenju značenja postojećega hrvatskog leksema, odnosno o semantičkom bohemizmu. Primjer: (4a) *Da bi bil č(lově)k v B(o)žjem ukazanji stal, ne bi bil nigdare semrti ni muke okusil i nijedne bi mlednosti ne trpel ani ustavanja* prema češkome (4a) *Aby byl ċloviek ſetrwal w božiem přikazani nikdkdy by ſmrti ani muky okuſil żadne by mdloby netrpiel ani uſtawanie.*

Ani prema češkome *ani*[386] u značenju ‘ni, niti’. U dosadašnjoj literaturi već je spominjano kako je veznik *ani* preuzet iz staročeškoga jezika, a naveli smo kako Reihart smatra da prevoditelj namjerno ponekad rabi češki, a ponekad domaći veznik *ni* (2000: 141). Takav bi primjer bio: (4a) *A nijed(a)n zvir ani ptica mogla bi mu pakostiti ni vetar ni ajer ga smutiti*. Veznik *ani* (*a* + *ni*) kao negirani sastavni veznik *i* (*ni*) rabi se i u polisindetonskim strukturama, u kojima se nižu rečenice ili dijelovi rečenica povezane veznikom. U ponavljanju se veznik *ani* javlja u staročeškome jeziku kao gradacijska čestica, ali ne u ponavljanje negiranih glagola, već pozitivnih rečenica. Tek je u novočeškome jeziku došlo do takvoga tipa, tj. da je glagol uz veznik *ani* negiran.[387]

[385] U podlozi ove imenice dva su homonimna staročeška glagola *stávati*: 1. *státi, stanu, stane* ‘stati, uspraviti se, postojati, trajati, zaustaviti se’; 2. *státi, stoju, stojí* ‘trajati, biti, ustrajati u nečemu, raditi nešto, odupirati se, biti pri nekomu, ovisiti o nečemu’. Vidi VW s. v. stávati.

[386] Prema Kopečný i dr. (1980: 56–58), riječ je o vezniku i gradacijskoj čestici. “Je jen v jazycích severních, br. ukr. *aní* (západoukr. *aný* – *aný*), kromě r. a dl. (…). – Na jihu doložena jen v sln. dial. rezijském a uhersln. (*ani* – *ani*). Homonymní černohor. *ani* ‘hle’ viz ovšem zvlášť.” (“Je samo u sjevernim jezicima, br. ukr. *aní* (zapadoukr. *aný* – *aný*), osim r. i dl. (…). – Na jugu potvrđeno samo u sln. dial. rezijskom i ugersln. (*ani* – *ani*). Homonimno crnogor. *ani* ‘gle’ vidi naravno zasebno.”).

[387] Bilo bi zanimljivo promotriti kako se ovo pravilo reflektira u starohrvatskome tekstu, ali to pitanje zahtijeva zasebnu studiju.

Upravo se kao gradacijski veznik *ani* javlja u *Zrcalu*: (4a) *Ne bi bil poznal cvilenja ani koga smućevanja, ani bi ke sramote trpel, ani nijednoga posramļenja* prema češkome (4a) *Byl by nepoznal kwielenie ani ktereho ſmucowanie ani by hanby trpiel ani ktereho zahanbenie.*

Lakanja (*lakanje*, n.) prema češkome *lkánie* u značenju 'plač, jadikovanje, naricanje'. Etimologija ovoga leksema jako je zanimljiva. Prema V. Macheku (1971: 318), u staročeškome jeziku glagol *lakati* bio je dvoznačan, a u oba navedena značenja preuzet je u starohrvatskome prijevodu. Jedno značenje bilo je 'čeznuti, žudjeti' razvijeno od staroslavenskoga *alъkati* u značenju 'gladovati, postiti', a drugo 'mamiti, vabiti, postavljati stupice'. Prema J. Rejzeku (2001: 346), glagol *lkát* razvio se od praslavenskoga korijena **lъkat* i jedino je u češkome jeziku poprimio značenje 'plakati, naricati, jadikovati'. U hrvatski prijevod ušao je u obliku glagolske imenice s vokalizacijom inicijalnoga suglasničkog skupa. Na taj je način prevoditelj u hrvatski rukopis unio dvaput leksem *lakanje* s dvama različitim značenjima, koja se ni u jednome slučaju ne podudaraju sa staroslavenskim značenjem glagola *lakati*, *alъkati* 'post, glad', već su karakteristična za staročeški jezik. U ovome slučaju dakle preuzet je leksem *lkanie* i prilagođen vokalizacijom sa značenjem 'plač, jadikovanje, naricanje': (4a) *Nijedne bi nemoći netrpel ani bi nigdare usahal, bez lakanja i bez bolězni i bez tuhlosti bil bi nošen* prema češkome (4a) *Żadne by nemoci netrpiel ani by uſechl beze lkanie bez boleſti bez truchloſti byl by noſſen*. Još se jednom u rukopisu, dakle, javlja homonimni leksem *lakanje*, ovaj put u značenju 'mamljenje, vabljenje', kao semantički bohemizam. Oblici su *laka, lakanje* prema češkome *láká* (od *lákati*), *lákanie* u značenju 'mamiti, vabiti, zahtijevati, tražiti, moliti', 'vabljenje, iskušenje, mamljenje'. Riječ je o zasebnome glagolu koji je u crkvenoslavenskim tekstovima dobro potvrđen, glagol *lakati* (prema stsl. u obliku *lakati* i *alъkati*) u značenju 'gladovati, postiti', od čega se i razvio pridjev *lačan*, današnji arhaizam i dijalektalizam. U staročeškom se od toga značenja razvilo i značenje 'mamiti, vabiti, iskušavati', koje nije potvrđeno ni u AR-u ni u Građi za RCJHR pa je u ovome primjeru riječ o semantičkom bohemizmu: (8b) *Da ga laka ńega oči neprijateļ i da ga misli prelastiti ńega falsivi prijateļ* prema češkome (6a) *doczan*[388] *geho laka zgewny nepřetel doczan mieni gey přeļſtiti geho faleſſny przietel*; (25b) *ku prekrěpko i*

[388] Prevoditelj krivo prevodi na dvama mjestima prilog *dočán* u značenju 'vremenom' kao *da ga*.

tako nepremoženu ogradil da nigdar nijedno neprijateļsko lakanje ni ju stužilo prema češkome (15b) *gi tak přeſilnie a tak nedobytie ohradil že nikdy žadne nepřatelſke lakanie gie nepřekazilo*; (101a) *Zač djavli č(lově)ka lakaju 7mi semrtnimi grihi* prema češkome (63b) *neb diablowe lakagi czlouieka ſedmi ſmrtedlnymi hrziechy*; (159a) *Tamo ne bude djav(a)lskoga lakanja i bez jego rvanja* prema češkome (96b) *tam nebude dyabelſke lakanye any boyovanie*.

Tuhlosti prema češkome *truchlosti* (*truchlost*, f.) u značenju 'tuga, žalost'. U AR-u potvrđena je imenica *truhlost*, ali u značenju 'trulež, propadanje, gńilost, kvareńe', a sličnoga je značenja potvrđen i glagol *tuhnuti* 'gńiti, plisniviti' uz imenice *tuhńenje* i *tuhńenost*. Imenica *tuhlost* nije potvrđena pa smatramo kako je prevoditelj povezao domaće izraze s češkim *truchlost* bez razmišljanja o semantičkim razlikama. Moguće je da je i krivo prenio leksem iz češkoga predloška: (4a) *bez tuhlosti bil bi nošen* prema češkome (4a) *bez truchloſti byl by noſſen*.

Zupvati prema češkome *zúfati* u značenju 'očajavati, pasti u očaj'. Leksem često potvrđen u starohrvatskome prijevodu u obliku *zupvati* i *zufati*. Prevoditelj je vjerojatno poznavao njegovo značenje, ali prema dosadašnjim spoznajama iz Građe za RCJHR i potvrdama iz AR-a[389], ovakav oblik u starohrvatskome jeziku nije potvrđen. Prevoditelju je vjerojatno bio poznat te ga je dovodio u vezu s oprečnim glagolom *ufati*, od kojega su potvrđeni stariji, općeslavenski oblik *upvati* i mlađi *ufati*[390]. Vidi se to prema slobodnoj preinaci nesvršenoga glagola iz češkoga predloška *nezufavaj* u oblik *ne zufaj*. S obzirom na to da glagol u češkome ima prefiks *z-* (< *sъ*), koji je kao i u čakavskome narječju stopljen s prefiksom *iz-*, moguće je pretpostaviti da je postojao i glagol *izufati*, koji se izgubljen. Takav je oblik mogao biti poznat i čakavcu prevoditelju te stoga preuzima glagol *zufati* i slobodno njime upravlja kao da je domaći glagol. Posuđena je i glagolska imenica *zupvanje* prema češkome obliku *zúfanie* (*zoufání*): (157a) *plač, slzi, zupvanje* prema češkome (94b) *kwyelenye a ſlzy zufanye*. Primjeri s glagolom su: (5a) *Judi v ńega grěšě zupvati pripustil* prema češkome (4b) *Judaſſe w geho hrziechu zufati přepuſtil*; (148b) *zato ne zufaj na v togo prevernogo otvitnika ufaj* prema češkome (89b) *wſakz nezufavay ale w toho przyevierneho rzyerznyka uffaj*.

[389] U oba rječnika potvrđen je glagol bliska značenja *vzupvati* (stariji oblik) i *uzufati* (mlađi oblik) u značenju 'pouzdati se, ponadati se'.
[390] Vidi AR XIX s. v. *ufati*.

Prostiralo prema češkoj imenici *prostěradlo* u značenju ‘pokrivač, komad platna za razne svrhe’, izvedeno od staročeškoga glagola *prostřieti*. U AR-u su kao izvedenice od glagola *prostirati* navedene imenice *prostirač*, *prostirka*, s tim da je *prostirka* potvrđena s više potvrda i više značenja. Imenica izvedena sufiksom *-lo* nije potvrđena ni danas iako je u hrvatskom sufiks *-lo* plodan za imenovanje stvari, alata, naprava (Barić i dr. 1995: 317). Možemo dakle govoriti o leksičkome bohemizmu ili o tvorbi pod utjecajem staročeškoga predloška. Primjer: (6b) *V poslědnu potrěbu nijedne pomoći ne more dati č(lově)ku, ali jedva ako da li jedno prostiralo* prema češkome (5a) *W poſlednu potrziebu żadne nemoż dati ćlovieku pomoci ale ledwa acz da biedne prostieradlo*.

Sjedinati, *zjedinati*, *sjedinanje*, *zjedinanje* vjerojatno prema češkome *zjednání* (od *vzjednání*)[391], koje se rabi za značenja *ujednání*, *ustanovení*, *zřízení*, *uspořádáni* i *způsobení*. Češki glagol u podlozi ove imenice je *zjednati* (*vzjednati*) u značenju ‘urediti, provesti, sprovesti, načiniti, oblikovati, ustanoviti’[392]. Upravo nam je zadnje značenje navedene imenice ‘uređenje, naređenje, odredba, forma, oblik, priprema, način’[393] zanimljivo jer se u staročeškome predlošku javljaju imenica *zpósob*, *zpósoba* ‘način, oblik’ i glagol *zpósobiti* ‘napraviti, urediti, oblikovati’ na mjestima koje hrvatski prevoditelj prevodi imenicama *sъedinanie, zъedinanie* te glagolom *sъedinati, zъedinati*. Primjerice: (7b) *Ako ga je B(og) sjedinal selakom ki se fatigaju na seléh* prema češkome (6a) *a kohoż buoh zwolil kralem zpoſſobil ſedlakem* (…) Dakle, prevoditelj još jednom navodi sinoniman češki izraz na mjestu gdje se u staročeškome predlošku nalazi drugi izraz (u ovome slučaju imenica *způsob* ili glagol *způsobiti*). U latinskome *Speculu* u ovome primjeru dolazi glagol *ordinare*: (Lutz – Perdrizet 1907: 6) *Et quem ordinavit esse rusticum* (…). Brojni su primjeri uporabe ovih leksema, a kao njihovi ekvivalenti najčešće u latinskome *Speculu* dolaze imenica *figura* i glagol *figurauit*: (9b) *A to je tako ukazoval B(og) po mnogom sjedinanji k(a)ko je(st) dokazano ili javļeno v(a) s(ve)tih pisměh* prema češkome (7a) A *też take ukazowal boh na mnohych zpoſobach iakoż zgewno gest myſliwemu czitateli w ſwatych piſmech*. U *Speculu* ista rečenica glasi: (Lutz – Perdrizet 1907: 7) *Et hoc idem praemonstravit Deus in multis figuris, Sicut patet studioso lectori in divinis Scripturis*. Također u primjeru (112b) *To takoje oslobojenje*

[391] Inicijalno *v-* moglo je ispasti te su supostojala dva oblika u istome značenju. Vidi VW s. v. *vzjednání*.
[392] Vidi VW s. v. *zjednati, vzjednati*.
[393] Vidi VW s. v. *zpósobenie*, *spósobenie*.

č(lověča)skoje B(og) jest sjedinal kada je Avrama patrjarhu ot ogńa haldejskoga[394] *oslobodil* prema češkome (70a) *To take wyſwobozenie czlowieczie boh zpoſſobil kdyzz patryarchu abrahama z ohnie kaldeow wyproſtil*. U *Speculu* ista rečenica glasi: (Lutz – Perdrizet 1907: 65) *Hanc etiam liberationem hominis Deus praefiguravit* (…).

U jednome je primjeru također potvrđen i oblik *jedinanje*[395] za češki prilog *zpósobně* u značenju 'prikladno, ispravno': (59a) *I znamenajmo mnoge riči na manni ot jedinanje k(a)ko su ukazani bili* prema češkome (37a) *Znamenajmyż że mnohe wieci* (37b) *na mannie zposobnie byly ukazany*. Latinsko *Speculo* glasi: (Lutz – Perdrizet 1907: 34) *Notandum autem, quod multa fuerunt in manna figuraliter praemonstrata*.

Prevoditelj je u navedenim primjerima vjerojatno upotrijebio češku imenicu *zjednání* i glagol *zjednati* jer oblici *sjedinanje, sjedinati, zjedinanje, jedinati* nisu potvrđeni ni u Građi za RCJHR, a ni u AR-u, pa ni u dijalektnim rječnicima u značenju 'način, prilika, parabola ili prikazati, pokazati'. Sve navedeno prevoditelj nije mogao uočiti u staročeškome predlošku, već je riječ o njegovu poznavanju staročeškoga jezika i slobodnoj uporabi navedenih leksema.

Postoje međutim izdvojeni primjeri iz starohrvatskoga prijevoda u kojima glagol *sjedinati* ima značenje koje i nosi u svome korijenu *jedinati*: 'ujediniti, spojiti, pridružiti, složiti, dovesti u sklad'. Tada se javlja kao ekvivalent češkomu glagolu *sjednati* s istim značenjem[396].

Primjeri: (99b) *b(o)ž(a)stvo sjedinano s d(u)šu ka je jure bila ot tela otdilena, a takoje běše sjedinano b(o)ž(a)stvo v grobi s telom mrtvim* prema češkome (62b) *bylo bozzſtuie ſgednane s duſſu od tiela oddielenu W hrobie bieſſe bozſtuie ſgednane ſ tielem vmrtwenym*. U značenju 'sjediniti, spojiti, pridružiti' u hrvatskome prijevodu prevoditelj se koristi i glagolom *prijedinati* kao ekvivalent češkomu glagolu *přijednati*. Riječ je o jednoj potvrdi u obliku participa trpnoga *prijedinanu*. Prema AR-u, potvrđen je u crkvenoslavenskome jeziku srpske redakcije (potvrda je iz jedne srpske isprave) glagol *prijediniti* s istom dopunom kao i češki glagol *přijednati sě k čemu*: *prijediniti k čemu*.

[394] Graf. *halděiskoga*.
[395] M. Štěrbová (1954: 381) u svojoj raspravi spominje hrvatski glagol *edinati* u značenju 'činiti istim, ujediniti', koji se u rukopisu *Zrcala* javlja kao semantički bohemizam u značenju glagola *jednati* 'djelovati, postupati'. Smatramo kako takvo značenje ne odgovara u potpunosti kontekstu u kojemu je glagol upotrijebljen u prijevodu.
[396] Vidi VW s. v. *sjednati*.

Primjer: (2b) *na stvorena je z boka malžena svoga i dana je mužu za manž(e)lku i za tovarišicu k boku prijedinanu* prema češkome (3b) *ale ſtwořena geſt z boku manżela ſweho adama muži za manżelku a za towarziſſku k boku przigednanu*.

Svim ovim glagolima u podlozi je pridjev *jedinan* u značenju 'koji mislim ili hoće ili govori ili radi jedno (isto) što i drugi, složan, sjedinjen'. Fonem /a/ zadržava se samo u u oblicima za nominativ i akuzativ jednine muškoga roda, a u ostalim ispada pa se dva fonema /n/ sjedinjuju u jedan. Stoga kao oblik funkcionira i *jedin,* a s njim i glagol *jediniti*[397]. U RCJHR-u II 445 potvrđeni su imenica *edinenie* u značenju 'jedinstvo' te prilog *edin(n)o, edin(n)ě* u značenju '1.jedino, 2. napose, 3. zajedno'.

U primjerima sa značenjem 'ujediniti, spojiti' ne možemo dakle govoriti o češkome utjecaju.

Osim u *Zrcalu,* oblik *sjedinano* potvrđen je i u homiliji *N(a) rojstvo H(rstovo)* ili *Govor za Božić* zapisanoj u istome rukopisu nakon završetka teksta *Zrcala*, za koju još uvijek nije pronađen češki predložak. Kontekst nam ne otkriva puno, a usporedba s češkim predloškom nije moguća pa značenje možemo samo pretpostaviti prema sličnim primjerima iz *Zrcala* kao 'tim načinom, tako': (163a) "(…) *jest ne ispravļeno jego božastvo, ko je obul v č(lověča)stvo remenjem neispravļenim sjedinano ukazal, koga s(ve)ti Ivan razvezati, to jest ni ga mog(a)l ispraviti*."

Prelišnost prema češkoj imenici *přielišnost* (f.) u značenju 'obilje, bogatstvo, višak'. Primjer: (8a) *Da li varuj se vsaki priležno da bi v prelišnosti ne zabludil? Zač v vsakoj riči vazda podobni običaj ima biti držan a prelišnosti se v vsakoj riči priležno se varovati* prema češkome (6a) *Wſſakż waruy ſe pilnie aby w przieliſſnoſti nezawinil. Nebo w każde wieci wżdy podobny obyćey ma byti držien a přieliſſnoſti pro wſſiecky wieci pilnie ſie warowati.*

Potikanje prema češkome *potkánie* u značenju 'susret, borba, bitka, obračun'. S obzirom na kontekst u kojemu se javlja češki leksem, moguće je da je hrvatski prevoditelj zamijenio češki glagol *potkati* u značenju 'susresti nekoga, izaći komu ususret, napasti nekoga, doći do koga', koji je u podlozi glagolske imenice *potkánie,* s hrvatskim glagolom *poticati* (*potaknuti*). U AR-u potvrđen je kao nesvršeni glagol (izveden od svršenoga *potaknuti*) *potikati*, s najranijom potvrdom iz Daničićevih Spomenika srpskih

[397] Vidi AR IV s. v. *jedinan, jediniti*.

(potvrda je iz 15. st. u značenju lat. *incitare* ‘potaknuti, podbosti, izazvati’). U latinskome predlošku također se navodi riječ *susret* (*occursio aduersitatis*) pa je stoga vjerojatno glagoljaš pogrešno protumačio staročeški predložak te je glagolsku imenicu tvorio prema glagolu *potaknuti*. I u ovome je primjeru došlo do paronimije: (9a) *Pravi prijateļ bude pozn(a)n v vrime potribe, komu ni težko i rane trpěti i potikanje prot(i)vno* prema češkome (6b) *Prawy přetel bude poznan w hodnu potřebu gemuż nenie teſkliwa yrana trpieti y potkanie protiwne.*

Dokazano prema češkome *dokázáno* (od *dokázati*, part.) u značenju ‘potvrđeno, osvjedočeno, pokazano, dokazano’. Glagol *dokazati* potvrđen je u AR-u u značenju ‘svršiti kazanje do kraja; kazati da se sve razumije, javiti, kazati, pripovidjeti’, ali s prvim potvrdama tek iz 17. stoljeća. U RCJHR-u II. nema potvrda za glagol *dokazati*. U staročeškome jeziku glagol *dokázati* ima značenja bliska suvremenomu hrvatskom glagolu *dokazati*, a da je u starohrvatskome prijevodu riječ o češkoj posuđenici isticali su to već u svojim istraživanjima M. Štěrbová (1954) i J. Reinhart (2001). Zanimljiv je kontekst u kojemu se particip *dokazano* javlja u prijevodu. Prvi put potvrđen je u kontaktnome sinonimu: (10b) *A to je tako ukazoval B(og) po mnogom sjedinanji k(a)ko je(st) dokazano ili javļeno v(a) S(ve)tih pismĕh* prema češkome: (7a) *A też take ukazowal boh na mnohych zpoſobach iakoż zgewno geſt mysſliwemu czitateli w ſwatych piſmiech*. U češkome predlošku na istome mjestu dolazi prilog *zjevno* u značenju ‘očito, jasno, javno’, dakle nije leksem *dokazano* upotrijebljen prema češkome predlošku, već prema prevoditeljevu znanju češkoga jezika. Već smo spominjali kako prevoditelj kontaktnu sinonimiju često rabi u slučaju spajanja dvaju leksema različita podrijetla (regionalizma i općega leksika, bohemizma i domaćega leksika) pa je vjerojatno i u ovome slučaju povezao posuđenicu *dokazano* u značenju ‘potvrđeno, osvjedočeno, pokazano, dokazano’ s domaćim leksemom ne tako bliska značenja. Isto možemo tumačiti i na drugi način, odnosno da je prevoditelj leksem *dokazano* povezao s istoznačnicom *javljeno* te da se *dokazano* kao domaći leksem prvi put javlja u značenju ‘javljeno’. Prema dosada obrađenu korpusu za Starohrvatski rječnik potvrde za glagol *dokazati* još nema te bi ovo bila prva potvrda za uporabu glagola, i to u značenju u kojemu se u 17. stoljeću rabio. Takvo značenje razlikuje se od češkoga, gdje glagol ne funkcionira kao svršeni oblik

glagola *kazati*, kao što je slučaj s hrvatskim potvrdama iz 17. stoljeća.[398] Možda bismo ovom potvrdom mogli tako korigirati navod iz AR-a i pomaknuti vremensku granicu sa 17. stoljeća na 15. stoljeće. Vjerojatnije je ipak da je leksem *dokazano* upotrijebljen prema prevoditeljevoj kompetenciji u češkome jeziku, ali ne znamo u kojemu je točno značenju prevoditelj uporabio particip i podudara li se ono sa staročeškim značenjima 'potvrđeno, osvjedočeno, pokazano, dokazano'. U drugome slučaju potvrde leksema *dokazano* njegovo se značenje iz starohrvatskoga prijevoda podudara s navedenim staročeškim značenjem 'potvrđeno, osvjedočeno, pokazano, dokazano' pa smatramo da je riječ ili o leksičkoj posuđenici ili o semantičkome bohemizmu (ako su točne naše pretpostavke o postojanju glagola *dokazati* u značenju 'javiti' prije 17. stoljeća): (23a) *Malž(e)nstvo s(ve)to i dobro biti dokazano jes(t) ako se je v ńem zahranil v(a) podobno vrime zakona* (23b) *ili običaja i v mišļeni* prema češkome (14b) *Manżelſtwo ſwate a dobre byti dokazano geſt Wſakż geſt li w niem zachowan podobnie czas obyćey y umyſlenie.*

Dobrotivi prema češkome *dobrotivý* (adj.) u značenju 'milostivi, ljubezni, dobri'. U AR-u kao oblik pridjeva *dobrotiv* dolazi pridjev *dobrostiv* s puno potvrda iz 15. stoljeća, dakle iz razdoblja nastanka prijepisa starohrvatskoga *Zrcala*, ali nijedan primjer nije potvrđen u obliku *dobrotiv*. Moguće je da se i u starohrvatskome jeziku tvorbeno razvio pridjev *dobrotiv* od imenice *dobrota*, ali nijedna potvrda nije zabilježena ni u Građi za RCJHR ni u AR-u, a kao preuzet bohemizam klasificiraju ga i M. Štěrbová (1954: 382) i J. Reinhart (2001). Ovaj se pridjev u rukopisu preuzima na više mjesta, a samo u jednome od njih odgovara pridjev *dobrotivý* iz staročeškoga predloška starohrvatskome *dobrotivi*. Tri su primjera s 54., 80. i 106. folije starohrvatskoga *Zrcala* zanimljivi i tekstološki jer se pojavljuju na mjestu gdje u staročeškoj inačici *Zrcadla* iz *Krumlovskoga zbornika*, koja nam služi kao usporedni tekst, ne stoji isti pridjev već pridjev *dobrý*. To je samo jedan od dokaza da ta inačica nije poslužila kao predložak ili je pak hrvatski prevoditelj prema svome jezičnom osjećaju i poznavnju češkoga jezika samostalno upotrijebio taj primjer. Isto je i s primjerom na foliji 63, prema kojemu se vidi da je starohrvatski prijevod rađen prema staročeškoj inačici koja je imala proširenu

[398] U češkome je jeziku dakle glagol *kázati* nesvršeni za razliku od staroslavenskoga glagola *kazati*, koji je svršeni.

rečenicu, za razliku od inačice koja je zapisana u *Krumlovskome zborniku* jer dio *reki tihim glasom i dobrotivim umislom* u toj staročeškoj inačici nedostaje. Nažalost, u fragmentarno sačuvanoj inačici staročeškoga *Zrcadla* koju je objavio Patera ovo poglavlje nije sačuvano, a bilo bi dragocjeno za usporedbu i otkrivanje koja je od ovih dviju staročeških inačica bliža izvornoj staročeškoj matici. To nije jedini takav slučaj ovakvih razlikovanja starohrvatskoga i staročeškoga teksta, a na takve ćemo primjere upozoravati dalje u obradi: (9b) O, *dobrotivi Is(us)h(rst)e, nauči nas i s(ve)tim pismom i da bismo tvoju ļubav ku imaš k nam srazumeli i naučil[i] se* prema češkome (7a) *O dobrotiwy ſpaſſîteli naucz nas ſwatym piſmem abychmy tve laſcie k nam urozumieti ſie nauczili*; (54a) *O, dobrotivi Is(us)h(rst)e, posudi nam pravoga svršenja posluh* prema češkome (34a) *O dobry geżiſſi poycz nam prawe a ſwrchowane poſluſsnoſti*; (63b) *Is(us)h(rst) tada pretih i presladak otgovor im učini, reki tihim glasom i dobrotivim umislom: "Ja jesam"* prema češkome (39b) *A ieżiś přetichy ſladku gim dal odpouied a rzka Ya ſem*;[399] (80a) *O, dobrotivi G(ospo)d(i)ne Is(us)h(rst)e, rači nas v tom životi raniti tvojim bičem* prema češkome (48a) *O dobry gezukryſte w tomto zziwotie mrſkay nas biczikem*; (106a) *O, dobrotivi Is(us)h(rst)e, daj nam proti djavlu i proti grĕhom tako rvati* prema češkome (66a) *O dobry gezziſſi day nam proti diablu a hrziechouom tak boyowati*.

Predašlo prema češkome *předešlo* (od *předešlý*, particip aktivni od glagola *přĕdejíti*) u značenju 'stari, davni, prijašnji; dogoditi se prije neke radnje, prethoditi'[400]). Primjer: (10a) *Kada je imela priti H(rsto)va telesnost, potriba je bila, da bi bilo predašlo matere jego rojenje* prema češkome (7a) *Když miela přigiti kryſtowa tieleſnoſt potřiebie bylo aby předeſſlo matky geho narozenie*.

Vikladati, vikladano, viklad prema češkome *vykládati, výklad, vykládáno* u značenju 'tumačiti, interpretirati, pojašnjavati', 'tumač, interpretacija', 'protumačeno, pojašnjeno'. Već smo ranije u radu spominjali problem prefiksa *vy-*. U ovome primjeru ne smatramo da je riječ o istoj pojavi iako je glagol *klasti* u značenju 'stavljati, postavljati, metati', ali i 'javljati, navoditi, govoriti, kazati'[401], koji je u podlozi ovih leksema, prisutan i u staročeškome i u starohrvatskome jeziku. Smatramo ipak da se o

[399] Starohrvatski je prijevod u ovome primjeru bliži latinskoj inačici od staročeškoga, koji izostavlja dio rečenice: (Lutz – Perdrizet 1907: 36) *Jesus autem mitissimum et dulcissimum dabat eis responsum, Dicens humili voce et benigno animo: "Ego sum!"*.
[400] Vidi VW pod *přĕdjíti*, *přĕdejíti*, značenje 5.
[401] Vidi AR V s. v. *klasti*, 3.

prefiksu *vi-* (<*vy-*) u značenju ‘iz-’ može govoriti samo u slučajevima kada unutarjezična tvorba svakoga od navedenih jezičnih sustava povezuje osnovu glagola s navedenim prefiksom te se tako tvori njegovo novo značenje. U staročeškome je tako taj spoj proizveo novo značenje ‘protumačiti’, dok se u starohrvatskome ne može govoriti o glagolu *iskladati*. Smatramo stoga da je prevoditelj preuzeo navedene lekseme. Primjeri: (11a) *Samaranin se straž viklada skozi koga se naš Is(us)h(rst) znamenava* prema češkome *Samarytanus ſtrażie ſe wyklada ſkrzenż gezuſkryſtus ſtrażie naś ſe znamenawa*; (11b) *I bě jemu povědeno k(a)kov bi viklad imelo to videnje* prema češkome (8a) *I poviedieno gemu kaky by mielo wyklad to widienie*; (99b) *To o zem(a)ļskom raji nima vikladano biti* prema češkome (63a) *To o zemſkem ragi wykladano ani rozumeno nema byti*. Da je prevoditelj poznavao značenje češkoga glagola *vykládati*, potvrđuje se primjerom u kojem ga prevodi glagolom *stlmačiti*: (97a) *I stlmači pup rasrileni ili rastenje*[402] prema češkome (61b) *Jozeph ſyn wyklada ſe ruoſſti aneb roſtenie*.

Sprostil, *sprošćenje*, *sprošćen*, *isprošćen* prema češkome *zprostil* (od *zprostiti*), *zproštenie*, *vyproštěn, vyproščen* u značenju ‘osloboditi, oslobođenje, oslobođen’. U starohrvatskome se prijevodu *Zrcala* za značenje *osloboditi* (prema češkome *vysvoboditi*, *zprostiti*, *vyprostiti*), rabe glagoli s osnovom *-prost-* u značenju ‘slobodan, oslobođen, jednostavan, oprošten’: *prostiti*, *sprostiti*, *isprostiti*, te glagoli s osnovom *sloboda*: *osloboditi*. U AR-u je potvrđen svršeni glagoli *prostiti* u navedenome značenju s malim brojem primjera jer je u hrvatskome jeziku za glagol *prostiti* prevladalo značenje *oprostiti* prema značenju ‘oprošten’[403], za razliku od češkoga jezika i značenja ‘slobodan’.[404] Oblik *isprostiti*[405] zabilježen je samo u Stulićevu rječniku i u jednome primjeru iz 19. stoljeća pa bismo ga također u vrijeme nastanka rukopisa mogli smatrati kalkom, ako zanemarimo činjenicu da je prefiks *vi-* hrvatskomu prevoditelju trebao biti blizak[406], ili neologizmom tvorenim pod češkim utjecajem jer nije potvrđen ni u ranijim rukopisima, tj. u Građi za RCJHR. Oblik *sprostiti* s prefiksom *z-* prema češkome *zprostiti* u AR-u je naveden s napomenom kako je zabilježen “(...) *samo u Stulićevu rječniku* (...), *s*

[402] Pogrešno je preveden, odnosno ispušten je prvi dio rečenice iz staročeškoga predloška.
[403] Vidi AR XII s. v. *prost,* d. i s. v. *prostiti*.
[404] Kako smo prešli na područje semantike, moramo istaknuti da je osnovni staroslavenski glagol *prostiti* izvorno imao tri različita značenja: 1) osloboditi; 2) oprostiti; 3) dozvoliti. Vidi SJS III: 378.
[405] Vidi AR IV s. v. *isprostiti*.
[406] Osnova *prost* i glagol *prostiti* zajednički su obama jezicima pa je prevoditelj preveo samo prefiks *vy-*.

naznakom da je riječ uzeta iz Češkoga Veleslavinova rječnika." Postavlja se pitanje možemo li razlikovati oblik glagola *isprostiti* i *sprostiti* s obzirom na činjenicu da je za čakavske govore pojava ispadanja samoglasnika *i* u prijedložno-prefiksalnome skupu *iz-* uobičajena pa je u rukopisu prijedlog *iz* zabilježen kao *z*. Do istoga je stapanja prefiksa *iz-* te *sь-* došlo i u staročeškome jeziku te je izgubljena razlika između tih prefiksa. Prevoditelj ipak ispravno glagolom *isprostiti* prevodi oblike iz staročeškoga predloška tvorene prefiksom *vi-* (<*vy-*): *vysvoboditi* i *vyprostiti*, a oblikom *sprostiti* glagol *zprostiti* iz češkoga predloška pa možemo zaključiti kako u ovome slučaju razlikuje prefikse *iz-* i *z-*. Dok je prefiks *vy-* mogao automatski prevoditi prefiksom *iz-*, češke oblike tvorene prefiksom *z-* (od izvornoga *sь-*) rekonstruirao je na način da ih je vratio u izvornu formu. Prevoditelju je vjerojatno njegov vlastiti jezični osjećaj, čakavski, pomogao pri razrješavanju primjera iz staročeškoga predloška tamo gdje se miješaju navedeni sufiksi. Ipak, s obzirom na to da u starohrvatskome navedeni oblici nisu potvrđeni, govorimo o preuzimanju čeških leksema: (11b) *Potom hći rodi Cira, kraļa velikoga, ko je sini izdravlskije ot svesvezanja babilonskago sprostil* prema češkome (8a) *Ta dczera potom krale welikeho Cira porodila genż ſyny izraelſke wiezenie babilonſkeho zproſtil*. Uz glagol posuđena je i imenica *sprošćenje*: (157a) *zupvanje ot sprošćenja i ot vsego dobra utišenja* prema češkome (94b) *zufanye ot zproſtenye a wſſeho utyeſſenye* i particip pasivni *isprošćen* (87a) *Isak paki skozi anj(e)lsku pomoć ot semrti jest isprošćen* prema češkome (51b) *Yzaak pak ſkrze angelſku pomocz od ſmrti geſt wyproſſten*. Da je prevoditelj bio svjestan da je riječ o obliku koji nije karakterističan za starohrvatski jezični sustav potvrđuje to i uporabom sinonima: (142b) *I tako s pomoćju Tarbe i š ńe s(vě)tom jesu sprošćeni i oslobojeni bili ot obleženja i kaštiganja.*

Sļubovaše, *sļubļevaše* prema češkome *slibováše*[407], *slíbil* (od *slibovati*, *slíbiti*). Glagol *sļubiti* prema AR-u ima značenje 'spojiti, združiti, priļubiti, sprijateļiti (se)', dok u staročeškome jeziku ima značenje 'sviđati (se), zavoljeti (se), zavjetovati (se), obećati (se)', s tim da se od značenja 'obećati (se) nekomu, zavjetovati se nekomu' razvilo i opće značenje 'obećati nekomu nešto'[408]. To značenje hrvatski prevoditelj većinom ne prepoznaje u staročeškome tekstu pa u takvim prilikama ili preuzima češki glagol kao

[407] Primjer staročeškoga aorista, koji je kasnije izgubljen.
[408] Vidi VW s. v. *slibovati*, *slíbiti*, te *Slovník jazyka českého* s. v. *slíbiti*.

semantički bohemizam ili ga prevodi ili griješi. U suvremenome češkom jeziku došlo je do specijalizacije značenja, odnosno pojave kada rubno značenje određene riječi vremenom postane primarno (Raffaelli 2009: 216), pa je tako značenje ‘obećati nekome nešto, obvezati se nečim’ današnje primarno suvremeno češko značenje[409]. Primjeri su: (12b) *S(ve)ti ju D(u)h takoje nam ukazovaše, da je n(a)m potribna, kada ju skozi usta Balamova* (13a) *slubovaše. Slubļevaše pridružiti ju t(a)ko da vzide zvezda ot Jakova, skozi ku se znamenavaše Marija, buduća shrana B(ož)ja* prema češkome (8b) *Swaty duch nam take ukazal że nam marya potrzebna kdyż ſkrze uſta Balamowa wyſſtie gegie ſlibowaſſe. Slibil take że z iakob wzede hwiezda ſkrze niż znamenaſſe ſe marya buducie bożie ſchrana.*

I češku imenicu *slib* u značenju ‘obećanje, zavjet’ izvedenu od glagola *slibovati*, *slíbiti* prevodi glagolskom imenicom *obļubļenje* (u konkretnom slučaju u značenju ‘zavjet’) izvedenom od glagola *obļubiti*: (19b) *Jejipta bil jest učinil obļubļenje, a to obļubļenje o[t] s(ve)tih uč(e)n(i)ki bilo je pograjeno. A Marija je bila učinila obļubļenje, ko je prijatno bilo t(a)ko B(og)u k(a)ko anj(e)lom* prema češkome (12b) *Yepte uczinil geſt ſlib a ten ſlib od ſwatych uczitelow geſt pohanien Marya uczinila geſt ſlib ten ſlib tak bohu iako angeluom geſt wzacen*. S obzirom na specifičnu uporabu hrvatskoga glagola *obļubiti*, možemo govoriti o širenju njegova značenja pod utjecajem češkoga predloška.

Samo je u jednome primjeru u starohrvatskome tekstu češki glagol *sl'ubovati (slibovati)* u značenju ‘obećati’ preveden točno, tj. glagolom *obećuje* (6a *Obećuje telu dlgo zdravje, a privaja d(u)ši i telu věčnu semrt i nemoć*. *Obećuje mnogo blaga, ali na skončanje daje istlěnje i semrt*.). U ostalim primjerima isti se leksem u istome značenju prevodi u starohrvatskome tekstu glagolom *obļubļivati* ili *vzļubiti* bez obzira na kontekst, kao da se staročeški glagol rabi za preostala značenja ‘sviđati se, zavoljeti, zaručiti’ umjesto ‘obećati’. Glagol *obļubiti*[410] u AR-u potvrđen je u značenju ‘obećati’, ali samo u jednome primjeru iz 15. st. te u dvama iz 16. st. Napominje se da je razvitak značenja nejasan, dok glagol *vzļubiti* ima samo značenja ‘uzljubiti, ljubiti, čeznuti željeti’[411]. Moguće je stoga da je glagol *obļubiti* imao istu dvojaku etimologiju kao i u staročeškome jeziku, ali je u starohrvatskome jeziku prevladalo značenje ‘ljubiti, uzljubiti’. Pod

[409] Vidi *Slovník jazyka českého* s. v. *slíbiti*, *slibovati*.
[410] Vidi AR s. v. *obļubiti* g).
[411] Vidi RJCHR I s. v. *vzļubiti*.

utjecajem staročeškoga predloška prevoditelj isti glagol rabi i u značenju ‘obećati nekomu nešto’: (6a) *Zač obļubļuje č(lově)ku život dlgi dati, alě kada semrt pride, ne more li cvilenja prodlžiti?*; (125a) *Timi i inimi mnogimi riči tečaše svoje učeniki i im obļubļevaše da im* (125b) *oće poslati D(u)ha S(ve)tago*. Također se i poznata sintagma ‘obećana zemlja’, u staročeškome kao *ſlibena zemie*, uz točan prijevod (43b) *zemļu obećanuju*, prevodi crkvenoslavizmom *vzļubļenie* u značenju ‘ljubav, žudnja, čežnja’ kao (89b) *ot vzļubļenja zemļe*. Postoji sitna semantička razlika između tih dvaju pojmova, doslovan bi prijevod stoga hrvatskoga natpisa bio *žuđena zemlja*, a očito je da se poznati frazem oblikovao ranije u češkome nego u hrvatskome jeziku. Suprotno tomu, kada u staročeškome tekstu leksem *sļubovati* dolazi u značenju ‘sviđati se, zavoljeti’, hrvatski ga glagoljaš ispravno na navedeni način prevodi (ili zadržava kontekst staročeške rečenice koji se podudara sa starohrvatskim značenjem glagola *sļubovati*). Primjerice (104b) *A takoje sin B(o)žji sastupivši s ńega na ta s(vě)t da bi se s č(lověča)skim rodom sprijaznil i vzļubil sebi v malženstvo* prema češkome (65a) *ſlibil ſobie manzelſtvo*.

Nejistot (*nejistota*, f.) prema češkome *nejistot* (od *nejistota*, f.) u značenju ‘nesigurnost, ugroženost, sumnja’. Primjer: (13b) *O, dobri Is(us)h(rst)e, daj nam na tu zvezdu tako pogledati da bismo zaslužili ot vsih nejistot osvobojeni biti*[412] prema češkome (9a) *O dobry Yezu Kryſte day nam na tu hwiezdu tak wzhledati abychmy zaſłużili ote wſſiech negiſtot wyſwobozeni byti*.

Preutěšenoga (Gjd od *preutěšeni*) prema češkome *přeutěšeného* (od *přěutěšený*) u značenju ‘preljubazni, prekrasni, koji pruža izvanredno zadovoljstvo i utjehu’. Primjer: (14a) *Ta prut je(st) Marija, učińena n(e)b(e)sku rosu, ka je dala n(a)m H(rst)a preutěšenoga cveta* prema češkome (9b) *Ten prut geſt Marya plodna uczinіena nebeſſku roſſu genż wydala nam krysta, přeutieſſeneho kwieta*.

Priklad prema češkome *příklad* u značenju ‘primjer, parabola’. Taj je bohemizam već višeput istican u raspravama o utjecaju češkoga jezika na starohrvatske prijevode (Štěrbová 1954; Reinhart 2001, 1999: 237, 2000a: 176 itd.). Primjeri su: (15a) *K(a)ko je tada prijal vońu tim prikladom svoga Sp(a)siteļa* prema češkome (10a) *Ktož tehdy przigme woni tymż přikladem ſweho ſpaſſitele*; (21b) *t(a)ko nabožno se je imela da je ńe život vsim priklad daval* prema češkome (13a) *tak nabożnie* (13b) *ſe miegieſſe że gegi*

[412] Graf. pogr. *bili*.

żiwot wſiem prziklad dawaſſe. J. Reinhart (2001) kao leksički bohemizam navodi i pridjev *prikladanъ*, ali on je redovito potvrđen u starohrvatskim rukopisima u značenju ‘zgodan, podoban, sposoban, dobar, valjan, sličan’, a u istome je značenju pridjev potvrđen u *Zrcalu*. Nije riječ stoga o bohemizmu.

Lakota, lakotni prema češkome *lakota* (f.), *lakotný* (adj.) u značenju ‘neumjerenost općenito, nezasitnost’, ‘pohlepan, gramziv’. Prema Štěrbovoj (1954: 381) u primjeru *lakota* riječ je o domaćemu leksemu koji pod utjecajem češkoga predloška mijenja svoje značenje, pa se tako umjesto u značenju ‘lakoća’ leksem *lakota* rabi za značenje ‘neumjerenost, nezasitnost’. Taj se primjer može uočiti samo jednom na početku rukopisa, dok se u ostatku rukopisa isto značenje, isti pojam označava i leksemima *glutnja* i *lakomstvo*[413]. Primjeri su: (16a) *Mezganje toga cveta je(st) naplńenje lakote* prema češkome (10b) *Miezku tohoto kvieta naplnienie lakoty bywa*; (16a) *Lakotni ne poznava n(e)beskih rěči razvi z(ema)ļske* prema češkome (10b) *Lakotny nepoznawa nebeſſkych wieci gedine zemſke*. Primjeri s leksemima *glutnja* i *lakomstvo*: (48b) *T(a)koje Is(us)h(rst) v iskušenji gltunje jest djavla premog(a)l* prema češkome (31a) *Protož kryſtus na pokuſeni lakoty diabla přemohl.* Dok se u češkome rukopisu značenjski odvajaju leksemi *lakota* i *lakomstvo*, hrvatski prevoditelj ih ne razlikuje dosljedno pa *lakomstvom*, širim pojmom u značenju ‘pohlepa, gramzivost’ nadomješta mjesta u češkom rukopisu na kojima se javlja *lakota*. (46b) *Iskusiteļ najprvo č(lově)ka lakomstvom podloži* prema češkome (31a) *Zkuſitel nayprwe czlowieka lakotu podſtupi*. Time primjenjuje postupak generalizacije (Adamičová 2007: 135). Ovaj je primjer zanimljiv i tekstološki jer nam pokazuje razlike između raspoloživih staročeških inačica pa je u cijelom poglavlju u fragmentarno sačuvanoj staročeškoj inačici upotrijebljen leksem *lakomstvo* (Patera 1890: 457): *Criſtus na pokuſſeny lakomſtwa*, u čemu se starohrvatski prijevod podudara s njom, dok u inačici iz *Krumlovskoga zbornika* na istim stoji leksem *lakota*. U latinskome *Speculu* dolazi *gula* ‘proždrljivost’ pa je hrvatski prevoditelj trebao upotrijebiti ekvivalent *glutnja*. Moguće je stoga da je u izvornoj staročeškoj inačici koja je poslužila kao predložak za starohrvatski prijevod dolazio pogrešno leksem *lakomstvo*, kao što je to u fragmentarno sačuvanoj inačici, koji se vremenom u prijepisima korigirao u precizniji izraz *lakota*.

[413] *Lakomstvo* je staroslavenski leksem, vidi SJS II: 105.

Vonna prema češkome *vonna*[414] (od *vonný*, adj.) u značenju ‘mirisan’. Prevoditelj je pogrešno protumačio češki pridjev u akuzativu jednine ženskoga roda pa ga je preuzeo kao imenicu ženskoga roda u značenju ‘ugodan miris’. Stoga je i rečenica u starohrvatskome tekstu u odnosu na onu iz staročeškoga predloška dosta nezgrapna: (16b) *K(a)ko diju ni vonna pića t(ě)lesnom*[415] *po okušenji meda, takoje po okušenji D(u)ha S(ve)t(a)go ni vonna vsaka razkoš telesna* prema češkome (10b) *Yakoż prauie po okuſſeni ſtrdi nenie wonna chut krmie przirozena takez po okuſſeni darow ducha ſwateho newonie wſſiecka rozkoś tieleſna*.

Točiti vzhod prema češkome *točitý vchod* ‘spiralne stepenice obično postavljene u predvorju’. Riječ je o primjeru preuzimanja naziva za civilizacijsku pojavu koju prevoditelj nije poznavao kako je to u svojoj raspravi kao jedan od razloga posuđivanja češkoga leksika navela M. Štěrbová (1954: 383). Primjer: (17b) *V hrami biše točiti vzhod po kom vzgoru je(st) vstupovano* prema češkome (11b) *W chramie bieſſe toczity wchod po niemież wzhuoru wſtupowano*.

Postati prema češkome *postata* u značenju ‘glavni, najvažniji, osnovni dio, element’. Imenica *postata* više se puta javlja u starohrvatskome prijevodu, a njome prevoditelj prevodi i češki pridjev *podstatný* u značenju ‘tvarni, materijalni’ i imenicu *podstata* ‘tvar, materija, masa od čega se nešto tvori’ iz iste porodice riječi. Riječ je o višeznačnicama[416], ali su u starohrvatskome rukopisu preuzeti upravo u navedenome značenju: (19a) *Stol slnačni prikazan je(st) v hrami slnačnoj postati* prema češkome (12a) *Stuol ſluneczny obietowangeſt wchramie ſluncie podſtatneho*. Imenica *postata* (pretpostavljeni nominativni oblik prema nominativu množine *postati*) u sljedećemu primjeru znači ‘suština, bit, supstancija’, a prevedena je kontaktnim sinonimom *postati ili urdini*, a istim leksemom prevoditelj prevodi i imenicu *podstata* na kraju rečenice. Moguće je da su *podstata* i *postata* samo fonološke varijante kojima hrvatski glagoljaš prenosi istu staročešku imenicu *podstata* u značenju ‘bit, supstancija, masa od čega se nešto tvori, tvar, materija, red, poredak stvari’. U zadnjemu od navedenih značenja *podstata* odgovara značenju regionalizma i talijanizma *urdine* u značenju ‘red, poredak,

[414] Prema *vonja* SJS I: 215–216 u značenju ‘ugodan miris’.
[415] Graf. pogr. *dlesnom*.
[416] Za sva značenja vidi VW s. v. *podstata* i *podstatný*. Primjeri iz staročeškoga *Zrcadla* navedeni su za imenicu pod značenjem 4. i za pridjev pod značenjem 2.

vrsta, zapovijed, naredba, odličje, nalog'[417], ali njime nije prenesena točno poruka češke rečenice, odnosno značenje 'materija, tvar': (40a) *I vsi postati ili urdini na tom zlatom teli i vsi idoli padahu kada godi bihu urdina* prema češkome (27a) *Wſſiecky tyto podſtaty biechu narzećenem obrazu nebo naſoſſie A wſſiecky modly padechu z kależkoliwiek biechu podſtaty*. U latinskoj inačici stoji: (Lutz – Perdrizet 1907: 25) *Omnes istae materiae erant in praedicta imagine sive statua, Et omnia idola corruerunt, de quacunque erant materia*. Da je prevoditelju bilo teško shvatiti kontekst i prenijeti točno filozofske pojmove, dokazuje i zamjena imenice *postava*, koja u staročeškome ima značenja 'oblik, forma, tvar, gradnja, stanje, ličnost, stas'[418], s imenicom *podstata* u primjeru: (41b) *I krst vodni ima biti v čistoj vodi, ne*[419] *[v] vini, ni v mlěčě, ani v jednoj mokrosti, ani v mokroj postavi*[420] prema češkome (28a) *krzeſt wodny ma byti w cziſtie wodie ne u winie ani v mlecie ani w żadne gine mokre podstatie*. Imenicom *postava* u značenju 'stanje' točno je prevoditelj prenio smisao rečenice pa su mu vjerojatno bila poznata značenja navedene imenice, koja su šira u staročeškome za razliku od crkvenoslavenskoga, a moguće je da je prepisivač pogriješio u prijepisu i netočno prenio grafiju imenice (zapisana je kao *postvavi*).

Obživil prema češkome *obživil* (od *obživiti*) u značenju 'oživjeti, osnažiti, prehraniti, obnoviti, uskrisiti, spasiti, duhovno preporoditi'. U AR-u nema potvrde o povezivanju prefiksa *ob-* i glagola *živjeti*, dok je uočena potvrda za glagole *ožiti*, *ožijem* kao svršeni oblik glagola *oživjeti* samo u jednome primjeru iz rukopisa sv. Save. U SJS III: 523 zabilježene su potvrde i iz hrvatskih tekstova u obliku aorista *ožihъ*, dakle svršenoga glagola u *Lobkovićevu psaltiru* iz 14. stoljeća i *Pariškome psaltiru* iz 14. stoljeća. Glagoli *oživjeti* i *oživiti* potvrđeni su s dosta potvrda u svome primarnom značenju te u značenju 'poživiti, podržati u životu, osvijestiti koga tko je obamro.' U

[417] Leksem *urdin* tvoren je prema talijanskome *ordine* u značenju 'red, poredak, vrsta, zapovijed, naredba, odličje, nalog'. Prema AR-u, preuzet je u značenju 'nalog, zapovijed' s potvrdama s otoka Raba. Moguće je da je da su potvrde i preuzeta značenja šira nego što je navedeno. U *Rječniku omišaljskoga govore* leksem *urdin* (Mahulja 2006: 347) potvrđen je u istome značenju kao i u AR-u.

[418] Leksem *postava* potvrđen je u Građi za RCJHR u značenjima *textus*, *materia*, što odgovara značenju češkoga leksema iz staročeškoga predloška. Ostala su značenja *statua*, *historia*, *terminus*. Moguće je dakle da je riječ o crkvenoslavizmu, a ne o posuđenici iz češkoga jezika. U AR XI s. v. *postava* navodi se značenje 'podstava, donja odjeća' pa ovaj leksem očito nije bio zastupljen u rukopisima pisanima narodnim ili miješanim jezikom, već samo u crkvenoslavenskim tekstovima.

[419] Graf. *ně*.

[420] Graf. pogr. *postvavi*.

našemu primjeru glagol *obživil* potvrđen je u značenju ‘duhovno preporođen za život u Kristu, spašen, nahranjen duhovnom hranom’[421], dakle preuzeti su češko značenje i češki oblik, tvorba prefiksom *ob-*[422]: (19a) *Zač nam je(st) sina B(o)žja rodila, ki nas je(st) svojim telom i krvju obživil* prema češkome (12a) *Neb ona ſyna božieho gezukryſta nam porodila genż nas ſwym tielem a krwi obżiwil*.

Obdržanja (*obdržanje*, n.) prema češkome *obdrženie* (n.) u značenju ‘snaga, odvažnost, smjelost’. Glagol *obdržati* i glagolska imenica *obdržanje* potvrđeni su u starohrvatskim i crkvenoslavenskim tekstovima u značenjima kao i u staročeškome jeziku (‘steći, dobiti, zaposjesti, zadržati, sačuvati, osvojiti’), uz iznimku da se u staročeškome jeziku razvilo i dodatno apstraktno značenje glagolske imenice ‘snaga, odvažnost, smjelost’, koje je preuzeo naš prevoditelj. Riječ je dakle o semantičkome bohemizmu: (19b) *Hći Jejipta ofrana je(st) po vitežstvi zahvaļenja*[423]*, a Marija ufrana je(st) pred vitežstvom* (20a) *za vitežstvo obdržanja* prema češkome (12b) *Dcera Yepte obietowana geſt pro witiezſtvi za diekowanie marya obietowana geſt před witiezſtvim pro witiezſtvie obdrżienie*; (156a) *bl(aže)ne d(u)še budu darov(a)ne trimi bl(a)g(o)dětmi, to je(st) pozn(a)njem, ļubļ(e)njem, obdrž(a)njem* prema češkome (94a) *duſſye blahoſlavenych darovany budu trogym vpenem toczys poznanym mylovanim a obdrzyenym*.

Uneprazdnila prema češkome *unepráznila* (od *uneprázdniti sě*[424]) u značenju ‘zaposliti se’. Primjer: (20b) *ali se je čtenjem ali delom vazda se uneprazdnila* prema češkome (13a) *Anebo cztenim anebo dielem ſe wżdy pilnie unepraznila*.

Razpači prema češkome *rozpači* (od *rozpač*, f. ili *rozpak*[425], m.) u značenju ‘nesigurnost, kolebanje’. Primjer: (21a) *za spas(e)nje č(lověča)skago roda bez razpači vazda prošaše* prema češkome (13a) *za ſpaſenie ċlovieċieho pokolenie bez rozpaczi wżdy proſieſſe*.

Kohajuć se prema češkome *kochajíc sě* (od *kochati sě*) u značenju ‘veseleći se, radujući se’. Primjer: (21a) *V pismĕh o Božjem prebivanji vazda je čtala i v tom se*

[421] Vidi VW s. v. *obživiti*[1] ‘duchovně obrodit, přivést k novému životu v duchu Kristově’ te imenicu *obživa* (VW s. v. *obživiti* 4.).
[422] U ovome primjeru bila bi korisna razrada uporabe prefiksa *ob-* i *o-* u oba jezika, ali nam za to nedostaje građa, prije svega obrađena građa u starohrvatskome jeziku.
[423] Prevoditelj je pogrešno razumio staročeški tekst, prijevod bi trebao glasiti: *za viteštvo za zahvaljenje*.
[424] U staročeškome jeziku postoji i sinonimni glagol *zaneprázdniti sě*.
[425] Vidi VW. s. v. *rozpak*.

kohajuć i slatko ļubeć opatrno prebivala prema češkome (13a) *W pieſniech o božiem prziſſti wżdy čtla w tom ſe kochagic a ſladcie libagic opakowala*.

Prilog *opatrno* i particip *opatrujuć* (od *opatrovati*) bohemizmi su u značenju ‘razumno, mudro, pažljivo, nježno, savjesno’ i ‘gledati, promatrati, skrbiti se o kome, njegovati, brinuti se’[426], koji se javljaju u starohrvatskome prijevodu *Zrcala* iako za to nemaju poticaj u staročeškome predlošku. U oba primjera leksemi *opatrno* i *opatrujuć* pogrešno su upotrijebljeni za češko *opakovati* u značenju ‘ponavljati’; prilogom *opatrno* hrvatski glagoljaš prevodi glagolski pridjev radni *opakovala*: (21a) *slatko ļubeć opatrno prebivala* prema češkome (13a) *a ſladcie libagic opakowala*; participom *opatrujuć* particip *opakujic*: (21a) *vazda čtuć i čtenje opatrujuć i va učenji prospěvaše* prema češkome (13a) *wżdy cztuc a cztenie opakugic w uczeni proſpiewaſſe*. U navedenim primjerima moguće da je u izvornome staročeškom predlošku došlo do pogreške i zamjene glagola. Uz ova dva bohemizma iz iste porodice riječi preuzeta je i imenica *opatrenje* u značenju ‘poimanje, shvaćanje, pogled, istraživanje, pažnja, skrb, briga’[427]: (112b) *I tu jesu piteni mlěkom, to rekuć slatkim obzrěnjem č(lověča)skim, suć B(og), i medom, to rekuć nad med tekući opatrenjem b(o)ž(a)stvenim* prema češkome (69b) *Tu ſu krmeni mlekem to cziſſto ſladkym obezrzenim czlouiecztiue a ſtrdi tocziś nad ſtred tekuczi opatrzenim bozzſtwie*. Iz konteksta češke i latinske rečenice (*contemplatione*) razbire se značenje ‘poimanje, promatranje, pogled’[428]. U latinskome *Speculu* ista rečenica glasi: (Lutz – Perdrizet 1907: 65) *Ibi pascuntur lacte, hoc est dulci adspectu humanitatis, Et melle, hoc est melliflua contemplatione divinitatis.*

Osobi prema češkome *osobi* (od *osoba*, f.) u značenju ‘osoba’. Leksem *osoba* preuzet je u hrvatski jezik iz češkoga ili ruskoga jezika u 19. stoljeću. Iako je potvrđen u nizu starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga, nije se zadržao u hrvatskome jeziku pa je nanovo preuzet u razdoblju standardizacije hrvatskoga jezika. Primjer: (21b) *To k(a)ko je Solomun v ńeje osobi ukazal reki* prema češkome (13a) A *tot geſt což ſalomun w gegie oſobie ukazowal a řka.*

[426] Glagol ima više značenja, vidi VW s. v. *opatrovati*.
[427] Imenica *opatřenie* ima puno značenja, koja kao i kod glagola *opatrovati* pokrivaju dva semantička polja ‘poimanje, shvaćanje; skrb, briga’.
[428] Pa čak moguće i ‘briga, skrb’.

Strpela prema češkome *střěpěla* (od *střěpěti*) u značenju ‘gledati, promatrati’. Prevoditelj očito nije poznavao češki glagol iz predloška pa ga je pogrešno prenio i njega i njegov objekt. Leksem *zrak* u starijemu hrvatskom jezičnom razdoblju primarno je imao značenje današnjega leksema *zraka*, ‘nešto što izlazi iz čega’, pa je tako značio i ‘prodoran pogled, upravo jaka zraka iz čijega oka’[429]. Što se tiče češkoga jezika, značenje ‘pogled’ potvrđeno je i u staročeškome i u novočeškome jeziku. (21b) *Nigdare na muža ni pogledala okom, ani zraka strpela* prema češkome (13b) *Nikdy na mužie newrhla okem ani zrakem ſtrziepiela*.

Zgreno prema češkome *zhrzěno* (od *zhrzěti*[430]) u značenju ‘prezreno, pogrđeno, odbijeno’. (23a) *Šesti razum da bi bilo dovedeno da malž(e)nstvo s(ve)to jes(t), da bi ukazano da nikakor nima bi[ti] zgreno ani proti B(og)u krivo* prema češkome (14a) *Śeſty aby bylo dowedeno że manżelſtwo geſt ſwate aby ukazano bylo że nikakeż nema byti zhrzieno ani k bohu winieno*. U značenju ‘prezirati, prezreti’ u rukopisu je potvrđen i crkvenoslavizam *vzgrdati*, koji Reinhart (2001)[431] pogrešno tumači kao bohemizam.

Razdil prema češkome *rozdíl* (*rozdiel*) u značenju ‘razlika, neslaganje’. Imenica *razdělь*, nastala od glagola *razděliti*, potvrđena je u crkvenoslavenskim tekstovima, ali samo u značenju ‘dioba, dijeljenje’[432]. Kasnije je u istome značenju te u značenju ‘dio, odjeljak’ potvrđena i imenica *razdio* (*razdio*, G. *razdjela*), ali u AR-u se prva potvrda navodi tek od Stulićeva rječnika[433]. U staročeškome se uz navedena značenja imenice *razdiel* (*razdíl*) razvilo i značenje ‘razlika, neslaganje’, koje je danas u suvremenome češkom jeziku primarno. I u ovome je primjeru dakle riječ o semantičkome bohemizmu: (23a) *I zato je i mati jego d(ě)va i manžela i vd(o)va, i k(a)ko koli ti tri stavi jesu dovedeni da su s(ve)ti, da li velik razdil meju sobu imaju* prema češkome (14b) *A protoż matka geho y panna y oddana y wdowa byla kakzkoli tito trzie ſtawowe gſu dowedeni że ſu ſwati a wſſak weliky rozdiel mezi ſebu magi*.

Doměvali se prema češkome *domnievali sě* (od *domnievati sě*) u značenju ‘misliti, smatrati, pretpostavljati’. M. Štěrbová (1954: 381) glagol *domněvati* tumači kao crkvenoslavizam češke redakcije ili kao bohemizam, dok glagol nije potvrđen u Građi za

[429] Vidi AR XXIII s. v. 1. *zrak* h).
[430] U istome značenju u češkome jeziku potvrđen je i glagol *pohrdati* (vidi VW s. v. *pohrdati*).
[431] Glagol je potvrđen u RCJHR-u I., u BrN_2.
[432] Vidi AR XIII, s. v. *razdio*.
[433] Vidi AR XIII, s. v. *razdio*.

RCJHR. Prevoditelj ga preuzima i s osnovom *domě-* i osnovom *domně-* u više primjera. Razlog tomu je što je u češkome jeziku za izgovor [mě] moguća grafija i <mě> te <mně> zbog fonološke pojave prejotacije (termin prema Gebauer 1963: 226), gdje se prvi član dvoglasa /ie/ (od /ě/), odnosno glas /i/ mijenja u /ň/ nakon /m/. Stoga su supostojali oblici kao *město*/*mněsto* u nekim češkim dijalektima. Takva se promjena odražavala i u grafiji pa je moguće da je u izvornome staročeškom predlošku bio zapisan skup /mně/ i kao /mě/. Na jednome mjestu u starohrvatskome rukopisu glagol *doměvati* javlja se i bez poticaja iz staročeškoga predloška, odnosno u obama staročeškim predlošcima, inačici iz *Krumlovskoga zbornika* i fragmentarno sačuvanoj inačici u kojoj je sačuvano i ovo poglavlje, dolazi sinonimni glagol *dovtipovati sě* u značenju 'pretpostaviti, promisliti' pa se može pretpostaviti da je isto bilo i u izvornoj staročeškoj inačici. S obzirom na to da nema potvrda iz crkvenoslavenskih tekstova hrvatske redakcije, a ni mlađih potvrda, vjerojatno je ovaj bohemizam prevoditelj rabio prema vlastitoj jezičnoj kompetenciji u češkome jeziku: (23a) *Osmi razum da bi malž(e)ni k spasenju svojemu ne zupvali i da bi se ne doměvali* prema češkome (14a) *Oſmy aby manżelowe do ſpaſſenie ſweho nezufawali a aby ſe nedomniewali*; (46b) *Kada se Is(us)h(rst) dopostil 40 dni, 40 noći, domnevaše se satans da je lačan* prema češkome (31a) *Když geziš cztyrzidſieti dni a cztyřidſieti noci poſtil ſe dowtipowaſſe ſie Satanas że by zlaczniel*; (71b) *i da mu poličnicu veliku, a tu se domněva da bi ta isti sluga bil* prema češkome (44a) *dal gemu policzek weliky vlicze a zda ſie zze ten sluha byl malchus*. U zadnjemu primjeru također u staročeškoj inačici iz *Krumlovskoga zbornika* dolazi glagol *zdáti sě* u značenju 'činiti se, pojaviti se, pričiniti se', gdje je također moguće da je prevoditelj samostalno uporabio glagol *domněvati se* ili je u izvornome staročeškom predlošku tako tekst glasio.

Ostrgal, *ostrěgal* (od *ostrgati*, *ostrěgati*), *ostrěganja*; *obstrići* prema češkome *ustřěhl, ostřiehal, ostřieci, ustřieci; ostřiehanie* (n.) u značenju 'sačuvati koga, obraniti koga, pružiti zaštitu komu', 'zaštita'. Ovaj glagol svoje podrijetlo vuče iz stsl. glagola *strěšti* u značenju 'čuvati, paziti', koji je potvrđen u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima (*Lobkovićev* i *Pariški psaltir* iz 14. st.). Kasnije pak potvrde potvrđuju semantički odmak u primjeru ovoga glagola od značenja 'čuvati'. U AR-u potvrđeni su glagoli *ostrgati*, ali u značenju 'ostrugati' te *obstrići,* ali u obliku *ostrići* u značenju 'odrezati što, odrezati dlake'. Zanimljiv je i primjer *ostrežiti* (*ostrežim*) u značenju

'sačuvati', koji se prema Belićevoj napomeni govori samo u timotičko-lužučkome narječju i koji nam potvrđuje sličan razvoj značenja kao u staročeškome, ali on u starohrvatskim rukopisima nije potvrđen. U staročeškome je svršeni glagol *ustřieci*, *ostřieci* u značenju 'sačuvati koga, obraniti koga, pružiti zaštitu komu' potvrđen s više oblika, a osnova mu je *střieci, střežiti*[434]. Glagol *strići* u starijemu hrvatskom jezičnom razdoblju bio je višeznačan (uz *rezati* značio je primjerice i *oštro gledati, ciljati, plijeniti, pljačkati, iskorišćavati, suditi, odsijecati*)[435], ali nije potvrđeno značenje kao u češkoga glagola. Stoga i u ovome primjeru možemo govoriti o semantičkim bohemizmima. Uz glagole preuzeta je i imenica *ostřiehanie* (n.) u obliku *ostrěganje*: (24b) *Ako je Asmoděus ostrg(a)l Saru od 7m muži* prema češkome (15a) *Poniewadż Azmodeus uſtrziehl Saru před ſedmi muži;* (25a) *Osip ńe bil obručenik, ot roda D(avi)d(o)va je(st) bil rojen i B(o)žjim zjedinanjem bil je Mariji k(a)ko straž prijedinan, ne zato da bi Marija ńega ostrěganja potribovala, na č(lověča)sku sumńu da bi straža imela* prema češkome (15b) *Jozef panie byl a z rodu davidowa narozen a božim zpoſobenim marygi iako ſtražie gegie przigednan ne proto że by marya geho oſtrziehanie potrzebowala ale pro lidſke domniewanie aby gey ſtraži gimela*; (25a) *Zač je ona stražu pravo najvišńega B(og)a imela, ki ju je ostrěgal* prema češkome *Neb ona ſtraži praweho naywyſſieho boha miela genż gie oſtrziehal ode wſſeho nepratelſkeho potkanie*; (46b) *O, k(a)kovo zlo mně pogibeļomu dovoļe krat moglo se je zgodati ako bi me B(og) svoju milostju ne*[436] *ostreg(a)l* prema češkome (30b) *O kterak huoře minie hubenci czaſtokrat mohlo by ſe przihoditi když by boh ſwu miloſti neraczil oſtrzieci*; (151b) *I anj(e)l jego bude se na ń tužiti da jego je(st) v(a)zda ostregal* prema češkome (91b) *Andyel geho bude zalovaty ze geho wzdy ostrzyehal*. Potvrda za glagol *obstrići* prema češkome *ustřieci* je: (24b) *k(a)ko bi p(a)k ne mog(a)l B(og) obstrići matere svojeje ot jednoga muža* prema češkome (15a) *kakżby pak buoh matky ſwe nemohl uſtřieci od gednoho mužie*.

Poprslaki prema češkome *poprslky* (od *poprslek*, m.) u značenju 'zraka'. U staročeškome je jeziku ovaj leksem potvrđen u više verzija s prefiksom *po-* ili *pa-* (*paprslek, papršlek, poprslek, paprsek*)[437] pa je tako i u *Zrcalu* preuzet u više varijanata

[434] Vidi VW s. v. *střežiti*.
[435] Vidi AR XVI s. v. *strići*.
[436] Graf. *ně*.
[437] Vidi VW s. v. *poprslek*.

(*poprslak, poprslk, popresl(a)k*). Primjeri su: (25b) *I ne toliko da sama od sebe grĕhi i pokušenja je(st) odgonila, ali takoje i ot inih kime poprslaki svoje milosti vlivala* prema češkome (16a) *A ne tolik ſama od ſebe pokuſſenie a hřiechy odhonila ale take y od ginych gimż poprſlky ſwe miloſti wlewala*; (35a) *Ona je(st) dannica svitla i k(a)ko slnce poprslak davajuć* prema češkome (24b) *Ona dennicie iaſna a iako ſlunce paprſlky dawagic*; (46a) *Zač k(a)ko je poprslk*[438] *sl(u)n(e)čni vid(i)ti da je pln praha, takoje ta s(vĕ)t pln djavlov* prema češkome (30b) *Nebo iakeż poprſlek ſluneczny widi ſie byti pln prachu takeż ſviet tento pln geſt diabluow*; (59a) *Manna nebeska velmi prečudne*[439] *nature vijaše se biti zač na popreslki slnačnom razlivaše se* prema češkome (37b) *Manna nebeſſka welmi diwneho przirozenie byti widieſſe ſe nebo na paprſlku ſlunecznem rozplywaſſe ſe.*

Lĕkajuć se, *lĕknuše se* prema češkome *lekaje se*[440] (od *lekati sĕ*) u značenju ‘bojati se, plašiti se’. Primjer: (26b) *Zato ju Osip vekšu znamenaje diveć se i lĕkajuć se* prema češkome (16b) *Protož Jozeph tieżku gi znamenawage diwieſſe ſe alekage*. Svršeni oblik istoga glagola *lĕknuše* (od *leknuti*) na jednome mjestu u starohrvatskom rukopisu potvrđen je iako u staročeškome predlošku isti glagol nije zabilježen. Da je riječ o bohemizmu u *Zrcalu*, potvrđuje i kontaktna sinonimija, moguće je da prevoditelj nije bio siguran u svoj prijevod: (63b) *A kada to uslišaše, vsi se nazad lĕknuše ili otstupiše i k(a)ko mrtvi na zemļu padoše* prema češkome (63b) *To uſlyſſawſſe wſſichni ſe wzpiet pokleſechu a iako mrtwi na zemi padechu*. I u rečenici (103b) *Nikada vs(a)ki č(lově)k lekniše se dotaknuti križa za ńega osramoćenje* prevoditelj je upotrijebio češki glagol *leknuti*, koji jest blizak u značenju glagolu *liknovati* iz češkoga predloška u značenju ‘zgražati se, odbijati, izbjeći’, ali je neutralniji. Moguće je da nije ni poznavao glagol *linkovati* već je prevodio prema smislu rečenice: (64b) *Niekda kazzdy czloviek liknowaſſe ſie krzizzie doktnuti pro geho ohawu*.

Jadrko prema češkome *jadrko* (umanjenica od *jádro*) u značenju ‘jezgra’. Hrvatski je prevoditelj češku imenicu iz predloška *jádro* prenio umanjenicom, moguće prema izvornome predlošku, a moguće je također da ju je upotrijebio prema svome

[438] Grafija je zapisana bez title ili oznake za poluglas. Unatoč tomu, može se čitati i kao *poprsl(a)k* jer je uobičajeno u grafiji rukopisa izostavljanje ovih oznaka.
[439] Graf. *prečudně*.
[440] Prema grafiji u rukopisu navodimo *se*.

jezičnom osjećaju i poznavanju češkoga jezika: (27a) *V košnici mandulovi sladko jadrko tajaše se* prema češkome (20a) *W ſkorziepinie mandlowe ſladke iadro tagieſſe*.

Podstupiti prema češkome *podstúpiti* u značenju 'pretrpjeti, preuzeti nešto kao dužnost'. Češki glagol *podstúpiti* ima razna značenja[441], a prevoditelj ga preuzima samo u istaknutome značenju, dok ga u ostalim značenjima prevodi[442]. Glagol *podstupiti* potvrđen je u hrvatskim tekstovima s kraja 15. i u 16. stoljeću, ali u značenju 'podsjesti, opsjesti kakav grad, navaliti, jurišati na ń'. Takvo je značenje potvrđeno i u staročeškome jeziku.[443] U Stulićevu rječniku zabilježena su još značenja 'stupiti poda što, pristupiti; stupiti na čije mjesto, doći za kim; iskrsnuti, stvoriti se', a u Belostenčevu i Voltigijevu rječniku značenje 'usuditi se'.[444] Prema navedenome, hrvatski je prevoditelj u jednome primjeru i preveo češki glagol *podstupiti* glagolom *pristupiti*, ali je zadržao rekciju češkoga glagola pa je bliži objekt u akuzativu (*pristupiti što*) umjesto u dativu (*pristupiti čemu*): (58b) *Kada se približi vrime v ko Is(us)h(rst) hoti pristupiti muku* prema češkome (37a) *A když ſie przibližil czas w genzz kryſtus chtiel podſtupiti umuczenie*. U ostalim primjerima uporabe glagola *podstupiti* riječ je o preuzimanju češkoga značenja, tj. o semantičkome bohemizmu: (32a) *i to dite biše jerěj i hotel je za naše spasenje smrt podstupiti. Tada mi imamo H(rst)u prikazati zlato, ko je(st) ļubļenje, zato da je za naše ļubļenje podstupil muku gorkoga umučenja* prema češkome (22b) *ato dietie bieſſe kniez* (...)[445] *A to ſie mienilo że chtiel za naſſe ſpaſenie ſmrt podſtupiti. Tehdy my mamy obietowati kryſtovi zlatto praweho milowanie Protože pro naſſe milowanie podſtupil muku hořkeho umuczenie.*

Razļučim prema češkome *rozlíčím* (od *rozlíčiti*) u značenju 'izložiti, protumačiti'. Smatramo kako je u ovome slučaju hrvatski prevoditelj preuzeo glagol *rozlíčiti*, ali je vjerojatno pretpostavio da je fonem /l/ u glagolu iz češkoga predloška mekani konsonant te da je fonem /i/ nastao promjenom od fonema /u/.[446] Stoga fonem /u/ zapisuje grafemom <ju> koji pretpostavlja grafiju *razļučim*. Već smo spominjali kako prevoditelj

[441] Vidi VW s. v. *podstúpiti*.
[442] Primjerice značenje 'podložiti nečim, iskušati' (vidi VW s. v. *podstúpiti*, II. 2.) prevoditelj prevodi: (46b) *Iskusiteļ najprvo č(lově)ka lakomstvom podloži* prema čekome (31a) *Zkuſitel nayprve czlovieka lakotu podſtupi.*
[443] Vidi VW s. v. *podstúpiti*, II. 3.
[444] Vidi AR X s. v. *podstupiti*.
[445] Malen dio češkoga teksta na ovome mjestu nije preveden pa smo ga izostavili u citiranju.
[446] Detaljnije o promjeni vidi u poglavlju 8.1.

redovito fonološki prilagođava preuzete bohemizme na način da /i/ nastalo od /u/ zbog glasovne promjene nakon mekih konsonanata redovitu prilagođava kao /u/. Prevoditelj je vjerojatno takvu promjenu automatski primjenjivao te je stoga umekšao fonem /l/ ne razmišljajući o tome da se u ovome primjeru nije dogodila takva promjena te da je /l/ iz češkoga glagola tvrdi, nepalatalni konsonant. Moguće je također da je želio time odvojiti domaći glagol *razlučiti* u značenju 'odvojiti, razdijeliti' od značenja 'protumačiti, izložiti.' Sve možemo također protumačiti i prevoditeljevom netočnom interpretacijom i zamjenom glagola *rozlíčiti* s glagolom *rozlúčiti* u značenju 'odvojiti, rastaviti' zbog sličnosti u grafiji dvaju glagola. Primjer: (32b) *I to čtućim i poslušajućim i ta užit(a)k prijamši i kratkim prikladom raz*(33a)*łučim* prema češkome (23a) *A to pro cztucich a posluchagicich użitek tuto przimienim a kratkym wykladem rozliczim*.

Omlavu prema češkome *omluvú* (od *omluva*, f.)[447] u značenju 'isprika, opravdanje, odgovor', ali i 'pritužba, krivica, kleveta'. Hrvatski prevoditelj riječ preuzima u negativnome značenju, odnosno u značenju 'kleveta': (33a) *5 je(st): ne ubiješ delom ni sl(o)vom zlim ili sramotnim misleći pomoći, zlim prikladom, ani ku omlavu* prema češkome (23a) *Pate geſt nezabieś Skutkem Slowem zameſſkani pomyſſlenim pomoci powolenim zlym przikladem ani kteru omluwu.*

Gniti (*v gniti*) prema češkome *hnitie* (od *hnitie*, n.) u značenju 'truljenje, trulež, raspadanje'. Imenica je preuzeta u prijedložnoj vezi u lokativu jednine tako da nismo sigurni u njezin inicijalni oblik: (34a) *Škrińa zakonna biše ot driva ko se zove setim, ko nigdar ne gnije, takoje v gniti ili v prah nigdar se ni obratila škrińa*[448] prema češkome (23b) *Śkrzinie zakonna z drzewa geżto ſlowe Sethym genż nikdy nehnige byla uczciniena a Maria w hnitie anebo w prach nikdy ſe neobratila*.

Směra prema češkome *smiera* (f.) u značenju 'umjerenost'. *Smiera* je u staročeškome varijanta riječi *míra* sa značenjem 'mjera, umjerenost'. Obje su varijante potvrđene i u starohrvatskome jezičnom razdoblju, s tim da je u hrvatskome slučaju došlo do blaga značenjskoga odmaka pa je riječ *smjera* potvrđena u značenju 'poniženje'[449] te u

[447] U staročeškome jeziku primarno je imenica *pomluva* imala značenje 'kleveta', ali dolazi do stapanja dvaju prefiksa pa *pomluva* i *omluva* imaju isto značenje 'kleveta'.
[448] Hrvatski prevoditelj pogrešno prenosi *škrińa* umjesto *Marija*.
[449] Takvo je značenje potvrđeno u *Regulama svetoga Benedikta* iz 14. stoljeća, vidi AR s. v. 1. *smjera*. Uz imenicu smjera, potvrđen je i glagol smjeriti u značenju 'poniziti' (vidi AR XV s. v. *smjeriti* 5.) i imenica *smjernost* u značenju 'poniznost, skromnost'.

značenju ‘pogodak, teški udarac, uništenje zla sudbina’, dok se *mjera* uz ista značenja rabi i u istome kontekstu kao u češkom (primjerice *s mjerom* = češ. *s mírou*). Riječ je dakle o semantičkome bohemizmu: (34b) *Marija 4 častnosti stežane v sebi nošaše, to je(st) směra, mudrost, sila, pravda* prema češkome (23b) *Maria cztyrzi cztnoſti ſwrchowane aneb ſtežieyne w ſobie noſieſſe genz ſu tyto Smiera Roſſafnoſt Sila a Sprawedlnoſt*.

Bezditkińa prema češkome *bezdětkyně* (n.) u značenju ‘neplodna žena koja ne može imati dijete’. Ovaj je leksem preuzet samo u jednome izoliranom slučaju jer se već u sljedećemu primjeru nakon nekoliko redaka teksta prevodi kao *besplodna žena* ((36a) *I tada je toj Anni bezplodnoj B(og) dal sina proti običaju nature*). (36a) *Anna, žena Elkana, bezditkińa je bila i ploda ni imela* prema češkome (24b) *Anna żena Elkanowa bezdietkynie byla a plodu nemiela.*

Neskrovnostju prema češkome *neskrovností* (od *neskrovnost*, f.) u značenju ‘ogromnost, beskrajnost, neumjerenost.’ Primjer: (40b) *I tako je vzrasal taku i toliku*[450] *da je svoju neskrovnostju naplnil tako n(e)b(e)sa, kako sa s(vě)t* prema češkome (27a) *A potom wzroſtl whoru taku a toliku że ſwu neſkrownoſti naplnil tak nebeſa iako ſuiet.*

Abi prema češkome *aby* (conj.) u značenju ‘da bi’. Ovo je uz veznik *ani* drugi preuzeti veznik iz češkoga jezika, u ovome slučaju dolazi u zavisnim rečenice i nosi u sebi potenciju, mogućnost. Stoga se u češkome jeziku rabi uz kondicional te se mijenja prema licima s obzirom na aorist pomoćnoga glagol *biti* u svojoj osnovi (jd.: 1. l. *abych*, 2. i. 3. l. *aby*; mn.: 1. l. *abychom*, *abychme* 2. l. *abychte*, *abyšte*, 3. l. *aby*; dvoj.: 1. l. *abychově*, *abychvě*, 2. i 3. l. *abysta*, *abyšta*)[451]. U značenju ‘da bi’ preuzet je i u hrvatskome prijevodu kao veznik namjerne zavisne rečenice i odnosi se na 3. l. mn.: (42b) *A to je zn(a)menano na Lokvnom mori, to jest na umivalnom, ko staše pred vratmi*[452] *ot templa, koje bilo v Jer(u)s(ale)mi učińeno abi se umivali jerěji ki hotehu v tempal iti v tom umivali ko tako stvoreno běše* prema češkome (27b) *A to bylo znamenano na moſaznem morzi toczis na umywadle gežto před dweřmi chramowymi w gerulazemie*

[450] Ispuštena je iz češkoga predloška riječ *gora* (*hora*), što može biti prevoditeljska ili prepisivačka pogreška. Također je prevoditelj konverzijom mogao poimeničiti pridjevsku cjelinu *taku i toliku* na način da mu imenica u tekstu i ne nedostaje.
[451] Detaljnije vidi u VW s. v. *aby*.
[452] Graf. pogr. *varmi* umj. *vratmi*.

bylo uſtaweno aby knežie kterziz do chramu božieho mieli wniti w tom umywadlu umywati ſe potrziebie mieli.

Okrišli (po *okrišli*) prema češkome (*po*) *okršlku* (od *okršlek*, m.) u značenju 'prostor, okolica, okrug.' U staročeškome jeziku leksem je bio potvrđen u više oblika *okršl*/*okrsl*, *okršel*, *okršek*, *okršlek* u navedenim značenjima. Hrvatski je prevoditelj u obliku *okrišli* vjerojatno razbio fonemom /i/ težak suglasnički skup te na taj način adaptirao posuđenicu. Također je moguće da je u izvornome češkom predlošku bio potvrđen oblik *okršl*, a ne *okršlek*. Zanimljivo je da je u staroslavenskome razdoblju isti leksem imao značenje 'šator', ali ni u tome značenju nije u hrvatskome jeziku zadržan leksem *okrišl*.[453] U AR-u postoji natuknica *okrišal*, ali s napomenom da je riječ o jednoj potvrdi nejasna značenja i nejasna podrijetla. Primjer: (44b) *Dvanadeste světilniki ili svećńaki zakonnih znamenaše dvanadeste ap(osto)li, ki su po zemąlskom okrišli propovedali i osvedetels[t]vovali krst H(risto)v* prema češkome (29b) *Dwanadeſte lampa nebo ſuitel zakonnych dwanadeſte geſt apoſtolouw giżto po okrſlku zemſkem ſuiedczili ſu křeſt kryſtouw*.

Umisal (*umisl*) prema češkome *úmysl* u značenju 'nakana, namjera, naum, mišljenje'. U našemu rukopisu pa i u AR-u potvrđen je glagol *umisliti*, a kao imenica izvedena od glagola u starohrvatskome jeziku funkcionira *umišļaj* u istome značenju kao i češko *úmysl*. Imenica *umisao* potvrđena je u Stulićevu rječniku "s naznakom da se nalazi u Veleslavinovu češ. rječniku". Ostale su potvrde također iz rječnika, a potvrda iz tekstova nema. U prvome primjeru preuzetoga češkog leksema grafija je *umisl'*, dakle bez title ili apostrofa koji bi nagoviještao da bi na tome mjestu trebao biti vokalizirani poluglas /a/. To nije iznimna pojava u rukopisu, ali s obzirom na to da je riječ o preuzetome leksemu, njegov oblik može glasiti *umisl* ili *umis(a)l*: (46a) *Ako li bismo jure učińenoga dela ne mogli ga otgovoriti, deli otgovaramo k(a)ko moremo ńega umisl* prema češkome (30b) *Pakli by bychom nemohli uczinienie ſkutku wymluwiti wſſak wymluwayim iakż mohuce geho umyſl*; (63b) *Is(us)h(rst) tada pretih i presladak otgovor im učini, reki tihim glasom i dobrotivim umislom: "Ja jesam."* U staročeškoj inačici iz *Krumlovskoga rukopisa* taj dio rečenice nije potvrđen pa nemamo usporedbu.

[453] Vidi SJS III: 532, s. v. *okrišlъ*.

Utili (va *utili*) prema češkome *utylý* (adj.)[454] u značenju ‘debel, kurpulentan, velika tijela’. Hrvatski prevoditelj pogrešno je protumačio češki pridjev *utylý* kao imenicu u značenju ‘raskoš, blagostanje’ pa ju je tako i povezao s tom imenicom u kontaktnome sinonimu. I ovaj je put time pokazao kako je svjestan da preuzima u svoj tekst bohemizam. Također je pokazao kreativnost u prevođenju pa je cijeli kontekst prilagodio pojmu *raskoš*. Moguće je da je i u izvornoj staročeškoj inačici upravo ta imenica upotrijebljena (*rozkoš*)[455] jer njezino značenje *přepych*, *rozmařilost* ‘rasipnost’ odgovara kontekstu rečenice. Tako u staročeškome predlošku pridjev *debel, velik* antonimijom povezuje s pridjevom *skroman, malen* pa poruka glasi: “lakše će debeli pasti u napast nego maleni”, dok će u starohrvatskome predlošku lakše pokleknuti oni koji žive u raskoši. (46b) *Iskusitelꙗ najprvo č(lově)ka lakomstvom podloži zač kto v(a) utili ili razkoši spešit obilno, ta grih tudje upade* prema češkome (31a) *Zkuſitel nayprwe czlowieka lakotu podſtupi neb utyly ſpieſſe než ſkrowny w hrziech upade*.

Spećevati se prema češkome *zpietiti sě* u značenju ‘protiviti se, suprostavljati’. Već smo ranije u poglavlju o utjecaju češkoga jezika na tvorbenoj razini spominjali ovaj glagol te smo ga uočili u AR-u samo u obliku *spečivati* iz Belostenčeva rječnika sa značenjem ‘stezati se, uzdržavati, obuzdavati’[456], a u našemu rukopisu njime je preveden češki glagol *zpietiti* u značenju ‘protiviti se, suprostavljati, pružati otpor’. Stoga uz tvorbeni utjecaj možemo govoriti i o semantičkome bohemizmu, a to potvrđuje i njegova dopuna: (47a) *Tada se ta zaman računa spećevati proti inim grihom* prema češkome (31a) *Tehdy darmo proti gimy hřiechom ten mieni ſie zpietiti.* U staročeškome jeziku uz navedeni oblik potvrđeni su i oblici *(v)zpiečovati sě* i *(v)zpiečěti sě*, koji su formalno sličniji obliku iz starohrvatskoga prijevoda pa možemo pretpostaviti da je jedan od njih bio zapisan u izvornoj staročeškoj inačici.

Kazateꙗ prema češkome *kazateluov* (od *kazatel*, m.) u značenju ‘propovjednik’. Glagol *kazati* i imenica *kazateꙗ* nisu u hrvatskim crkvenoslavenskim i tekstovima pisanim narodnim ili miješanim jezikom potvrđeni u značenju ‘propovijedati’, kako je to

[454] U novočeškome jeziku isto značenje ima pridjev *otylý*.
[455] Vidi VW s. v. *rozkoš*.
[456] Vidi AR XVI, s. v. *spećivati (se).*

potvrđeno[457] u češkome i poljskome jeziku. Konkretno je *kazateļ* u AR-u protumačen kao "čovjek koji nešto kaže". Da je riječ o značenju 'propovjednik' potvrđuje i sintagma iz starohrvatskoga prijevoda: *kazateļ učenja*. (51a) *I skozi toga Manasiju znamena se grišnik prokleti, ki je kada grih činil bez straha, ukazuje da na B(og)a ne mari, a proroki mučiv B(o)žje, ki su ga karali ot griha a to je kada je učenikov i kazateļ učenja poslušati ni hot*(51b)*el* prema češkome (33a) *Skrze toho manaſſen hrzieſſnik zlořečeny znamena ſie genż kdys bez bazni hrzieſſi ukazuge że na buoh netba proroky bożie kdyż gey treſkci muczi kdyż kazateluow a uczitelow poſluchati nechce*.

Pomošćenje, *pomašćenje*, *pomast*, *pomastil* (*se*) (od *pomastiti* (*sě*)) prema češkome *pomsta*, *pomstil* (*pomstiti sě*) u značenju 'osveta, kazna za nešto, osvetiti, kazniti.' Češka imenica *pomsta* češće je u starohrvatskome prijevodu prenesena oblikom *pomašćenje* (*pomošćenje*), nego oblikom *pomast*. U staročeškome jeziku stariji je oblik *pomšćenie* (od glagola *pomščovati* i *pomščievati sě*) pa je moguće da je takav oblik prevladavao u izvornome staročeškom predlošku. Ovo je jedan od primjera preuzimanja čeških leksema koji se mogu naći i u drugim prijevodima iz emauskoga razdoblja. Iako je riječ *osveta* prema AR-u potvrđena u rukopisima i ispravama iz 14. st., u starohrvatskome prijevodu *Zrcala* ni jednom nije potvrđeno da je češko *pomsta* prevedeno kao *osveta*. Isto tako, nijednom nije potvrđen preuzeti oblik u varijanti *pomsta*, što bi odgovaralo češkome obliku, već u obliku *pomast*, *pomašćenje*, leksemima prisutnima u hrvatskome jeziku, ali u značenju 'mast, boja, miris, pomazanje'. Potvrde za navedena značenja su iz AR-a i Građe za RCJHR. Ne smatramo da je došlo do prevoditeljeve zabune te zamjene tih dvaju leksema, homografa, prevoditelj je vjerojatno poznavao češki leksem *pomsta*, ali ga je prenosio u vokaliziranome obliku, tj. glasom /a/ ili /o/ između glasova /m/ i /s/ razbio je težak suglasnički slog: (56b) *tada tudje bi proti jemu B(o)žje pomošćenje vzviženo* prema češkome (36a) *Yhned proti niemu pomſta božie byla wzwedena*; (64b) *ili k(a)ko Jejuptenine mnogimi pomastmi smutiti* prema češkome (40a) *Anebo iako egipczany mnohymi pomſtami ſmutiti*; (72a) *Ča bi učinil, jeda bi bil s Petrom meč izdrv i toga pomastil* prema češkome (44a) *Snad by byl mecz ſ petrem vytrhna toho pomſtil*; (75a) *tada se je rastrgnul i svoje neprijateļe pomastil* prema češkome (46b) *tehdy ſe nad ſwymi*

[457] Vidi AR s. v. *kazati* 4. d) d. uz značenje 'moneri' ("dobivati opomenu za svoje ponašańe po podepsi koja je drugoga snašla") stoji napomena: "Ovakvo značenje vaļa da je postalo od starijega što se nalazi u češkom i poļskom jeziku ('concionari', 'predigen')".

neprzately hroznie pomſtil; (75a) *tre učini pomast proti svojim neprijateļom* prema češkome (46b) *kaku pomſtu tehdy proti ſwym neprzateluom uczini*; (142a) *ka n(a)s tako brani ot B(o)žja pomašćenja* prema češkome (85b) *neb nas brany ot buozye pomſty*; (143b) *A nikih iskušuje skozi pomašćenje* prema češkome (86a) *A nekterych pokuſſuge pomſtu*; (151a) *I vse rane jego kriknu na pomašćenje proti grišnikom* prema češkome (91b) *a wſyeczky rany geho nad nymy na pomſtu wzvolagy*. Kao varijanta češkoga leksema *pomast* i njegovih izvedenica funkcionira crkvenoslavizam *mast* prema staroslavizmu *мьстъ*, f. u značenju ‘osveta, kazna, obrana’, koji se javlja uvijek s vokaliziranim poluglasom /a/ pa je dobio oblik *mast*[458]. U starohrvatskome su prijevodu potvrđene izvedenice *mastiteļ* u značenju ‘osvetnik’ i glagol *mastiti*, kojim je preveden češki glagol *pomstiti*. Prema AR-u, glagol *mastiti* “u kńiževnost ne dopire prema našem vremenu daļe od XVI vijeka”[459], dok je *mastiteļ* potvrđen u Građi za RCJHR. S obzirom na to da se u hrvatskome jeziku nije razvila ista imenica i glagol s prefiksom *po-*, smatramo da je u slučaju *pomsta, pomašćenje, pomošćenje* riječ o češkome utjecaju ili o tvorbi pod češkim utjecajem. I J. Reinhart (2001) lekseme *pomast, pomašćenje, pomastiti* proglašava bohemizmima. Primjeri su: *Zač bi v to vrime ńega neprijateļi vse muki trpeli, nere lice tako srditoga sudce i mastiteļa gledali* prema češkome (46a) *Radſſe by w ten czas geho neprzietele wſſiecky muky trpieli nezz twarz tak hniewiweho ſudcie a mſtitele ohledali*; (104b) *nad židovi najposlija mastil* prema češkome (65a) *Ale kryſtus nad zzidy naypoſledy ſe pomſtil*.

Razpliva se prema češkome *rozplývá sě* (od *rozplývati sě*) u značenju ‘istjecati, rasplinuti se’. Primjer: (59a) *A takoje telo B(o)žje v srceh razvraćenih sego s(vě)ta razpliva se i miša se*[460] prema češkome (37b) *Takeż tielo bożie w marnych ſrdcich rozpliwa ſie a zmizie.*

Napohupuje prema češkome *nepochopuje* (od *pochopovati*) u značenju ‘razumjeti što, osjetiti što, shvatiti što’. Prevoditelj je pogrešno prenio glagol iz češkoga predloška vjerojatno stoga što nije prepoznao negaciju *ne* te je automatski izveo fonetsku prilagodbu vokala /e/, koji je vjerojatno protumačio kao refleks poluglasa, u uobičajeni

[458] Vokalizacija je u starohrvatskome jeziku na ovome mjestu bila obvezna jer je riječ o konsonantskome skupu koji je bio nedopustiv prema jezičnim zakonima, pa su i natuknice u AR-u u obliku *mast, mastiti*.
[459] Vidi AR VI s. v. 3. *mastiti*.
[460] Prevoditelj je pogrešno prenio češki glagol *zmizěti* u značenju ‘nestajati’ glagolom *miješati*.

oblik, vokal /a/. Pogrešno je prenio i ostatak rečenice pa je umjesto *dasni* ‘desni, zubno meso’ zapisao *da bi s ńim*[461] (59b) *Ali toga hotenje*[462] *napohupuje čutelnost da bi s ńim v B(o)žjem teli nere smisal v s(ve)tim pametovanji tre v neb(e)skom mišļenji* prema češkome (37b) *Ale te chuti nepochopuge czitedlnoſt daſni w božiem tiele než ſmyſl w ſwatych pamietech a w nebeſſkych myſſlenych*.

Obet, obětovati, obetovati prema češkome *oběť, obětovati* u značenju ‘hostija, Tijelo Isusovo, euharistija’, ‘obredna, ritualna žrtva, krvava žrtva’. Riječ *obět* potvrđena je u liturgijskim i neliturgijskim tekstovima iz ranijega ili istoga razdoblja u kojemu su prevođeni starohrvatski tekstovi sa staročeškoga, ali nije potvrđeno značenje ‘hostija, Tijelo Isusovo’, kao što smo to već ranije istaknuli u 6. poglavlju. U staročeškome je to značenje prisutno i uobičajeno[463] uz značenja ‘dar koji se prinosi u čast Boga, žrtva općenito; obredna žrtva; obred, misni obred’[464]. Iz konteksta u starohrvatskome *Zrcalo* može se razaznati da je riječ o značenju ‘hostija’ pa je *obět* u ovim primjerima semantički bohemizam: (60b) *Takoje gdo telo B(o)žje prijemļe i kada bi veće obet nere jednu prime, tada tim jest ne prijal veće, razvě k(a)ko i ta ki jednu prime. Takoje i ta ki jedan delak oběti prime, mańe ni prijal nere ta ki celu obět* prema češkome (38a) *Takež ktož božie tielo przigima když wiece obieti než gednu przigme wiecet geſt ne przival gedine iako ten ktož gednu przigme Takež y ten ktož czaſtku gedne obieti przigme meniet geſt neprzival než iako ten ktož cielu obiet przival*. U rukopisu je također uočena i potvrda za značenje ‘dar koji se prinosi u čast Boga, žrtva općenito; obredna žrtva’: (112a) *Pošļi jaganca svojego, koga obětem smiren budu s tobu,* za koju je moguće da je nastala pod utjecajem češkoga predloška jer u Građi za RCJHR takve potvrde nema, a samo je jedna potvrda navedena u AR-u pod značenjem ‘dar u ime zavjeta’ iz 18. stoljeća (Bašić 1765., *Besjede krstjanske*), ali se iz te potvrde ne razabire značenje ‘žrtva’. Također je u staročeškome jeziku imenica *oběť* češće potvrđena u ženskome rodu (*i*-deklinacija), kao i u našemu rukopisu, dok se u AR-u navodi kako kako je *objet* muškoga roda, rjeđe ženskoga. Za ostale se potvrde u rukopisu ne može decidirano tvrditi znače li ‘dar u ime zavjeta’ ili

[461] Graf. *dabi snim*.
[462] Prevoditelj je češko *chuť*, višeznačnicu u značenju ‘okus, želja, žuđenje, slatkost, raskoš, naklonost’, preveo pogrešno glagolom *hotenje* u značenju ‘djelo čime se nešto hoće, volja’ jer se iz konteksta razabire češko značenje ‘okus, žudnja’.
[463] Vidi VW s. v. *oběť*, 6., 7.
[464] Vidi *Slovník spisovného jazyka českého* II s. v. *oběť*.

'obredna žrtva': (28b) *I tih silnih bojnikov moć i sila bila je velě hvaļena kako kraļeva ukaz(a)ń*[465] *i ńih obět velě prehitar je(st)*; (88b) *(...) a skozi tist znamena se crk(a)v Solomunova, a skozi trsi oltar obeti i oferta*; (92a) *A koliko ih za grih č(lovĕča)skoga roda prosilo da li ni skozi molitvi, ani skozi obete nisu uslišani bili*.

Glagol *obětovati* također je potvrđen u AR-u i u tekstovima iz istoga vremena, ali u značenju 'zavjetovati, obećati, govoriti' te samo u jednome izoliranom mlađem primjeru iz Gundulića u značenju 'prikazati, posvećivati'. U našemu prijevodu potvrđen je isključivo u značenju 'žrtvovati, prikazati kao žrtvu, posvećivati' te se dovodi u vezu sa sinonimima *ofertati*, što je talijanizam, i *prikazati*. U staročeškome jeziku primarno je značenje 'prikazati žrtvu prema obrednim običajima'[466] sinonimno glagolu *ofertati*, koji egzistira u staročeškome u istome značenju kao i u starohrvatskome 'prikazati, posvećivati, žrtvovati'[467]. Tako hrvatski prevoditelj ponekad prevodi češki glagol kao u primjeru (18b) *to rekuć samomu B(og)u ofrana ili prikazana* prema češkome (12a) *geſt obietowana*. Drugi put ga prevodi sinonimima: (29b) *B(og)u ju je za h(va)lu obětoval ili prikazal* za (21a) *bohu za podiekowanie obietowal* ili (93a) *Moab prikazoval ili obetoval sina svojego* za (54b) *Moab obietowal ſyna ſweho*. Da je uistinu riječ o žrtvovanju u fizičkome smislu možemo iščitati iz teksta dalje u istome poglavlju: (93b) *Kraļ Moab jest sina svojego ofral za grajane i za prijateļe, ali je B(og) sina svojego dal za svoje neprijateļe*. U značenju 'posvetiti' glagol *obětovati*[468] dolazi samostalan u hrvatskome prijevodu (47a) *zač na vsaki d(a)n bilo je obetovano dvanadeste stol hleb i jest sasudi vina i meso ovčje vareno* prema češkome (31b) *Neb na każdy den bylo obietowano chlebow dwanadeſte ſtoluow ſeſt oſudi wina a maſſo owcie warzene*. Kasnije u tekstu rabi se pak domaći glagol (70b) *Dari ke je prikazoval Abel B(og)u* prema češkome (43a) *Dary kterezz obietowal* (u latinskome *Speculu* na istome je mjestu glagol *offerre*). I u primjeru uporabe ovoga glagola vidi se kako je prevoditelj otvoren za razna leksička rješenja i njima stilizira i bogati svoj izražaj.

[465] Graf. *uk'z'*, može se čitati i kao *ukaz(a)n*.
[466] Vidi VW s. v. *obětovati*.
[467] Vidi AR VIII s. v. *oferta* u značenju 'žrtva, prikaz'. Glagol, natuknica, je u obliku *oferovati*, dok je u *Zrcalu* potvrđen i u obliku *ofertati*, ali takva natuknica nije zabilježena. U staročeškome jeziku također postoji ekvivalent *oběrovati* i imenica *oběra* (prema lat. *offerre*).
[468] Isto značenje uz značenje 'žrtvovati' ima i staročeški glagol *obětovati*.

Reriha (*s rerihu*, Ijd) prema češkome *žeřichú* (*řeřicha* ili *žeřicha*, f.) u značenju 'biljka *vrtni borovnjak* (*Lepidium sativum*)'. U staročeškome je jeziku leksem potvrđen u varijanti *žeřicha*, a nakon asimilacije glasa /ž/ i /ř/ prevladao je oblik *řeřicha*, kako je i danas u suvremenome češkom jeziku. Ova asimilacija u staročeškome nije bila ravnomjerno rasprostranjena, provodila se samo u pojednim leksemima, najčešće u onima gdje je uz jedan glas /ř/ slijedio i drugi, a u rukopisima se javlja od 15. stoljeća pa je teško za pretpostaviti da je u izvornome staročeškom predlošku bio oblik *řeřicha* (Gebauer 1963: 517–518). Vjerojatno je stoga prevoditeljeva fonološka adaptacija uvjetovala hrvatski oblik *reriha*, a ne *žeriha*, kako je to bilo u predlošku. U ovome se primjeru prevoditelj preuzima češki izraz, ali ga dalje u rečenici i prevodi domaćim izrazom, sličnom biljkom *muštarda*[469]. Nije riječ dakle o kontaktnoj sinonimiji, već je prevoditelj nadovezao uz preuzeti pojam i domaći pojam (*s rerihu i s muštardu*): (61a) *Janca su jili s rerihu z salsu i s muštardu, ko je z ļutu ričju* prema češkome (38b) *Beranek byl geden s ſſalſſi a s żerzichu hořku vieci*. Zanimljiva je usporedba s latinskim *Speculom* u ovome primjeru jer se u rečenici iz latinske inačice ne javlja imenica *salsa*/*šalšě* kao u hrvatskome i češkome prijevodu: (Lutz – Perdrizet 1907: 34) *Agnus edebatur cum lactucis agrestibus, qua sunt amarae*. Također *lactuca* je *ločika* (zelena salata) pa se i u ovome pojmu razlikuju hrvatski i češki prijevod od svoje latinske inačice.

Otelesnen vjerojatno prema češkoj imenici *otělesenie*, n. u značenju 'utjelovljenost, tjelesnost'. Ovaj je bohemizam za S. Ivšića bio dokaz da je kao predložak za prijevod starohrvatskoga *Zrcala* poslužio jedan staročeški rukopis koji nije inačica *Zrcadla* iz *Krumlovskoga zbornika*, već vjerojatno starija inačica iz koje su potekli i spomenuta inačica i fragmentarno sačuvana inačica. Naime, primjer *otelesnen* javlja se u kratkome odlomku od nekoliko rečenica, koje su zapisane u starohrvatskom *Zrcalu*, ali nisu sačuvane u inačici staročeškoga *Zrcadla* iz *Krumlovskoga zbornika*, a to poglavlje nije sačuvano u fragmentarnoj inačici. Primjer: (62b) *Skozi Mariju S(i)n B(o)žji jest otelesnen*[470] *na skozi jeřěj mnogo krat se v telo obraća.*

[469] Biljka *Crna gorušica* (*Brassica nigra (L.) koch*), narodni nazivi su: *crna slačica, črna ogrščica, gorušica, goruštica, gorčica, muštarda, ognjica, senf, slačica.* (Izvor: http://www.val-znanje.com/modem/zdravlje-ljekovite-biljke-35.html, pregledano 15. 6. 2014.)
[470] Graf. *otelesněn.*

Odolati prema češkome *odolati* u značenju ‘odoljeti, obraniti, ne podleći komu’. U AR-u zabilježeni su glagoli *odoljeti* i *odolijevati*, ali oblik *odolati* nije. Primjer: (65b) *I gda bi vam hotel odolati, ne biste ga mogli jati, ani držati ga* prema češkome (40b) *Akdyż by chtiel odolati nemohli byſſte geho polapiti ani geho držieti.*

Pojednom ili *po jednom*[471] prema češkome *pojednú*[472] u značenju ‘najednom, odjednom, istodobno’. Prilog *jednom* u navedenome značenju prema AR-u ulazi u prijedložno-priložnu svezu s prijedlozima *na* i *od*, kao i u suvremenome hrvatskom jeziku. Prijedlog *po* nema s prilogom *jednom* uopće svezu u hrvatskome jeziku pa možemo govoriti ili o tvorbi potaknutoj češkim predloškom ili o preuzimanju sveze kao leksičke jedinice: (66a) *Pisanje Davidovo, malo črvak z driva, govori da je 80 ļudi pojednom ubil* prema češkome (41a) *popis dauidouw maleho czrwka z drziewa praui zze oſm ſet muzzow pogednu zabyl*.

Obmislenjem (*obmislenje*, n.) prema češkome *obmyšlením* (od *obmyšlenie*, n.)[473] u značenju ‘briga, skrb’. U rukopisu *Zrcala* i u AR-u potvrđen je glagol *obmisliti* u značenju ‘dobro promisliti, odvagnuti sa svih strana’ u skladu s prefiksom *ob-* koji pretpostavlja u prostornome smislu, ali i u apstraktnome zaokruživanje neke radnje (“sa svijeh strana promisliti”[474]). Potvrda iz tekstova nema jer se glagol *obmisliti* kao natuknica navodi samo u Stulićevu rječniku s napomenom da je jedina potvrda iz Gundulića. U Građi za RCJHR također nema potvrde. Moguće je ipak da je glagol *obmisliti* postojao u starohrvatskome jezičnom razdoblju jer je razumljiva uporaba prefiksa *ob-* uz glagol *misliti*. Glagolska imenica pak nije potvrđena uopće, a osobito u značenju ‘briga, skrb’, kako se je to kao dodatno značenje razvilo u staročeškome jeziku uz primarno ‘promišljanje, razmišljanje’[475]: (68a) *I kamo godi si šal, š ńega obmislenjem vsega si zadovoļe imel* prema češkome (41b) *a kamſkoli* (42a) *przijſſel s geho obmyſſlenim wſſehos doſti miel.*

---

[471] Nismo sigurni u to kako bismo trebali zapisivati ovu svezu; prilozi *najednom* i *odjednom* su sraslice, ali u hrvatskome se jeziku ne rabi sveza prijedloga *po* i priloga *jednom* te nije mogla uporabom srasti u prilog *pojednom*. Ipak, zbog analogije također bismo mogli pisati svezu kao sraslicu *pojednom*. Također se u staročeškome prilog zapisuje kao sraslica *pojednou*.

[472] Vidi VW s. v. *najednou*, *pojednú*.

[473] Prema glagolu *obmýšleti*. U istom se značenju ‘briga, skrb’ javlja u staročeškome jeziku i imenica *obmysl* (od glagola *obmysliti*). Vidi VW s. v. *obmysl* 4.

[474] Vidi AR VIII s. v. *obmisliti*. Da je riječ o tome značenju svjedoči i potvrda iz rukopisa: (45a) *I hoteći snažnije razumiti, obmislimo toga slova priklad.*

[475] Vidi VW s. v. *obmyšl'enie* 1. 3.

Uztrići se češkome *vystřieci sě* u značenju ‘izbjeći koga/što, pobjeći, ukloniti se, zaobići koga, što, čuvati se koga, čega’. Primjer: (69a) *on se toga uztrići jest hotel* prema češkome (42b) *toho ſe wyſtrzieczi chtiel*.

Udarovani prema češkome *udarován, udarovaný*, adj. u značenju ‘potplaćeni, darovani, plaćeni’. Primjer: (77b) *Tada sluge Pilatove H(rst)a fruštahu i udarovani buduće pinezi ot ipokriti i licomerniki da bi ga veće i kruće bili* prema češkome (47a) *Tehdy rytieřſtwo pilatowo kryſta biczowachu a udarowani peniezi zakonniczimi tiem gey wiecze a ukrutniegie zbili*.

Obstrli prema češkome *obestřěli* (od *obestřieti*) u značenju ‘pokriti, odjenuti, ogrnuti’. U ovome primjeru nije riječ o čistome leksičkom posuđivanju jer je hrvatski prevoditelj zamijenio osnovu češkoga glagola *střieti* s glagolom *strti* u značenju ‘protrti što, taruć skinuti što, uništiti’[476]. Češki glagol *střieti* u svome osnovnom značenju ‘prostrijeti, raširiti’ moguće je vezati uz prefiks *ob-*, dok za hrvatski nema takvih potvrda, odnosno nema vezanja ni s prefiksom *ob-* ni *o-*. Prevoditelj je dakle preuzeo češki tvorbeni način i tvorbeni prefiks. (81a) *Kada su jure paki Is(us)h(rst)a tepše izmučili, nisu ga va veće razve odeli ga plašćem črvļenim, to rekuć purpiru obstrli ga* prema češkome (48b) *Kdyzz pak gezukryſta ubiczowachu neoblekli geho ale plaſſtiem czrwenym toczids nachem gey obeſtrzieli*.

Nedomnemo prema češkome *nedomněné* (od *nedomněný*, adj.) u značenju ‘nenadano, neočekivano, nepredvidivo’. U podlozi ovoga pridjeva je glagol *domněvati*, koji je također preuzet kao leksički bohemizam. U ovome primjeru prevoditelj je pogriješio te je pridjev tvoren nastavkom *-en* prenio s nastavkom *-em.* Vjerojatno je da je do pogreške došlo zbog pogrešnoga prenošenja grafije staročeškoga predloška: (92b) *O, nedomnemo ļubļenje b(o)ž(a)skoga laskanja,* prema češkome (54b) *O nedomniene milowanie bozzſke laſkawoſti.*

Priminil, premenil, preměńeno[477] (od *primininiti, premeniti, preměniti*) prema češkome *přimienit* u značenju ‘pridodati, dodatno spomenuti, još napomenuti’. Glagoli *priměniti* i *přeměniti* obilno su potvrđeni u Građi za RCJHR u raznim značenjima. Većinom se značenja odnose na osnovu glagola *měniti* u značenju ‘mijenjati’ pa glagoli

[476] Vidi AR XVI s. v. *strti*.
[477] Riječ je o različitim refleksima jata.

znače ‘zamijeniti, pomiješati, ujediniti, promijeniti, mijeniti’. Ostale se potvrde odnose na druga značenja osnovnoga glagola *měniti* i raznovrsne su po značenju, glagol *priměniti* uz navedena značenja znači i ‘procijeniti, dohvatiti, dosegnuti’, a glagol *přeměniti* ‘pokazati, nadvisiti, pretećі’. Nisu dakle potvrđena značenja koja bi se odnosila na osnovu glagola *měniti* u značenju ‘govoriti, spominjati’. U AR-u u napomeni uz glagol *mijeniti* u značenju ‘spominjati, govoriti’ spominje se kako je navedeno značenje iščezlo, ali da su u uporabi ostali glagoli *primijeniti*, *namijeniti*[478]. Glagol *primijeniti* oprimjeren je u AR-u tekstovima iz razdoblja nastanka rukopisa ili malo mlađim (*Transit* iz 1508. godine, Marulićevim tekstovima), ali u značenjima: a) ‘izjednačiti, usporediti’; b) ‘reći što sluteći kakvo zlo’; c) ‘pribrojiti’ te u značenju ‘priložiti’. U etimološkome rječniku (*Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 8) navodi se uz glagol *měniti* i izvedenica *přiměniti* u značenju ‘pribrojiti, pridodati’, što bi odgovaralo značenjima c) ‘pribrojiti’ i ‘priložiti’. U staročeškome jeziku glagol znači ‘pridodati, dodatno spomenuti, još napomenuti’, što bismo mogli povezati sa značenjem starohrvatskoga glagola *mijeniti* ‘spominjati, govoriti’, ali takve nam potvrde AR ne donosi. Glagol *premijeniti* u AR-u potvrđen je također samo u značenju ‘promijeniti’. Stoga možemo govoriti o semantičkome bohemizmu. Smatramo također kako prefiks *pri-*/*pre-* u vezi s glagolom *měniti* ističe dodatak radnji kao i u slučaju glagola *pričiniti*. Glagol *primijeniti* u rukopisu se javlja u raznim oblicima s obzirom na refleks glasa jata u prefiksu i u korijenu riječi: (95a) *Priminil je takoje da vas plod toga driva imel se je razplinuti* prema češkome (55b) *Przimienil take zze wſſecko owocze toho ſtromu mielo rozptyleno byty*; (95b) *Premenil je Navhodosor* prema češkome (55b) *Przmienil zze Nabuchodonozor*; (96b) *Takoje jest preměňeno da je to bilo osujeno sudom danjem gl(a)sa, rekuć anj(e)la* prema češkome (56b) Take *przimienil zze to bylo utuzeno ſudem wydanie hlaſnych toczíš angelow.*

Razmaga prema češkome *rozmáhá* (od *rozmáhati*) u značenju ‘umnožavati, širiti’. Hrvatski prevoditelj poznavao je značenje češkoga glagola pa ga je prenio kontaktnim sinonimom uz fonetsku prilagodbu preuzetoga bohemizma, koje inače redovito provodi. Primjer: (97a) *a H(rs)t(o)va vera dan ot dne raste i vsuda razmaga ili umnožuje* prema češkome (61b) *a kryſtowa wiera den ote dne roſte a wſſudy ſe rozmaha*.

[478] Vidi AR VI s. v. 2. *mijeniti*.

Dan ot dne prema češkome *den ote dne* u značenju ‘svakim danom, dan za danom’[479]. Rijedak primjer preuzimanja oblikovanja fraze prema staročeškome predlošku. Ista fraza postoji u starohrvatskome jeziku, ali u obliku *od dne do dne* ili *od dnevi do dnevi* ili s mlađim potvrdama iz 16. stoljeća *dan po dan, dan na dan, dan za dan*, te iz 18. stoljeća *dan o dan*.[480] Fraza oblikovana kao u rukopisu nije uočena, a isti oblik postoji u staročeškome jeziku. (97a) *dan ot dne* prema češkome (61b) *den ote dne*.

Pněše prema češkome *pnieše* (od *pnieti*) u značenju ‘visiti, bit raspet’. Primjer: (99b) *jere běše rekal Is(us)h(rst) razbojniku kada š ńim pněše na križi* prema češkome (63a) *Bieſſe rzekl kryſtus lotroui kdyzz geſſtie nakrzizzi pnieſſe*.

Uzlu prema češkome *uzel*, m. (*uzlu* Djd) u značenju ‘čvor, snop, kitica’. Leksem je preuzet u kontaktnome sinonimu tako da je u isto vrijeme i protumačen. U staročeškoj književnosti sveza *uzel myrry*[481] bila je jako poznata i često korištena pa ju je vjerojatno otud hrvatski prevoditelj poznavao: (107b) *i tudje vsa jego muka priravnava se k snopu ili uzlu mirri ki prebivati ima meju prsi ļubećej d(u)šu* prema češkome (66b) *a tudiezz wſſeczko geho umuczenie przirownawa ſe k uzlu mirry genzz przebywati ma mezi prſimi milugicie duſſe*.

Znemagaju prema češkome *nemaham* (od *nemáhati*) u značenju ‘obolijevati, onemoćati od koga/čega’. Leksem *nemaham* možemo tumačiti i kao imenicu ‘slabost’, što bi odgovaralo frazemu u drugome dijelu rečenice (*nemáhaní k ńemu mám* ‘slabost koju prema njemu imam, osjećam’). U ovome bi slučaju češkoj rečenici nedostajao glagol. Prevoditelj je vjerojatno češko *nemaham* shvatio kao nesvršeni glagol te dodao prefiks *z-* kako bi vjerojatno njime pojačao njegovu nesvršenost. Prijevod je ipak nespretan i zbog pogrešne uporabe imenice *ļubav*, rečenica bi bila jasnija da je na tome mjestu upotrijebljen glagol *ļubiti*. Također, u potpunosti se preuzima češka sveza *co k komu mít* (*nemáhaní k ńemu mám*) na kraju hrvatske rečenice (*k ńemu imam*), koja ne odgovara kontekstu hrvatske rečenice jer je češku imenicu *mylování* prevoditelj preveo glagolom: (132a) *Hćere jerus(oli)mskije, povějte momu ļubļeniku da jego ļubviju*[482] *i*

[479] Vidi VW s. v. *den*.
[480] Vidi AR II s. v. *dan*, 4. b.
[481] Vidi VW s. v. *uzel*.
[482] Crksl. oblik ili kao *ļub(a)vju*.

znemagaju ku k ńemu imam prema češkome (79b) *Dczery Geruzalemſke wzkazte memu mylemu* (80a) *zet mylovanym nemaham geſtot k nemu mam.*

Vraždenika prema češkome *vražedlníka* (od *vražedlník*, m.) u značenju 'ubojica'. Preuzima se samo značenje češkoga leksema, odnosno riječ je o semantičkome bohemizmu. *Vraždenik* je potvrđen u AR-u u značenju 'neprijatelj', kao i u staročeškome jeziku, u kojemu se razvilo i dodatno značenje 'ubojica'. Specijalizacijom značenja danas je ono u suvremenome češkom jeziku postalo primarno. Primjeri su: (140a) *To je takoje ona mudra žena Tecenta b(ě)še zn(a)m(e)n(a)la, ka běše Apsaloma, svoga brata vraždenika š ńega otcem smirila. I skozi toga vraždenika, to rekuć Absaloma, razumi se grěšnik sega s(vě)ta dobrovoļno sgrišuje. Jere kto krěpko* (140b) *proti B(og)u zgrěšuje, ta jest bratu vraždenik* prema češkome (84b) *To take mudra ona zena Teczyntes znamenala genz Abſolona ſveho bratra wrazedlnyka ſ geho otcem ſmyrzyla. Skrzye toho wrazedlnyka toczys Abſolona rozumyemy na tomto myeſtye dobrovolneho hrzyeſnyka Nebo ktoz vdatnye proty bohu hrzyeſſy bratra wrazedlnyk geſt*.

Opravļa (od *opravļati*) prema češkome *oprava*, f. u značenju 'zaštita, briga, sigurnost'[483]. Glagol *opravļati* domaći je glagol sa značenjima 'činiti, raditi, opravdavati, slati, opremati, oblačiti, pripravļati'. Glagol nema prema dosadašnjim raspoloživim hrvatskim tekstovima značenje 'zaštititi, braniti', koje se može razabrati iz starohrvatskoga prijevoda *Zrcala*. Hrvatski je prevoditelj glagolom preveo imenicu *oprava* iz staročeškoga predloška prema formalnoj sličnosti ne razmišljajući o semantičkim razlikama: (141b) *M(a)rija jest n(a)ša obraniteļnica, ka nas opravļa* prema češkome (85a) *Marya geſt naſye obranczye genz nas zaſtawa*; (146a) *V prvom razdelu slišasmo ili riči k(a)ko je M(a)rija n(a)ša obraniteļnica i k(a)ko v vsih n(a)ših teškoć(ě)h n(a)s opravļa*[484] prema češkome (88a) *W drzyewnye rzyeczy ſlyſſyelyſmy kterak Marya geſt naſſye obranczye a kak ve wſſyech naſſych truchloſtech geſt naſſye oprawa*. Iako u prvome primjeru u staročeškome predlošku ne dolazi imenica *oprava*[485], prevoditelj je upotrijebio identičnu hrvatsku sintagmu u obama slučajevima.

[483] Vidi VW s. v. *oprava* 4. Uz ova značenja, imenica znači i 'isprava, obnova'.
[484] U prenesenome značenju: 'koja nas vodi, tj. štiti'.
[485] U staročeškome jeziku kao glagol bliskoga značenja rabi se glagol *oprávěti* u značenju 'upravljati, voditi', koji također preneseno može značiti 'štititi'.

Nedoverovanja (*nedoverovanje*, n.) prema češkome *nedověřenie* (n.) u značenju ‘nepovjerenje, malodušnost, male vjere (u Boga)’. Primjer: (143b) *A nikih iskuša skozi nedoverovanja i nevěru* prema češkome (86a) *Nyekterych zkuſſuye ſkrzye nedovyerzenye a nevyeru.*

Trd, tvrd prema češkome *tvrz*, f. (*tvrzi* Gjd, Ajd) u značenju ‘tvrđava’. Ovaj leksem rabi se u hrvatskome jeziku kao pridjev, a tako je bilo i u starojezičnome razdoblju. U obliku *trd* možemo pretpostaviti kako su ili prevoditelj ili prepisivač uklonili fonem <v>, vjerojatno želeći leksem prilagoditi čakavskome fonološkom sustavu, za koji je ispadanje fonema <v> u suglasničkim slogovima karakteristično. Primjeri su: (144b) *Ti ļudi bojeć se Avimeleha i bižali su v trd, gdi su se rvali. A Avimeleh tu tvrd hotel je vžgati* prema češkome (86b) *Abymelechova lyd bogye ſſye Abymelecha bral ſſye na twrzy a Abymelech ſ twrzy chtyel gye ſpalyty*.

Lesu prema češkome *lisu* (od *lis*, m.) u značenju ‘preša za grožđe’. Primjer: (147a) *Vse mu svite jesu bile krvave k(a)ko drivo to kim črļeno vino v lesu tlače* prema češkome (88b) *Wſſeczko rucho geho krvavo bylo yako tyech geſto czrvene vyno v lyſſu tlaczye.* (147a) *Jere upraša*hu *anj(e)li zač bi svite jego bile t(a)ko črļene, a on otgovori reki da je v lesu svoju muku tlačil* prema češkome (88b) *Protoz tazachu andyele procz by rucho geho bylo czrveno yako tyech geſto w lyſu tlaczye Aon otpovyedyel ze w lyſſu ſweho vmuczenye ſam tlaczyl.*

Or prema češkome *oř* (m.)[486] u značenju ‘konj’. Prevoditelj je češki leksem protumačio kao *zobni konj*, tj. konj “koji je ugojen zoblju”[487] i preuzeo ga, što nije rijedak slučaj u rukopisu: (147b) *Koga koń zobni or biše osal na kom je sidel v Cvitnu n(e)diļu* prema češkome (89a) *Geho orz byeſſe oſſel na nemz ſedyel vo kwyetnu nedyely*.

Lekti (3. l. jd.) prema *lekati* (od *lechtati*) ‘škakljati, golicati, podražavati, dražiti’. Ovaj smo primjer protumačili u poglavlju 5.3.

Preko staročeškoga predloška za prijevod rukopisa *Zrcalo člověčaskoga spasenja* jezik rukopisa ušle su i tuđice ne samo češkoga podrijetla. To su primjerice germanizam *elm* prema češkome *helm* u značenju ‘štit, kaciga’, kemijski element *sirra* prema češkome ‘síra’ u značenju ‘sumpor’.

[486] Imenica prema srednjegornjem njemačkom jeziku *ors*, usporedba sa staroengleskim *Horse* (Machek 1968: 418).
[487] Vidi AR XXIII s. v. *zoban* a).

Utjecaj staročeškoga jezika na leksičkoj razinu u starohrvatskome prijevodu najočitiji je i dosta je znatan. Leksički bohemizmi su brojni, ali ne u tolikoj mjeri kako je to primjerice isticala M. Štěrbová u svome istraživanju (1954). Smanjen broj uočenih bohemizama rezultat je razdvajanja crkvenoslavizama ili općeslavizama te dijalektalizama od bohemizama. Zanimljivo je da se određeni leksemi preuzimaju u različitim vrstama riječi iz iste porodice riječi. Takvu pojavu ne bismo prepisivali unutarjezičnoj tvorbi, već smatramo da su takvi bohemizmi preuzimani za svaku vrstu riječi zasebno. Primjećuje se tako da su određene posuđenice brojnije, češće u uporabi dok su neke posuđene samo jednom. Druga česta pojava koja se javlja pod utjecajem češkoga predloška uporaba je domaćih leksema s češkim značenjem (takozvani *semantički bohemizmi*).

7.5. Češki utjecaj na sintaktičkoj razini u jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*

U poglavlju 4.6.3. istaknuli smo kako se utjecaj jezika davatelja na jezik primatelj na sintaktičkoj razini najlakše može uočiti promjenom glagolskih i imenskih rekcija, reda riječi u rečenici, elipsama te promjenom uporabe glagolskih vremena. Također smo istaknuli kako je sintaksa starohrvatskoga rukopisa prema zaključku M. Štěrbove (1954: 378–380) pod utjecajem crkvenoslavenske sintakse, dok je sintaksa staročeškoga rukopisa pod utjecajem latinske sintakse. Prema autoričinim istraživanjima, hrvatski prevoditelj ne uvodi latinske obrasce u sintaksu rukopisa, već svjesno ustraje u crkvenoslavenskim obrascima iako se sve njezine tvrdnje iz članka nisu pokazale točnima (kao npr. pitanje sveze instrumentala i infinitiva glagola). Kako je staročeški predložak preveden s latinskoga jezika, utjecaj je toga jezika na sintaksu i starohrvatskoga rukopisa mogao stoga teći iz oba pravca, dakle pod utjecajem staročeškoga predloška, ali i uporabom ustaljenih sintaktičkih pravila prisutnih u crkvenoslavenskome jeziku[488]. Teško je stoga odrediti u sintaksi rukopisa pojave koje se tiču isključivo utjecaja staročeškoga predloška i sintakse češkoga jezika u svim navedenim jezičnim pojavama (npr. red riječi u rečenici, uporaba glagolskih vremena itd.).

[488] Od najranijega razdoblja crkvenoslavenski liturgijski tekstovi nastajali su prevođenjem latinskih i grčkih izvora pa je latinska i grčka sintaksa ostala primjetna u crkvenoslavenskome jeziku bilo koje redakcije.

Zbog svega navedenoga u radu ćemo se ograničiti na proučavanje glagolskih i imenskih rekcija, odnosno na njihovu importaciju s obzirom na straročeški predložak, slijedeći time J. Ajdukovića (2004: 250–258), koji svoj model transintaktizacije temelji upravo na sintagmatskim vezama. Takav pristup također nije dosad primijenjen na povijesnome korpusu jer se tek sada na suvremenome korpusu nekoliko izoliranih jezika rade usporedni valencijski rječnici[489]. Na povijesnome korpusu ovakva usporedba nije rađena, a i mi ćemo joj pristupiti krajnje oprezno te izdvojiti nekoliko lako uočljivih primjera jer povijesni rječnici često nemaju dovoljno podataka o sintagmatskim vezama imenica i glagola.

Rekcije netipične za starohrvatski jezik ili crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije unose se pod utjecajem češkoga predloška uz preuzete ili domaće glagole. Takvi primjeri nisu toliko česti, ali mogu se uočiti poneki primjeri u kojima je prema dosadašnjim raspoloživim podatcima iz proučavanih rukopisa ili prema AR-u vidljivo da je riječ o dopunama "neprirodnima" za starohrvatski književni jezik te da su u rukopis *Zrcala* ušle pod utjecajem staročeškoga predloška.

Što se tiče preuzetih glagola, njihove smo rekcije promatrali prema njihovu značenju s kojim su preuzeti te smo uočili da nije u svakome primjeru uz glagol preuzimana i njegova dopuna, već da postoje i odmaci od toga.

Tako glagol *střěpěti* u značenju 'gledati, promatrati' nema istu dopunu kao i u češkome predlošku. Prevoditelj očito nije poznavao češki glagol iz predloška pa ga je pogrešno prenio zajedno s njegovom dopunom. Do pogreške je vjerojatno došlo zbog toga što je prevoditelj zamijenio staročeški glagol *strpěti* + G[490] u značenju 'istrpiti, izdržati nekoga' s glagolom *střěpěti* + A 'gledati, promatrati što, brinuti se o čemu, paziti na koga': (21b) *Nigdare na muža ni pogledala okom, ani zraka strpela* prema češkome (13b) *Nikdy namużie newrhla okem ani zrakem ſtrziepiela*.

I za glagol *vzļubiti* kojim se u rukopisu prevodi češki glagol *sľúbiti* (*slíbiti*) u obama značenjima ('sviđati, zavoljeti' i 'obećati') prevoditelj mijenja njegovu dopunu. U navedenome primjeru staročeški glagol glasi *slíbiti sobě co* u značenju 'izabrati si nekoga

[489] Trenutačno je u izradi prvi takav rječnik i odnosi se na češki, poljski, slovački i ruski jezik.
[490] Vidi VW s. v. *strpěti*.

najdražega' (u smislu 'izabrati si supružnika')[491]. S obzirom na to da u starohrvatskome jeziku glagol *uzļubiti*[492] nema značenje kakvo bi odgovaralo češkome predlošku, prijedložnom svezom *v malženstvo* prevoditelj je želio prenijeti češki kontekst: (104b) *A takoje sin B(o)žji sastupivši s ńega na ta s(vě)t da bi se s č(lověča)skim rodom sprijaznil i vzļubil sebi v malženstvo* prema češkome (65a) *ſlibil ſobie manzelſtvo*.

Češki glagol *podstúpiti* višeznačan je i može ostvariti brojne dopune. U staročeškome *Zrcadlu* javlja se u značenju '*pretrpjeti što, preuzeti što na sebe, podložiti se*'[493], a u istome ga značenju prevoditelj preuzima s njegovom dopunom (*podstúpiti koho*/*co*): (32a) *i to dite biše jerěj i hotel je za naše spasenje smrt podstupiti. Tada mi imamo H(rst)u prikazati zlato, ko je(st) ļubļenje, zato da je za naše ļubļenje podstupil muku gorkoga umučenja* prema češkome (22b) *a to dietie bieſſe kniez* (...)[494] *A to ſie mienilo że chtiel za naſſe ſpaſenie ſmrt podſtupiti. Tehdy my mamy obietowati kryſtovi zlato praweho milowanie Proto że pro naſſe milowanie podſtupil muku hořkeho umuczenie.* Prema navedenome, hrvatski je prevoditelj u jednome primjeru i preveo češki glagol *podstupiti* glagolom *pristupiti*, koji uz značenje glagola kretanja ('pristupiti komu/čemu') ima i značenje 'pristati svojom voljom na što, pristupiti voljom na što', ali je zadržao rekciju češkoga glagola pa je bliži objekt u akuzativu (*pristupiti što*), bez prijedložne dopune (prijedlog *na*)[495]: (58b) *Kada se približi vrime v ko Is(us)h(rst) hoti pristupiti muku* prema češkome (37a) *Akdyż ſie przibližil czas w enzz kryſtus chtiel podſtupiti umuczenie.*

Glagol *zupvati*/*zufati* preuzet je iz češkoga jezika u značenju 'očajavati, pasti u očaj', a u staročeškome *Zrcadlu* javlja se u obliku *vzufáti, zufáti do čeho* u značenju 'izgubiti nadu u nešto, propasti očajanjem zbog nečega'. Takve primjere hrvatski prevoditelj prevodi s prijedložnom dopunom *od čega*, što bi bilo blisko značenju 'očajavati zbog čega': (50a) *Nijedan grišnik nima zupvati ot milosti B(o)žje* prema češkome (32b) *Żadny hrzieſſnik nema do miloſti božie wzufati*; (148b) *Ako sagrišimo v Otci ili v S(ve)tom Dusi, ali Is(us)h(rst) n(a)s more smiriti i ot toga ne zufajmo* prema

[491] Vidi VW s. v. *obľúbiti* 2. Glagoli su sinonimi u ovome značenju i s ovom dopunom.
[492] Vidi AR XX, s. v. *uzļubiti* i RJCHR I. s. v. *vzļubiti*.
[493] Vidi VW s. v. *podstúpiti* 2. i 4.
[494] Mali dio češkoga teksta na ovome mjestu nije preveden pa smo ga izostavili u citiranju.
[495] Vidi AR s. v. *pristupiti* e). Glagol *pristupiti* uobičajeno ima značenje kretanja, *pristupiti k komu*/*komu*, *pred koga* i sl. A u takvoj uporabi javlja se i u rukopisu *Zrcala* (1b *Na pristupil je(st) bil k ženi*).

češkome (89b) *Shrzyeſſyli ſſmy wu otczye nebo w ſvateho ducha kryſtus moz nas ſmyrzyty a do toho nezufaymy*. Uz ovu najčešću dopunu potvrđena je i češka dopuna *zúfati v kom/čem*, koju također hrvatski prevoditelj u jednome primjeru preuzima *Judi v ńega grěšě zupvati pripustil* prema češkome *Judaſſe w geho hrziechu zufati přepuſtil*.

Za ostale su preuzete glagole rekcije iste u oba jezika ako preuzete glagole promatramo prema njihovu značenju s kojim su preuzeti u starohrvatski rukopis.

Primjerice preuzeti češki glagol *sprostiti* i njegov particip *sprošćen* u staročeškome *Zrcadlu* najčešće se nalaze u prijedložnoj svezi *sprostiti se* / *biti sprošćen od čega*, što bi i odgovaralo značenju navedenoga glagola ('biti slobodan ili osloboditi se čega'). U hrvatskome *Zrcalu* glagol je najčešće tako i preuziman, ali uz nekoliko primjera u kojima se ne navodi prijedlog, već je dopuna samo u genitivu (*biti slobodan* ili *osloboditi se čega*). Takva rekcija potvrđena je u starohrvatskome jeziku, ali u staročeškome jeziku isti glagol uvijek dolazi s prijedložnom dopunom (*sprostiti sě od koho*/*čeho*, *z koho*/*čeho*). (45b) *Pak ako bude č(lově)k jednoga pokušenja sprošćen*; (39a) *po anj(e)li ka (J)osipu sprošćen meča Irudova*.

I glagol *kochati* preuzet u obliku *kohajuć* u značenju 'veseliti se, radovati' preuzet je s dopunom *u komu*/*čemu*, što nosi značenje 'imat veselje, radost u čemu, zbog čega': (21a) *V pisměh o Božjem prebivanji vazda je čtala i v tom se kohajuć i slatko ļubeć opatrno prebivala*. Takva je rekcija potvrđena i u starohrvatskome jeziku (primjerice iz *Korizmenjaka*: *Radujmo se i veselimo va ń*).

Glagol *pričiniti* preuzet je iz češkoga jezika u značenju 'dodatno učiniti, dodati, priložiti' sa svojom dopunom *nad to* u značenju 'osim toga, uz to': (3a) *Ini grih veliki jošće je(st) nad to pričinila da je muža z grišenju krhosti prinudila* prema češkome (3b) *Y giny hřiech* (4a) *weliky nad to przyczinila że muże k hřieſſeni lahodnie przinutila*. U ostalim primjerima u *Zrcalu* isti glagol u istome značenju upotrijebljen je bez prijedložne dopune jer je tako upotrijebljen i u staročeškome predlošku. Njegova je dopuna rečenica (96a *Pričinil takoje da sr(d)ce jego s č(lověča)skim rodom ne imat obćiti*).

Glagol *spećevati* u hrvatskome jeziku potvrđen je u značenju 'stezati se, uzdržavati, obuzdavati'[496], a u našemu rukopisu njime je preveden češki glagol *zpietiti* u značenju 'protiviti se, suprostavljati, pružati otpor'. Da značenja hrvatskoga glagola

[496] Vidi AR XVI s. v. *spećivati (se).*

(kakvo je potvrđeno u AR-u) ne odgovaraju značenju češkoga glagola potvrđuje i njegova dopuna *proti komu*: (47a) *Tada se ta zaman računa spećevati proti inim grihom* prema češkome (31a) *Tehdy darmo proti ginym hřiechom ten mieni ſie zpietiti*.

Uztrići prema češkome *vystřieci* u značenju 'izbjeći koga, što, pobjeći, ukloniti se, zaobići koga, što, čuvati se koga, čega'. Glagol je preuzet s dopunom, bližim objektom u genitivu (*koga, čega*), a to bi odgovaralo zadnjemu navedenom značenju[497]: (69a) *on se toga uztrići jest hotel* prema češkome (42b) *toho ſe wyſtrzieczi chtiel*.

Domaći glagoli, odnosno glagoli koji nisu preuzeti iz češkoga jezika imaju većinom i domaće dopune, tj. njihova je rekcija uobičajena, osim u ponekim slučajevima kada pod utjecajem češkoga predloška poprimaju dopunu karakterističnu za jezik davatelj. Takvi su slučajevi ponekad izazvani i pogrešnim prenošenjem predloška ili pogreškama u prijevodu.

O*povědĕti u čem* – glagol *otpovědĕti* u značenju 'izraziti nesuglas, odbiti' u hrvatskome jeziku potvrđen je u tome značenju samo u Građi za RCJHR te u AR-u samo u potvrdama iz rječnika (Belostenec) i bez navedenih primjera. Navedena prijedložna dopuna *v čem* 'u čemu' u staročeškome jeziku odnosi se upravo na značenje 'odbiti nekoga, nešto; odbiti, uskratiti nekomu nešto'[498]: (149a) *Ili k(a)ko bi mogal takov s(i)n takovi mat(e)ri v čem o(t)pov(ĕ)d(ĕ)ti* prema češkome (90a) *y kak by mohl taky ſyn take matczye w czem otpovyedyety*.

Poželjeti u koga/što – glagol *poželjeti* ima uobičajeno besprijedložnu objektnu dopunu (*poželjeti što*)[499], a od prijedložnih dopuna moguća je ona s prijedlogom *na*[500]. Za staročeški je prijedložna dopuna s prijedlogom *v* 'u' također neobična pa je izdvojena od drugih u tumačenju glagola *požádati*[501] na internetskome pretraživaču *Vokabulář Webový* sa značenjem 'izabrat si za majku' s jedinom potvrdom iz staročeškoga *Zrcadla*: (12a) *Bl(aže)n budi Sin, ki te je v mater poželil* prema češkome (8b) *Požehnán buď ſyn, genž tebe w matku požadal*.

Imati se za kakvoga/kakvu, za što – glagol *imati se* u značenju 'biti, stajati, osjećati se, podnositi se' pod utjecajem češkoga predloška javlja se u rukopisu s

[497] Primjerice takva je i fraza: *Čuvaj se griha!*
[498] Vidi VW s. v. *otpovědĕti* 5.
[499] Uz infinitivnu dopunu i dopunu rečenicu. Vidi AR XI, s. v. *požeļeti.*
[500] Uz napomenu: "vrlo je neobično" (pr. *Ako bi poželil na djevojku*). Vidi AR XI, s. v. *požeļeti* **a.** a) dd).
[501] Vidi VW s. v. *požádati* 9.

prijedložnom dopunom *za kakvoga, kakvu*. Prema AR-u, u navedenome značenju hrvatski glagol može imati besprijedložnu dopunu *imati se kako* ("a) o čeljadetu. aa) s adverbima dobro, zlo, može značiti aaa) fizičko stanje, zdravlje npr. Bandulavić: *Na nemoćnike budu ruke postavļati i dobro će se imati*; to isto može biti i za materijalno stanje: *da se s vami dobro imam* (*Mon. Croat.* 220)"). Prijedložnu dopunu *imati se za kakvu, kakvoga* u navedenome značenju hrvatski jezik ne poznaje, ali je uobičajena za staročeški jezik (vidi Gebauer 2007: 28) kao prijedložna dopuna u akuzativu: (19b) *Hći Jejipta toga je plakala da nijednoga ploda svoga po sebi ni ostavila žalujući toga da ot ńe koļena nima se H(rst) roditi i ča je ona želila za nečastnu se imijući* prema češkome (12b) *Yepte toho plakala że żadneho plodu po ſobie neoſtauila żelegici toho że z gegieho kmene nema ſe kryſtus naroditi a czehoċ ona żelela za neſſtiaſtnu ſie magici*.[502]

Plakati koga/čega – I glagol *plakati* u istoj rečenici pod utjecajem staročeškoga predloška poprima rekciju tipičnu za češki jezik, dopunu u genitivu (uz nju moguće su i dopune i u akuzativu): *plakati koga*[503]. U hrvatskome jeziku u slučaju prelaznoga glagola *plakati* moguće su dopune u akuzativu (*plakati što*: *smrt, zlo, nesreću, bol* i sl.), dok je dopuna u genitivu iznimna i spominje se u dvama izoliranim slučajevima[504]. S obzirom na to da u češkome jeziku nije rijetka takva dopuna, a nalazi se i u istoj rečenici u staročeškome *Zrcadlu*, vjerojatno je upotrijebljena zbog utjecaja staročeškoga predloška (*Hći Jejipta toga je plakala* prema češkome *Yepte toho plakala że* (…)).

Kao sintaktički utjecaj možemo navesti i uporabu preuzetih čeških veznika za tvorbu nezavisnih (*ani*) i zavisnih složenih rečenica (*aby*).

Utjecaj staročeškoga jezika na sintaksu rukopisa postoji, ali nije toliko znatan kako bismo to očekivali s obzirom na naša istraživanja drugih starohrvatskih rukopisa prevedenih sa staročeškoga jezika. Primjerice u *Životima svetaca* iz *Petrisova zbornika* uočili smo na manjem korpusu od ovoga rukopisa više neuobičajenih glagolskih i imeničkih rekcija (Kramarić 2013: 106). I M. Štěrbová (1954: 380) u svome je istraživanju češkoga jezičnog utjecaja na rukopis *Zrcalo* i 4 hagiografije iz *Petrisova zbornika* navela nekoliko dopuna netipičnih za hrvatske glagole, ali nijedna od njih ne

[502] I u ovome primjeru prevoditelj griješi pa češki leksem *nešt'astnu* u značenju 'nesretnu' prevodi kao *nečastnu* zbog grafijske sličnosti dvaju leksema. O tome smo već govorili u poglavlju 5.3.
[503] Vidi VW s. v. *plakati koho/čeho, pro koho/co, na koho/co* 1.
[504] Vidi AR s. v. *plakati* b) aa).

odnosi se na rukopis *Zrcalo*, već su sve potvrde iz *Života svetaca* iz *Petrisova zbornika*. Moguće je da je prepisivač prepisujući izvorni prijevod korigirao poneke unesene neuobičajene glagolske i imeničke dopune pa ih i ne možemo posvjedočiti.

8. PRILAGODBA ČEŠKOGA JEZIČNOGA ELEMENTA U STAROHRVATSKOME JEZIKU

Jedan je od ciljeva ovoga rada uvidjeti kako se preuzeti češki element prilagođava starohrvatskomu jeziku, odnosno jeziku rukopisa. Također je važno uočiti s obzirom na sličnost dvaju slavenskih jezika hoće li se češće raditi o adaptaciji (preuzimanje uz prilagodbu) ili adopciji (preuzimanju bez prilagodbe) staročeškoga jezičnoga elementa u starohrvatskome prijevodu. Zbog sličnosti i zajedničkoga podrijetla dvaju jezika, *supstitucija* kao proces zamjene jezičnih elemenata jezika davatelja (*model*) elementima jezika primatelja (*replika*)[505] očekivanija je od procesa *importacije*[506], u kojoj se unose novi i nepoznati jezični elementi jezika davatelja u jezični sustav jezika primatelja. Takvo tumačenje odgovara strukturalističkom pogledu na teoriju dodirnoga jezikoslovlje prema kojemu se vanjski element može prilagoditi samo jeziku primatelju samo ako je u skladu s njegovom strukturom (Sočanac 2004: 17).

Svoje istraživanje provest ćemo prema već protumačenoj teoriji i metodologiji dodirnoga jezikoslovlja, posebice prema pristupu R. Filipovića i J. Ajdukovića[507]. Od R. Filipovića (1986) preuzet ćemo i stručno nazivlje pa će se preuzeti strani *model* jezika davatelja u jeziku primatelju nazivati *replikom*. Prema navedenim teorijama, bitno je promotriti kakve se sve promjene događaju na replici u procesu posuđivanja na svim jezičnim razinama. Iako se u našemu slučaju procesualni karakter posuđivanja može isključiti, tj. mi ga možemo promatrati jednokratno na primjeru ovoga rukopisa[508], mogu se uočiti promjene na replikama jer ne prilagođava prevoditelj u svim slučajevima istu repliku jeziku primatelju na isti način. Stoga možemo govoriti o različitim varijantama kompromisne replike kako smo to naveli ranije u teorijsko-metodološkome dijelu (poglavlje 5.7.) i stoga je bitno promotriti prilagodbu čeških posuđenica, odnosno njihovih replika u hrvatskome tekstu na svim jezičnim razinama. Iz razmatranja

[505] Preuzeti strani *model* jezika davatelja se u jeziku primatelju naziva *replikom*; vidi Filipović 1986.
[506] O supstituciji i importaciji vidi Filipović 1986: 68.
[507] Autor jedini uvodi prilagodbu na sintaktičkoj razini.
[508] Sve navedeno odnosi se na Filipovićevu podjelu na primarnost i sekundarnost u procesu posuđivanja koju mi ne možemo primijeniti, ali možemo prema tome prokomentirati rezultate istraživanja prilagodbe. Detaljnije o tome vidi u poglavlju 5.7.

prilagodbe izostavit ćemo semantičke bohemizme jer je tu formalno riječ o domaćemu leksiku.

8.1. Prilagodba na fonološkoj razini ili transfonemizacija

Fonološka razina jezika najzatvoreniji je sustav s obzirom na utjecaj stranoga jezika i stoga na ovoj razini vrijede pravila supstitucije, odnosno strani se jezični element (element jezika davatelja) prilagođava sustavu jezika primatelja na način da se strani fonološki elementi mijenjaju domaćima, onima jezika primatelja. Importacija je kao suprotan proces manje očekivana (Sočanac 2004: 105).

Posuđivanje se u našemu primjeru događa pismeno (*ad litteram*) i iz toga proizlaze mnoga ograničenja, koja u primjeni ovoga modela moramo uzeti u obzir. Sve fonološke promjene o kojima bismo u okviru fonoloških razlika između dvaju jezika mogli govoriti te prilagodbe koja iz toga proizlazi moramo promatrati kroz prizmu grafijskih rješenja. Izvorni staročeški predložak koji je poslužio kao predložak za prijevod starohrvatskoga rukopisa *Zrcalo* nemamo pa stoga nemamo ni uvid u grafiju rukopisa i grafijska rješenja prema kojima bismo za određene fonološke promjene mogli stvarati modele prilagodbe. Fonološki razvoj staročeškoga jezika u 14. i 15. stoljeću jako je buran i prolazi kroz nagle i česte promjene, a te se promjene nisu uvijek reflektirale u grafiji rukopisa. Već smo spominjali u poglavlju 2.2. kako je u staročeškome razdoblju, točnije u 14. i 15. stoljeću došlo do izmjene četiriju pravopisnih sistema, a vidljivo je to i na primjeru staročeške inačice *Zrcadla* iz *Krumlovskoga zbornika*, koja je u prvome dijelu pisana mlađim dijakritičkim pravopisom, a u drugome dijelu "spřežkovým"[509] pravopisom (*kombiniranim slovopisom*) (ne prati se ni kronološki razvoj dakle). Prvi je takozvani primitivni pravopis bio u uporabi od 11. do početka 14. stoljeća. Prvi sistem "spřežkového" pravopisa, koji se temelji na fonetskome principu zapisa glasova, što je vodilo do stapanja, odnosno istih zapisa riječi i prema etimološkome principu, zamijenjen je krajem 14. stoljeća drugim sistemom "spřežkového" pravopisa. Prijelaz između tih dvaju sistema nije protekao glatko jer su pisari svjesni problema koje im je donosio prvi sistem često pribjegavali rješenjima i iz primitivnoga pravopisa. Četvrti sistem, dijakritički pravopis, najvjerojatnije je uveo Jan Hus svojim traktatom *De orthographia*

[509] *Spřežky* su spoj od dva ili tri slova kojima se označavao jedan glas.

bohemica (vjerojatno oko 1410. godine). Tim pravopisom nedostatci latiničke grafije riješeni su zapisom točke iznad grafema, a jedina zadržana *spřežka* je <ch> za razlikovanje glasa /ch/ i /h/ (češkoga glotalnoga *ĥ* < psl. *g*). S obzirom na to da je prema jezičnim značajkama utvrđeno da je izvorni staročeški tekst (koji je poslužio kao predložak) mogao nastati između 1350. i 1375. godine (Gebauer 1903: XXIX), sve ove grafijske mijene i mogućnosti moramo uzeti u obzir pri pretpostavljanju mogućega grafijskoga oblika. Oprimjerit ćemo kako se grafijske mijene reflektiraju na zapis češkoga glasa /ř/[510]. U primitivnome pravopisu glas /ř/ zapisivan je grafemom <r> (Křístek 1979: 696), dok je u "spřežkovém" pravopisu isti fonem mogao biti zapisivan skupovima <rs>, <rſ>, <rſſ>, <rz>, <rzſ> (Křístek 1979: 702). U fragmentarno sačuvanoj inačici *Zrcadla,* koju je objavio A. Patera, u popratnoj raspravi o grafiji fragmenata A. Patera navodi kako se glas /ř/ zapisuje grafemima <rz>, <rzſ> i <rzi> (Patera 1887: 469). J. Truhlář (1884: 27, 28) opisujući u kratkim crtama grafiju inačice *Zrcadlo* iz *Krumlovskoga zbornika* navodi kako je u prvome dijelu rukopisa do 79. folije često zapisan kao <ŕ>, dok je u drugome dijelu uobičajen zapis <rz>. Upravo na prijelomu 14. stoljeća dogodio se i povrat na takozvani primitivni pravopis pa u izvornoj staročeškoj inačici nije nerealno očekivati i zapis <r> za glas /ř/. Upravo grafemom <r> hrvatski prevoditelj prenosi redovito staročeško /ř/, moguće i prema grafiji <r>, koju je zatekao u svome staročeškom predlošku. Hrvat prevoditelj nije ni imao fonoloških sredstava u svome čakavskom fonološkom sustavu za razlikovanje staročeškoga /r/ i /ř/, a to mu nije očito ni bila namjera. Pred sobom je imao pisani tekst, a ni sam nije imao vjerojatno dovoljno znanja za razlikovanje svakoga pojedinoga primjera s glasovima /r/ i /ř/. Sve navedeno znači za nas da ne možemo govoriti o prilagodbi staročeškoga glasa /ř/ u okviru modela transfonemizacije. Tako je i s češkom vokalskom značajkom razlikovanja dužine i kratkoće istih vokala. Ta se opreka rijetko odražavala u grafiji 14. stoljeća, a kada se jest, bilo je to u obliku udvojenih vokala. Prevoditelj stoga takve značajke i ne uzima u obzir jer u čakavskome fonološkom sustavu takvo razlikovanje i ne postoji. Isti problem pitanja grafije izvornoga predloška nameće se u primjerima prilagodbe staročeškoga

[510] U staročeškome jeziku bili su do 13. st. fonemi /r/ i /ŕ/ (meka varijanta /r/) parovi s obzirom na opreku prema mekoći kada je došlo do promjene mekoga /r/ i njegove asibilacije s fonemom /ř/. Stoga u 14. st. u staročeškome jeziku ne možemo govoriti više o fonološkome paru /r/ i /ř/ s oprekom tvrdi/meki konsonant pa ni uopće. Ta se dva fonema od tada razlikuju prema piskavome zvuku fonema /ř/, koji uz /c/, /z/, /s/ u češkome fonološkom sustavu pripada sibilantima (Komárek 1969: 59–60).

glasa /ě/, /ch/ i /ɦ/. Staročeški glas /ě/ prošao je kroz burne promjene s obzirom na procese depalatalizacije, razlike u dužini i kratkoći vokala te s obzirom na njegovu konsonantsko okruženje. Češki glas /ě/ bio je jotiran, što se može uočiti i prema njegovoj grafiji (zapisivan je kao <ie> ili <ye> uz <e>). Gubitak jotacije kao fonološki proces u staročeškome je jeziku započeo u drugoj polovici 14. stoljeća u okviru glavne povijesne depalatalizacije. U tome procesu kratki /ě/ polako je gubio svoju jotaciju, najprije nakon palatala /j/, /ň/ (čeških mekih konsonanata), a onda dalje nakon također mekih /d'/, /t'/, pa u posljednjoj trećini 14. stoljeća i na prijelazu u 15. stoljeće nakon palatala /ž/, /č/, /š/ te najzad nakon /z/, /c/, /s/, /ř/. U slučaju usnenih konsonanata gubitak jotacije, odnosno promjena /ě/ > /e/ išao je u dvama smjerovima, prvi je gubitak jotacije nastupio već u 14. stoljeću, a drugi se ostvario kao razlaganje na skupinu od tri fonema /pje/, /bje/, /mje/, /vje/, /fje/. Najdulje je proces potrajao u fonema /l/ (Pleskalová 2003: 39)[511]. Ova se promjena rano odrazila na grafiju pa je umjesto grafema <ie>, <ye> na mjestu kratkoga fonema /e/ zapisivan <e>. Međutim, grafemom <e> zapisivan je i skup /ie/, glas /e/ uz glas /ě/, a vidi se to iz primjera *dete* (za *dietě*) iz rukopisa Alberta Bohema iz polovice 13. stoljeća. Također primjer *meſſiecz* (za *měsiec*) iz *Žaltář klementinský* iz druge polovice 14. stoljeća pokazuje neujednačenosti (Křístek 1979: 700). Nadalje, uz kratki postoji i dugi staročeški glas /ě/ u obliku dugoga diftonga /ie/, koji je cijelo 14. stoljeće pa i kasnije prolazio preobrazbu u dugi fonem /i/ (*ě* > *ie* > *í*). Grafem <ie> pokrivao je i takav skup, a dvojbeno je stoga tvrditi o kojemu je glasu riječ prema suvremenim oblicima iz standarnoga češkoga jezika. Također bez poznavanja grafije izvornoga staročeškoga predloška problematično je i govoriti o problemu prilagodbe staročeškoga glasa /ě/ starohrvatskomu sustavu. Isto je i s glasom /ch/ koji je mogao biti zapisivan skupom <ch>, ali i samim grafemom <h>, koji je pak služio i za zapis fonema /ɦ/.

Ovo su samo neki od primjera kojima smo pokušali protumačiti zašto pitanju fonološke prilagodbe staročeških leksema u starohrvatskome jeziku pristupamo s velikim oprezom te zašto je nemoguće u svim slučajevima primijeniti modele prilagodbe koji su u teoriji dodirnoga jezikoslovlja oblikovani najčešće prema govornome jeziku na pisani stari tekst. Navodimo stoga samo primjere prilagodbe koji su potpuno nedvojbeni i čija grafija ne nudi višeznačna rješenja.

[511] I danas u suvremenoj grafiji *běh*, *pět* itd.

Proces fonološke adaptacije modela u repliku nazivamo *transfonemizacijom* i naveli smo da prema Filipoviću uvodimo tri njezina stupnja:

Nulta[512] je takva transfonemizacija kod koje se svi fonemi modela iz jezika davatelja zamjenjuju ekvivalentima u sustavu jezika primatelja tako da se ne mijenjaju njihova razlikovna obilježja: za samoglasnike ostaju ista obilježja po otvoru i mjestu artikulacije, a za suglasnike po mjestu i načinu artikulacije.

Djelomična je takva transfonemizacija u kojoj se fonemi jezika davatelja zamjenjuju onima iz jezika primatelja koji ne odgovaraju u potpunosti opisu fonema modela: glavna razlikovna obilježja pojedinih fonema ostaju nepromijenjena, ali dolazi do promjene mjesta, načina ili izvora artikulacije, ili dolazi do monoftongizacije diftonga ili do ispadanja vokala[513].

Slobodna je takva transfonemizacija u kojoj se fonemi jezika davatelja zamjenjuju onima iz jezika primatelja slobodno i bez ikakvih ograničenja s obzirom na opis fonema jezika primatelja. Ta se zamjena ne provodi prema fonološkim principima, temelji se ili na ortografiji ili na izvanlingvističkim principima.

Fonološku adaptaciju promatramo samo na leksičkim posuđenicama iz češkoga jezika.

Primjeri fonoloških adaptacija iz starohrvatskoga rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*:

Nulta transfonemizacija

Primjeri su: model *manželka* > replika *manželka*; model *ani* > replika *ani*; model *dobrotivi* > replika *dobrotivý*; model *vykládati* > replika *vikladati*; model *vykládáno* > replika *vikladano*; model *výklad* > replika *viklad*; model *nejistot* > replika *nejistot*; model *vonná* > replika *vonna*; model *opatrno* > replika *opatrno*; model *osobi* > replika *osobi*; model *jadrko* > replika *jadrko*; model *podstúpiti* > replika *podstupiti*; model *neskovností* > replika *neskrovnostju*[514]; model *aby* > replika *abi*; model *úmysl* > replika *umisl*[515];

[512] Preuzeli smo terminologiju navedenu u izdanju iz 2005. godine, u kojemu je A. Menac (2005) modificirala Filipovićevu terminologiju na način da je terminom *nulta* zamijenila termin *potpuna*. Preuzet ćemo termin *nulta* jer bolje odgovara pojavi koja se njime opisuje.

[513] Već smo ranije naveli da smo prilagodili Filipovićev model našemu korpusu (vidi poglavlje 5.7.1.).

[514] Različit nastavačni morfem tiče se morfološke adaptacije.

[515] Upravo ovaj primjer otkriva nam najveću razliku između Filipovićeva termina potpuna adaptacija i termina kojim se koristimo prema A. Menac, nulta adaptacija. Replika je potpuno istovjetna s modelom, dakle nije došlo do nikakve prilagodbe, ali unatoč tomu replika nije u skladu s čakavskim fonološkim

model *utilý* > replika *utili*; model *odolati* > replika *odolati*; model *po jednú* > replika *po jednom*[516]; model *udarovani* > replika *udarovani*; model *uzlu* > replika *uzlu*.

Djelomična transfonemizacija

Promjene u procesu prilagodbe replike događaju se na vokalima i na konsonantima. Odvojeno ćemo promotriti vokalske i konsonantske promjene, ali ćemo izuzeti promjene koje smo uočili na glasovima iz uvodnoga dijela zbog navedenih razloga.

Vokalske promjene:

1. Promjena /i/ (prednji, visoki) > /e/ (prednji, srednji). Slijedom ove prilagodbe češki je model *lisu* preuzet kao replika *lesu*. Promjena je zabilježena u jednome izoliranom primjeru pa je vjerojatno riječ o prevoditeljevu pogrešnu čitanju staročeškoga predloška.
2. Promjena /a/ (stražnji, niski) > /o/ (stražnji, srednji) zabilježena je redovito u prilagodbi češkoga prefiksa *roz-*, što smo već isticali u radu (model *rozpači* > replika *razpači*; model *rozplývá sě* > replika *razpliva se*; model *rozmáhá* > replika *rozmaga*). Riječ je o praslavenskome prefiksu **raz-*, koji po svome obliku čini razliku među zapadnoslavenskim i istočnoslavenskim (*roz-*) i južnoslavenskim jezicima (*raz-*) pa je ta promjena i očekivana.
3. Promjena /u/ (stražnji, visoki) > /a/ (stražnji, niski). Ovakvu prilagodbu uočili smo samo u izoliranome primjeru: model *omluvú* (*omluwu*) > replika *omlavu*. Vjerojatno je riječ o grafijskoj pogrešci.
4. Promjena /i/ (prednji, visoki) > /u/ (stražnji, visoki). U starohrvatskome prijevodu *Zrcala* uočeno je više primjera u kojima se ne očituje ili je fonološkom adaptacijom uklonjena staročeška promjena /'u/ > /i/, koja se redovito i u svim pozicijama provodila nakon mekih konsonanata. Ta se promjena bilježi u staročeškim pisanim spomenicima od druge četvrtine 14. stoljeća, bila je jako intenzivna te su već u posljednjoj četvrtini 14. stoljeća svi takvi oblici bili

sustavom zbog kombinacije suglasnika u sebi <msl>. Prema zakonitostima čakavskoga sloga, leksem bi trebao glasiti *umis(a)l*, što bi bila njegova potpuna fonološka prilagodba. Grafija je leksema *umisl'* bez ikakve daljnje oznake.

[516] Različit nastavačni morfem tiče se morfološke adaptacije.

izmijenjeni (prema zapisima Komárek 1962: 115). Poneki se uočeni primjeri mogu protumačiti morfološkim razlozima, kao u participima *kohajuć* i *opatrujuć*, a u primjeru crkvenoslavizma *ješutno*[517] mijenjanjem češkoga oblika *ješitně* oblikom iz hrvatske redakcije. U starohrvatskome su rukopisu svi ovakvi leksemi preuzeti redom s fonemom /u/, dakle bez provedene staročeške promjene, osim u primjeru *reriha,* gdje prevoditelj zbog nepalatala /r/ ostavlja fonem /i/. U primjeru glagola *razļučim* krivo je pretpostavio da je češko /l/ meki konsonant te je stoga proveo adaptaciju /i/ > /u/, ali i umekšao fonem /l/ kako bi takva promjena bila opravdana. Primjeri: model *rozlíčím* ʻizložim, protumačimʼ> replika *razļučim*; model *kochajíc* (*kochagic*) > replika *kohajuć*.

Konsonantske promjene:

1. Promjena /f/ > /pv/. Staročeški fonem /f/ razvijen je kasnije od ostalih, pod stranim utjecajem, ali rjeđe i od domaće grupe konsonanata /pv/ > /pf/ > /f/. Ta je promjena započela krajem 13. stoljeća, a u staročeškoj inačici *Zrcadla* iz *Krumlovskoga zbornika* ni u jednome primjeru nije zabilježen stariji oblik sa skupom /pv/ u riječima kao što su *úfanie*, *zúfanie, doufání*. U starohrvatskome prijevodu u slučaju posuđenice *zufanje* uočavaju se potvrde i sa starijim skupom *zupvanje*[518]. Primjeri: model *zúfati* > replika *zupvati*; model *zúfanie* > replika *zupvanje*.

Ispadanja konsonanata iz konsonantskih skupina tiču se ove promjene:

1. /dl/ > /l/. Primjer: model *prostěradlo* > replika *prostiralo*.

Slobodna transfonemizacija

Iako je riječ o slobodnome principu prema kojemu se prilagođavaju češke posuđenice u starohrvatski fonološki sustav, mogu se uočiti poneke zakonitosti u prilagodbi.

1. Promjena /ž/ > /r/. U podlozi češkoga fonema /ž/ nalazi se u ponekim primjerima fonem /ř/. Riječ je o staročeškoj fonološkoj promjeni /ř/ > /ž/, koja nije bila redovita i pravilna, a javljala se najčešće u leksemima u kojima se dvaput javljao

[517] Vidi RCJHR II, 528 s. v. *ješutan*.
[518] Stoga je moguće i da se tvorbi prema domaćem *ufanje*, *upvanje* pod češkim utjecajem.

fonem /ř/ zbog asimilacije konsonanata (Gebauer 1963: 517–518). Nije ni točno datirana, ali od 15. stoljeća ponegdje se javljaju paralelni oblici, kao u primjeru riječi *žeřicha* i *řeřicha*, a kasnije je oblik *řeřicha* prevladao. U inačici iz *Krumlovskoga zbornika* potvrđen je oblik *žeřicha* (model), koji hrvatski prevoditelj prilagođava kao *reriha* (replika), vjerojatno i zbog češkoga /ř/ u podlozi ovoga leksema.

2. Promjena /c/ > /ć/. Ova je promjena izuzetno bitna za morfološku prilagodbu čeških posuđenica jer se u našim primjerima provodi u gramatičkim morfemima. Češki fonem /c/ nastao je od praslavenskoga *tj (i skupine /kt/, /gt/ (Komárek 1969: 8)). Češki jezik ne poznaje fonem /ć/, a na mjestima gdje je od praslavenskoga skupa **tj* u čakavskome narječju nastalo /ć/, u staročeškome jeziku dolazi /c/[519]. S obzirom na to da u hrvatskome fonološkom sustavu fonemi /c/ i /ć/ ne tvore nikakvu opreku, govorimo o slobodnoj transfonemizaciji. Primjeri: model *kochajíc* > replika *kohajuć*; model *vystřieci* sě > replika *uztrići se*.
3. Vokalizacija, odnosno razbijanje teških suglasničkih skupova. Čakavski fonološki sustav ne trpi teške suglasničke skupove pa ih uvijek nastoji razbiti ili ispadanjem konsonanata ili umetanjem vokala unutar takvoga skupa. Na isti način razbijani su i suglasnički skupovi iz čeških posuđenica kako bi se prilagodili čakavskomu sustavu. Posebice se pravilo o uklanjanju teških slogova u čakavskome narječju odnosi na inicijalne slogove pa je tako i u našemu prijevodu vokalizacijom razbijen inicijalni slog (model *lkanie* > replika *lakanje*). Tako je i s imenicom *pomašćenje*/*pomošćenje*, koja dolazi na mjestu gdje je u staročeškome izvorniku *pomsta*. Iako češki leksem *pomščenie* nije potvrđen u inačici *Zrcadla* iz *Krumlovskoga rukopisa*, vjerojatno je prema njemu oblikovana replika u hrvatskome rukopisu *pomašćenje*/*pomošćenje*. Hrvatski je prevoditelj tu imenicu prilagodio starohrvatskome sustavu dvojako, razbio je slog umetanjem glasa /a/ ili /o/. Tako su dobivene dvije kompromisne replike istoga modela (*pomščenie* > *pomašćenje*/*pomošćenje*). I češka imenica *poprslek* (uz varijantu *paprslek*) preuzeta je uz umetanje vokala kojim se razbio težak konsonantski skup: u množini tako prema modelu *poprslky* dolazi replika *poprslaki*; prema modelu u

[519] Grafemom <c> u staročeškim se rukopisima zapisuju /c/, /k/ i /č/ (Křístek 1979: 699).

lokativu jednine *poprslku* dolazi replika *popreslki* s umetnutim vokalom /e/; prema modelu *paprslky* dolazi replika u akuzativu jednine *poprslak*; samo u jednome primjeru replika je zapisana kao *poprslk* bez vokalizacije ili zapisanoga apostrofa ili oznake za kraticu (takav način da se mjesta na kojima bi trebao doći vokal /a/ zapisuju bez apostrofa ili oznake za kraćenje nisu rijetka tako da je moguće da je i u ovome slučaju pisar imao na umu oblik *poprslak*) prema modelu *poprslek*. U jednome je primjeru potvrđeno umetanje i samoglasnika /i/: model *okršlku* > replika *okrišli*.

4. Ispadanje konsonanata ili vokala zbog pogreške: model *truchlost* > replika *tuhlosti*; model *strěpěla* > replika *strpela*; model *zhrzěno* > replika *zgreno*; te u slučaju model *podstatného*, *podstati*[520] > replika *postati*, gdje je uklonjen fonem /d/ iz češkoga modela vjerojatno zbog razbijanja teškoga suglasničkog sloga, i u slučaju modela *tvrz* i dviju kompromisnih replika *tvrd* i *trd*, gdje je fonem /v/ ispao zbog prilagodbe čakavskomu fonetskom sustavu.
5. Prilagodbe uzrokovane pogreškom: model *nedomněné* > replika *nedomnemo*; model *nepochopuje* > replika *napohupuje*. U zadnjemu je primjeru uz pogrešno prenesen oblik došlo i do promjene staročeškoga /u/ u hrvatsko /o/.

Fonološkom adaptacijom posuđenica hrvatski prevoditelj uklonio je sve fonološke značajke staročeškoga jezika tako da je stoga samo u jednome primjeru preuzimanja češkoga fonema /h/ uočena iznimka. Očekivano je da su s obzirom na tip posuđivanja (riječ je o primarnim promjenama jer je posuđivanje jednokratno i na primjeru je pisanoga prevedenog teksta) prisutne i kompromisne replike kada je riječ o slobodnome modelu transfonemizacije. S obzirom na to da je riječ o srodnim slavenskim jezicima razumljivo je da je velik broj leksema preuzet bez prilagodbe jer nije ni bilo potrebe za prilagodbom.

Potpuno provedena fonološka adaptacija preduvjet je za morfološku adaptaciju posuđenica.

[520] U slučaju oba leksema ista je starohrvatska replika.

8.2. Morfološka adaptacija ili transmorfemizacija

Kako bi se posuđenica uklopila u jezik davatelj mora uz fonološku proći i morfološku prilagodbu. Već smo u teorijskome dijelu spominjali kako R. Filipović (1986: 60–64) razlikuje primarnu i sekundarnu fazu adaptacije posuđenice s obzirom na usklađivanje i supstituciju vezanih morfema jezika davatelja s onima jezika primatelja. U primarnoj fazi posuđenica nije u potpunosti prilagođena, odnosno zadržava vezani morfem jezika davatelja, dok je u sekundarnoj fazi vezani morfem jezika davatelja zamijenjen vezanim morfemom jezika primatelja pa je posuđenica prilagođena u potpunosti sustavu jezika davatelja te može dalje sudjelovati primjerice u tvorbi, konverziji, u slučaju imenica mijenja se po padežima, a u slučaju glagola može sudjelovati u promjeni vida prefiksacijom. Takva potpuna prilagodba u pravilu se događa nakon dužega razdoblja od posuđivanja, ali to ovisi i o tipu jezika koji stupaju u dodir. S obzirom na to da je u našemu slučaju riječ o posuđenicama bliskoga jezika, istoga slavenskoga podrijetla, već se u primarnoj fazi koja obuhvaća nultu i djelomičnu transmorfemizaciju omogućava ono što je prema Filipoviću moguće tek u sekundarnoj fazi. Filipovićev je model stvoren na primjeru engleskoga jezika, stoga je i razumljivo da nije u potpunosti primjenjiv na naš slučaj. U hrvatskome jeziku nastavačni morfemi određuju rod, broj, u glagola lice i vrijeme, a u imenica padež. Stoga se pojave koje se odvijaju u sekundarnoj fazi moguće već u primarnoj fazi adaptacije. To naravno nije u skladu s Filipovićevim odnosom primarno/sekundarno, a takav odnos nije ni moguće promatrati u našemu slučaju jer je riječ o prijevodu i o trenutačnom posuđivanju. Da je riječ o već prilagođenim replikama pokazuju nam primjeri imenica u kojima je moguće mijenjanje po padežima (npr. u instrumentalu *obmislenjem, opatrenjem*; u lokativu po *okrišli*), primjer glagola s promjenom svršeno/nesvršeno (u imperativu replika *ne zufaj* prema češkome *nezúfavaj*). U velikoj većini primjera i nema potrebe za prilagodbom, odnosno prolaze nultu transmorfemizaciju, a time su već uklopljene u hrvatski morfološki sustav. Također smo pokazali da su na fonološkoj razini sve posuđenice prilagođene hrvatskomu fonološkom sustavu pa nećemo raditi razliku između prilagođenih i neprilagođenih slobodnih morfema (kao što to J. Ajduković u svome modelu razlikuje), već ćemo se samo osvrnuti na vezane morfeme.

Model prilagodbe onih leksema koji ipak prolaze kroz proces prilagodbe preuzeli smo od J. Ajdukovića (2004), koji je redefinirao Filipovićev model.

Nulta transmorfemizacija takav je tip u kojemu sudjeluje transfonemizirani slobodni morfem i nulti vezani morfem modela ili vezanoga morfema jezika davatelja adaptiranoga prema pravopisnim pravilima.

Djelomična transmorfemizacija takav je tip u kojemu proizlazi replika koja se sastoji od transfonemiziranoga slobodnog morfema i vezanoga morfema iz jezika primatelja.

Slobodna transmorfemizacija takav je tip u kojemu se replika sastoji od adaptiranoga (izmijenjenoga) slobodnog morfema i vezanoga morfema jezika primatelja ili jezika davatelja.

Najčešći je slučaj da replike nemaju potrebu za prilagodbom jer je vezani morfem isti u slučaju oba jezika, jezika primatelja i jezika davatelja. Uzrok tomu je sličan morfološki sustav obaju jezika pa takve primjere nećemo zasebno izdvajati i ponavljati.

S obzirom na to da smo pretpostavili da su replike fonološki prilagođene, ne možemo u potpunosti slijediti Ajdukovićev model u razlikovanju stupnja djelomične i slobodne transmorfemizacije. Njegov model prilagodit ćemo na način da u djelomičnoj transmorfemizaciji sudjeluje adaptirani slobodni morfem uz vezani morfem jezika davatelja, a u slobodnoj (bolje potpunoj) transmorfemizaciji sudjeluje adaptirani slobodni morfem i vezani morfem jezika primatelja. Time je zadnji stupanj, odnosno slobodna transmorfemizacija stupanj u kojemu je replika potpuno prilagođena pa bismo ju stoga bili skloniji nazivati *potpunom transmorfemizacijom.*

Djelomična transmorfemizacija podrazumijeva stoga importaciju stranoga elementa, a ona se na našemu korpusu može uočiti na primjeru nastavačnoga morfema *-e* u priloga: model *zvláščě* (mogući oblik i *zvláštně* ili *zvláščně*) > replika *zvlašće*.

Kao potpunu transmorfemizaciju označili smo stupanj u kojemu su replike potpuno prilagođene hrvatskomu jezičnom sustavu, vezani morfem jezika davatelja zamijenjen je onime jezika primatelja, a to se za svaku vrstu riječi očituje zasebno. Primjerice prilozi zamjenjuju nastavak *-e* domaćim nastavkom *-o* (model *nedomněné* > replika *nedomnemo*); češke preuzete imenice srednjega roda s nastavkom *-ie* (koje je dalo

dugo /i/) preuzete su s domaćim nastavkom *-je* uz umekšavanje suglasnika /n/ > /nj/. Najčešće je tu riječ o glagolskim imenicama apstraktnoga i konkretnoga značenja za koje je u starohrvatskome jeziku karakterističan nastavak *-je* (od crksl. *-ьje*)[521]: model *ustávanie* > replika *ustavanja*; model *zufanie* > replika *zupvanje*; model *zproštenie* > replika *sprošćenje*; model *opatřením* (*opatřenie*) > replika *opatrenjem* (*opatrenje*); model *ostřiehanie* > replika *ostreganja*; model *pomšťenie* > replika *pomašćenje* (*pomošćenje*); model *obmyšlením* (*obmyšlenie*) > *obmislenjem*; model *nedověřenie* > *nedoverovanja* (*nedoverovanje*). I češka imenica *bezdětkyně* (palatalna promjena, nekadašnja *-ja* deklinacija) preuzeta je kao imenica ženskoga roda palatalne promjene *bezditkińa*. Nismo sigurni u inicijalni oblik preuzete imenice *hnitie* koja je uz transfonemizaciju preuzeta u lokativu *v gniti*[522]. Također je u lokativnome obliku preuzeta imenica *po okrišli*, ali je nastavak *-i* izmijenjen u skladu s nastavcima koji su karakterističniji za sjeverozapadne čakavske govore. U češkome modelu zabilježen je nastavak *-u* (*po okršlu*) u starohrvatskome jeziku karakterističniji za jugoistočne čakavske govore. Također je i u primjeru preuzetoga pridjeva češki nastavačni morfem za genitiv jednine muškoga i srednjega roda *-ého* zamijenjen domaćim *-oga* (model *přeutěšeného* > replika *preutěšenoga*). U primjeru preuzimanja češkoga pridjeva *utilý* došlo je u starohrvatskome tekstu do konverzije pa je preuzet kao imenica u obliku za lokativ (model *utilý* (pridjev) > replika *va utili* (imenica)).

U infinitivima glagola koji u češkome jeziku završavaju na *-ci*, a u hrvatskome na *-ći* uvijek je provedena transfonemizacija vezanoga morfema ili je preuzet vezani morfem jezika primatelja (model *ustřieci* > replika *obstrići*; model *vystřieci sě* > replika *uztrići se*). Što se tiče infinitiva s nastavkom *-ti* nisu zabilježena odstupanja na način da je u starohrvatskome rukopisu potvrđen okrnjen supin ili obratno, da je prema staročeškome supinu u starohrvatskome prijevodu zabilježen infinitiv. Vezani morfem glagolskih priloga također je fonološki prilagođen kao domaći nastavak: model *kochajíc* > replika *kohajuć*, model *opatrujúc* > replika *opatrujíc* ili funkcionira kao prilog načina u

[521] Prema D. Malić (2007: 177), takav naslijeđeni tvorbeni poticaj iz crkvenoslavenskoga obilno je korišten u starohrvatskome jezičnom razdoblju te zaključuje kako "književnojezična potreba za imenicama te vrste mogla je iskoristiti crksl. poticaj, ali i naći rješenje za njihovu tvorbu u domaćem (iz praslavenskoga naslijeđenom) sustavu, budući da su one u hrvatskoj latiničkoj književnosti od najranijih vremena jako brojne."

[522] Novočeška je forma u Ljd *hnití*.

starohrvatskoj rečenici, što je posljedica "departicipijalizacije" participa[523] u starohrvatskome jeziku, za koje je prevladao nastavak *-ći* (*-ući*/*-eći*)[524], u ovome slučaju kao *-uć:* model *lekaje se* > replika *lěkajuć se* (26b *Zato ju Osip vekšu znamenaje diveć se i lěkajuć se*). Mogućnost promjene sintaktičke funkcije u rečenici također je znak da je posuđenica potpuno prilagođena morfološkomu sustavu jezika primatelja. U prijedložno--priložnoj svezi s prilogom *jednom* također je češki oblik priloga *jednú* (*jednou*)[525] zamijenjen domaćim prilogom *jednom*. U slučaju drugoga preuzetoga priloga *nedomnemo* zamijenjen je ispravno vezni morfem u morfem *-o,* ali je slobodan morfem pogrešno transfonemiziran kao *nedomnem* prema češkome prilogu *nedomněné*.

8.3. Prilagodba na tvorbenoj razini ili transderivacija

Ovakav tip prilagodbe uveo je J. Ajduković (2004: 147−153) kao novinu u svojoj teoriji za razliku od teorije R. Filipovića. Već smo istaknuli kako je B. Štebih Golub (2010: 90−91) skeptična prema njezinoj primjeni te ističe kako se eventualno može primijeniti na korpusu slavenskih jezika. Ajduković razlikuje nultu, djelomičnu i slobodnu transderivaciju, s tim da djelomičnu transderivaciju dijeli na prvu i drugu djelomičnu transderivaciju.

Nulta transderivacija znači da se replika od modela ne razlikuje ni prema tvorbenoj osnovi ni prema tvorbenim afiksima.

Djelomična transderivacija: *prva transderivacija* uključuje replike koje se od modela razlikuju prema tvorbenoj osnovi, ali ne i prema afiksima, a *druga transderivacija* uključuje replike koje zadržavaju tvorbenu osnovu modela, ali tvorbene afikse zamjenjuju domaćim afiksima jezika primatelja.

Slobodna transderivacija znači da se replika od modela razlikuje i po tvorbenoj osnovi i po afiksima.

Primjeri za nultu transderivaciju isti su kao i primjeri za nultu transfonemizaciju od kojih ćemo izdvojiti one primjere u kojima se tvorbeni nastavci razlikuju u češkome i hrvatskome jeziku model (*manželka* > replika *manželka*; model *ani* > replika *ani*; model

[523] Termin preuzimamo od K. Štrkalj Despot (2007) i D. Gabrić-Bagarić (1995).
[524] O razlozima poopćavanja ovoga nastavka za glagolske priloge sadašnje, koji su kontinuanta participa prezenta aktiva vidi u D. Gabrić-Bagarić (1995: 55–58).
[525] Vidi VW s. v. *jednú*.

vykládati > replika *vikladati*; model *vykládáno* > replika *vikladano*; model *výklad* > replika *viklad*; model *nejistot* > replika *nejistot*; model *vonná* > replika *vonna*; model *opatrno* > replika *opatrno*; model *osobi* > replika *osobi*; model *jadrko* > replika *jadrko*; model *podstúpiti* > replika *podstupiti*; model *umisl* > replika *umisl*; model *odolati* > replika *odolati*; model *udarovani* > replika *udarovani*; model *uzlu* > replika *uzlu*).

Primjeri za prvu djelomičnu transderivaciju: model *rozplývá sě* > replika *razpliva se*; model *střěpěla* > replika *strpela*; model *rozdiel* > replika *razdil*; model *přielišnosti* > replika *prelišnosti*; model *přičiniti* > replika *pričiniti*; model *předešlo* > replika *predašlo*; model *pnieše* > replika *pněše*; model *tvrz* > replika *tvrd, trd*; model *podstati* > replika *postati*; model *domnievali se* > replika *doměvali se*; model *lisu* > replika *lesu*; model *rozpači* > replika *razpači*; model *příklad* > replika *priklad*; model *oř* > replika *or*; model *žeřichu* > replika *rerihu*; model *truchlosti* > replika *tuhlosti*; model *nepochopuje* > replika *napohopuje*; model *rozmáhá* > replika *razmaga*; model *zhrzěno* > replika *zgreno*; model *zúfati* > replika *zupvati*; model *omluvu* > replika *omlavu*).

Primjeri za drugu djelomičnu transderivaciju uključuju one primjere koje smo izostavili u nultoj transderivaciji iz nulte transfonemizacije jer se njihovi tvorbeni nastavci razlikuju nakon prilagodbe (model *ustávanie* > replika *ustavanja*; model *dobrotivi* > replika *dobrotivý*; model *neskovností* > replika *neskrovnostju*; model *aby* > replika *abi*; model *utilý* > replika *utili*; model *po jednú* > replika *po jednom*).

Primjeri za slobodnu transderivaciju: model *zvláštně* > replika *zvlašće*; model *nedomněné* > replika *nedomnemo*; model *nedověřenie* > replika *nedoverovanja*; model *prostěradlo* > replika *prostiralo*; model *bezdětkyně* > replika *bezditkińa*; model *hnitie* > replika *gniti*; model *vystřieci sě* > replika *uztrići se*; model *lekaje se* > replika *lěkajuć se*; model *kochajíc* > replika *kohajuć*; model *přeutěšeného* > replika *preutěšenoga*; model *nemaham* > replika *znemagaju*; model *zproštěnie* > replika *sprošćenje*; model *vyproštěn* > replika *sprošćen, isprošćen*; model *zúfanie* > replika *zupvanje*; model *lkanie* > replika *lakanje*; model *pomščenie* (*pomsta*)[526] > replika *pomašćenje, pomošćenje*; model *poprslky* > replika *poprslaki*; model *okršlku* > replika *okrišli*.

[526] Pretpostavljamo da je oblik u izvornome staročeškome predlošku bio *pomščenie*, a ne *pomsta*.

Slobodnu transderivaciju također bismo mogli nazvati potpunom transderivacijom jer se prema njoj prilagođavaju leksemi koji su u potpunosti prilagođeni starohrvatskomu jezičnom sustavu te se ponašaju kao domaći leksemi. Od toga bi se morao izuzeti primjer *nedomnemo*, koji je pogrešno preuzet s nastavkom *-emo* za particip pasivni. Ipak i leksemi koji se prilagođavaju prema nultoj i prvoj djelomičnoj transderivaciji također su u potpunosti prilagođeni jer su njihovi vezani morfemi isti u oba jezika pa nije ni bilo potrebe za prilagodbom. To nam još jednom potvrđuje da se u slučaju prijevoda, odnosno pisanoga teksta i u slučaju srodnih jezika ne može primijeniti Filipovićev princip primarna i sekundarna faza posuđivanja.

8.4. Prilagodba na sintaktičkoj razini ili transsintaktizacija

Model sintaktičke prilagodbe posuđenica u jeziku primatelju preuzeli smo od J. Ajdukovića (2004: 250–258), koji ju je razvio s obzirom na rekcije preuzetih glagola.

Nulta transsintaktizacija je takva u kojoj replika ima istu glagolsku rekciju kao i model.

Djelomična transsintaktizacija je takva u kojoj se glagolska rekcija modela djelomično razlikuje od rekcije replike.

Slobodna transsintaktizacija je takva u kojoj replika ima različitu glagolsku rekciju u odnosu na model.

Nultu transsintaktizaciju prolaze oni preuzeti glagoli koji su sa sobom unijeli i dopune karakteristične za staročeški jezik. Takve dopune starohrvatski ne poznaje te je riječ o importaciji stranoga elementa u jezik primatelj.

Češki glagol *pomstiti* u starohrvatskome rukopisu najčešće je preuzet uz objektnu dopunu u genitivu *pomstiti koho/čeho*: *Ča bi učinil, jeda bi bil s Petrom meč izdrv i toga pomastil*. Takvu dopunu hrvatska replika zadržava i kada je u staročeškome predlošku zabilježena drugačija dopuna *tada se je rastrgnul i svoje neprijateļe pomastil* prema češkome *tehdy ſe nad ſwymi neprzately hroznie pomſtil*, kada je riječ o djelomičnoj transsintaktizaciji jer je prijedložna dopuna izmijenjena u besprijedložnu. Uz ovu dopunu potvrđena je i dopuna *učiniti pomstu proti kom/čem*, koja je također karakteristična i za starohrvatski jezik, a tako se javlja i u prijevodu: *tre učini pomast proti svojim neprijateļom* prema češkome *kaku pomſtu tehdy proti ſwym neprzateluom uczini*. Uz ovu

dopunu podudarna je u oba jezika i dopuna *pomstiti sě nad kým/čím*: *nad židovi najposlija mastil* prema češkome *Ale kryſtus nadzzidy naypoſledy ſe pomſtil*.

Češki glagol *přičiniti* ima objektnu dopunu u akuzativu *přičiniti co*, međutim često zbog svoga značenja ima dodatak uz dopunu *nad to* u značenju 'osim toga, uz to'. U starohrvatski rukopis preuzet je u cijelosti prema modelu *přičiniti co nad to* > replika *pričiniti što nad to*, a dopunu *nad to* starohrvatski jezik ne poznaje *Ini grih veliki jošće je(st) nad to pričinila da je muža z grišenju krhosti prinudila*.

Češki model, glagol *podstúpiti* preuzet je uz svoju dopunu *podstúpiti co* > replika *podstupiti što*: (*i to dite biše jerěj i hotel je za naše spasenje smrt podstupiti. Tada mi imamo H(rst)u prikazati zlato, ko je(st) ļubļenje, zato da je za naše ļubļenje podstupil muku gorkoga umučenja*). Također je u slučaju prijevoda glagola hrvatskim *pristupiti* uvjetovao dopunu i značenje prevedenoga hrvatskog glagola (*podstúpiti co > pristupiti što*): *Kada se približi vrime v ko Is(us)h(rst) hoti pristupiti muku*.

Glagol *uztrići* preuzet je iz staročeškoga jezika sa svojom objektnom dopunom u genitivu (model *vystřieci sě koho/čeho* > replika *uztrići se koga/čega*): *on se toga uztrići jest hotel*.

Kao nultu transsitaktizaciju možemo navesti dopune preuzetih glagola koje su i u hrvatskome i u češkome jeziku iste zbog zajednička slavenskoga podrijetla (ako preuzeti glagol promatramo prema značenju u kojemu je preuzet):
model *rozplývá sě v kom/čem* > replika *razpliva se v komu/čemu*; model *kochajíc v kom/čem* > replika *kohajuć v komu/čemu*; model *vystřieci sě koho/čeho* > replika *uztrići se koga/čega*; model *obživiti koho/co* > replika *obživiti koga/što*; model *vykládati o kom/čem* > replika *vikladati o komu/čemu*; istu infinitivnu dopunu ima glagol *lekati se*: *Nikada vs(a)ki č(lově)k lekniše se dotaknuti križa za ńega osramoćenje*, a glagol *domněvati se* ima istu rečeničnu dopunu: *domnevaše se satans da je lačan*.

Kao djelomičnu transsintaktizaciju naveli smo glagole kod kojih se njihova dopuna ne razlikuje na sintaktičkoj razini, ali se može razlikovati na morfološkoj razini. Primjerice riječ je o istoj dopuni na sintaktičkoj razini ako se ista objektna dopuna može u preuzetome glagolu, odnosno u modelu realizirati prijedložno, a u replici besprijedložno. Takva je razlika samo na morfološkoj razini.

Češki glagol *sprostiti sě* u staročeškome *Zrcadlu* uvijek dolazi uz prijedložnu genitivnu dopunu (*sprostiti sě ot koho/čeho*; *z koho/čeho*). U starohrvatskome prijevodu takva se dopuna često preuzima, ali su zabilježeni i primjeri u kojima je glagol *sprostiti* s besprijedložnom genitivnom dopunom *Pak ako bude č(lově)k jednoga pokušenja sprošćen*.

Već smo spomenuli i glagol *pomastiti*, koji među brojnim potvrdama u starohrvatskome tekstu u jednome primjeru mijenja dopunu češkoga glagola na način da je prijedložna dopuna izmijenjena u besprijedložnu: *tada se je rastrgnul i svoje neprijateļe pomastil* prema češkome *tehdy ſe nad ſwymi neprzately hroznie pomſtil*.

U slobodnoj transsintaktizaciji dopuna replike razlikuje se u potpunosti od dopune modela. To je u našemu korpusu rijedak slučaj jer je riječ o sličnim slavenskim jezicima pa je rijedak slučaj da je prevoditelj preuzeo glagol iz staročeškoga predloška, ali da je potpuno izmijenio njegovu dopunu. Takav se slučaj jednom javlja zbog pogreške uz preuzeti glagol *strpeti* (od *střěpěti čím*). Sam je glagol pogrešno preuzet, a također i dopuna, koja je pogrešno protumačena kao objektna dopuna: *Nigdare na muža ni pogledala okom, ani zraka strpela* prema češkome *Nikdy namužie newrhla okem ani zrakem ſtrziepiela*.

8.5. Prilagodba na semantičkoj razini ili transsemantizacija

Prilagodba na semantičkoj razini promatra se na dva načina, odnosno može se govoriti o prilagodbi značenja posuđenice u sustavu jezika primatelja (*adaptacija značenja*, kurzivirao R. Filipović) ili o utjecaju jezika davatelja na značenje, tj. prenošenje značenja iz jezika davatelja na određenu riječ u jeziku primatelju (*semantičko posuđivanje*, kurzivirao R. Filipović). Adaptacija značenja promatra se u teoriji u duljemu vremenskom trajanju i govori se o primarnoj i o sekundarnoj adaptaciji te ju ne možemo primijeniti na naš slučaj.

Možemo stoga govoriti o semantičkome posuđivanju, odnosno o slučajevima kada pod utjecajem jezika davatelja domaći leksik preuzima značenje istoga leksika iz jezika davatelja. Takav je postupak dosta čest u našemu prijevodu i uočili smo ga u više primjera. Većinom je riječ o slučajevima višeznačnica pa se hrvatsko i češko značenje podudaraju u jednome ili više značenja, dok se u jednome izdvojenom značenju ne

podudaraju. U takvim slučajevima prevoditelj posuđuje češko značenje i rabi domaći leksem u novome, posuđenom značenju. Istu je pojavu moguće tumačiti i bliskošću staročeškoga i starohrvatskoga (staročakavskoga) sustava. Prevoditelj je moguće prenosio navedene lekseme jer ih je poznavao, ne razmišljajući o promjeni njihova značenja u staročeškome jeziku.

Primjeri: *obet, obět* u značenju ‘zavjet, obećanje, zavjetovanje, molitva’ rabi se u značenju ‘hostija, Tijelo Kristovo’; *obětovati* u značenju ‘obećati, zavjetovati se’ rabi se u značenju ‘žrtvovati, prikazati u žrtvu’; *vraždenik*[527] u značenju ‘neprijatelj’ rabi se u značenju ‘ubojica’, *lakati* u značenju ‘gladovati, postiti’ rabi se u značenju ‘mamiti, vabiti, zahtijevati, tražiti, moliti’; *lakanje* u značenju ‘glad, post’ rabi se u značenju ‘plač, jadikovanje, cviljenje’ i ‘vabljenje, iskušenje, mamljenje’; *lakota* u značenju ‘lakoća’ rabi se u značenju ‘neumjerenost, nezasitnost u jelu i piću’; *sļubovati, sļubļevati* u značenju ‘spojiti, združiti, priļubiti, sprijateļiti (se)’ rabi se u značenju ‘obećati’, *podstupiti* u značenju ‘podsjesti, opsjesti kakav grad, navaliti, jurišati na ń, pristupiti, stupiti poda što’ rabi se u značenju ‘pretrpjeti, preuzeti nešto kao dužnost’; *směra* u značenju ‘poniženje’ rabi se u značenju ‘umjerenost’; *obdržanje* (*obdržati*) u značenju ‘steći, dobiti, zaposjesti, zadržati, sačuvati, osvojiti’ rabi se u značenju ‘snaga, odvažnost smjelost’; *znamenati* u značenju ‘označiti, imenovati, obilježiti, prikazati, pokazati, zvati’ rabi se u značenju ‘razumjeti’; *razdil* u značenju ‘dioba, dijeljenje, dio, odjeljak’ rabi se u značenju ‘razlika, neslaganje’; *ostrgati, ostrěgati* (osnova *strići*) u značenju ‘rezati, oštro gledati, ciljati, plijeniti, pljačkati, iskorištavati, suditi, odsijecati’ rabi se u značenju ‘sačuvati koga, obraniti koga, pružiti zaštitu komu’; *spećevati se* u značenju ‘stezati se, uzdržavati, obuzdavati’ rabi se u značenju ‘protiviti se, suprotstavljati se’; *kazateļ* u značenju ‘čovjek koji nešto kaže’ rabi se u značenju ‘propovjednik’.

[527] U staročeškome *vražedlník* i *vražedník*.

9. RJEČNIK BOHEMIZAMA UZ USPOREDBU S BOHEMIZMIMA IZ OSTALIH STAROHRVATSKIH PRIJEVODA SA STAROČEŠKOGA

Prijevod rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* sa staročeškoga jezika nije izoliran slučaj, preveden je kao jedan od rukopisa u nizu prevedenih djela vjerojatno za boravka hrvatskih glagoljaša u Pragu, iako nije isključena činjenica da je staročeški predložak mogao biti donesen u Hrvatsku pa i biti preveden na domaćemu terenu. Ukoliko je djelo prevedeno u Češkoj, među ostalim prevedenim djelima, utoliko je vjerojatno da su neki od prevoditelja djela mogli biti isti. Smatramo stoga kako možemo pretpostaviti nekakve zajedničke jezične crte tih prijevoda, odnosno moguće uporabu istih bohemizama. S druge strane, sačuvani rukopis *Zrcala* prijepis je izgubljenoga prijevoda, što može biti razlikovni element s obzirom na druge sačuvane prijevode, iako time ne impliciramo da su svi ostali prijevodi sačuvani u izvornome prijevodu. Primjerice tako u slučaju leksema *ajer* koji je u *Zrcalu* uvijek potvrđen za značenje 'zrak', u *Lucidariju* iz *Žgombićeva zbornika* potvrđen je bohemizam *povětrie* kao sinonim leksemu *ajer* (*učini se opčeno povetrie ili aerъ*, prema Milčetić 1902: 283), dok se u inačici iz *Petrisova zbornika* leksem *ajer* javlja u značenju 'zrak', a bohemizam *povětrie* (*povětřie*) u značenju 'atmosfera, vjetar' (*I kada ajer gane va te školje i tada se utakne z drugim ajerom, i ondě se stvori općinno povětrje ot oboju ajeru*, prema Kapetanović 2010a: 25). U *Životima svetaca* zapisanima u *Petrisovu zborniku* također je potvrđen bohemizam *povětrie* u značenju 'zrak, atmosfera, vjetar', primjerice u *Životu sv. Lovre* (261a) *I otvrz okance uzre nališ množastvo djavlov v povetriji leti* (značenje 'zrak'); u *Životu sv. Jakova* (254b) *Tada djavli k svetomu Jakovu prišadše, počeše nad ńim v povetrji viti rekuć* (značenje 'vjetar'). Zanimljiva je činjenica da ni u jednome primjeru iz prijevoda češkoga *Pasionala* nije potvrđen leksem *ajer*, potpuno suprotno od prijevoda *Zrcala*, gdje nema traga bohemizmu *povětrie*. Već smo spominjali mogućnost da su u prijepisu možda izbjegavani i uklanjani češki jezični utjecaji, i to ne samo na leksičkoj razini.

Zbog svega navedenoga smatramo kako bi bilo zanimljivo uz rječnik leksičkih bohemizama, koje smo uočili u rukopisu *Zrcala*, navesti i rukopise u kojima se nalaze također iste potvrde. Takav popis radit ćemo prema dosada obrađivanim djelima,

odnosno prema istraživanjima već popisanima u ovome radu. Stoga se ovo može smatrati samo preliminarnim popisom, ali smatramo da nam može pokazati u kojoj se mjeri prijevod *Zrcala* poklapa s ostalim prijevodima, koji se bohemizmi ponavljaju iz prijevoda u prijevod, a koji nisu prisutni u svim prijevodima. Rječnik će uključiti i semantičke bohemizme.

Ovaj popis uočenih bohemizama oblikovat ćemo kao rječnik identifikacije, dakle bez podataka o adaptaciji istih bohemizama (prema Ajduković 2004: 259−261), a sadržavat će osnovne morfološke podatke o natuknici, značenje, ali i podatke o tomu u kojemu je starohrvatskome prijevodu sa staročeškoga jezika iz istoga vremenskoga razdoblja također prisutan. Kratice ostalih prijevoda označavat ćemo na sljedeći način:

Lucidarij iz *Žgomićeva zbornika* = LucŽ

Lucidarij iz *Petrisova zbornika* = LucP

Životi svetaca iz *Petrisova zbornika* (prijevod *Pasionala*) = Pas

Homilijar na Matejevo evanđelje = HM

Raj duše = RD

Tumačenje deset Božjih zapovijedi Tomaša Štitnoga = Štit

Traktat svetoga Bonaventure iz *Petrisova zbornika* = Bona

Husove propovijedi:

Homilija na 13. nedjelju po Duhovima = HusH

Tumačenje deset Božjih zapovijedi = HusD

Provázek třípramenný = HusP

Jeronimove poslanice = Jer

Govor na Božić = HomB

Govor o sv. Trojici = HomT

Kvarezimal Jakova iz Varazzea iz *Petrinićeva zbornika* = Kva

Podatke o ostalim prijevodima ekscerpirat ćemo iz dosadašnjih istraživanja o ovim rukopisima, te iz vlastitih izvora, ali nećemo nanovo čitati ove rukopise. Stoga će neki podatci biti manjkavi, kao primjerice oni iz *Jeronimovih poslanica*, *Traktata svetoga Bonaventure*, Husova *Provázek třípramenný* ili *Homilijara na Matejevo evanđelje*, koji još uopće nisu izdani ni u kojemu obliku.

Natuknice ćemo pokušati što vjernije približiti njihovu osnovnom obliku, imenice i pridjeve dati u nominativu jednine, glagole u infinitiv, ali nećemo ispravljati pogreške niti bilo kako intervenirati u oblik natuknice. Uz svaki preuzeti bohemizam navodimo i normatizirani staročeški oblik (model) prema kojemu pretpostavljamo da je došlo do posuđivanja.

abi > *aby*, vezn. 'da bi', Pas, Kva

ani > *ani*, vezn. 'ni', HusH, Pas

bezditkińa > *bezdětkyně*, im. ž. r. 'neplodna žena koja ne može imati dijete'

dobrotivi > *dobrotivý*, pridjev 'milostiv, ljubezan, dobar', RD, HomT, HusD[528]

dokazano > *dokázáno*, particip pasivni, 'potvrđeno, osvjedočeno, pokazano, dokazano'

domněvati se, doměvati se (*domnevati se*) > *domnievali sě*, gl. 'misliti, smatrati, pretpostavljati', Kva

gniti > *hnitie*, im. ž. r.[529] 'truljenje, trulež, raspadanje'

isprostiti > *vyprostiti*, gl. 'osloboditi'

isprošćen > *vyproštěn, vyproščen*, particip pasivni 'oslobođen'

jadrko > *jadrko*, im. s. r. 'jezgra'

kazateļ > *kazatel*, im. m. r. 'propovjednik', Pas[530]

kohati se (*kohajuć*) > *kochati sě, kochajíc sě*, gl. 'veseliti se, radovati se'

korunovanje > *korunovánie*, im sr. r. 'krunjenje'

korunovati > *korunovati*, gl. 'kruniti'

lakanje > *lkánie*, im. sr. r. 'plač, jadikovanje, cviljenje'

lakanje > *lakánie* , im. sr. r. 'vabljenje, iskušenje, mamljenje'

lakati > *lakati*, gl. 'mamiti, vabiti, zahtijevati, tražiti, moliti', Pas

lakota > *lakota*, im. 'neumjerenost, nezasitnost'

lakotni > *lakotný*, pridjev 'pohlepan, gramziv'

lekti, 3. l. jd. > *lektati*, *lechtati*, 'škakljati, golicati, podražavati, dražiti'

lěkati se, *leknuti se* > *lekati sě, leknúti sě*, gl. 'bojati se, plašiti se'

Les > *lis*, im. m. r. 'preša za grožđe', Pas

manžela > *manžela*, im. ž. r. 'supruga, žena', Kva[531], Štit[532]

[528] Potvrda je u obliku priloga *dobrotivo, dobrotivě.*
[529] Pretpostavljeni rod imenice.
[530] Potvrda je u obliku *kazanje* 'propovijed'.

manželka > *manželka*, im. ž. r. ‘supruga, žena’

napohupovati > *pochopovati*, gl. ‘razumjeti, osjetiti, shvatiti’

nedomnemo > *nedomněný*, pridjev, sr. r. ‘nenadano, neočekivano, nepredvidivo’

nedoverovanje > *nedověřenie*, im. sr. r. ‘nepovjerenje, malodušnost, malo vjere (u Boga)’

nejistota > *nejistota*, im. ž. r., ‘nesigurnost, ugroženost, sumnja’, Kva

neskrovnost > *neskrovnost*, im. ž. r. ‘ogromnost, beskrajnost, neumjerenost’

obdržanje > *obdrženie*, im. s. r. ‘snaga, odvažnost, smjelost’

oběť, *obet* > *oběť*, im. ž. r. ‘hostija, Tijelo Isusovo, euharistija’

oběť, im. m./ž. r. > *oběť*, ‘žrtva, obredna žrtva’, Pas

obětovati, *obetovati* > *obětovati*, gl. ‘žrtvovati, prikazati žrtvu’, Pas[533]

obmislenje > *obmyšlenie*, im. sr. r. ‘briga, skrb’,

obstrići > *ustřieci*, gl. ‘sačuvati koga, obraniti koga, pružiti zaštitu komu’,

obstrti > *obestřieti*, gl. ‘pokriti, odijenuti, ogrnuti’

obživiti > *obživiti*, gl. ‘oživjeti, osnažiti, obnoviti, uskrisiti, spasiti, duhovno preporoditi’

odolati > *odolati*, gl. ‘odoljeti, obraniti, ne podleći komu’

okriš(a)l > *okršlek*, im. m. r. ‘prostor, okolica’

omlava > *omluva*, im. ž. r. ‘isprika, opravdanje, odgovor, pritužba, krivica, kletva’

opatrenje > *opatřenie*, im. sr. r. ‘poimanje, shvaćanje, pogled, istraživanje, pažnja, skrb, briga’

opatrovati > *opatrovati*, gl. ‘gledati, promatrati, skrbiti se’, HusH[534],

opatrno > *opatrně*, prilog ‘razumno, mudro, pažljivo, nježno, savjesno’

opravlati > *oprava*, glagol ‘zaštititi, braniti, osigurati’

or > *oř*, im. m. r. ‘državni konj za svečane prilike’

osoba > *osoba*, im. ž. r. ‘osoba’, Pas, HusH

ostrěganje > *ostřiehanie*, im. sr. r. ‘zaštita’, Hus[535]

ostrěgati > *ostřiehati*, gl. ‘sačuvati koga, obraniti koga, pružiti zaštitu komu’, HusD[536], HM, HumT[537]

---

[531] Potvrda je u obliku pridjeva *manžlьskъ* i imenice *manželьstvo*.
[532] Potvrda je u obliku imenice *manželьstvo*.
[533] Potvrda je u značenju ‘žrtva, obredna žrtva’.
[534] Potvrda je u obliku glagola *opatriti*.
[535] Potvrda je u obliku *ostrěgovanje*.
[536] Potvrda je u obliku *ostrigovati*.

ostrgati > *ostřieci, ustřieci*, gl. ‘sačuvati koga, obraniti koga, pružiti zaštitu komu’

otelesnen > *otělesenie, otělešenie*, particip pasivni, ‘utjelovljen’

pněti > *pnieti*, gl. ‘visiti’, Bona

podbiga > *podběha*, im. ž. r. ‘priležnica, ljubavnica, žena koja je napustila svoga muža, prostitutka’

podstata > *podstata*, im. ž. r. ‘tvar, materija, masa od čega se nešto tvori’, Kva[538]

podstupiti > *podstúpiti*, gl. ‘pretrpjeti, preuzeti nešto kao dužnost’

pohopovati > *pochopovati*, gl. ‘razumjeti, shvatiti, osjetiti’, Pas[539]

pojednom ili *po jednom*[540] > *pojednú*, prilog ‘odjednom, najednom, istodobno’

pomastiti se > *pomstiti sě*, gl. ‘osvetiti se, kazniti’, Pas, HusD

pomast > *pomsta*, im. ž. r. ‘osveta, kazna’, HusH, Kva

pomašćenje > *pomščenie*, im. sr. r. ‘osveta, kazna’, HusH, Jer

pomošćenje > *pomščenie*, im. sr. r. ‘osveta, kazna’

poprslak, popr(e)slak, poprslk > *paprslek, poprslek, paprsek, papršlek*, im. m. r. ‘zraka sunca’, LucŽ, HomB, Kva

postati > *podstatný*, pridjev ‘tvarni, materijalni’

potikanje > *potkánie*, im. sr. r. ‘susret, borba, bitka, obračun’

predašli > *předešlý*, particip aktivni ‘stari, davni, prijašnji; dogoditi se prije neke radnje, prethoditi’

prelišnost > *přielišnost*, im. ž. r. ‘obilje, bogatstvo, višak’

Preutěšeni > *přeutěšený*, pridjev ‘preljubazni, prekrasni, koji pruža izvanredno zadovoljstvo i utjehu’

pričiniti > *přičiniti*, gl. ‘dodatno učiniti, dodati, priložiti, uzrokovati, spojiti’, HusD[541]

priklad > *příklad*, im. m. r. ‘primjer, parabola’, Pas, HusD, HusH,

primininiti, premeniti > *přimienit*, gl. ‘pridodati, dodatno spomenuti, još napomenuti’

preměneno > *přimieňený*, particip pasivni ‘pridodano, dodatno spomenuto, napomenuto’

---

[537] Potvrda je u obliku *ostrěgovati*.
[538] Potvrda je u obliku *podstata*.
[539] Potvrda je u obliku glagola *pohopiti*.
[540] Nismo sigurni u to kako bismo trebali zapisivati ovu svezu; prilozi *najednom* i *odjednom* su sraslice, ali sveza prijedloga *po* i priloga *jednom* u hrvatskome se jeziku ne rabi te nije mogla uporabom srasti u prilog *pojednom*. Ipak, zbog analogije bismo mogli također pisati svezu kao sraslicu *pojednom*. Također se u staročeškome prilog zapisuje kao sraslica *pojednou*.
[541] Potvrda je u značenju ‘pripraviti’.

prostiralo > *prostieradlo*, im. sr. r. ‘pokrivač, komadić platna za različite svrhe’

razdil > *rozdiel*, im. m. r. ‘razlika, neslaganje’

razļučiti > *rozlíčiti*, gl. ‘izložiti, protumačiti’

razmagati > *rozmáhati*, gl. ‘umnožavati, širiti’

razpač > *rozpač, rozpak*, im. ž. r. ‘nesigurnost, kolebanje’

razplivati se > *rozplývati sě*, gl. ‘istjecati, rasplinuti se’

reriha > *řeřicha* ili *žeřicha*, im. ž. r. ‘biljka *vrtni borovnjak* (*Lepidium sativum*)’

sjedinjanje > *zjednání*, im. sr. r. ‘uređenje, naređenje, odredba, forma, oblik, priprema, način’

sjedinati > *zjednati*, HomB[542] ‘urediti, provesti, sprovesti, načiniti, oblikovati, ustanoviti’

sļubļevati > *slibovati* ‘obećavati’, Kva[543]

sļubovati > *slíbiti* ‘obećati’

směra > *smiera*, im. ž. r. ‘umjerenost’, Pas

spećevati se > *zpietiti sě, zpiečovati sě, zpiečěti sě* gl. ‘protiviti se, suprotstavljati se’

sprostiti > *zprostiti*, gl. ‘osloboditi’, Pas

sprošćen > *zproštěn, zproščen*, particip pasivni ‘oslobođen’, HusD[544], Štit[545]

sprošćenje > *zproštenie*, im. sr. r. ‘oslobođenje’

strpeti > *střěpěti*, gl. ‘gledati, promatrati’

točiti vzhod > *točitý vchod* , ‘ spiralne stepenice obično postavljene u predvorju’

trd, tvrd > *tvrz*, im. ž. r. ‘tvrđava’, LucP[546]

tuhlost > *truchlost*, im. ž. r. ‘tuga, žalost’

udarovani > *udarovaný*, pridjev ‘potplaćeni, plaćeni, darovani’

umisal, umisl > *úmysl*, im. m. r. ‘nakana, namjera, naum, mišljenje’, Pas

uneprazdnila > *uneprázdniti sě*, particip aktivni ‘zaposlena’, HusD[547]

ustavanje > *ustávanie*, im. sr. r. ‘umor, slabost’

utili > *utylý*, im. m. ili ž. r. ‘raskoš, blagostanje’

uzel > *uzel*, im. m. r. ‘čvor, snop, kitica’

---

[542] Potvrda je u obliku *sjedinano*.
[543] Potvrda je u obliku imenice *sьljublenie* ‘promissione’ (Reinhart 1995−96: 399).
[544] Potvrda je u obliku pridjeva *sьprostъnь*.
[545] Potvrda je u obliku priloga *sьprostъno*.
[546] Potvrda je iz rečenice: (165b) *[N]ebo imenujet se firmamentum, i to se razumě tvrd ili založenje*. (Kapetanović 2010a: 14).
[547] Potvrda je u obliku glagola *zaneprazdьniti se*.

uztrići se > *vystřieci sě*, gl. ‘izbjeći koga/što, pobjeći, ukloniti se’

viklad > *výklad*, im. m. r. ‘tumač, interpretacija’, Kva

vikladati > *vykládati*, gl. ‘tumačiti, interpretirati, pojašnjavati’, Kva, HM

vikladano > *vykládati*, participp pasivni ‘protumačeno, pojašnjeno’

vonna > *vonný*, im. ž. r. ‘ugodan miris’

vraždenik > *vražedlník*, im. m. r. ‘ubojica’

zgreno > *zhrzěno* (od *zhrzěti*), participp pasivni ‘prezreno, pogođeno, odbijeno’

zjedinanje > *zjednání*, ‘uređenje, naređenje, odredba, forma, oblik, priprema, način’

zjedinati > *zjednati* ‘urediti, provesti, sprovesti, načiniti, oblikovati, ustanoviti’

znamenati > *znamenati*, gl. ‘razumjeti’, Pas, LucŽ, HusD, HM[548]

znemagati > *nemáhati*, gl. ‘obolijevati, onemoćati od koga/čega’, Pas[549]

zupvati > *vzuváti, zúfati*, gl. ‘očajavati, pasti u očaj’, HomT

zupvanje > *zúfanie*, im. sr. r. ‘očajanje, očaj’, HomT

zufati > *vzuváti, zúfati*, gl. ‘očajavati, pasti u očaj’, Bona, Kva

zvlašće > *zvláštně, zvlášče*, prilog ‘posebno, odijeljeno, iznimno’, Pas, HomT, Kva

[548] Potvrda je u obliku glagola *znamenavati*.
[549] Potvrda je u obliku glagola *raznemogati*.

10. ZAKLJUČAK

Za temu rada odabrali smo istraživanje utjecaja staročeškoga jezika na starohrvatski jezik u djelu prevedenome sa staročeškoga jezika *Zrcalo člověčaskago spasenja*. Djelo je jedan od prijevoda nastalih sa staročeškoga jezika kao rezultat emauske epizode, odnosno boravka hrvatskih svećenika glagoljaša tijekom 14. i 15. stoljeća u Pragu. Riječ je o grupi prijevoda, prvih s jednoga slavenskog na drugi slavenski jezik, a mi smo svojim radom prvi ponudili sustavno tumačenje utjecaja staročeškoga predloška na prevedeni tekst, i to na svim jezičnim razinama. U radu smo također prema suvremenim spoznajama revidirali i nadopunili dosadašnja istraživanja emauskoga razdoblja i dodira češke i hrvatske kulture te rezultata te suradnje.

Osnovni je cilj ovoga rada bio utvrditi kako i u kojoj je mjeri s obzirom na različite jezične razine zastupljena češka jezična sastavnica u rukopisu *Zrcalo člověčaskago spasenja*. U istraživanje smo krenuli od pretpostavki iz ranijih istraživanja istoga djela, koja su pokazivala znatan utjecaj staročeškoga predloška na jezik prijevoda. Zanimalo nas je stoga kako se u prevedenome tekstu ostvaruje utjecaj stranoga predloška i u kojoj je mjeri on prisutan s obzirom na to da je riječ o izravnome prijevodu, koji dosta vjerno slijedi svoj predložak. Tekst *Zrcalo člověčaskago spasenja* odabrali smo kao građu za istraživanje upravo stoga jer je staročeški predložak poznat, barem njegova jedna inačica koja je bliska izvornomu predlošku i koja je sačuvana u cijelosti. Starohrvatski je prijevod staročeškoga rukopisa *Zrcadlo člověčieho spasenie* sačuvan u prijepisu u *Zborniku žakna Luke*, nazvanu po svojemu prepisivaču. S obzirom na to da je staročeški prijevod u prozi prerada (ali također vjerna) latinskoga izvornoga djela *Speculum humanae salvationis*, i latinskim smo se predloškom mogli koristiti kao korektivom i pomoćnim sredstvom u istraživanju.

Teorijsku podlogu radu pružilo nam je dodirno jezikoslovlje, iako smo svjesni ograničenja primjene te dosega teorije na jezični dodir, koji se ostvario jednokratno i na primjeru prevedenoga teksta. Takva smo ograničenja i zapreke naveli u poglavlju o teorijskoj i metodološkoj podlozi radu. Prije svega to se odnosi na odnos interferencija / jezično posuđivanje prema kojemu smo se jasno odredili da proučavani dodir gledamo kao interferenciju koja obuhvaća i prevoditeljske pogreške, stvaranje neologizama pod

utjecajem jezika predloška te kalkiranje uz preuzimanje jezičnih značajki jezika predloška. Obradi građe pristupili smo interdisciplinarno, odnosno koristeći se metodama i načinom obrade više znanosti: filologija, tekstologija, etimologija, povijesna semantika, teorija prevođenja, leksikologija, povijesna dijalektologija. Detaljno smo također tumačeći učenja de Saussurea i Coseriua odredili pristup proučavanja građe: govorimo o sinkroniji u dijakroniji, što znači da razdoblje nastanka starohrvatskih prijevoda sa staročeškoga, pa i prijevoda *Zrcala*, promatramo kao ograničeno stanje, razdoblje u povijesnome trajanju i ne dovodimo ga u vezu s drugim povijesnim stanjima. Konkretno to za proučavanje bohemizama u hrvatskome jeziku znači da nismo dovodili 'srednjovjekovne bohemizme' u vezu sa staroslavenskim leksikom, među kojim se uočavaju i moravizmi i panonizmi, ali ni s bohemizmima preuzetima u 19. stoljeću. Pod opisom stanja obuhvatili smo sve sustave koji se uočavaju u jeziku u jednome vremenskom presjeku, odnosno konkretno u jeziku jednoga rukopisa, o njima smo govorili kao o podsustavima koji supostoje u jeziku koji nazivamo starohrvatskim književnim jezikom. Jezik smo rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* dakle odredili kao starohrvatski književni jezik s dijalektnim crtama karakterističnima za govore koji pripadaju sjeverozapadnomu čakavskom arealu i s crkvenoslavenskim jezičnim značajkama. Uz to, kao podsustav u manjoj mjeri okarakterizirali smo i staročeški jezični sloj kao infiltrat unesen pod utjecajem staročeškoga predloška. Sve smo podsustave u jezičnoj analizi ravnopravno uzeli u obzir.

Problemi u ovome radu proizlazili su iz nedostatno obrađene povijesne građe s hrvatske strane, nepotpuno obrađene Građe za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* te nepotpuno obrađena korpusa za *Starohrvatski rječnik*. Pretpostavljamo stoga mogućnost da će se neki navedeni podatci nakon završene obrade spomenutih rječnika moći revidirati ili nadopuniti te da je u tome pogledu naše istraživanje, koje je rađeno prema dosadašnjoj obrađenoj građi, u neku ruku nedovršeno. Također će se nakon završetka obrade *Starohrvatskoga rječnika* moći sigurnije uočiti koji je i je li uopće koji od navedenih "srednovjekovnih bohemizama" uočenih u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga ostao u uporabi u starohrvatskome jeziku, odnosno ne samo u navedenim prijevodima.

U jeziku rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja* uočili smo bohemizme na svim jezičnim razinama, ali neravnomjerno zastupljene. Najmanji je utjecaj očekivano na fonološkoj razini, gdje smo uočili jednu preuzetu značajku, preuzimanje staročeškoga fonema /h/ za hrvatsko /g/ (*sluh*, Gmn). Samo je nekoliko značajki više uočeno na morfološkoj i na tvorbenoj razini (tvorba perfekta bez pomoćnoga glagola *biti* u 3. licu jednine i množine, oblik komparativa *krašši*, oblik pridjeva u nominativu ženskoga roda s češkim nastavkom u primjeru *vaše nehvalnost* prema češkome obliku i nastavku *váš*ě, oblik čestice (veznika) *neka* u obliku *nekat* prema češkome *nechat'* u značenju 'neka', preuzimanje češkoga gramatičkog roda za domaće imenice u primjeru imenice *stav*, preuzimanje oblika za vokativ jednine imenice muškoga roda *muži*, tvorba priloga nastavkom *-e*, preuzimanje čeških prefikasa u pojedinim primjerima). Prema teoriji dodirnoga jezikoslovlja utjecaj se jezika davatelja i ne očekuje na ovim razinama, ali držimo da je još tomu razlog i bliskost dvaju jezičnih sustava: čakavskoga i staročeškoga. Takve smo podudarnosti između ovih dvaju sustava često iznosili u radu; zajedničke su fonološke crte refleks poluglasa kao /e/, koji u staročeškome preteže, a kao mogućnost postoji u govorima otoka Krka, prefiks *vi-* (< *vy-*), stapanje prefiksa *iz-* i *z-* (< *sь-*), refleks skupa *skj, *stj u staročeškome kao *-šč-* (stariji oblik), dok je u čakavskome *-šć-*. Kao morfološku podudarnost istaknuli smo konzervativnost u očuvanju arhaičnih jezičnih značajki, koja obuhvaća velik broj pojava. Staročeški je predložak stoga prevoditelju čakavcu bio blizak pa je vjerojatno preuzimao leksik katkad i nesvjestno, shvaćajući ga kao domaći leksik zbog fonološke i morfološke podudarnosti.

Najveći utjecaj, oko sto posuđenih leksema (rječnik broji 110 bohemizama, ali u njemu su zastupljeni i semantički bohemizmi te različiti oblici, varijante istoga leksema)[550], zapaža se na leksičkoj razini. Smatramo kako se može govoriti o znatnu utjecaju iako je taj broj mnogo manji od prijašnjih istraživanja, koja su navodila brojku od 236 bohemizama. Kao bohemizme okarakterizirali smo samo one lekseme za koje nema nikakve sumnje u zajedničko podrijetlo te koji nisu potvrđeni u RCJHR-u, AR-u te korpusu za *Starohrvatski rječnik*. Manji broj bohemizama rezultat je našega odvajanja leksika koji pripada različitim vremenskim razdobljima dodira hrvatskoga i češkoga

[550] Od toga su 72 leksema potvrđena samo u rukopisu *Zrcalo*, a ostali se mogu uočiti i u ostalim starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga jezika.

jezika te detaljnoj analizi općeslavenskoga i crkvenoslavenskoga leksika. U leksiku su zastupljeni i semantički bohemizmi, odnosno leksemi koji imaju isti oblik u staročeškome i starohrvatskome jeziku, ali su upotrijebljeni u staročeškome značenju. Moguće je da je prevoditelj samo prenosio sebi poznate lekseme, ne razmišljajući o njihovu značenju, a nama su upravo takvi primjeri zanimljivi iz perspektive povijesne semantike i semantičkoga pomaka značenja (najčešće sužavanja) u jednome od jezika. Upravo će takvi primjeri stoga biti važni pri obradi *Starohrvatskoga rječnika*.

Problematici sintaktičkoga utjecaja prišli smo vrlo oprezno i obuhvatili smo samo pitanje glagolskih rekcija te smo zabilježili neke očite utjecaje koje se tiču dopuna glagola. *Baza hrvatskih glagolskih valencija* (suvremenoga jezika)[551] tek je u izradi, a povijesni i poredbeni valencijski rječnici ne postoje. Stoga smo navedene primjere o utjecaju staročeškoga jezika na sintaktičkoj razini iznijeli s izrazitim oprezom (*pričiniti nad to, pristupiti što, plakati koga/čega, poželjeti u koga/što* itd.).

Rječnikom bohemizama uočenih u prijevodu *Zrcala* pokušali smo obuhvatiti i ostale starohrvatske prijevode sa staročeškoga proistekle iz emauske epizode. Takve smo podatke ekscerpirali iz dosadašnjih istraživanja starohrvatskih prijevoda i navoda bohemizama. I u takvu ograničenu pregledu uočili smo da se pojedini bohemizmi podudaraju, odnosno da se uočavaju u više prevedenih djela, što je zanimljivo s tekstološkoga, leksikološkoga gledišta i gledišta teorije dodirnoga jezikoslovlja. Svakako je stoga u skoroj budućnosti važno objaviti i analizirati sve prijevode te sastaviti rječnik 'srednjovjekovnih bohemizama'. Takvo istraživanje bitno je i za češku i za hrvatsku filologiju, a nadamo se da smo ovim radom napravili prvi korak prema takvoj sveobuhvatnoj studiji utjecaja jednoga jezika na drugi u starojezičnome razdoblju.

Kao potpunu novinu ovim radom obradili smo i prilagodbu staročeške jezične sastavnice u starohrvatskome jezičnom sustavu. Takva je analiza prema već usustavljenim modelima R. Filipovića i J. Ajdukovića na ovako staru korpusu prvi put provedena na svim jezičnim razinama. Njome smo pokazali kako se, uz potrebna ograničenja s obzirom na nedostatak izvornoga staročeškog predloška i zbog neusustavljene staročeške grafije, navedeni modeli ipak mogu primijeniti na starijoj građi. Zbog bliskosti dvaju jezičnih sustava potrebe za prilagodbom nisu bile toliko

[551] Izrađuje se na istoimenome projektu u *Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje*.

"zahtjevne" i svode se na nekoliko fonoloških promjena. Ipak, razrada prema modelima dokazala je da su replike nestabilne te da postoje varijante posuđenica, što je zanimljivo s gledišta teorije dodirnoga jezikoslovlja. Zaključno možemo istaknuti kako je staročeški jezični element u potpunosti prilagođen starohrvatskome jeziku i ne osjeća se kao strani element u tekstu. Razumijevanje starohrvatskoga prijevoda stoga priječe većinom pogreške u prijevodu te nepoznavanje značenja unesenoga češkoga leksika ili glagolskih dopuna.[552]

Svojim radom dotaknuli smo još neke teme: odnos starohrvatskoga prijevoda prema staročeškim predlošcima, razlike između dviju inačica staročeškoga predloška, tehniku prijevoda i pogreške u prijevodu, koja se svaka može dalje obrađivati kao zaseban rad.

Posebice nas je zanimao prevoditelj kao središnja osoba u ovome jezičnom dodiru. O njemu sačuvanih podataka uopće nemamo jer tekst *Zrcala* nije sačuvan u izvornome prijevodu, već u prijepisu. Ta je činjenica utjecala na naše istraživanje jer nismo sa sigurnošću mogli tvrditi koje pogreške pripisati prevoditelju, a koje prepisivaču, je li dodatna pojašnjenja u obliku sinonima unosio prevoditelj ili prepisivač te koliko je prepisivač intervenirao u izvorni tekst, odnosno prijevod. Jedinu smo očitu intervenciju uočili na kraju rukopisa kada je glagol *lekti* u značenju 'škakljati, golicati, podražavati, dražiti' prepisivač pokušao pojasniti glagolom *gristi*.

Prevoditeljska rješenja nisu uvijek jednako uspješna, uočavaju se pogreške u tekstu i nerazumljiva mjesta, ali držimo da se ipak ne može tvrditi da imamo pred sobom neuka pisara i prepisivača kako su to nekada u interpretaciji zasluga boravka hrvatskih svećenika glagoljaša u Emausu tvrdili V. Jagić, M. Murko te djelomično S. Ivšić i M. Štěrbová. Bliži smo stoga ipak Hammovim pretpostavkama (1970: 88) kako su u Prag stigli obrazovaniji svećenici, benediktinci, koji su poznavali jezike, te da bi se trebale preispitati dosadašnje ocjene o zaslugama hrvatskih glagoljaša i prevoditelja brojnih djela sa staročeškoga. Smatramo kako se također pri vrednovanju kvalitete prijevoda moraju uzeti u obzir okolnosti i načela srednjovjekovnoga književnog stvaralaštva, nepostojanje rječnika kao pomoćnoga sredstva te nepostojanje eksplicitne i stilističke norme. Treba imati na umu i tadašnje stilske uzuse i poetiku, koji su znatno drukčiji od današnjih.

[552] Iako prevoditelj sam ponekad tumači preuzeti leksik.

Prijevod smo tako sagledali sa srednjovjekovnoga, a ne suvremenoga gledišta. Svakako je prevoditelju velika prednost bila bliskost dvaju sustava, u takvim podudarnostima on manje griješi, no na mjestima gdje se čakavski i staročeški razlikuju, dolazi do pogrešaka. Takve smo pogreške naveli u posebnu poglavlju, ali smo ih komentirali u primjerima kojima smo pokazivali utjecaj staročeškoga predloška. Da je prevoditelj dobro poznavao staročeški, govori nam i uporaba bohemizama na mjestima gdje isti češki leksemi nisu uočeni u staročeškome predlošku. Moramo istaknuti i prevoditeljevu kreativnost, koja se uočava u tvorbi neologizama (primjerice *zamisla* prema češkome *řemeslo* 'umijeće, obrt'), kalkiranju (primjerice *nehvalnost* prema češkome *nevděčnost* 'nezahvalnost'), u opisnome prevođenju, dodatnim tumačenjima leksika, uporabi sinonimije, figure *hendiadyoina* i slično.

Ovim smo radom ostvarili ciljeve navedene u uvodnome dijelu rada: revidirali smo prijašnja istraživanja iste problematike, izdvojili smo češku jezičnu sastavnicu iz jezika djela te smo ju detaljno izložili i protumačili na svim jezičnim razinama, razradili smo prilagodbu posuđenica prema modelima razvijenima u teoriji dodirnoga jezikoslovlja, pokazali smo nizom primjera kako pogreške u prijevodu te češke posuđenice utječu na kvalitetu prijevoda te smo pridonijeli leksikografskoj obradi građe za *Starohrvatski rječnik*. Za izradu *Starohrvatskoga rječnika* osobito će biti zanimljiva dva primjera uočenih bohemizama, koji u prijevodu *Zrcala* imaju isto značenje i istu uporabu kao današnji leksemi te je moguće da se upravo u *Zrcalu* prvi put javljaju. Riječ je o leksemima *stav* i *dokazano*. Naime, potvrde i značenja ovih leksema u našemu rukopisu *Zrcalo* razlikuju se od onih potvrđenih u AR-u ili dosadašnjemu obrađenom korpusu za *Starohrvatski rječnik*. Kod imenice *stav* postoji i razlika u rodu, odnosno potvrđena je u muškome rodu u značenju 'stanje, položaj' kao i u staročeškome jeziku, ali i suvremenome hrvatskom jeziku. Moguće je da prve potvrde takva oblika i značenja imenice *stav* donosi upravo naš rukopis i da je ono posuđeno iz staročeškoga jezika. Također i glagol *dokazati* u obliku participa pasivnoga potvrđen je u kontaktnome sinonimu *dokazano ili javļeno*, za značenje za koje također nemamo potvrda prema raspoloživim izvorima do 17. stoljeća. Moguće je stoga da se prva potvrda glagola *dokazati* u značenju 'javiti' u starohrvatskome jeziku bilježi upravo u prijevodu sa staročeškoga jezika i da se javlja pod utjecajem staročeškoga jezika.

Kao prilog radu dali smo transkripciju dosada neobjavljenoga rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*.

Zaključno moramo istaknuti kako je *Zrcalo člověčaskago spasenja* izuzetno vrijedan srednjovjekovni rukopis s jezičnoga, kulturnoga, teorijsko-književnoga i povijesnoga gledišta. Kao dio hrvatske srednjovjekovne književnosti postao je zahvaljujući prevoditeljskoj aktivnosti hrvatskih svećenika glagoljaša, a upravo smo taj aspekt obradili u ovome radu revidirajući time ranije paušalne ocjene o jačini utjecaja staročeškoga jezika na jezik starohrvatskoga rukopisa. Svojim smo radom znanstveno, stručno i argumentirano protumačili svaku od uočenih staročeških značajki u jeziku starohrvatskoga rukopisa te pokazali koliki je stvaran utjecaj jezika predloška na jezik prevedenoga djela. Time smo ujedno prvi put sustavno i na svim jezičnim razinama na ovako staru tekstu obradili problematiku dodira dvaju jezika i utjecaja jednoga jezika na drugi te smo vratili znanstvenu pozornost rukopisu *Zrcalo člověčaskago spasenja*, koju svojom vrijednošću i zaslužuje.

11. POPIS LITERATURE:

11.1. VRELA:

Zrcalo člověčaskago spasenja iz *Zbornika žakna Luke* (1445.), Vatikanska knjižnica (Biblioteca Apostolica Vaticana), sign. Borg. L. VII. 9., illirico 9.

Zrcadlo člověčieho spasenie iz Krumlovskoga zbornika (oko 1420.), Knjižnica Nacionaloga muzeja u Pragu (Knihovna Národního muzea v Praze), sign. III B 10, (http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=1&client= (pregledano 11. 11. 2014. godine)).

PATERA, Adolf 1887. Musejní zbytky staročeského "Zrcadla člověčieho spasenie" ze XIV. století. *Časopis Českého muzea* 61, 464–481.

PATERA, Adolf 1890. Nově nalezený zbytek staročeského "Zrcadla člověčieho spasenie" ze XIV. století. *Časopis Českého muzea* 64, 455–459.

LUTZ, Jules; PERDRIZET, Paul 1907. *Speculum humanae salvationis* (prijevod Jean Miellot (1448)), *Die Quellen des Speculums und seine Bedeutung in der Ikonographie besonders in der elsässischen Kunst des XIV. Jahrhunderts*, Band I., Leipzig.

11.2. RJEČNICI:

AR 1880–1976. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU, Zagreb.

ETIMOLOGICKÝ slovník jazyka staroslověnského (gl. ur. Ilona Janyšková) 1989. i dalje, Akademie věd ČR / Tribun EU, Praha.

GEBAUER, Jan 1903. *Slovník staročeský*, Díl první A – J, Praha. (Nakladem České grafické společnosti »Unie«, vydávají Česká Akademie císare Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Česká grafická společnosti »Unie«).

GEBAUER, Jan 1904. *Slovník staročeský*, Díl druhý K – N, Praha. (Nakladem České grafické společnosti »Unie«, vydávají Česká Akademie císare Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Česká grafická společnosti »Unie«).

KOPEČNÝ, František; ŠAUR, Vladimir; POLÁK, Václav 1980. *Etymologický slovník slovanských jazyků, Slova gramatická a zájmena Svazek* 2: *Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia*, Praha.

MAHULJA, Ivan 2006. Rječnik omišaljskoga govora, Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj, Rijeka – Omišalj.

MACHEK, Václav 1968. *Etimologický slovník jazyka českého*. *Druhé, opravené a doplněné vydání*, Praha.

MIKLOSICH, Franc 1862. – 1865. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum (Emendatum actum)*, Guilelmus Braumueller, Vindobonae.

REJZEK, Jiří 2001. *Český etymologický slovník*, Leda, Praha.

RJEČNIK crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije I. i II. (gl. ur. Grabar, Biserka; Hauptová, Zoe; Mareš, Franjo Većeslav), 2002. – 2013.

RJEČNIK hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, knjiga druga, svezak 4 (hiršavski – kaḷati) (ur. Božidar Finka) 1988. JAZU i Zavod za jezik IFF – Zagreb, Zagreb.

SKOK, Petar 1971. − 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I. − IV., JAZU, Zagreb.

SLOVNÍK jazyka staroslověnského (gl. ur. Josef Kurz) 1959. – 1997. Nakladatelství československé akademie věd, Praha.

VÁŠA, Pavel; TRÁVNÍČEK, František 1946. *Slovník jazyka českého*, Fr. Borový v Praze, Praha.

VOKABULÁŘ WEBOVÝ (http://vokabular.ujc.cas.cz/, pogledano 13. 11. 2014.).

11.3. LITERATURA:

ADAMIČOVÁ, Ana 2007. Tuđice i turcizmi u romanu *Omerpaša Latas* Ive Andrića i njihov prevod na češki, *Universitas Carolina Praga Facultas Philosophia, Acta Slavica et Baltica, Balto-Slavicum Pragense* VII, UK v Praze – FF.

AJDUKOVIĆ, Jovan 2004. *Uvod u leksičku kontaktologiju. Teorija adaptacije rusizama*, Foto futura, Beograd

BAUEROVÁ, Helena 2004. Ke klasifikaci lexika charvátskohlaholských textů, *Glagoljica i hrvatski glagolizam, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb-Krk 2.-6. listopada 2002.),* ur. Marija-Ana Dürrigl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić, Zagreb – Krk, 567–575.

BABIĆ, Stjepan 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, HAZU – Nakladni zavod Globus, Zagreb.

BELIĆ, Aleksandar 1999. *Istorija srpskog jezika: fonetika, reči sa deklinacijom, reči sa konjugacijom*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

BLOOMFIELD, Leonard 1970. *Language*, George Allen & Unwin, London.

BORYŚ, Wiesław 2007. *Čakavske leksičke studije, Praslavensko naslijeđe u čakavskome leksičkom fondu*, Matica hrvatska, Zagreb.

BRČÁK, Marek; DOBIÁŠ, Dalibor; DRAGOUN, Michal; JAMBOROVÁ, Martina; MĚŘIČKÁ, Matěj; VOLEKOVÁ, Kateřina 2014. *Rukopisné zlomky Knihovny Národního Muzea, Signatura 1 A*, Scriptorium Narodní Muzeum, Praha.

BRODSKÝ, Pavel 2000. *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního Muzea*, KLP Praha.

BROZ, Ivan 1886. *Crtice iz hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.

BROZOVIĆ, Dalibor; IVIĆ, Pavle 1990. Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, ili srpski, *Enciklopedija Jugoslavije*, izvadak iz 2. izdanja, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb, 48–94.

CATFORD, John Cunnison 1965. *A Linguistic Theory of Translation*, Oxford University Press, London.

COSERIU, Eugenio 1974. *Synchronie, Diachronie und Geschichte*, Fink, Munich.

ČERMÁK, Václav 2005. Emauzský hlaholský nápis – příspěvek k hlaholské epigrafice. *Slavia* 74, 343–358.

ČERMÁK, Václav 2009. Hlaholice v Diadochu Bartoloměje Paprockého z Hlohol. *Slavia* 78, 247–258.

ČERMÁK, Václav 2012. Hlaholská abecedaria v českém prostředí, *Cesty slova*, ur. Petar Nejedlý, Miloslava Vajdlová, ÚJČ, Praha, 36–42.

ČERMÁK, Václav, *Cirkevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze* (rad u tisku).

ČRNČIĆ, Ivan 1873. Brojevna vrijednost slova *ju*, *Rad JAZU* XXIII (1873), 18–23.

DAMJANOVIĆ, Stjepan 1984. *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.

DAMJANOVIĆ, Stjepan 2000. Hrvatski glagoljaši u središtu svetoga rimskog carstva, *Filološki razgovori–Portreti*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 45–51.

DAŇHELKÁ, Jiří; HRABÁK, Josef; PETRŮ, Eduard; SVEJKOVSKÝ, Pražák František; ŠKARKA, Antonín 1959. *Dějiny české literatury* I*, Starší česká literatura*, ur. Josef Hrabák, Československá Akademie věd, Sekce jazyka a literatury, Ústav pro českou literaturu, Praha.

DE SAUSSURE, Ferdinand 2000. *Tečaj opće lingvistike*, uvod i komentar Tullio De Mauro; prijevod s francuskoga i talijanskoga Vojmir Vinja; predgovor hrvatskomu izdanju August Kovačec, ArTresor naklada, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

DRAGOUN, Michal; MAREK, Jindřich 2012. *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Sbírky Adolfa Patery a Čeňka Zíbrta*, Scriptorium, Národní muzeum, Praha.

FALIŠEVAC, Dunja 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza, Književnopovijesne i poetičke osobine*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.

FILIPOVIĆ, Rudolf 1986. *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, JAZU, Zagreb.

FILIPOVIĆ, Rudolf; MENAC, Antica 2005. *Engleski element u hrvatskom i ruskom jeziku*, Školska knjiga, Zagreb.

FLAJŠHANS, Václav 1901. *Písemnictví české slovem a obrazem od nejdávnějších dob az po naše časy*, Grosman a Svoboda, Praha.

GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija 1995. O problemima razvoja glagolskoga priloga sadašnjega i prošloga, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 21, Zagreb, 51−65.

GADŽIJEVA, Sofija; KOVAČEVIĆ, Ana; MIHALJEVIĆ, Milan; POŽAR, Sandra; REINHART, Johannes; ŠIMIĆ, Marinka; VINCE, Jasna 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut, Zagreb.

GEBAUER, Jan 1877. *Hláskosloví jazyka českého*, Nákladem T. Mourka, Praha.

GEBAUER, Jan [3]1958. *Historická mluvnice jazyka českého, Díl* III *Tvarosloví* II. *Časování*, ČSAV, Praha.

GEBAUER, Jan [2]1960. *Historická mluvnice jazyka českého, Díl* III *Tvarosloví* I. *Skloňování*, izd. František Ryšánek, ČSAV, Praha.

GEBAUER, Jan [2]1963. *Historická mluvnice jazyka českého*, *Díl* I *Hláskosloví*, izd. Miroslav Komárek, ČSAV, Praha.

GEBAUER, Jan [2]2007. *Historická mluvnice jazyka českého, Díl* IV *Skladba*, Academia, Praha.

GRICKAT, Irena 1954. *O perfektu bez pomoćnog glagola u srpskohrvatskom jeziku i srodnim sintaktičkim pojavama*, Srpska akademija nauka. Posebna izdanja, knj. 223. Institut za srpski jezik, knj. 1.

HAMM, Josip 1952. Glose u Radonovoj Bibliji, *Slovo*: *časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, 1, 19–33.

HAMM, Josip 1958. *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.

HAMM, Josip 1963. Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika, *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta* 13, 43–67.

HAMM, Josip 1970. Hrvatski glagoljaši u Pragu, *Zbornik za slavistiku* 1, Matica srpska, Novi Sad, 84–99.

HAMM, Josip 1978. Nesvršena trilogija (uz raspravljanje o Metodijevu pateriku), *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta* 28, 7–15.

HAVRÁNEK, Bohuslav [2]1940. Staročeská literatura v hlaholské písemnictví charvátskem, *Co daly naše země Evropě a lidstvu, Od slovanských věrozvěstů k národnímu obrození*, Sfinx Bohumila Jandy, Praha, 52.

HAVRÁNEK, Bohuslav 1975, Vztahy kláštera Na Slovanech k jazyku a literatuře charvátskohlaholské, *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*, Universita Karlova, Praha, 145–148.

HAVRÁNEK, Bohuslav 1979. *Vývoj českého spisovného jazyka*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

HERCIGONJA, Eduard 1975. *Srednjovjekovna književnost*, *Povijest hrvatske književnosti* 2, Liber – Mladost, Zagreb.

HERCIGONJA, Eduard 1978. Mjesto i udio hrvatske književnosti u književnom procesu slavenskog srednjovjekovlja, *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, ur. Aleksandar Flaker, Krunoslav Pranjić, Liber, Zagreb.

HERCIGONJA, Eduard 1983. Metodološke pretpostavke jezikoslovne analize hrvatskoglagoljskih zbornika 14–16. stoljeća, *Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskom srednjovjekovlju,* Liber, Zagreb, 297−301.

HERCIGONJA, Eduard, 1983. Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15/16. stoljeća, *Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskom srednjovjekovlju*, Liber, Zagreb, 303−385.

HERCIGONJA, Eduard 1994. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb.

HLADKÁ, Zdeňka. 2007. Lexikografie, *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*, ur. prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc., prof. PhDr. Marie Krčmová, CSc., prof. PhDr. Radoslav Večerka, DrSc., Dr. h. c., prof. PhDr. Petr Karlík, CSc., Academia, Praha, 164–199.

HOMOLKOVÁ, Milada 2005. *Padesátník* ze staročeského hlaholského *Comestora*, *Slavia* 74 (2–3), 285–291.

HORVAT, Marijana; RAMADANOVIĆ, Ermina 2008. Tvorba glagola u djelu Svašta po malo Blaža Tadijanovića, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, Zagreb, 133–153.

HUŇÁČEK, Václav 1975. Klášter Na Slovanech a počátky východoslovanských studií u nás, *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinác české kultury*, Universita Karlova, Praha, 175–185.

HUS, Jan. 1985. *Drobné spisy české*, Připraveno péčí komise pro pro vydávání spisů M. Jana Husa ustavené vědeckým kolegiem historie Československé akademie věd, Praha.

IVIĆ, Pavle 1981. Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 67–91.

IVŠIĆ, Stjepan 1922. – 1923., Dosad nepoznati hrvatski glagolski prijevodi iz staročeškoga jezika, *Slavia* I, 38–63 i 285–301.

IVŠIĆ, Stjepan 1927. – 1928. *Još o dosad nepoznatim hrvatskim glagolskim prijevoda iz staročeškoga jezika*, Slavia VI, 40–63.

IVŠIĆ, Stjepan 1930. Sredovječna hrvatska glagolska književnost, *Sveslavenski zbornik – spomenica o tisućugodišnjici hrvatskoga kraljevstva*, Zajednica slavenskih društava, Zagreb, 132–142.

JAGIĆ, Vatroslav 1899. Napomena uz članak Zur Geschichte des Glagolismus in Böhmen P. Syrku, *Archiv für slavische Philologie* XXI, Berlin, 197–98.

JAGIĆ, Vatroslav 1904. Kirchenslavisch-böhmische Glossen Saec. XI–XII., *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse*, 50, Wien, 1–44.

JAGIĆ, Vatroslav 1913. Hrvatska glagolska književnost, *Povijest hrvatske književnosti*, Branko Vodnik, Matica hrvatska, Zagreb, 9–64.

JAKOBSON, Roman 1995. Český podíl na církevněslovanské kultuře, *Poetická funkce*, ur. Miroslav Červenka, Nakladetelství H & H, Praha, 251–270.

JAKUBEC, Jan 1929. *Dějiny literatury české I. Od nejstarších dob do probuzení politického*, Nakladem Jana Laichtera, Praha.

JAPUNDŽIĆ, Marko 1995. Hrvatski glagoljski i latinički rukopisi u Vatikanskoj biblioteci, *Tragom hrvatskoga glagolizma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 108−109.

JONKE, Ljudevit 1964. Češki jezični elementi u hrvatskosrpskom književnom jeziku, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 261−271.

KAPETANOVIĆ, Amir 2010. *Najstarije hrvatsko pjesništvo* (uvodna rasprava), *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo, Pjesme plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku*, Amir Kapetanović, Dragica Malić, Kristina Štrkalj Despot, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

KAPETANOVIĆ, Amir 2010a. *Lucidarij* iz *Petrisova zbornika*, *Građa za povijest književnosti hrvatske* 37, Zagreb, 3–33.

KAPETANOVIĆ, Amir 2011. *Čakavski hrvatski književni jezik*, *Povijest hrvatskoga jezika, 2. knjiga: 16. stoljeće*, ur. akademik Radoslav Katičić i prof. dr. sc. Josip Lisac, Croatica, Zagreb, 77–125.

KARLÍKOVÁ, Helena 2004. Spuren des Einflusses des Kirchenslaviscen kroatischer Redaktion im Alttschechischen, *Glagoljica i hrvatski glagolizam, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb-Krk 2.-6. listopada 2002.)*, ur. Marija-Ana Dürrigl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić, Zagreb – Krk, 587–594.

KLAIĆ, Bratoljub 2002. *Rječnik stranih riječi, Tuđice i posuđenice*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

KOLEKTIV oddělení pro dějiny českého jazyka ÚJČ ČSAV 1973. K lexikálnímu výoji spisovného jazyka českého v době Karlově, *Slovo a slovesnost* 34, 129–133.

KOMÁREK, Miroslav 1962. *Historická mluvnice česká I. Hláskosloví*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

KOMÁREK, Miroslav 2012. *Dějiny českého jazyka*, Host, Brno.

KOMBOL, Mihovil 1961. *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb.

KOSTIĆ, M. 1927. Zašto je osnovan slovensko–glagoļaški manastir Emaus u Pragu? *Glasnik skopļskog naučnog društva* II, Skopje, 160–165.

KOVAČEC, August 2001. Ferdinand de Saussure i strukturalizam, *Uvod u lingvistiku*, prir. Zrinka Glovacki–Bernardi, Školska knjiga, Zagreb, 75–155.

KRAMARIĆ, Martina 2010. Sjevernočakavske značajke u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga, *Riječki filološki dani 8*: *zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 06. do 08. studenoga 2008.*, ur. prof. dr.sc. Lada Badurina, dr. sc. Danijela Bačić Karković, izv. prof., Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 667–678.

KRAMARIĆ, Martina 2012. Interpretacije emauske epizode u češkim i hrvatskim povijestima jezika i književnosti, *Prolínání slovanských prostředí*, ur. PhDr. Marcel Černý, Ph.D., Mgr. Kateřina Kedron, Ph.D., Ph.Dr. Marek Příhoda, Ph.D. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Červený Kostelec / Praha, 97−107.

KRAMARIĆ, Martina 2013. Staročeški i starohrvatski jezični dodiri u 12 apokrifa iz *Petrisova zbornika* (1468.), *Slovanský svět: známý či neznámý*, ur. Mgr. Kateřina Kedron, Ph.D., Ph.Dr. Marek Příhoda, Ph.D., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Červený Kostelec / Praha, 99−108.

KRISTIJANOVIĆ, Ignac 1837. *Gramatika horvatskoga narječja*, Zagreb: Tiskano kod Franje Županа, c[esarski] k[raljevski] priv. tiskar (u pretisku nakladnika *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 2012.; prev. i ur. Barbara Štebih Golub).

KŘÍSTEK, Václav 1979. *Staročeské pravopisné systémy*, *Abecední přehled běžnějších případů hlásek pravopisem primitivním a oběma systémy spřežkového pravopisu*, *Malý staročeský slovník*, ur. Jaromír Bělič, Adolf Kamiš, Karel Kučera , Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 693–705.

KYAS, Vladimír 1956. Česká Hlaholská bible v poměru k ostatním českým biblickým rukopisům, *Slavia* 25, 328–341.

KYAS, Vladimír 1975. Problém české hlaholské bible, *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinác české kultury*, Universita Karlova, Praha, 163–164.

LAMPRECHT, Arnošt 1958. K otázce vlivu jazyka na jazyk (na materiálu českého jazyka), *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university* VII, A6, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno, 88–94.

LAMPRECHT, Arnošt; ŠLOSAR, Dušan; BAUER, Jaroslav 1986. *Historická mluvnice češtiny*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

LEVÝ, Jiří 1957. *České theorie překladu*, SNKL, Praha.

LISAC, Josip 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Matica hrvatska, Zagreb.

LISAC, Josip 1999. *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Matica hrvatska, Zagreb.

LUKEŽIĆ, Iva 1990. *Čakavsko ikavsko-ekavski dijalekt*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.

LUKEŽIĆ, Iva; TURK, Marija 1998. *Govori otoka Krka*, Libellus, Crikvenica.

LUKEŽIĆ, Iva 1999. Razvoj i uspostava hrvatskoga jezika u starijim razdobljima, *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja* 1–2, 101–142.

MALIĆ, Dragica 1997. *Žića svetih otaca – Hrvatska srednjovjekovna proza*, Matica hrvatska, Zagreb.

MALIĆ, Dragica 1999. Nepoznati starohrvatski latinički rukopisi šibenskog Samostana sv. Frane, *Filologija* 33, Zagreb, 93–155.

MALIĆ, Dragica 2004. Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća), *Stari pisci hrvatski* 43, Zagreb.

MALIĆ, Dragica 2005. Tragom latiničke grafije u hrvatskim glagoljičkim i ćiriličkim spomenicima, *Drugi Hercigonjin zbornik*, ur. Stjepan Damjanović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 255–270.

MALIĆ, Dragica 2007. Tragovi crkvenoslavensko-čakavskih matica u najstarijim dubrovačkim molitvenicima, *Filologija* 49, 137−193.

MAREŠ, František Václav 1962. Emauzský hlaholský nápis – staročeský Dekalog (Desatero), *Slavia* 31, 2–7.

MAREŠ, František Václav 1971. Hlaholice na Moravě a v Čechách, *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta* 21, Zagreb, 133–199.

MAREŠ, František Václav 1975. Emauzské prameny českého diakritického pravopisu, *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinác české kultury*, Universita Karlova, Praha, 169–172.

MAREVIĆ, Jozo 2000. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik* I. i II., Matica hrvatska, Zagreb.

MATASOVIĆ, Ranko 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.

MATĚJKA, Ladislav 1973. Dvije crkvenoslavenske legende o svetom Vidu, *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta* 23, 73–96.

MICHÁLEK, Emanuel 1975. Poslání Emauzského kláštera a české památky s ním souvisící, *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinác české kultury*, Universita Karlova, Praha, 149–154.

MIHALJEVIĆ, Milan 1986. O glasu *j* i načinima njegova bilježenja u tekstovima hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika, *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta* 36, 123–139.

MILČETIĆ, Ivan 1902. Prilozi za literaturu hrvatskih glagoļskih spomenika; III: Hrvatski lucidar, *Starine* 30, JAZU, Zagreb, 257–334.

MILČETIĆ, Ivan 1911. Hrvatska glagoļska bibliografija, I. dio. Opisi rukopisa. *Starine* 33, JAZU, Zagreb, 203–204.

MOGUŠ, Milan 1977. *Čakavsko narječje, fonologija*, Školska knjiga, Zagreb.

MOUNIN, George 1999. *Teoretické problémy překladu*, Nakladatelství Karolinum, Praha.

MUHVIĆ-DIMANOVSKI, Vesna 1992. Prevedenice – jedan oblik neologizama, *Rad HAZU* 446, Zagreb, 93–205.

MURKO, Matija 1908. *Geschichte der älteren südschlawischen Litteraturen*, C. F. Amelangs Verlag, Leipzig.

NAZOR, Anica 1963. Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima (prilog diskusiji o problemima crkvenoslavenskog thesaurusa), *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta* 13, 68–86.

NĚMEC, Igor 1975. K podílu Emauzského kláštera na rozvoji stare češtiny, *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*, Universita Karlova, Praha, 165–168.

NĚMEC, Igor 1979. Kritéria jinoslavenského původu slov v slovanské etymologii, *Slavia* 48, 329–331.

NEUCHTOVÁ, Jana; ŠLOSAR, Dušan; VEČERKA, Radoslav 1982. *Čitanka ze slovanské jazykovědy v českých zemích* I, Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta filozofická, Brno.

NOVÁK, Jan V.; NOVÁK, Arne 1995. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. IV. přepracované a rozšířené vydání, Atlantis, Brno.

PACNEROVÁ, Ludmila 1963. České hlaholské památky, *Slavia* 32, 452–457.

PACNEROVÁ, Ludmila 1975. Česká hlaholská literatura na klášteře Na Slovanech, *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinác české kultury*, Universita Karlova, Praha, 155–162.

PACNEROVÁ, Ludmila 1992. České hlaholské památky II, *Slavia* 61, 419–424.

PACNEROVÁ, Ludmila 2002. *Staročeský hlaholský Comestor*, Slovanský ústav Akademie věd České republiky, Nakladatelství EUROSLAVICA, Praha.

PACNEROVÁ, Ludmila 2008. Staročeské literární památky a charvátská hranatá hlaholice, *Slovo* 56–57, 405–420.

PALLASOVÁ, Eva 2000. Der graphische Darstellung des tschechischen phonologischen Systems in den glagolotischen Denkmälern der Zeit Karls IV., *Glagolitica, Zum Ursprung der slavischen Schriftkultur*, izd. Heinz Miklas, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 198–206.

PETROVIĆ, Ivanka 1970. Prikaz knjige Josef Vašica *Literární památky epochy velkomoravské* 863–885, Křešťanská akademie, Vyšehrad, Praha 1966., *Slovo*: *časopis Staroslavenskog instituta* 20, 138–139.

PETROVIĆ, Ivanka 1983. Prikaz knjige E. Bláhová, V. Konzal, A. I. Rogov, *Staroslověnské legendy českého původu*, Nakladatelství Vyšehrad, Praha 1976., Slovo: *časopis Staroslavenskog instituta* 32–33, 236–241.

PLESKALOVÁ, Jana 2003. *Stará čeština pro nefilology*, Brno (skripta)

REINHART, Johannes 1980. Metodologisches zu den lexikalischen Bohemismen im Tschechische-Kirchenslavischen am Beispiel der Homilien Gregors des Grossen, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 26, 46–102.

REINHART, Johannes 1986. Über den Ursprung des adjektivischen Wortbildungstypus -*telъnъ* im Kroatisch-Kirchenslavischen, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 32, 65−70.

REINHART, Johannes 1996. Hrvatskoglagoljski zbornik Tomaša Petrinića iz god. 1503 (COD. VINDOB. SLAV. BR. 78), *Croatica* 42/43/44/, 391–421.

REINHART, Johannes 1997. Zwischenslavische Übersetzungen im Mittelalter, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 43, 189−203.

REINHART, Johannes 1999. Husov *Výklad desatera Božieho přikázanie* u hrvatskoglagoljskom (starohrvatskom) prijevodu, *Slovo* 47–49, 221–254.

REINHART, Johannes 2000. Jan Hus in der kroatisch-glagolotischen Literatur, *Glagolitica, Zum Ursprung der slavischen Schriftkultur*, izd. Heinz Miklas, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 207–226.

REINHART, Johannes 2000a. Husova *Homilija na 13. nedjelju po Duhovima* u hrvatskoglagoljskom prijevodu, *Slovo* 50, 119–190.

REINHART, Johannes 2001. *Staročeská literatura a slovanský jih: české překlady u charvátských hlaholitů* (uručak s predavanja koje je autor održao u *Krugu prijatelja češkoga jezika* u Pragu).

REINHART, Johannes 2005. Výklad desatero Tomáše ze Štítného v starochorvatské literatuře (Berčić Frag. č. II/15r), *Slavia : časopis pro slovanskou filologii* 74 (2–3), 313–327.

SAMBUNJAK, Slavomir 1990. *Glagoljaška satirična pjesma Svit se konča*, neobjavljeno izlaganje sa skupa: Znanstveni skup *Glagoljaštvo na zadarskom području*, Zadar 23. i 24. lipnja 1990.

SESAR, Dubravka 1996. Putovima slavenskih književnih jezika. Pregled standardizacije češkoga i drugih slavenskih jezika, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Zagreb, Zagreb.

SOČANAC, Lidija 2004. *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri s rječnikom talijanizama u standardnome hrvatskom jeziku i dubrovačkoj dramskoj književnosti*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

ŠARIĆ, Ljiljana 2011. Glagolski prefiksi kao perfektivizatori, *Riječ, časopis za nauku o jeziku i književnosti*, Nova serija, br. 5, Nikšić, 3–29.

ŠIMIĆ, Marinka 2010. Ohridizmi u hrvatskoglagoljskim tekstovima. Poster sa znanstvenog skupa: *Sveti Naum Ohridski i slovenskata duhovna, kulturna i pismena tradicija*, Skopje, Makedonija, 4–7. 11. 2010.

ŠIMIĆ, Marinka 2004. Moravizmi u hrvatskoglagoljskim tekstovima, *Glagoljica i hrvatski glagolizam, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb-Krk 2.-6. listopada 2002.)*, ur. Marija-Ana Dürrigl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić, Zagreb – Krk, 577–586.

ŠKILJAN, Dubravko 1985. *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb.

ŠTEBIH GOLUB, Barbara 2010. *Germanizmi u kajkavskome književnom jeziku*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 1960. Glagoljski rukopisi otoka Krka, *Djela JAZU* 51, Zagreb.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 1969. *Glagoljski rukopis Jugoslavenske akademije, I. dio: uvod, Biblija, apokrifi i legende, liturgijski tekstovi, egzorcizmi i zapisi, molitvenici, teologija, crkveni govori, (homiletika), pjesme*, JAZU, Zagreb.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 1970. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, II. dio: Zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika*, JAZU, Zagreb.

ŠTĚRBOVÁ, Marketa 1954. K otázce bohemik v charvátskohlaholském pisemnictví, *Studie a práce linguistické* I *(Havránkův sborník)*, Praha, 376–384.

ŠTRKALJ DESPOT, Kristina 2005. Onimi u *Cvitju*, staročakavskom latiničkom rukopopisu s kraja 15. stoljeća, *Folia onomastica Croatica* 14, 129–146.

ŠTRKALJ DESPOT, Kristina 2007. Sintaktička funkcija participa u hrvatskom jeziku 15./16. stoljeća, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33, Zagreb, 413–429.

TRUHLÁŘ, Josef 1884. Polozapomenutý rukopis, *Časopis Českého muzea* 58, 22–36.

VACHEK, Josef 1962. K otázce vlivu vnějších činitelů na vývoj jazykového systému, *Slavica Pragensia* IV, Praha, 35–46.

VAJS, Josef 1929. Reagiranje na članak M. Kostić *Zašto je osnovan slovensko-glagoļaški manastir Emaus u Pragu*?, Glasnik skopļskog naučnog društva II 160–165, Skopje 1927., *Slavia* 7, 157–159.

VAŠICA, Josef 1948. Staroslovanská legenda o sv. Vítu, *Slovanské studie*, Praha, 159–163.

VEČERKA, Radoslav 2010. *Staroslověnská etapa českého písemnictví*, Nakladatelství Lidové noviny, Brno.

VEČERKA, Radoslav 2012. Anmerkungen zu den sogenannten Moravismen in altkirchenslavischen. *Schnittpunkt Slavistik. Ost und West im wissenschaftlichen Dialog. Festgabe für Helmut Keipert zum 70. Geburtstag. Teil 2: Einflussforschung*, V&R unipress / Bonn University Press, 405–414.

VERKHOLANTSEV, Julia 2008. Ruthenica Bohemica, Ruthenian Translation from Czech in the Grand Duchy of Lithuania and Poland, *Slavische Geschichte* 3, ur. Michael Moser, LIT Werlag Gmbh & Co., KG Wien – Zürich, 1–215.

VERKHOLANTSEV, Julia 2012. St. Jerome, Apostle to the Slavs, and the Roman Slavonic Rite, *Speculum* 87, 37–61.

VERKHOLANTSEV, Julia 2013. St. Jerome as a Slavic Apostle in Luxemburg Bohemia, *Viator* 44 br. 1, Brepols Publishers, 251–286.

VIALOVA, Svjetlana Olegovna 2000. *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj Nacionalnoj biblioteci*. 1. *faksimili*; 2. *Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića: Opisanie*, HAZU, Staroslavenski institut, Zagreb; Ruska nacionalna biblioteka, Petrograd.

VINTR, Josef. 1986. Die tschechisch-kirchenslavischen Glossen des 12. Jahrhunderts in der Bibel Sign. 1190 der Nationalbibliothek in Wien (sog. Jagić-Glossen), *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 32, 77–113.

VINTR, J. 1990. Lexikalische Einflüsse des Prager glagolitischen Emaus-Klosters im alttschechischen Psalter, *Croatica Slavica Indoeuropea* (= *Wiener slavistisches Jahrbuch*), *Ergänzungsband* 8, ur. Georg Holzer, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 269–274.

WEINREICH, Uriel 1968. *Languages in Contact: Findings and Problems*, Mouton, The Hague/Paris/New York.

ZIMA, Luka 1887. *Njekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, JAZU, Zagreb.

12. PRILOZI

12.1. Transkripcijska načela

Tekst rukopisa *Zrcalo člověčaskogo spasenja* donosimo u latiničkoj transkripciji sa suvremenom interpunkcijom uglavnom prema načelima[553] koja se prakticiraju na projetku *Starohrvatski rječnik* u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Broj i strana folije rukopisa tako se označavaju u uglatim zagradama (*a* za *recto* i *b* za *verso*), ispušteni se i nečitljivi dijelovi nadopunjavaju u tekstu rukopisa u uglatim zagradama i po potrebi komentiraju u bilješkama, dok se oblim zagradama razrješavaju kraćene riječi, koje su u rukopisu zapisane titlom. Pisarska je manira da se kratice zapisuju i bez title. Takve smo kratice razrješavali također oblim zagradama jer je riječ o uobičajenim i poznatim kraticama koje smo susretali i u sličnim glagoljičnim tekstovima. Ponekad su i mjesta na kojima je vokaliziran poluglas zapisana bez ikakve oznake, a i takva smo mjesta razrješavali oblim zagradama jer je i to jedna od pisarskih manira. Nesumljive grafijske pogreške ispravljamo u tekstu te komentiramo bilješkom. U bilješkama ponekad navodimo i usporedbe sa staročeškim predloškom, rukopisom *Zrcadlo člověčieho spasenie* iz *Krumlovskoga zbornika,* kada je to potrebno i kada starohrvatski tekst ne bi bio jasan bez usporedbe. Također ponekad navodimo u bilješkama i značenja pojedinih leksema te mogućnosti dvojnoga čitanja iste grafije. Suvišne dijelove označavamo u tekstu kosim zagradama te po potrebi također komentiramo.

U rukopisu pisar često zapisuje znakom za poluglas (najčešće zarezom) i refleks poluglasa /a/ nakon što se je on već u narodnome idiomu reflektirao. Takva smo mjesta označavali oblom zagradom, a bez zagrada na mjestima, gdje je takav poluglas zabilježen na mjestima, gdje je po etimologiji i bio glas /a/.

Grafem <ě> ne razrješavamo, osim kada je zapisan na mjestu iskonskoga /e/ ili /i/ te kada je zapisan na mjestu skupa /ja/ te u dvama izoliranim primjerima na mjestu glasa /a/. Grafemima <ļ> i <ń> obilježavamo foneme /ļ/ i /ń/, a grafemskim se sljedovima <lj> i <nj> označuju nesliveni suglasnički skupovi *n+j* i *l+j*.

[553] Načela su uspostavili osnivačica projekta dr. sc. Dragica Malić i sadašnji voditelj prof. dr. sc. Amir Kapetanović. Detaljnije vidi u Kapetanović 2010: LIV–LIX.

Zapise koji počinju grafemom <e> prejotirali smo, osim u slučaju nekih imena kao što su *Ezra, Euga,* i nekih stranih imena.

Naslove pojedinih poglavlja i potpoglavlja navodimo masnim slovima, a u bilješci navodimo početke novih poglavlja jer nam taj podatak sam rukopis ne otkriva.

12.1.1. Transkripcija rukopisa *Zrcalo člověčaskogo spasenja*

ZRCALO ČLOVĚČASKOGO SPASENJA

[1a] V ime B(o)žje i D(ě)vi Marije. Am(e)n. 1445. m(ě)s(e)ca maja na 19. d(a)n. Ja žak(a)n Luka počeh pisati[554] sije kńigi popu Grguru v(a) Vrbnici, ke se kńige zovu Zrcalo.

B(og) sidi na svojem prestoli.

Počeńu se kńigi ke se zovu *Zrcalo č(lověča)sk(o)go sp(a)s(e)nja,* v kih pravi padenje č(lověča)sko.

I v stanje k sp(a)s(e)nju i v(a) to zrcalo, ki ravno gleda očima, more viditi zač Stvoriteļ vsih riči račil je(st) č(lově)ka učiniti i tko je more pozn(a)ti. Kako je č(lově)k djav(a)lsku l(ukavo)stju prehińen i pak k(a)ko je skozi utrpjenje[555] Božje k m(i)l(o)sti vraćen.

Lucifer svržen s n(e)ba[556]

Lucif(e)r biš(e) se dvigal proti B(og)u, svojemu [1b] Stvoriteļu. I zato v m(a)gnov(e)nji oka s visoti n(e)b(e)ske do prop(a)sti p(a)klene svržen je. I z(a)to B(og) račil je rod č(lověča)ski stvoriti da bi naplnil Luciferovo spadenje i š ńega anj(e)li. I zato djav(a)l č(lově)ku zavideć i jega nen(a)vidil i nudil ga je da bi prestupil z(a)p(o)v(ě)d B(o)žju. I podobstvo k(a)čke djav(a)l k sebi je bil izbral jere kačka v ono vrime žensku glavu je imela i vzdvignuta je(st) hodila. I v(a) tu k(a)čku buduć djav(a)l vš(a)l i v(a) k(a)č(k)em obraz[u][557] lastivu rič k ženi je(st) progovoril na iskušenje k ženi zač je(st) mańe nere m(u)ž tvrda. I iskusila je(st) takoje i Adama tvrdoga i modroga m(u)ža žena

[554] Graf. *pis'ti*.
[555] Graf. *utrp'en'e*.
[556] Početak I. poglavlja.
[557] Graf. *obraz* s mrljom na kraju pa se zadnji grafem ne vidi.

jego. Na pristupil je(st) bil k ženi ka[2a]da je sama bez muža bila zač ju je brže djav(a)l prel(a)stil nere pri muži. Takoje tada djav(a)l prelastil Eugu našu mater privajajući na vas rod č(lověča)ski težku smrt. Znamenati nam je(st) da muž stvoren je(st) v Damasci velikom i od B(og)a je(st) v raj raskošni prinesen.

Stvorenje Adama i Euge

[A]lě žena v raj je(st) stvorena ot rebra mužaskago kada je spal. B(og) ju je zvlašće počtil bil da ju je v raskošnom mesti stvoril. Ni ju je učinil k(a)ko muža ot ila zem(a)ļskoga, na iz rebra čistoga muža Adama ž ńega tela. Nije [2b] učińena z noge da bi ńu muž ne vzgrdal. Ani z glave da bi na[d] mužem ne g(ospo)dovala, na stvorena je z boka malžena svoga i dana je mužu za manž(e)lku i za tovarišicu k boku[558] prijedinanu. I da bi bila v č(a)sti sebe dane[559], i tiho prebivala, ne bi nijedne nuje ot muža imela ni trpela. Na da je djavlu verujuć i B(og)u se vravnati je(st) hotela i zato je zaslužila da ju muž kaštiga i smućuje. Jere je žena ver(o)vala djavlu alě ne muž, da muž je stvoril povolstvo ženi, ako si i nerad. Jere žena nastojaše mužu da bi š ńu ot onoga[560] plo[3a]da jil, a on ju toliko ļubļaše da ga je za voļu ńe jil da bi je ne smutil. A Solomun za ļub(a)v žensku je se idolom klańal, a dobro videći da nisu idoli b(o)gi. Jakože Adam za ļub(a)v žensku je(st) jil, a dobro videći da n(e) more B(og)u ravan biti. Tagda je veće žena nere muž sagrěšila da je mnela biti ravna B(og)u. Inni[561] grih veliki jošće je(st) nad to pričinila da je muža z grišenju krhosti prinudila. Ako si v Bibliji otkrveno pismo ot toga ne nahaja, ali je isto da je muža k tomu priklańala. O, muži, znamenaj k(a)kova jest [3b] miloća ženska! Čuvaj se žene krhke i ne prelašćen budeš! Pogledaj na Adama, B(ogo)m stvorenago, i na premoćnoga Samsona ili na Davida m(u)ža po voļi B(o)žjej sući[562] premudroga Solomuna.

O otrovanji Adama ot Euge

[558] Graf. *kboku* s drugim <k> nadredno zapisanim.
[559] Graf. *daně*.
[560] Graf. *otonoga* s <t>, a zatim <no> zapisano nadredno.
[561] Graf. *inni*. U češkome predlošku *jini*.
[562] Graf. *sućʹ i*.

A da je take i tolike ļudi prelastila hitrost ženska, a kak i pak ti muži ne buduć taki ni toliki i pred ženu hoćeš biti bespečalan? Muža Adama koga djav(a)l[563] ni smel iskušati, tog je žena ot djavla moćnějša smela prelastiti. Djav(a)l je ženu prelastil, a žena muža i v(a)s [4a] odulak ńega jest semrti poddala. Da bi bil č(lově)k v B(o)žjem ukazanji stal, ne bi bil nigdare semrti ni muke okusil i nijedne bi mlednosti ne trpel ani ustavanja. Nijedne bi nemoći ne trpel ani bi nigdare usahal, bez lakanja, bez bolězni i bez tuhlosti bil bi nošen, bez plača, bez težke muke bil bi rojen. Ne bi bil poznal cvilenja ani koga smućevanja, ani bi ke sramote trpel, ani nijednoga posramļenja[564].

Prelašćenje Eužino

Uši bi ńega nigdar ne oglahlě i zubi negdar oskomin ne trpeli. Oči bi ne potamńeli, [4b] a noge bi ne šebetale, ani riba bi je mogla potopiti ani studen naškoditi. Ani og(a)ń ni slnce bi je moglo spaliti. A nijed(a)n zvir ani ptica mogla bi mu pakostiti, ni vetar ni ajer ga smutiti, i nigdar se ļudi meju sobu ne bi srdili, da k(a)ko bratja bi se meju sobu vazda ļubili.

Prestupļenje naših starijih

[B]ilo bi poddano č(lově)ku z(e)m(a)ļsko stv(o)renje, vazda bi v radosti živ bil beza vsake skrbi. Ali bil bi se B(og)u, svojemu stv(o)rit(e)ļu, vzļubil i bil bi ga B(og) s telom i z dušu v nebesa vzel. Ne smi toga nijed(a)n č(lově)k [5a] smislom doseći zač je B(og) č(lově)ka stvoril, a videći da ima pasti. Žač li je an(j)eli[565] hotel stvoriti, kih je padenje prija videl? A zač je srdce kraļa paraona hotel zatvoriti, a srce Marije Mandaléni k pokajanju hotel obmekčiti? A zač Petru, koga je trikrat zatajil, skrušenje mu dal a Ijudi[566] v ńega grěšě zupvati pripustil? Zač jednomu lotru vdahnul milost ka obraćenju, a ńega tovarišu takoje m(i)losti ni marel dati? Zač jednoga grěšnika pritegne k sebi, a drugoga ne pritegne? I nijed(a)n k(a)ko godje mud[5b]ar ne smi toga smislom doseći, zač

[563] Inicijalno <d> zapisano nadredno.
[564] Graf. *posramlenič.*
[565] Graf. *aneli* s titlom.
[566] Graf. *ijudi*.

ta dela B(o)žja[567] i ńim ravni č(lově)čkoj mudrosti jesu skriti? Tu rič s(ve)ti Pav(a)l na kratci raspravļa reki: "Koga B(og) hoće za pakli i nad kim rači, smiluje se."

Izg(o)ńenje Ad[am]a iz raja[568]

[V] prvi rěči slišasmo k(a)ko je B(og) č(lově)ka [...][569] počt(i)l, potom slišimo k(a)ko je č(lově)k sam se razširil. Č(lově)k gda je v časti bil, ni razumel i v(a)n izvržen je(st) da se je proti B(og)u, svojemu stv(o)rit(e)ļu, vzdvig(a)l. Izvržen je(st) iz raja raskošnago v(a)[570] ta udol pagubu i ubožastvo. Lagļe je(st) miril sebi danu [6a] milost, a zdě je našal uninije[571] i boléz(a)n[572]. Iz(a)šal je iz raja mesta radostnoga i raskošnoga i všal je v mesto boléznivo i protivanstva plno.

Jure Adam kopa

Šal je(st) v s(vě)t lastivi i falsivi, ki mnogo dobra obļubļuje, a v(a) vsem laže. Zač obļubļuje č(lově)ku život dlgi dati, alě kada semrt pride, ne more li cvilenja prodlžiti[573]? Obećuje telu dlgo zdravje, a privaja d(u)ši i telu věčnu semrt i nemoć. Obećuje mnogo blaga, ali na skončanje daje istlěnje i semrt. Pak a[6b]ko li daje č(lově)ku nikada blago, ali li je vse netrpelivo i ješutno zač č(lověča)skago[574] života ne more prodlžiti[575] ani ot[576] semrtne nemoći obraniti. V poslědnu potrěbu nijedne pomoći ne more dati č(lově)ku, ali jedva ako da li jedno prostiralo. Zato tada ta s(vě)t vidi se biti žlkak k(a)ko bazg koga cvet je(st) krasni, ali plod je(st) žlkak. Takoje vidi se č(lově)ku krasna raskoš biti, alě plod ńega je(st) věčna pogibeļ. Sa s(vě)t takimi urdinali ili světniki podobno je priravnal skozi koga je Is(us)h(rst) pogubļenjem [7a] lastivo poražen. Takoje znamenje s(vě)t daje djavlom k(a)ko Ijuda dal Is(us)h(rsto)vim neprijateļom reki: "Koga ja poļubim ili lobžem,

[567] Graf. *bžija* s titlom.
[568] Početak II. poglavlja.
[569] Jedna riječ iz rukopisa nije vidljiva zbog mrlje na rukopisu.
[570] Graf. *v'*.
[571] Graf. *uniniee*, vjeroj. greškom <e> na kraju riječi zapisano dvaput. Vidi AR, s.v. *uninie*, crkvenoslavizam u značenju 'malodušnost, sjeta, tuga'.
[572] Graf. *boléz'n*.
[573] Grafem <l> zapisan nadredno.
[574] Grafem <s> zapisan nadredno.
[575] Grafem <l> zapisan nadredno.
[576] Grafem <t> zapisan nadredno. Takav zapis prijedloga *ot* vrlo je čest u rukopisu pa ga više nećemo navoditi.

to rekuć dadu jemu ļudi i blago, i ta je(st), držite ga věčno mučeć." I vidi je(st) isto da blago ni vazda dano k pogibeļi, da mnogim prospěšno je(st) k věčnomu sp(a)senju[577]. Zač Danijel pr(oro)k rekal je(st) kraļu Navhodonosoru, davaje jemu sp(a)siteļni put: "Grěhi tvoje almužnami vikupiš." Zač vědě B(og) moćnih ne otlučuje ot sebe jere je sam bogat i moćan, a uživa li kto vrěmennih rěči. K(a)ko je Tobija rekal, svoga s[7b]ina uče: "Budeš li mnogo imiti, obilnije daj, ako li malo, a i toga rad udili." Bogatanstvije nšt pogibeļ č(lově)ku, alě je(st) pogibeļ jego ļubļenje; ani trpenja[578] skvrne č(lově)ka, alě nečisto ih uživanje skvrne. Ani takoje jego svite griše ili srce budi B(og)u[579] dano, vsaki mora oděven biti bez griha po ńega[580] stavu. Koga je B(og) izbral da je kraļ, ne pristoji jemu vrětiće ili svite k(a)ko kozarom[581] ili past(i)rom. Ako ga je B(og) sjedinal selakom ki se fatigaju na selěh, ne pristoji im nositi samim[582] li candat. Zato vsaki [8a] ima uživati tih riči ke ńemu pristoje. Da li varuj se vsaki priležno[583] da bi v prelišnosti ne zabludil? Zač v(a) vsakoj riči vazda podobni običaj ima biti držan, a prelišnosti se v(a) vsakoj[584] riči priležno[585] se varovati. S(vě)t sa ki nas predati želije vrimenne[586] rěči nam dajući, premoći ga imamo podobni običaj toga se nepokoja obarovati.

Euga porodi, sa otroci svojmi sědi i dela

[Člově]k bi ot sega s(vě)ta nijedne prot(i)vnosti ne trpel da bi bil v raskošnom raji[587] ostal. V raji[588] bi bil č(lově)k preza vsake težkoće, a ovdi jedva prebude jednu uru prez smućenja[589]. Da ga laka ńega oči[ti] neprijateļ i da ga misli prelastiti ńega falsivi prijateļ. Na vrěme mu težkoću teškoć dela [8b] najmańa muha ili komar, porazi ga najm(a)ńi črv ili blha. A to za prestupļenje ńega da ot vsega stvorenja i ot vse tvari ima biti jemu teškoća, zač proti svomu Stvoriteļu biše se vzdvigal. Zemļa ga bode trnjem i

[577] Graf. *spseniju* s titlom.
[578] Graf. *trpenija*.
[579] Graf. *budi bu*. Iznad oba skupa <bu> zapisana je titla. Grafija je očito pogrešna s premetanjem u prvome dijelu pa ju čitamo prema češkome predlošku *bud' Bohu*.
[580] Graf. prvotno zapisano *ponenoga* pa je skup *no* prekrižen kao suvišan.
[581] Graf. pogr. premetanje *korazom*.
[582] U rukopisu nakon *samim* zapisano *nositi* ali je precrtano kao suvišno.
[583] Graf. *priležno*.
[584] Graf. *vvsakoj* s titlom iznad skupa <vv>.
[585] Graf. *priležno*.
[586] Graf. *vrimen'ně*.
[587] Graf. *rai*.
[588] Graf. *rai*.
[589] Graf. *smućenija*.

glož(j)em, goveda zem(a)ļska deru ga zubi i rogi, voda ga požira, i more[590], i vlni pokrivaju tvari morskije kosu. Ribe stoje proti ńim grizenjem i bojem. Ajer ga nadahne pakostju[591] i nezdravem. Ptice ajerske ruše ga kļunom i nohti deruć. Og(a)ń proměni telo jego i kosti jego v(a)[592] popel, dim ogńeni privede na jego oči povlaku. V raji[593] ne bi b(i)l č(lově)k jed(a)n drugomu neprijateļ, ali ovdi meju mnogimi jedva najdeš jednoga pravoga prijateļa najdeš. Zač do[9a]klě č(lově)k ima bogatastvo i čast, viditi mu je da ima mnogo prijateļ i prijazni. Da paki tudje k(a)ko počne prijateļskije pomoći potribovati, jedva ako jednoga pr(a)voga prijateļa iza vsih najde. Pravi prijateļ bude pozn(a)n v vrime potribe, komu ni težko i rane trpěti i potikanje prot(i)vno, kto sebe i svoga blaga za prijateļa dati ne stidi se, da ima pravu ļub(a)v k prijateļu. Na da milost(i)vi B(og) veću je ļub(a)v imel, ki je sebe i svoje blago za svoje neprijateļi, takoje i za nas semrti poddal. Zač mi bili neprijateļi B(o)žji i zato smo bili k věčnoj pogibeļi i muki bili[594] prisujen[i], na skozi jego milosrdje jesmo milosrdni oslobojeni. Zač smo imeli i morali vsi v(a)[595] paklenu tamnicu vn[9b]iti, ot ke nismo mogli jed(a)n drugomu pomoći ni van zneti biti doklě ni milostivi Ot(a)c i B(og) vsega utěšenja[596] milost(i)vo pogledal na stav našega pogubļenja.

Korab(a)ļ Noje na potopě

Tomu na znam(e)nje da se jemu ļubilo ulikovu kitu znamenje dati, ku k(a) korabļu golub zavrženu i v kļunu nesiše[597] da milosrdje B(o)žje buduće je k(a)[598] zavrženim v paklenih tamnicah predhojaše. Jere milosrdje to ne toliko li tim je(st) pristojalo ki su v korabļi bili, na i vsemu s(vě)tu znamenje spas(e)nja[599] je(st) na uliki dano. A to je tako ukazoval B(og) po mnogom sjedinanji k(a)ko je(st) dokazano ili javļeno v(a) S(ve)tih pisměh. O, dobrotivi Is(us)h(rst)e, nauči nas i S(ve)tim pismom i d[10a]a bismo tvoju ļubav ku imaš k nam srazumeli i naučil[i] se!

[590] Graf. *morě*.
[591] Graf. *pakos'tiju*.
[592] Graf. *v'*.
[593] Graf. *rai*.
[594] Graf. pogr. *billi*.
[595] Graf. *v'*.
[596] Graf. *utěšenič*.
[597] Graf. *něsiše*.
[598] Graf. *k'*.
[599] Graf. *spasnič* s titlom.

Počne[600] se razdil o početji i o vzvěstovanji s(ve)te Marije anj(e)l k Ahimu[601]

Ako običaj našega iskupļ(e)nja[602] viditi žejemo[603], najprvo o vzvěstovanji D(ě)vi Marije počnimo. Kada je imela priti H(rsto)va telesnost, potriba je bila, da bi bilo predašlo matere jego rojenje. Da bi snažnije i sv(ě)tlije moglo srazumeno biti, jedne pověsti ili priče posluhom: Č(lově)k nikak ishojaše ot Jer(u)s(ale)ma v grad Jerih, v(a) pustińu prišad i prigoda mu se priti meju razbojnije[604], a oni ga svlkoše, i rane na ńem učiniše, i za mrtva ga ostaviše, i tja od ńega idoše. Tada prišad na dan jed(a)n prvad i paki [10b] žakan putem gred(u)ć i mimo su ńega šli zač ńega ran iscělivati nisu mogli tada. Nik(a)k Samaranin k ńemu se približiv i m(i)losrdje š ńim stvorih tre ńega rane iscělih. A da bi ne bil ta Samaranin prišal, ne bi bil nigdare rańeni ozdravļen. V(a)[605] toj pověsti narod č(lověča)ski, č(lově)k znamena se iz raja raskošnago v(a) tu pustińu je(st) izvržen, ki je svlčen oda vsega dobra i milostju sebi od B(og)a danu i rańen je(st) ranu věčnu semrtju[606], ki mnogo vrime za mrtva ležaše, zač je bil na duši u[m]rl ako si v(a) teli živ. Biše koga ni prvad ni žakan ozdraviti ni mog(a)l, to rekuć da bi oni obrězovanjem, ani pokoru č(lově)ka do ńega vlasti ga vratiti, nere [11a] kada se je nikak Samaranin k ńemu približil i rane ńega milost(i)vo iscělil. Samaranin se straž viklada skozi koga se naš Is(us)h(rst) znamenava. I da bi ta straž na ta s(vě)t ne prišal, nigdare bi č(lově)k k(a) věčnomu životu ne prišal. Slavu i bl(a)g(o)dět G(ospo)d(i)nu našemu Is(us)h(rst)u, ki prišal na ta s(vě)t da bi ozdravil takmo [m]rtvoga toga. I zato kada sin na ta s(vě)t mišļaše priti, D(ě)vu, s ke bi se rodil, preje poslati napravil biše. Tagda posla anj(e)la da bi začetje jeje Ahimu vzvěstil i posvěćenje jeje v mat(e)rini utrobi i imenem ju nakup oběma vzvěstoval. To je Preblaž(e)na D(ě)va Marija, skozi ku je tomu rańenomu dano likarstvo milostivo, ku je takoje B(og) v [m]nogo[11b]m[607] sjedinanji prija ukazal i pr(o)r(o)č(a)skimi usti mnogo krat vzvěstov(a)l.

---

[600] Riječ. pogr. navedena: *počeno*.
[601] Početak III. poglavlja.
[602] Graf. *i* na kraju jednoga retka pa vjerojatno greškom ponovljeno u drugome retku *iskuplnině* uz <n> zapisano nadredno.
[603] Graf. *žeemo*.
[604] Graf. *razboinie*.
[605] Graf. v'.
[606] Graf. *semrtiju*.
[607] Graf. *vnogom*, može se čitati i kao *[v] vnogom*.

Videnje kraļa Astajer

Kraļ Astajeja je(st) čudno videnje videl da z ust bi ńega hćere biše drivo krasno izraslo s lětoraslami i listem preizbornim se razširivše, i plod stvorivši, i vse kraļevstvo ńega zasěnila. I bě jemu povědeno k(a)kov bi viklad imelo to videnje. I povida mu da se ima ot ńega hćere kraļ roditi velik. I tako potom hći rodi Cira, kraļa velikoga, ko je sini izdravlskije ot svezanja[608] babilonskago sprostil. To je toga videnja popisano znamenje. Ali je(st) ino d(u)hovno ńega znamenje: Astaju kraļu bilo se je [12a] pokazalo da ima ńega hći kraļa poroditi. A o Ahimu vzvěstiva da ima hći ńega H(rst)a[609] roditi i nositi. Cir kraļ je(st) isprostil židove[610] iz vezanja[611] babilonskago, a kraļ Is(us)h(rst) je(st) prostil v(a)s rod č(lověča)ski ot svezanja[612] djav(a)lskoga. Hći kraļa Astajeja je(st) znamenala tu, ka je iznesla semu s(vě)tu stlp dřeva pravi i milost(i)vi. O bl(aže)na budi ti, ot najvišńega kraļa hći cvete beli i nada vse žile cvet! I bl(aže)na budi tvoga početja vzvěst(o)vanje skozi ko je imelo biti našega svezanja razvezanje! Bl(aže)n budi B(og) Ot(a)c, ki te je k nam poslal! Bl(aže)n budi Sin, ki te je v(a) mater požělil! Bl(aže)n budi S(ve)ti D(u)h, ki te je va utrobi mat(e)re [12b] pos(ve)til! Budi bl(aže)n nakup ot(a)c i mati, ki su te na ta s(vě)t porodili!

Ograda zatvorena

O toj preblaž(e)noj hćeri tako Solomun prepivaše da v utrobi matere svojeje posvećena[613] je(st) imela biti jere[614] ju ogradu zatvorenu v(a) pěsněh imenovaše i k studencu znamenja i zapečaćenom ju je pripodobil. Kada ju je mati va utrobi nosila, tada D(u)h S(ve)ti osvećenje[615] je jej vlijal i pečat[i] od S(ve)te Trojice ju je zaznamenal da ju nigdare nijedno poskvrnenje ni došlo. O Marije, ti jesi istinna ograda vsih raskoši i studenac neprečrpni žejnih d(u)š! S(ve)ti ju D(u)h takoje nam ukazovaše, da je n(a)m

[608] Graf. pogr. *svesvezanič*.
[609] Graf. *ha* zapisana nadredno.
[610] Skup *do* zapisan nadredno.
[611] Graf. *iz'vezanič*.
[612] Graf. *otsvezanič* s grafemom <t> zapisanim nadredno.
[613] Graf. *posvěčena*.
[614] Graf. *ierě*.
[615] Graf. *osvěčenie*.

potribna, kada ju skozi usta Balamova [13a] sļubovaše. Sļubļevaše pridružiti ju tako da vzide zvezda ot Jakova skozi ku se znamenavaše Marija, buduća shrana B(ož)ja.

Balam ide na oslici

[B]alam na plk iz(rae)lski prokletav položiti mišļaše a D(u)h S(ve)ti[616] v bl(agoslove)nje mišļaše, ukazovaše da naše prokletje[617] v bl(agoslove)nje imelo se obratiti. A to je bilo skozi jednu děvicu, ka se znamenavaše po s(vě)tloj zvezdi. A to je(st) Preblaž(e)na D(ě)va Marija, ka je prava morska zvezda utapajućih v(a) vodě i silna pomoćnica. I bez te zvezde nismo mogli toga vrućega mora preiti ani kuda k nebeskomu kraju dojti.

Zvezda ot Jak(o)va[618]

Zato je B(og) tu D(ě)vu skozi zvezdu znamenal da nas k nebeskomu kraju pripe[13b]ļati hoteć. Zahvalimo G(ospo)d(i)nu da nam je dal tu morsku zvezdu, v koj preiti imamo velike vlni i fortunu. To je(st) nestavuććina toga s(vě)ta. O grěšniče, kako godě si mnogo zgrěšil li, nezupvaj, tre tu bl(aže)nu zvezdu pogledaj očima srdačnima. V nevoļah, i v(a) skrběh, i v potribah na ńu poziraj, ona te opravi, ona te obrati, ona te dovede. Vistinu je na tu zvezdu Teofil vzgledal i ona ga je vistinu k(a) brodu sp(a)s(e)nja[619] pripeļala. O dobri Is(us)h(rst)e, daj nam na tu zvezdu tako pogledati da bismo zaslužili ot vsih nejistot[620] osvobojeni bili!

O rojenji Svete Marije[621]

V prvom razdělu slišali smo o vzvěstovanji Bl(aže)ne D(ě)ve [14a], a jure slišimo o ńe rojenji. Rod Marijin imel je iziti is korena Jeisěova[622], otca D(avi)da, o kom Isaija po S(ve)tom D(u)si je(st) kr(a)sno pro(ro)koval tako r(e)ki: Izide prut is korene Jeisěova i cvet. Prut is korene Jeisěova na kom sedmera milosti D(u)ha S(ve)tago otpočine. Ta prut

[616] Nakon ove riječi zapisana grafija *v prokletě*, koja je naknadno precrtana.
[617] Graf. *proklet'e miš'laše* pa naknadno druga riječ precrtana.
[618] Grafem <k> zapisan nadredno.
[619] Graf. *spsnič*.
[620] Graf. *neistot'* čitamo prema češkome obliku *nejistota* jer je imenica preuzeta iz češkoga jezika.
[621] Početak IV. poglavlja.
[622] Graf. *eisěova*.

je(st) Marija, učińena n(e)b(e)sku rosu, ka je dala n(a)m H(rst)a, preutěšenoga cveta. V kom cvetu nahajamo sedmero likarstvo dobro skozi ki se znamenava 7 dari D(u)ha S(ve)t(a)go. I zato se nahaja v(a) tom cvetu dotaknutje, obonanje i plod, kolur, listje, mezganji, okušenji. I ta sedmera rič je(st) likarija betežnoj d(u)ši proti sedmim glavnim semrtnim grěhom.

[14b] **K(a)p(i)t(ul)**[623]

Dotaknutjem toga cveta č(lověk) odlučen bude ot užasa oholosti i darom straha B(o)žja k(a) poznanju[624] svojego Stvoriteļa ponizi se. Zač gdo se vspomene k(a)ko je dotaknul Lucifer zavnesenji oholosti, pokori se i bude imiti strah B(o)žji nad sobu. Jere kada B(og) ot Luciferovih ane(je)l ni hotel oholosti trpěti, i zato mnogo mańe ohologa č(lověk)a hoće pri sebi imiti. Jere oni jesu imeli mnoge velike B(o)žje milosti, kimi su se mogli nikako vzveličati. A ča smrdeći č(lověk) ima čim bi se mog(a)l povišiti?

K(a)p(i)t(ul)

Vońa toga cveta v tvrdost sr(d)ca bude obmekčena i darom milosrdja[625] k(a) žalovanju smućenih razširi se. Zavid[15a]livi se na nijednoga nevoļnoga ni smućenoga ne s(a)žaluje[626] ni smiluje[627]. Kako je tada prijal vońu tim prikladom svoga Sp(a)siteļa, ki milostivo milo[s]rdujući je(st) na[d] vsimi nevoļnimi po vsa vrimena. Jere s prikladom našega G(ospodi)na Is(us)h(rst)a, ki se s plačućimi i smilosrduje se nad trpećimi, t(a)ko n(a) d(u)ši k(a)ko na t(ě)li.

K(a)p(i)t(ul)

Ploda toga cveta neslatkost biva zapujena i darom umjenja[628] i s ļudmi prikladnije bude č(lověk) naučen. Zač zlobivi ne imaju ni jednoga milostivoga razaznanja[629], a zato i

[623] Graf. *kpt* s titlom zapisana iznad retka i sa strane.
[624] Graf. *k'poznaniju*.
[625] Graf. *milosrdiě*.
[626] Graf. *s'žaluje*.
[627] Graf. *s'milue*, može se čitati i kao *s(a)miluje*.
[628] Graf. *ume'ně*.
[629] Graf. *razaz'naniě*.

ne umi dobroga i prikladne općini s ļudi. Ali dar umjenja[630] je(st) pokorni i tihi i uči dobro razbirati i općiti s ļudi protivnimi. I tada gdo toga cveta plod, to rekuć H(rsto)vih [15b] del[631] hoće naslěd(i)ti, timi deli nauči se s ļudi podobno općiti.

K(a)p(i)t(ul)

Kolurom toga cveta dna lenosti i težkoće k B(o)žjej službi biva otagnana i darom sili k(a) trpenju[632] kakomu č(lověk) bude pokrěpļen. Zač nijedne ne trpi muke ani se sramuje nefatiganjem, i gdo obazri toga cveta kolur, to rekuć propetago kolur, po navadi slona ki kada uzri krv, tada je moćněj k(a) boju. I mnogo veće č(lověk)[633] kada uzri krv H(rsto)vu, k(a) muci je(st) silněj. Zač gdo nabožno pogleda na kolur krvi rože toga cveta, veselo se rije i trpi v(a) vsako vrime.

K(a)p(i)t(ul)

Listjem toga cveta navadna nemoć lakomstvo biva otagnana. [16a] I skozi dar dobroga s(vě)ta želenje pinez biva otagnano. Listje toga cveta jesu slova Is(us)h(rsto)va i ńega učenje, kimi svěća zgrditi častnimi i vrěmennimi rěči za n(e)beske. I gdo koli prileţno[634] znamena to učenje, obdržati ta ima v sebi S(ve)tago D(u)ha s(vě)ta dobroga. I takov č(lověk) ne mari spravļati vrěmennih rěči, na da i toga ča ima gotov potribnim otdavati.

K(a)p(i)t(ul)

Mezganje toga cveta je(st) naplńenje lakote i mezganjem biva otrinuta i darom razuma smisla poznanje biva oboštreno. Zač mezganje ima kolur zelen, kim zrak očišćuje i dar razuma smisal k poznanju[635] n(e)beskih i rěči osvěšćuje. Lakotni ne poznava n[16b](e)beskih rěči razvi z(ema)ļske. Ali dar razuma uči po zem(a)ļskih ričeh poznati n(e)b(e)ske. K(a)ko pravo vidimo čisto slnce i raskošni cvet tako poznavamo čistoga i razkošnoga Stv[o]riteļa.

---

[630] Graf. *umenič*.
[631] Kapica se na <l> ne vidi zbog oštećenja rukopisa.
[632] Graf. *k'trpeniju*.
[633] Grafem <k> zapisan nadredno,
[634] Graf. *priležno*.
[635] Graf. *kpoznaniju*.

K(a)p(i)t(ul)

[O]kušenjem toga cveta razkoš ļubodějstva ožlkčuje i v daru mudrosti, to rekuć mudrago umjenja d(u)še krasi se. Zač kada okusi č(lověk) D(u)ha S(ve)t(a)go mudrosti ili slatkosti, tada vse telesne razkoši bude imel v(a) veliku mrskost. K(a)ko diju ni vonna[636] pića t(ě)lesnom[637] po okušenji meda, takoje po okušenji D(u)ha S(ve)t(a)go ni vonna vsaka razkoš telesna.

O, kako je množastva slatkosti tvojeje, G(ospo)di, ku jesi zahranil vsim vernim bojećim se tebe. Zato pokazana je(st) na prutu Ejsěovi s koga izašla je(st) [17a] Marija. Alě k(a)ko je(st) cvetom videna, ukazano na vratěh zatvorenih.

Vrata zatvorena

[Z]atv(o)rena vrata je(st) Ezekiel v d(u)hu videl, ka nigdar nisu imela biti otvorena. Zač sam skozi ta vrata imel je iti, i v(a) tom se je pokazal običaj čudnoga porojenja. Ali razumijte tomu ki godi more da ni tako rojen Is(us)h(rst) k(a)ko se rodimo. Zač to ni čudo da su otvorena skozi ke mi shajamo, alě čudo je(st)[638] skozi zatvorena vrata projti.

Hram Solomunov

[S]olomun takoje biše G(ospo)d(i)nu hram udelal v kom je d(u)hovne[639] rěči ili veći bl(aže)ne D(ě)ve biše znamenal. Hram Solomunov je(st) imel tri voļe ili vrhe skozi ke se znamenava na Mariji tri korune. Pr[17b]va je d(ě)vska zač ona je(st) d(ě)vstvo prva obļubila. Druga jest mučeničaskaja zač je(st) mučenica na d(u)ši bila. Tretu krunu imela je učiteļsku i učeničasku i a(posto)lsku. Hram biše udelan od mramora beloga i ukrašen vnutri zlatom čistim. I Marija biše bela belostju veliku čistotu i ukrašena vnutri zlatom čistim svrhnu ļub(a)vju. O, k(a)ko krasna je(st) Marija ukrašena ļubavju i čistotu! V hrami biše točiti vzhod, po kom vzgoru je(st) vstupovano. A v Mariji biše b(o)ž(a)stvo

[636] Graf. *vonna*; riječ je o pridjevu *vonný* u značenju ‘mirisan’ preuzetom iz češkoga jezika. Tako i u sljedećemu primjeru u rečenici.
[637] Graf. pogr. *dlesnom*.
[638] Zapisano nadredno.
[639] Graf. *dhvně* s titlom.

skozi ńe vstupļenje k(a) nebesem pristavļeno. O, m(i)lost(i)vi Is(us)h(rst)e, daj n(a)m zasluženjem tvoje s(ve)te matere vzgoru vstupiti k(a) slavi B(og)a Otca[640]! Amen!

[18a] **Prikazanje s(ve)te D(ě)vi Marije v(a)[641] templi[642]**

V prvom razdelu slišali smo k(a)ko B(la)ž(e)na D(ě)va bila je(st) rojena. Potom slišimo k(a)ko v(a) templi B(og)u prikazana. Kada je ot materinih prsi ostavļena, i stari jeje jesu ju k(a) templu pripeļali da bi B(og)u služila i Pismu se naučila, i b(i)skupu su ju dali. I o toj D(ě)vi prikazanoj prija se je bilo znamenalo skozi jed(a)n zlati stol slnačni v(a) z(e)mļi ka se zove Zabolon.

Stol zlat pr(i)kaz(a)n

O časti toga popisanja[643] na kratci položivše poslušajmo: bihu jedni ribari mriže svoje v(a) morě pustili[644] i prigoda im se izvlěći v(a) mriži 1 čud(a)n stol, v(a)s zlat i veliko vrid[18b](a)n, i biše va očiju velě krasan zrěti. I tu na brihi[645] morskom biše jed(a)n hram udelan i na čast slncu b(ě)še posvećen[646], komu se to poganstvo moļaše. I va t(a)[647] hram bi ta stol nesen i slncu, komu se k(a)ko B(og)u moļahu, bi ofran. I ta je stol slul po vsem s(vě)tu da se je općinno zval stol slnačni v zemļi Zaboloni. Zač Zabolon peščena zemļa jest i tu je hram bil na peski udelan. Skozi stol slnačni krasni krasna Marija se je znamenala, ka je slncu, to rekuć samomu B(og)u ofrana ili prikazana. Stol slnačni prikazan je(st) v hrami slnačnoj postati, a Marija prikazana je(st) v(a) templi slncu věčnomu. Stol slnačni mnozi velici [19a] i mali viděti želihu, a Marijina višastja[648] tako an(j)eli[649] k(a)ko č(lově)ci viditi čekahu. Stol sln(a)čni bil učińen [ot][650] stvorenja čistoga, a Marija je bila misaļu i telom prečista. Krasna je(st) Marija skozi ta stol znamenana zač skozi ńu pića nebeska je(st) nam dana. Zač nam je(st) sina B(o)žja rodila,

[640] Grafem <t> zapisan nadredno.
[641] Graf. *v* sa štapićem.
[642] Početak V. poglavlja.
[643] Graf. *popisanič*.
[644] Graf. pogr. *postili*.
[645] Graf. pogr. <t> umj. <h>.
[646] Graf. *posvěčen'*.
[647] Graf. *vat'*.
[648] Graf. *višastič*.
[649] Graf. *an'eli*.
[650] U staročeškome predlošku na ovome mjestu prijedlog *z* u značenju ‘iz, od’.

ki nas je(st) svojim telom i krvju[651] obživil. Budi bl(aže)n ta preblaž(e)ni stol skozi ki je(st) nam dana taka pića sp(a)siteļna i t(a)ko velika! Budite bl(aže)ni i roditeļi, ki su ju porodili i ńu za naše sp(a)s(e)nje B(og)u prikazali!

Jejupta prikazuje hćer

[V] Starom zakoni o nijednom ne[652] čtemo da bi ki svoju hćer prikazal razvi Jejupta o kom se čte da ju je ubil i sažgal. Jejuptaj [19b] pr[ika]z(a)l svoju hćer B(og)u, ali nerazumno i nepravo, da Ahim i Anna prikazala sta hćer svoju razumno i svršeno. Zač hćere svoje nisu ubili, s(a)žgali, na živu da bi B(og)u čisto služila jesu prik(a)z(a)li. Jejipta bil jest učinil obļubļenje, a to obļubļenje o[t][653] s(ve)tih uč(e)n(i)ki bilo je pograjeno. A Marija je bila učinila obļubļenje, ko je prijatno bilo t(a)ko B(og)u kako anj(e)lom. Hći Ejipta toga je plakala da nijednoga ploda svoga po sebi ni ostavila žalujući toga da ot ńe kolena nima se H(rst) roditi i ča je ona želila za nečastnu se imijući. To je Marija častna i prečastna častno našla. Hći Jejipta ofrana je(st) po vitežstvi zahvaļenja, a Marija ufrana je(st) pred vitežstvom [20a] za vitežstvo obdržanja[654]. Hći Jejiptova ofrana je(st) skozi vitežstvo vrěmennih neprijateļ, a skozi Mariju se stalo proti vitežstvu paklenih neprijateļ. Ona je nerazumno ofrana da po tom B(og)u služiti ni mogla, a Marija po vsem ofranji vazda je B(og)u služila.

Kraļica persidska izgleda na svoju vlast z <z>ograde[655]

Kako je pak B(og)u služila i k(a)ko je s(ve)ti život drža[la][656], to se je znamenalo na ogradi, ka se je zvala Visota. Ku ogradu kraļ persidski svoj[o]j[657] ženi na visokom vzdělanji bil stvoril [20b] da bi z<a> te[658] ograde vlast svoju z daleka pogledala zač je viděti želila. Skozi ko s(ve)ti radostni život Marijin znamena se zač je ona videna bila da je vsagda[659] v svojem žitji n(e)b(e)ske vlasti želila. Zač je vsaki čas k B(o)žjemu mišļenju

[651] Graf. *krviju*.
[652] Graf. *ně*.
[653] Graf. *o* za prijedlog *ot* kako je u češkome predlošku.
[654] Graf. *obdržanič*.
[655] Graf. *z'zograde*. Jedan je grafem <z> suvišan.
[656] Graf. *drža*.
[657] Graf. *svoiĵ*.
[658] Graf. *zate*.
[659] U rukopisu prekriženo *stvo* nakon riječi *vsagda*, u češkome predlošku na tome mjestu *svoje*.

i nabožastvu prileżna[660] bila, nigdare prazdna i nigdare v(a) s(vě)tskih ričeh našasta ni bila, nere[661] vazda o Bozi misleći s nabožastvom je(st) sidela, ali se je čtenjem ali delom vazda se uneprazdnila. [P]saltir i versi od h(va)l B(o)žjih moleći se čtaše, često na [21a] molitvah i na nab(o)ž(a)nstvi preslatko se je plakala i za spas(e)nje č(lověča)skago roda bez razpači vazda prošaše. V pismĕh o Božjem prebivanji vazda je čtala i v tom se kohajuć i slatko ļubeć opatrno prebivala. I kada Staroga zakona d(ě)ve k(a) svomu se otočastvu razhajahu, a ona vazda v B(o)žjem zakoni i v B(o)žjem hrami biti želela je. I tu ostajuć često se učila, vazda čtuć i čtenje opatrujuć i va učenji prospĕvaše. I ča je v B(o)žjem hrami h(va)liti, to je h(va)lila, a ča je imelo biti očišćeno, to je očistila. I bila obikla nigdare ne drĕmati ani spati razvi[662] kada bi ju potriba naturna prinudila. Ako li je kada ńeje telo vzdrimalo ili pospalo, ali je vazda vnutrnni um jeje mi[21b]los(i)tvo bdel. To kako je Solomun v ńeje osobi ukazal reki: "Ja spim, a sr(d)ce moje bdi." Tako mudro i tako<ko>[663] tiho i t(a)ko nabožno se[664] je imela da je ńe život vsim priklad daval. Rič ust jeje biše velĕ razumna i redka, i vazda slatka i umiļena, nigdar ni bila srdita i nijednim mladim ni starim ubozimi i nevoļnimi ni vzgrdala. I slatko je vsim odpovidala, i slatko je pozdravļala, i tiha bila veće nere povideno biti. Krotka, milosrdna i nabožna, k(a) B(o)žjim ričem prileżna[665] i B(og)u vsa, celo dana kńigam pr(o)r(o)č(a)skim i Pismu s(ve)tomu dobro je razumela, to rekuć da ju S(ve)ti D(u)h učenik najlipši da ju učaše. Nigdare na muža ni pogledala okom, ani zraka strpela. Nigd[22a]are glave ni grla vzdvignutĕ[666] ni nosila. Oči stisnuti k(a) zemļi meju ļudi vazda je imela, alĕ vzgoru k(a) nebu v(a)zda je imela, i ča koli je dobrote ili ńe hvale rečeno ili pisano ili čtano o toj Preblaž(e)noj D(ĕ)vi, to bez (s)krbi more biti pokazano. O, dobri Is(us)h(rst)e, daj nam ju na tom s(vĕ)ti tako slaviti da bi smo s tobu i š ńu va v(ĕ)ki prebivati zaslužili!

Obr(a)ć(e)nje Marije za Os(i)pa[667]

[660] Graf. *priležna*.
[661] Graf. *ně̆re*.
[662] Pogrešno dvaput zapisano *razvi*.
[663] Graf. pogr. *takoko*.
[664] Grafem <s> zapisan nadredno.
[665] Graf. *priležna*.
[666] Grafem <d> zapisan nadredno.
[667] Početak VI. poglavlja.

V prvom razdelu slišali smo k(a)ko je Marija B(og)u prikazana. A potom slišimo k(a)ko i komu mužu bila je(st) otdana i zač je G(ospo)d(i)n hotel da bi mati ńega bila mužu otdana. O tom osam razumi more biti znamenano. Prvi razum jes(t) da bi se ne sumńili da bi ot ļubodějstva počela da bi k(a)ko ļubod[22b]ějci na sudi ne bili osudili. Drugi razum da bi d(ě)va mužasku pomoćju i posluženjem živila, i kada bi kamo šla ili hotela pojti da bi sama podbiga ili svojevoļnicu ne bila nazvana. Treti razum da bi djav(a)l vplćenja H(rsto)va svojim razumom ne mog(a)l poznati da bi D(ě)va bez muža počela. Četrti razum da bi Marija osvedočena bila da ima svedoka k(a) svojej čistotě zač mužu ima veće verovati biti nere komu inomu. Peti razum da bi red roda po mužu bil razrejen, da bi rod Is(us)h(rsto)v ka Osipu, mužu Marijinu, bil doveden. Zač zakon jes(t) pisma da roda ne vede po ženah, na po ženinih mužěh. Šesti razum da bi bilo [23a] dovedeno da malž(e)nstvo s(ve)to jes(t), da bi ukazano da nikakor nima bi[ti][668] zgreno ani proti B(og)u krivo. Sedmi razum da bi razum da bi děvstvo ili vdovstvo v malž(e)nstvo zahraniti podobno bilo, ako bi obima malž(e)noma to bilo drago držati. Osmi razum da bi malž(e)ni k(a) spasenju[669] svojemu ne zupvali i da bi se ne doměvali da bi razvi d(ě)vi izbranne a one završene. Zač vse stave dobro zahrańene prišal je G(ospo)d(i)n potvrditi. I zato je i mati jego d(ě)va i manžela i vd(o)va, i kako koli ti tri stavi jesu dovedeni da su s(ve)ti, da li velik razdil meju sobu imaju. Malž(e)nstvo s(ve)to i dobro biti dokazano jes(t) ako se je v ńem zahranil v(a) podobno vrime zakona [23b] ili običaja i v mišļeni. Najlipši čin jes(t) vdovski nere malž(en)ski. Alě paki jes(t) najlipši i najprevišši ot oběju[670] čistota děvstva. Na malž(e)nstve pristoji 30ni užitak, na vdovstvo 60ni i na děvstvi 100satni. Drago je medo, a dražše srebro, ali najdražše jes(t) zlato. Dannica rano vshodeći svitla se vidi, alě mesec jes(t) nad ńu sv(ě)tlěj, ali je slnce najsvitlijše. Slatkost toga s(vě)ta vidi se vesela i razkošna, ali rajska razkoš jes(t) slajša. A nebeska pak jes(t) najslajša. I zato jes(t) děvski i najvišši. I zato ta stav redki imaju zač je nijed(a)n nima ki nima k(a) tomu misli cele. Zač gdo děvstvo [24a] na teli hrani, a ne na misli, ne bude iměti věnca děvskoga v(a) věčnosti. Ki pak ili kotera misaļu i srcem d(ě)va jes(t), ako bi silu bila porušena na teli, ni pogubila děvskoga sv(ě)tilnika. I zato lě ima biti obdarovana jere bude imiti děvsku krunu za misal děvstva i plaću za utrpenje. Děvski

[668] Graf. *bi*.
[669] Graf. *k'spaseniju*.
[670] Graf. *otoběju*.

v(ě)n(a)c pogubļeni skozi misal porušenu more navraćen biti v tom životě skozi skrušenje. Alě ka je na teli dobrovoļno porušena, ńej[671] děvski věnac nijednim skrušenjem ne bude vraćen. Marija, ako je otdana za muž[a][672] i da je obručena v malž(e)nstvi, alě je misaļu i telom d(ě)va v(a) v(ě)ki prebila. I mogla je dobro reći kako reče Sarra, Ragujleva hći: "Čistu sam shranila d(u)šu [24b] moju ota vsakoga zaloga poželenja[673]." Sara sedmim mužem bila je otdana, ali děvu je neposkruńenu ostala. Ako li pak veće Marija, ka je imela li jednoga obručenika i mogla je d(ě)vu čistu v(a) v(ě)ki prebiti. Ako je Asmoděus ostrg(a)l Saru od 7m muži, a kako bi pak ne mog(a)l B(og) obstrići matere svojeje ot jednoga muža. I koliko kolik krat je Osip na mater B(o)žju pogledal, tada oblisk nikak[674] b(o)ž(an)ski ot ńe ishajajuć je(st) videl. I zato nigdar na ńe život pogledal i ni smel razvi ako bi mu se nikada niku prigodu prigodalo.

Otdanje Sarri i o Tobiji

[T]obija i Sarra za tri noći spolu jesta čistotu držala, a Marija i Osip va vsako vrime života svoga je(st) d(ě)vu čistu ostala. Os[25a]ip ńe bil obručenik, ot roda D(avi)d(o)va je(st) bil rojen i B(o)žjim zjedinanjem bil je Mariji kako straž prijedinan, ne zato da bi Marija ńega ostrěganja potribovala, na č(lověča)sku sumńu da bi straža imela. Zač je ona stražu pravo najvišńega B(og)a imela, ki ju je ostrěgal ota vsakoga neprijateļskoga potakńenja[675]. I imela je Marija straža jedno nebeskoga, a drugo zem(a)ļskoga. Zato ta d(ě)va tako s(ve)ta i zato priravna se k jednoj stvari ka se zove Baris.

Tvar rečena Baris

[T]a tvar dvima stražema bila je ograjena ili obrańena ota vsih živućih na zemļi. A takoje je(st) bila prekrěpka i tako nedobita D(ě)va Marija, ko je zvlašće straž bil B(og), ki je prava mudrost, [25b] ku prekrěpko i tako nepremoženu ogradil da nigdar nijedno neprijateļsko lakanje ni ju stužilo.

---

[671] Graf. *něi*.
[672] Graf. *muž′* vjeroj. pogr. umj. *muža*.
[673] Graf. *poželenič*.
[674] Graf. *nikak* pogr. zapisana dvaput.
[675] Graf. *potaknenič*.

Turan Dav(i)d(o)v na kom je viselo 1000 šć(i)ti

I zato takoje k turnu D(avi)d(o)vu pripodobļen[676] je(st) ńe s(ve)ti život, ki je bil 1000 šćiti ograjen[677]. Šćiti jesu častnosti v(a) srci, a častna dela kimi ograjena biše Marija. I dobro utvrjena[678] da je premagala vsa pokušenja[679] i vse grěhi. I ne toliko da sama od sebe grěhi i pokušenja[680] je(st) odgonila, ali takoje i ot inih kim je poprslaki svoje milosti vlivala. Jere ako Marija ot tela ženskoga života biše, da li nigdare ot nikogare ni mogla poželena biti k(a) zalomu zač častnost b(o)ž(an)ska ot ńe ishajaše. [26a] Da gdo god je pogledal, toga su vsa želenja[681] neslična ta častnost gasila. K(a)ko gov(o)ri, ciprijan svoju vońu zapujuje kački, tako Marija svoju milostju[682] izgańa vse misli zalih želenji. I k(a)ko v(a) cvatućem vinogradě ne mogu kačke prebivati, takoje nijedno zlo poželenje Marije ni moglo dojti. O, dobri Is(us)h(rst)e, posudi nam da ot[683] nas zla mišļenja[684] budu otagnana! I zla želenja[685]! I srce naše darom tvojeje premilostive milosti rači naplniti.

Tu bude paki k(a)p(i)t(ul) i razdel o vzvěstovanji S(i)na B(o)žja[686] toj dostojnoj D(ě)vi Mariji ot anjela[687]

V prvom razdelu slišali smo Marijino obruč(e)nje, a tu poslušajmo ńe čud[26b]no obrěmeńenje. Kada Marija v Jer(u)s(ale)mi bila obručena Osipu i domov k svojim starijim[688] bila je pojata. I meju tim kada Osip k(a) svojej svadbi potribu pripravļal i on ni videl o tom da je Marija D(u)hom S(ve)tim počela.

Zvěstovanje materi B(o)žje

[676] Graf. pogr. *pripodobilen* s grafemom <e> zapisanim nadredno.
[677] Graf. prvotno *obranen'* na naknadno precrtano i zapisano *ograen'*.
[678] Graf. *utvrena* s grafemom <r> koji funkcionira kao titla.
[679] Graf. *pokušenič*.
[680] Graf. *ipokušenič*.
[681] Graf. *želenič*.
[682] Graf. *milostiju*.
[683] Graf. <t> zapisan nadredno.
[684] Graf. *mišlenič*.
[685] Graf. *želenič*.
[686] Graf. *bžič* s tildom.
[687] Početak VII. poglavlja.
[688] Graf. *starěim'*; grafem <ě> zapisan za glas /i/.

Ne mnijmo da bi ju anjel našal općinno bez zatvora, ki je bil drag razvi sam B(og) jedini i bez Boga vse ino stvorenje mrsko jej je bilo. Ona kako D[i]na[689] tikala, ani kako Tamar s mužem čeladno prebivala. Na kako Sara nigdar ne žedala. I k(a)ko Ijudit sama prebivajuć posti i molitvami B(og)u služeći. Zato ju Osip vekšu znamenaje diveć se i lękajuć se i sam sa sobu na misli svojej mišļaše reki: Ni[...][690]

[27a][691] to smo slišali užitak B(o)žjega rojenja. Sada slišimo običaja i k(a)ko bi B(o)žje rojenje.

Prut Jarunov je(st) vznikal

Običaj sna B(o)žja[692] rojenja[693] znamenalo se je na mandulovem prutu i Jarunovi, ki je procval i plod dal proti naturi B(o)žju[694] moćju. I k(a)ko je ta prut čudno proti naturi bil plodovit, a tako je D(ě)va Marija nad naturni red čudno je sina porodila[695]. Prut Jarunov dal je plod bez ciplenja[696], a Marija je porodila sina[697] bez mužskoga směšenja[698]. Cvatući prut Jarunov je ga učinil i ukazal dostojnoga jerija[699], a Marija porodivši nam i velikoga jereja nosila. V košnici mandulovi sladko jadrko tajaše se, a v(a) teli Is(us)h(rsto)vi slatko b(o)žastvo biše shrańe[27b]no. Na pruti Jarunovi nahajamo letorasli zelenost, cvete celost i plod[700] zrelosti. Takoje je Marija imela zelenost děvstva, celost milosti i zrelost věčne sitosti. I ne toliko da bi Is(us)h(rst) ploda sebi vzetja li Židovom ukazal, naj poganom odkriti ni odpovidal. Zač ni li za Židove bil prišal na si s(vě)t, naj vse ļudi spasene hotel je(st) učiniti.

Oktivijan c(a)r[701] i Šibilije proro(ko)vanje

[689] U češkome predlošku *dyna* pa prema tome nadopunjavamo prazninu.
[690] U rukopisu nedostaje cijeli ostatak VII. i početak VIII. poglavlja prema staročeškome predlošku.
[691] Tekst VIII. poglavlja.
[692] Graf. *bžiě* s titlom.
[693] Graf. *roenič*.
[694] Graf. *bžiju* s titlom.
[695] Graf. *podila* s *ro* zapisanim nadredno.
[696] Graf. *ciplenič*.
[697] Graf. pogr. *siĵa*.
[698] Graf. *směšenič*.
[699] Graf. *erič*.
[700] Graf. *plop* pogr. umj. *plod*.
[701] Graf. *cr'* s titlom, može se čitati i kao *c(esa)r*.

[V]a to[702] vrime Oktivijan c(a)r[703] vsěm s(vě)tom g(ospo)dovaše i zato ot Rimļan bil je k(a)ko B(og) mnen. I on se je rodil po pr(o)r(o)č(a)stvu Šibilije da ih je malo ki bi imeli biti veći ot ńega. I v(a) ta dan, kada se Is(us)h(rst) v židovstvi rodi[28a]l, tada je videla Šibilija v(a) Rimi jed(a)n zlat, velik kolobar. I v tom kolobari prekrasna d(ě)va sěděše i dite presv(e)to[704] na krili držaše. I to ona c(a)ru[705] Okt(i)vijanu pokaza rekuć: "Ta je tebe moćnějši[706] kraļ." O, kako moćni je(st) nad kraļi i G(ospo)d(i)n nad g(ospo)di, ki je č(lověča)ski rod oslobodil ot svezanja[707] djav(a)lskoga! Koga moć[n]i kraļ Oktivijan ustidil se je i ni se dal ļudem nazivati B(ogo)m, ni se sumńiti[708] da bi on B(og) bil. O, dobri Is(us)h(rst)e, daj nam tako častiti tvoje pres(ve)toje rojstvo da bismo vaspet ne vpali v(a) moć djav(a)lsku!

Trih kraļi dari prikazanja[709]

V prvom razdelu slišali smo o H(rsto)vi rojstvi, a potom slišimo ot trih kraļi dari prikazanih. V(a) ta da[28b]n kada se je Is(us)h(rst) rodil v židovstvi, tada je trim kraļem na vstok slnca bilo javļeno da su videli zvezdu i v ńi i jedno ditetce, a nad ńega glavu križ zlat lačaše se. I slišahu gl(a)s nikak anjelski reki: "Idite v židovsku[710] zemļu i novoga kraļa tamo rojena najdete." Tada ti tri kraļi potegnuše se k židovstvu iti i kraļu n(e)b(e)skomu rojenomu svoje dari prikazaše.

Tri silni bojnici D(avi)dovi

I tri kraļi skozi tri bojnike silne bili su znamenani, ki su kraļu Davidu z vitlěomske čistijarne[711] vode prnesli. I tih silnih bojnikov moć i sila bila je velě hvaļena kako kraļeva ukaz(a)ń[712] i ńih obět velě prehitar je(st). Tri bojnici naroda [29a] neprijateļ nisu se bojali, nasilno do ńih grada [i]šadše tre su vode načrple. Tako ti tri kraļi moći Irudove nisu se

[702] Inicijal, kao i grafija na početku rečenice zamrljani i nečitljivi.
[703] Graf. *cr'* s titlom, može se čitati i kao *c(esa)r*.
[704] Graf. vjeroj. pogr. *presvlo* s titlom ili je riječ o leksemu *presv(ět)lo*.
[705] Graf. *cru* s titlom, može se čitati i kao *c(esa)ru*.
[706] Graf. *moćněiši*.
[707] Graf. *svezanině*.
[708] Graf. *sumnniti*.
[709] Graf. *prikazanině*. Početak IX. poglavlja.
[710] Graf. pogr. *židovsko*.
[711] Graf. *čistiěrne*.
[712] Graf. *uk'z'*, može se čitati i kao *ukaz(a)n*.

bojali, na drzo v židovsku zemļu všadše i novoga kraļa jesu uprašali. Gašpar, Baldasjar, Merhion, to su imena kraļi. Abisaj, Sobotaj, Bananijas k Vitlěomu[713] po čistjaransku vodu, a ti tri kraļi prišli su [v] Vitlěom po vodu věčne milosti. Ti tri moćni počrpli su vode z čistjarne zem(a)ļske, a ti su tri kraļi vzeli vodu milosti dara n(e)b(e)skoga. I tada je znamenala ta vitlěomska čistjarna da se je imel roditi v(a) Vitlěomi ta n(e)b(e)skoga pitja[714] da(va)teļ, ki bi naleval vode mil[29b]osti n(e)b(e)ske vsakomu žejnomu i dal bi vode životne ostun, ako sipļaše něma. David, kraļ, prnesenu i B(og)u ju je za h(va)lu obětoval ili prikazal, raduje se i vesele se da je tako moćne ļudi imel. A Is(us)h(rst), kraļ zem(a)ļski i nebeski, radoval se je i veselil da iskanje trih kraļi obraćenje pogansko znamena se. Kraļ Dav(i)d ne žejaše vodi no moći svojih slug, a Is(us)h(rst) je(st) žejal našega obraćenja[715] i spasenja[716]. Tri ti bojnici moćni v(a) mali časi jesu k[717] Vitlěomu prišli, takoje ti tri kraļi v mali vrimeni jesu prišli <šli>[718] ot vstoka slnca do Vitlěoma. Bude li uprašano kako su tolik put tako brzo mogli preiti, bude otgovoreno da H(rist)u rojenomu [30a] biše podobno dati im to. Zač ki brzo privede Ambakuka k(a) Vavilomu ot židovstva, ta je takoje mog(a)l pripeļati te tri kraļe ot vstoka slnca v židovsku z(e)mļu. I prišadše ti tri kraļi v(a) Vitlěom, tre su se pred tim ditetem poklonili, tre su mu tudje prikazali zlato, tamjan i murro.

Kraļ Solomun sědi na stolici posajen

[S]jedinanje[719] toga novoga kraļa i tih dari bilo je nikada znamenano na kraļi Solomunu. Solomun, ako je i ditetem mlad buduć, da li mudar bil. A B(og) buduć takoje ditetem, tre je bil mudar kako i prije. Samun je kraļ sidel na stoli ot slona prečistoga, a biše odjen v(a) zlato najlipše i najčistije. I vsi kraļi [30b] zem(a)ļni[720] ga viděti želěhu i jemu dari najdražši prikazovahu. A ti kraļica Sambaka take i tolike dari prnesla da takoje, ani k(a) ńim podobne, ani ravne nigdare v Jer(u)s(o)limi nisu videni. Stol pravoga Solomuna je(st) Preb(la)žena D(ě)va Marija, na koj sijaše G(ospod) Is(us)h(rst), ki je

[713] Graf. *vitlěomu*.
[714] Graf. *pitič*.
[715] Graf. *obraćenič*.
[716] Graf. *spasenič*.
[717] Graf. <k> zapisana nadredno.
[718] Graf. *suvišno*.
[719] Može se čitati i kao *[Z]jedinanje*.
[720] Graf. *zemlni*.

prava mudrost. Stol ta je udelan bil s plemenitoga skrovišća, to rekuć ot slona beloga i precěnnoga zlata svitego[721]. Slon za svoju belost i studenost znamena děvske čistoti trpenje. Slon stari priima kolur črvļen, takoje stara i dlga čistota biva smućenje. I zlato v svojej dragosti previšuje vsaku rudu liskanje, měni ļubav ko je(st) mati vsih časti. Marija ta nazvana je(st) stol ot slona za [31a] voļu děvske čistoti i zlatom odena za voļu svršene ļub(a)vi[722]. I dobro je děvstvo s ļubavju sjedinano, zač bez ļubve B(og)u se ne ļubi děvstvo. Jere k(a)ko tat ne boji se svěće ugašenja[723], tako se djav(a)l[724] ne boji děvstva ko ļub(a)vi[725] nima. Stol Solomunov nad 6 stopin bil je vzvišen, a Marija je bila više prevzvišena je(st) bl(aže)nih stavi previše stava patr(i)jarh, ap(osto)l i pr(o)r(o)k i stava mučenik, isp(o)v(ě)dnik i d(ě)v. Ili 6 stupin stol Solomunov imiše, ko se znamenuje 6 vrimen s(vě)ta sego i v(a) šesto se je[726] vrime d(ě)va Marija rodila. 12 lav na stupinami, ke stol ukraševahu jere 12 ap(osto)la kako kraļicu n(e)besku poslušahu. Ali 12 lavi stol ukraševahu, ko je 12 patrijarah rojenih pred Mariju bilo [31b]. A pak je 2 lava velika stol znamenujući da je Marija dvi veliki zapovědi v srci imela i držala. Zvrhu toga biše okruglost, a Marija b(i)še bez del nečistih i vsa čista. Imiše ta stol 2 ruci z oboju stranu k(a)ko držale jere Ot(a)c i S(ve)ti D(u)h ot matere sinovļe ni nigdar otstupil. To je ta stol, ki je kraļ Solomun sebi bil učinil i vsih kraļi sega s(vě)ta takoga napravļenja[727] ne biše. I ti tri kraļi pošadše, vzeli su take dari, ke bi tomu diteti mńeli se podobni biti, ne[728] inake zač zlato za svoju plemenitost je(st) dar kraļev i skozi ta dar ukazovali su da je to dite kraļ i ńemu to pristoji. Ali tamjan biše dar jerějski i to dite [32a] biše jeřj i hotel je za naše spasenje smrt podstupiti. Tada mi imamo H(rst)u prikazati zlato, ko je(st) ļubļenje, zato da je za naše ļubļenje podstupil muku gorkoga umučenja[729]. A tamjan nabožne slave hvaļenja[730], a murro žalovanje skozi ńega semrti spomińanja[731]. O, milost(i)vi

[721] Graf. *sviteego*, gdje je grafem <e> vjeroj. zapisan dvaput zbog prelaska riječi u novi redak.
[722] Graf. *ljub'vi*.
[723] Graf. *svěće ugašenič*.
[724] Graf. *děvl* bez title.
[725] Graf. *ljub'vi*.
[726] Graf. *ivšestosee*.
[727] Graf. *napravlenič*.
[728] Graf. *ně*.
[729] Graf. *umučenič*.
[730] Graf. *hvalenič*.
[731] Graf. *spominanič*.

Is(us)h(rst)e, daj nam te tako ļubiti i tebe žalovati da bismo te zaslužili i da bismo te věčno videli! Amen!

Vpeļanje m(a)t(e)re B(o)žje na 40. dan v crk(a)v i š ńe sinom i našim Isukrstom[732]

V prvom razdelu slišali smo k(a)ko naš Is(us)h(rst) ot kraļev bil čtovan. A potom slišimo prikazanje Is(us)h(rst)a do hrama k(a)ko je v templi bil B(og)u prikazan v(a) 40. dan. Po ńega rojeni uči[32b]nila blaž(e)na D(ě)va vpeļanji svoga prazdnika. Ali ona ni potribovala vpeļanja zač je bila počela sina bez mužaskoga směšanja[733]. Nere je hotela vpeļanje učiniti da bi običajni zakon naplnila, da bi prestupnica zak(o)na sujena ne bila. Skrina zakonna bila je znamenana n(a) M(a)riji[734]. Prestupnica zakona ona nik(a)kore ni bila jere vse, ča je bilo zakonnoga, to je priležno[735] držala. I zato je ona skozi [š]kri<vi>ńu[736] zakonnu znamen(a)na, v(a) koji je zatvorena bila[737] vsaka zakonna zapověd z čista. V(a) toj škrińi bili 2 dašćici kamenni Mojsějevi v(a) kih je bilo pisano 10 B(o)žjih zapov(ě)di. I to čtućim i poslušajućim, i ta užit(a)k prijamši i kratkim prikladom raz[33a]ļučim[738]. Prva zapověd je(st): inim B(ogo)m klańati. To rekuć razvi pravomu budeš se klańati ili moliti i nada ń nišće inoga nima ļubiti. 2 je(st): ne primi v tašćinu imena G(ospod)a B(og)a tvojego, to rekuć da se ne našpotaš ni prisegati budeš neslično imenem jego. 3. to je(st): dan zapo(vě)dni i n(e)děļni s(ve)titi budeš, to rekuć da bi va ń smrtno ne zgrěšil i čuval se del nesličnih. 4: čti starije svoje, ńih podobno poslušaje i potribami služeće i dušam ih pomagajući. 5 je(st): ne ubiješ delom ni sl(o)vom zlim ili sramotnim misleći pomoći, zlim prikladom, ani ku omlavu. 6: ne budeš ļubodějti, to je(st) delom, ričju, mišļenjem, ani v svojem zakoni kim ļubodějstvom grihu je [33b]. 7: da ne vzimaš tujih riči k sebi i ni nijednu blaga dobivaje igru, ani svoju voļu tujih riči bež ńega voļe uživati. 8: kriva svedočastva proti nikomur ne budeš praviti, a to je laži i lasti ili govoriti proti ńega počtenju. Toga se varovati budeš. 9 je(st): dara ili srebra ot tvoga bližńega ne hotěj želěti, to rekuć misleći da bi hotel š ńega škodu želěti. 10 je(st): da bi ne

[732] Početak X. poglavlja.
[733] Graf. *směšanič*.
[734] Graf. *nmrii* s titlom.
[735] Graf. *priležno*.
[736] U rkp. *krivinju* pogr. umj. *škrinju* kako je u češkome predlošku, ali i po smislu.
[737] Pogrešan padež: *zatvoreno bilo*.
[738] Graf. vjeroj. pogr. *razljučim'* umj. *razlučim'*. Riječ je o preuzetu leksemu oblikovanu prema *rozlíčím* u značenju ‘izložiti, protumačiti’.

želel ot tvoga bližńega žene, ni muža, ni divice, ni junaka. Takoje i o inih ričeh razuměj, k(a)ko na blazi. Ti dvi zapovědi poslědńi na drugo se ne měnita, razvi da měni veći i blago, takoje na pinezih i na zlati ili na živině ili na st(a)novućem b[34a]lazi. I vse te[739] B(o)žje zapovědi Marija prileţno[740] je znamenajuć shranila i zato je k(a) toj škrińi zakonnoj znamenana škrińa zakonna. Takoje je imela kńige zakonne[741] v(a) sebi. Takoje Marija kńigi S(ve)tih pisam rada pri sebi imela. V(a) škrińi takoje biše prut Jaronov, ki je bil nikada procval na prilik B(la)ž(e)ne D(ě)ve Marije, ka je cvala i b(la)ž(e)ni plod utrobi svoje nam pokazala. V skrińi biše takoje kabal zlati v(a) kom biše manna nebeska. A Marija je n(a)m pravu mannu nebesku izlijala. Škrińa zakonna biše ot driva ko se zove setim, ko nigdar ne gnije[742], takoje v gniti ili v prah nigdar se ni obratila škrińa. 4 kantune zlate na stranah imiše, a Marija 4 častnosti s[34b]težane v sebi nošaše, to je(st): směra, mudrost, sila, pravda. I to je(st) vsih častnosti korenje. Škrińa imiše 2 kolobara zlata ili 2 palici zlati na kih se nošaše skozi ko dvoju ļub(a)v k B(og)u i k(a) bližńemu. Na Mariji znamena se škrińa takoje izv(a)n i z nutar pozlaćena biše, a Marija z van i z nut(a)r sv(e)tostami[743] se je světlila.

Svić v(a) t(e)mpli

Zato je takoje krasno znamenana bila na svěćńaci ki svićahu v templi v(a) crěkvi B(o)žjej na kom stojaše 7 dupleri. Na Mariji je znamenalo 7 del milosrdnih, to je(st): napitati lačnoga, napojiti žejnoga, oděti nagoga, prizvati v dom ubogoga ki g(ospo)dara nima, nabděti nemoćno[35a]ga, nad ubozim i nujnim se smilovati, mrtve pogrěbati i mrtvim k pogrebu potribu pridavati. I toga nijed(a)n ne mnij da bi naplni tih milosrdnih del v(a) Mariji ne bilo. Zač jest svedomo da jest mati milosrdja[744] i kraļica milosrdstvja[745] i milosti vazda plna, kada bi mati vsega milosrdstvja del milosrdnih ne naplnila, k(a)ko bi světilnik b(o)ž(a)stvenim ogńem važgani ne světil. Zač ona jest světilnik, ona je(st)

[739] Graf. *te* zapisana nadredno.
[740] Graf. *priležno*.
[741] Drugi grafem <n> zapisan nadredno.
[742] Graf. *gnie*, može se čitati i kao *gńije*. Tako i dalje s riječima istoga korijena (*ižgnitja* i *ižgńitja*; *sagnilo* i *sagńilo*).
[743] Graf. pogr. *svtststami*. U češkome predlošku *ctnostmi*.
[744] Graf. *milosrdiě*.
[745] Graf. *milosrdstviě*.

duplĕr gorući važgana višńu světlostju[746]. Ona celo jest oda vsih deli blagimi cvatući trepeti, i ot vsih svitla. Ona je(st) dannica svitla i k(a)ko slnce poprslak davajuć. Ona sviti i cvate nada vse zvezde nebeske. Ona je [35b] mesec te noći, prosvěćenje našega žitja[747], svega s(vě)ta i s(vě)tilo an[j]elsko. Ta světilnik i ńega sviće čtujemo kada v prazdnik ńega vznesenja[748] sviće važgane nosimo. Zač Marija na svoje vpeļanji sviću prikazala. O toj je svići Semion k javļenju poganskomu pr(oro)k(o)v(a)l: H(rst), sin Marijin, je(st) važgana svića za 3 rěči ke su v svići. Zač v(a) svići og(a)ń, stin, vosk, takoje va Is(us)h(rsto)vi teli biše d(u)ša i b(o)žastvo. I ta svića je(st) za č(lově)č(a)ski rod B(og)u prikazana, skozi ku sviću je noć naše tamnosti prosvěćena.

Otroče Samoil prikazan B(og)u v prvih kńigah c(e)s(a)rskih, v prvih k(a)p(i)t(u)li

Prikazanje te bl(aže)ne i preslavne sviće davno je bilo znamenano na otroci Samo[36a]ili. Anna, žena Elkana, bezditkińa je bila i ploda ni imela. I za dicu B(og)a proseći često krat slzi je prolivala. I tada je toj Anni bezplodnoj B(og) dal sina proti običaju nature. A Mariji d(ě)vi va udi naturale je(st) sina naddahal. Anna je svoga sina S(a)moila nazvanago prikazala ga je B(og)u, a Marija s(i)na svoga nazvala je Is(us)h(rst) i prikazala ga je ńega otcu. Anna je prikazala sina, ki se je za židove rvati, a Marija je sina prikazala ki imiše v(a)s sa s(vě)t iskupiti. Sin Annin je(st) od židov ogren, a sin Marijin je(st) ot židov na semrt ļutu osujen. A to je Mariji Semion pr(o)r(o)kuje preje povidal da meč sina jeje d(u)šu ńeje imel projti. O, milost(i)vi [36b] Is(us)h(rst)e, daj nam tvoje prikazanje tako častiti da bismo v dvor nebeski zaslužili an[j]elskima[749] rukama prikazani biti. Amen!

Marija sa Is(us)h(rsto)m v Jejup[t] běžala i vsi idoli ča godi ih je bilo ondi, vsi su se doli uvalili ili pali i razbili s(u) se[750]

V prvom razdelu slišasmo k(a)ko Is(us)h(rst) je(st) prikazan, a potom slišimo k(a)ko je(st) v Jejupt zagnan. Kada kraļ Irud iskaše da bi ubil H(rst)a, tada Osip

[746] Graf. *světlostiju*.
[747] Graf. *žitiě*.
[748] Graf. *vznesenie*.
[749] Graf. *anelskimi* s <n> zapisanim naredno.
[750] Početak XI. poglavlja.

napomenut ot[751] anj(e)la da bi bižal sa Isusom v Jejupt. I tudje kako Is(us)h(rst) i mati jego sa Osipom v Jejupt prišli, vsi ido<do>li[752] se svališe doli na zemļu i razbiše.

Jejupćane učiniše obraz děvičaski s(a) dětićem

A toga su se bili na[37a]učili nigda slišavše Jejupćane ot Jeremije pr(oro)ka kada je bil v Jejupt svezan priveden. Jere kada Jejupćane uslišaše da je s(ve)ti pr(oro)k i uprašahu jego budu li ka čudesa v Jejuptě, a on im povida da imaju biti zač jedna děva ima roditi i tada vsi bogi i vsi idoli jejupatajski imajut se zrušiti. Tada Jejupćane to dite veće moćnějše sujahu biti nere svoje boge. I meju sobu govorahu kakovu bi mu čast učinili. I tada obraz děvski, krasni, i s ditetem ukazaše zdelati i tomu obrazu b(o)ž(an)sku čast po Jeremije rečenu. I potom kada su bili uprašani ot Ptolomija, kraļa, zač bi to učinili, a oni rekoše da naplni takoga i takovoga pror(o)častva čekaju [37b]. Tada to pr(o)r(o)častvo, ki je prorokoval s(ve)ti pr(o)r(o)k, to se je isplnilo, kada je Is(us)h(rst) s materu svoju všal v Jejupt. Tada su se vsi idoli skrušili i razbili. I kako je pr(o)rokovano bilo da je d(ě)va imela poroditi, sami su se meju sobu sudili.

Mojsěj slamal je krunu paraonu š ńega bogi, ki su bili na kruni

To je takoje bilo znamenano na Mojsěji i na paraoni na zlamanji B(o)ga jego Amona i na kruni, zač paraon, kraļ jejupataski, krunu kraļevu imiše i na ńej[753] obraz b(og)a jego Amona meštrstvom izdelan. A biše pr(o)rokovano Jejupćanom da se ima ot židov jedno dite roditi skozi koga ļudi židovski os[38a]lobojeni imaju biti i Jejupt bude posramļen. Tada biše zapovidal paraon da bi židove svoju ditcu v riku metali, da bi to dite koga se bojahu meju imi da bi je pogubili. Tada biše meju židovi jed(a)n muž imenem Anitam, a ženi jego Johabet. I ta Johabet umisli v sebi da bista razno jedan ot drugoga stali, zač sta radija hotela ditce ne iměti, nere je na semrt ploditi. Tada sta prijala zapov(ě)d ot B(og)a da bista nakup bila i da imata poroditi to dite, koga se Jejupćane vzboje i ustraše. Tada je Johabet[754] počela i rodila sina krasnoga i skrivši tajila ga je v domu svojem tri meseci. I kada se dale tajiti ni mog(a)l, zatvrdivši ga v(a) jednom sudi i

[751] Graf. <t> zapisan nadredno.
[752] Graf. *idodolo*, greškom je skup <do> zapisan dvaput.
[753] Graf. *ně*i.
[754] Graf. pogr. zapisana dvaput.

po riki ga pus[38b]tila. I tada va t(a) čas je hći paraonova poli riku se prohajala i to dite našadši i za sina ga je vzela. I ime jemu učini Mojsěj i zapov[i]dala ga othraniti. I potom je umislila da bi ga prnesli pred kraļa paraona da bi ga videl. I tada kraļ paraon igraje se š ńim i krunu svoju na ń zložil, a dite ju zvrže s sebe na zemļu. I to uzri jed(a)n poganski b(i)sk(u)p i vzapi reki: "Zaisto je to to dite ko je nam B(og) naš zapovidal ubiti." I tada izne meč i hotiše ga ubiti. Tada rekoše niki da je z nemudrosti to dite to učinilo. I to hoteć iskusiti, prnese jed(a)n ot ńih živoga ugļa, a to dite B(o)žjim hotenjem vze ugļi i vloži ga va usta i tim bi prost semrti. I potom po vrimeni mnozih je(st) is[39a]peļal židove iz raboti Jejupćan. I to vse ča je povidano o tom diteti, sjedinanjem dela pristoji k(a) diteti Is(us)h(rst)u. Zač je kraļ paraon židovsku ditcu topiti zapovidal da bi š ńimi nakup i dite Mojsěj utonul. A kraļ Irud biše vsu ditcu v(a) Vitlěomi zapovidal ubiti da je dite Is(us)h(rst)a želel š ńimi nakup ubiti. Mojsěj B(o)žjim hotenjem sprošćen ot semrti paraone. Takoje je Is(us)h(rst) B(o)žjim napomenenjem po anj(e)li ka Osipu sprošćen meča Irudova. Mojsěji rojen je(st) zato da bi sini iz(drae)vļevi iz Jejupta ispeļal. I Is(us)h(rst) je se č(lově)k učinil da bi nas ispelal is pakla. Mojsěj je B(og)a paraonova i s krunu slamal, a Is(us)h(rst) vse idoli jejupatske i bogi ih ne[755] li li skrušil, naj v(a) nišće je je obratil.

Kra[39b]**ļ Navhodonosor videl je va sni[756] veliko telo zlato skrušeno**

O razbjenje[757] idoli to zlato tele predhajaše, ko je Navhodonosor kraļ va sni videl. Toga tela zlatoga glava i šija biše ot zlata, rame ńega i prsi bihu ot srebra, trbuh i ledve bihu ot mida, kolena jego mńahu se biti ot železa, a nog jed(a)n del mńaše se biti ot ila[758], a druga ot železa. I tada od gori utrže se jed(a)n kamik bez ruki urubļen i udri to telo zlato ili toga idola v noge, i skrušil ga je vsega tako da se je v(a)s v prah obratil. A potom je ta kamik se v goru veliku obratil ili izrasal. Kamen znamenava Sina B(o)žja[759], Is(us)h(rst)a, ki je za spasenje č(lově)č(a)sk(o)go roda pri[40a]šal na ta s(vě)t. Kamen utrženi ot gore bez ruk udelanja znamenuje Is(us)h(rst)a rojenago iz Marije D(ě)vi bez

[755] Graf. *ně*.
[756] Graf. *sni* s grafemom <n> zapisanim nadredno.
[757] Graf. *razb'en'e*.
[758] Graf. *otila* s <t> zapisanim nadredno. U AR IV s. v. *il* napomena kako se javlja samo u jednoga pisca iz 16. st. umj. *ilovača*.
[759] Graf. *bžiě* s titlom.

dotaknutja muž(a)skago. Kamen ta, to rekuć Is(us)h(rst), skrušil je v Jejuptě vse idoli tako zlate kako srebrne, midene, i železne, i gnilne, vse nakup. I vsi postati ili urdini na tom zlatom teli i vsi idoli padahu kada godi bihu urdina. I kamen ta skrušiv to telo i izrasal je v goru veliku, a to je vera Is(us)h(rsto)va, ka se je po vsem s(vě)tu razplodila po skruńenji[760] poganskih idoli. I ta kamen vzrasal i v goru veliku jest učińen, da neprijateļ Is(us)h(rsto)v Irud je se kako v nišće obratil, da Is(us)h(rst) vrativ se v židovstvo i rasal je lětmi i mudrostju [40b] pred ļudmi prospivaše. I tako je vzrasal taku i toliku da je svoju neskrovnostju[761] naplnil tako n(e)b(e)sa kako sa s(vě)t. A kto je vstupel na tu goru, razvi ki je nevinan[762] rukama i čist srcem, i ta uzri G(ospod)a. I ta prime bl(agoslovļe)nje[763] ot G(ospod)ina i milosrdje ot B(og)a, spasiteļa svoga. O, milostivi Is(us)h(rst)e, daj nam da bismo čistim src(d)em tako t(e)bi služili da bismo na goru tvoju vstupeći i tebe bes konca vazda videli. Amen!

Is(us)h(rst) kršten ot Ivana v Jardanu[764]

[V] prvom razdelu slišali smo kako je Is(us)h(rst) v Jejupat zagnan. A potom slišimo kako je ot Ivana v Jardani kršćen. Kada je v tridesetnom lěti bil, tada je prišal k Iv(a)nu da bi ga Ivan krstil. Da Is(us)h(rst) [41a], S(i)n B(og)a živago, krsta ni potrěboval, da za sp(a)s(e)nje[765] č(lověča)skoga roda hotel je kršćen biti, to rekuć dot[k]nutjem[766] svojego s(ve)tago tela voda tu moć dala da bi č(lově)k v ńej kršćen i očišćen i v nebesko c(a)rstvo všal. A to je zn(a)menano na Lokvnom mori, to jest na umivalnom, ko staše pred vratmi[767] ot templa, ko je bilo v Jer(u)s(ale)mi učińeno

More ot lokve. K(a)p(i)t(ul) 7 kńig c(a)rsk(ih) 3

abi[768] se umivali jerěji ki hotehu v tempal iti v tom umivali ko tako stvoreno běše. Takoje vsi ki hote vniti v nebeski B(o)žji hram, je im potriba da bi se prija umili v(a) s(ve)tom

[760] Graf. *skruneni* (u značenju ‘oskruniti, uništiti, osramotiti’). Može i čitati i kao *skruneni*.
[761] Graf. *něskrovnost’ju*.
[762] Graf. *něvinan*.
[763] Graf. *blnie* s titlom.
[764] Početak XII. poglavlja.
[765] Graf. *spsenie* s titlom.
[766] Graf. *dotnut’em*.
[767] Graf. pogr. *varmi* umj. *vratmi*.
[768] Naslov novoga poglavlja prekinuo je zadnju rečenicu iz uvodnoga poglavlja.

krsti. Znamenajmo paki da je troj krst, to jest, vodni, krvni, d(u)h(o)vni. V(a) krsti vodom krstimo se skozi po[41b]gruženje vode. V(a) krsti krvnom skozi muk, trpenje, v(a) krsti d(u)h(o)vnom, to rekuć S(ve)tim D(u)hom, kim č(lově)k krstiti se more kada žeļa je[769] a krstiteļ ju[770] nima, tre tako umre. Pak ono s te nemoći vstane[771], tada na tom želěnji ko je imel nima zadovoļe. Nere[772] bi prijal ot inoga vodni krst i takoje nijednomu ni v polzu[773] v krst pr(a)vi ili muku ako bi mog(a)l imiti krst vodni, a ne[774] ki bi ga hotel prijati. I tada je krst vodni svr<e>šeni potriban vsim ki hote vniti v hram n(e)b(e)skoga c(a)rstva. I krst vodni ima biti v čistoj vodi, ne[775] [v] vini, ni v mlěčě, ani v jednoj mokrosti, ani v mokroj postavi[776]. More lokveno ili um[42a]ivalno bilo je učińeno ot potoka ili vrutka prineseno, v kom običaj imaju mešstri ot rud riči ke se lašće směševati. A takoje v(a) vsakom jazičě mogu biti rečena slova ali sjedinanje ustavļenja slov pravo rečena imaju držana biti. A to je takoje je(st) da vsaki č(lově)k more krstiti v potribi. Dvěnadesete volov je(st) prneslo[777] onu vodu umivatelnu zato da je dvěnadesete ap(osto)li H(rsto)vih, ki su s(ve)ti krst po vsem s(vě)tu raširili. Toga mi ne imimo telesno da to je umivalo bilo obgrajeno i ukrašeno zrcali, da bi ti ki v tempal ih vhajahu, vzgledali se i da bi se ogledali, ima li ku nečistoću na sebi ili ku nelěpost[778] [42b]. Skozi to se znamenaše da je k(a) krstu potribno svršeno svedenje imiti, neļubost[779] griha i sr(d)ca skrušenje. I zato Ivan Krstiteļ govoraše k(a) jednim ipokritcem ke vijaše da krstu bez krušenja sr(d)ca pristupahu, tada im reče: "Blizanci kači, ko se zovu skorpije, kamo uběžite pred gnivom[780] buduća[781] suda da krst priimate, a skrušenja ne[782] imate?" Na ki priimļe krst skrušenim srcem, očišćen bude ot gnusa nečistoga i ot vs(i)h svojih grihov.

Noeman nemoćni. K(a)p(itul) 6 kń(i)g c(a)r(skih) 4

[769] Graf. *želěe*.
[770] Graf. *krstitelju*.
[771] Graf. *vstaně*.
[772] Graf. pogr. *nara*.
[773] Vidi AR X s. v. *polza* u značenju 'korist' (crksl.).
[774] Graf. *ně*.
[775] Graf. *ně*.
[776] Graf. pogr. *postvavi*.
[777] Graf. *prněslo*.
[778] Graf. *nělěpost*.
[779] Graf. *nělјubost*.
[780] Graf. *gnivom'*; može se čitati i *gńivom*. Tako i dalje u tekstu.
[781] Graf. *buduga* pogr. umj. *buduća*.
[782] Graf. *ně*.

[T]o je takoje nigda znamenano na Noemani surskom, ki biše prokažen i očišćen v Jardani čudnim običajem. Noeman biše poganin, a ni videl o Bozi, na li biše prišal za ozdravļenje k B(o)žju[783] pr(o)r(o)ku Eliseju. [43a] I zapovědi Elisejovi da bi se 7 krat v(a) Jardani umil i tako ot vse svoje nemoći bil učińen. Elisej sedmim umitjem v(a) Jardaně je(st) znamenal 7 semrtnih grihov na krstu[784] s(ve)tom umitje. Telo Noemanovo ot Jardana učińeno jest kako telo[785] mladěnca. Takoje grěšnik skozi krst bude kako mladen(a)c. I tudje ako bi veće ne zgrěšil, tre bi umrl, pokršćeni bez vsake sumńe šal bi v n(e)b(e)sko c(a)rstvo. A to se je znamenalo na tom da je nebo otvoreno bilo nad Krstom kada je prijal ot Ivana v(a) Jardaně krst s(ve)ti. I zato tada ki godi v nebesko c(a)rstvo vniti hoće, inako ne[786] vnide razvi da prija s(ve)ti krst prime kako je prije rečeno.

S(i)ni Iz(draviļe)vi nesli su škrińu B(o)žju[787]. K(a)p(i)t(ul) 3 kń(i)g Jozoje[788]

[43b] To je takoje znamenano bilo v prešasti prek Jardana, kada su s(i)nove Iz(draviļe)vi vašli v zemļu obećanuju. I tako stada s(i)nove Iz(draviļe)vi v zemļu obećanuju vašli prek Jardana všli, to rekuć z jedinja kršćenja[789] jesu prešli, takoje moraju vsi krstno umivenje projti ki želije k pravoj obećanoj zemļi dojti. Škrińa zakonna G(ospodi)na oposred Jardana běše nesena[790] i tu je stala doklě se vsi ļudi s(a)[791] svojim dobitkom prešli. I voda ka je tekla z gorinne strane ni naprid ńih šla, na jest kako jedna gora velika bila, s jeje gori dvigla, ali voda z doleńne strane dari do mora bila je vsa stekla, i bila je rika Jardanova ist[e]k[44a]ši suha ostala. Tada su bili vzeli dvanadeste kamika z Jardana pres(a)hloga i učinili gromaču na brizi za večno pametovanje. Te dvinadeste kamika zato běše vzeti z rike da bi gromaču učinili gdi na koj bi škrińu postavili. I tako su vsi ļudi prek Jardana prešli po suhu. A ka[d] su bili prek prešli vsi, tada je rika vaspet jardanska svojim tokom šla. A škrińa zakonna, ka je oposred Jardana stala, znamenaše H(rst)a, ki oposred Jardana hoteće kršćen biti. V škrińi běše prut

[783] Graf. *bžiju* s titlom.
[784] Graf. pogr. *kistu*.
[785] Graf. *telo* pogr. zapisana dvaput.
[786] Graf. *ně*.
[787] Graf. *bžiju*.
[788] Graf. *ĵozoe*.
[789] Graf. *krĉenině*.
[790] Graf. *něsena*.
[791] Graf. *s'*.

Jarunov, ki biše nigda procval. A to běše znamenan skozi cvet toga pruta, ki běše procval. V toj škrińi běše takoje manna, ko je hleb neb(e)ski, znamenajuć Is(us)h(rst)a, ki jest hleb [44b] živi, ki je s neba sašal. V škrińi běhu takoje kń(i)ge zakonne Deutronomije[792]. A ta isti B(og), č(lově)k se je učinil, ki běše někada dal zakon židovom. V škrińi běše takoje deset B(o)žjih zapovědi. Zato ta B(og), ki je dal zapovědi, ta je dal v zapověd i kršćenje. Ta škrińa běše ot driva setina, ko nigda tre ne[793] gnije, a tako telo Is(us)h(rsto)vo, ako si je bilo umrlo i pogrebeno, ali nigdar ni žnilo. Š[k]rińa ta je bila iznut(a)r[794] i izvan i zlatom ukrašena, a va Is(us)h(rst)i bilo je božastvo tako v semrti, kako v životi vseh život n(a)š. Dvanadeste světilniki ili svećńaki zakonnih znamenaše dvanadeste ap(osto)li, ki su po zemaļskom okrišli propovedali i osvedetels[t]vovali krst H(risto)v [45a]. O, milostivi Is(us)h(rst)e, daj nam h(rst) tvoj tako častiti da bismo věčnu sl(a)vu zaslužili i častno k ńej pridružili biti!

O iskušenji Is(us)h(rs)ti ot djavla[795]

[V] prvom razdelu slišasmo kako je Is(us)h(rst) bil kršćen. Potom slišimo kako je o[t] djavla bil iskušen. Po kršćenji vodene bil ot Duha v pustińu, to rekuć D(u)hom S(ve)tim. Ne mnijmo[796] toga da bi ga D(u)h pelal po ajeri k(a)ko anj(e)l Ambakuka proroka do Vavilona, ani ga je takoje djaval pelal na crk(a)v. I hoteći snažnije[797] razumiti, obmislimo toga slova priklad: Da ga je vel ili pelal ne[798] vzde položeno po nesenje zač nigdi znamenava navedenje ili povedenje. Mojsej je pelal s(i)ni Iz(dravi)ļ(e)vi iz Jejupta i zato [45b] se to ne[799] di da bi je na hrbti nesal[800]. Takoje djav(a)l H(rst)a po ajeri ni nesal[801], na v osobi č(lověča)skoj pokazal mu se je prikladnimi slovi za sobu ga je izgovoril. Na Is(us)h(rst), ki je za nas iskušenje trpeti hotel, ńemu je voļu hotel stvoriti i š ńime na crěk(a)v i na goru vstupil. Hotel je Is(us)h(rst) iskušen biti za naše naučenje

[792] Graf. *deutronomie*.
[793] Graf. *ně*.
[794] Graf. *iznut'r*.
[795] Početak XIII. poglavlja.
[796] Graf. *nemnimo* protumačili smo kao imperativ prema češkome predlošku (*Nebuď tak rozuměno*).
[797] Graf. *snažnie*.
[798] Graf. *ně*.
[799] Graf. *ně*.
[800] Graf. *něsal'*.
[801] Isto.

hoteć ukazati da na tom s(vě)ti[802] nijed(a)n ne more živ biti bez pokušenja. Zač kada je sam S(i)n B(o)žji hotel ot djavla iskušen biti i zato nijed(a)n ne mněj da bi bez pokušenja[803] živ mog(a)l biti. Pak ako bude č(lově)k jednoga pokušenja sprošćen, tada tudje[804] drugo bude jemu ot djavla ugotovano. I zato Is(us)h(rst) ne[805] iskušan jednim iskušenjem grěhi, na pače [46a] trimi. Zač djavli protivu bore se grihi mnogimi i da bi B(og) ļudem anj(e)lske straže ne[806] dal, nijedan bi č(lově)k iskušenja[807] djav(a)lskoga ne[808] mog(a)l ujti. Zač kako je poprsl(a)k sl(u)n(e)čni vid(i)ti da je pln praha, takoje ta s(vě)t pln djavlov. I zato ako vidimo ako bi ki v ko pokušenji djavļe, to jest v grih vpal, imamo ga žalovati s pravoga naga sr(d)ca, i němamo ga tudje suditi ili ga oglaševati, na k(a)ko najveće moremo grih ńega tajimo[809] i vigovarati ga. Ako li bismo jure učińenoga dela ne mogli ga otgovoriti, deli otgovaramo kako moremo ńega umisl. Pak li bi bila taka rič da bismo ne mogli nijednoga otgovoriti ili ga na dobro nago[46b]voriti, tada ga imamo ot nas žalovati v sebi i tako misliti: "O, k(a)kovo zlo mně pogibeļomu dovoļe krat moglo se je zgodati ako bi me B(og) svoju milostju ne[810] ostreg(a)l!" Znamenajmo paki da je iskusiteļ H(rst)u[811] troji grihe podaval, a to jest: lakomostvo, oholost, gltunja[812]. Kada se Is(us)h(rst) dopostil 40 dni, 40 noći, domńevaše se satans da je lačan. Zač je djav(a)l obikal iskušati č(lově)ka, grih ga naganati kim je jemu videti koga ki rad gleda ili se k(a) jemu priklańa. Ki kada je G(ospod)a lačna videl, tada misļaše v sebi da bi jego lakomstvom iskušal. Iskusiteļ najprvo č(lově)ka lakomstvom podloži zač kto v(a) utili ili razkoši spešit obilno, ta [v] grih tudje[813] upade. [47a] I zato prviju č(lově)ku najprija jest lakomstvom iskušal i k jidenju ga je nudil plodom prepovedanim. Tada se ta zaman računa spećevati proti inim grihom ki se prija ne nauči lakomostva i bezmernosti ostavļati.

[802] Graf. pogr. *stim'* s titlom.
[803] Graf. pogr. *kokušenja*.
[804] Graf. *tud'e*.
[805] Graf. *ně*.
[806] Graf. *ně*.
[807] Graf. *iskušenič*.
[808] Graf. *ně*.
[809] Graf. *taimo*.
[810] Graf. *ně*.
[811] Graf. naknadno ispravljana.
[812] Graf. *gltunič*.
[813] Graf. *tud'e*.

Kako je Danijel prorok pogubil Vela, ko je bil idol

A to je Is(us)h(rst) na iskušenji lakomstva djavla premogal. A to je Danijel bil nigda znamenal na idoli Veli. V Babiloniji biše jedan idol Vel, ko Latini imenuju Belis, koga mesto [Boga][814] čtehu, ki je bil prorečen da je mnogo jil i pil, zač na vsaki d(a)n bilo je obetovano dvanadeste stol hleb, šest[815] sasudi vina i meso ovčje[816] vareno. A p(ror)oki ki běhu služiteļi toga idola stazami ke běhu pod zemļu učinili v noći imi vhajaju[47b]će, tre ženi i ditcu sa sobu peļajuće, tre vse to pojidahu. Kih noge stopin na popele Danijel obličiv i s kraļevim dopušćenjem[817] Vela je razoril i ńego je pogubil. I jošće takoje běše jedan zmiji v dupļi driveni, ali pećini kamennoj i tako v ńem prebivaše. Koga zmija čašćaše vse poganstvo i kako B(o)ga držahu ga i v nike ustavļene prazdnike, ki běše jego pop i služiteļ da jemu davaše piću. I on ju v hv(al)u priimaše tu vazda prebivajući. Tada Danijel učini svitak ot smoli, i is tuka, i iz vlasi a s kraļevim dopušćenjem jest ta svitak vrgal v(a) usta tomu zmiju, i kada je to bi požr(a)l, tada se tudje raspal. [48a] I tako ta predateļa oba dva skozi Danijela jesta pogubļena. Ko je tada Danijel ta predateļa i lakomo je vse vkup pogubil, a to je znamenal H(rst)a, ki je iskušenja lakomosti premog(a)l. I takoje jest Is(us)h(rst) premog(a)l djavla v pokušenju oholosti, a to je bilo znamenano nigda na D(a)v(i)di i na semrti Golijada.

David, ki je ubil Golijada. K(a)p(itul) 10 v prvih kńigah c(a)rskih

Golijad preoholi, ki se svoju silu veličaše da ne[818] imaše nijednoga sebi ravna meju s(i)ni Iz(dravi)ļ(e)vimi, na David k zemļi potlači i vlašćim mečem jego ubi z B(o)žju[819] pomoćju. Golijad, ta bojnik gredi i mrstki, drži sjedinanje Luciferovo, ki je želil [48b] biti rav(a)n B(og)u buduć v c(a)rstvi nebeskom. Na David pastir, ki je toga mrskoga bojnika ubil, znamena se Is(us)h(rst), ki je iskušenje ot oholosti[820] krotko i tiho premog(a)l. Iskušenja[821] ot oholosti[822] jesu različna i vsagdje velmi obćina jere gospoduju

[814] U rkp. nedostaje; nadopuna prema češkome predlošku: *miefto boha byla cztiena*.
[815] Graf. pogr. *iest*; u češkom predlošku stoji *šest osudí*.
[816] Graf. *ovče* bez title ili oznake za poluglas.
[817] Graf. *dopusĉen'em*; pogrešno etimološko pisanje.
[818] Graf. *ně*.
[819] Graf. *z'bžiju* s titlom.
[820] Graf. *ot* s <t> zapisanim nadredno.
[821] Graf. *iskušeniě*.

ne[823] li meju priprostimi ļudi, na i takoje meju i duhovnimi. Zač dovoļe krat da ti ki nisu nijednim inim grihom premoženi, da ti dovoļe krat bivaju umoreni tašćinnu h(va)lu sega s(vě)ta i želijuće č(lověča)ske sl(a)ve. Zač dovoļe krat pod priprostimi svitami taji se visoka mis(a)l k(a)ko pod purpiru c(a)ru.

K(a)ko je David ubol lava i medvida. K(a)p(i)t(ul) 13 1 kń(i)gi c(a)r

T[a]koje Is(us)h(rst) v iskušenji [49a] gltunje jest djavla premog(a)l. To je takoje David na umorenji lava i medvida jest znamenal: lav i medvid pristupiv gltunju[824] znamenahu. Zač uhvatujuće ploda ovoćja[825] i hvatahu, na David plod i ovoćje vinograda svojego jest osvobodil i hvatajuć ga pogubi. A Is(us)h(rst) jest premog(a)l iskušenja[826] gltunje i djavla jest ot sebe otv(r)g(a)l[827]. I po odrinuti djavla pristupili su anj(e)li k ńemu i kako vitezi k bojniku služeće jemu. Bije li se kto mužki protivo djavļu tre dobude li, v službu i tovarištvo anj(e)lsko dostojen bude. O, mislostivi Is(us)h(rst)e daj nam vsa iskušenja[828] tako premoći djav(a)lskaja da bismo s tobu zaslužil[49b]i va věčnoj sl(a)ve prebivati! Amen!

Kako je Marija Magdaléna č(i)nila pokajanje k(a)p(i)t(ul)[829]

V prvom razdelu slišasmo kako je djav(a)l H(rst)a iskušal, a potom slišimo kako je Is(us)h(rst) Mariju Magdalěnu sp(a)senu učinil. Kada Is(us)h(rst) 30 jure let svrševaše, tada ot Ivana jest kršćenje prijal i ot[830] ńego kršćen. I tudje po krsti jest ot djavla bil jest iskuševan. I kada je krstil Is(us)h(rst)a i inih ļudi i učenjem put sp(a)s(e)nja[831] ukazovati. I na početki svojego učenja[832] ispustil jest ta slatki glas govoreći: "Činite pokajanja[833] zač se približuje vam c(a)rstvo nebesko." Pokajanja ih učil i skozi, to jest ukazoval [50a]

---

[822] Graf. *ot* s <t> zapisanim nadredno.
[823] Graf. *ně*.
[824] Graf. *gltuniju*.
[825] Graf. *ovoćiě*.
[826] Graf. *iskušeniě*.
[827] Graf *otvgl'*; grafemi <t> i <g> zapisani su nadredno s tim da je grafem<g> zapisan iznad grafema <l>, a grafem <r> ispušten je.
[828] Graf. *iskušeniě*.
[829] Početak XIV. poglavlja.
[830] Graf. *ot* s <t> zapisanim nadredno.
[831] graf. *spsniě*.
[832] Graf. *učeniě*.
[833] Graf. *pokaěniě*.

neb(e)skago c(a)rstva očito otkrvenje[834]. I prija jego prišastva nigdare ni toga slišal nijedan č(lově)k taka pravļenja. O, vernaja riči i vsakoje hv(a)li dostojna, da je zaslužil grišnik pokajanjem c(a)rstvo nebesko imiti! A to je pokazalo[835] se na grišnici Mariji Magdalini, ka je plna bila 7 djav(a)l, to rekuć 7 semrtnih grihov, ki jesu izvrženi van iž ńe [skozi][836] skrušenje i pokajanja[837] i da je milosrdno našla B(o)žju milost. Nijedan grišnik nima zupvati ot[838] milosti B(o)žje zač B(og) gotov jest otpustiti[839] vsim kajućim se. I zato kajućih se zove v c(a)rstvo neb(e)sko, ko ni moglo biti prija prišastja[840] H(rsto)va nijednomu grišniku. A to biše sjedinal jedan trat skozi Manas[50b]iju[841], koga za ńega pokoru z jetja sprostil. I ta spet ga v kraļestvo vratil. Manasija[842] běše[843] B(og)a razgnival bezčislnimi gresi, proroki jego ubijaje i ne znajaše, ča bi B(og) bil. I toliko pr(oro)k jego jest zmučil ki su jego karali ot griha i mnogo ulic skrval krvju proroč(a)skuju. S(ve)tago Isaija proroka, ki ga je ot[844] griha karal, toga je zapovidal drivenu pilu na pol pretrti. I paki potom po mnogom zgrišenju jet ot svojih neprijateļ i ispelavši ga van i v uzu bil položen. I budući jure va uzi, poče pokajanje činiti i vsim sr(d)cem svojih grihov učińenih poče žalovati. I moļaše se k(a) G(ospo)dinu B(og)u sa slzami: “Gle, sgrěših, G(ospod)i, i pače pe[51a]ska morskoga umnoženi sut grěsi moji i jure nis(a)m dostojan gledati na visotu nebesku za množstvo bezakoni mojih. Zač sam razsrdil srd tvoj, premilostivi B(ož)e, i zlo sam stvoril pred toboju i v bezakonji sam se veličil.” A Gospodin se na ń smiloval tre mu je ukazal svoju milost. I milosrdno je prijal jego pokorenje zač ga je is pržuna i is tamnice ispeļal i vratil ga je v ńega kraļestvo v(a) Jerusolim. I skozi toga Manasiju[845] znamena se grišnik prokleti, ki je kada grih činil bez straha, ukazuje da na B(og)a ne mari, a proroki mučiv B(o)žje, ki su ga karali ot griha a to je kada je učenikov i kazateļ učenja poslušati ni hot[51b]el. I koliko godi ta grišnik dlgo prebiva v semrtnom grihi, v istinu jest toliko dlgo v djavļem pržuni i v tamnici jego

[834] Graf. *otkrvenie* s <t> zapisanim nadredno.
[835] Sa strane na margini dodan skup <ka>, koji je prvotno bio ispušten.
[836] Leksem nedostaje, u češkom predlošku na istom mjestu nalazi se *skrze*.
[837] Graf. *pokaěnině*.
[838] Graf. *ot* s <t> zapisanim nadredno.
[839] Graf. *otpustiti* s <t> zapisanim nadredno.
[840] Graf. *prišastině* s <s> zapisanim nadredno.
[841] Graf. *manasiju*.
[842] Graf. *manasině*.
[843] Riječ prije *biše* precrtana kao pogreška.
[844] Graf. *ot* s <t> zapisanim nadredno.
[845] Graf. *manasiju*.

prebiva. Ako pak učini pokajanje[846] ot vsega sr(d)ca svojego, a G(ospo)din je gotov tudje[847] smilovati se i pomoći jemu svoju milostju.

Kako o(ta)c čeladni milostivo prima[848] s(i)na sv(oje)go

A to je takoje G(ospo)din pritču klade ot dviju s(i)nu ot onoga s(i)na svojevoļnoga po ištoriji Pisma s(ve)tago Luke. Ki je zašal ot o(t)ca svojego i bil je prišal v dalečnu zemļu. I tamo je vse blago stratil živeći bludno z bludicami. I služiti poče v jednoj vasi stojeći u jednoga grajanina i ńega svińe pasiše. Svojevoļnoga s(i)na [52a] toga vsakoga grišnika znamenava, ki Otca svojego nebeskago zajde, a to je kada semrtno sgriši. I tada ta zli s(i)n v dalečnoj zemļi jest jere po proroci se piše da je daleče o[t] grěšnih sp(a)s(e)nje. I tako ļubodjejivi strati svoje blago kada svoje smisli i svoje sili obrati ka zlu. I tada se pridrži jednoga kmeta ili grajanina, to rekuć Locifera, i tako pase svińe zač grihi svojimi teškimi krmili pita djavle. I potom s(i)n svojevoļni prišad je takunuju i teškoću gladnuju i želel se nasititi ot rožac. Tada se v sebi srazumiv[849] i poče pok[52b]ajanje činiti zač ubožastvo i potribovanje nijaše ga. A na tom moremo znamenati sp(a)siteļnu milost da tako hoće da bi grišnici činili pokajanje. Jere tako velmi n(a)š(e)go[850] sp(a)s(e)nja[851] išće i ļubi da vsimi običaji kimi more, timi nas k sebi naklańa. Zač nike protezuje skozi vnutrńe vdahnutje, a nike priklańa skozi spasiteļno naučenje, a nike takoje privezuje skozi svet milosrdivi i darivi, a nikih primļe skozi posramļenje trpenja ne krivi buduće. I tim običajem se je ta s(i)n s(e)bevoļni bil prignul se ili prignut bil i zato se je pokajanjem priklonil ka o(t)cu svojemu i vratil se je tada. Uzri[53a]v ga izdaleka, o(ta)c v srětenje jemu i ka objemanju[852] jego i k celivanju[853] jego v ļub(a)v jego vpad. Takoje[854] B(og) izide priti kajućumu se v srětenje skozi predidućeju milost i prime ga skozi svoju milost i vse mu grihi otpusti.

Kako je David činil pokoru za grehi

[846] Graf. *pokaěn'je*.
[847] Graf. *tud'e*.
[848] Graf. pogr. *prvima*; možda umj. *priima*.
[849] Graf. pogr. *srazumoiv*.
[850] Graf. *tako* prije ove riječi izbrisana jer je već u rečenici ranije zapisano *tako*.
[851] Graf. *spsniě* s titlom.
[852] Graf. *ob'emaniju*.
[853] Graf. *celivaniju*.
[854] Graf. pogr. *aktoe*.

To je takoje znamenano bilo nigda na kraļi D(avi)di, ki běše učinil ļubodějstvo i ubijstvo. I kada bi karan ot Natana pr(o)r(o)ka, tada reče: "Oh, sagrěšil sam", a tada je tudje B(og) milostivi bil gotov da bi jemu otpustil[855]. Na zač kada je rek(a)l: "Oh, sagrěših", a tada je jemu Natan pr(o)r(o)k tudje[856] odgovoril: "G(ospo)din B(og) otpustil jest tebe tvoj grih ili zgladil jest tv[53b]oj grih." O, kako jest velika milost tvoja, G(ospo)dine! I k(a)ko jest neizrečena zač nijednoga kajućago se i pokoru[857] tvorećago dojstojno ju něsi. K(a)ko jesu mnozi ki jure jesu s(ve)ti ot Starago i Novago zakona něsi vzal: na Petra, ni Pavla, ni na Tomu, ni na Matěja, ni na Davida, ni na Aheběja, ni na Manasiju, ni na razbojnika, ni na Ahiora, ni na Zaheja, ni na Něvjićami, ni na Samaritanu, ni na Jaajabu[858], ni na Rut jednu, takoje ļubojnicu, ni na Teofila, ni na Vilberta, ni na Tanaiolom, ni Mariju Jejuptajsku, ni na[859] Emnuha, ni Simuna, ni na Kornela, ni na Ezekiju, ni na Mandalěnu, ni na Lonjina, ni Mojsejevu Mariju. A tadaje i mi ne[860] zupvamo za mnoga naša pogrešen[54a]ja[861] zač različne[862] svedoki imamo B(o)žjego milosrdja[863]. O, dobrotivi Is(us)h(rst)e, posudi nam pravoga svršenja, posluh, skozi ki bismo zaslužili priti k tvojemu domu slatkomu prebivanju! Amen!

V cvitnu neděļu kako je B(og) šal na osli k Jer(u)s(oli)mu[864]

V prvom razdelu slišali smo kako je bilo obraćenje Marije Magdaleně, a potom slišimo ča je učinil Is(us)h(rst) v Cvitnu neděļu. V ta d(a)n troje riči divně stvori, ke su se pokazali skozi ta tri sjedinanja[865]. Prvo jest gda je videl grad. Tada se je vsplakal. Drugo da su ga s veliku hv(a)lu i sl(a)vu prijali. Treti da je tržce iz crkve izagnal. Najprvo znamenati je(st) da gredući k(a) Jer(u)s(oli)mu i vidiv ga i vsplakal se je žalujući škode i rasipanja grada, ko je [54b] imelo jemu priti.

Kako se je plakal Jeremija nad Jer(u)s(oli)mom

[855] Graf. <t> zapisan nadredno.
[856] Graf. *tud'e*.
[857] Graf. *ipokoru* greškom zapisano dvaput.
[858] Graf. *ěaabu*.
[859] Graf. *na* naknadno dodana na margini.
[860] Graf. *ně*.
[861] Graf. pogr. *pregrešenič*.
[862] Graf. *različně*.
[863] Graf. *milosrdič*.
[864] Početak XV. poglavlja.
[865] Graf. *s'edinan'ě*.

Ta plač Spasiteļa našego prija rečeni bil je skozi Jeremiju pr(o)r(o)ka, ki je plakal zapustenje Jer(u)s(oli)msko ot[866] vavilonskoga pleńenja. A takoje je Is(us)h(rst) plakal v zapustenje jego, ko je imelo biti jemu ot[867] Rimļan. A takoje i mi prikladom Is(us)h(rsto)vom plakati imamo kada vidimo naše iskrnne v smućenju ili v žalosti. I veće jest boļe milosrdje imiti k žalostnomu nere vrěmennoga blaga udilevati. Jere kto se smilosrdi[868] nad žalostnim, viditi je tako da je sam sebe jemu dal se. I takoje jošće imamo se smilovati nad našimi protivniki, kako i nad prijateļi prikladom Is(us)h(rsto)vim, ki se je smiloval nad Židovi, svojimi neprijateļi. Jere ni podobno da bi ta milosrdstva i milosti[869] [55a] B(o)žje ne[870] imel kto se smiluje na[d] žalostnim[871] i sr(d)cem ga ļubi.

Kak je prijat David s h(va)lami. K(a)p(i)t(ul) 18[872] prvih[873] kń(i)g c(a)r

Drugoje jest znamenati da su izašli ļudi v srětenje proti Is(us)h(rst)u. A to je nigda znamenano bilo na kraļi Davidovi proti komu su šli ļudi s hv(a)lami v sretenje po ubjenju[874] Golijada. I pěs[875] sl(a)vnu vspevahu na čast jemu i nad kraļa Saula. Jego veličahu zač Saulu 1000, a Davidu 10000. David znamenaše Gospoda našego Is(us)h(rst)a, ki je premagal Golijada, to rekuć djavla, našego neprijateļa. A ta koje pravi David, to rekuć Is(us)h(rst), v(a) Jerusolimu v Cvitnu neděļu, jest bil čašćen velmi na utakńenje plka. Jedni zvahu: "Osanna, s(i)nu Davi[55b]dov!", druzi kričahu: "Bl(aže)n, ki si prišal v(a) ime G(ospod)ńe!" A ini ga vzivahu kraļa iz(rae)lskoga, a drugi nazivahu ga spasiteļom s(vě)ta. A ini s cvetjem, a druzi s palijami proti jemu ishajahu, a ini svite svoje prostirahu na puti. D(u)h(o)vnim zakonom Jerusolim viklada se videnja pokoja skozi vernu d(u)šu duhovno se znamenava. K(a)ko i Spasiteļ naš gotov jest priti, i mi proti jemu v sretenje v put iziti skozi skrušenje sr(d)ca imamo. Sl(a)va B(og)u glasi vspevajuće v(a)pijemo[876] kada na ispovědi grěhi n(a)še plačući ispovedamo. Letorasli

[866] Graf. <t> zapisan nadredno.
[867] Graf. <t> zapisan nadredno.
[868] Graf. pogr. *smilosrdie*.
[869] Graf. *imilosti* zapisana na donjoj margini, a zatim ponovno na početku sljedeće folije.
[870] Graf. *ně*.
[871] Graf. <s> zapisan nadredno.
[872] Graf. *sï* u ligaturi bez title u vrijednosti 18. Navedeni sadržaj je iz *Prve knjige o Samuelu* 18.
[873] Graf. *vah'* s tim da je titla za označavanje broja pogrešno zapisana iznad grafema <v>, a ne <a>.
[874] Graf. *ub'en'ju*.
[875] Graf. *psě* s graf. <s> zapisanim nadredno između <p> i <ě>.
[876] Graf. *v'piemo*.

palmove k sl(a)ve B(o)žjej[877] v rukah, kada naše telo zadovoļe učinimo kaštigati i priložiti je k pokori. Svite n(a)še [56a] prostiramo B(o)žjej živinici na put kada vrěmenno blago dajemo ubogim H(rsto)vim, s cvetjem proti G(ospo)dinu B(og)u na put ishajamo i jego častimo kada milosrdnimi deli i različnimi častnostmi sebe ukrašujem, Is(us)h(rst)a va ime B(og)a bl(agosli)v(ļ)amo, kada za jego dar nam dani umiļeno jego hv(a)lim, c(a)ra jego i Gospoda jego[878] našego svedočimo, i ako činimo vsa naša dela s B(o)žjim[879] strahom i s jego častju.

Paki kako je tržce kaštigal i ispudil is crkve

Treto znamenati je da je stvoril Is(us)h(rst) bič tovrvi tre je kaštigal tržce i kupce, i vanka je is crkve[880] izagnal. Pravrativ Is(us)h(rst) stole s dinari ke tržahu na [56b] promenu ili na gambiju[881], zač bihu ozurnici, a to se ļubļuše grlu zakonnikom. A to takovo kaštiganje i fruštanje, ko učini Is(us)h(rst) bilo je znamenano davno na Eliodori.

I kako je Eliodor bil kaštigan

Biše kraļ Solenat kneza svojego Eliodora poslal da bi šal v(a) Jerusolim i obrubal ih crikav. I kada s veliku silu pride v crik(a)v i s mnogimi oružnici, a tada tudje bi proti jemu B[o]žje[882] pomošćenje vz[d]viženo zač brzo i naprasno pride nikak koń prestrašan i biše na ńem niki ki sediše, ki běše vas oružan i biše strašan. Tada ta koń priskočiv i udri Eliudora prvima nogama[883] i škripļući na ń zubi i k zemļi ga potlači. [57a] A tu bihota takoje dva mladca moćna ka tepihota Eliodora biči dari do semrti. I kada jure presta ta koń i ta mladca ot[884] toga bjenja[885] tre Eliodora kako mrtva ostaviše. Da kada se je za ń molil[886] najvišši biskup Onija, tada je oživil i vaspet se vrativ k svojemu g(ospodin)u i reče da k tomu delu nisam moćan. Ako kraļ ima koga neprijateļa komu semrti želije[887],

[877] Graf. *bžiei* s titlom.
[878] Vjeroj. *jego* pogrešno dvaput zapisano.
[879] Graf. *bžiim'* s titlom.
[880] Graf. *iscrkve*; grafem <c> zapisan nadredno.
[881] Graf. *gambiju*.
[882] Graf. *bžiĵe* bez title.
[883] Graf. pogr. *nagama*.
[884] Iznad *ut* zapisan još i grafem <t>, pogrešno umjesto *ot*.
[885] Graf. *b'eně*.
[886] Na desnoj margini zapisano *da*.
[887] Graf. *želie*.

nekat toga[888] pošļe v Jerusulim da onu ih crikav obruba. Eliodor bil jest kaštigan zato da je crikav hotel obrubati, Židove bili su kaštigani za ozuru i ipokritu jera zakonnici i liceměrniki slavļahu v crkvi grlu ļubļenje mitnike da bi mito ime[57b]li ili ozurali, da bi mińali pinezi tim ko bi hoteli ofertati[889]. Na po zakonu ne bi imeli bili ozuru toga zbirati ili grlu svojemu ļubeznive riči, to jest da te male dari ondi prodavati[890] dopušćahu: smokve suhve, orihe, jablke, tako narejevahu svojemu grlu ļub[e]znive riči, měndule, kokoše, guske, golubi i k těm ine[891] im podobne[892]. I tako tu ozuru falsu pri(kri)vahu plašćem, a tih sloves B(o)žjih v Ezekili pr(oro)ce ne hotehu poslušati, ki govori: "Lihvi i vsego inoga na blago ne vzimajte! I to drago slovo priležno[893] na pameti držite!" Na da s tim grihom jesu mnozi h(rst)jane dari i do danas ki falso i lastivo čine taku ozuru [58a] i takove lihvi plašćem pokr(i)vene, ke almužna i inoga dara ne davaju[894] za B(o)žje[895] milosrdje ili ļubav, na za dar, ili v službu, ili prijazan, ili prigovorenje. I te težko sgrišaju toga slova B(o)žja[896] ne strahajuć se: Dar ili almozinu dajte i nišće zato vzeti ne upva(ju)će! Takove ļudi G(ospodin) is hrama svojego nebeskago izrene[897] i ih koren i(z) zemļe živućih ispļeve. A zato budimo prileżeće[898] k(a) B(og)u i B(o)žju službu častiti ako ne išćemo ot B(og)a biti věčnim bičem kaštigani. Ostavimo takovu ozuru i vsako obhojenje ozure da bismo ne bili ot G(ospodin)a izagnani ot cr(k)ve věčne i ot sl(a)ve budućeje. O, dobri Is(us)h(rst)e, nauči nas vseh riči ta[58b]ko ih se obarovati da bismo zaslužili v crikav sl(a)ve tvojeje věčne[899] vniti! Amen!

V(e)č(e)ra B(o)žja[900] s ap(osto)li[901]

V prvom razdeli slišaste o Cvitnoj neděli, a potom slišimo o B(o)žjej[902] večere[903] i s(ve)tosti B(o)žja[904] tela. Kada se približi vrime v ko Is(us)h(rst) hoti pristupiti muku,

[888] Graf. *toga* zapisano greškom dvaput.
[889] Graf. <e> zapisan nadredno.
[890] Skup <da> zapisan sa strane na margini.
[891] Graf. *ině*.
[892] Graf. *podobně*.
[893] Graf. pogr. *prilelno*.
[894] Graf. pogr. *děvaju*.
[895] Graf. *bžie* s titlom.
[896] Graf. *bžiě* s titlom.
[897] Graf. *izreně*.
[898] Graf. pogr. *prileležeće*.
[899] Graf. *věčně*.
[900] Graf. *bžiě* s titlom.
[901] Početak XVI. poglavlja.

pomislil jest k večnoj pameti ostaviti svetosti obećanje i da bi nam svoju prezlatku ļubav ukazal. I zļubilo mu se je da bi se nam v piću dal.

Manna dana s(i)nom Iz(dravi)ļ(e)vim k(a)p(i)t(ul)

To je bilo davno na mani znamenano, ka je s(i)nom Iz(dravi)ļ(e)vim v pustińi bila dana. Veliko ļubļenje G(ospo)din židovom jest ukazal da paki je nam ukazal neizměrneje[905] riči jere židovom jest dal mannu, hlěb potribni i v[59a]rěmenni, alě je nam hleb dal potribni i večni. Mana, hleb n(e)b(e)ski jest bil dan židovom da li nigdar na pravom nebi ni bil, da stvoren jest ot B(og)a na ajeri ili na nebi ajernejem. Na Krst, Spasiteļ naš, jest hleb pravi i živi, ki je s pravoga neba sašal, ta jest nam učińen pića. Tagda jest židovom razve zjedinanje ili znamenje pravoga hlěba B(og) dal, da nam ne znamenje, na pravdu pravoga hleba nam jest dal. I znamenajmo mnoge riči na manni ot jedinanje k(a)ko su ukazani bili, ke v s(ve)tom B(o)žjem teli pravo istinno jesu svršeni. Manna nebeska velmi prečudne[906] nature vijaše se biti zač na popreslki slnačnom razlivaše se, a pri ogńi [59b] tvrdniše[907]. A takoje telo B(o)žje v srceh razvraćenih sego s(vě)ta razpliva se i miša se. Na sr(d)ceh ogńenih stvrdje tre izginuti ne more jere zali B(o)žje telo k svojej pogibili, a dobri k večnomu utešenju. I kada ishajaše manna, ishajaše nakup i rosa nebeska. A to se tako skazuje tim da dostojnim s B(o)žjem telom i nakup jest dana B(o)žja[908] milost. Manna je(st) bila bela i kako sněg pobeļela. A tim se iskazuje da ki prijemļe telo B(o)žje, ima imiti sr(d)ce skrušeno. Manna imela jest vs[a]ko[909] hotenje, to rekuć piće zem(a)ļsko. Ali toga hotenje napohupuje čutelnost da bi s ńim v B(o)žjem teli, nere smisal v s(ve)tim pametovanji tre v neb(e)skom mišļenji. Okušenjem manne v [60a] vs[a]ko[910] hotenje kako je ki želil, tako se je obratilo. Na k sladosti H(rsto)ve nijedno hotenje sego s(vě)ta k ńemu se ni priravna. I ki bi te sladkosti

[902] Graf. *bžiei* s titlom.
[903] Graf. *věčere*.
[904] Graf. *bžiě* s titlom.
[905] Graf. *neizměrněe*.
[906] Graf. *prečudně*.
[907] Graf. *tvrdněiše*.
[908] Graf. *bžiě* s titlom.
[909] Graf. *vsko* bez title ili poluglasa.
[910] Graf. *vsko* bez title ili poluglasa.

jedan trat svršeno okusil, vsa raskoš toga s(vě)ta pelinom bi mu se biti mnela. Pet[a]r[911], kada sladkosti te na gori Tabori okusil běše, tada je tudje želil ondi stan učiniti i tu vazda prebivati. Zapovidal je bil Mojsej ļudem da bi rano pred vshodom slnca izašli tre da bi ot ńih nabral ili vzel jednu miričicu manne[912], ča bi mogal za jedan d(a)n zadovoļe imiti. I kada su domov prišli, tada nijedan veće ni imel razve tu miričicu. A takoje i ti [60b] ki plne[913] měrice nazbirati nisu mogli, ti kada su k domov[914] prišli, tada su plne[915] měricu manne[916] našli. Takoje gdo telo B(o)žje prijemļe i kada bi veće obet nere jednu prime, tada tim jest ne prijal veće, razvě kako i ta ki jednu prime. Takoje i ta ki jedan delak oběti prime, mańe ni prijal nere[917] ta ki celu obět.

Kako jidu janca na pasku sinove Izdraviļevi

Takoje večera[918] B(o)žja[919] bila jest znamenana na jaganci paskovnom, koga su Ijudeji jili po za[ko]nu v Četrtak veli pred Vazmom, zač jest bil G(ospo)din zapovědal s(i)nom Iz(dravi)lskim jisti ga kada ih je hotel iz jejuptajskoga svezanja izpeļati. A takoje Is(us)h(rst) [61a] jest svetost B(o)žja[920] tela tada najprvo postavil kada je nas hotel izneti ot djav(a)lske moći. I kada su s(i)nove Iz(dravi)ļ(e)vi janca paskovnoga jili, tada su bili opasani i držeće v rukah šćapi ishojahu. Takoje gdo koli prijemļe, ima biti opasan čistoću i misaļu[921] tela i ima držati skozi tvrdost prave vere. I imaju takoje stati v dobroj veri ku su počeli držati i sebe ne[922] klasti vaspet v blato s koga se je stal. Janca su jili s rerihu z salsu i s muštardu ko je z ļutu ričju, a mi imamo telo B(o)žje jisti z gorkim i ļutim skrušenjem, a skozi[923] nog stanja S(ve)toga pisma radost želiti. B(o)žje [61b] telo prijemļući takoje imamo se obuti, to rekuć varovati se da bi želenja svoga nijednim

[911] Graf. *petr'*.
[912] Graf. *manně*.
[913] Graf. *plně*.
[914] Graf. pogr. *damov*.
[915] Graf. *plně*, vjeroj. pogr. prema obliku za množinu, a ne za jedninu (*plnu*).
[916] Graf. *manně*.
[917] Graf. *něre*.
[918] Graf.*věčěra*.
[919] Graf. *bžiě* s titlom.
[920] Graf. *bžiě* s titlom.
[921] Graf. *misal'ju*.
[922] Graf. *ně*.
[923] Graf. *skozi*, grafem <s> zapisan nadredno.

gnusom[924] ne poskvrnili. Jańac paskovni ne[925] bil v(a) vodi kuhan da va ogńi je bil pečen, a takoje telo B(o)žje imaju biti sažgani ogańu ļubavju da bi dostojno[926] telo B(o)žje priimali.

Mehlišědek prikazal jest Avramu hleb i vino k(a)p(i)t(ul) 40 Jezonis

K(rist) jest dal B(o)žje telo va obraze kruha i vina. A to běše znamenal kraļ ki běše visoki jerěj Melhisědek. Běhu 4 kraļi zemļu Avramļu poplinili i mnogo plena i lota s mnogimi vernimi zajali. Tada je s(a)stinuv Avram s svojimi domačedci i pobi je i s plenenimi se je domov [62a] vratil. A tada je šal v srětenje jemu kraļ Melhisědek nesući mu hleb. A tim je znamenana s(ve)tost B(o)žja[927] tela. Melhisedek, kraļ, biše jerej B(og)a višńega i znamenal je Is(us)h(rst)a, G(ospodin)a našego, zač Is(us)h(rst) jest kraļ jere jest vsa kraļestva stvoril. On jest takoje jerej jere jest prvu misu služil. Melhisedek kraļ jest prikazal hleb i vino, a Is(us)h(rst) va obraze hleba i vina jest postavil s(ve)tost. I zato jest jerěj nazvan p[o] urdini Melhisědeka zač jest znamenal tu s(ve)tost Melhisědek na prikazanji. Melhisedek biše jerěj i takoje jerěj nad kraļi, na kom jest krasno znamenana dojstojnost jerějska, zač jerěji mogu nazvani biti jerě[62b]ji kraļem jere na dostojnosti višši jest vsega jerějstva ci(sar)skoga. Višši jest takoje moću[928] nad patrijarhi i pr(oro)ki i takoje nikim običajem časti anj(e)lske jere jerěj telo B(o)žje tvoret, koga anj(e)li učiniti ne mogu, ani patrijarsi ani proroci nigdar nisu mogli toga učiniti. Skozi Mariju S(i)n B(o)žji jest otelesnen[929], na skozi jerěj mnogo krat se v telo obraća. I zato jerěje imamo častno počtovati jere v ńih tvorenju s(ve)tost tela svoga račil sjedinati. O, dobri Is(us)h(rst)e, daj nam tvoju s(ve)tost tako častiti da bismo ot tebe nigdare i va věki ne bili otlučeni! Amen!

Is(us)h(rst) porazil jest svoje svoje neprijateļe jednim sl(o)vom i to se poč<e>ne[930] govorenje ot muki G(ospodin)a n(a)šego Is(us)h(rst)a[931]

[924] Gra. *gnusom'*; može se čitati i *gńusom*. Tako i dalje u tekstu.
[925] Graf. *ně*.
[926] Graf. pogr. *dostiino*.
[927] Graf. *bžiě* s titlom.
[928] Graf. *moĉiju*.
[929] Graf. *otelesněn'*.
[930] Graf. *počene*.
[931] Početak XVII. poglavlja.

[63a] V prvom razdelenji slišali smo kako je Is(us)h(rst) svoje telo ostavil. Potom slišimo kako je neprijateļi porinuv porazil. Kada je Ijuda s inim ap(osto)li priimal s(ve)tu večeru, tada je potom šal spravļati Is(us)h(rsto)ve neprijateļi. O, kolika je bila Is(us)h(rsto)va dobrota i milosrdje! O, kakovo běše pak Ijudina nemilost[932] i zlost i blaznivost! Is(us)h(rst) jego s(ve)tosti svoga tela i svoje krvi napital, a on jest o ńega nepočtenji[933] i muci na sr(d)ci mislil. H(rst) videći vse rěči ni ga hotel otkriti ani s(ve)tost jemu otpovidati, a v tom jest hotel jerějom običaj na razdavanji tela B(o)žja[934] dati. Jeréj videći nikoga, da on jest v semrtnom grisi tre k Božjemu t[63b]elu pristupa, nima mu otpovidati da bi ga ne zjavil[935]. Potom je šal Ijuda da bi Is(us)h(rsto)ve neprijateļe sabral. Is(us)h(rst) jest šal na to mesto ko je Ijuda dobro videl da ga ima onamo dočekati. Tada pridoše oružnici s meči i sa oružjem išćući ga va tmě s(a) světilniki. Na Is(us)h(rst) jest k ńim ili proti izšal im umiļeno govoreći. I otgovoriše: "Išćemo Isusa Nazaranina." Is(us)h(rst) tada pretih i presladak otgovor im učini, reki tihim glasom i dobrotivim umislom: "Ja jesam." A kada to uslišaše, vsi se nazad lěknuše ili otstupiše i kako mrtvi na zemļu padoše. O, prenori [64a] i nesmislni židove, ča vam bi množastvo sbranja, ki mužaski poraženi ležite tihim sl(o)vom? I ča su vam prospešni vaši s(vě)ti[936], ki ste pobjeni jednim sl(o)vom toliko tisući[937]? Ili ča vam jest prospěšno vaše strašno oružje i panceri, ki jednim sl(o)vom premože v(a)s, a tako množstvo. Jeda li ne vidite H(rst)a samoga jednoga moćńejšega nego vsih vas. I da bi hotel, mog(a)l bi vseh pogubiti vas. Ni li mogal zapovidati zemļi da bi se pod vašimi nogami otvorila i vas vseh živih kako Datana i Avirona po[gltl]a[938]. Ali bi mogal ogań i sirru na vas poslati i kako Sotom i Gomor ogńem pogubi[64b]ti. Ali bi vas mog(a)l vodami nebeskimi stopiti kako běše v(a)s s(vě)t potopil. Ali bi vas mog(a)l kako Lotovu ženu v kamenje obratiti ili kako Jejuptenine mnogimi pomastmi smutiti. Ali bi v(a)s mog(a)l vsih v prah popelno obratiti kako vojsku Senaheribovu sto i 70 i 5 tisuć. Ali bi vas mogal pobiti naglu semrtju k(a)ko nigda pobi s(i)ni Gerove i Amonove. Ali bi mog(a)l vas vsih ubiti mečem an(j)elskim kako za D(avi)da ubi preveliko množastvo ļudi. Ali bi vas vs(ě)h djav(a)lsku moć dati

[932] Graf. *němilost*.
[933] Graf. *něpočten'i*.
[934] Graf. *bžiě* s titlom.
[935] Graf. *něz'ěvil'*.
[936] U češkom predlošku *rady* u značenju 'savjeti'.
[937] Graf. pogr. *tusućі*.
[938] Graf. pogr. *polda*. Rekonstruiramo prema češkome predlošku, gdje se nalazi *pohltila* 'progutala'.

kako va vrime Tobije běše dal 7 muži Sarru. Ali bi mogal na vas pustiti da bi vas pogubil kako Hora š ńega vojsku i s dvima petorestnikoma. Ali mog(a)l na vas poslati ogńene kačke kako nikada na vaše [65a] pridne o(t)ce ki su mu se protivili. Ali bi mogal vas raztrzati pustivši lave i kako nigda v Samariji učini ratajem kraļa Samanasara. Ali bi vas mogal razdriti skozi srditih medvidov zubi kako nikada 42 otroka ki se Eliseju špotahu posmevajuće. Ali bi vas mogal kaštigati i fruštati kako Eliodora kaštiga i potlači ili kako Antioha gnojem i črvi pogubiti. Ali bi vas naglu zlu jezu mogal poraziti kako nigda porazi Ezu, Mojsejevu sestru Mariju. Ali bi vas mogal poraziti sl[ě]potu i mrakom kako v vrime Elišėja bil jest poražen zastup ļudi surskih. Ali bi mogal vam vsim ruke usušiti iskriviti kako je nigda učinil Ro[65b]voamu va Vitlěomě pri oltari. Ali bi mogal vsu odiću branu, to jest šćite strti ļutih zubi črvi kako je strl v zapusti asurskom vse ih kola i tare ih[939] zamisla. Te vse riči inim podobno i ravne[940] mogal bi učiniti da bi se hotel braniti, ali ne hoće ijednoga najmańšega ot vas poraziti. A to učini zato da bi ukazal da svoju dobru voļu hoće semrt prijati. I gda bi vam hotel odolati, ne biste ga mogli jati ani držati ga. Na toliko da je ukazal svoju moć i svoje viteźstvo, da otpustil im jest da bi se vstali vaspet gori i da bi ga jeli.

Samon jest porazil 1000 muži oslovu čeļustju. Kap(i)t(ul) 15 v kńigah ijudeskih

[66a] To premoženje neprijateļ H(rsto)vih rečenih više boļe je nigda znamenano na Samsoni i na Sigari i na Davidi jere je Samson ošļu čeļustju porazil 1000 muži, a Sigar jest ubil raliomu 60 ļudi. I ka[d] ti z B(o)žju[941] pomoćju toliko neprijateļ pobili, tada ni čudo da su pre(d) Isu(som) Krstom vsi neprijateļi ńega pali.

David běše ubil 80 ļudi. K(a)p(i)t(ul) 23 v kń(i)g(a)h drugih[942] c(a)rsk(i)h

Pisanje Davidovo, malo črvak z driva, govori da je 80 ļudi pojednom[943] ubil. Črva z driva kada je ot koga tko taknut, tada se kako vidi veće i mekčje, ni kada on koga driva dotakniše, rad je provrta. Kako David, kada je(st) bil meju svojimi ļudi, nijedan meju imi

[939] Početno <i> zapisano nadredno.
[940] Graf. *ravně*.
[941] Graf. *bžiju* s titlom.
[942] Graf. *bh'* s titlom iznad grafema <b>.
[943] Može se pisati i kao *po jednom*.

ni bi[66b]l tišji[944]. Da pak na sudi i na boji, nijedan ni bil tvrdši. Takoje H(rst) kada je bil na tom s(vě)tu, běše pretih, ali zato na sude proti svojim neprijateļom bude[945] velě okoran. Ki je tiho s ļudi prebival i hodil bez rvanje i trpil je porivanje i bjenje[946] kako črvak. I videći to tre dreselo ocvili v p(ě)sme reki: "Ja sam črvak, a ne č(lově)k." Rečen je(st) ne toliko črv, na črvak driveni jere na drivi križa umorili ga prokleti jesu. Prilično je takoje mladi nazvan[947], zač je telo jego bilo mlado i mekko. A koliko telo jego bilo jest mekčijše[948] i mlajše, tim je(st) bila muka jego težša i okornějša. I zato govori visokim glasom vsi ki po puti prehajate, jeste li [67a] kadi videli taku muku. O blagi Is(us)h(rst)e, daj nam tvoju gorku muku tako ogledati da bismo zaslužili vazda s tobu prebivati i veseliti se! Amen!

Is(us)h(rst) ot Ijude ubjen ili poražen lastivo[949]

V prvom razdeli slišasmo kako je[950] Is(us)h(rst) neprijateļe porazil. Potom pak slišimo kako ga je Ijuda lastivo pozdravil. Ijuda kada predal Spasiteļa našego židovom, ob ļubvi dal jest znamenje im, a to běše lastivo i preprokleto. Zač poļubļenje vazda biva znamenje ļubve, a to poļubļenje lastivi Ijuda promeni v znamenje predanja. A to lastivo pozdravļenje, ko se je tako na Is(us)h(rst)i stvorilo[951] tako lastivo, bilo je davno prija znamenano na Jobi i Amasi.

[67b] **Joab, ki je lastivo pozdravļal Amasa i ubil ga je. K(a)p(i)t(ul) 10 c(esa)rske kń(i)ge 2**

Joab pozdravļa[l] je Amasa lastivo misleći i bratom ga je nazival. [J]oab je desnicu drže Amasa pod bradu i celoval, a livu iznan meč i ubil ga. Vidi se da je Ijuda kako desnicu H(rst)a za grlo držal zač se čte[952] da mu je lipu i slatku ričju rek[a]l[953]:

[944] Graf. *tišii*.
[945] Graf. *budě.*
[946] Graf. *b'en'e*.
[947] Graf. *takoe mladi* ponovljena nakon *nazvan* pa precrtana kao suvišna.
[948] Graf. *mekčiiše*.
[949] Početak XVIII. poglavlja.
[950] Graf. *k'koe* zapisana na margini s lijeve strane.
[951] Pogrešno *slvorilo*.
[952] Graf. *čte* zapisana na margini s lijeve strane.
[953] Graf. *rekl'*.

“Zdrav, meštre!” I v tom se vidi da je livicu meč iznam i ubil ga, zač[954] se čte da je v glatkih i lipih ričeh neprijazan tajil. O, Ijuda, za ku rič jesi to stvoril da si[955] svoga Spasiteļa predal? Ili ko zlo jest tebě on stvoril da si jemu to učinil? On jest tebi dal ap(osto)lsku čast dal i dostojnost[956], da čemu si ti stvoril proti jemu tu zlobu? On te je bil [68a] izbral v čislu 12 ap(osto)l i mučenik, a ti si jemu pokazal se ot vseh inih najlastivejšim nevernikom. On te je bil počtil meju svojimi 12 vlašćimi prijateļi, a ti si se ńega otvrg[a]l[957] i pridržal se neprijateļ. On jest tebe prijal v svoje tajne sa inimi a(posto)li, a ti si pak v svet hodil š ńega neprijateļi. On te je posilal bez pinez i bez taške da bi ga pravil ļudem i učenjem jego. I kamo godi si šal š ńega obmislenjem, vsega si zadovoļe imel. A ti si to zabil tre tako toliko oskrbi i napravi[958] priložit se k ńim da bi ga predal tre za male pinezi. On tebi da moć da bi nemoćne ozdravļal, a ti paki mislil da bi ńega nemoćna samoga učinil i sv[68b]ezal. On b(ě)še tebi dal moć da bi besi izgonil, a ti si ga predal v ruci djavļih s(i)ni. On je tebe učinil svoga komornika i vladavca, a ti si se učinil jego protivnik i predajica. On te je bil postavil nad vsim svojim i nad vsemi pinezi ča je bilo jemu v(a) almužno dano i ti si toga k svojej ļubosti mogal užiti koliko si hotel. Da zač i ti tada svoga G(ospo)dina za te uboge i male pinezi predal. Ti si kral z oči svoga G(ospo)dina k[a]ko[959] si hotel, zač si ga tada prodal za 30 pinez. On te je račil napitati svoga tela, a ti se stidil něsi ńega tela na semrt v ruke židovom. On te je napojil svojeje krvi pres(ve)te, a ti se něsi bojal jego krv k prolijanju predati. On se ni sramoval tebi služiti i t[69a]voje nogi umivati, a ti si něsi sramoval jego lastivo pozdravļati. On je tebi svojih ust k celivanju ni zakratil, da li je tvoje sr(d)ce v tvojej zlobi ostalo kada si ga pozdravil. Tada te prit(e)lom jest imenoval da tvoje sr(d)ce krivo ni se preminilo ot zalago smisla početago. On tvojego falsoga predanja ni hotel javiti Petru ni inim ap(osto)lom zač je(st) videl da bi ga ubili bili i on se toga uztrići jest hotel. V Starom zak(o)ni jest pisano: “Zub za zub, oko za oko”, da li nigdar ni bilo podobno vratiti zla za zlo. Ali ti, nečisti Ijuda, jesi vratil zlo za zlo da si tolika i taka dobrotvorca predal. A

[954] Graf. <č> zapisan nadredno.
[955] Graf. *dasi* zapisana na margini s lijeve strane.
[956] Graf. pogr. *dostosnost'*.
[957] Graf. *otvrgl'*.
[958] Nespretan prijevod češkoga predloška: *také a toliké opatrnosti a opravy*.
[959] Graf. *kkosi* bez title ili apostrofa.

takoje [69b] i tvoji tovariši židove jesu vratili zlo za dobro, ki su svoga Spasiteļa na križi raspeli.

Kraļ Saul vraća zlo za dobro Davidu. K(a)p(i)t(ul) 18[960] **v kń(i)gah c(a)rskih prvih**

To je bilo nigda o tom Ijudi i o Židovih na Sauli zaznamenano, ki je zetu svojemu Davidu zlo za dobro vazda vraćal. David bil je zet Saulu kraļu jere je ńega hćer sebi za ženu imel[961], da zato iskal je semrti s mnogimi zakoni Davidu. A takoje s(i)n B(o)žji jest prijal ot vašega plemene č(lověča)sko[962] poroždenje, a vi ste se na ńega spravili sa oružjem[963] ubiti ga. David je neprijateļa Saulova Golijada premogal, a Saul je jemu vazda kako svojemu neprijateļu semrt napravļal. Takoje B(og) paraona i vaše [70a] neprijateļe dovoļe krat premogal kih nińa nemudra vaša mišļenja ńemu kako neprijateļu otpovida. David je često krat zaloga d(u)ha od Saula o[t]gańal, a on je na ńega svoje kopje brusil da bi ga ubil. Tako je naš Spasiteļ mnozih idol v(a)s jest otvraćal mnogo krat, a jure sada vaša nemudrost na jego semrt oružje pripravļa. David izjizdil i prijizdil k zapovědi kraļevi, a Saul ga je vazda li na semrt strgal. A tako Is(us)h(rst) jest hodil vazda po vaših predeleh i puta spasiteļnoga vas naučeval, a vi ga zato išćete da biste ga ubili, toga ki je bil vam vazda darovit i nigdare vam ni v ničemre naškodil. David bo[70b]liz(a)n Saulovu v saltir guduć jest uteševal, a on je pak jemu boliz(a)n i semrt pripraviti želel. A takoje je Is(us)h(rst) u vas nemoćnih ozdravļal i mrtve vskrěšal, a jure se vaš zbor sada k ubjenju ńega pripravļa.

Kajin[964] **ubi brata Abela. K(a)p(i)t(ul) 4 kń(i)ge Jezena**[965]

Tada vi podobni jeste k Kajinu, ki jest brata svojego bez krivińe vznenavidel, a nišće Abel jemu zla ne stvoriv tere ga je jošće ubil. Dari ke je prikazoval Abel B(og)u su bili prijatni oh(va)lni[966], to je ta krivińa, ako more to biti rečeno krivińa za ku ga je ubil. A takoje H(rst) hv(a)ļen běše ot naroda. A zato i rekoše: "Ako ga tako ostavimo, to vas

[960] Graf. *sï* u ligaturi bez title u vrijednosti 18 . Navedeni sadržaj je iz *Prve knjige o Samuelu* 18.
[961] Na margini zapisano *gde bi d(avi)du tast*.
[962] Graf. pogr. *česku* s titlom.
[963] Graf. *oruž'em*, s tim da je skup <ru> zapisan sa strane na margini.
[964] Graf. *kaon'*.
[965] Graf. *ezena* za lat. *Genesis* s premetanjem u korijenu riječi te s glasom /j/ za lat. glas /g/. Vidi zapis i *ezenis* (91a). Pod ovim naslovom navode se tekstovi iz *Knjige Postanka*.
[966] Graf. pogr. *ohlvni* s titlom.

narod vzverujet va ń." Da ako bi vsi vzverovali va ń, ča bi škodilo, jeda li nisu vse no[71a]ga riči prave i spasiteļne[967] kih v(a)s uči? Kajin je prizval ili zazval Abela lipimi riči, i rěčmi ga ispeļav, i ubil ga je ranami mrskimi. A takoje i Ijuda, kimi lipimi riči pozdravļal H(rst)a, a neprijateļom jego jega predal na ubjenje. Kajin je ubil vlašćega svoga brata, a Ijuda s Židovi jesu ubili H(rst)a, brata i oca svoga. O(ta)c vsih jest zač nas jest vsih stvoril. Brat naš jest zač plt našu na se vzeti s ļubavju račil jest. O, blagi Is(us)h(rst)e, ki račil jesi naš brat biti, smiluj se nad nami i obrani nas kako milostivi o(ta)c! Amen!

Is(us)h(rst) bil jest zvezan i opļuvan ot prokletih židov[968]

V prvom razdelu slišali smo kako je H(rst) poražen i predan v celovu [71b]. Potom slišimo kako je bil pošpotan i opļuvan i oči mu zavezani. Kada je zbor žido[v]ski H(rst)a jali su i svezali, tada se je prigodilo da je pred jednomu služabniku uho otsikal. A tada je Is(us)h(rst) tudje svoju dobrotu ukazal dotaknuv se jego uha i tudje ga ozdravil. Tada su ga peļali najprija v dom Anne[969], ki běše tast najviššega biskupa, to jest Kajape. I kada ga Anna uprašaše ot ńega učenja, otgovori mu Is(us)h(rst): "Upraša tih ki su slušali." Zač on nigdar ni učil v(a) otajni mesti, na v crikvi ili v šoli židovskoj kadi su se vsi ļudi zbirali. Tada tudje jedan sluga razved ruku i da mu poličnicu veliku, a tu se domněva da bi ta isti sluga bil [72a] Maléh, komu bil H(rst) uho pozdravil prija toga. Da H(rst) ni se smutil ani se je branil, razve je s pokoru tiho trpil. O, bratja, kto bi ot vas poličnicu trpel da bi mogal ča je ili kako je Krst mogal! Ča bi učinil, jeda bi bil s Petrom meč izdrv i toga pomastil? Ili bi sa Ivanom i Jakovom na ń ogań s neba pustil? Br[a]tja[970], nimamo tako učiniti da poslušajte učenja H(rsto)va: "Kto te udri v jedno lice, obrati mu i drugo." Potom povedoše židove Is(us)h(rst)a ot Anne[971] s mnogimi protivanstvi i privedoše ga v dom Kajafe. I tu se zbraše sta[r]išine[972] židovci v svet kako bi mogli najti krivińu na Is(us)h(rst)a da bi ga umorili. I vsi ih [72b] sveti, kimi su proti jemu slagati mogli, vse v laži skladahu. Potom zakle ga Kajapa B(ogo)m da bi im bil povidal: "Ako bi

[967] Graf. *spasitelně*.
[968] Početak XIV. poglavlja.
[969] Graf. *anně*.
[970] Graf. *brtě* s <t> zapisnim nadredno iznad grafema <r>.
[971] Graf. *anně*.
[972] Graf. *staišině*.

on bil H(rst), S(i)n B(og)a živago." A kada je jure pod zakletjem poznal jego da on jest S(i)n B(o)žji, ogovoriše paki vsi i rekoše da bi dostojan semrti po ńega zasluženji. Tada zavezaše jemu oči nikim rubom, opļuvaše lice jego mnogimi slinami i davahu mu poličnice, i govorahu: "Kto je ta ki te bije, prokuj i povij nam!" Vsaku mrazost i vsaku protivnost ku su mogli proti jemu učiniti, to ti mrski židove bez milosti jesu učinili. Ta protivnost takoga našpotanja tako nepodobnago bilo je v domu [73a] Kajapovu vsi celu tu noć dari do jutra. O, kakova jest bila tihost i pokora našego Spasiteļa! O, kakovaja pak bila židovska zloba i nemudrost – oči ke vse videta jesu zavezali, a pokle on vse riči vidi, kda bi ga mněli da bi on nigda ne vidil. Lice to razkošno i utěšno, v ko anj(e)li[973] gledati želiju, to svojimi slinami nečistimi zapļuvati niste se bojali. I smeli ste svezati te č(a)stne[974] ručě, ke sta ot početka s(vě)ta nebo i zemļu[975] stvorile. Velihu jemu prorokovati smislivo ńim se smijući, po koga su moći nigda proroci prorokovali. Mišļahu toga peču oslipiti, ki ih ist [73b] nigda stlpom ogannim račil pros(vě)titi. Ni stiditeli se jego lice slinami zapļuvati i zakrivati, ki vse bil nigda zakril stlpom v(a) dne ot znoja vele prečudno.

Ur muž Marijin[976] jest ponižen v slinah židovskih i po[t]lačen

Židove, ki su lice H(rsto)vo svojimi slinami umazali, skozi idola slitoga telca bili su znamenani. Kada s(i)nove Iz(dravi)ļ(e)vi ine bogi sebe hotihu stvoriti, tada Jarun i Ur, muž Marijin, ńim povolstva nista stvorila. Tada oni raz[g]nivavši se, napadoše na Ura i pļujuće na ń slinami su ga zadušili. Oni se bihu razgnivali na Ura zato da se je protivil ńih idolom. A li[74a]comerniki nenavijahu H(rst)a da ih jest učenjem kaš[t]igal.

Ham, ki se špotal ocu svojemu Noju otkriv sramotu jego. K(a)p(i)t(ul) 9 kń(i)gi Jezena

Ti takoje Židove, ki su se H(rst)u sramotno pošpotivali[977], i bili su znamenani na sinu Nojevu. Ham, ki je imel po pravdi o(t)ca počtovati, čte se o ńem da se je jemu smijal

[973] Graf. *anili* s titlom.
[974] Graf. *č'stně*.
[975] Graf. *nebo izemlju* pogr. zapisana dvaput pa precrtana.
[976] Graf. pogr. *marinin'*.
[977] Graf. pogr. *poštotivali*.

i špotal. A takoje židove s pravdu bi imeli čast činiti H(rst)u, da za grih ih dovedeno na ńe da su ga ne počtovali i da su mu se špotali. I kako bi koli vidi se da je nepočteno pošpotan bil ot vlašćago sina, da li jošće veće nepočteno bilo špotanje nad H(rst)om. Noje v istinu trpje špot v stanu [74b], gdi ga ni nigdor videl, da H(rst) bil pošpotan v domu biskupļi, kadi se bi se spravilo veliko množastvo ļudi. Noje jest bil pošpotan li ot jednoga s(i)na, da Krst ot mnogih jest bil pošpotan i o[t] vsih sveta. Noje jest imel dva sina, ka sta ga žalovala, a H(rst) ni imel nijednoga, ki bi ga bil ondi požaloval.

Filisteji izneše Samsonovi oči. K(a)p(i)t(ul) 16 kńigi ijudejske[978]

Rečeni židove, ki su se tako Is(us)h(rsto)m rivali, ko je bilo znamenano na Filistejih nepri[jateļi] Samsonovih. Jere bihu Filisteji jali Samsona, i oslipili, i rivajuće se ńim, i špotajući se jemu. Jere Samson za voļu svoje velike sile sjedinava se s H(rsto)m nikim podobstvom. [75a] Samson v jedno doba dobrovoļno se zapovidal svezati. A takoje H(rst) jest dobrovoļno hotel biti jet i svezan i pošpotan. I paki kada mu bilo drago, to jest Samsonu, tada se je rastrgnul i svoje neprijateļe pomastil. A takoje v konac veka jest kada on v svojem velič(a)stve[979] i krěposti k sudu pride, kada jure bude věk zali na neprijateļeh H(rsto)vih tre učini pomast proti svojim neprijateļom, toga nijedno pismo i ni nijedan jezik ne more ispraviti. Zač bi v to vrime ńega neprijateļi vse muki trpeli, nere lice tako srditoga sudce i mastiteļa gledali. Zač im tada reče: "Idite vi, prokleti, [75b] va ogań večni!" Prijateļom reče: "Pridite, bl(aže)ni, i primite plaću večnu." O, dobri Is(uhrst)e, daj nam tebe tako ļubiti i služiti[980] da b(i)smo to bl(agoslove)nje ot tvoga glasa mi zaslužili ot tebe slišati! Am(e)n!

Ot Is(us)a k stlpu privezanja[981]

V prvom razdelu slišasmo kako je bil pošpotan ot Ijudej i oči mu zavezali. A zda slišimo kako k stlpu bil privezan, kada su pak jure bili vsu celu noć stratili ob ńem v špotu, tada su ga za jutra tudje pred Pilata popeļali suda k sudu. I kada je Pilat ot tužbe

[978] Graf. *ijuděiske*, grafem <ě> zapisan prema crksl. tradiciji na mjestu glasa /e/. Tako i dalje u svim primjerima ove riječi.
[979] Graf. *velič'stve*.
[980] Graf. pogr. *služiži*.
[981] Početak XX. poglavlja.

proti jemu ku činńahu ih uprašal, tada oni rekoše da jest č(lově)k proklet i da izvaja v blu[76a]d ļudi i s pravoga puta, ne li [v] židostvi, naj i po vsej Galileji[982]. Tada uslišav to Pilat, da běše z Galileje, posla ga k Irudu, zač k jego sudu pristojaše. I v ta d(a)n[983] učinisteja prijazan meju sobu Irud i Pilat, zač prija toga bihota meju sobu vraždena neprijateļa. Irud ne běše H(rst)a nigdare prija videl, ali běše mnogo ob ńem slišal i zato jego priš(a)stje[984] velě se radova se. Jere mńaše da bi on čarodejnik bil i niko čado ot ńega želiše viditi. I kada ga Irud o mnozih ričih upraša, tada je on mlčal tako da nijednoj ńega riči ni odgovoril. I videći to Irud [76b] mńaše da bi ne imel prave pameti, smijav ńim i oblk ga na smih v bele svite i tako ga posla k sudcu Pilatu, vladice, reki da na ńem ne nahajam krivińe k semrti. Irud ni vide[l] ča bi tim menil da ga je oblkal v bele svite, jere to D(u)h S(ve)ti skritje učini jere tim ukaz(o)vaše i nevinnost H(rsto)vu. Jere kako skozi Kajapu dal videti[985] jest ńega semrti progovorenje, a takoje skozi Iruda u(ka)zal jego nevinnost. Tada paki Pilat upraša židov i imaju li na ń ku krivińu za ku bi ga na semrt osuditi mogli. A oni tri vině[986] na ń slagahu i otvećavaše pred vsěmi. I rěše: to jest rekal [77a] da more ta hram B(o)žji ruku učińeni i razbiti i po trih dneh ini postaviti ne ruku učińeni. I takoje jest to rekal da bi dan ne bilo dati c(esa)ru rimskomu. A paki hvalil se je da jest kraļ židovski. Prvi dva krivińi držal je Pilat za nepodobno, da ot tretega je priležno ispitoval žač podložil c(esa)r žido(v)sko kraļestvo rimskomu c(e)s(a)rstvu i ļudi židovski v to vrěme nimahu kraļa razvě c(esa)ra. A Pilat běše ot c(esa)ra postavļen nad židovi. I zato ako bi se bil gdo narekal kraļem židovskim, toga bi preslišati ne mogal, na Is(us)h(rst) jest rekal da c(e)s(a)rstvo jego ni ot sega s(vě)ta. I to Pilat [77b] uslišav i takoje na tu klevetu ni maril nišće. I tada mišļaše Pilat kako bi gniv židovski utišal. I mńaše se jemu da bi ga podobno kaštigati, tim hoteć utišati židove da bi smrti jego ne želili i tako da bi ga veće ne krivili, da bi ne rekli da ih kletnoj tužbi ili suda ni zadovoļe uči[n]il. Tada sluge Pilatove H(rst)a fruštahu i udarovani buduće pinezi ot ipokriti i licomerniki da bi ga veće i kruće bili.

[982] Graf. *galiľěi*, grafem <ě> zapisan prema crkvsl. tradiciji na mjestu glasa /e/.
[983] Graf. *dn'* s titlom zapisana nadredno.
[984] Graf. *priš'stie*.
[985] Graf. pogr. *vireti*.
[986] Graf. *vině*, vjeroj. dualni oblik upotrijebljen umjesto pluralnoga. Ako je riječ o starijem pluralnom obliku, moguće da je grafem <ě> zapisan umj. glasa /i/, a ako je riječ o novijemu obliku, onda umjesto glasa /e/.

Ahior privezan k drivu. K(a)p(i)t(ul) 6 v kńigah Ijudite

To fruštanje H(rsto)vo bilo je znamenano nigda skozi kneza Ahiora, koga bihu privezali k drivu sluge Olofernove. Ahior privezan jest [78a] k drivu ot slug Olovernovih, a Is(us)h(rst) privezan jest k stlpu ot slug Pilatovih. Ahior za pravdu ku je govoril bil jest privezan, a H(rst) za pravdu ke je učil ih bil je fruštan. Ahior bil je privezan zato da ni hotel govoriti Olofernu za ļubav krivo, a H(rst) bil jest svezan zato da je kaštigal židove ž ńih zlobe. Ahior bil je svezan da jest sl(a)vu B(o)žju veličil, a Is(us)h(rst) jest fruštan zato da je ime o(t)ca svoga oznanoval.

Lameh jest bjen. Čte se 3 4 k(a)p(i)t(ul) Jezena

Znamenati pak jest da jest dvoji narod H(rst)a fruštal. A to je skazano bilo po dviju ženu Lamehovju[987]. Bili sta dvi ž[78b]eni Lamehovi: Jedna se zvala Sella, a druga Jada[988]. A takoje sta bila dva naroda ļudi, to jest pogane, židove. Sella, Jada, ti sta fruštalě muža svoga slovi i ranami. A takoje pogane i židove jesu fruštali svoga Spasiteļa, pogane su ga fruštali biči i šibami, a židove jesu ga fruštali jazikom i slovom.

Job[989] kaštigan ot djavla ranami, a ot žene[990] slovi. K(a)p(i)t(ul) 2 v kńigah Jobļih

To takoje kaštiganje na Is(us)h(rst)i po dva zakona stvorilo se je, ko je nigda bilo znamenano na b(la)ž(e)nom Jobi. B(la)ž(e)ni Job bil jest kaštigan dvima bičema zač djav(a)l Sotona bil ga je bjenjem, a žena paki slovi. Ot bjenja djavlskoga to je trpel [79a] na teli, da ot bjenja jezika imel je smućenje na sr(d)ci. Ni imel djav(a)l na tom zadovoļe da ga je kaštigal na teli zvan, da i ženu je trapil, hoteć razniti vnutri v ńem ńega s(r)dce. Takoje Židovom ni bilo zadovoļe da je H(rst) bjen bil biči, da jošće su ga takoje bili oštrimi slovi. Od pet do vrha glave na b(la)ž(e)nom Jobi ni bilo mesta zdravago, takoje na teli H(rsto)vi ni bilo nigdire cela mesta. I čim godje bilo mlajše i plemenitejše telo H(rsto)vo, tim je bila veće gorčejša i težša jego bolizan. O, č(ově)če, vspomeni se koliku je muku H(rst) za te trpel i ne davaj duše svojeje v pogibeļ! Poslušaj i pogledaj, jesi li

[987] Graf. *lamehoviju* sa skupom <me> zapisanim sa strane na margini.
[988] Graf. *iada*, može se čitati i kao *Ijada*. Tako i dalje.
[989] Graf. *iob'*.
[990] Graf. *ženě*.

videl kadi t(a)ku muku ili slišal kakovaja [79b] bila muka našega G(ospo)dina Is(us)h(rst)a. Misli ob tom k[a]kovu[991] ļubav jest H(rst) k tebi imel da je za tvoji spasenje t[a]ku[992] muku trpel. Jesi li jemu zadovoļe zato hv(a)le i službe vzdal? Vse to dobro ko si učinil po [v]se[993] dni tvo(je)ga[994] života ni ravno zaslužila[995] najmańše kapļe krvi jego prolijanja. Ne dviži se tada da bi se ot ńega udaļil, da pače malo potrpiti, ne stužiti se i na krv H(rsto)vu misliva očima vzgledaj. I žlkost tvoju[996] s krvju H(rsto)vu smišaj i bude ti vse slatko ča godi budeš trpiti. Potrpi v tom životi malu kaštigu da se izbaviš [v] buduće vrěme večne[997] pogibeļi. Želej ot B(og)a da bi na tom s(ve)ti tako bil pokašti[80a]gan, da bi zaslužil po semrti bez muke vniti v c(esa)rstvo nebesko. O, dobrotivi G(ospo)d(i)ne Is(us)h(rst)e, rači nas v tom životi raniti tvojim bičem da bismo po semrti bez prgatorije[998] okušali sladkosti na nebeskih! Amen!

Tak je H(rst) trnjem korunovan, i purpiru črvļenu oblečen[999], i trstju bjen, i davana mu v ruke, i pošpotan govoreći: "Zdrav, c(esa)ru ijudejski!"[1000]

V prvom razdelu slišasmo kako je H(rst) bil fruštan. Potom pak slišimo kako je bil trnjem koronovan. Pilat je zapovidal slugam da bi ga tepli, da židove im bihu pinezi dali da bi ga kruće i veće, dlgļe bili. Biše zakon običa[80b]jni najveće 40 ran dati, da židove su tako načinili bili da bi H(rst)a bez čisla ranili. I to im jošće zadovoļe ni bilo, da ga bihu bez čisla ranili i predlgo bjen, da jošće paki izmisliše novu muku, da bi ga trnjem korunovali i jemu kako kraļu špotajući se klańali. I velič(a)stva kraļevskoga, to rekuć na črvļenoj purpiri i na palici ku jemu v ruci davahu. Običaj běše kaštigati nike zlidrěvce, ali ne běše po pravom zakoni da bi č(lově)ka trnjem koronovali. O, mrski židove, nahajači novih zlob, kakove zlobe i trpeti budete novih promin muk. Zač gdo izmisļa nove zlobe činiti, vazmut v pakli muke [81a] nove i neslišane. Tu je meru ku merili budut, vzměrit se im i mnogo pridano veće zač se ih muka nikoli ne iskonča. Kada su jure paki Is(us)h(rst)a

[991] Graf. *kkovu* bez title ili apostrofa.
[992] Graf. *tku* bez title ili apostrofa.
[993] Graf. *se* za *vse* kako je u češkome predlošku: *po všě dni*.
[994] Graf. *tvoga* s titlom.
[995] Graf. *zaslužěla*.
[996] Graf. pogr. *vvoju*.
[997] Graf. *večně*.
[998] Graf. *prgatorie* sa skupom *or* zapisanim nadredno.
[999] Graf. *obl̃ěčen'*.
[1000] Početak XXI. poglavlja.

tepše izmučili, nisu ga va veće razve odeli ga plašćem črvļenim, to rekuć purpiru obstrli ga. Običaj jest do purpira jest na vzveličenje kraļestva, i zato su za pošpotovavanje takov plašć dali jemu. Drugo, kraļu pristoji zlata kruna, a mesto te krune jest vtlačena trnova koruna. Treto, ka kraļu zlata palica, a mesto toga jesu mu dali trst v desnicu. Pristoji ka kraļevs[k]oj[1001] časti poklańanje, a Is(us)h(rst) bil jest s poklańanjem pošpo[81b]tan. Običaj jest da kraļu kraļeve dari davaju, a mesto tih dari daju Is(us)h(rst)u poličnice i pļuvanje. Tepihu takoje glavu jego trsjem vtiskajuće jemu trnje glavu ot te krune. O, prenečistivi židove, zač ste tako vašega kraļa plemenitoga nemilostivo bili, ki je često krat vam pomoć i dob(a)r svet i uredbu na koj se vi niste vspomińali. On biše nigda oštre bodļivosti pod vašimi nogami ugladil, a vaša je okornost ostrim trnjem glavu jego probola. On je milost ukazal vašem stupalom i stupinam, a vi nemilost učiniste nad glavu jego. On je zahranil [82a] rizi vaše 49 lět bez[1002] pohabļenja, a vi ste zvlkli š ńega vlašće rizi jego s velikim špotom. On je rane pripustil za vas na paraona i na Jejupat, a vi ste ga ranili i fruštali. On je skozi Mojseja, a za vas slamal krunu kraļa paraona, a vi ste vžgneli na ń krunu trnovu. On je vse kraļe zem(a)ļske pred vami bil ponizil, a vaše nehvalnost jemu kako kraļu jemu špotajući se kl[a]ńala. On je vas počtoval nada vse[1003] narodi, a vi ste ga posramili skozi mnogo špotanje. On je preč(u)dno premogal vaše neprijateļe, ki su pred jednim slovom 1000 ih bižalo i dva vaša 2000 tu ih [82b] pudilo. A vi ste mnogo tisuć proti jemu samomu sabrali, dvoj narod proti jednomu č(lově)ku jeste spravili. Kako je tel jedan na 1000, a dva sta zapudila. Dvi 1000 razve da je sam B(og) to tako hotel. I zato se je tako stvorilo. Oda kada ga vaš v(a)s zbor mogal bi samoga H(rst)a vneti razve da je sam B(og) O(ta)c v ruci vaši dal.

Atemen, ka je krunu s kraļeve glave snela i na se ju položila i po licu ga je bila. K(a)p(i)t(ul) 9 Ezre 2

To pošpotivanje ko je na H(rsto)vi korunovanji učińeno bilo je nigda znamenano na Appemeni, ko je bila jednoga kraļa žena. Ta ista Appemen [83a] kraļevu krunu vzamvi z glave i postavila ju je pred kraļem na svoju glavu. A takoje su H(rst)a krune, to rekuć ž ńega časti svlkli, a ńega trnovu krunu korunovali zloboju. Appemen jest svojima

[1001] Graf. pogr. *kralevsoj*.
[1002] Graf. <z> zapisan nadredno.
[1003] Graf. *nadavse* zapisana dvaput pa drugi put precrtana.

rukama kraļa poličnice davala, a to je rad trpil ne hoteć je razgnevati. Tako jest kraļ nebeski trpil poličnice i zaušnice tre ni proti ukazal nijednoga srda. Kraļ tu svoju ženu Appemen jest tako vele ļubil da vse ča mu je učinila, vse je v glavu obratil i pokorno je trpil. A Is(us)h(rst) jest židove mnogo veće ļubil i ot ńih je veliko protiv(a)nstvo s veliku pokoru trpil.

Semej, ki je sramotu činil [83b] **kraļu Davidu. K(a)p(i)t(ul) 16 kń(i)ge c(esa)rske druge**

Tu pokoru H(rsto)vu běše nigda znamenal David, ki je tako ot krivago Semeja mnogo zla pokorno trpil. Simej jest metal na Davida[1004] kamenje i drvo i blato. Takoje židove jesu metali na H(rst)a dlani trnjem i pļuvanjem. Simej je nazival Davida č(lově)ka krivoga i muža djav(a)lskoga, a židove su H(rst)a naziva[li] krivca i idokletca. Abiaj hoteše Semeja[1005] ubiti ale D(a)v(i)d ni ga dal. A anj(e)li takoje bili bi pobili H(rsto)ve neprijateļi ale o[n] ni dopustil. Zač běše prišal Is(us)h(rst) na sa s(vě)t da bi za naše grihi smrt trpil i da bi nas smiril skozi svoju krv s B(ogo)m [84a] o(t)cem. Ni bil na sa s(vě)t prišal kogo ubil, na da bi mir učinil meju B(og)om i meju č(lově)kom. Nere on jest ot židov bil nemilostivo[1006] bjen i tako špotno i tako ot ńih posramļen.

Kraļ Amnon, ki je učinil sramotu poslom Davidovim. K(a)p(i)t(ul) 10 kń(i)ge c(esa)rske 2

I zato znamenano jest na poslih Davidovih, kih je kraļ amonitski tako nepočteno posramil. Jere běše D(a)v(i)d poslal posle[1007] ka kraļu Amnonu da bi mir učinili. Kim je kraļ Amnon sukńe urezal dari do bedre i takoje bradu. Tako je B(og) poslal na sa s(vě)t [sina][1008] da bi mir učinil, a židove su ga svlkli ž ńega svit, a bra[84b]du skubli i vsu slinami opļuvali. Is(us)h(rst) běše prišal hoteć učiniti mir meju B(ogo)m i č(lově)kom, koga za 5000 lět ni dan ni mogal učiniti. Pogane kada mir učine, tada izlivaju krv, da

[1004] Graf. pogr. *daviida*.
[1005] Prvotno zapisano *davida* pa zatim prekriženo.
[1006] Graf. pogr. *nemilistovo*.
[1007] Graf. pogr. *povse*.
[1008] U češkom predlošku na tom mjestu *syna svého*, što očito nedostaje u hrvatskome tekstu.

židove vodu. A Is(us)h(rst) jest izlijal tako vodu kako[1009] krv da bismo tim tvrdje i brže shranili ta mir, ki je on učinil. Pogane izlivaju krv ot živine, a židove izlivaju vodu rěčnu. Da Is(us)h(rst) jest izlěval krv i vodu ot svojego vlašćega boka. O, dobri Is(us)h(rst)e, nauči nas ta mir udržati[1010] i shraniti[1011] i da bismo s tobu va věčnom miru zaslužili prebivati!

K[a]ko[1012] Is(us)h(rst) s(e)be križ nese[1013] k(a)p(i)t(ul)[1014]

[85a] V prvom razdelu slišasmo o Is(us)h(rsto)vi koru[no]vani, a potom slišimo o ńega križa nesenji. Kada je bil Is(us)h(rst) bjen i pošpotan i korunovan, ispelal ga je Pilat van k ļudem da bi ga videli kako je krvav ot ran i ot velika bjenja[1015]. A to zato učini da bi utolažil ih zlost da bi se na ń smilovali i da bi ne želili jego semrti. Ali oni na ń kako psi skršdahu tre vsi zvap[iej]e[1016]: "Progni ga, propni ga!" Želěje Pilat osloboditi i izneti ga iž ńih ruk. Tada je rekal da im hoće jednoga ot svezanih svobodna pustiti. Tada su oni prosili da bi pustil Varavu l(o)tra, da Is(us)h(rst)a jesu želili [85b] da bi ga dal k raspetju[1017] križa. O, nemi[lo]stivi židove, zač niste mogli togo osloboditi, ki je vas oslobodil ot svezanja[1018] vavilonskoga? Uzriv to, Pilat da nišće ne pomnkivaju zlobu, da pače biva veće metenje. Tada umi ruci svoji da bi skozi to ukazal da ni dlžan, nije kriv v krvi H(rsto)vi. Tako čińaše v tajně Duh S(ve)ti skozi Pilatovo umivanje da H(rst) ima umriti nevinan i pravd(a)n. A žena Pilatova je rekla da je mnogo ot H(rst)a videla va sni videla i želela je da bi pušćen bil zač jest pravdan č(lově)k. A to djav(a)l čińaše zato rekuć želeje[1019] da bi jure Sin [86a] B(o)žji muke i semrti ne[1020] imel da bi tako razbil i iskupļenje č(lověča)skoga roda. I jest Pilat toliko veliko stal za H(rsto)vo osvobojenje, ko se vse djav(a)lskim navodom čińaše da je hotel kako i ńega žena učiniti kako běše skozi Adama i Eugu učinil pogubļenje č(lověča)skago roda. Zač djav(a)l znaše ot s(ve)tih

[1009] Graf. *k'ko* s <k> zapisanim nadredno.
[1010] Graf. pogr. *uzdržali*.
[1011] Graf. pogr. *shranili*.
[1012] Graf. *kko* bez title ili apostrofa.
[1013] Graf. *něse*.
[1014] Početak XXII. poglavlja.
[1015] Graf. *b'en'ě*.
[1016] U rukopisu mrlja na kraju riječi.
[1017] Graf. *kraspetiju*.
[1018] Graf. *otsvezanině* s grafemom <t> zapisanim nadredno.
[1019] Graf. *želee*.
[1020] Graf. *ně*.

o(ta)c ki běhu v tamnostnih mesteh da se raduju i nadijaše se da je ima H(rst) skozi svoje mučenje i semrt izbaviši. I zato je hotel razdrušiti semrt H(rsto)vu vladateļem. I takoje ostnom svojim, rekuć ženu jego hotel ga je veće k tomu prinuditi. O, kako jest prelastiv ostan d[ja]vlov žena lastiva, skozi ke djav(a)l [86b] tako lastivo po[d]bada k različnim zlim delom. Potom pasku sluge Pilatove purpirnu rizu ž ńega svlkli i v ńega svite s kih su ga bili prija svlkli, v te su ga bili vaspet oblkli. I vložili križ[1021] na rame jego da bi ga ponesal. A to su vse učinili k ńega vekšemu poniženju zač v to vrěme križno to drivo govoru prokleto. I zato ga ni hotel nesti nijedan [ot] Pilatovih slug ani takoje ot židov nigdare ga ni hotel ponesti. Križ, ki je tada bil imenovan za prokleta i sramotna, a ta je sada skozi smrt H(rsto)vu bl(agoslove)n i sl(a)v(a)n. I ki běše ta da za oběšenje zlotvorac i muka za lotre, da sada pišu na čelih b(i)skupom[1022] [87a] velikim i kraļem i c(esa)rom. I na kom prija zlotvorce, tovariši djavli, bivahu obešeni[1023] i jure skozi[1024] križ djavli bivaju mučeni i prognani.

Isak nese drva na sebi. K(a)p(i)t(ul) 22 v kń(i)g(a)h Jezena

To H(rsto)vo križa nešenje bilo je davno zname[na]no na Isaki, Avramļem s(i)nu. Isak ta je na svojiju[1025] ramu drva nesal na kih ga jego o(ta)c B(og)u prikazati hoteše. A takoje H(rst) nesal križ k raspetju na svojiju pleću na kom ga narod židovski prebiti hotiše. Isak paki skozi anj(e)lsku pomoć ot semrti jest isprošćen. I ov(a)n čisti dani meste ńega jest prikazan, da za H(rst)a ni ov(a)n, ani ono stvorenje za ń ni trpelo, da on je sam vse trpil i za n(a)s je bil prikazan. [87b] Isak slišav da ga hoće jego ot(a)c B(og)u prikazati i rekal jest da je gotov jego poslušati. Tako je S(i)n B(o)žji O(t)cu svojemu neb(e)skomu dari do semrti bil jest poslušļiv i k(a) vsemu je voļu priložil Otca voļi gotov biti. Zač O(ta)c i Duh S(ve)ti i S(i)n v tajně jesu svet su nebeskih imeli i sjedinivahu meju soboju da bi jednoga ot sebe na zemļu poslali za sp(a)s(e)nje č(lověča)skoga. I kada o(ta)c reče: “Koga pošļu i kto pojde iz nas? ”, otgovori S(i)n: “Az idu, pošļi me zač jesam gotov.” Tada Ot(a)c reče: “Snidi dolu na zemļu i s neprijateļi budeš prebivati i pokorno

[1021] Graf. pogr. *kril*.
[1022] Graf. *bskpum'*, graf. <u> zapisan nadredno iznad <p>.
[1023] Graf. *obešeni*.
[1024] Graf. *skozi* zapisana dvaput pa je drugi zapis precrtan.
[1025] Graf. *svoiju*.

trpi ča koli tebe bude ot ńih." I ta jest poslan v židove S(i)n B(og)a živago i prebival jest v židos[88a]tve. I nisu mu otpustili da tegno jest pogubļen ot židov.

Ditić ot v(ino)grada[1026] jest ubjen i izvržen van iz vinograda ot delatel k(a)p(i)t(ul)

To je menil[1027] H(rst) v(a) jednoj pritči ku kaže židovom ko sjedinanje i povidal jest reki: "Č(lově)k jedan nasadi vinograd i okolu ogradila i okopala, i v ńem stvori tisk[1028] i vda ga delateļem. I va vrime ploda, posla slugi svoje da bi plod sabrali. A oni je jamše, nikih biše i nikih ubiše. I uslišav to g(ospodin) vinograda i posla inih slug veće nere prija. A oni i tim stvoriše kako i prvim. I naposlija jest [88b] im poslal s(i)na svoga jedinoga jeda bi se ustudili ńega ubili. Koga delateļi jamše iz vinograda, izvrgše i težšu su ga smrtju umorili ńega sluge." Skozi ta vinograd znamenavaju se židove ili zasada židovska. A skozi granju ili plot zid jerusolimski i stražu anj(e)lsku, a skozi tist znamena se crk(a)v Solomunova, a skozi trsi oltar obeti i oferta. Slugi poslane jesu proroci G(ospod)ńi, kih su različnimi običaji smućevali i ubijali: Isaiju pretrli, Jeremiju kamenovali, Jezekiji moždani izbili. I ta[89a]koje s vědri moždane v glavi vivrteli. Tada je jure najposlija poslal svoga Sina jedinoga Is(us)h(rst)a i jesu mu učinili okorniju semrti veće nego inim, križ jego jesu na jego pleći položili, izvrgli su ga van iz vinograda, to rekuć vani ga iz Jerusolima ubili. Dvoji ļudi bihu ki su H(rst)a ku bjenju pelali, to židove rekuć sr(d)cem, a pogane ki su paki to delom učinili. Dva muži ka sta nosili plod ot vzļubļenja zemļe a na pustińu. Ti su bili zaznamenani nigda skozi dviju špiju ka sta plod ot vzļubļenja [89b] zemļe, a s(i)nom Iz(drae)l(o)vim v pustińu. Skozi plod znamenaše se Is(us)h(rst), S(i)n B(o)žji, zač skozi tih dvojih ļudi bil je veden van z Jerusolima Kalvarije. Skozi ta plod okušahu sini Iz(drae)l(o)vi dobrote ot vzļubļene zemļe, a skozi učenje H(rsto)vo moremo mi znamenati nebesku slatkost. O, preslatki Is(us)h(rst)e, [p]u[j]ć[1029] nam toga da bismo te tako na sem s(vě)ti ļubili, da bismo s tobu v budućem věku va veki prebivali!

Muka izļubļenoga Is(us)h(rst)a[1030]

[1026] Graf. pogr. *vtgrada*.
[1027] Graf. *menil'* sa skupom <ni> zapisanim nadredno.
[1028] *I vnem stvori tisk* zapisano na donjoj margini.
[1029] Graf. *učî*; vjeroj. prema češkome *pójč* u značenju 'udijeli, daj, pruži'.
[1030] Početak XXIII. poglavlja.

V prvom razdelu slišali smo kako je H(rst) svoj križ nesal. Potom slišimo kako je [90a] za svoje ubojice B(og)a Otca prosil. Celu noć i cel dan špotanjem i posměvanjem i bjenjem bil jest umlednen i da toga brvna tlsta sam ni mogal ponesti. Tada zadeše jednomu imenem Simunu Kurinejsku da bi pomogal H(rst)u ńega križa nositi. I kada pridoše gori k(a) K(a)lvariji i videći ga da ustaje, i dali su mu piti. A pitje tudje vipravuje križno octa i žlči smišana i vina s mirru. To pitje zloba židovska běše tako H(rst)u namišala kako běše prija onih prorokovano psamistom. I tada ti sluge i vitezi položiše križ na zemļu i svlkše H(rst)a naga. I tada su ga raspeli na ńem, prvu r(u)ku čavli pribiše, a drugu konopom pritegnuše [90b] k drugoj vrći pribiše, a noge su takoje konopom pritegnuli i jedněm čavlom obji nozi pribili. I to raspetje G(ospod)in vspomina v ps(al)mi[1031] i di: "Prigvozdiše ručě moji i nozi moji i sačtoše vse kosti moje." I kada Is(us)h(rst) trpiše tu priokornu teškoću, tada je ukazal im svoju milostivu ļubav jere za ńih svoga Otca prosil, priklad dal da bismo neprijatele ļubili. Zač kada mi naše neprijatele ļubimo i za ńih B(og)a prosimo, ukazujemo v tom da jesmo s(i)nove B(o)žji i brati H(rsto)vi. Zač jest tomu i učinil da bismo neprijatele ļubili i da bismo mogli biti s(i)nove Otca jego, ki jest na nebeseh. Jere to jest mala rič ļubi[91a]ti dobrotvorce i prijateļe, da velika rič jest ļubiti protivnike i neprijateļe. I tada ga na zemļi ka križu pribiše tre ga tako gori s križem živa vz[d]vigoše. I ta molitva, ka je ot H(rsta) na križi rečena, ta bila jest znamenana na Tavuvili i na Uvali. I ta sta bila brata i bila sta sina Lamehova, ka sta našla meštriju, jedan kovačiju, a drugi gudenje.

Uval i Tatuvil. K(a)p(i)t(ul) 4 kń(i)ge Jezenis

Jere kada Tatuvil ot mlata železnoga zuk čińaše, tada Uval ot moga zuka železnago notu nahajaše. Sada na toj noti i mlatu kovanja priravnivamo H(rsto)vu molitvu i raspinajućih kovanje. Zač kada ra[91b]spinateļi H(rst)a k(a) križu prikavahu, tada Is(us)h(rst) preslatku notu za ńih o(t)cu vspevaše reki: "Otče, otpusti im zač ne vide ča čine i ne vide da ja tvoj sin jesam." Koga su raspeli zač da bi bili videli židove i pogane da Is(us)h(rst) jest Sin B(o)žji, nigdare ne bi raspeli kraļa slave i ni bi se jemu špotali. I takove[1032] sladkosti běše ta preb(la)ž(e)na nota da v tu uru je se obratilo ļudi tri

[1031] Graf. pogr. *vspsmi*.
[1032] Graf. *takove* sa skupom <ko> zapisanim nadredno.

tisuće. Podobno su bili židove zaznamenani skozi obrětenje kovačke meštre zač su ta običaj propetje najprvo našli. Zač prija običaja ni bilo da bi č(lově)ka ka križu pribili na da bi bil konopom privezan i tako umrl. Na križi tako je dobro [92a] nahajač note znamenal zač on prvi bil ki je taku notu B(og)u zapel. H(rst) ni li razve za svoje propinateļe B(og)a prosil, na i za spasenje vsega s(vě)ta svojego O(t)ca jest radostno želil. A koliko ih za grih č(lověča)skoga roda prosilo da li ni skozi molitvi, ani skozi obete nisu uslišani bili. Da Is(us)h(rst) molil se je sa slzami i velikim gl(a)som i uslišan jest za svoju čast, ča je prosil, jest obdržal.

Isaija je(st) pretren na dvoje pili

To takoje raspetje H(rsto)vo Isaija jest znamenal i kaštigal zač su ga židove pilu drivenu na dvoje pretrli. A to semrt H(rsto)vu vele podobno zname[92b]nava jere su židove H(rst)a kako drvenu pilu na dvoje pretrli, to jest razdelili. A to da jest duša jego skozi križ razno razdelena ot tela, da ako su d(u)šu ot tela razno razlučili, da b(o)ž(a)stvo ot duše ili ot tela nisu razlučiti mogli. Zač b(o)ž(a)stvo ot tela mrtvoga ni otstupilo ani ot duše takoje nikore ni bilo otlučeno. Zač B(og) sina svojego ostaviti ni hotel, da za nas ga je na semrt račil dati. O, kako neizměrnu milostju O(ta)c nebeski nas jest ļubil da je tako drugoga sina na semrt za nas peļal! O, nedomnemo ļubļenje b(o)ž(a)skoga laskanja da jest dal drugoga sina za sini [93a] hlapove i krive! Kto jest kada videl tako podobno, ili kto jest slišal tako, ili kto more to ļubļenje naplniti praviti.

Moab prikazoval ili obetoval sina svojego

To ļubļenje B(og)a O(t)ca tako neizmerno nigda je ukazano bilo to spodobļenje na kraļi Moabi. Grad toga kraļa bil jest nigda obseden ot neprijateļ da ļudi ki v ńem prebivahu sahńihu ot glada, i žeje, i prepadenja, i mlednosti. A ta kraļ toliko je ļubil svoje grajane velmi da je za ńih svojego vlašćago sina B(og)u svojemu prikazav dal. I skozi ta grad sa s(vě)t [93b] znamenavaše, a skozi grajane č(lověča)ski narod měńaše se. Grad ta obseden běše ot naroda djav(a)lskoga pre[d] B(o)žjim prišastjem veće nere 5000 let. I vsi grajane bihu tako velmi zmledni da sami sobu toga obsedenja razpuditi[1033] ne mogahu.

[1033] Graf. prvotno pogr. *razpupuditi* pa je jedan skup <pu> naknadno precrtan.

Ali O(ta)c milosrdni i B(og) vsakoga utěšenja[1034] milostivo je pozrel na teškoću našega obsedenja[1035] i tako nas vele ļubil da je sina svojego na semrt dal da bi to obsedenje djav(a)lsko ot nas isprazdnil i nas osvobodil. Kraļ Moab jest sina svojego ofral za grajane i za prijateļe, ali je B(og) sina svojego dal za svoje neprijateļe [94a]. A ča jest ko bismo mi mogli jemu za take dari otdati i jego ļubļenje, razve tomu se učimo da bismo ga srcem ļubili da se ļubimo ga zač jest on nas prija vzļubil i teškoće našega obsedenja tako milostivo jest obzrel. O, milostivi Is(us)h(rst)e, nas nauči slatkosti věčnoga života želěti da bismo zaslužili v ńej v(a) v(ě)ki s tobu prebivati! Amen!

Kako sin B(o)žji sjedinano semrt svoju ukazal kada je videl Navhodonosor drivo veliko. K(a)p(i)t(ul) 4 kńige Danijela[1036]

V prvom razdelu slišali smo k(a)ko se je H(rst) na križi molil, a potom slišimo k[a]kovim sjedinanjem jest [94b] semrt svoju ukazal. Kraļ Navhodonosor videl jest va sni drivo veliko. To drivo jest menil Navhodonosor k mislu napisanu, ki dari do neba dotikaše, a lětorasli běše po vsem s(vě)tu razložil. Na d(u)h(ov)no znamenaše H(rst)a, c(esa)ra i sa s(vě)t budući koga je moć zvišena na vsa nebesa i po vsem s(vě)tu nada vsu moć sega s(vě)ta razširena. Vsi skoti i goveda bihu pod ńim, a ptice v ńem prebivahu i vsi ńega ploda uživahu i ńim se krmļahu. I tim se zadovoļe podobno menilo da se drži vse stvorenje na milosti H(rsto)vi. I prišad anj(e)l jest zapovidal to drivo podsići, a to [95a] znamenavaše da je imel H(rst) raspet biti. I rekal je da bi vse kite toga driva otsečene bile. A tim je meneno da su imeli vsi učenici ot ńega pobegnuti. I pričil je da bi vse listvje jego otepeno bilo, a tim je menil da budu vsa učenja[1037] jego ot židov ogrena i potlačena. Priminil je takoje da vas plod toga driva imel se je razplinuti, a to je menil da vsa H(rsto)va dela imela su židovom mrziti. Opet je rekal da vs(a)ka zvir i ptica pobeže ot ńega jere ni ot ļudi ani ot anj(e)la H(rst) ni imel pomoći. Takoje jest rekal da a<o>ko[1038] to drivo li imat podrezano biti, da zato li ima koren jego ostati v [95b] zemļi k plodu. A tim je meneno da ako li ima H(rst) umriti, da v semrti ni imel ostavļen biti, da pače ot mrtvih vstati. Premenil je Navhodosor, koga je napisanje to drivo menilo da ima va

[1034] Graf. *utěšenič*.
[1035] Graf. *ob'sedenič*.
[1036] Početak XXIV. poglavlja.
[1037] Graf. *učenič*.
[1038] Graf. *aoko* pogr. umj. *ako*.

okovah železnih i midenih zakovan biti, a tim se je znaminalo da Is(us)h(rst) ima privezan biti i čavli železnimi ka križu pribjen biti. I takoje jest bilo rečeno da ta kraļ ima pokropļen biti rosu nebesku mineći po pisanju jego naga kromě ļudi zvan prebivati. A tim se je znamenalo da Is(us)h(rst) zvan grada ima raspet biti i rosu nebesku skropļen biti, rekuć svoju vlašću krvju oblit biti. Takoje je(st) [96a] rekal da ta kraļ ima piću imiti kako zver mineći da Is(us)h(rst) ima napojen biti žlči i octa. Pričinil takoje da sr(d)ce jego s č(lověča)skim rodom ne imat obćiti i bude mu dano sr(d)ce zvireće mesto sr(d)ca č(lověča)skoga. To se je tim menilo da su židove H(rst)a kaštigali ne kako č(lově)ka, na kako govedo, ali kako črva jesu ga opļuvali i umučili. Ili da su židove ne kako židove s H(rst)om bili, ili prebivali, ili se držali, da kako goveda ili psi jesu proti jemu zubi škrštali. Tu je pričinil takoje da ob rečenom kraļi bilo bi 7 vrěmen zato da je muka H(rsto)va za 7 vrěmen kano[96b]nič(a)skih bil prodaļena. Takoje jest preměneno da je to bilo osujeno sudom danjem gl(a)sa, rekuć anj(e)la. I takoje bila takova rič i prozba s(ve)tih. I skozi toga měnilo jest da semrt H(rsto)va tako anj(e)lom kako s(ve)tim bila je potribna jere skozi ńu anj(e)l naplńen je kor, a s(ve)tih oslobojenje imelo jest biti. Jošće je pričinil da je skozi toga kraļa prišlo oglašenje vsakomu da B(og) previšńi g(ospod)uje nada vsimi c(esa)rstvi sega s(vě)ta, a tim se je měnilo da skozi učenje H(rsto)vo i sluh jego pozna sa s(vě)t B(og)a pravoga vsih v(ě)kov. Vrhu toga jošće da B(og) more dati to vsakomu č(lově)ku hoće, a ot toga tihoga ismě[97a]jenji H(rsto)ve mnozi jesu verovali jemu.[1039]

Jakov[1040] uslišav da jest živ sin jego i velmi se je vzradoval. A Marija vidući sina svojego da je ot mrtvih vskrsal i veću je radost imela ot Jakova. I stlmači pup rasrileni ili rastenje, a H(rs)t(o)va vera dan ot dne raste i vsuda razmaga ili umnožuje.

Ijuna vržen v more i požrt ot velike ribe kiti. K(a)p(i)t(ul) 2 kńig Ijuna pr(oro)ka

Pogreb H(rsto)v takoje jest znamenal Ijuna kada su jego vrgli s korabļa v more i velika riba kit poglti ga. Ijuna jest 3 dni i 3 noći bil v ribi kiti, a takoje Is(us)h(rst) jest bil dari do tretoga dne v grobi. Ko popisanje Ijune[1041] k spasiteļu pripodabļa [97b] v razdeli o

[1039] Nedostaje velik dio češkoga teksta, preostali dio 24. poglavlja, 25., 26. i veći dio 27. poglavlja.
[1040] XXVII. poglavlje.
[1041] Graf. *ijuně*.

B(o)žjem vskrěšenji se znamenava. O, směreni Is(us)h(rst)e, daj nam tvoj pogreb tako častiti da bismo ot tebe nigdare ne bili otlučeni v v(ě)ki! Am(e)n!

Is(us)h(rst) je(st) sašal pred pakal v tamnice k s(ve)tim o(t)cem[1042]

V prvom razdelu slišasmo kako je H(rst) ot [Jo]sipa bil shrańen. Potom slišimo kako je Is(us)h(rst) do pakla sašal. O devetoj godině kada je Is(us)h(rst) dušu pustil na križi i tudje se jest s boža[st]vjem[1043] i do pred pakla jest sašla[1044]. A pakal jest četver ili je tu 4 mesta paklena, to jest otlučnih k mukam, ditce nekršćene i tih ki se imaju očistiti i s(ve)tih o(ta)c. I v pakle pogibeļnih [98a] jest dim, ogań neugasli, obzrenje djavlov, strah tresući, črvi ki ne umirajući, tma gusta, zima preizliha, smrad predtutni, zavidenje štrašno, ustavļeno, prokletstvo, nebitje semrti, zaufanje iskupļenje, v(a)zda jesu na semrti, a nigdar ne umiraju, vazda muke obnavļaju, a nigdare se ne iskončaju. Do toga pakla nigdar ni sašal Is(us)h(rst), ani je ispelal ot tuda ke d(u)še. Nad tim paklom jest mesto ka se zove muka ditce nekršćenih i tu nĕst muka čutelna ili da jest muka malo škodna i radost imaju veliku ot dobroti B(o)žje. Velika radost te ditce i previšaje veliko vsih radosti [98b] sega s(vě)ta: I raduju se tomu da su Stvoriteļa svojego grihom ne urazili i da pred paklom pogibeļnih vazda budu bez pečali. Da kakov sud ot ńih B(og) učini, toga nijedan učiteļ ne more viděti, ani doktur dojti. Paki nad tim mestom jest muka tih ki se imaju očistiti i tu v toj prgatoriji jesu različne muke i mnoge bolězni. Jere ti ki služe grihom, tolike i take primu vs(a)ki očišćenje i muku. I muka[1045] tim more utišati i oblahčena biti skozi služenje i s(ve)tih mis, skozi molitvi, i post, i danja almozine[1046], i skozi otpustki i pokore, prijemanje i trpenje činećі. Ta ista muka ko je prgatorija [99a] ne more se izgovoriti jazikom, zač nijedna sega s(vě)ta muka ne more se k ńej pripodobiti praveći kakov jest razdel meju ogńem prgatorije i ogńem zem(a)ļskim. Pak nad tim mestom jest muka s(ve)tih o(ta)c, ko[1047] drugim imenem lona Avramļeva zvano jest. I va to mesto jesu nikada vhajali vsi s(ve)ti jere pred B(o)žjim rojenjem b(ě)hu pomrli i k tim

[1042] Početak XXVIII. poglavlja.
[1043] Graf. *božaviem*.
[1044] Nespretan prijevod češkoga predloška: *O dewate hodine kdyzz kryſtus na krzizzi duſſi puſtil yhned duſſie sgednana s bozzſtwim do przedpekle ſſtupila*.
[1045] Graf. pogrešno *maka*.
[1046] Graf. *almozině*.
[1047] Graf. <k> zapisan nadredno.

mukam Is(us)h(rst) jest sašal i vstupil. I vsih ki su v ńem bili, svoju silu je je ispelal. I tu je bila d(u)ša H(rsto)va ot godine jeje izšastja is tela dari do godine jego slavnoga vskrěšenja. Na videti nam jest ako je duša H(rsto)va bila ot tela otlučena, ali zato b(o)ž(a)stvo, ni ot d(u)še, ni ot [99b] tela, ni bilo otlučeno. V pred[pakli] u prav[a]dnih […][1048] b(o)ž(a)stvo sjedinano s d(u)šu ka je jure bila ot tela otdilena, a takoje běše sjedinano b(o)ž(a)stvo v grobi s telom mrtvim. Kada je Sin B(o)žji k prav(a)dnim o(t)cem všal, tada predivnoje b(o)ž(a)stvo jesu videli i vsu nebesku radost jesu tudje imeli. Jere diju ļudi kadi je papa, tu je i Rim, takoje gdi běše b(o)ž(a)stvo, tu běše i radost nebeska jere běše rekal Is(us)h(rst) razbojniku kada š ńim pněše na križi: "Zaisto tebi dim da budeš sa mnoju v raji." To o zem(a)ļskom raji nima vikladano biti, na [o] ogledanji b(o)ž(a)stva ima razumeno biti. Jere je d(u)ša razbojni[100a]kova z d(u)šu H(rsto)vu jest šla v tamnost k s(ve)tim o(t)cem i tu je videla b(o)ž(a)stvo sa inimi s(ve)timi. I kada su ti s(ve)ti uzreli H(rst)a, tada su radostno vsi vzapili reki: "Prišal si želěni želětelniče, koga je naše vzdihanje vapilo!"

Anj(e)l G(ospo)dńi kada je ka otrokom vstupil v peć. K(a)p(i)t(ul) 3 kń(i)g Danila[1049]

To je znamenano bilo na trih otrocih v peći vavilonskoj kada se je obratila vsa sila oganna ot zraka anj(e)lskoga va ohlajenje rose. I zato kada je sućstvo anj(e)lsko moglo otroke posr(e)d[1050] ogńa uvlažiti, a mnogo je veće mogal Is(us)h(rst) s(ve)te o(t)ce v tamnost[100b]i obeseliti. Jere da je G(ospo)din anj(e)la k(a) utišenju otrok poslal, a to je bil znamenal da hoće priti ka utišenju s(ve)tih o(ta)c k ńim v tamnost. I kako v peći babilonskoj běhu otroci čisti, a takoje v tamnosti běhu nevinni i s(ve)ti. Zač ki je imel priti v limb k s(ve)tim o(t)cem, najprija se je imel očistiti v prgatoriji, a potom jure k s(ve)tim o(t)cem v lono Avramļe[1051] vstupiti.

Anj(e)l B(o)žji jest pital Danijela v rovi lavovi pr(o)r(o)k(o)m Ambakukom. K(a)p(i)t(ul) 14 kń(i)gi D(a)n(ije)la[1052]

[1048] U rukopisu mrlja na ovome mjestu, a u staročeškom predlošku ovaj dodatak riječi *božastvo* nije zabilježen.
[1049] Graf. *danila* s grafemom <l> zapisanim nadredno, bez title; odnosi se na starozavjetne Knjige Danijela pa se može čitati i kao *Dani[je]la*.
[1050] Graf. <r> zapisan nadredno.
[1051] Graf. pogr. *amvralme*.
[1052] Graf. *dnla* s titlom.

To takoje jest bilo znamenano na Danijeli v rovi lavovi, komu je G(ospo)din poslal obed po proroci Ambakuki. Danijel běše vložen v rov lavov ot Bablońan dosnelet ga 7 lavi lačnih[1053]. Ali [101a] ga G(ospodin) shrani bez uraza lav i po svojem anj(e)lě piću jemu jest poslal. A takoje jest B(og) s(ve)te o(t)ce v adi pred [d]javli dlgo branil i predšad[š]e sam i božaskoju je sitostju napita[1054]. Toga su lava oni znamenali ko jest pakal ili ad jere je 7 lav v pakli, ko jest čislo vsih djavlov, biva nazvano 7mi djavli. Zač djavli č(lově)ka lakaju 7mi semrtnimi grihi, a tu jesu ih imena: zavidost, oholost, gněv, lenost, lakomstvo, obojstvo, ļubodějstvo. To ti jesu šipi djavļi i bran djav(a)lska, kimi hitaju proti č(lověča)skomu rodu, i saziju ju gradi pakleni i zatvaraju. Na ako si je pakal tako [101b] bil obsajen djavli, zato ga lěje[1055] Is(us)h(rst) svoju krvju brzo slamal.

Štruc, ki je pomogal svojemo mladiću [z] ztaklenice krvju črvkovu

To takoje Solomun bil znamenal nigda na štruci, koga je Solomun mlada bil zatvoril v staklenom sasudě. Štruc jest hotel svojego mladenca s toga zatvora izneti i letil[1056] je v pustińu i otuda je prnesal nikoga črvka, i stis ga nad staklenicu, razdrga je na dvoje. Takoje kada je krv H(rsto)va istišćena na križi, tada jest pakal zlaman kako i staklenica, a č(lově)k jest svobodan iz(a)šal. O, blagi Is(us)h(rst)e, rači nas [102a] pakla izbaviti milosrdno, i obarovati, i pokaži nam k tvojemu prebivanju častnim priti!

Is(us)h(rst) kako je premogal djavla, našego neprijateļa[1057]

V prvom razdilenji slišasmo kako je Is(us)h(rst) stare o(t)ce obveselil, a potom slišimo k[a]ko je kneza paklenoga premogal. Zato je Is(us)h(rst) č(lově)k stvoren da djavla premoći jest hotel. A to běše Is(us)h(rst) govoril narodom v(a) jednoj podobstvi reki: "Kada silni oružnik, to rekuć djav(a)l, strgal jest svojego dvora, to jest ada, v mirě jest vsa ča drži." A to je(st) ot starih o(ta)c razuměti. Ako pak pride silniji jego, to rekuć Is(us)h(rst), vse oružje jego vazme i ńega sveže. Djav[102b](a)l pred Božjim rojenjem tako je silan bil da nijedan č(lově)k na sem vsem s(vě)tě ki bi mogal dvor jego zlomiti.

[1053] Graf. *lažnih'* pogrešno umjesto *lačnih*.
[1054] Graf. *napitě*, gdje je grafem <ě> zapisan za glas /a/.
[1055] Graf. *lěe*. Riječ je o participu od glagola *levati* ili *livati* pa <ě> ne razješavamo.
[1056] Graf. *lětil'*.
[1057] Početak XXIX. poglavlja.

Doklě Is(us)h(rst)[1058], ki je ne li č(lově)ka, na B(og) i č(lově)k do dvora jego jest šal i premogal jego jest križem svojim.

Banajidas šal k lavu do čisterne[1059] i ubil ga jest. K(a)p(i)t(ul) 22 kń(i)g c(esa)rske 2

To je nigda Banajas skozi svoje sjedinanje bil ukazal, ki je ubil lava svojim prutom hoteć k čisterni priti. Takoje Is(us)h(rst) všal k djavlu do čiste[r]ne, rekuć do pakla, tre prutom, rekuć s(ve)tim križem, ubil ga je. A to jest to ko su davno slova pr(oro)č(a)ska[1060] měnila: žažal tvoj ili palica tvoja utěšista. Žažal se měni tu v tom mestě palica, ku č(lově)k hodeći nosi da bi se [103a] ńu podpiral i branil se psom. Tada je križ H(rsto)v palica, ku se podpiramo da bismo se ne prevrgli, ku pse takoje paklene ot sebe otganamo. Palica Is(us)h(rsto)va ubila jest lava paklenoga i tu palicu jest nam dal da bismo se[1061] mi ńu djavlu branili. Slišite, br(a)tja[1062], k[a]ko smo dlžni s(ve)ti križ počtovati, kim moremo premoći našega neprijateļa djavla. Jere kako je skozi drivo rajsko běše jel č(lově)ka djav(a)l, a to skozi drivo s križa jest Is(us)h(rst) jest djavla premogal. S(ve)ti križ velmi dlžni jesmo počtovati, koga B(og) vlašću svoju krvju jest pos(ve)til ili ga račil pos(ve)titi. Na križi nikada beše djav(a)lsko tovarišstvo, to rekuć zloději bivahu oběšeni, a jure skozi križ djavli jesu mučeni [103b] i otpujeni. Nigda skozi križ jame ili rovi osujenih bivahu naplńeni, a sada skozi križ biva veće čislo b(la)ž(e)nih. Križem ļudi nigda bivahu umoreni, a sada križem nemoćni bivaju ozdravļeni, a mrtvi vs[k]rěšeni. Skozi križ nigda kako pribavļaše se radost djav(a)lska, a sada skozi križ veseli se množastvo anj(e)lsko. Skozi križ zloději za svoja zala dela bivahu osujeni, a jure skozi križ grihi bivaju milos[r]dno otpušćeni. Križ nigda za voļu svoje vlašćine běše postavļen na mesti narejenom, to rekuć Kalvarije, ali sada za svoju s(ve)tost biva postavļen na oltari crkvenih. Nikada vs(a)ki č(lově)k lekniše se dotaknuti križa za ńega osramoćenje, [104a] a sada jure za voļu ńega slave kraļi i knezi jemu se klańaju. Moćnoga djavla, koga vsi, sa s(vě)t premoći ni mog(a)l, toga jure more s križem zagnati jedno dite. A tu moć dal jest jemu ta vitez silni, ki je skozi križ premogal djavla i strl jest jego rvanju semrtnu.

[1058] Graf. *ish* zapisana nadredno.
[1059] Graf. *čisterně*.
[1060] Skup <pr> zapisan nadrednom a zatim skup <čska> s titlom.
[1061] Graf. pogr. *dabisemose*.
[1062] Grafem <t> zapisan nadredno.

Samson, ki je rastrgal lava utaknuv ga na puti k(a)p(i)t(ul) 14 kń(i)g ijudejske[1063]

Vitežstvo H(rsto)vo takoje jest bilo davno znamenano skozi Samsona, ki je v vinogradih jengadskih rastrgal lava. Skozi moćnoga Samsona znamenava se moćni i silni Is(us)h(rst), kim je pakleni lav, to rekuć djav(a)l, moći svoje izbavļen. Samson greděše zato da bi v[104b]snubil ženu i na tom puti utaknuv se s lavom i ubil ga je. A takoje sin B(o)žji sastupivši s ńega na ta s(vě)t da bi se s č(lověča)skim rodom sprijaznil i vzļubil sebi v malženstvo. Samson prija ženu tamnitsku, a Sin B(o)žji meju vsěmi narodi izbral jest sebě židovstvo. Žena tamnitska jest lastivo Samsona prehinila, a takoje jest i židovstvo lastivo H(rst)a kaštigalo. Samson je svojih neprijateļ ńive, sijanje i vi(no)grade zažgal i protivu se im rijući vsim se je ubranil. Ali se je Is(us)h(rst) nad židovi najposlija mastil kada je vojskami rimskimi židostvo pobil. Tada je Samson znamenal H(rst)a najsilnijšega, ki je premog(a)l [105a] lava ļutoga a neprijateļa našega velikoga.

Kako je zaklal Jioh Eglona tlstoga, ki běše neprijateļ sinov Iz(drae)l(o)vih k(a)p(i)t(ul) 4 kń(i)gi ijudejskih[1064]

Takoje Jioh, ki je imel obi desnici i jest nikada H(rst)a znamenal, ki je tlstoga Eglona mečem probol, neprijateļa sini iz(drae)lskih. Eglon tlsti běše kraļ, a běše pretučan i pretlst, bran čineći proti židovsku i im teškoću[1065] tvoreći. Tada Jioh mišļaše kako bi ga skončal da bi sini iz(drae)lske jego teškoće izbavili. Tada pristupi k jemu na jego polaču kadi sěděše i livu ruku meč svoj v trbuh jego vbode. I pak je krěpko do konca v(a)s meč vbol i da bi se ti[105b]m salom tučnim tako zadal. I tu pustit meč v jego trbuh i uteče tja, i tako sini Iz(drae)l(o)ve ot takovoga neprijateļa izbavi. Eglon za svoj tlsti i široki trbuh znamenava djavla, ki ima preširoki trbuh, ki je tlst i rečen zato da je vse ļudi požiral zač v(a)s č(lověča)ski narod v ńega trbuh vhajaše. Da g(ospo)din Is(us)h(rst) jego trbuh probode kada je silu paklenu mečem[1066] svoje muke probol. Jere běše djav(a)l premog(a)l č(lově)ka skozi slatko okušenje jablke. I zato je Is(us)h(rst) premog(a)l djavla skozi gorko utrpěnje. Is(us)h(rst) dal jest nam priklad kako bimo se borili proti djavlu i proti grihom častnostvi i čistoće imamo premoći. Jere kako v nem[106a]oćeh protivnost

[1063] Graf. pogr. *ijurěiske*.
[1064] Graf. *ijuděiskih'*.
[1065] Graf. pogr. *teĉkoĉu*.
[1066] Graf. *mečem'* zapisana sa strane na margini.

protivnostju ulučena[1067] bude, tako v brani djav(a)lskoj grěhi bivaju premoženi čistoti trpěnja[1068]. Nijedan věnčan razvě ta ki se rije pravo, a nijedan se rvati ne more gdo toga nima. Zač hoće G(ospod)in da bi trpeli protivnosti i da bi zato vekši bili na n(e)b(e)s(ě)h ńih plaćenja. Dopušća takoje G(ospod)in da bi dobri nikada va sni bili izkušeni da bi takoje speći ńih plaće prebivalo. I čim č(lově)k ima veće i gušće rvanje, a tim veću plaću vazme. O, dobrotivi Is(us)h(rst)e, daj nam proti djavlu i proti grěhom tako rvati da bismo <za bismo>[1069] zaslužili, da bismo ot tebe korunovani bili věčno! Am(e)n!

Kako je Marija premogl[106b]**a neprijateļa naš(e)ga**[1070]

V prvom razdelu slišasmo kako je premogal Is(us)h(rst) djavla svoju muku. A potom razumějmo kako ga je premogla Marija milosrdno[1071]. Vse ča je Is(us)h(rst) na svojej mucě trpel, to je Marija mater ńim milosrdjem i srdačnim želěnjem š ńim jest trpela i nosila. Čavli ki su bili v(a) jego rukah i nogah, za voļu žalovanje probolo su ńeje s(ve)te prsi. Kopji ko je probolo rebra sina jeje mrtvoga, žalovanjem jest probolo srce materino. Trni bodļivo ki su glavu H(rsto)vu proboli, žalovanjem jesu sr(d)ce jeje ranili. Meč oštrih jazik ke je Is(us)h(rst) slišal srdačnim žalovanjem jest Marijinu d(u)šu prošal. I kako je Is(us)h(rst) premogal djavla svoju muku, tako je pr[107a]emogla nakup i Marija trpenjem žalostju. Oděninjem uružnim H(rsto)vu muku Marija se je obgradila i da se pripravļa k rvanji proti djavlu.

Ijudit[1072]**, ka je usikla glavu Olofernu. K(a)p(i)t(ul) 14 v kń(i)g Juditi**[1073]

Ona znamenana jest skozi Ijudit[1074], ka je premogla Oloferna kada se je protivila djavlu, knezu paklenoga. Judit[1075] běše oblkla v svite vesele i svetačne i ukrasila glavu svoju narejenem i nogi svojemi obuvenjem. A Marija se je oblkla v sukńu sina svojego

[1067] Graf. *ulučena* vjeroj. pogr. umj. *ulečena* (kako je u češkome predlošku) jer prema AR XIX, s. v. *ulučiti* značenja su: ‘postići, dokopati se, doznačiti, predati, razlučiti, odijeliti’. Samo zadnja dva značenja možda dolaze u obzir.
[1068] Graf. *trpěnič*.
[1069] Graf. *zabismo* vjer. suvišna.
[1070] Početak XXX. poglavlja.
[1071] Graf. pogr. *milosdrno*.
[1072] Graf. *ijudit'*.
[1073] Graf. *juditi*.
[1074] Graf. *ijudit'*.
[1075] Graf. *judit'*.

nešvenu i vrh toga i dela se je v plašć dvoj v kome je Is(us)h(rst) bil pošpotan. Jedan bil jest beli v kom je H(rst) ot Iruda bil pošpotan, a drugi črvļeni v kom je ot slug Pilatovih špo[t]ļivo pozdravļen. I dobro je Marija v plašć beli i črvļeni s(e)be [oděla][1076] [107b] jere jest jeje dragi sin vzivan bel i črvļen v pěsneh Solomunih, i tudje vsa jego muka priravnava se k snopu ili uzlu mirri, ki prebivati ima meju prsi ļubećej d(u)šu. Vse muke H(rsto)ve Marija[1077] jest priležno sabrala i skozi žalovanje žalosti stezala je ot ńih snop mirri. I ta snop jest mesto šćita meju prsi svojimi položila i takim je oružjem protivu našemu neprijateļu šćitila. V tom snopu mirre vse běše nakup svezano ča beše učińeno na muki jeje sinu preslatkomu. Meči, palice, kopja i ina oružja s kimi ga jemahu, světilniki goruće s kimi ga v vrti iskahu, teškoća, bolizan, tuga, troje moļenje, pot krvavi, anj(e)lsko krěpļenje, naroda na ń spravļenje , a vsih jednim sl(o)vom [108a] běše porazil, a vrativ k ńim ih silu i dal se je jati, a poznanje znamenja[1078], a zlo ļubļenje, a lastivo Ijudino[1079] pozdravļenje, otgovorenje H(rsto)vo milostivo, a okorno H(rsto)vo jetje a svezanja[1080], a uha ozdravļenja, a učeniki otběgnuti, svit otbeženja ot svojego dragoga Iv(a)na, židovsko radovanje i Anne[1081] uprašanje, polic ot slug biskupļih, a umiļeno H(rsto)vo otgovorenje, a troje Petrovo zatajenje, a jego obraćenje, a mnogo sudac pred kih je peļan i na ń klevetano, Ana, Kajapa, Irud, Puntanski Pilat, stlp, šibe, biči, pļuvanje, trst, konopi, križ, čavli, kopji, kruna, mlat, daska na koj běše titul, poličnice, za[108b]ušnice, protivļenje, pošpotanje, posměvanje, zavezanje očiju, govorenje ih: "Pror(e)ci nam, H(rst)e!", riz razdělenje, vlasi na sukńi, Irudove bele, peļanje k stolu sudca, umivanje ruk, purpirne rizi, san ženi Pilatove, pušćenje Varave ubijice, kričanje i vapal židovski, zopaćenje: "Propni ga, propni ga!", žeja H(rsto)va, ocat v sasudě, ocat s žlčju i žlkčeni trst spužvu, iosip i vino s mirru, moļenje H(rsto)vo, vapaj, slzi a razbojnika v milost prijatje, slova H(rsto)va na križi, Ivana i matere preporučenje, ispušćenje d(u)še H(rsto)ve, kopji Lonjina š ńega prozrenjem, izlitja[1082] krve i vode, satnik sa svedočastvom, tamnost slnca,

[1076] U nastavku rečenice nedostaje glagol; u češkome predlošku dolazi *oděla* ('odijenula'). Vidi AR s. v. *oděti*.
[1077] Suvišan grafem <e> na kraju riječi *mariěe*.
[1078] Graf. *znamenič*.
[1079] Graf. *ijudino*.
[1080] Graf. *svezanič*.
[1081] Graf. *annč*.
[1082] Graf. *izlitič*.

tresenje zemļe, razdrtje[1083] opone, razsedenje kamene, sha[109a]bļenje pupa k cr(i)kvi, otvorenje grobi a smrad, a gora Kalvarije, 30 srebrenih pinez za ke je prodan, zaupvanje Ijudino[1084] da krvju H(rsto)vu ni[1085] iskupļen. Timi i inĕmi H(rsto)vimi mukami Marija se je obgradila kako bojnica naša, svrgla je našega neprijateļa i potlačila. Tada se isplńevaše na ńej[1086] ukazanoga sjedinanje i proročastvo rečeno v S(ve)tom pismi: "Na aspida i vasiliska nastupiši ti, Marija, i lava i zmija ti potlačiš, to rekuć djavla[1087]. A ti, djavle, budeš nenaviděti stupala jeje ļudem škodeći, ali ona stare tvoju glavu muku H(rsto)vu tebe premogući."

Jagel, žena Abnĕrova probola je Sizara železom i ubila batom v zatiļak. K(a)p(i)t(ul) 4 kń(i)g ijudejskih[1088]

To takoje Jagel, žena Abnĕrova, bĕše zna[109b]menala, ka je Sizara v zatiļak železom probola. Sizara b(ĕ)še knez nad vojsku kraļa jabinskoga i trl je(st) s(i)ni iz(drae)lskije[1089] škodeći im i posilijući je svoju moću. A potom je bil proboden v zatiļak ot Jageli, a ļudi su iz(drae)lski bili oslobojeni ot ńega nemire. A takoje jest Marija oružjem križnim našego neprijateļa podbila.

Kraļica Tamar jest usikla glavu Tiru k(a)p(i)t(ul)

Kraļica Tamar, ta je takoje znamenala Mariju, ka je okornoga Tira, ubijicu, usĕknula glavu, ki je toliko želil č(lovĕča)skoga pogubļenja[1090] da se ni mogal nasititi č(lovĕča)ske krvi. I vsim otpovidaše i vs[a]kim kraļem škojaše i nijednomu č(lovĕ)ku ni otpustil i koga godje mog(a)l jati, tog[110a]a je krv prolijal. Tada ga je potlĕ jure kraļica Tamar želějući ga jeti. I jamši ga usĕknula je glavu jego i naplnila je kabal krve č(lovĕča)ske i ńega glavu je v tu krv vrgla govoreći: "Na, napitaj se jure zadovoļe te krvi č(lovĕča)skije, ku si tako vele želel prolivati jere kada si živ bil, nigdar se je nasititi nĕsi

[1083] Graf. pogr. *razdrte'e*.
[1084] Graf. *ijudino*.
[1085] Graf. *nĕ*. Grafem <ĕ> zapisan za glas /i/.
[1086] Graf. *nĕi*.
[1087] Citat Ps 90/13; vidi RCHRJ I. 2000: 92, 93, 273, 274.
[1088] Graf. *ijudĕiskih'*.
[1089] Graf. *izdlskie* s titlom.
[1090] Graf. *pogublenič*.

mogal.” Takoje djav(a)l, ki je ot početka[1091] s(vě)ta č(lověča)ski vraždenik bil i nigdare č(lověča)ske pogibeļi ni se mogal nasititi. Da kraļica nebeska skozi muku s(i)na svojego premogla je i v(a) věčnu pogibeļ ku on běše nam pripravil[1092], toga je nasitila. O, blagodětni Is(us)h(rst)e, sjedinaj nas tako tvoju pomoćju tako djavla premoći da bismo zaslužili v(a) v(ě)ki s tobu v t[v]ojej slave prebivati! Amen!

[110b] **Kako je Is(us)h(rst) s(ve)te o(t)ce iz pakla izpeļal**[1093]

V prvom razdelu slišasmo kako je djav(a)l premožen. Potom slišimo kako je č(lově)k is pržuna tamnice izveden. Na Veliki petak kada je Is(us)h(rst) na križi skončal, tada je tudje d(u)ša jego buduć s božastvom sjedinana i v pred[1094] pakal jest vstupila jere ni čekala do plne noći kako niki mne, na alě je tudje k utišenju uznikov pospěšala. Zač ako bi ki d(a)n(a)s svoga prijateļa mogal van i iz uze uzneti, i ne bi ugodno da bi do tretoga dne čekal. A takoje Is(us)h(rst), ki je na[j]věrniji prijateļ naš, ni nišće čekal, da tudje kako je svršil muku, jest posětil s(ve)tih o(ta)c v paklenom pržuni. A v tom jest d(a)n nam priklad ako hoćemo pomoći d(u)šam naših starijih, [111a] i prodlžujemo li mi s pomoćju, to nam ni drago. Zač toga oni čekaju s tešku teškoću jere ih neizrečenimi muče mukami. Niki sjedinavaju svojim prijateļom 30 mis služiti, a to dobro jest, ali bi užitačnějše bilo d(u)š(a)m da bi prvi d(a)n te mise bile svršene. Jere za 30 dni tamo čekati velě britko jest. A to tako budi razumeno da bi o v(a)s živih spomoženje d(u)šam. Kada je tako da im mi živi moremo pomoći, i zato spěšimo ča najbrže moremo ńim pomagati s prgatorije jere s pospehivanjem Is(us)h(rsto)vim běše obeseļenja d(u)še. Is(us)h(rst) ni tudje v ta d(a)n s(ve)te o(t)ce, da tamo je š ńimi buduć i svojim jeje slatkim prebivanjem obveselil. Na v nedělu o pol noći [111b] kada ot mrtvih vstal, tada je ispeļal van ot oblasti djavļe i oslobodil je.

Sini Iz(drae)l(o)vi, ki su ispeļani iz Jejupta Mojsějem

To takoje oslobojenje djav(a)lsko rečeno bilo nigda znamenano na porabošćenji jejuptajskom. Sinove Iz(drae)l(o)vi běhu velě stisnuti teškotu ot paraona i k

[1091] Graf. pogr. *počevka*.
[1092] Graf. pogr. *priprivil*.
[1093] Početak XXXI. poglavlja.
[1094] Graf. <d> zapisan nadredno.

G(ospo)d(i)nu su vapili s plačem[1095] za svoje oslobojenje. I smilovav se nad ńimi G(ospo)din i javil se je Mojseju v kupine gorimi i plnim ogńem, ali li je cela ostala i zelena. I poslal je G(ospo)din Mojsĕja k paraonu i skozi jego jest učinil s(i)nom iz(drae)lskim oslobojenje ot ńih svezanja. A takoje č(lovĕča)ski rod bĕše v(a) jetji[1096] kneza tamnostnoga i k G(ospo)dinu B(og)u za svoje otkupļenje velĕ cv(i)ļaše reki: "B(ož)e, k pomoć[112a]i mně pospĕši se! G(ospodin)i, prekloni nebesa tvoja i snidi i oslobodi nas. Zač jesmo ubozi i nemoćni i nišće ne imamo čim bismo se opravili i oslobodili. I spusti ruku tvoju s visokosti skozi ku bismo oslobojeni bili. Pošļi jaganca svojego, koga obĕtem smiren budu s tobu. Pošļi svitlost tvoju da bi t(a)me ot mene ottagnane bile. Pošļi pravdu tvoju da bi bili obrĕteni vĕrni proroci tvoji." Timi i inĕmi običaji vapijaše č(lovĕ)k k B(og)u, a G(ospo)din se nad ńim smilovav i jest jego tim običajem oslobodil. Sašad v kupinu gorimu bez uraženja, to jest v dĕvu Mariju bez skrušenja čistoti jeje. I G(ospo)din je[1097] porazil paraona i vse ļudi jego i sini I[112b]z(drae)l(o)ve je vpeļal v zemļu tekuću mlĕkom i medom. A takoje je Is(us)h(rst) porazil djavla i v(a)s jego zbor i ispeļal je(st) is pakla van s(ve)te o(t)ce k věčnomu nasićenju[1098]. I tu jesu pitani[1099] mlĕkom, to rekuć slatkim obzrĕnjem č(lovĕča)skim, suć B(og), i medom, to rekuć nad med tekući opatrenjem b(o)ž(a)stvenim. I G(ospo)din hoteći židove osloboditi, račil se je raspeti.

G(ospo)din je izbavil Avrama ot ogńa haldejskago[1100]. K(a)p(i)t(ul) 11 kńig Jezena

To takoje oslobojenje č(lovĕča)skoje B(og) jest sjedinal kada je Avrama patr(i)jarhu ot ogńa haldejskoga[1101] oslobodil. Jere Haldej Ur, to rekuć ogań čašćahu mesto B(og)a. I kada Avram po ńih voļi ni hotel stvoriti, tada su ga va ogań vrgli. Na da B(og) pravi [113a], koga je on častil, komu se je molil, ki ga milosrdno izbavil ot toga

[1095] Grafem <l> zapisan nadredno.
[1096] Graf. *veti* s titlama iznad grafema <e> i <t>. U češkome predlošku: *Též člověčie pokolenie od kniežĕte temnosti bieše u vězení*.
[1097] Graf. pogr. *se* umjesto *je*.
[1098] Graf. *nasiĉeniju*.
[1099] Graf. *pitěni*, gdje je grafem <ě> zapisan za glas /a/.
[1100] Graf. *haldĕiskago*; <ĕ> zapisan prema crksl. tradiciji. Isto vrijedi i za sve primjere ove riječi zapisane s grafemom <ĕ> za glas /e/.
[1101] Graf. *haldĕiskoga*.

ogńa. I tako kako je Avrama shranil bez zgorenja[1102], a takoje jest shranil i s(ve)te o(t)ce bez vs(a)kih muk. I kako je G(ospodin) izbaviteļ Avrama ot sažganja[1103] tre ga je učinil otca mnogih narod, takoje jest Is(us)h(rst) s(ve)te o(t)ce ispred pakla ispeļav i ka anj(e)lskim zastupom pridružil.

Kako je G(ospodin) izbavil Lota ot podvraćenja sodomskoga. K(a)p(i)t(ul) 19 v kń(i)gah Jezena

To takoje[1104] oslobojenje č(lověča)sko jest znamenal B(og) kada je Lota s čeladju[1105] ot podvraćenja sego sodomskago oslobodil. Sodomski ļudi bili su razvě li oni dobri o(t) zlago izbavļeni, da zali su ogńem i sumporom bi[113b]li zgoreli izginuli. A takoje jest Is(us)h(rst) razvě li dobre spred pakla iskupiv izbavil, na is pakla pogibeļnih ni nijednoga izbavil. A zato tada nijedan ne r(e)ci da bi B(og) pakal razbil, toga nigdore ne veruj jere zaisti ni razbijen. Na vsi ti ki su tamo vašli ot početka sega s(vě)ta, ti nisu nigdare iž ńega izneti. Dapače, bez konca va v(ě)ki v ńem budu prebivati. O, dragi G(ospo)dine, rači nas toga pakla izbaviti i v tom životě rači nas očistiti milosrdno! I kaštigati ovdi nas, muči ovdi nas, kaštigaj ovdi, rani nam davaj, li věčne kaštige nas izbavi, zač koga ti ļubiš, toga kaštigaš. I z[114a]ato te prosim za muku tvoju, milostivi G(ospo)dine, rači nas tako ļubiti. Lipļe nam jest s protivnostju[1106] k tebi priti neže skozě vrěmenno pro(spě)šanstvo v(a) věčnoj pogibeļi biti. Ako bismo bili tebě nepokorni, v tvojem kaštiganji, v tom nas ne poslušaj. Ali hotejmo ali ne hotejmo vazda našu misal spasi kaštiganjem. Krhci jesmo i bezvratni, ne moremo trpěti, na ti, premilostivi[1107] Is(us)h(rst)e, rači nam v tvojem pokoji otpustiti. Znamenajmo paki da je G(ospo)din zapovidal Lotu i jego čeladi na goru ziti i da bi se nazad zase neogledal, ni jego čelad, na da bi mislili na svoj put. A takoje č(lově)k jest koga je G(ospo)din iznel van o[t] grihov[1108] skozi jego pokajanje, nima se vaspet ogledati skozi razko[114b]ši na svoje grěhi kih se je bil pokoril, na ima v čistoći se držati i tako ot jedne čistoći na drugu stupati

[1102] Graf. *zgorenič*.
[1103] Graf. *otsažganič* s grafemom <t> zapisanim nadredno.
[1104] Graf. *takoe* s grafemom <k> zapisanim nadredno.
[1105] Graf. *sčeladiju*.
[1106] Graf. *sprotivnostiju*.
[1107] Graf. *premilostivi* sa skupom <lo> zapisanim nadredno.
[1108] U češkome predlošku: *zhrziechow*.

vzgoru i na zadovoļe učińenja pokore i na dobra dela misliti. Žena Lotova ogledavši se nazzad i tudje se okamenila tre je tako ostala v pustińi, kadi ju zvir i dobitak liže[1109]. A takoje č(lově)k[1110] skozi ogledanje i naslajenje raškoši tre tako kako kamen ottvrdne[1111] i ot goved paklenih bude lizan i okoševan. I zato na goru čistoće vshajajmo k našemu spasenju i ne ogledajmo se nazzad skozi povraćenje k grihom. O, dragi Is(us)h(rst)e, nauči nas na tu goru vshajati[1112] i nebeske riči tako ļubiti da bismo na tvojej s(ve)toj visini, to rekuć na tvoju goru vziti i s tobu prebivati! Am(e)n!

Na vskrěšenje B(o)žje slavno[1113]

[115a] V prvom razdelu slišasmo o č(lově)č(a)skom iskupļenji izbavļenji. A potom slišimo o slavnom vskrěšenji Is(us)h(rsto)vi. Viděti nam jest da grob B(o)žji bil jest issečen v kamene[1114] i viděti je da jesta kako dvi komori mali. I najprija kada č(lově)k tamo pride, tada najde jednu malu komoru, ka je izsičena v stanovući kamiki, ne v zemļu, na na zemļu i jest sedam ili osam nog tako dlgo i tako široko, a visoko kako more č(lově)k ruku vz[d]vignuv taknuti. Tada pak s te iste komori gredu v(a) jednu drugu komoricu[1115] kaj tolikaja biti more i tako dlga i široka i visoka, i kada č(lově)k va ńu vnide malimi dvarci, tada na desnoj uzri to mesto, kadi je bilo položeno telo B(o)žje. I tu je kako daska kamenna, ka je široka v tri noge a dlg[115b]a je <a dlga je>[1116] prik vse te komorice, a visoka jest na pol drugu nogu tre ni izdlbina. Jere je na ńej[1117] bilo položeno telo Is(us)h(rsto)vo. Niki putnici tu dasku kalěnastu nazivaju grobom B(o)žjim, da židove[1118] nazivaju ta kamik sa oběma komoroma grob Is(us)h(rsto)v. Jere bihu grobi velikim kamikom zavalili i ih pečati zaznamenali i zapečatili. Jere kada naš Is(us)h(rst) bil shrańen, tada su židove svoje pečati klali na grobi tako znamenali da bi tela jego[1119] nigdore ne mogal ukrasti. I vrh vsega toga jesu najeli soldate ļudi poganskih za plaću da

[1109] Graf. pogr. *žiže*.
[1110] Graf. pogr. *čsk'*.
[1111] Graf. pogr. *ottvrdně* zbog pogrešnoga etimologiziranja, pogrešno je pretpostavljen prefiks *od-* umjesto prefiksa *o-*.
[1112] Graf. *vshaěti* s grafemom <s> zapisanim nadredno.
[1113] Početak XXXII. poglavlja.
[1114] Graf. *kameně*.
[1115] U rukopisu pogrešno *komorice*.
[1116] Greškom dvaput ponovljeno.
[1117] Graf. *něi*.
[1118] Skup <do> zapisan nadredno.
[1119] Graf. pogr. *eego*.

bi groba strgli i okolě ga obtekli. Na Is(us)h(rst) jest skozi zatvorene dvare izšal bez [116a] smršenja pečat zač je kamen projelo bilo to slavno Is(us)h(rsto)vo telo. A potom je jure anj(e)l prošal v podobstvi č(lově)č(a)stva, ki je otvalil ot groba kamen. I kada su toga ti stražane gl(e)dali, tada su uzreli ih lica kako mlnje i svite ih bele kako i sněg, a zemļa se tresla. A ti stražane se prestrašivše i pali su na zemļu kako mrtvi. I kada se jure bili opametili, tada su šli k židovom tre im vse bihu povidali kako bihu videli. A židove stvorivše svet meju sobu i daše mnoge dinare da bi proglasili ot H(rst)a lažnu rič da bi govorili da kada su oni spali, tada su prišli jego učenici i ukrali su telo jego. I t[116b]o je tako ot židov i ot tih stražan meju imi dari do d(a)n(a)s proglašeno.

Kako je Samson vzel vrata gradska vsa. K(a)p(i)t(ul) 16 v kńigah ijudejskih[1120]

Znamenajmo paki da Is(us)h(rsto)vo slavno vskrěšenje bilo je nigda znamenano skozi pre[mo]ćnoga Samsona. Samson bil jest všal v grad svojih neprijateļ i onu noć jest v ńem ostal pospal, a neprijateļi jego zatvorili bihu vrata gradska hoteći jego zjutra ubiti. A Samson o pol noći ot sna se vstal tre zel vsa vrata i svratnicu. A takoje jest Is(us)h(rst) v grad svojih neprijateļ, to rekuć v paklene strane, svoju moć všal jest i tamo je do pol noći nedělnoga dne prebival. [117a] A o pol noći skrušiv pakal, tada se je d(u)ša jego slavna v telo vratila i tada mnoga tela s(ve)tih sa Is(us)h(rsto)m jesu vstala, na v ta d(a)n se jesu grobi otvorili. H(rst) prvěnac najprvo vstal jest ot mrtvih, a potlě su jure paki telesa s(ve)tih vstali š ńimi. I ti su takoje na[1121] n(e)b(e)sa š ńimi vzašli s Is(us)h(rst)om i nima biti tomu věrovano ki bi govorili da bi isti vaspet pomrli.

Kako je Ijuna[1122] **po tretom dnevi živ izšal is črěva kitova. K(a)p(i)t(ul) prvi kń(i)g Ijuna**

K(rst) jest takoje svoje s(ve)toje vskrěšenje běše znamenal skozi Ijunu pr(oro)ka, ki je bil v črěvě kitove[1123] hrańen 3 dni živ. Ijuna běše v plavi i nesal se na vlnah vaļajuć i da se vsi bojahu pogubļenja. Tada je reče Ijuna mornarom: "Vrzite me v more da bi

[1120] Graf. *ijuděiskih'*.
[1121] Pogrešno zapisano *ne* umjesto *na*.
[1122] Graf. *ijuna*. Tako i dalje.
[1123] Graf. *kitově*.

prestal ta vet(a)r [117b] i bura morska." I kada ga vrgoše, tudje ga požre[1124] riba kit, a v tretji ga d(a)n ispusti živa na zemļu. Skozi strašno more sa svit znamenava na kome nigda č(lově)k trpel strah věčne semrti. Da Is(us)h(rst) račil jest dobrovoļno na križi umrěti da bi č(lově)k ušal věčne semrti. I B(og) o(ta)c jest jego cela zahranil i v tretji d(a)n jest jego ot mrtvih vskrěsil.

Kamik koga su bili meštri zaglavili, ta se [pri]goda[1125] biti v kantun zidni

I takoje to vskrěšenje našego Spasiteļa jure běše rečeno skozi on zavrženi, koga delahu v(a) vrime c(esa)ra Solomuna. Kada hram B(og)u delahu, i běše se prigodalo da běše se našal tu jedan kamik čudnovat. Tada ga ti meštri v[118a]zamše k zidanju g(rad)a hoteć priložiti tre mu ne mogoše mesta najti nigdire kako bi pristal. I to se kušavše dovoļe krat s velikim trudom. I ne more biti zač nigdi běše prevele tlst, a nigdi predlg, a nigdi prekratak, pretanak. I zato se razsrdivše[1126] ti meštri i zavrgoše ga, i tako ta kamen nepripravni i zavrženi vsi nazivahu. I kada[1127] bi svršen ta dom B(og)u, tada ta isti kamik primiri se da bi kanntuni ili uglni, ki oba zida veže i drži, i ńime vse svršeno imelo biti. I tu mu se ti meštri velě počudiše. Tada ta koga bihu zavrgli, da se najde tako lagodan i tako podoban i vele gotov k(a) kantunomu kamiku. I tomu tako velikomu čud[118b]u ne mogući se načuditi i rekoše da to ima biti nika velika rič. A to se je skazovalo da běše Is(us)h(rst) ta kamik zavrženi i poniženi skozi okornu muku. Na paki učińen jest kamen crikve uglni kantunni o svojem slavnom vskrěšenji. I tada se je isplnilo proroč(a)stvo velikoga pr(oro)ka: Kamen jego že ne vrědu zijućej sa b(i)si[1128] v glavu uglu, o[t] G(ospod)a b(i)si[1129] sije i jest divan va očiju n(a)šeju.[1130] I zato to proročastvo[1131] vspěva se v d(a)n vskrěšenja[1132] B(o)žja[1133]. Jere ta kamik jest svezal dva zida navkup v jedno jere jest ot ļudi židovskih i ot poganskih Is(us)h(rst) crikav sazdal i va t(a) zid klal vlašću

[1124] Graf. *požrě*.
[1125] Graf. *ogoda*, vjeroj. je ispušten prvi dio glagola uz pogrešno navođenje grafema <o> na početku riječi koji slijedi dalje u tekstu *prigodati*. U češkom predlošku na istom mjestu glagol *sě přihodil*.
[1126] Graf. pogr. *razdrdivše*.
[1127] Graf. *kada* sa skupom <da> zapisanim nadredno.
[1128] Grafem <s> zapisan nadredno.
[1129] Grafem <s> zapisan nadredno.
[1130] Ps 117/22, 23.
[1131] Graf. pogr. *priročastvo*.
[1132] Graf. *vskrěšenině*.
[1133] Graf. *bžině* s titlom.

svoju krv mesto japna, a mesto kamene[1134] jest klal svoje pres(ve)toje telo. O, dobri Is(us)h(rst)e, daj [119a] nam da bismo v tvojej crkvi tako živili da bismo v tvojem hrami nebeskom s tobu vazda prebivali! Amen!

Navznesenje B(o)žje na nebo[1135]

V prvom razdelu slišasmo o slavnom Is(us)h(rsto)vi vskrěšenji, a potom slišimo o prečudnom jego na nebesa vznesenji. Kada je Is(us)h(rst) ot mrtvih vskrsnul, ne[1136] tudje na nebesa vzašal, na črez 40 dni prebivav na zemļi i često krat se je meju timi dni javļal. A v 40ni d(a)n 2 krat se je javil svojim učenikom, i oni na ńega gledajuće kada na nebo vstupi vstali oblaki budući. A učenici stojeće i za ńim vzirahu na nebo i uzriše 2 anj(e)la ka pri ńih stasta i im rekusta: "Kako ste ga videli na nebesa greduća, [119b] tako i vaspet pride na zemļu suditi živim i mrtvim."

Kako je videl Jakov skalu stojeću ot zemļe do n(e)b(e)s. K(a)p(i)t(ul) 29 kńig Jezena

To Božje vznesenje na ne(be)sa nikada je znamenano bilo na skali ka je ukazana bila Jakovu patrijarhu, ka je dotikala jednim koncem zemļe, a drugim neba. I vojinstvo[1137] anj(e)lsko po ńej vshajaše i nishajaše. A tako Is(us)h(rst), ki je s neba zsašal i paki je vaspet vzašal i kada je nebeske i zem(a)ļske rěči hotel sjedinati. Potribno běše da bi složil i smiril B(og)a i č(lově)ka. I č(lově)k bě zač inako ne bi mog(a)l mira učiniti razvě tako da budući on najvišši B(og), učinil se najnižži č(lově)k. I zato je Is(us)h(rst) skalu [120a] učinil meju nebom i meju zemļu, a sada pak shajaju za ńim anj(e)li k nam, po ńem milost nam prnašajuće i vaspet gori vshajaju duše v nebesa vnašajuće. A vidi nigdare prija ni bilo take skale učińene jere prija nijedna d(u)ša v neb(e)sa pojti ni mogla. Budi bl(aže)na ta preb(la)ž(e)na i užitačna skala skozi koga je učińen nam mir ot toga dlgoga nemirja[1138] i tako zaloga.

[1134] Graf. *kameně*.
[1135] Početak XXXIII. poglavlja.
[1136] Graf. *ně*.
[1137] Graf. *voinstvo*.
[1138] Graf. *nemir'ě*. U AR-u potvrđen jednim primjerom oblik *nemirje*.

Č(lově)k Eter, ki běše pogubil jednu ovcu i obrět ju, vzloži ju na rame[1139] i ponese ju v svoj dom

To vznesenje B(o)žje na nebo běše nigda Is(us)h(rst) měnil kada pritču kladiše ot pogubļenje ovce i paki obrětenje. Zač běše rekal ot ńe kako ot 100 ov(a)c [120b] běše jednu pogubil, i ostav ih 90 i 9 v pustińi, i ide iskati pogibšeje ovce. I kada ju najde, tada se velmi vzradova i vloživ ju na svoje rame i k domu svojemu ju prnese. I sazvav prijateļe svoje i radost im je ukazal da bi se š ńim radovali i k tomu je i ńih prileţno vzbujeval. Da skozi toga č(lově)ka istoga d(u)hovno se znamenava B(og), ki je za naše spasenje račil se č(lově)k učiniti, ki drţi tu jednu i 99 vse zajedno. Skozi 99 imamo razuměti 9 kori anj(e)lskih i č(lověča)skih, da ot tih jest ta jedna ovca ka je zabludila i pogibla bila, tada kada je č(lově)k prestupil B(o)žje zapovědi i věčnu semrtju bil pogibal, tada je B(og) ostavil bil na nebi 9 kori anj(e)lskih. I prišadši na [121a] sa s(vě)t tre iskal jest č(lově)ka pogubļenago 30 i 3 lěta, i toliko se běše utrudil da za vsega ńega tela tečaše pot krvav. O, č(lově)če, pogledaj kako te je velě želil najti, ki je tebe s takim trudom i toliko vrime tebe iskal! I našas tu ovcu na svoje pleći poloţiv i nesal jest, kada je za naše grěhi nesal križ na svojih vlašćih plećeh. O, poslušaj, č(lově)če, ne li toliko da te jest dlgo vrime iskal, na da se je takoje utrudil dari do semrti tebe nesući na nebesa! I prijateļe svoje sazval da bi se š ńim radovali kada vzšal na nebo s č(lověčasa)kim rodom. I tada je na nebesko vojinstvo obeselil. O, č(lově)če, želěješ li se veselit[121b]i s B(ogo)m i š ńega vojinstvom, tada se nauči da budeš svoj ţivot v čistoći drţati i takoje i inih naučiti! Zač slzi grěšnih i pravo skrušenje jest vino i slatkost B(og)a vsemogućega i jego s(ve)tih. Čista ispověd grihov i nabožne milostivi B(og)u i s(ve)tim jego gudenje, i čindranje jest dobro, glasno i bubńanje jest. Hlěb želětelni dajemo B(og)u i s(ve)tim jego kada B(o)žju voļu činimo i zapovědi jego svršujemo, toliko jistvinami B(og)u i s(ve)tim jego sluţimo, v koliko dobrih děléh moćju svoju obikujemo[1140] naučevati se. Jistvine B(og)u i jego s(ve)tim načińamo s picijami i plemenitim korenjem bl[a]gouha[122a]nja[1141] kada dobra děla naša razumno vsa svršuju se.

[1139] Graf. *ramě*.
[1140] V. AR VIII, s. v. *obikovati* (‘naučiti, naviknuti’).
[1141] Graf. *blgouhanič*.

Ile[1142], ki je vzet v kolesnicah ogannih i v raj prnesen. Kapit(ul) 2 kń(i)gi 4 c(esa)rske

To takoje vznesenje našego Spasiteļa rečeno je bilo je nigda znamenano na Ilini prenesenji. Ilija pr(oro)k, ki je učil židove zakona B(o)žja[1143], i tih ki su zakon prestupovali, i tih ki se idolom klańali jest karal moćno i kaštigal. I zato jest trpel ot židov veliko protivanstvo ali je zato zaslužil pred B(ogo)m blagodětno prenesenje ot sego věka. A takoje Is(us)h(rst), ki je židovom kazal put pr(a)vde istinnoga Spasiteļa, učil i zato jest trpel ot židov velika i mnoga protivanstva. Da ali jest jego o(ta)c B(og) vzvisil nada vsa nebesa [122b] i ime dal jest ko jest veće pače vsakoga imene. I da jošće pače o imeni Is(us)h(rsto)vi da bi se vs(a)ko koleno preklonilo <nb z ipr>[1144] i paki jošće da bi jazik ispovidal da jest G(ospodin) Is(us)h(rst) v sl(a)vě B(og)a, O(t)ca svojego. Otče, pogledaj koliko protivanstvo jest trpel i muku prěje nere je vzašal na višnaja i k zvišenju nebeskomu! A tada poklě běše tribi da bi Is(us)h(rst) bil stradal, i trpel, i tako všal v sl(a)vu svoju. A koliko je paki tribi nam veće zato protivnosti trpěti. Is(us)h(rst), ki nigdare griha ni stvoril, a preveliku[1145] muku jest trpel. A mi ubozi za c(esa)rstvo nebesko ne hotemo trpěti maloga smućenja. A v istinu je malo zač to ča ovdi trpimo, to je vse mala rič proti onoj věčnoj plaći ku primemo [123a] v poslědne vrime. I jest kako jedna kapļa proti vsim rikam. Takova su vsa naša smućenja i teškoće v[1146] tom žiti našem proti věčnim radostem. Jere vsa radost sego s(vě)ta ako si bi se razmožila po vsej[1147] zemļi kako zvězdi nebeske i k(a)ko prah zem(a)ļski, to bi vse mniti da je pelin proti radosti neb(e)skoj. I da bi širokost vsa ka je sega s(vě)ta i ne bi bila harta ili bargamin velikost najmańše[1148] radosti ne bi mogla naplni ispisana biti. A da bi vse vode črnilom bile vse, bi se prija isteklo, nere bi najmańša radost naplni bila ispisana. A da bi vse drive i trava i zelenje bilo peri pisatnimi[1149], ne bi mogla i popisati radosti nebeskih. A da bi vsi ļudi sega s(vě)ta i vse stvorenje ko je [123b] na ńem bili prodikaturi i učiteļi, krasoti B(o)žje i

[1142] Graf. *ilě*; v. AR III s. v. *ile*, hipokoristik od Ilija.
[1143] Graf. *bžiě* s titlom.
[1144] Graf. *nb* s titlom pa *z* s titlom pa *ipr* s titlom. Ovaj natpis ne nalazi se ni u latinskome ni u staročeškome predlošku.
[1145] Skup <ve> greškom zapisan dvaput.
[1146] Graf. pogr. *i*.
[1147] Graf. *vsěi*.
[1148] Graf. pogr. *naima naše*.
[1149] Graf. *pisattnimi*.

lěpoti n(e)b(e)ske ne bi mogli izgovoriti. A da bi v(a)s prah zem(a)ļski ki je po vsej[1150] zemļi bil 1000 krat čistiji nere slnce, bila bi pripodobļena ka onoj nebeskoj čistoti. O, blagi Is(us)h(rst)e, nauči[1151] nas na to tako misliti da bismo s tobu zaslužili s tobu va věki prebivati! Am(e)n!

Kako je Duh S(ve)ti i razumom dan s(ve)tim ap(osto)lom i razum različnih jazik ot toga bude rič[1152]

V prvom razdelu slišasmo ot H(rsto)va vznesenja i zatim paki slišimo o poslanji D(u)ha S(ve)tago. Kada se približevalo vrime ńega muke, tada je svoje učeniki mnogimi riči krěpil i povidal im jest svoju muku, i vskrěšenje, i vz[124a]nesenje, i poslanje D(uh)a S(ve)tago reki: "Malo vrime jure budem s vami zač ka O(t)cu idem. I zato ne smućah se sr(d)ce vaše jere se vaspet k vam skoro vratim. Ja pojdem prija na nebesa vam pripraviti mesto i paki pridu i vazmu vas k sebi. Zač vi ki ste sa mnu prebivali v napasteh mojih, to jeste zaslužili da imate s manu prebivati i s manu piti i jisti. Prebivajte v mojej ļubvi i ja oću prebivati meju vami. Ako č(lověča)stvom otidem ot vas, ali b(o)ž(a)stvom budu[1153] vsagda s vami. Kako rozga ne more ploda činiti ako ne bude na trsě, tako i vi ako va mně ne prebudete, ne morete ploda činiti, ja jesam trs, a vi rozgi. A[124b]ko vi ne prebudete, nišće ne morete činiti, vi jeste rozgi, a ja jesam pravi trs. A O(ta)c moj nebeski jest težak i vs(a)ku rozgu ka ne čini ploda na mně, otsěče ju i vavržet ju v pakleni ogań na sažganje i izgorit. Da rozga ta ka na mně plod čini, otrěblajet ju da bi plod boļi činila. I budete vědeli da se mir vzveseli o vsmućenji i radovati bude. Ali vi smućeni budete da smućenje ili skrb vaša v radost skoro obratit se, ke nigdore ne bude moći vzeti ot vas. Žena kada rodi, skrb i smućenje ima, da kada porodit sina, tada vse skrbi zabude. A takoje i vi v tom životi sega s(vě)ta skrb bude imiti, da va no drugo vri[125a]me onoga s(vě)ta vse te skrbi zabudete. I zato jesam vam govoril to s vami prebivajući da skrb naplnit sr(d)ce vaše. I zato to vijte da jest potribno da bih šal ka o(t)cu i inoga utěšiteļa pošļu vam, to rekuć D(u)ha S(ve)toga. Zač ako ne pojdu ja, utěšiteļ ne pride […][1154] k vam; ako li pojdu, tada

[1150] Graf. *vsěi*.
[1151] Graf. *nauči* pogreškom zapisana dvaput pa je drugi zapis precrtan.
[1152] Početak XXXIV. poglavlja.
[1153] Graf. *bude*, pogrešno upotrijebljen oblik za 3. lice umj. za 1. lice ili se može čitati kao *bude[m]*.
[1154] Mrlja u rukopisu pa se ne vidi jedna riječ, u češkome predlošku: *utěšitel nepříde k vám*, kao da ništa ne nedostaje.

ja pošļu k vam i ta kada[1155] pride k vam, tada v(a)s nastavi i nauči vs(a)koj istini. I tada se radovati bude sr(d)ce vaše, o jego utěšenji radovati se budete, on vas vsemu nauči vsemu. I kada ja ot vas pojdem, tada vam vspomenet vsa." Timi i inimi mnogimi riči tečaše svoje učeniki i im obļubļevaše da im [125b] oće poslati D(u)ha S(ve)tago. I kada jure na[1156] n(e)b(e)sa hotiše vziti, tada im běše rekal da bi v(a) (Je)r(u)s(oli)mi bili doklě bi prijali D(u)ha S(ve)tago. I kada na nebo vzide, tada se vratiše ot Gore maslinske v J(eru)s(oli)m. I tu su nakup vsi v jednom hrami na molitvah prebivali. Tada v petdesetni d(a)n po jego vskrěšenji v tretu godinu kada uslišaše gl(a)s buran nad hramom velě šumeći i tako moćno, glasno da běše po vsem gradu slišati. I tako vsi ļudi tamo snidoše i čujahu se velikim čudom. I nad vs(a)koga glavu vijahu kako jazik ogńen, to jest plamen og[126a]nni, to rekuć da b(ě)še[1157] dlg kako jazik. A židove v to vrěme běhu se v različna mesta razašli i tada B(o)žjim sjedinanjem za vs(a)ke se zemļe ili vladanje niki ki se běhu šašli. I ti slišavše da oni govore različnimi jeziki kako D(u) S(ve)ti dajaše im izgovarati vs(a)ki jazik svoj v kom jest ko rojen slišaše i tomu se preveliko čujahu. Ako kim paki běše žal na takova velika čudesa i govorahu da su se opili i plni su masta. A Pet(a)r otgovoriv i reče im da se jošće poste zač běše treta godina i bilo im je jošće rano piti. I rekal je im běše da je jure isplńeno proročastvo ko bilo jest prorokovano ot Ila proroka da sluge i službenice B(o)žje [126b] da bi imele prijati D(u)ha S(ve)tago i da bi imeli govoriti različnimi jaziki kako i pr(oro)ci. I tada su se isplnili riči o[t] Ila pr(oro)ka zač tako žene kako i muži jesu govorili.

Turan babilonski, gdi se je stvorilo razděļenje jazik. K(a)p(i)t(ul) 11 kńige Jezena

Prečudni B(og) prečudno je svoju moć ukazal k[u][1158] znamenati moremo ako budemo prileţno vzgledati na jego delanja jere je na turni babilonskom jedan jezik izměnil na mnogi jazik različni. A sada je B(og) dal razum vsakomu jaziku kako bi sada to čudo mogal učiniti bil ako bi[1159] tada ne bil učinil razděļenje jazik. I zato da je v tom tada različne jeziki stvoril i to čudo je tako kako skozi sjedin(a)nje ukazal. I kako je tada

[1155] Graf. *kada* zapisana na donjoj margini.
[1156] Graf. pogr. *ne*.
[1157] Graf. *dabše* s titlom zapisana sa strane na margini.
[1158] Folija rukopisa savijena na ovome mjestu pa se grafija ne može dobro pročitati. Vjerojatno je riječ o zamjenici *ka*, ali to je pogrešno pa rekonstruiramo kako je gore navedeno.
[1159] Graf. *akobi* s <k> zapisanim nadredno.

skozi razděļenje [127a] jazik posramil mojstre ki zidahu na turni babilonskom, tako je sada skozi te nove jaziki posramil s(i)ni Iz(ravilo)ve zač su židove bili vele posramļeni kada su tako veliko čudo v(a) jezičeh slišali.

Kako je dan zakon v 10 zapovědeh ot B(og)a Mojsěju k(a)p(i)t(ul)

Blagd(a)n dne Petikostnoga ko nińe vera krstjanska slavi nigda kako pod sjedinanjem bilo jest dano židovom v petdesetni dan kada su židove iz Jejupta izašli i tada su prijali 10 B(o)žjih zapovědi ot B(og)a na gori Sinajskoj. A pedesetdni d(a)n kad smo prijali po ap(osto)lih milost D(u)ha S(ve)tago i zato vse riči i vsa děla B(o)žja ka su bila su učińena k sjedinanju i k zn(a)m(e)nju Novoga zakona. [127b] I vse te riči da bi je prijeli h(rst)jane v pravdu b(ě)še sasudi ulja naplńeni onoj ubogoj vdovici.

K(a)p(i)t(ul) 4 kń(i)g c(esa)rs(kih) 4

To tako jest bilo znamenano na preizbitci oļeja ko běše dano onoj ubogoj vdovici skozi moļenje proroka Eloseja jer je se smilovav Elistěj pr(oro)k nad ubogu vdovicu i isprosil jej jest ot B(og)a ulja veliku obilnost jere ta vdovica nišće inoga ne imaše razvě malo ulja. I toga je tako veliko prebivalo da je naplnila ulja vse sasudi ki je imela. I skozi tu vdovicu znamenava se s(ve)ta crikav, ka po ńega vznesenji vijaše [se] biti kako vdova. Da G(ospo)din se na ńu smilovav i dal jest jej ulja veliku obilnost ko [128a] D(u)ha S(ve)tago i razum vsih jazik. O, blagodětni Is(us)h(rst)e, rači n(a)m toga ulja uděliti[1160] da bismo v(a) vrime poslědnje mogli biti našasti k tvojej čl(ově)čosti! Am(e)n!

Kako je prebivanje bilo matere B(o)žje po vznesenju s(i)na B(o)žja na nebesa[1161]

V prvom razdelu slišasmo o poslanji D(u)ha S(ve)tago. A posļeje potlě slišimo o Bl(aže)noj D(ě)vi i ńe s(ve)tom prebivanju po vznesenju Sina B(o)žja. Bl(ažen)a D(ě)va v židostvi jest prebivala i na vsaka mesta sina svoga kak im je dojti mogla umiļeno i pokorno, je je pohajala i za sladkost ļubļenja vs(a)ko mesto celivajući i kla(ńa)jući se s preklońenimi koleni i moleći se jes[128b]t častila, i mnogo slz izlivajući mesta ona vsa obžalovajući. I gda se je vspominala na ono preslatko prebivanje sina svojego. Najprija je

[1160] Graf. *udĕliti* sa skupom <ti> zapisanim sa strane na margini.
[1161] Početak XXXV. poglavlja.

hodila v Nazarat, na to mesto gdi ga je počela, paki va V[i]tlěom[1162], gdi ga je rodila, i kraļi se jemu klańali. Paki na mesto, na goru Tabor, gdi se je bil preobrazil, paki v(a) Jer(u)s(oli)m na vs(a)ko mesto kadi mu je ko protivanstvo učińeno i gdi je ku muku trpel. I takoje na goru Sionsku i gdi je učenikom noge umival i svetost svojego tela im jest [j]avil. I takoje v(a) v(a)s Etstimaniju v(a) vrti, gdi je ž ńega krvav pot šal, gdi ga je Ijuda[1163] predal i gdi ga je narod židovski jel. I takoje k domu Anninu, gdi je najprija bil priveden ka je ot ńih slu[129a]g poličnicu prijal i mnogimi besedami oklevetan. I takoje do domu Kajapovu, gdi je bil opļuvan i oči mu zavezani i trpel tepenje po licu i po vratu. A takoje do doma Irudova, kadi je bil oblčen v bele svite na špot ļudem i bil omražen i bil pošpotan ot Iruda i ot jego zbora. I paki do vićnice i hrama Pilatova, gdi su na ń falso govorili i biči ga poli stlpa fruštali i gdi je trnovu korunu korunovan. I takoje k mestu ko je Golgota, komu se takoje govori Lekostrat, kadi je Pilat buduć na sudi tre je Is(us)h(rst)a na semrt osudil. I takoje po tom putu s plačem gredući, po kom je šal Is(us)h(rst) nesući na sebi križ kada je bil na raspetje pelan. A [129b] takoje na mesto ko je Kalvarija, kadi je bil raspet i napajan žlči i octa. I takoje ko gradi Osipovi, ko je ot Tramotije, gdi je bil pogreben. I na goru Maslinsku, s ke je na nebo vzašal. I takoje v crikav i na ina mesta na kih je prodikoval i učil, i na ona mesta na kih se javļal po svojem vskrěšenju. Vsa ta mesta i ina mnoga sa slzami i s plačem jest je pohajala. I o zověnju sina svojego jest takoje žalostno plakala i veće se jest jej ļubilo plakati i cviliti nere se veseliti doklě godě ni imela prebivanja s(a) svojim slatkim sinom.

Anna, žena Tobijina, ka je imela smućenje da ni s(a) sin(o)m

[130a] To plakanje i narikovanje slavne D(ě)vi Marije bilo je nigda znamenano na Anni, ženi Tobijini, ka je vazda plakala sina svojego, ki je ot ńe je bil otšal, i nigdare se ni mogla utěšiti doklě se ni k ńej[1164] vratil. I na vse puti ot kuda se je nadela jego prišastja jest izgledala i vshajala je proti jemu na goru izgledajući ga. I v ńem je vse blago svoje imela. A kada je k ńej vaspet vratil se, tada se je ubožastva izbila i blaga veliko množastvo imela. A takoje M(a)rija bez sina svojego vazda v plači prebivala i vse puti s(i)na svojego kako god je mogla, takoje je pohajala i v svojem s(i)ni jest vse svoje blago

[1162] Graf. pogr. *vtlěoom*.
[1163] Graf. *ijuda*.
[1164] Graf. *něi*.

imela. I kada je on k ńej [130b] prešal, tada se je vse ńe ubožastvo obratilo v(a) veliko bogatastvo.

Žena ka je pogubila 10 drag(a)m[1165] srebra iskala g[a] je pril(e)žno

Ta žalost Marijina znamenava se v onoj pritči, gdi govori ot one žene ka je iskala 10go pineza ka imajući 10 pinez ili srebrniki. I jedan ot ńih pogubivši i važgavši svěću i priležno ga iskala. I kada je našla ta srebrnik, tada se[1166] vzveselila i radovala i pozvala je svoje[1167] susědi na veselje. Skozi tu ženu znamenava se D(ě)va Marija, ka je na tom s(vě)tě desetero čislo imela ot kih kako jedno pogubila běše, a drugo ko jest 9, te je vazda hranila i vazda je pri sebi imela ili držala. Devetero čislo jest prebivanje b(la)ž(e)nih duh, ki su [131a] vazda k ńej[1168] prihajali ot 9 kori anj(e)lskih. Deseti pinez čisla jest prebivanje č(love)č(a)stva spasiteļa, ko běše nikako kako pogubila kada běše na nebesa vzašal. Koga je priležno let iskala kada vsa mesta sina svojego s plačem pohajala, a potom ga je jala, a to jest o svojem vznesenji na n(e)b(e)sa kada je darovana věčnim H(rsto)vim iskanjem. S(vě)tlnik jest takoje važgala gda je iskala, a to jest dobri priklad ili obraz koga je vsim ukazovala. Zač vsim s(ve)tim prebivanjem s(vě)tlila se je k(a)ko s(vě)tli s(vě)tlnik vsim priklad i put životni ukazujući. Mi imamo takoje na ta rečena mesta hoditi i muku H(rsto)vu vspominajuće i ńih umiļeno plakati. I ako ih ne moremo telesno pohajati, ali je pohajajmo d[131b](u)h(o)vno umiļenim sr(d)cem.

Nikol, žena Davidova ka je otdana bila za drugoga muža i vazda je v plači prebivala. K(a)p(i)t(ul) 29 prve kń(i)g c(esa)rsk(e)

Žalost bl(aže)ne D(ě)vi Marije, ka je nigda bila měnena na Miholi, nevěstice Davidove, ku je Saul o(ta)c jeje bil otdal inomu mužu po imeni Falatijelu, vzam ju ot Davida. Na dobri muž jeje Falatijel i prav(a)dni i ni je poznal telesno zač jest videl da je prava žena Davidova. I ona je vazda prebivala v plači i v žalosti do tih dob doklě je vaspet vzeta k pravomu svojemu mužu Davidu. A to se more priložiti o Bl(aže)noj D(ě)vi

[1165] Na gornjoj margini rukopisa vjeroj. je prepisivač dopisao: *Vidjeti ča je […]dragam*. Riječ u sredini ne možemo protumačiti, nejasno je zapisana.
[1166] Graf. pogr. *tadae*.
[1167] Graf. *svoe* greškom zapisano dvaput pa je drugi zapis precrtan.
[1168] Graf. *něi*.

Mariji, ko jest bil vzļubļenik sam Sin B(o)žji, ki je pr[132a]ava mudrost, koga otdilenja ona jest tako vele žalovala da je v plači vazda prebivala, i v teškoći[1169]. I taku miloću ļubila ga je Marija, to jest svojego izļubļenika i ot preveliku milošću i ļubve jest prenemogla. A to jest ono ča govori ona v pěsneh Solomunih ukazujuć ļubav svojego želěnja: "Hćere jerus(oli)mskije, povějte momu ļubļeniku da jego ļubviju[1170] i znemagaju ku k ńemu imam." O velika jest žalost materi bez sina biti, a i vekša jest žalost nevěstici bez ženiha biti. Na Marijina žalost nada vse jest za voļu da ne prebivaše s H(rsto)m, ki je bil ńe dragi vzļubļenik [132b] i ńe vzļubļeni sin. O, prekrasni Is(us)h(rst)e, sjedinaj n(a)s k tomu tako da bismo to tako vspominali, da bismo s tobu i š ńu věčno prebivali po n(a)šem zasluženju! Amen!

Vznesenje B(o)žje matere Marije na nebo[1171]

V prvom razdelu slišasmo ot Bl(aže)ne D(ě)vi prebivanje. A potom slišimo ot ńe častnoga vznesenja na n(e)b(e)sa. Koliko vrime bilo jest da je živela na zemļi Marija D(ě)va po vznesenji H(rsto)vi? I ot toga nimamo prave istini, niki govore 12 let, a niki govore veće, da s(ve)ti Epifanij govori da je 14 let imela. Da[1172] kako ot toga vr(ě)m(e)ne[1173] istini riči nimamo, da ali to istino věrovati i praviti smimo da[1174] bi Marija razvě li jednu uru živa pobila za ve[133a]liko ńe želěnje za 5 lět bi jej se mnelo jako v 14 let, buduć v teškoći i v žalosti imělo se je jemu malo vrime za velikost ļubļenja Josipa. A takoje Marija za nebitje sina svojego, jedna ura jej stvorila se jest za 5 lět za veliku ļubav sina svojego jere d(u)ša želějućij B(og)a, buduć i kratko vrime, dlgo se čini. I zato[1175] ga koga želije, velike se muke ne sramuje, trpěti ni se strahuje. Tolikim ļubļenjem jest Marija sina svojego prebivanje želila, da sva usilija[1176] toga života ili muke za nišće je držala, da to ča ju je naš G(ospo)din toliko dlgo držal na sem s(vě)tu, to je učinil skozi utišenje svojih učeniki. I takoje da bi vs(a)ki č(lově)k [133b] skozi to znamenal da č(lově)k ima imiti mnoga smućenja prija nere pride v c(esa)rstvo nebeskoje.

[1169] Graf. pogr. *teĉkoĉi*.
[1170] Graf. *ljubviju*; crkl. oblik ili se može čitati kao *ļub(a)vju*.
[1171] Početak XXXVI. poglavlja.
[1172] Graf. pogr. *daa*.
[1173] Graf. *vrmně* s titlom.
[1174] Graf. pogr. *daa*.
[1175] Graf. *zato* pogr. zapisana dvaput.
[1176] Graf. *usiliě*.

Vzri tada nebore, č(lově)če, na Mariju i na jeje s(i)na, pogledaj tada na muku H(rsto)vu i na mater Siru. Vzgledaj na ap(osto)li, pogledaj na Ivana, ki je meju inimi sini ženskimi na[j]vekšago, koliko je trpel i stradal. I kada se na to budeš vspominal, tada budeš smućenja lagļe trpel. Ne mnij toga da bi mogal korunovan biti bez teškoće kada je B(og) svoju mater bil dopustil tako dlgo v sirotinji prebivati.

David c(esa)r jest privezal škrińu zakonnu k svojemu domu k(a)p(i)t(ul)

I kada se je jure[1177] svršilo to dlgo preb[134a]ivanje v sirotstvi, tada vzeta jest Marija na nebo ot svojego predragago sina. A to vzetje te Bl(aže)ne D(ě)ve bilo je nigda znamenano kada škrińa B(o)žja prnesena k domu Davida c(esa)ra. David c(esa)r gredući pred škrińu B(o)žju[1178] radujući se jest gudal i s velikim veseljem v svoj dom prnesal ju je. V toj škrińi bila jest manna nebeska, a zato se podobno skozi tu škrińu Bl(aže)na D(ě)va Marija znamenava, zač je ona hlěb nebeski porodila semu s(vě)tu, to jest H(rst)a, ki je[1179] svoju s(ve)tostju nas nasitil. Ta škrińa bila je stvorena ot driva setima, ko drivo nigdare ne gnije ot koga je ta škrińa stvorena, zna[134b]menavajuć da D(ě)va Marija vazda je v d(ě)vstvi celom čista ostala i ižgnitja telo jeje ni imelo. Jere ako pismo toga ne pravi, na ali bezdvojne verovati imamo da jest vzeta Marija na n(e)bo s d(u)šu i s telom. Ne mnějmo toga da bi Marija ne umirala, dapače jest umrla bila, ali telo jeje ne[1180] sagnilo. D(u)ša jest sjedinana s telom mrtvim, a takoje vzeta na n(e)bo s telom slavnim. C(esa)r David, ki je prelasajuć i razvodno umiļeno gudal, ta jest znamenal c(esa)ra n(e)ba i zemļe, jere imamo tomu verovati da jest Is(us)h(rst) proti materi[1181] svojej v svojej vlašćoj osobi v strětenje jest izšal i s velikim veseljem ju je k svojemu prebivanju peļ[135a]al i b(o)ž(a)stvenu ļubav mat(e)r svoju jest preslatko ļubil i nad sat medvenih slatkim objemanjem[1182] neizrečeno jest objemal[1183]. I gledajuće to anj(e)li, i čudiše se, i ne mogahu se načuditi, i nakup čudeć se uprašahu govoreće: "Kaja jest ta ka vzide is pustińe plna razkoši?" I naslonivši se na svojego vzļubļenika kako[1184] vzļubļenica

[1177] Graf. *jurre*.
[1178] Graf. *bžiju* s titlom.
[1179] Graf. *kie* naknadno dodana na margini.
[1180] Graf. *ně*.
[1181] Graf. *materě*.
[1182] Graf. *ob'eman'em'*.
[1183] Graf. *ob'emal'*.
[1184] Graf. *k'ko* zapisana sa strane na margini.

prezļubļena, a k tomu je otgovorila Marija vzļu[bļe]nica Sina B(o)žja[1185] pravaja rekući: "Našla s[a]m toga koga je iskala i ļubila d(u)ša moja, budem ga držati i nigdare se ot ńega ne otpustim kako vzļubļenika vzlubļenoga sina i kako o(t)ca mojego. Lobži me lobzom ust tvojih da budem mogla va v(ě)ki jego sladkosti u[135b]živati. Cuica[1186] jego pod glavoju mojeju da budem mogla biti živa i veseliti se š ńim, i desnica jego objemļet[1187] me. Jere s[a]m bez te skrbi da mene nigdare ot sebe ne otžene."

Znamenje veliko ko se je javilo Iv(a)nu na n(e)b(e)si k(a)p(i)t(ul)

Znamenati jest takoje to vznesenje Marijino v(i)še rečeno, ko je ukazano bilo Iv(a)nu na otočě Patomuse jere mu se je javilo na n(e)b(e)si znamenje veliko da je videl nikaku ženu prečudnu na nebesi, ka běše oblčena v slnce, jere[1188] Marija vshajaše na nebesku ložnicu b(o)ž(a)stvjem oblčena i misec pod nogama biti vijaše se skozi ki znamenavaše věčna stanovućina Ma[136a]rijina. Misec nestanovuć jest i malo stoji pln, ko znamenava sa s(vě)t i vse riči zem(a)ļske. I tu neustanovitost ot sebe otvrgši, Marija i nogami ju je potlačila i na n(e)b(e)sa jest vzašla tamo kadi je vse stanovuće. I ta iměše krunu na glavě svojej, ka beše učińena ot 12 zvězd. Korunu znamenava čast i znamenava čast i dostojnost, slavnost slavne D(ě)vi Marije. I skozi 12 zvězd ap(osto)l(o)v měni, ki su pri umrtji Marije vsi bili ženi dani jesu 2 krili da bi letila, skozi ko se razumi ńe znesenje tako t(e)lo kako d(u)ša.

Kraļ Solomun, ki je matere svojej se[136b]**do napravil na desno. K(a)p(i)t(ul) 2 kń(i)ge 3 c(e)s(a)rske**

Takoje imamo znamenati da prazdnik toga s(ve)t(a)go jeje vznesenja takoje je znamenano bilo nikada na materi Solomunovi jere beše Solomun kraļ sedo načinil materi svojej na přestolě svojeje slave na desnoj strani, i ńu poli sebe bil zapovidal počteno posaditi. I běše rekal ni mani podobno da bih ja proti ńej[1189] ča otpovidal. Takoje Is(us)h(rst) jest mater svoju na desn[u]ju stranu posal i ča bi godě ot ńega želila, ne bi jej

[1185] Graf. *bžiě* s titlom.
[1186] Krivi prijepis predloška – *šiuca*. Vidi SJS IV: 924 u značenju 'ljevica'.
[1187] Graf. *ob'emlet'*.
[1188] Graf. pogr. *jeree*.
[1189] Graf. *něi*.

otpovidal. O, Marije milostivnice, prosi za nas tvoga dragoga s(i)na da bi nas k sebi prijati račil po toj skrbi ili tugi sadešńoj jure buduć ispeļani. [137a] O, dobri Is(us)h(rst)e, usliši mater svoju kada za nas prosi i daj nam da bismo nakup vsi[1190] s tobu prebivali v v(ě)ki! Amen!

Marija jest miriteļnica n(a)ša pred Bogom i Božji srd kroti proti nam[1191]

V prvom razdelu slišasmo kako je bl(aže)na D(ě)va vzeta jest na n(e)bo. A potom slišimo kako je ona naša otvětnica pred Bogom i kako B(o)žji srd, ki je proti nam, neprestanno utěšuje. I grěšnike svojimi m(i)l(o)stivi molitvami z B(og)om[1192] miri. Zač v(a)s sa s(vě)t stoji v zlobi i v zlosti i Stvoriteļa svogo ne čtuje častju dostojnoju jere po vsuda jure gine milost tre pravda, oholost, lakomstvo, ļubodějstvo, ti su jure gospoda. I těmi trimi grěhi jure je naplńen v(a)s sa s(vě)t [137b] i malo je ļudi ki bi v ńih kriv ne bil. Zač jesu niki ki se čuvaju ļubodějstva držeći čistoću, a paki prebiva v lakomosti i v skuposti. A niki se čuvaju lakomstva prebivajući va ubožastvi, ali se oskivrńuju ohlostju tašćinnu. Niki se čuvaju oholosti prebivajući v pokori, ali paki s(a)grišuje[1193] ļubodějstvom, a niki paki ne sagrěšuje ļubodějstvom da bi je delal ali činil, ali je pak čini mišļenjem ili govorenjem. Ki hoće čist biti ot riči telesnih, delom ima biti takoje i govorenjem, i slišanjem, i videnjem ot telesnih rěči čuvati se i hraniti se. [138a] A paki niki ako se ne ohole zvan svitami i postavu, ali imaju želenje hv(a)le č(lověča)ske vnutri. Paki ponižuje mrazeće lakomostvo ļubeće ubožastvo, ali li imaju želu k svojej potribi. Niki hote ubozi[1194] biti ne bez pomańkanja, a niki hote biti pokorni ne bez oholosti ili poniženja. A tada oholohost i ļubodějstvo i lokomstvo, ti jesu vs(ě)h grihov i zlob početak. Oholost izvrgla je anj(e)la s visoti n(e)beske, č(lově)ka z raja, Navhodonosora s kraļestva, lakomostvo Ahiora, a Nabaota kamenovalo, a Nanaju i Asapata naglu semrtju umorilo. A ļubodějstvo v(a)s sa svet potopilo, So[138b]dom Gomor ogńem gorućim podvratilo. I na vsi d(a)n B(og) biva razgnivan na si s(vě)t timi trimi grěhi. Na těšuje jego srd n(a)ša otvětnica D(ě)va M(a)rija, a to javļeno v jednom videnji, a va sni v istinu podobnom da je ukazano ot B(og)a s(ve)tomu o(t)cu, bl(aže)nomu D(o)minigu. Videl

[1190] Graf. *vsi* zapisana naknadno na margini.
[1191] Početak XXXVII. poglavlja.
[1192] Graf. pogr. *zbim'* s titlom.
[1193] Graf. *s'grišue*.
[1194] Graf. <u> zapisan nadredno.

běše da jest desnu ruku vzdvigal i proti semu s(vě)tu běše tri kopja oštra ukazav se srditim licem, pokazal je. A tada tudje Prebl(aže)na D(ě)va Marija, n(a)ša otvětnica pred ńim stojaše i slatkimi molitvami gněv jego jest utěšila. I dva bojnika moćna jemu jest obećala, ki ju ka obraćenju grišnih ļudi po vsem sem s(vě)tu hotela jest poslati. Jedan běše bl(aže)ni Dominig, o(ta)c br(a)tje zakona učiteļnago. [139a] A drugi bl(aže)ni Frančisk, o(ta)c br(a)tje zakona mańših br(a)t, to jest bosac. I skozi to b(laže)no videnje G(o)spodin jest oznanil semu s(vě)tu da jest M(a)rija miriteļnica i otvětnica meju B(ogo)m i sim s(vě)tom. I takoje da Marija, Bl(aže)na D(ě)va, n(a)ša otvětnica buduća nikada běše trojim sjedinanjem znamenana bila.

Abigajel kroti gněv D(a)v(i)da kraļa proti Nabalu blazni. K(a)p(i)t(ul) 25 prve kń(i)ge c(esa)rske

Prvo skozi ženu Abigajel Nabala blaznivoga ot Karmela, ka je utěšila c(esa)ra Davida razsrjenoga[1195] jere ta Nabal blaznivi skozi svoje blaznivosti běše razsrdil protu sebi D(avi)da c(esa)ra. Ot sablazan bezčislnih ima imiti račun. Tu rič govori [139b] mudri ot grišnih sega s(vě)ta, jere ko more biti veće sablaženje našasto razvě to da za smrdeći grih prodano biva věčno veselje. A to čine sega světa grěšnici blaznivi jere mnozi bivaju v tom čisli. Jere i do d(a)n(a)s prebivaju v grisih semrtnih i da li nisu bla[z]ne[1196] i preblazne vsi ti ki se protive svojemu Stvoriteļu i tvorcu[1197]. O, teško tim ki svojemu Stvoriteļu protive se. Kako reče pr(oro)k črěpina budući ot gnoja zem(a)ļskoga, to jest ot mrzskoga blata jere bi to bilo vele blaznivo ili mrzsko da bi se protivil blatni črip proti svojemu udelateļu, to[1198] jest [140a] lončaru. A tako jest preblaznivi, tako jest mrzski ki se protivi svojemu učiteļu ot kih govori David. Razdraži G(ospod)a grěšni i po množastvu gněva svojego B(og)a ne najdet jere pogibnet. Ako bi ot naše strane Abigajel, to jest M(a)rija gněva jego ukrotila.

Žena Tecenta, ka je ukrotila gněv David(o)v, ki imaše proti Apsalomu. K(a)p(i)tul) 14 kń(i)g 2 c(e)s(a)rsk(e)

[1195] Graf. *razsrenoga*.
[1196] Vjeroj. *sblane* pogr. umj. *blazne* kako je u češkome predlošku: *blazny a przyeblaznyvy*.
[1197] Graf. pogr. *vtorcu*.
[1198] Graf. pogr. *ko*.

To je t[a]koje ona mudra žena Tecenta b(ě)še zn(a)m(e)n(a)la, ka běše Apsaloma, svoga brata vraždenika š ńega otcem smirila. I skozi toga vraždenika, to rekuć Absaloma, razumi se grěšnik sega s(vě)ta dobrovoļno sgrišuje. Jere kto krěpko [140b] proti B(og)u zgrěšuje, ta jest bratu vraždenik. Zač brata svojego, to jest H(rst)a drugoč raspeti hoće. I kada je Apsalom smel brata svojego pogubiti, tada nigdire [v] vzļubļenoj zemļi ni smel prebivati. Razvě v Suriji, to jest v zemļi poganskoj prebival doklě se je s o(t)cem smiril, a to jest skozi ženu Tecentu. A takoje grěšnik kako učini semrtni grih, tada tudje nima prebivanja v zemļi vzļubļenoj věčnoj doklě se ne smiri s O(t)cem B(ogo)m skozi ženu Tecentu, a to jest skozi Mariju, našu otvětnicu milostivu i tihu.

Žena mudra Abelu v gradu obsedenom, ka je ukrotila gněv proti [141a] **Oabu, ki držaše proti gradu i vse je v milosrdje obratila. K(a)p(i)t(ul) 20 kńige c(e)s(a)rske 2**

Ta preb(la)ž(e)na otvětnica, ka je znamenana bila skozi mudru onu ženu Abel v gradě obsednom. Siba, sin Voerov, běše se vz[d]vigal proti svojemu g(ospo)dinu Davidu i otpovidav mu tre běše všal v grad Abel. Knez Davida oblěgal i za voļu toga Sibe mišļaše ta grad razdrušiti. A běše v tom gradu jedna mudra žena ka svoju mudrostju ta srd toga kneza rečenoga v milosrdje jest obratila. Jere š ńeje s(ve)tom grajanje glavu usiknuše tomu Sibu. I prik zida ju vrgoše i tako se [141b] oslobodi se Siba, ki se běše vzdvigal proti kraļu Davidu, znamenava grih oholosti ki vhaja v grad Abelam, to rekuć v d(u)šu grišnoga č(lově)ka.[1199] A tada se proti jemu gněva knez vojinstva n(e)b(e)skoga doklě se ne primiri k jemu skozi mudru ženu, to rekuć skozi Mariju, s ke s(ve)tom č(lově)k ima usići glavu Siba, to jest otsěći oholost da bi tako mogal milosrdje imiti toga višńega kneza. O, dobri Is(us)h(rst)e, stisni n(a)s k tomu da bismo se vsih grihi tako obarovali da bismo s tobu v(a) věčnoj sl(a)vu zaslu[ži]li prebivati! Amen!

Marija jest n(a)ša obraniteļnica, ka nas opravļa[1200]

[142a] V prvom razdelu slišasmo kako jest M(a)rija n(a)ša otvětnica, a potom slišimo kako jest n(a)ša obraniteļnica, ka n(a)s tako brani ot B(o)žja pomašćenja, i ot jego

[1199] U hrvatskome prijevodu pogr. spojene dvije rečenice iz češkoga predloška: *a przyſzed wrhſſe vyſvobozeny gſu Syba proty kraly ſſye zdwyh pychy hrzyech znamena ze modyeſta Abelam toczys w duſſy hrzyeſneho wchazye.*
[1200] Početak XXXVIII. poglavlja.

razgnivanja, i ot djav(a)lskoga potaknutja i ot sega s(vě)ta napadanja. I zato jesmo otlučeni ot gniva B(o)žja skozi M(a)riju.

Tarba brani Sabbi grada ot dobitju Mojsějeva k(a)p(i)t(ul)

I to se je znamenalo na Tarbi, kraļeve hćere grada Sabbi i na Mojseji. Běše Mojsěj grad Sabbu oblegal s zastupom s(i)ni Iz(dravi)ļ(e)vih. I ne běše nikogare ko bi je oslobodil ot toga otbsědĕnja[1201]. A ta Tarba, hći kraļeva, ta v tom městě ili gradi prebivaše, ko mesto tako ta kraļična ot t[142b]oga obsedenja isprostila. Mojsěj běše velě kras(a)n i lip na pozrenju, ki se toj kraļični vele ļubļaše i častnim gledanjem vzgledala ga je. I tako ta krasa Mojsějeva velmi se jej jest vzļubila da ga je svojim vzļubļenikom i ženihom iměti ga radostno je želila. Tada je potom svojemu o(t)cu svoje želĕnje javjala[1202] i Mojsěje priležno nazivala knezem ot zastupa. I to se je vzļubilo tomu kraļu i naplnil je voļu svoje hćere, dav Mojsěju hćer i š ńu ta grad. I tako s pomoćju Tarbe i š ńe s(ve)tom jesu sprošćeni i oslobojeni bili ot obleženja i kaštiganja. Skozi krasnago i lipago Mojsěja znamenava se B(og), ki je nazvan v p(ě)smi krasněj obrazom, pače s(i)n č(lověča)skih. Ta je bil [143a] vzbujen k gněvu na sa s(vě)t za prestupļenje Adamovo i Eužino, prviju roditeļu. I zato s zastupom jejuptajskim i obitateļi, to rekuć djavli jego dopušćenjem, ki běhu sa s(vě)t oblegli, i to obleženje jest prebivalo veće nere 5000 lět. I nijed(a)n se ni mog(a)l najti na sem s(vě)tu ki bi to mog(a)l učiniti da bi ta gněv B(o)žji ukrotil. A tada je takoje ļubila jego hći kraļeva, to rekuć Marija, i ukrotila ga je, gněv jego svoju milostivu molitvu. Marija n(a)s brani tako ot napasti djavļe i vsemu besovnomu protiv(a)nstvu. I t(a)ko ta obraniteļnica bl(aže)na jest nam velě potribna zač rvanje djavļe jesu mnoge i različne. Jere proti nikim rije oholim nadutjem k(a)ko se je pokazalo [143b] na Ezaveli, i Baldasari, i Oloferni. A nad nikimi se pokušuje nenavist i zavistnu škodu kako je pokazano na Kajini, i na Sauli, i na Jakova patrijarhe[1203] sini. A nikih iskušuje skozi pomašćenje kako se je pokazalo na Mesiji, i na Apsalomi, i na s(i)ni Zavědĕovih, Jakova i Iv(a)na. A nikih iskuša skozi nedoverovanja i nevěru kako se je pokazalo na Ahavi, i na Azi, i na Mojsiji, i na Erovoami, i na Tome ap(osto)li. A nikih iskušuje skozi prigodanoga zla ili nesrěće i protivnosti i neposluh kako se je pokazalo

[1201] Graf. *otběsědenině* s grafemom <t> zapisanim nadredno.
[1202] Graf. *ěvěla*.
[1203] Graf. pogr. *patriětrhe*.

skozi Datana, i Avirona, i Hora, i Hama. A nikih ponukuje ka zlu s(vě)tu kako se je javilo na Ahitoveli, i na Vaalami, i na Tonadaj. A nikih pot[144a]icuje skozi falsu i krivu veru i krivińu kako se je javilo na Kajini, i na Jakovu, i na Trifoni, i na Ijudi. A nikih iskušuje k prolitju[1204] krve č(lověča)skije, kako se je pokazalo na Tiri, i na Manasiji, i na Antiohi, i na Irudi. A nikih iskušuje skozi ubijstvo svoga živoga vlašćega, kako se je pokazalo na Ahitoveli, i na Avimelehi, i na Ijudi, i na Sauli. Timi[1205] i inimi mnogimi grěhi bori se djav(a)l proti nam. Na obraniteļnica n(a)ša D(ě)va M(a)rija n(a)s brani i z(a) nas bije se.

Žena h(va)ļ(e)na v Tebesi gradi tvrdom. K(a)p(i)t(ul) 9 v kń(i)gah ijudejskih

I zato ju znam(e)nala je(st) ona h(va)ļ(e)na žena ka je tvrdi [144b] grad Tebes, ki je obranila ot rvanje i premoženja Avimelehova. Ti ļudi bojeć se Avimeleha i bižali su v trd gdi su se rvali. A Avimeleh tu tvrd hotel je vžgati. A tu je pak bila jedna žena nikak ulom(a)k stene zgora vrgši i udri Avimeleha v glavu i dari do moždan jest ga ranila. I Avimeleh buduć žalost(a)n da je o ženi udren, i zufav ot svoga života, i svojemu junaku reče: "Zn(e)mi svoj meč i ubij me da bi ini ne videli da sam ot ž(e)ni ubjen." Avimeleh ta nečisti razumi se djav(a)l, ki se v(a)zda rije protivu tim ki su v k(a)šteli, to rekuć v crkvi, ko je kašt(e)l vere h(rst)janske. Da naša obraniteļnica D(ě)va Marija, ka n(a)s brani ot djav(a)lskoga prelašćenja obrańenjem [145a] milost(i)vim, i ne li toliko da nas brani ot djav(a)lskoga prel(a)šćenja, na takoje nas brani i ot pokušenja ļubve toga světa. I to obrańenje n(a)m je(st) vele potribno zač pokušenja sega s(vě)ta jesu različna. A najveće ļub(a)v sega s(vě)ta skozi želenje gospodov(a)nja i skozi oholost i skozi želenje sebi inih poddanja. I to je javļeno na Ermorodahi, i na Leks(a)ndi, i na N(a)vhodonosori, i na Atiliji, i n(a) Apsalomi, i na Adoniji, i na Kozroji. A inih iskuša skozi tašćinnu hv(a)lu č(lověča)sku kako je pok(a)zano skozi Amana, i Ezekije, i Iruda, i Agrippu. A inih iskuša skozi lakostvo uživanja, a to je pokazano skozi Eozu, i Hora, i Eliutora. A nikih iskuša skozi ļubodjestvo kako se pokazalo skozi Zaambriju, i Amona, i D(a)v(i)da, i Solomuna [145b]. A niki pak iskušeni bivaju skozi blaznivu rič i B(og)u špotanja kako je pok(a)zano skozi Nabala, i Senaherima, i Rovoma. A niki paki skozi delanje kari i srenja

[1204] Graf. *kprolitiju*.
[1205] Graf. *timi* dodana na margini.

kako je pokazano s[..]i[1206] Mariju, sestru Mojsijevu, i Tobijinu ženu, i Ijobovu ženu. Vse te napasti sego s(vě)ta premoći budemo i im utečemo ako bude naša obraniteļnica Marija, vsim sr(d)cem ļubļena.

Mihol brani D(a)v(i)da ot neprijateļskoga obsedenja. K(a)p(itul) 19 kńih c(esa)rsk(i)h prvih

To je nigda bilo zn(a)men(a)no na D(a)v(i)di, ki je ļubil velmi hćer kraļa iz(rae)lskoga i zato je ona jemu pomogla ot prelašćenja jego neprijateļ. I pustivši ga okancem prazdna i tja[1207] jego jest pustila [146a]. A t(a)koje čini Marija svojim ļubļenikom pom(a)gajući im v ńih n(a)pastěh. I tada mi ļubimo mat(e)r B(o)žju, n(a)šu obraniteļnicu, da n(a)s obrani ot nastojećego zla na sem s(vě)ti da bi z(a) nas prosila s(i)na svoga n(a) n(e)b(e)s(ě)h. O, dobri Is(us)h(rst)e, usliši Mariju za nas proseću i pomozi jej rvati se za naše sp(a)s(e)nje! Am(e)n!

K[a]ko Is(us)h(rst) ukazuje rane svoga tela o(t)cu svomu n(e)b(e)skomu k(a)p(i)t(ul)[1208]

V prvom razdelu slišasmo ili riči kako je M(a)rija naša obraniteļnica i k(a)ko v vsih naših teškoć(a)h nas opravļa. A potom slišimo k(a)ko Is(us)h(rst) ukazuje rane o(t)cu svomu za n(a)s. A Marija ukazuje prsi svoje s(i)nu svomu jere kako je Is(us)h(rst) s(a)šal[1209] s neba za n(a)s i všal do pakla, tako je paki všal n(a) n(e)bo da bi za n(a)s prosil [146b] v(a) v(ě)ki[1210]. I stoga, ako smo sgrišili, a zato zufati nimamo zač vernoga otvitnika im(a)mo pred o(t)c(e)m nevidimim. I da hoće ukazati rane o(t)cu svomu za n(a)s.

Antipapěr, ki ukazuje rane svoje Ijulijanu c(esa)ru k(a)p(i)t(ul)

[1206] Rukopis na ovom mjestu oštećen.
[1207] Graf. *t'ě*.
[1208] Početak XXXIX. poglavlja.
[1209] Graf. *s'šal'*.
[1210] Graf. *v'vki*.

I to takoje nik(a)da b(ě)še ukazano na Antipaperi. Antipaper, vitez moćni biše oklevetan Ijulijanu[1211] c(esa)ru da bi bil neveran i nepomoćni vitez rimskomu c(esa)rstvu. I zato se ta vitez svlče nag, i pred c(esa)rem stav, i ukazovaše jemu svoje rane reki: "Ovo se sada ne more otgovoriti slovi kadi je rane viditi. One svedoče moju veru." I videći to c(esa)r, i jego oklevetanje jest otvrgal, i v m(i)lost jego je(st) prijal. I potvrdil je da je krepki i verni vitez. A krasni je [147a] bil zn(a)men(a)n skozi toga Antipapera zač on stoji v(a)zda za nas pred svojim o(t)cem. I svojimi ran(a)mi ukazuje da je moćni vitez i da je z(a)pov(ě)d otca isplnil k[a]ko verni vitez. I zato B(og) O(ta)c tako vernoga viteza ne prestajuć čtuje i ča godi bude prositi, bude mu gotov dati. Jere verni i krepki vitez b(ě)še Is(us)h(rst), a to je bilo pokazano na jego ranah i krvavih svitah. Vse mu svite jesu bile krvave k[a]ko drivo to kim črļeno vino v lesu tlače. Jere uprašahu anj(e)li zač bi svite jego bile tako črļene, a on otgovori reki da je v lesu svoju muku tlačil. I ot naroda nijedin č(lově)k ni bil š ńim i razumnije pravi da je nijedan č(lově)k ni bil š ńim, razvi s(a)mo jedina D(ě)va Marija bila je(st) š ńim ostala. [147b] Vitez ta, to rekuć Is(us)h(rst), ni li jedan udorac po licu i po vratu trpel. I takoje ta vitez učińen, to rekuć Is(us)h(rst), po običaju zakona viteškoga pasanja. Jere kada pašu viteze, tada mu daju udorac po šiji ili po plećih ranu da vitez, to jest Is(us)h(rst), ni li jedan udorac po šiji i licu i po plećih trpel, da pače bes čisla ih jest po vsih tih mest ih trpel. Koga koń zobni or biše osal na kom je sidel v Cvitnu n(e)diļu. A po tle na kom se je bil biše gora Kalvarijeva. Kopje jego b(ě)še[1212] kopje Lonjina viteza, a mesto elma biše mu dana kruna ot preostroga trnja zn(a)minje[1213] ili cimer. Na elmi biše daska na koj biše pisana jego krivińa. [148a] Pas jego b(ě)še oni konopi kimi b(ě)še privezan i ńimi na križ protegnut. A mesto šćita drivo križa, a mesto ostrog železni čaval v nogi. A pancer jego kim je vse telo jego obl(e)čeno, bila je jego koža vlašća, ka je bila vsa zbijena ot velikih udorac. A meč jego biše s(ve)to učenje ko učaše, a mesto rukavic imiši 2 železna čavla. A ńega sluga Preb(la)ž(e)na D(ě)va M(a)rija, ka za ńim nošaše ńego svite i vsu ńega opravu m(i)l(o)stivim žalovanjem. Jere kako sluga Onatov, ki je š ńim verno v potribi ostal. A takoje ta o ńego muki službenica H(rsto)va verna bila, horugva toga viteza, to rekuć H(rst)a ot dviju koluru je(st) bila [148b] jere jedan del b(ě)še bel, a drugi črvļen. A to biše svita jego bela

[1211] Graf. *ijuliěnu*.
[1212] Graf. *bšě*.
[1213] Graf. *zn'min'e*.

v ku ga b(ě)še oblgal i rud na posmijanje. A drugi del črvļeni, to je(st) črvļena purpira v ku je bil oblčen na korunovanji. I s tu taku rečenu opravu ta vitez verno se bil da je svoju semrtju našu smrt umoril i vse naše neprijateļi premogal. A potom je s tim premoženjem premoćno n(a) n(e)b(e)sa vzašal i svojemu o(t)cu rane svogo izbijenja proseći za nas ukazuje. I zato ako gdo sagriši, ako si i bes čisla, ali zato ne zufaj, na v togo prevernogo otvitnika ufaj. Ako sagrišimo v Otci ili v S(ve)tom Dusi, ali Is(us)h(rst) n(a)s more smiriti i ot toga ne zufajmo. A pak ako zgrišimo v Sina, to je(st) v Is(us)h(rst)a, imamo otvitnicu našu vernu ka za nas prosi pred ńim.

[149a] **K(a)ko Marija ukazuje prsi s(i)nu svojemu k(a)p(i)t(ul)**

Is(us)h(rst) ukazuje o(t)cu rane ke je trpel, a Marija ukazuje s(i)nu prsi kimi ga je dojila. A kako Is(us)h(rst) podobno more biti nazvan Antipaper. I takoje Marija podobno more biti nazvana Antifilija. O, preverni Antipaper, o preverna Antifilija! O, k(a)ko svršeno jesu nam potribne pogibeļnikom vaše pomoći! Kako more biti ka otpovid kada je tako preslatko prošenje. Ili k[a]ko bi mogal tako m(i)l(o)stvi o(t)ac takoga s(i)na ne slišati kada ga vidi takove rane imijući za voļu svojih zap(o)v(ě)di svršenja. Ili kako bi mogal takov s(i)n takovi mat(e)ri v čem otpov(ě)d(ě)ti, ku t(a)ku velmi ļubi kako sam sebe. I ot toga se nijedan ne čuduj da B(og) v(a)[149b]zda Mariju usliši, ku je postavil B(og) n(e)b(e)sku kraļicu.

K(a)ko Estor prosi za svoj plk pred kraļem Asuerom. K(a)p(i)t(ul) 5 kńig Estori

To sjedinanje bilo je nikada ukazano na kraļi Asueri, ki reče kraļici Estori: “Kada <se> raste plitovina, kraļice Ester, prosi ča koli hoćeš o(t) mene. Ako budeš do pol c(esa)rstvija mojego prosila, budeš usliš(a)na.” A ona prosi da bi ńeje plk ili rod ot kriv(a)go Amana obranil, koga Amana kraļ tudje z(a)pov(ě)da na visokih drivih obisiti. Estor ot ubozih židov tre uboga d(ě)vica b(ě)še, a kraļ ju b(ě)še izbral za se nada vse i kraļicu je postavil. I tako je(st) B(og) M(a)riju nada vse d(ě)vi izbral. [150a] I kraļicu ju je n(e)b(e)sku postavil. I skozi ńe molitvu je neprijateļa naš(e)go ponizil. I ńej je(st) dal [pol][1214] c(esa)rstvija svojego. Jere je(st) B(og) c(esa)rstvi svoje razdilil na dva dela: jedan del je(st) sebi vzel, a drugi je Mariji poručil. Dva dela jesta c(esar)stva

[1214] Nedostaje iz češkoga predloška: *puol kralow/twye*.

n(e)b(e)skoga, pr(a)vda i m(i)l(o)st. Pr(a)vdu n(a)m B(og) grozi a m(i)l(o)stju n(a)m pomaga. O, dobri Is(us)h(rst)e, prosi za nas m(i)l(o)st(i)vo o(t)ca tvoga i rad usliši proseću za nas m(a)t(e)r svoju! Am(e)n!

Ot sudńega dne poslidńego i strašnago[1215]

V prvom razdilu slišasmo k(a)ko Is(us)h(rst) neprestanno za nas prosi, a potom slišimo k(a)ko hoće okorno i tvrdo suditi. A to Is(us)h(rst) pov(i)daše v(a) jednoj pritči, kada na sem s(vě)ti narod učaše o c(esa)rstvě B(o)žji. Jere biše rekal ot onoga č(lově)ka ki hotiše [150b] pojti na dalečnu stranu. Vz(a)mši k sebi c(esa)rstvo tr se v(a)spet vratiti. I verov(a)v se v svoje sluge i dal im je(st) 10 imenovanih čisal da bi imi dobiv(a)li. I kada bi se vratil k ńim da bi mu vratili s pribitkom. I pošad t(o)mu i prijam c(esa)rstvo i paki vrativ se, ot vs(a)koga je(st) hotel prijati vaspet te talente s pribitkom. I kto je mnogo imi obrel ili dobil, a toga je mnogo i daroval. A kto mańe, tomu mańi je(st) dar dal. A toga paki ki je prnesal bez pribitka svoj talanat, na tom ni zadovoļe. I za tu jego lenost dobitka jest jego kaštikal. I tim običajem Is(us)h(rst) bude suditi na posledńi d(a)n zač po meri dobitka hoće vs(a)koga darov(a)ti. A ki nijednoga dobitka ne pok(a)že, a ta ne [151a] li toliko da nišće ne v(a)zme. Nada[1216] za svoju lepost v(a) večnom p(a)kli bude plak(a)ti jere ni na tom zadovoļe da č(lově)k ostavi se grihi. Ali je takoje tribi da bi i dobra dela činil. I tada strašni sudac žeti bude kadi ni sijal, ki takoje i u pogan bude iskati dobrih del kim ni nijedan prodikoval. A koliko pak hoće ot h(rst)jan dobrih del veće pitati kim je tako mnogo sp(a)s(i)teļnoga navuka račil dati. I Is(us)h(rst) ukaže grišnikom svoje rane i vas urdin svoje muke da budu videli kolike muke je(st) za ńih trpel. Zač vsa priprava muke Is(us)h(rsto)ve proti grišnikom dvignu se. I vse rane jego kriknu na pomašćenje proti grišnikom. I vse stvorenje proti gri[151b]šnikom vstane. I vsi elementi proti jemu tužbu stvore. Z(e)mļa bude se tužiti da ga je nosila i plodom pitala. A on ju je(st) k(a)ko neplodno drivo nemilo užival i spražneval. Ogań se bude tužiti da je im služil teplotu i s(vě)tlostju. I on pravo s(vě)tilo svoje, Stvoriteļa svojego ni hotel poznati. Ajer bude tužiti da k(a) jego dihanju v(a)zda bil gotov. A on ot takova dara B(og)a vsemoguć(e)go ni hvalil. Voda bude tužiti da ga je napajala i ribami pitala, a on Stvoriteļu svojemu služiti

[1215] Početak XL. poglavlja.
[1216] Graf. *n'ada*.

i hv(a)liti ga ni hotel. I anj(e)l jego bude se na ń tužiti da jego je(st) v(a)zda ostregal. [152a] A on se ni jego ni bojal da bi ne sgrišil pred stojeću anj(e)lu jego prisno pred ńim. I mati Božja ka je vse m(i)l(o)sti plna ka sada vsim grišnikom pomaga. Na va to vrime ot ńe nijedne pomoći ne bude ani otvitnica. A Is(us)h(rst) prem(i)l(o)stivi, ki je semrt za grišne prijal v(a) to vrime bude se radovati[1217] ih pogibeļi. A djavli paki ki su grihi otajno i pokr(i)veno stvoreni, te vse otkriju i pokažu. A anj(e)li paki vs(a)ko dobro zakašńenje budu praviti. A Is(us)h(rst), ki je sada prem(i)l(o)st(i)v, ta bude tada vele okorno sudil da ni za m(i)l(o)st(i)ve ni plačne slzi svojego suda ne razbije je. Jere ako bi v to vrime D(ě)va Marija i vsi s(ve)ti krvavim plačem [152b] plakali, ne bi mogli li jednu d(u)šu pogubļenu isprositi.

Ot 10 d(ě)v k(a)p(i)t(ul)

Okornost tvrdoga suda je(st) ukazan(a)[1218] na 10 d(ě)v(i)h ot kih govori v čtenji jedne pritče tlmačuć da mudre d(ě)vi bujim d(ě)v(a)m oľeja dati ne hotiše. A v tom se razumi da s(ve)ti B(o)žji grišnih i pogibeļnih žalovati[1219] nišće ne budu. Jere oleja m(i)l(o)srdja[1220] im dati nikoli ne budu hotiti i n(a)d pomašćenjem ih budu se radov(a)ti kako mudre d(ě)vi bujim se smijahu i ńimi se glumļahu kada im pojti velihu k onim ki olej prodajahu. A takoje i s(ve)ti v to vrime pogubļenimi v to vrime posmijut se šaļuće ih k tom ki olij prodaju kako da bi hoteli reči: "Vi ste prodali večne [153a] radosti za tašćinnu raskoš. Idite sada k prodajućim sebi ine[1221] vsa almužna dobra dela ka ste činili za sl(a)vu č(lověča)sku jeste prodali. Ča v(a)m je(st) prospešna oholost i tašćinna hv(a)la kadi je sada vaše ļubļenje i vzveličenje ļudsko? No pogledajte, kako bi vam sada rabila dobra dela ke vi prodali jeste? Ili ča vam rabe riči pridne prem[..]le[1222]. Jere kada buje d(ě)vi i mudrih d(ě)v m(i)l(o)srdja[1223] ne n(a)jdoše, na o ženihu m(i)l(o)srdja[1224] iskahu i otvorenja vrat sebi prošahu. I nijednoga m(i)l(o)srdja[1225] sebi ne najdoše ot ńego, da pače

[1217] Graf. pogr. *radovav'ti*.
[1218] Graf. *ukazan'*.
[1219] Graf. *žalov'ti*.
[1220] Graf. *mlsrdiě*. Skup <ml> je u ligaturi.
[1221] Izravan prijevod češkoga predloška: *a kupte ſobye gyne wſſyeczky almuzny dobre ſkutky (...)*.
[1222] Rukopis oštećen na ovome mjestu.
[1223] Graf. *mlsrdiě*. Skup <ml> je u ligaturi.
[1224] Graf. *mlsrdiě*. Skup <ml> je u ligaturi.
[1225] Graf. *mlsrdiě*. Skup <ml> je u ligaturi.

uslišaše glas takov ot ńego kada i[153b]m reče: ‘Zaisto dim vam da v(a)s ne znam.’” A tako bude v(a) dan sudńi grišnikom jere ne najdu m(i)l(o)srdja v Bozě ni v(a) ńega s(ve)tih.

Kako r(u)ka B(o)žja p(i)še ta slova na[1226] zidu: siko mane hoteli fares[1227]. K(a)p(i)t(ul) 5 v kń(i)g(a)h Danila[1228] pr(o)r(o)ka

Običaj toga suda takoje b(ě)še znam(e)n(a)n na onom pismi ko je r(u)ka B(o)žja pisala proti kraļu Baldasaru: siko mane tehel fares. A to se viklada siko čislo razvezanja[1229] i razdelenja[1230], zač sud B(o)žji bude se činiti skozi računa voļu i razvezanja[1231]. I bude se svrševati skozi voļu zlih i dobrih razdělenja[1232]. [154a] G(ospo)d(i)n po računi zasl(u)ž(e)nja[1233] vs(a)kogo bude suditi. Zač vsa n(a)ša dela i takoje n(a)ša sl(a)va poračuna, i vsa mišļenja, i vse n(a)še voļe, i vse n(a)še tine[1234] on pozna i izvidi, i vsako vrime ko je nam bilo posujeno, a mi je buje strat(i)li, to on vse saznamena. On takoje sračuna vse n(a)še blago kako smo je strat(i)li i nač i k[a]ko smo je dlgo držali. I vse te riči rečene ke smo počtali, te vse on trat v(a) no vr(ě)me n(a)měri ili bolančah razměri i stojeći preda vsěmi ukaže. I v(a) to vr(ě)me bude mnogo potez(a)l ubogi muž ili uboga žena veće k[a]ko 1000 libric zlata p(a)peževa ili c(e)s(a)r(e)va. Tada budu potezati m(i)lostne dane i učińene, nego sada tim smrtnim ļudem nečteno i besčislno zlato i srebro veće bude potezati. Jed(a)n [154b] Otč(e) naš s n(a)b(o)ž(a)nstvom ner celi salt(i)r s nenab(o)ž(a)nstvom mišļ[e]nja[1235]. Na i poslija[1236] pak fares, to jest razděl(e)nje prispeši jere pogibeļni grěšnici ot t(o)v(a)rišstva B(o)žja i ot jego s(ve)tih budu razděļeni. Tad pojdu pogibeļni grěšnici s(a)[1237] djavlom v(a)

[1226] Graf. pogr. *ni*.
[1227] U češkome predlošku natpis glasi: *mane techel phares* (prema biblijskome natpisu iz Knjige Danijela), pa je hrv. prepisivač pogrešno prenio *hotel* umj. *tehel*. Grafem <ě> u leksemu *maně* pogrešno zapisan umjesto grafema <e>. Tako i u drugom primjeru.
[1228] Graf. *danila* s grafemom <l> zapisanim nadredno, bez title; odnosi se na starozavjetne Knjige Danijela pa se može čitati i kao *Dani[je]la*.
[1229] Graf. *razvezanič*.
[1230] Graf. *razdelenič*.
[1231] Graf. *razvezanič*.
[1232] Graf. *razdělenič*.
[1233] Graf. *zaslžnič* s titlom.
[1234] Pogr. prenesena riječ iz češkoga predloška: *vyštie*.
[1235] Graf. *mišlnič*.
[1236] Graf. *poslič*.
[1237] Graf. *s'*.

v(ě)čni[1238] p(a)k(a)l, ali dobri vnidu v(a) v(ě)čnu[1239] radost svoga G(ospodin)a kako n(a)s rači privesti Is(us)h(rst), c(esa)r n(e)b(e)ski, ki s O(t)c(e)m i D(u)h(o)m S(ve)tim jest bl(agoslove)n v(a) v(ě)ki. Am(e)n!

Muka pogibeļnih grěšniki v p(a)klě k(a)p(i)t(ul)[1240]

V prvom razděl(e)nju slišasmo ot sudńega dne. A potom slišimo ot dobrih i ot zlih razdělenja. B(og) jest sada premilost(i)v v d(a)rěh obrokov. Ali v(a) buduće vrime bude prav(e)d(a)n na d(a)vanju plaće. Jere da jest č(lově)k sagrěšil nakup s(a) dušu i s t(ě)lom. A tako i v buduće vrime bude mučen ili obdarov(a)n nakup [155a] v obojem, v d(u)ši i v t(ě)li. Zač jure onda budu nakup t(ě)lesa s(a) dušami svojimi, a tako nakup darovana ili mučena tel(e)sa zalih vstanu mrska, a trepećući ot straha. Da telesa dobrih vstanu krasna i nijednomu strahu ne budu poddana. T(a)ko mrsko i sramno telesa vstanu grišnih da se sam svoje noge ili ruke lekti[1241] bude za voļu velike mrzosti. Koliko zli grišnici budu s većimi grisi vstali, toliko ńih telesa budu veće gruba. A koliko paki pr(a)v(e)dnih telesa s dobrimi deli veće stanu, toliko paki ih telesa budu lipļa telo najmańšega ditete ki v n(e)b(e)s(i)h bude 7 krat s(vě)tlijši bude nere slnce, paki bude li ot ńego 10 krat s(ve)tejši. A tada s telo jego bude 10 kra[155b]t veće s(ve)tejše. Ako li bi paki 100 krat s(ve)tejši ot kogo drugago, a tako i telo jego 100 krat bude s(ve)tejše. I ini budu li 800 krat s(ve)tejši, a tako i telo jego 800 krat bude s(ve)tejše. I k(a)ko Is(us)h(rst) je(st) bes čisla i računa nad vse s(ve)te najs(ve)tejši. A tako jest bes čisla telo jego nad vse s(ve)te najs(ve)tejše. Telesa s(ve)tih v budućem živote budu počtovani slavno i četrimi dari ot B(og)a budu darov(a)ni. Prvi dar je(st) čistota, 2 pokoj, 3 umiteļnost, 4 bistrost. Ti četri dari više rečeni bihu nikada na teli Is(us)h(rsto)vi očito ukazani. Jere je(st) čistotu ukazal ili s(vě)tlost na preobra[156a]ženji kada se je lice jego pr(o)sv(ě)tl(i)lo světlějše nere slnce. Umit(e)ļnost je(st) ukaz(a)l na svojem rojenji kada se je ot mat(e)re D(ě)vi rodil naposkvrniv

[1238] Graf. *vvěčni* s titlom preko cijeloga zapisa koja se vjeroj. odnosi i na vokalizirani poluglas u prijedlogu *v*.
[1239] Graf. *vvěčnu* s titlom preko cijeloga zapisa koja se vjeroj. odnosi i na vokalizirani poluglas u prijedlogu *v*.
[1240] Početak XLI. poglavlja.
[1241] Graf. *gristi* zapisana naknadno nadredno iznad riječi *lekti*, što je pogr. prema češkome predlošku: *S taku ohawnosty tyelo zatraczeneho wstane ze ssye lekaty, bude mrzkosty swe ruky neb nohy ohledaty.* Tumačenje vidi ranije u radu.

d(ě)v(i)č(an)ske čistoti ili celosti. [...][1242] po koj bez muke na več(e)ri niko trim običajem ukazal je kada je svoje telo svojim učenikom daval jisti. Bistrost t(a)koje je(st) ukaz(a)l kada je po vod(a)h morskih hodil neomočnimi nog(a)mi. I jošće takoje bl(aže)ne d(u)še budu darovne trimi blagdětmi, to je(st) pozn(a)njem, ļubļ(e)njem, obdrž(a)njem. Na d(u)še gr(ě)šnih ne budu ničimre d(a)r(o)v(a)ne razvi bes prest(a)nja[1243] v(ě)čne[1244] muki budu trpěti. Jere k(a)ko su sagrěšili proti svojemu B(og)u věčnomu, a takoje i mučeni budu věčno ot B(og)a. Pogibeļni nigdare jure ne budu iměti pravoga pokajanja za svoj grěh. I zato B(og) nigdare ne proměni [156b] ih muk ot osujenja. A t(a)ko jest velika i t(a)ko neizreč(e)na muka pakl(e)na da nijedna muka sega s(vě)ta ne more se k ńej[1245] priravn(a)ti. I vse muke ke su muč(e)nikom stv(o)r(e)ne jesu kako za nišće proti mukam paklenim. Isaija bil jest pilu pretren, a Jeremija kam(e)nov(a)n, a Amos skozi z(a)tiļak proboden, a Ezekiji možjane izvrtane. P(a)v(a)l trikr(a)t palicami bjen, jednu kam(e)nov(a)n, a prijel je ran 5 krat pod 40 m(a)ńe jedne, to [jest] 200 mańe 1. S(ve)ti Jakov Pers(ińa)nin, ki srězan nožem v(a)s na ude i britvami je razděļ(e)n, a Bartoloměj živ s(a) kože odrt, P(e)t(a)r rasp(e)t, Lovren(a)c na lesě pečen. P(e)t(a)r muč(e)nik mečem proboden. A mogli bi tim običajem vse muke ispravļene[1246] biti da vse te muke k najmańšěj muki paklenoj ne bi mogle priravnane biti. Zač vse muke jesu skoro minuće i kratke, na muke pogibeļnih [157a] jesu ned(o)konne i věčne. Goret bo va ogńi, ki nigdare ne ugasne. I gloju je črvi, ki nigdare ne pomru. Jere t(o)mu ne bude života nijednoga zvira ni govede. Tada ta črv bude gristi i vrtati vlašće sv(e)denje, ki bude gristi pogibeļnih d(u)še beskonačno. I tu bude obazrenje djav(a)l strašno, zima i skržat zubom, gl(a)d i žeja, cvilenje, skrb, bol(ě)z(a)n, ot straha tresenje, svezanje verugami, tamnica, sira smrad, zavist, prokletje, dim, t[a]ma, stid, posramļenje, plač, slzi, zupvanje ot sprošćenja i ot vsego dobra utišenja, i nigdare ne prestane věčno mučenje.

D(avi)d, ki se je pomastil nad svojimi neprijateļi. K(a)p(i)t(ul) 12 druge kńige c(e)sarske

[1242] Nedostaje iz češkoga predloška početak rečenice: *Netrpyelyvost*.
[1243] Graf. *prestnič* s titlom.
[1244] Graf. *včně* s titlom.
[1245] Graf. *něi*.
[1246] U rukopisu pogrešan oblik *ispravleni*.

Pomašćenje B(o)žje proti pogubeļnim ka je bila pravļ(e)na nikada na [157b] D(avid)i i na gradi Rabati znamen(a)na: kraļ D(a)v(i)d je(st) strašno kaštigal ļudi toga grada, nike je zap(o)v(ě)dal pilu pretrti, a nike nožem razrezati. A [i]nih v(a) skraču metati, a inih rastrzati.

Jedeon[1247]**, ki je kaštigal svoje špotniki trnjem i gložjem. K(a)p(i)t(ul) 8**

A to je takoje znamen(a)no bilo na ļuděh s(a)[1248] Sohota a na Jedeoni[1249], ki se je nad ńimi okorno pomastil za ńih špotanje. Ti ļudi z gr(a)da Sohota jed(a)n trat se Jedeonu[1250] bihu špotali, a on nĕst se tudje pomastil, da prodlžil je vrime i potom toga se jure spametiv, tre je svoje špotnike pretežko zmučil, zač je je bil trnjem i vlašćil po trnju. I takoje Is(us)h(rst) učini svojim [158a] pošpotļivcem, to je(st) grišnikom. I ne tudje sada rekuć, na potom je bude kaštikati. Jere pravi mudri pripravļenje muke jesu grišnikom i palice telesem norim.

Paraon je(st) s vojsku potonul

I to je takoje zn(a)m(e)n(a)no bilo na paraoni, koga je B(og) s(a) vsu jego vojsku v mori potopil. I takoje pogibeļni v p(a)kli pogreznu s Luciferom n(a)kup i s(a) vsimi djavli. O, dobri Is(us)h(rst)e, za tvoje preteške muke daleko n(a)s otluči ot te pogibeļi! Am(e)n!

N(e)b(e)sko c(e)s(a)rstvo bude plaća dobrih[1251]

V prvoj riči sliš(a)smo ot muki pogibeļnih, a potom slišimo o radosti blagih. Radosti blagih tako sut mnoge da ne mogu s(a)[158b]čtane[1252] biti. Takove bo jesu neizmerne i velike da ne mogu zmirene biti. I tako neizrečene jesu da ne mogu povidane biti. Tako su večne da se skončati ne mogu. Radost ku je B(og) pripravil ļubećim jego jere ni videlo oko ni uho slišalo, a ni sr(d)ce smislilo. Tamo je vsa krasnota i raskoš pred očima, tamo je vsa vońa blagouhanna, tamo blagodetno gudenje i pjenje pokorno i zočno

[1247] Graf. *ĵedeon'*.
[1248] Graf. *s'*.
[1249] Graf. *edeoni*.
[1250] Graf. *edeonu*.
[1251] Početak XLII. poglavlja.
[1252] Graf. *s'čtane*. Može se čitati i kao *s(a)čtane*.

k slišanju. Tamo je vsa raskoš moguća se taknuti, tamo je vsa slatkost ka je dana obilno k(a) okušenju, tamo je(st) svršeno jedinstvo ļubve goruće, tamo pozn(a)mo moć B(og)a O(t)ca, B(og)a S(i)na, mudrost B(og)a D(u)ha S(veta)go, prem(i)lost(i)vu plemenšćinu. Tamo bude vse blagodeti, obiļe, tamo bude nepoznanje zla nijednoga. [159a] Tamo bude v(ě)čno otpoč(i)nutje bez muke. Tamo bude pokoj bez skrbi i bez už(a)sa. Tamo ne bude djav(a)lskoga lakanja i bez jego rvanja. Tamo ne bude sega s(vě)ta t(e)l(e)sne napasti, tamo bude mudrost i umjenje bez neumitelosti. Tamo prijaz(a)n i ļub(a)v bez zavisti, tamo bude zdravje věčno bez neduga. Tamo bude sila krěpka bez nepremoženji, tamo bude sv(ě)tlost věčna i čistota bez zakaļenja. Tamo bude věčno veselje lagodno v radosti. Tamo bude lipota i kr(a)sota bez nesličnosti. Tamo bude bistrost i brzost bez zakašńenja[1253]. Tamo bude bogatastvo[1254] i moć bez pomańkanja. T(a)mo bude slava i počtovanje bez zdanja. Tamo bude cvet mladosti ki nigdar ne uvene. Tamo bude život mladi v(a)zda ki nig[159b]dar konca nima. Tamo je dlgota života Matusalova jedva mal časak 1 mni se biti. Tamo sila Samsonova mni se biti ļuta dna. Tamo spěšnost Azaelova mni se biti dlgo prodlženje. Tamo zdravje Kalefovo mni se biti smrtna nemoć. Tamo je mrskost Apsaloma lipota. Tamo bi za norost Solomunova mudrost. Tamo bě svetovanje Etrova i Ahitovela bila bujnost. Tamo je umjenje Iristlilovo i inih mudr(a)c bila priprošćina. Tamo bě Artěrija najlěpša i tih Artěri najboļih[1255] ko je(st) Iram, i Tubal, Kajim, i Aneoma, i Veselajil, i Olijab bi bili kaštigani ot neumitelosti. Tamo gudenje D(a)v(i)d(o)vo i pěsni Jubalovi bilo bi nepogledanje. Tamo [160a] manna i v(i)no ot vode obraćeno v Kani bilo bi kiselost. Tamo raj Adamov i z(e)mļa vzļubļena bilo bi pustińa. Tamo raskoš eklisijasta i vsega sego sv(ě)ta bilo bi pelin. Tamo kraļ(e)vstvi i c(e)s(a)rstvo mnelo bi se biti pržun i otpov(ě)d. Tamo s krovi Kesarevi i Antih(o)vi videlo bi se ubožastvo. O, č(lověč)e[1256], tamo bude bogataostvo i krěpost moći nad Kesara, i nad Agusta, i nad Cirina, i nad Navhodonosora, i nad Baldsara, i nad Aleksandra. Tamo bude moćněj nere Samson, i Sigar, i Abisaj, i nere D(a)v(i)d, i nere Sěmej, i Banaija, i Sopotaj. Tamo bude krašši Apsaloma, Osipa, i Mojsija, i nad Ijudit[1257],

[1253] Graf. *zakašnenič*.
[1254] Graf. pogr. *bugatastvo*.
[1255] Graf. *naiboleh'*; grafem <ě> zapisan za glas /i/.
[1256] U rkp. pogr. *otče* s <t> zapisanim nadredno. U češkome predlošku: *O czlovyecze*, pa je vjeroj. taj dio krivo preveden jer prema kontekstu *otče* ne odgovara.
[1257] Graf. *ijudit'*.

i nad Susannu, i nad Reveku, i nad Sarru, i nad Rahil. I [160b] tamo budeš prebivati veće nere Enoh, i Ilija, i Matusal, i viši nere Azael i Erkuluš i nere slnce. Tamo mudrějši budeš nere Solomun, nere zdě bil Avg(u)stin, Grg(u)r, Eronim, Ambroz, Tomas, Zakvina. Tamo gušće budeš gled(a)l n(a)šego G(ospo)d(i)na nere ga je P(e)t(a)r, i Jakov, i Ivan, i nere Ezekijel, i Mojsěj, i Isaija, i St(ě)pan.

Slava kraļa Solomuna. K(a)p(i)t(ul) 10 v kńigah c(e)s(a)rskih drugih

Sjedinanje te věčne slave more biti slava Solomunova zač ot nijednoga ne čtemo da bi ki v takovi sl(a)vi živel i nijednoga ne nahajamo da bi ki tolikih raskoši užival. I ni ot nijednoga ne čtemo da bi tako ki bil zadovoļ(a)n v bogatajstvi. Kraļica Sambaka slišav[161a]ši ot ńega te propov(ě)sti, i v Jerusolim biše prišla i uzrivši jego slavu nev(ě)rovanu, i čudeći se reče: "Vekša jest tvoja sl(a)va nere je(st) ot ńe pov(ě)st, ku s(a)m slišala i iskusila sam da ni polovica povidana." A takoje bude gov(o)riti d(u)ša kada k nebeskoj slavi pride, da pol toga ni, ni ot 1000 deli, ni 1 del pravļeno. Vsa zemļa želěše viděti lice Solomunovo, a to je dobro znamenalo lice Sp(a)siteļa našego. Zač vsaka radost i veselje n(e)besko želije gl(e)dati toga presv(ět)loga obraza. Lipļe bi bilo d(u)ši v pakli biti, a B(og)a viděti nere v n(e)beseh biti a jego preslatkoga gledanja ne viděti. D(u)ša budući v paklě ne bi čula muke kada bi videla to lice krasno i raskošno.

Pir kraļa Asuera. K(a)p(i)t(ul) 1 v kńigah Estori

[161b] Drugo sjedinanje te slave more znamenati pir kraļa Asuera. Jere ot nijednoga ne čtemo da bi ki tako obilan pir činil k(a)ko mu ne l(i) toliko da su bili knezi jego zvani, naj vsi ļudi, tako muži k(a)ko žene bile jesu pozvane. A takoje B(og) učinil veliki pir i vsih je(st) pozval k(a) sebi reki: "Pridite ka mně vsi ki me želějete." Pir Asuerov je(st) prebival 100 tre 80 dni. Na ta praznik ili to brženje i ta pir v(a) v(ě)ki věčno prebivati bude, ki nam je(st) pripravil Is(us)h(rst).

Pir sinov Jovilih[1258] **k(a)p(i)t(ul) 1 v kńig Jova**

[1258] Graf. *iovilih'* za češko *Jobovih*. Tako i dalje u tekstu.

Treto podobstvo more razumeno biti na vr(ĕ)menih i na piřĕh s(i)nov Jovilih. Zač o nijednom ne čtemo da bi t(a)ko [162a] gusto činili piri i brženja. Biše 7 s(i)nov i vs(a)ki ot ńih b(ĕ)še učinil svoj d(a)n brženja s(a)zivajući tri sestri svoje i tako su pirovali. Skozi te piri razumi se n(e)b(e)skoga c(e)s(a)rstva veselje. I skozi tečenja 7 dni razumi se neiskončana večnost. 7 s(i)nov mogu biti s(ve)ti i vsi pr(a)v(e)dni ot 7 vekov. A tri hćeri anj(e)lsko počtovane trojega zbora ki vsagda bes prestanja[1259] imaju brženja i prazdnovanja. I ti vsi budu v(a) večnom veselji. O, preblagi Is(us)h(rst)e, priv(e)di n[a]s k živ(o)tu večnomu! Am(e)n!

[1259] Graf. *prestanič*.

12.2. Folija rukopisa *Zrcalo člověčaskago spasenja*

ŽIVOTOPIS

Martina Kramarić rođena je 29. prosinca u Dubrovniku, gdje je završila osnovnu školu i Opću gimnaziju. Diplomirala je hrvatski jezik i književnost te češki jezik i književnost na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2003. godine. Od 2008. godine studira na Poslijediplomskome doktorskom studiju *Povijest hrvatskoga jezika i dijalektologija* na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Na Fakultetu za turizam i vanjsku trgovinu u Dubrovniku Sveučilišta u Splitu položila je ispit te stekla dozvolu za rad kao turistički vodič za Dubrovačko-neretvansku županiju za hrvatski, češki i engleski jezik.

Nakon studija od 2003. do 2008. godine radila je kao profesorica hrvatskoga jezika u osnovnim i srednjim školama te gimnazijama. Kao asistent u nastavi hrvatskog jezika boravila je jedno polugodište 2006. godine u Gradišću, Austrija. Od 2008. godine zaposlena je na radno mjesto asistentice u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje na projektu *Starohrvatski rječnik*, voditelja dr. Amira Kapetanovića.

Akademsku godinu 2001./2002. bila je stipendistica *Sveučilišta u Zagrebu* u kategoriji osobito darovitih studenata, a za studija boravila je u Brnu na Masarykovom sveučilištu na *Ljetnoj školi slavenskih studija* (LŠSS). Tijekom poslijediplomskoga studija boravila je u Pragu na stipendiji programa CEEPUS, Cendari te na *Bohemistické stipendum* Češke akademije znanosti, Odjel za književnost.

Dosad je objavila nekoliko znanstvenih članaka te je svojim izlaganjima sudjelovala na međunarodnim znanstvenim skupovima.

Objavljeni znanstveni i stručni radovi:

2013. Staročeški i starohrvatski jezični dodiri u 12 apokrifa iz *Petrisova zbornika* (1468.) // *Slovanský svět: známý či neznámý*, ur. Kateřina Kedron, Marek Příhoda, Červený Kostelec / Praha, 99–108.

2012. Kroatizmi u rječniku Matouša Benešovskoga (1587.) // *Filologija: časopis Razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 59; 25–36.

2012. Interpretacije emauske epizode u češkim i hrvatskim povijestima jezika i književnosti // *Prolínání slovanských prostředí* / ur. Marcel Černý, Kateřina Kedron, Marek Příhoda, Červený Kostelec / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 97–107.

2011. Frazemi u Gospinim plačevima na starohrvatskome jeziku // *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37, 1; 73–100.

2010. Sjevernočakavske značajke u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga // *Riječki filološki dani 8: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 06. do 08. studenoga 2008.* / ur. Lada Badurina, Danijela Bačić Karković, 667–679.

2011. Blago jezika hrvatskoga // *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37, 1; 285–289 (prikaz)

2009. Filologija sjećanja i uronjenost u prostor // *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35 (2009); 484–489 (prikaz)

Sudjelovanja na međunarodnim znanstvenim skupovima:

2014. Konferencija mladih slavista FFUK, Prag, Češka Republika, 7. i 8. studenoga, referat: *Povijesni pregled češko-hrvatskih jezičnih dodira*

2013. XIV. međunarodni znanstveni skup *Mladi lingvisti*, FFUP, Olomouc, Češka Republika, 6. – 8. svibnja, referat: *Analiza pogrešaka u starohrvatskome prijevodu Zrcalo človečaskago spasenja (1445.) sa staročeškoga jezika*

2012. Konferencija mladih slavista FFUK, Prag, Češka Republika, 1. i 2. studenoga, referat: *Staročeški i starohrvatski jezični dodiri na primjeru 12 apokrifa iz Petrisova zbornika (1468.)*

2011. Konferencija mladih slavista FF UK, Prag, Češka Republika, 1. i 2. studenoga, referat: *Interpretacije emauske epizode u češkim i hrvatskim povijestima jezika i književnosti*

2010. V. međunarodni leksikološko-leksikografski skup, Povijesna leksikologija i leksikografija, 3. i 4. prosinca, referat: *Kroatizmi u rječniku Matouša Benešovskoga*

2008. Međunarodni znanstveni skup Riječki filološki dani 8, Rijeka, 6. – 8. studenoga, referat: *Sjevernočakavske značajke u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga*.